

T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

TURGUT ÖZAL DÖNEMİ TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ (1983-1993)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZAFER KÜÇÜKŞABANOĞLU

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. YELDA ONGUN

ANKARA

2019

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

TURGUT ÖZAL DÖNEMİ TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ (1983-1993)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZAFER KÜÇÜKŞABANOĞLU

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. YELDA ONGUN

ANKARA
2019

KABUL VE ONAY

Zafer KÜÇÜKŞABANOĞLU tarafından hazırlanan Turgut Özal Dönemi Türkiye - ABD İlişkileri (1983-1993) başlıklı bu çalışma, 17.06.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Sencer İMER - Başkan

İmer

Prof. Dr. Yelda ONGUN - Danışman

Yelda Ongun

Prof. Dr. Cem KARADELİ - Üye

Cem Karadeli

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Mehmet Tomanbay
Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Enstitü Müdürü

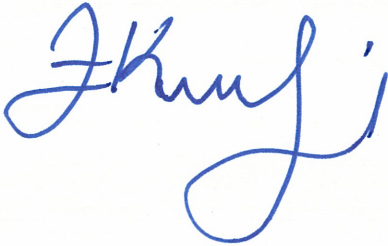
BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Zafer KÜÇÜKŞABANOĞLU

26.06.2019

ADAMA

Gerçekleştirdiğim tez çalışmamı, bana fikirleriyle her zaman yol gösteren, ailemizin yeri doldurulamaz değerli büyüğü rahmetli babam Ecz. Süleyman Küçükşabanoğlu'na ithaf ediyorum.

Rahmetli babamı sevgi, saygı ve büyük bir özlemle anıyorum.

Zafer KüçüKşABANOğLU

TEŞEKKÜR

Gerçekleştirmiş olduğum tez çalışmamda tecrübesiyle beni yönlendiren ve destekleyen, aynı zamanda fikirlerine çok değer verdiğim önceki tez danışmanım rahmetli Prof. Dr. Oya Akgönenç'e çok teşekkür ederim. Çok kıymetli Hocam Prof. Dr. Oya Akgönenç beni teşvik etmeseydi, tez çalışmama başlayamazdım. Kendisini sevgi ve saygıyla anıyorum. Mekanı cennet, ruhu şad olsun.

Prof. Dr. Oya Akgönenç'in vefatından sonra tezime sahip çıkan, beni her zaman fikirleriyle destekleyen ve tüm içtenliğiyle beni yönlendiren, aynı zamanda benim için çok özel ve anlamlı bir yeri olan tez danışmanım Prof. Dr. Yelda Ongun'a da çok teşekkür ederim.

Tez çalışmama beni kırmayarak görüşleriyle değer katan, yüz yüze röportaj gerçekleştirdiğim TBMM Eski Başkanı Sayın Hikmet Çetin'e, Başbakan Eski Yardımcısı Sayın Mehmet Keçeciler'e, Dışişleri Eski Bakanı Sayın Ali Bozer'e, Milli Savunma Eski Bakanı Sayın Hüsnu Doğan'a, İstanbul Eski Milletvekili Sayın Engin Güner'e, Ankara Eski Milletvekili ve gazeteci Sayın Uluç Gürkan'a, Emekli Diplomat Sayın Namık Tan'a, duayen gazeteciler Sayın Nur Batur, Sayın Taha Akyol ve Sayın Muharrem Sarıkaya'ya çok teşekkür ediyorum.

Tez çalışmama beni kırmayarak görüşleriyle ve şahsıma verdiği arşiv niteliğindeki belgeyle değer katan, vefatından kısa bir süre önce yüz yüze röportaj gerçekleştirdiğim Cumhurbaşkanlığı Eski Sözcüsü, Emekli Diplomat Kaya Toperi'ye minnettarım. Sayın Kaya Toperi'nin mekanı cennet, ruhu şad olsun.

Ayrıca manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve her zaman yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Zafer KÜÇÜKŞABANOĞLU

ÖZET

KÜÇÜKŞABANOĞLU, Zafer. “Turgut Özal Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1983-1993)”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Bu çalışmada, Turgut Özal’ın Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı dönemlerindeki Türkiye-ABD ilişkileri incelenmektedir. Türkiye-ABD ilişkileri, ülkemiz açısından son derece önemlidir ancak iki ülke ilişkilerinin aynı zamanda çoğu zaman meydana okuyucu bir doğası olduğu da görülmektedir. Türk siyasi tarihinde Türkiye-ABD ilişkileri söz konusu olduğunda ismi geçen liderlerin belki de en başında Turgut Özal gelmektedir. Turgut Özal’ın 12 Eylül askeri darbesinden sonra gelen ilk sivil başbakan olması ve yeni Türkiye’nin inşasında üstlendiği roller kendisini Türk siyasi tarihi için önemli bir figür haline getirmiştir. Turgut Özal dış politikayı iyi analiz edebilen, realist ve pragmatik bir liderdir. Dış politikaya bakışı, kendisinden önceki liderlere göre oldukça farklıdır. Kendisi, Yeni Türkiye’nin inşasında aktif ve ekonomi eksenli bir dış politika anlayışına büyük önem atfetmiştir. Turgut Özal’ın bu anlayışı çerçevesinde en çok önem verdiği ülke ise Soğuk Savaş sonrası dünyanın tek süper gücü olduğunu ilan etmiş olan ABD olmuştur.

Tezin ilk bölümünde, Türkiye-ABD ilişkilerinin hangi zeminde olduğunun anlaşılabilmesi için 1945 yılında Truman Doktrini’nden başlayıp, 1980 yılındaki Rogers Planı’na kadar Türkiye-ABD ilişkilerinde yaşanan “Batı Bloğuna Yaklaşma”, “Tam İttifak” ve “İttifakın Sarsılması” süreçleri tüm detaylarıyla incelenmiştir.

İkinci bölümde Turgut Özal’ın hayatı, kendisinin dönemindeki Türkiye-ABD ilişkilerinin alt yapısını oluşturan siyasi ideolojisi ve bununla birlikte dış politika hedefleri incelenmiştir. Bu bölümün sonunda da Turgut Özal’ın Başbakanlığa giden süreçte yaşanan kırılma noktaları olan 24 Ocak 1980 kararları, 12 Eylül darbesi ve kendisinin Başbakan Yardımcılığı görevi, istifası ve Anavatan Partisi kuruluş süreci, ABD’nin de bu gelişmelerdeki etkileri göz önüne alınarak tüm detaylarıyla ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise Turgut Özal’ın iktidar olmasıyla birlikte Türkiye-ABD ilişkilerinin nasıl bir döneme girdiği konusu üzerinde durulmuştur. Önce Turgut Özal’ın ABD’ye ve ABD’nin Turgut Özal’a bakışı, daha sonra da Turgut Özal’ın 10 yıllık Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı dönemlerinde Türkiye-ABD ilişkilerinde yaşanan inişli ve çıkışlı süreçler ve olaylar, iki ülkenin birbirlerine karşı yaklaşımları tüm

detaylarıyla incelenmiştir. Ayrıca Turgut Özal'ın, Türkiye'nin çıkarını düşünerek ABD ile pozitif ilişkiler kurma yönünde gösterdiği tüm çabalara karşın, 10 yıllık dönem boyunca iki ülke arasında geçmişten gelen başta Kıbrıs ve Ermeni Soykırım İddiaları gibi kronikleşmiş tüm sorunların iki ülke ilişkilerine yansımaları da analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-ABD İlişkileri, Turgut Özal, Turgut Özal'ın Politikaları, Dış Politika Analizi

ABSTRACT

KÜÇÜKŞABANOĞLU, Zafer. “Turkey-US Relations in the Turgut Özal Period (1983-1993)”, Master Thesis, Ankara, 2019.

In this study, relations between Turkey and the United States during Turgut Özal’s prime ministry and presidency periods are investigated. It is rather obvious that Turkey’s relationships with the US have a critical significance for our country, however the nature of the relationships between the two countries can be clearly observed to be challenging. Turgut Özal can be said to be one of the most prominent leaders if not the most prominent one, when US-Turkish relations are taken into consideration. Being the first civil prime minister of Turkey in the aftermath of the 12 September military coup and the roles he has undertaken for the construction of new Turkey have made him an important figure in the Turkish political history. Turgut Özal is a realist and pragmatic leader, who can analyse foreign politics well. His perspective with regards to foreign politics was substantially different from that of past leaders. He has attributed great significance to an active and economy-oriented foreign policy perspective for the building of “New Turkey”. With this perspective in mind, the country that Turgut Özal prioritized the most has been the US, which has declared to be the world’s one and only super power after the Cold War.

In the first part of the thesis, in order to be able to shed light upon US-Turkey relationships, the “Full Partnership” and the “Dissolution of the Partnership” periods in US-Turkey relationships starting with the Truman Doctrine of 1945, continuing until the Rogers Plan of 1980 have been thoroughly examined.

The second chapter is devoted on Turgut Özal’s life story, his political ideology that basically shaped the US-Turkish relationships in his period and his foreign policy goals. At the end of the chapter, the breakpoints that have paved the way to Turgut Özal’s Prime Ministry such as 24 January 1980 decisions, 12 September coup d’etat, his role as Vice Prime Minister, his resignation and the establishment process of the Anavatan Party (ANAP) have been examined in detail, with the influence of the US on these developments being taken into consideration.

The third chapter dwells on the dynamics of US-Turkey relationships after Turgut Özal came to power. Firstly, Turgut Özal’s perspective on the US and the US perspective

on Turgut Özal has been taken into consideration. Afterwards, the dominant and partly rugged processes and events that have come to characterize US-Turkey relationships during the 10 years of Turgut Özal's prime ministry and presidency periods have been focused on. The particular perspectives that the two countries hold for each other have also been analysed in detail.

Turgut Özal has tried his best to nourish positive US-Turkey relationships for the sake of Turkish interests. However, some conflicts that have become cronicly problematic in the long term such as the Cyprus conflict and the so-called Aermenian Genocide Claims, have influenced the bilateral relations during the 10 year periof of Turgut Özal's leadership. These have also been analysed in the thesis.

Key Words: US-Turkey relationships, Turgut Özal, Turgut Özal's policies, Foreign policy analysis

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM.....	ii
ADAMA.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR.....	xiii
ÖNSÖZ.....	xvi

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TURGUT ÖZAL DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDEKİ GELİŞMELER.....	1
1.1. 40'lı Yıllardaki Gelişmeler.....	1
1.1.1. Truman Doktrini (1947).....	1
1.1.2. Marshall Yardımı (1948-1951).....	9
1.2. 50'li Yıllardaki Gelişmeler.....	13
1.2.1. Kore Savaşı ve Türkiye (1950-1953).....	13
1.2.2. NATO'ya Giriş ve Türkiye (1952)	18
1.2.3. İncirlik Üssü'nün Açılması (1954)	22
1.2.4. Eisenhower Doktrini (1957)	24
1.3. 60'li Yıllardaki Gelişmeler.....	28
1.3.1. Küba Krizi (1962)	28
1.3.2. Kıbrıs Krizi (1963-1964).....	31
1.3.3. Johnson Mektubu (1964).....	33
1.4. 70'li ve 80'li Yıllardaki Gelişmeler.....	37
1.4.1. Haşhaş Krizi (1974).....	37
1.4.2. Kıbrıs Barış Harekatı (1974).....	40
1.4.3. ABD Silah Ambargosu (1974-1978).....	43
1.4.4. Rogers Planı (1980).....	48

İKİNCİ BÖLÜM

2. TURGUT ÖZAL'IN HAYATI, SİYASİ İDEOLOJİSİNİ BELİRLEYEN ÖZELLİKLERİ VE DIŞ POLİTİKA HEDEFLERİ.....	50
2.1 Turgut Özal'ın Hayatı.....	50
2.1.1 Turgut Özal'ın Eğitim Hayatı.....	51
2.1.2 Turgut Özal'ın Çalışma Hayatı.....	53
2.1.3 Turgut Özal'ın Siyasi Hayatı.....	57
2.1.3.1. Milli Selamet Partisi (MSP).....	58
2.1.3.2. Anavatan Partisi (ANAP).....	60
2.2. Turgut Özal'ın İdeolojik Eğilimleri.....	61
2.2.1. Demokratlık.....	61
2.2.2. Liberallik.....	64
2.2.3. Muhafazakarlık.....	69
2.2.4. Milliyetçilik.....	72
2.2.5. Gelecek Vizyonu.....	74
2.2.6. Laiklik.....	76
2.2.7. Sivil-Asker İlişkisi.....	79
2.2.8. Dört Eğilim.....	84
2.3. Turgut Özal'ın Dış Politika Anlayışı ve Hedefleri.....	85
2.3.1. Aktif Dış Politika.....	85
2.3.2. Ekonomi Eksenli Dış Politika.....	91
2.3.3. Arka Kapı Diplomasisi.....	96
2.3.4. Çok Yönlülük.....	100
2.4. Turgut Özal'ın Başbakanlığı Yolunda Yaşanan Önemli Gelişmeler.....	102
2.4.1. 24 Ocak 1980 Kararları.....	102
2.4.2. 12 Eylül 1980 Darbesi ve Turgut Özal'ın Başbakan Yardımcılığı Görevinde Yaşanan Gelişmeler.....	112
2.4.3. Anavatan Partisi'nin Kuruluş Süreci.....	118
2.4.4. 6 Kasım 1983 Genel Seçimleri.....	124

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TURGUT ÖZAL DÖNEMİ TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ.....	128
3.1. Turgut Özal'ın Başbakanlık Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1983-1989).....	128
3.1.1. Turgut Özal'ın ABD'ye Bakışı.....	128

3.1.2. ABD'nin Turgut Özal'a Bakışı.....	132
3.1.3. Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde ABD.....	134
3.1.3.1. Limni Sorunu.....	138
3.1.3.2. Mart 1987 Sorunu.....	141
3.1.3.3. Davos Zirvesi.....	144
3.1.3.4. Kıbrıs Sorunu.....	146
3.1.4. Turgut Özal'ın Avrupa'ya Bakışı ve Türkiye-AT İlişkilerinde ABD.....	152
3.1.4.1. Tam Üyelik Başvurusu.....	155
3.1.5. Türkiye-İsrail İlişkilerinde ABD.....	160
3.1.6. Turgut Özal Dönemi Türkiye-ABD İş Dünyası Gelişmeleri.....	166
3.1.6.1. Türk Amerikan İş Konseyi (TAİK).....	167
3.1.6.2. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK).....	170
3.1.6.3. Türk Amerikan İş Adamları Derneği - Amerikan Ticaret Odası Türkiye (TABA-AmCham).....	171
3.1.7. 1985 Savunma ve İşbirliği Anlaşması (SEİA) ve ABD.....	172
3.1.8. Amerikan Yardımı.....	177
3.1.9. Ermeni Soykırım İddiaları ve ABD.....	181
3.1.10. Kürt Sorunu ve ABD.....	189
3.2. Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlık Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1989-1993)..	195
3.2.1. Turgut Özal'ın ABD Ziyaretleri.....	196
3.2.1.1. İlk Ziyareti (16 Ocak-27 Ocak 1990).....	197
3.2.1.2. İkinci Ziyareti (23 Eylül-2 Ekim 1990).....	199
3.2.1.3. Üçüncü Ziyareti-Camp David Zirvesi (22 Mart-2 Nisan 1991).....	202
3.2.1.4. Dördüncü Ziyareti (21 Nisan-23 Mayıs 1992)	206
3.2.1.5. Son Ziyareti (26 Ocak-2 Şubat 1993).....	209
3.2.2. Tekstil Kotaları.....	214
3.2.3 1. Körfez Savaşı Öncesi Durum.....	216
3.2.3.1. İran-İrak Savaşı.....	217
3.2.3.2. Irak'ın Kuveyt'i İşgali.....	222
3.2.3.3. Turgut Özal'ın Irak ve Saddam Hüseyin'e Bakışı.....	226
3.2.4. 1. Körfez Savaşı.....	228
3.2.4.1. 1. Körfez Savaşı Döneminde Yaşanan İstifa Krizleri.....	235
3.2.4.2. Çekiç Güç ve Etkileri.....	240
3.2.5. George W. Bush Türkiye Ziyareti (20 Temmuz-22 Temmuz 1991).....	246

3.2.6. Türkiye-Orta Asya Devletleri İlişkileri ve ABD.....	250
SONUÇ.....	254
KAYNAKÇA.....	275
EKLER.....	287
EK-1 Yüz Yüze Görüşmeler.....	287
1. Engin Güner.....	287
2. Namık Tan.....	292
3. Nur Batur.....	295
4. Taha Akyol.....	299
5. Hikmet Çetin.....	302
6. Hüsnu Doğan.....	307
7. Kaya Toperi.....	312
8. Muharrem Sarıkaya.....	318
9. Ali Bozer.....	322
10. Uluç Gürkan.....	330
11. Mehmet Keçeciler.....	336
EK-2 Sayın Cumhurbaşkanımızın Chicago, Council on Foreign Relations’da Yapacakları Konuşma (1 Şubat 1993, Pazartesi, Saat: 17.30) Turkey at the Crossroads: “The Middle East Europe and the Future”.....	341
ÖZGEÇMİŞ.....	349

KISALTMALAR

AAA	: Amerikan Ermeni Asamblesi
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGIK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AHI	: Amerikan Helen Enstitüsü
AHIF	: Amerikan Helen Enstitüsü Vakfı
AHIPAC	: Amerikan Helen Enstitüsü Halka İlişkiler Komitesi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
ANAP	: Anavatan Partisi
ANCA	: Amerika Ermeni Ulusal Komitesi
AP	: Adalet Partisi
ARAMAC	: Ermeni Amerikalılar Eylem Komitesi
ARGE	: Araştırma Geliştirme
ARMENPAC	: Ermeni Amerikalılar Siyasi Eylem Komitesi
ASALA	: Ermeni Gizli Ordusu
AT	: Avrupa Topluluğu
ATV	: Aktüel TV
BBC	: Britanya Yayın Kuruluşu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BTP	: Bağımsız Türkiye Partisi
CENTO	: Merkezi Anlaşma Teşkilatı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı
CNN	: Kablolu Haber Ağı

DB	: Dünya Bankası
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DİSK	: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet planlama Teşkilatı
DSİ	: Devlet Su İşleri
DYP	: Doğru Yol Partisi
ECO	: Ekonomik İşbirliği Örgütü
EDRC	: Ekonomik Gelişme Denetim Komitesi
EDU	: Avrupa Demokratik Birliği
FIR	: Uçuş Bilgi Bölgesi
FMS	: Yabancı Askeri Satışlar
GAP TV	: Güneydoğu Anadolu Projesi Televizyonu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
KEİB	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MESS	: Madeni Eşya Sanayi Sendikası
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODTÜ	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PASOK	: Panhellenik Sosyalist Hareket
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi

RCD	: Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği
SEİA	: Savunma ve İşbirliği Anlaşması
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SODEP	: Sosyal Demokrasi Partisi
SOFA	: Kuvvetlerin Statüsü Anlaşması
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TAİK	: Türk Amerikan İş Konseyi
TABA AmCham	: Türk Amerikan İş Adamları Derneği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
TPAO	: Türkiye Petrolleri Arama Ortaklığı
TÜSİAD	: Türk Sanayici ve İş İnsanları Derneği
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

ÖNSÖZ

Türkiye-ABD ilişkileri her zaman merak ettiğim ve üzerinde araştırma yapmak istediğim konuların başında gelmiştir. Çünkü Türkiye'nin ABD ile ilişkileri, ülkemizin hem iç hem de dış siyasetini derinden etkilemiştir. Ayrıca Türkiye'nin ABD ile tarihsel ilişkilerini anlamadan, iki ülke arasındaki yaşanan birçok sorunun da çözümünün bulunamayacağını düşünmüşümdür.

Türkiye-ABD ilişkilerine baktığımız zaman 1800'lü yıllara kadar dönmemiz gerekmektedir. İki ülkenin köklü bir ilişkisi olduğu ortadadır. Bu ilişkiler çerçevesinde sürekli inişli ve çıkışlı dönemler yaşanmıştır. “Uluslararası ilişkilerde ebedi dostluklar, düşmanlıklar olmaz, sadece çıkar ve menfaat ilişkileri vardır.” sözü ışığında çalışmamı gerçekleştirmeye gayret gösterdim. Çünkü her ülke kendi çıkarını düşünerek adımlar atmaktaydı.

Turgut Özal'ın 10 yıllık görevde kaldığı süreçte hem Başbakanlık hem de Cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye-ABD ilişkilerini konu alan çalışmamın amacı, iki ülke ilişkilerinin ayrıntılı bir biçimde neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde değerlendirmek ve iki ülkenin birbirlerine karşı yaklaşımlarının sonuçlarını analiz etmektir.

Gerçekleştirdiğim çalışmamı objektif bir şekilde analiz ettiğimi düşünmekteyim. Turgut Özal dönemi Türkiye-ABD ilişkileri dönemine dair çok geniş kaynaklardan yararlanmamın dışında, Turgut Özal dönemi içerisinde Türkiye-ABD ilişkilerinde aktif rol oynamış siyasetçi, diplomat, bürokrat ve gazetecilerden oluşan toplam 11 değerli kişiyle yüz yüze röportaj yapmamın çalışmama çok büyük özgünlük ve değer kattığını düşünmekteyim.

Bu çalışmamın, Türkiye-ABD ilişkilerinin gelişimini anlama yolunda büyük katkılar sağlayabileceğini, ayrıca günümüzde de çok konuşulan ve tartışılan Türkiye-ABD ilişkilerinin geleceği konusunda da öngörüler sunduğumu düşünmekteyim.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TURGUT ÖZAL DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDEKİ GELİŞMELER

Bu bölümde Turgut Özal dönemi öncesi Türkiye-ABD ilişkilerinde yaşanan “Batı Bloğuna Yaklaşma”, “Tam İttifak” ve “İttifakın Sarsılması” süreçleri detaylarıyla incelenerek iki ülke arasındaki ilişkiler temellendirilmeye çalışılmıştır.

1.1. 40’lı Yıllardaki Gelişmeler

1.1.1. Truman Doktrini (1947)

Burada, Türkiye-ABD ilişkilerindeki gelişmeler, Turgut Özal dönemi öncesi dönemi içerecek şekilde incelenmeye 45’li yıllarla başlanacaktır. Kırk beşli yıllardaki Türkiye-ABD ilişkilerini “Batı Bloğuna Yaklaşma” veya “Tam İttifak” ilişki dönemleri olarak adlandırmak mümkündür. Bu ilişki dönemlerinin başlangıcı ABD Başkanı Henry Truman’ın ismiyle anılan Truman Doktrini’ne dayanmaktadır. Doktrin sözcüğünün kökeninde (etimolojisinde) Fransız dilindeki “doctrine” sözcüğü vardır ve belli bir anlayışa ve fikre dayalı olarak benimsenmiş ilkeler, kurallar bütünü anlamına gelmektedir.

Truman Doktrini ilan edildiği dönemde Türkiye Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başbakanı Mehmet Recep Peker, Dışişleri Bakanı Hasan Saka; Truman Doktrini’nin imzalandığı dönemde ise Başbakan Hasan Saka, Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak idi. ABD tarafına baktığımız zaman o dönemde ABD Başkanı Henry Truman, Dışişleri Bakanı General George Marshall idi.

ABD tarihine bakıldığında ABD başkanlarının ürettiği çok sayıda doktrini görmek mümkündür. Bu doktrinler, yalnızca ABD dış politikasında değil, diğer ülkelerin dış politikalarında da pek çok ciddi değişime vesile olmuştur.

ABD’nin ilk Başkanı George Washington, 1796 yılında doktrin niteliği taşıyan veda mesajında şu sözlere yer vermiştir: Yabancı ülkelerle mümkün olduğunca çok ticari ve mümkün olduğunca az siyasi bağlantılar kurulmasını istedi. Washington, Avrupa devletleriyle ittifaka girilmesinin ABD açısından son derece zararlı sonuçlar doğurabileceğini ifade etti (Keskin, 2018, s. 527).

ABD dış politikası, George Washington'un veda mesajında sözünü ettiği telkinlere 1823'te ABD Başkanı James Monroe'nun adını taşıyan Monroe Doktrini ile de uymaya devam etmiştir. Truman Doktrini'ne kadar ABD diplomasisine egemen olan unsurlar ekonomik faktörlere ve çıkar ilişkilerine dayanmaktaydı. Ne var ki, Truman Doktrini ile birlikte ABD diplomasisine daha başka faktörlerin de dahil olduğunu görmemiz mümkündür.

Amerikan dış politikasının ekonomik faktörü, 1945'den itibaren bir değişim geçirerek "siyasal faktöre" dönüşmüştür. Milletlerarası komünizmin Avrupa ve Asya'ya egemen olmak istemesi, sadece Amerika'nın değil, bizatihi siyasal varlığını da tehdit eder bir nitelik kazanınca, Amerika, Monroe Doktrini'nin ekonomik değil, güvenlik unsuruna ağırlık vermiştir. Bu ise, dış politikasını, "siyasal faktör" ağırlıklı bir yapıya dönüştürmüştür. Amerikan dış politikasının bu yapısal dönüşüm ve değişimi, Türkiye'nin güvenlik faktörü ile çakışır bir durum yaratmış ve bir çıkar ortaklığı meydana getirmiştir (Armaoğlu, 2017, s. 14-15).

Konunun bütünlüğünün kavranması açısından Türkiye-ABD ilişkilerinde önemli bir yeri olan Truman Doktrini'nin ortaya çıkma nedenlerinin etraflıca ele alınması gerekmektedir. İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte ABD süper güç olduğunu açıkça ilan etmiştir. ABD'nin 1946 yılından itibaren benimsediği dış politika anlayışının büyük bir bölümünün SSCB ve komünizmle mücadele düşüncesine dayanmaktadır. Truman Doktrini'nin ortaya çıkışının en başta bu düşünceye dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu varsayımı Moskova'da görev yapan ABD'li diplomat George Kennan'ın ifadeleri net bir şekilde destekler niteliktedir. "1946 yılının Şubat ayında ABD'li diplomat George Kennan Moskova'dan gönderdiği telgrafta hem devrimci ideolojiden hem Çarçı gelenekten esinlenen Sovyet dış siyasetinin ağırlıklı amaçlarını anlatır ve bu baskıyı bir "karşı-güç" ile durdurmayı önerir."...George Kennan 1947 yılında Foreign Affairs dergisinde imzasız bir yazıda bu konudaki düşüncelerini şöyle açıklar: ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı siyasetinin temeli Rus yayılcı emellerine uzun, sabırlı ama kararlı ve uyanık bir tavırla engelleme olmalıdır (Lefebre, 2005, s. 36).

Yukarıdaki bilgiler ışığında da net bir şekilde anlayacağımız gibi ABD, komünizm tehlikesinin kendisi için çok büyük önem teşkil eden başta Batı Avrupa ve Orta Doğu bölgelerine yayılmasını engellemek için adımlar atmak zorundaydı. ABD'nin komünizme karşı atmak zorunda olduğu adımların başında Truman Doktrini geliyordu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan süper güç olarak çıkan ABD, Batı Avrupa'nın tekrar askeri, ekonomik ve siyasal gücüne kavuşmasını istiyordu. Bunun gerçekleşebilmesi için Batı Avrupa'nın askeri, ekonomik ve siyasal istikrarının temin edilmesi, kıtanın ABD'nin koruyucu nükleer şemsiyesi altına alınması ve askeri gücünün dünya standartlarında bir savunmayı olası kılabilecek şekilde geliştirilmesi gerekmektedir ve bütün bunlar ABD'nin en önemli hedefleri arasında yerini almıştı. ABD'nin Batı Avrupa'nın geleceğini kendi çıkarları için şekillendirmeyi tasarladığı bu dönemde Yunanistan ciddi sıkıntılar içerisindeydi. Yunanistan ile birlikte Türkiye de özellikle Boğazlar konusu başta olmak üzere birçok konu hakkında SSCB'nin çok ciddi tehditlerine maruz kalıyordu. Yunanistan ve Türkiye'deki ciddi sıkıntılar, ABD'nin başta Batı Avrupa ve Orta Doğu veya ülkeleri için tasarladığı gelecek senaryoları açısından kaygılar yaratıyordu. Bu kaygıların Amerikan yöneticilerinde de sürekli bir Sovyet askeri tehdidi nedeniyle korku ve panik yaratmış olduğunu söylemek olasıdır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başta ekonomi olmak üzere pek çok konuda sıkıntılar yaşayan İngiltere, 21 Şubat 1947 tarihinde yaptığı açıklama ile Mart ayından itibaren İngiltere tarafından Yunanistan ve Türkiye'ye yapılan yardımların tamamen kesileceğini ilan etmişti. İngiltere, Türkiye'nin bağımsızlığının Batı savunması için çok önemli olduğunu ve bunun için de Türkiye'ye mutlaka askeri ve iktisadi yardım yapılması gerektiğini ABD Dışişleri Bakanlığı'na bildirdi. Londra hükümeti, Amerikan Dışişleri'ne verdiği bu muhtıradan sonra ABD ve Sovyet yayılmacılığı karşısında yalnız Ortadoğu'nun değil, bütün Avrupa'nın savunulabilmesi için Türkiye ve Yunanistan'a yardım etme kararı aldı (Gönlübol, 2014, s. 213).

Bu gelişmelerden sonra İngiltere kendisinden sonraki boşluğun ABD tarafından doldurulmasını istedi ve ABD bu boşluğu doldurmaya karar verdi. İngiltere'den gelen bu tavsiye doğrultusunda hızla adım atan ABD Başkanı Harry Truman, 12 Mart 1947'de Kongre'de yapmış olduğu konuşmasının Türkiye ile ilgili kısmında özetle şu ifadelerle yer vermiştir:

(...) Savaşın başından beri Türkiye, Büyük Britanya ve ABD'den milli bütünlüğü idame etmek için gerekli gelişmeyi sağlamak maksadıyla mali yardım aramaktadır. Bu milli güvenlik, Ortadoğu'daki düzenin korunması için gereklidir. Büyük Britanya hükümeti, maruz bulunduğu güçlüklerden bizi haberdar ederek bundan böyle Türkiye'ye mali ve ekonomik yardım yapamayacağını bildirmiştir. (...) Biz, böyle bir yardımı yapacak yegane devlet olarak bulunuyoruz. (...) Bu itibarla, Yunanistan ve Türkiye'ye 30 Haziran 1948 tarihinde sona ermek üzere 400 milyon dolarlık bir yardım yetkisinin hükümete verilmesini kongrenin tasvibine sunuyorum. (Yılmaz, 2017, s. 114).

ABD Başkanı Harry Truman'ın Kongre'de yaptığı açıklamalardan da anlaşılacağı üzere ABD, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra süper güç olarak ortaya çıkmasının da etkisiyle kendisini yardım yapacak yegane devlet olarak görmüştür.

ABD Başkanı Truman'ın 1947 yılı Mart ayında ilan ettiği doktrin her ne kadar Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak kabul edilirse de, ilanın önemli nedeni Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin savunulması değildir. Gerçek neden Batı Avrupa'nın geleceğidir. O kadar ki, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye üzerinde Sovyet tehdidi bulunmasa da Başkan Truman genel olarak Batı Avrupa ve özel olarak Yunanistan'ı kapsamı içine alan bir doktrin ilan edecekti. Truman için asıl önemli olan, Yunanistan'ın içinde bulunduğu iç savaştan kurtulması ve Avrupa'nın güvenliğinin sağlanmasıdır... "Truman Doktrininin, dar anlamı ile yani Sovyet tehdidi karşısında Türkiye'ye ABD'nin yaptığı yardım biçiminden çok şu çerçeve içinde ele alınması doğru olur: II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'daki durumun düzeltilmesi için yardımın Yunanistan ve Türkiye'ye kadar uzatılması; Avrupa'da başlayan "çevreleme"nin böylece daha iyi sağlanabileceğine inanılmasıdır."...Başkan Truman bu konuda şunu söylüyor: "Avrupa'daki durum bizim yardımı Yunanistan ve Türkiye'ye kadar genişletmemizi gerekli kılmıştır." (Sander, 2016, s. 31).

Oral Sander'in ifadeleri ışığında Truman Doktrini her ne kadar Yunanistan ve Türkiye'ye yardım yapılması için çıkarılsa da, ABD'nin arka plandaki hedefleri arasında Türkiye belki de en son sırada yer almıştır. Yunanistan ve Türkiye arasındaki duruma baktığımız zaman da ABD, Yunanistan'a ayrıcalıklar tanımıştır.

Turgut Özal döneminde Dışişleri Bakanlığı yapmış olan Ali Bozer ABD'nin Türkiye ile Yunanistan arasındaki tercih durumunu özetleyen şu cümleleri söylemiştir¹:

Genel bir hava var. Onu söylemek isterim. Amerika dahil, Batı'nın bize çok objektif davrandığı söylenemez. Bir kültür ve din faktörü var. Bu sebeple her zaman Yunanistan'ı bize tercih ederler. Batı'nın bu özelliğini bilmeden dış politika yürütülmez. Vaka bu. Onun için az önce söylediğim gibi, seviyorum veya sevmiyorum gibi duygulara dayalı politikalar olmaz. Bunları bırakmak lazım. Benim çıkarım neyse ben orada dururum. Batı haklı mı haksız mı bakmadan Yunanistan'ı tercih eder. Tekrar ediyorum. Amerika ve Batı'nın bize karşı soğuk tutum ve davranışlarını Turgut Özal bile değiştiremez. Bu durum biraz hafifler belki ama değişmez.

Yukarıdaki yorumların yanı sıra ABD için önemli pek çok faktör de göz önüne alındığında Yunanistan ve Türkiye arasında bir tercih yapmak gerektiğinde ABD'nin tercih ettiği tarafın her zaman Yunanistan olduğu görülmüştür. Truman Doktrini'ne Türkiye'nin de dahil edilmesinin en önemli nedenlerinin başında kuşkusuz Boğazlar sorunu gelmektedir.

ABD için açık denizlerin kontrolü geleceğe dönük planlamalar açısından olmazsa olmazdır. Rusya uzmanı İngiliz tarihçi Bernard Pares, Truman politikasının bir başka temelini, ABD'nin İngiltere'den devraldığı "Rusya'yı açık denizlerden uzak tutma" politikası olduğunu belirtmekte ve hatta bu politikanın Rus komünizmi ile doğrudan ilgisi olmadığını söylemektedir (Felming, 1961, s. 473). ... ABD'nin açık denizleri kontrolü konusunda ABD Deniz Bakan Yardımcısı Sullivan'ın da söyledikleri ilgi çekicidir: Türk ve Yunan limanlarının barışsever ellerde bulunması bütün dünya için olumlu bir şeydir. Bu limanları ve Boğazları kontrol ettiğimiz zaman bütün deniz alanı kontrol altına girer (Sander, 2016, s. 36).

Türkiye'nin Truman Doktrini'ne dahil edilmesinin nedenleri ile ilgili olarak Baskın Oran'ın (2018, s. 531) yorumu şu şekilde olmuştur: Türkiye; Avrupa, Asya, Afrika arasında kara, hava ve deniz yollarının denetiminin sağlanabileceği konumdaydı. Eğer SSCB Türkiye'yi ve Boğazları ele geçirirse, Irak ve İran yoluyla petrol bakımından

¹ 24 Nisan 2018'de Sn. Ali Bozer'le yapılan yüz yüze görüşmeden

zengin Yakın Doğu'ya (Orta Doğu'ya) girebilir, üç kıtanın ticaret yollarını denetimi altına alabilirdi.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin jeopolitik konumu ABD, SSCB ve diğer ülkeler için de son derece değerlidir. ABD, Türkiye'nin jeopolitik konumunun kendi çıkarları için önemini farkında olduğundan, Truman Doktrini ile Türkiye'ye destek vermek suretiyle hem açık denizlerin kontrolünü sağlamak hem de olası SSCB tehlikesini bertaraf etmek istemekteydi.

Sözünü ettiğimiz pek çok tespitin ışığında Truman Doktrini'nin hayata geçirilmesinin ABD için son derece önemli olduğunu söylemek mümkündür. Bunun bilincinde olan Başkan Truman, doktrinin bir an önce ABD Kongresi'nde yasalaşmak suretiyle, Yunanistan ve Türkiye'ye yardımların başlamasını arzu ediyordu.

Her ne kadar Başkan Truman, söz konusu doktrinin bir an önce yasalaşmasını istemiş olsa da bu, onun dilediği kadar kolay bir şekilde gerçekleşmemiştir. Kararın, ABD Senatosu ve Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilmeksizin Başkan Truman'ın onayına sunulması ve onun tarafından kabul edilmesi mümkün değildi. Doktrin, kongrede son derece tartışmalı bir ortamda değerlendirildi. Kongre üyelerinin bir kısmının görüşüne göre, söz konusu doktrin ABD'yi geleneksel dış politikasından uzaklaştıracaktı. Bu kişiler, Yunanistan ve Türkiye yönetimlerinin demokratik olmadığını; bu doktrinle ancak mevcut rejimlerin güçleneceğini iddia ediyor ve savaşın hemen ardından dış ülkelere gereksiz para yardımı yapılmasını doğru bulmadıklarını söylüyorlardı.... Bu görüşün karşısında bulunan bir grup kongre üyesi de Yunanistan'a yapılması planlanan yardımı haklı buluyor, ancak Türkiye'ye yardım yapılmasına karşı çıkıyordu. Buna, Türkiye'nin 2. Dünya Savaşı'na katılmadığı için ciddi zararlar görmemiş olmasını ve ülkede hali hazırda zaten 245.000.000 Dolarlık bir döviz ve altın stoku bulunuyor olduğu gerçeğini sebep gösteriyorlardı. Doktrinin onaylanması sürecinde Türkiye'nin önüne çıkacak bir başka sorun ise ilerleyen bölümlerde de sıkça sözünü edeceğimiz ve Türkiye-ABD ilişkilerinde de sıkça sorun teşkil etmiş bulunan Ermeni olayları idi. ABD Kongre üyelerinin bir bölümü de, Ermeni olaylarını gerekçe göstererek Türkiye'ye yardım yapılmasını engellemeye çalışmışlardır (Oran, 2018, s. 531-532).

Bütün bu tartışmalara rağmen, 12 Mart 1947'de ilk kez dile getirilmiş olan Truman doktrini, 5 aylık tartışmalı bir sürecin sonunda 22 Nisan 1947'de Senato, 9 Mayıs

1947’de ise Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilmiştir. Doktrin, 22 Mayıs 1947’de de Başkan Truman tarafından onaylanıp 12 Temmuz 1947’de son olarak Türkiye tarafından da imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Onaylanan doktrine göre, Yunanistan’a 300.000.000\$’lık Türkiye ise 100.000.000\$’lık askeri ve mali yardımlar öngörülmüştür. Bunun yanı sıra, Amerikan sivil ve askeri personelin Yunanistan ve Türkiye’ye yardım amaçlı görevlendirilmesine; Yunan ve Türk personeline de ABD’de eğitim alma fırsatı verilmesine karar verilmiştir.

Ayrıca doktrinde belirtilen Yunanistan ve Türkiye’ye verilecek yardım malzemelerinin ABD’nin izni olmadan başka devletlere satılması, hibe edilmesi, mülkiyeti veya zilyetliğinin yasaklanması, iki ülkenin bu malzemeyi ve bilgiyi verdikleri amaç dışında kullanamayacakları kararlaştırıldı. Verilen bu karar, 1964 yılında Kıbrıs krizi sırasında ülkemizin elini kolunu bağlamıştır. Türkiye’nin ABD’den aldığı silahları, kendi topraklarına yönelik bir saldırı durumu dışında kullanabilme olanağı ortadan kalkmıştı. Anlaşmanın yapıldığı dönemde üzerinde durulmayan bu konu, Türkiye’nin Kıbrıs’a askeri bir müdahalede bulunmasının söz konusu olacağı ileriki yıllarda ABD tarafından gündeme getirilecek ve Amerikan silahlarının Türkiye tarafından Kıbrıs’ta 1964’te kullanılmasını engelleyecektir (Oran, 2018, s. 534).

Truman doktrini, SSCB’ne göre dünya barışı için ciddi bir tehdit olarak görülmüştür ve bu konu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin gündemine getirilmiştir. Fakat ABD’nin kontrolü altında bulunan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde konu ile ilgili hiçbir sonuç alınmamıştır.

Doktrin, SSCB’nin tepkisine yol açarken Türkiye’de ise küçük tartışmalar olmakla beraber büyük bir çoğunluk tarafından olumlu karşılanmıştır. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü doktrin ile ilgili yayınladığı mesajda şunları dile getirmiştir:

Büyük Amerika Cumhuriyeti’nin memleketimiz ve milletimiz hakkında beslemekte olduğu yakın dostluk duygularının yeni bir örneğini teşkil eden bu sevinçli olayı her Türk’ün candan alkışladığını, İkinci Cihan Savaşı sırasında ve savaşın fiilen sona ermesinden sonra milletimizin ispat ettiği yüksek meziyet ve ideallerin dünya efkarı umumiyesi tarafından takdir edildiğini gösteren bu yardım, Türkiye’yi zaruri ve normal savaş malzemesinin bir kısmını temin etmek suretiyle, savaş sonunda düşmüş

bulduğumuz iktisadi güçlüklerin kısmen giderilmesinde de ferahlatıcı bir etken olacaktır (Gönlübol, 2014, s. 216).

Yukarıda dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün ifadelerinden de net bir şekilde anlayacağımız gibi, Türkiye'nin o dönem şartlarına göre bu yardıma ciddi bir şekilde ihtiyacı vardı ve bu yardım memnuniyetle karşılanmıştır. Truman doktrinin ülkemize faydaları olmuştur. O dönem gelen yardımlarla askeri modernizasyonlar yapılmış, yardımların bir miktarı ile ise yol yapım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Özellikle yapılan askeri yardımların bir bölümü o dönemde Türkiye'nin elinde bulunan askeri malzemelerden çok daha modern malzemeleri içermekteydi.

Truman doktrinin ülkemize orta ve uzun vadede en büyük zararı ekonomik açıdan olmuştur. Amerikan askeri yardımı çerçevesinde Türk ordusuna verilen malzemenin bakımı ve yedek parça ihtiyaçlarının ancak ABD'den sağlanabilmesi, yardımların astarının yüzünden pahalı hale gelmesine yol açtı. Askeri ve ekonomik bağımlılık, geleneksel bazı dış politika tercihlerinin de Amerikan tercihleri yönünde değiştirilmesine yol açtı. Bunun en çarpıcı örneği Filistin sorununda görüldü. Yıllardır sorunun çözümü konusunda Arap ülkelerine destek veren Türkiye, kuruluşundan 10 ay sonra İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet oldu (Oran, 2018, s. 535-537).

Yukarıda belirtilen bilgiler ışığında Truman Doktrini'nin, özellikle Türk ordusunun gelişimine büyük katkı sağladığı, ancak orta ve uzun vadede Türkiye'ye ekonomik ve siyasal düzlemlerde ise ciddi zararlar verdiğini söylemek mümkündür.

Uluslararası ilişkilerde atılan her adımın faydaları olabileceği kadar zararları da olabilir. Türkiye'nin o dönemin şartlarına göre bu yardımı kabul etmiş olması öngörülebilir bir durum olarak görülebilir. O dönem yardımı kabul etmeseydik çok daha ciddi sorunlarla yüzleşmek zorunda kalabilirdik şeklinde bir yorum yapmak da mümkündür. Devleti yönetenlerin günü kurtarma peşinde olmak yerine, geleceği de düşünerek ve ülkeleri için atacakları her adımın ileri vadedeki sonuçlarını hesaba katarak ilerlemek gibi bir sorumluluğu vardır. Truman Doktri'nin kısa vadede ülkemize katkılarının olduğunu göz ardı etmemiz mümkün değildir. Lakin orta ve uzun vadede ülkemizin bir çok konuda ciddi problemler yaşamasına neden olduğu da inkar edilemez.

Truman Doktrini ile net bir şekilde görülebildiği üzere o dönemde bir ülke ya ABD ya da SSCB'nin yanında yer almak gibi bir tercihte bulunmak durumundaydı. Türkiye de tercihini ABD'den yana kullandı. Bu nedenle, Truman Doktrini'nin ortaya çıkışı aynı zamanda Soğuk Savaş'ın başlangıcı olarak kabul edilebilir.

ABD dış politikasına bakıldığında, ülkenin politikalarını hayata geçirmede uzun vadeli planlamalar yaptığı ve attığı her adımı, o adımın hemen sonrasındaki hamleyi iyi hesap ederek attığı görülmektedir. Truman Doktrini'nin hayata geçmesi, Türkiye-ABD ilişkileri için çok önemli olan Marshall Yardımı'na ön ayak olmuştur. Bir sonraki bölümde, Marshall Yardımı detaylıca ele alınmaktadır.

1.1.2. Marshall Yardımı (1948-1951)

Turgut Özal dönemi öncesi Türkiye-ABD ilişkilerindeki gelişmelere damgasını vuran bir diğer önemli gelişme de 'Marshall Yardımı' olmuştur. Türkiye'nin 40'lı yıllarda "Batı Bloğuna Yaklaşma" veya "Tam İttifak" ilişki dönemlerine Marshall Yardımı ile devam ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu ilişki dönemlerinin başlangıcı ise Truman Doktrini, devamı ise Marshall Yardımı olmuştur. Marshall Yardımı, ismini dönemin ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'dan almaktadır.

Yukarıda Truman Doktrini'ni incelerken, ABD dış politikasının uzun vadeli planlamalar yaptığından ve attığı her adımı, bu adımın çok sonrasını da hesaba katarak attığından bahsetmiştik. Bu bağlamda, Marshall Yardımları'nı da Truman Doktrini'nin devamı olarak düşünmek hiç de yanlış olmayacaktır. Marshall Yardımları'nı detaylıca incelemeden önce Truman Doktrini ile aralarındaki farklılıkları ortaya koymamızın faydalı olacağı kanaatindeyim. Truman Doktrini'nde yapılmış olan yardımlar, biri Yunanistan diğeri Türkiye olmak üzere yalnızca 2 ülkeye yapılan askeri nitelikte yardımlar olarak sınırlandırılmıştır. Marshall Yardımları ise, 16 ülkeye yapılmış olan ekonomik nitelikte yardımlar olmuştur. Truman Doktrini kapsamında yapılmış olan yardımların çoğu ulusal düzeyle sınırlı kalmışken, Marshall Yardımları ile yapılan yardımların kapsamı tüm bölgeyi ve Avrupa kıtasını içerecek şekilde geniş tutulmuştur. Marshall Yardımı'nın ortaya çıkmasının nedenlerinin ise aynı Truman Doktrini'nde olduğu gibi SSCB'nin güçlenmesini önlemek ve yayılcı politikasına engel olmak olduğunu söyleyebiliriz. O dönemler 2. Dünya Savaşı'ndan büyük bir zararla çıkan Avrupa'nın ekonomik olarak güçlenmesi, ABD'nin en büyük hedeflerinden biri idi.

Ekonomik anlamda güçsüz bir Avrupa, ABD ekonomisini de olumsuz etkilediğinden dolayı, ABD'nin hiç istemediği bir durumdu. Bu nedenle, Avrupa'nın bir an önce ekonomik olarak güçlendirilmesi gerekmektedir.

Amerikalılara göre savaşın getirdiği büyük yıkım Avrupa'da kaos yaratmış ve bu nedenle komünistler ve dolayısıyla Sovyetler güçlenmişti. Sovyet yayılması karşısında, Avrupa maddi ve manevi olarak güçlendirilmeliydi. Avrupa, ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde durabilirse, siyasi olarak da bağımsızlığını koruyabilirdi. ABD bu noktada, İngiltere, Almanya ve Fransa'yı ve sonra tüm Avrupa'yı artan bir biçimde siyasi ve ekonomik işbirliği içine sokmak, böylece bütünleşmiş bir Avrupa yaratarak Sovyet ilerlemesini durdurmak istiyordu (Hogan, 1983, s. 22).

Ünlü Amerikalı düşünür Walter Lipmann'a göre, Avrupa'daki ekonomik sorun aşılmazsa, bu en kısa sürede bütün dünyayı kaosa sürükleyebilirdi. Avrupa'ya tek tek ülkeler olarak değil bir bütün olarak yardım edilmeliydi. Bu hem ekonomik bütünleşmeyi hızlandırır, hem de yeniden imarı kolaylaştırırdı. Tüm ülkeler tek bir tamir programının tarafları haline getirilmeliydi (Oran, 2018, s. 538). Dönemin ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Dean Acheson'a göre, ABD'nin üretimi ile dünyanın diğer bölgelerindeki üretim arasında çok büyük bir bağ vardır. Amerika'nın kendi çıkarları açısından, diğer zor durumdaki ülkelere yardım etmesi gerekmektedir. Acilen çözülmesi gereken sorun, 16 milyar dolarlık ihracat ile 8 milyar dolarlık ithalat arasındaki farkı kapatmaktır. Amerika acilen, ithalatını ve Avrupa ülkelerindeki üretimi arttırmalı ve Avrupalıların gelir düzeyinin artmasına yardımcı olmalıdır (Council on..., 1948'den aktaran Oran, 2018, s. 538).

Avrupa'nın toparlanması ve ekonomik açıdan kalkındırılmasını isteyen ABD, Marshall Yardımları'nı devreye sokmaya karar vermiştir. 5 Haziran 1947 tarihinde dönemin ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, Harvard Üniversitesi'nin açılışında yaptığı konuşmada Avrupa'nın savaş sonrası kalkınmasının, Amerika'nın dış politikasının temel sebeplerinden biri olduğundan bahsetmiş ve Avrupa'nın ekonomisinin bir bütün olarak değerlendirilerek Avrupa ülkelerinin Amerikan yardımına olan ihtiyaçlarını belirlemiştir (Yılmaz, 2017, s. 123).

SSCB, ABD'nin yapmaya hazırlandığı yardımları Truman doktrininde de olduğu gibi sert tepkiyle karşıladı. Sovyetler Marshall Planı'nı, Batının II. Dünya Savaşı

öncesinde Doğu Avrupa ülkeleriyle kurduğu bir tür sömürge ilişkisini yeniden tesis etmeye yönelik bir program olarak değerlendirmiştir. Doğu Avrupa ülkelerinin plana katılmamalarıyla bu pazar, Batı'nın elinden kaçmış sayılacaktı. Doğu Avrupa ülkeleri birer hammadde ihracatçısı ve mamul madde ithalatçısı haline getirilmeden, planın başarıya ulaşması imkansızdı. Marshall Planı'nı bu mantık içinde değerlendiren Sovyetler için plan gerçek bir tehlikeydi (Ataöv, 1969, s. 281).

ABD Dışişleri Bakanı Marshall'ın Harvard'da Avrupa'lı devletlere yaptığı ortaklık kurma çağrısı cevapsız kalmamış, 12 Temmuz 1947'de Avusturya, Danimarka, Belçika, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın temsilcileri Paris'te bir araya gelmiş, Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı örgütünü kurmuşlardır (Nash, 1973, s. 29-30).

ABD Dışişleri Bakanı Marshall'ın çağrısıyla toplanan Avrupa devletlerinin Paris'te bir araya geldikleri tarih olan 12 Temmuz 1947 ile Truman Doktrini'nin Türkiye ile imzalanma tarihinin aynı olması da ilginç bir durumdur. ABD, daha Truman doktrini imzalarken, diğer bir yardım anlaşmasının temellerini atmaktaydı. ABD, Paris'te bir araya gelen devletlere, yapacağı yardım miktarını bildirecekti. Yapılan hesaplamalarda Avrupa kıtasal çapta 22 milyar dolar istemiş, bunun 615 milyon dolarını Türkiye talep etmiştir. Fakat ABD'nin Türkiye'ye yanıtı olumsuz olmuştur. Zira ABD'ye göre bu ulusal ekonomiyi geliştirme planı değil, savaşta yerle yeksan olmuş Avrupa'nın yeniden inşa planıdır. ABD'li yetkililer Türkiye'yi neden bu plana alamayacaklarını şu şekilde dile getirmişlerdir:

Türkiye savaş sırasında ordusu için büyük harcamalar yapmış olmakla beraber, savaştan yıkılmadan çıkmıştır ve bu bakımdan yardım almak bir tarafa, toprak altı ve üstü zenginlikleriyle Avrupa'nın kalkınmasına katılabilecek durumdadır. Türkiye'nin altın ve döviz stokları ve dış ticaret dengesi 15 aylık bir devre için yeter görünmektedir. Türkiye'nin endüstrisi orta derecede gelişmiş bir endüstri olduğu gibi üretim seviyesi de savaştan önceki üretim seviyesini bir hayli aşmıştır (Ülman, 1961, s. 117-118).

ABD, plan içine alınabilmesi için Türkiye'nin kalkınma planında, Marshall Planı'nın ruhuna uygun bazı değişiklikler yapmasını istiyordu. Verilecek yardım tarımsal üretimin arttırılması, tarım aletlerinin modernizasyonu ve ulusal ulaşım sisteminin yenilenmesi için kullanılmalıydı. Kalkınma planının bu şekilde yenilenmesiyle Türkiye,

Avrupa'nın Yeniden İmarı programına katılan diğer ülkeler için bir gıda ve hammadde deposu haline gelebilecekti. Sanayi alanındaysa özellikle ABD savunması için büyük önem taşıyan kromun çıkarılmasına önem verilmeliydi (Oran, 2018, s. 540).

Türkiye, ABD'li karar vericilerin bir kısmının Türkiye'ye yardım etme konusunda isteksiz olmalarına rağmen o dönemin olumsuz şartlarını da hesaba katarak ABD'ye onların bu isteklerini yerine getireceğinin sözünü vermiştir. ABD böylece istediğini yaptırmak suretiyle bir şekilde Türkiye'yi Marshall Planı'na dahil etmiştir.

Bütün bu gelişmeler doğrultusunda, ABD'de karar oylanmış ve Senato 20 Mart 1948'de 69'a 17 ve Temsilciler Meclisi de 31 Mart'ta 329'a karşı 74 oy ile tasarıyı kabul ederek yasalaştırmıştır. Başkan Truman da, İtalyan seçimlerinin hemen arifesinde, 3 Nisan 1948'de yasayı onaylayarak yürürlüğe soktu (de Conde, 1971, s. 677). Truman Doktrini'nin imzalanmasından yaklaşık 1 sene sonra da 4 Temmuz 1948'de Türkiye-ABD arasında imzalanan Ekonomik İşbirliği Anlaşması'yla, Marshall yardımlarının verilmesine başlanmıştır.

Türkiye'nin Truman Doktrini'ne göre değerlendirdiğimiz zaman Marshall yardımlarından çok küçük bir destek aldığını görmemiz mümkündür. Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye, 1948-1952 döneminde toplam 352.000.000 dolar tutarında yardım yapıldı. Türkiye'nin aldığı yardım, tüm Marshall yardımlarının sadece binde 36'sını oluşturuyordu (Üstün'den aktaran: Oran, 2018, s. 548).

Marshall Yardımları'nın ülkemize kısa ve ortada vadede faydaları olduğunu da söylemek mümkündür. Yapılan yardımların büyük bir kısmının tarımda kullanılmasından sonra Türkiye o dönemde ilk kez buğday ihracatçısı konumuna gelmiştir. Yardımlarla beraber Türkiye'de karayolları ciddi anlamda gelişmiş, 1949 yılında Karayolları İdaresi kurulmuştur.

Turgut Özal dönemi dışişleri bakanlarından Ali Bozer, Türkiye-ABD ile ilişkilerimiz konusunda Marshall Planı ile ilgili görüşlerini şu cümleler ile ifade etmiştir²:

² 24 Nisan 2018'de Sn. Ali Bozer'le yapılan yüz yüze görüşmeden

Bir kesim hep Marshall Yardımları'nın aleyhindedir. Bense öyle değilim. Bütün yollar o yardımlarla yapılmıştır. ABD bu yardımı yaparken sadece bize değil, bir çok Batı ülkesine de yardım yapmıştır. ABD, ülkelerin kalkınmasını ve ticaretin gelişmesini istemiştir. Bu çok doğal bir şeydir ve ülke olarak biz de bundan faydalandık. ABD'nin Türkiye ile ittifak sürecinde bize yapmış olduğu iyilikleri de unutmamak gerekir.

Dönemin Dışişleri Bakanı Ali Bozer'in ifade ettiği üzere ülkemiz Marshall Yardımları'ndan o dönemin şartlarında pek çok konuda fayda sağlamıştır. Özellikle de ülkemize tarım ve karayolları konularında ciddi katkılarının olduğu ortadadır. Lakin uzun vadede tarım aletlerini yurtdışından almamız dolayısıyla oluşan zararlar, ülkemizde karayollarının gelişmesiyle birlikte de Türkiye'ye ithal edilen otomobilin artması ve petrol ihtiyacının onlarca kat artmasını da hesaba kattığımızda ABD, yaptığı yardımların katça fazlasını geri almış, tabiri caizse 1 koyup 3 almıştır. ABD, Truman Doktrini'nde olduğu gibi Marshall Yardımları'nda da önce verip, sonra daha büyük alma düşüncesiyle hareket etmiş ve bu stratejisinde de başarılı olmuştur.

1.2. 50'li Yıllardaki Gelişmeler

1.2.1. Kore Savaşı ve Türkiye (1950-1953)

Bu bölümde Turgut Özal dönemi öncesi Türkiye-ABD ilişkilerinde meydana gelen gelişmelerin 50'li yıllardaki görünümünü incelenmektedir. Türkiye'nin 50'li yıllarda "Batı Bloğuna Yaklaşma" veya "Tam İttifak" konusunda hız kazanmış olduğu söylenebilir. Bu bölümde, 50'li yılların başlarında vuku bulmuş olan Kore Savaşı detaylıca incelenecektir.

Türkiye'nin Truman Doktrini ve Marshall Yardımları ile ABD'ye iyice yakınlaştığı görülmüştür denilebilir. Türkiye ayrıca ABD'nin de desteğiyle 15 Ağustos 1945'te Birleşmiş Milletlere üye olmuştur. 4 Nisan 1949 yılında ABD'nin öncüsü olduğu NATO kurulmuştur. Türkiye de NATO'ya kurulduğu günden bu yana üye olmak için ciddi çabalar sarf etmiştir. Bir sonraki bölümde, Türkiye'nin NATO'ya girme çabaları detaylıca ele alınacaktır. Burada Türkiye'nin NATO'ya girme çabalarından bir cümleyle de olsa söz edilmesinin nedeni, Türkiye'nin Kore Savaşı'na dahil olma stratejik kararının arkasında gerçekte NATO'ya gitme fırsatını elde edebileceği beklentisinin bulunmuş olmasıdır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Kore yarımadası bir Japon sömürgesi durumundaydı. Savaş sona erdiğinde ABD ve SSCB arasında varılan bir anlaşma uyarınca, yarımada 38. Paralelin kuzeyi ve güneyi şeklinde yapay biçimde bölünerek, işgalci Japon birliklerinin kuzeyde kalanlarını SSCB, güneyde kalanları ise ABD ordusu tarafından teslim alındı. Bu arada, Kore yarımadasının siyasal geleceği konusunda ABD ve SSCB arasında yürütülen görüşmeler sonuçsuz kaldı. SSCB işgalindeki kuzeyde sosyalist, ABD işgalindeki güneyde ise kapitalist bir devlet kuruldu. Aynı coğrafi birim üzerinde, birbirine düşman iki farklı ideolojiyi benimseyerek kurulan Kore Demokratik Cumhuriyeti (Kuzey Kore) ile Kore Cumhuriyeti (Güney Kore) arasında 25 Haziran 1950'de çatışma başladı (Erhan, 2018, s. 547).

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere, ABD-SSCB çekişmesi artarak devam etmiştir. Kuzey Kore ve Güney Kore arasındaki çatışmalar büyüdüğü zaman ABD'nin kontrolündeki Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi olağanüstü toplanarak Kuzey Kore'yi durdurmak için ülkelere çağrı yaptı. Bu çağrıya cevaben Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti BM Genel Sekreteri'ne 28 Haziran 1950 tarihinde aşağıdaki telgrafi gönderdi (Yazıcı, 1963, s. 29):

Birleşmiş Milletler Konseyi'nin Kore'deki acıklı olaylarla ilgili olarak yapmış olduğu girişimleri, bozulan barışın geri getirilmesini ve açıkça taarruza uğrayan bir devletin egemenlik haklarının korunmasını sağlayacak ve bu suretle dünya barışının ve ulusların güvenliğinin kuvvetlenmesine en etkili bir şekilde hizmet edecek bir kararın ifadesi sayan hükümetim adına ve 28 Haziran 1950 tarihli ve 8755 sayılı telgrafınız kapsadığı tavsiyeye cevap olarak zati devletlerine Türkiye Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler Kurulu'nda bir üye olmak sıfatıyla üzerine almış olduğu taahhütleri ve hükümleri dahilinde ve en büyük içtenlikle yerine getirmeğe hazır olduğumu bildirmekte acele eder ve bu vesile ile derin saygılarımı sunarım.

T.C. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü

Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün yukarıdaki açıklamaları ile birlikte Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne hızlı bir şekilde yanıt vererek, kendi üzerine düşeni yapacağını bildirmiş oldu. Fuat Köprülü'nün

Batı yanlısı olduğunu söylemek mümkündür. Mim Kemal Öke, konuyla ilgili kişisel görüşünü şu şekilde ifade etmiştir:

Demokrat Parti'nin kurucularından ve hükümetin ilk Dışişleri Bakanları'ndan olan Profesör Fuat Köprülü'nün dış politikaya ilişkin görüşü, 1945-50 arası yayımlanan yazı ve makalelerinden anlaşılacağı üzere batı yanlısı idi. Köprülü ve Demokrat Parti'lilere göre, bugün dünya ideoloji bakımından birbirine tamamiyle zıt iki büyük cephe şeklindeydi. Bunlar, insanlık haysiyetini ve milletlerin hürriyet ve istiklalini esas tutan hürriyet ve sulh cephesiyle, bu esaslara hiç kıymet vermeyerek her ne suretle olursa olsun, aşırı solcu bir dünya yaratmak isteyen diğer bir cephe idi. Buna göre, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmaya çalışılan insani boyutlu yeni uluslararası siyasi düzeni tehdit eden Bolşevik Emperyalizmi'dir. Komünist ideolojisi maskesi altında yeni bir emperyalizm, bir taraftan komünizme, diğer taraftan Panislavizm'e dayanarak faaliyete geçmişti (Öke, 1990, s. 60).

Batı kampına dahil olma isteğinin yanı sıra Ankara'yı Kore konusunda harekete geçmeye iten bir başka unsur ise 1945'ten itibaren Türkiye'den çeşitli taleplerde bulunan Sovyetler Birliği'nin Kore örneğini başka bölgelerde tekrarlamasının önüne geçmekti. Menderes'e göre Kore örneği yeni ihlallere kapı açabilecek bir öneme sahipti ve bu açıdan Kore'de sessiz kalma, Moskova yönetimine yeşil ışık yakmak anlamına gelecekti (Brown, 2008, s. 97). Bu düşünce Yalova'da yapılan tartışmalar sırasında Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'in "bugün saldırıya ilgisiz kalırsak yarın Kuzey komşumuz bize saldırdığında kimse yardımımıza koşmaz" ifadelerinde karşılığını bulmuştur (Türkmen, 2012, s. 75).

1950'li yıllara gelinceye kadar 27 yıl süre ile ülkemizi Cumhuriyet Halk Partisi yönetmişti. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti kazanmış, ülke yönetiminde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan ise Adnan Menderes olmuştur. Başbakan Adnan Menderes yönetimindeki Demokrat Parti, ABD ile yakın ilişkiler kurmanın ülkemize fayda getireceğini düşünüyor ve dış politikada adımlarını bu düşünceye göre atıyordu. Adnan Menderes göreve gelir gelmez Kore Savaşı'nı tabiri caizse kucağında bulmuş oldu.

Ülkemizde Dışişleri Bakanlığı görevinde de bulunmuş olan Hikmet Çetin kendisine ‘ABD ile ilişkilerimizin en iyi olduğu dönem hangisiydi?’ diye sorulduğunda yanıtı şu şekilde olmuştur³:

ABD ile ilişkilerimiz her zaman inişli, çıkışlı olmuştur. Menderes döneminde özellikle Kore Savaşı sebebiyle iyi ilişkiler olmuştur.

Hikmet Çetin’in fikirlerini desteklemek düşüncesiyle Demokrat Parti’nin parti programında da dış politika konusunda: ‘milletler birliği amacını hedef tutan barışçı ve açık bir dış siyaset’ üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Parti programının 18. Maddesi’nde dış politika ideali olarak, milletlerin hukuk eşitliği, milletlerarası siyasi, iktisadi ve kültürel işbirliği, kolektif güven ve iyi komşuluk ilişkileri üzerinde durulurken, barışçı ve açık dış siyasetin millet menfaatlerine en uygun ve gerçekçi yol olduğuna da dikkat çekilmiştir.⁴

25 Temmuz akşamı Bakanlar Kurulu, Ankara’da Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın başkanlığında toplanmıştı. TBMM Başkanı Refik Koraltan ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut’un da katıldığı toplantıda, BM Genel Sekreteri Trygve Lie’nin yardım talebi karşısında alınan karar gereğince Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü tarafından BM Genel Sekreteri Trygve Lie’ye bir telgraf çekilmişti. Bu telgrafa göre; Cumhuriyet Hükümeti barışı korumak ve Kore’de hizmet etmek üzere 4.500 mevcutlu silahlı bir savaş birliğini Birleşmiş Milletler emrine vermeye karar vermiştir (BCA, 30.1.0.0-102.630.9). (Bulut, 2018, s. 191).

Türkiye, Kore’ye asker gönderme kararını aldıktan sonra muhalefet cephesinden ciddi tepkiler gelmiştir. Seçimlerde yenilen ve iktidarı Demokrat Parti’ye bırakan Cumhuriyet Halk Partisi, bu kararın TBMM’de görüşülüp karara bağlanmadan alınmasını anayasaya aykırı bulmuştur. İlk dönemlerde muhalefet partileri bu duruma karşı çıksa da Türk halkının büyük bir çoğunluğunun Kore’ye asker gönderimine destek olduğunu söyleyebiliriz. Savaş esnasında muhalefet karşı çıkmaktan vazgeçmiş, Kore’de savaşan askerlerimize destek verilmesi konusunda Demokrat Parti ile tek vücut olarak hareket etmiştir.

³ 23 Mart 2018’de Sn. Hikmet Çetin ile yapılan yüz yüze görüşmeden

⁴ DP Tüzük ve Program, 1949, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/917> (Erişim Tarihi: 16.05.2018)

Başbakan Menderes'in Kore'ye asker gönderilmesi ile ilgili yapmış olduğu basın açıklaması Amerikan Senatosu'nda da yankı bulmuştu. Senatör Fulbright, Kongre'de yaptığı konuşmada Menderes'in verdiği demeci, Türkiye'de gerçekleşen aydın ilerlemenin bir delili olarak görmüş ve bu demecin tutanağa geçmesini talep etmişti. Aynı şekilde, Senatör Mundt bu demeci cesaret verici ve takdire şayan olarak değerlendirmiş ve tutanağa geçirilmesini istemişti. Neticede Başbakan Menderes'in demeci bu iki senatörün gayretleri ile Amerikan Kongresinin 9 Ağustos 1950 tarihli tutanağına geçirilmiştir.⁵ Menderes Hükümeti'nin aldığı bu tarihi kararın ardından İngiltere, Yeni Zelanda ve Avustralya da Kore'ye asker göndermişlerdir (Bağcı 1990, s. 27).

Kore Savaşı'nın, Soğuk Savaş döneminin ilk büyük çatışması olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. 27 Temmuz 1953'te imzalanan ateşkese kadar Türk askerlerinin 721'i şehit olurken, 672'si yaralanarak yurda dönmüştür. 1475 yaralı askerse Kore'de tedavi edilmiştir. 234 asker esir düşerken, 175 kişi kaybolmuştur (Sezgin, 1995, s. 547). Türk askerinin verdiği mücadele ve kayıp ortadadır.

Sonuç olarak Türkiye, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan çift kutuplu dünyada tarafını daha önce olduğu gibi ABD'den yana kullanarak, Kore Savaşı'na dahil olmuştur. Türkiye, Kore Savaşı'na asker göndermek suretiyle birçok demokratik ülkenin ve ABD ve pek çok diğer demokratik ülkenin yanında yer aldığını göstermiş oldu. Cephelerde Türk askerinin göstermiş olduğu cesur girişimler sayesinde de başta ABD olmak üzere tüm dünya kamuoyunun dikkatini çekmeyi başarmıştır. Türkiye'nin Kore Savaşı'ndaki bu tutumunun ülkemizin NATO'ya üye olmasında %80 oranında etkili olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda Türkiye Kore Savaşı'na kadar Misak-ı Milli sınırları dışında hiçbir askeri harekate katılmamıştı. Misak-ı Milli sınırlarının oldukça uzağına yapılmış olan bu hareket, bir ilk olarak ülkemiz tarihindeki yerini almıştır. Bunun yanı sıra Kore'nin ülkemize beş bin kilometreden daha uzak olduğunu da unutmamamız gerekmektedir. Kahraman Türk askerimiz, Kore Savaşı'nda gösterdiği üstün başarı, fedakarlıklar ve hiçbir ülke tarafından unutulmayacak üstün cesaretleri neticesinde ülkemizin göğsünü kabartmıştır.

⁵ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.1.0.0-102.630.6.

1.2.2. NATO'ya Giriş ve Türkiye (1952)

Bu bölümde, Turgut Özal dönemi öncesi Türkiye-ABD ilişkilerinde meydana gelen gelişmelerin 50'li yıllardaki görünümünü incelenmeye devam edilmektedir. Türkiye için 50'li yıllarda "Batı Bloğuna Yaklaşma" veya "Tam İttifak" ilişkilerinin hız kazanmakta olduğu daha önceki bölümlerde ifade edilmişti. NATO ittifakı ile birlikte Türkiye-ABD ilişkilerinin "Tam İttifak" dönemine girdiğini söylemek pekala mümkündür. Bu bölümde, 50'li yılların başlarında olan ve Türkiye'nin savunması için önem teşkil eden NATO ve Türkiye'nin bu birliğe giriş süreci detaylıca ele alınacaktır.

Türkiye-ABD ilişkilerinde meydana gelen tüm gelişmeler belli bir gidişat doğrultusunda, bir önceki gelişme bir sonraki gelişmeye katkı sağlayacak şekilde ilerleme göstermektedir. Burada söz konusu zaman dilimi içerisinde sırayla birbiri ardına gelen Truman Doktrini, Marshall yardımları, Kore Savaşı ve bu savaş vesilesiyle Türkiye'nin NATO'ya girişi buna örnek teşkil etmektedir. Türkiye'nin NATO'ya giriş sürecini detaylıca incelemeyen önce, NATO'nun kuruluşu ile ilgili bilgiler vermek daha isabetli olacaktır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ve SSCB'nin üstünlük yarışı başlayınca İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg 17 Mart 1948'de Brüksel Antlaşmasını imzaladıktan sonra Eylül 1948'de SSCB'ye karşı Batı Birliği Savunma Örgütü (Western Union Defense Organization) adında bir askeri örgüt kurdular (Erhan, 2018, s. 543).

Her ne kadar sözü edilen beş ülke bir araya gelip, askeri örgütlenme kurmuş olsalar da, ABD'nin desteği olmadan güçlü olunamayacağını geç de olsa anladılar. Daha önceki bölümlerde değindiğimiz üzere ABD dış politikası yüzyıllarca Monroe Doktrini'ne uyarak Avrupa ile birlikte hareket etmekten imtina etmeye çalışıyordu. Lakin, Soğuk Savaş sonrası gelişmeler ABD'yi bu düşüncesini gözden geçirmek zorunda bıraktı.

ABD Kongresi'nden Senatör Vanderberg'in, Dışişleri Bakanlığı'na danışarak hazırladığı bir yasa tasarısında ABD'nin ulusal güvenliğini tehlikeye düşürecek bir silahlı saldırı durumunda, BM antlaşmasınının 51. Maddesinde ifadesini bulan bireysel veya toplu

meşru savunma hakkını kullanması ve barışa katkıda bulunması öneriliyordu (Erhan, 2018, s. 543).

Marshall Yardımları'nın ortaya çıkmasında da sahnede olan Arthur Vanderberg, NATO'nun kuruluş adımlarında da baş roldeydi. Senatör Arthur Vanderberg'in önerisi ile hazırlanan yasa tasarısı 11 Haziran 1948 tarihinde kabul edildi ve böylelikle yasa tasarısında da belirtildiği gibi ABD, Avrupa'yı da kapsayacak şekilde bir savunma birliği kuracak adımları atabilecekti. Sonrasında Brüksel Antlaşması'nın tarafları olan İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg'a; Kanada, İtalya, Danimarka, Norveç, Portekiz ve İzlanda da eklenerek NATO'nun temellerini atan Kuzey Atlantik Antlaşması (North Atlantic Treaty) imzalandı. Antlaşmanın imzalandığı tarih 4 Nisan 1949, yürürlüğe girdiği tarih ise 24 Ağustos 1949 idi. ABD amacına ulaşmış ve NATO'yu resmen kurmuştu.

ABD'nin temel stratejisi açısından bakıldığında, kuruluşunun ilk yıllarında NATO'nun dört temel unsura dayandığı görülür. ABD'nin atom tekeli, Batı Avrupa devletlerinin ekonomik zayıflığı, Stalinist politikanın sertliği ve ABD'nin Avrupa'daki üslere duyduğu ihtiyaç (Morgenthau, 1958'den aktaran Sander, 2016, s.130). Uluslararası ilişkiler alanında çalışmaları ile tanınan Hans Morgenthau'nun bahsettiği dört temel unsur ABD'nin hedeflerini net bir şekilde özetliyor. Özellikle de ABD'nin Avrupa'daki üslere duyduğu ihtiyaç unsuru Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren bir durum olmuştur.

Başlangıçta, NATO'nun kuruluşunda yer alan İngiltere, Norveç, Danimarka, Hollanda ve Belçika, Türkiye'nin bu başvurusuna karşı çıkmışlardı. Karşı çıkmalarının önemli bir sebebi, Türkiye'nin NATO'ya girmesi durumunda Sovyetler Birliği'nin buna aşırı tepki göstereceği ve belki de bir savaşa neden olacağı ihtimalini öne sürmeleriydi. Ancak, Sovyetler Birliği'nin aşırı silahlanması karşısında Türkiye, savunmasının yetersizliğini göz önüne alarak NATO'ya girmeyi hayati derecede zaruri görüyor ve bunun için de ısrar ediyordu (Taşkiran, 1995, s. 5).

Yukarıdaki bilgilere paralel olarak bazı ülkelerde Türkiye karşıtlığının devam ettiğine şahit olunabilmektedir. Marshall yardımlarına Türkiye'nin dahil olmasını istemeyen İngiltere, başlangıçta bu konuda da başroldeydi. Türkiye'nin NATO'ya girmek istemesine pek çok neden sayabiliriz. "Güvenlik" konusunun bu nedenlerin başında geldiği söylenebilir. Türkiye NATO'ya dahil olarak olası bir SSCB karşı atağına karşı topraklarını garanti altına almak niyetindeydi. Aynı zamanda NATO'nun potansiyelini

de kullanarak Türk ordusunun modernizasyonunu gerçekleştirmek istiyordu. Türkiye'nin NATO'ya girmek istemesinin bir diğer nedeni ise, 1950 seçimlerinden sonra iktidara gelen Demokrat Parti'nin NATO'yu Batı'ya dönük dış politikasının bir gereği gibi düşünmesiydi. Adnan Menderes ve ekibi Batı ile iyi ilişkiler kurmak niyetinde olduklarını, bu ilişkileri daha da iyiye götürecek hamlenin NATO'ya girmek olduğunu düşünüyorlardı. Bu iki neden dışında da Türkiye NATO'ya girerek daha önceden ABD'den aldığı askeri ve ekonomik yardımların istikrarını sağlamak, hatta bu yardımları daha da artırmak niyetindeydi. Bu üç nedene baktığımız zaman Türkiye, kendi ülke çıkarları için gücün yanında olmayı, yani NATO'nun yanında bulunarak ona dahil olmak istiyordu. Ne yazık ki, Türkiye'nin NATO'ya girme isteği hemen sonuç bulmamıştır.

ABD yönetimi, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olması konusunda Dışişleri Bakanlığı aracılığı ile Kuvvet Komutanları'nın görüşlerine başvurmuştur. 9 Eylül 1950 tarihinde Kuvvet Komutanları, Türkiye ve Yunanistan'ın BM üyeliğine Sovyet tepkileri dikkate alınarak sıcak bakmadıklarını bunun yerine imtiyazlı üyeliğe benzer bir ara formül önermişlerdir (Türkman, 2014, s. 142). Türkiye, bu ara formülü önce reddetmiş ve NATO'ya üye olma girişimlerini hızlandırmıştır.

14 Eylül 1950'de Dışişleri Bakanı Acheson, Kuvvet Komutanları'nın formülünü Kuzey Atlantik Konseyi temsilcilerine sundu. Yunanistan'la Türkiye'ye üyelik verilmeyecek, bunun yerine ortak üye olmaları ve Akdeniz bölgesinin savunması planlanırken katılmaları önerilecekti (McGhee, 1992, s. 134-137). Türkiye ve Yunanistan NATO'ya girmek için bir adım olarak gördükleri bu teklifi daha sonradan kabul etmişlerdir.

Türkiye'nin NATO'ya girmek için ilk başvurusu 11 Mayıs 1950 tarihinde, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarda olduğu dönemde yapılmış ancak başvuru reddedilmiştir. Türkiye'yi bu başvurusunda tek destekleyenin İtalya olduğunu da belirtmek gerekir. Türkiye NATO'ya girme çabası için ikinci başvurusunu ilk başvurusundan 2.5 ay sonra, 11 Ağustos 1950 tarihinde yaparak, bu konudaki ısrarını sürdürmüştür. Türkiye'nin ikinci başvurusu sırasında Demokrat Parti iktidardaydı. Göreve yeni başlayan Adnan Menderes ve arkadaşları, Kore Savaşı'na katılmanın cesaretiyle ikinci başvuruyu yapma kararı almış ancak ne yazık ki bu başvuru da olumsuz sonuçlanmıştır.

Kore Savaşı'nın beraberinde getirdiği ABD-Sovyetler Birliği gerginliği Türkiye'nin stratejik konumunu daha da güçlü hale getirmiştir. ABD, Sovyetlerle bir çatışma halinde Türkiye'yi yanında görmek ve Türkiye'deki üslerden yararlanmayı garanti altına almak istiyordu. Sovyet tehdidi, Avrupa devletleri için de geçerliydi. Bu nedenle, bir şekilde Türkiye'yi NATO'ya kabul ederek Türkiye'nin memnuniyetini sağlamak en ikna edici yol olarak görülüyordu. Türkiye'nin Kore'deki başarıları, ABD ve Avrupa kamuoyunda geniş yer alarak bilhassa ABD yönetiminin Türkiye'ye olumlu bakışı ve NATO'ya alınma politikalarında önemli bir etken oldu. ABD, Mayıs 1951'de İngiltere ve Fransa'nın büyükelçiliklerine gönderdiği yazıda Türkiye'nin NATO'ya neden alınması gerektiğini şöyle sıralıyordu:

Askeri açıdan NATO Kuvvetleri'nin güney kanadını güvenlik altına almak, Akdeniz'i kontrol etmek ve bu bölgedeki hava ve deniz iletişim ağını güvenlik altına almak esastır. Diğer yandan SSCB'nin Avrupa veya Orta Doğu'ya karşı olası operasyonları için korunmalı bir kanat oluşturamayacağından emin olmak çok önemlidir. Ancak, Türkiye tarafsız kaldığı takdirde SSCB bunu başaracaktır (Türkman, 2014, s. 143).

Türkiye'nin yapmış olduğu başvuru, diğer başvuruların çoğunda olduğu gibi önce sıcak karşılanmamış, ancak önceden Türkiye'nin NATO'ya girmesine karşı çıkan ülkeler zamanla Türkiye'nin jeostratejik konumunun önemini daha iyi farkına varınca ABD tarafından deyim yerindeyse ikna edilmiş ve de bunun sonucunda Türkiye 18 Şubat 1952'de Türkiye amacına ulaşmış ve Yunanistan ile birlikte NATO'ya dahil olmuştur. Truman Doktrini ve birçok diğer konuda da olduğu gibi ABD bu konuda da Türkiye ve Yunanistan'ı bir bütün olarak düşünüp, adımlarını atmıştır. Almanya'nın NATO'ya 1954 yılında, yani ülkemizden sonra girmesi de ayrı bir anekdottur. Türkiye'nin NATO üyeliği konusuna farklı bir yorum getiren Barış Doster şunları söylemiştir:

Türk siyasetinde tarihsel ve siyasal olarak NATO karşıtlığının öncüsü, özellikle ve öncelikle sol kesim olmuştur. Bu konuda en açık, net, berrak tavrı bu kesim almıştır. Ne merkez sağda, ne milliyetçi sağda, ne muhafazakar-İslamcı sağda, ne de merkez solda bir NATO karşıtlığı vardır. Tersine NATO'yu ve Türkiye'nin NATO üyeliğini savunan bir bakış açısı vardır (Doster, 2012'den aktaran Şenyuva ve Üstün, 2013, s. 19).

Barış Doster'in fikrine benzer biçimde Prof. Dr. Çağrı Erhan (2018, s. 695) ise şunları söylemiştir: "Kamuoyunda Türkiye'nin NATO üyeliği tartışmalara yol açsa da, hükümetlerin gündemine girmeyen bir konu olarak kalmıştır."

Sonuç olarak Türkiye, NATO'ya girmek için büyük çaba göstermiş ve NATO'nun kuruluşundan 3 sene sonra bu çabalar meyvesini vermiştir. Türkiye'nin NATO'ya dahil olması Türkiye-ABD ilişkileri açısından çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'nin NATO'ya dahil olması belki de Türkiye-ABD arasındaki ilişkileri en çok etkileyen konuların başında gelmektedir. Bu gelişmelerden sonra iki ülke arasında başta askeri olmak üzere ekonomik ve siyasi ilişkilerde de yakın ilişki kurulması sağlanmıştır. Ülkemizin NATO'ya girişinin bir sonucu olarak Türkiye, İncirlik Üssü'nü açmıştır. Bu konu da diğer bölümde detaylıca incelenecektir.

1.2.3. İncirlik Üssü'nün Açılması (1954)

Bu bölümde, Turgut Özal dönemi öncesi Türkiye-ABD ilişkilerinde meydana gelen gelişmelerin 50'li yıllardaki görünümü incelenmeye devam edilmektedir. Burada ülkemizin NATO'ya dahil olması sonucu o dönemde Türkiye'de açılan NATO üsleri detaylıca ele alınacaktır. İncirlik üssünün detaylarına geçmeden önce yabancı üs elde etmenin yollarının ne olduğuna bakmak faydalı olacaktır. Birinci yol, yabancı üs elde etmek için asker gönderip, stratejik bir alanı işgal etmek ve daha sonra bu oldu bittiye sembolik bir kiralama, rıza üzerine işgal, garnizon kurma hakkı ya da benzeri usullerle hukuki bir formüle bağlamaktır. İkinci yol; gerçek bir kiralama anlaşması yapmaktır. Üçüncü yol ise; bir toprak parçası üzerinde üs hakları elde etmekten çok, kolektif bir savunma taahhüdünün yerine getirilmesi için askeri ve öteki tesislerin kullanılmasıdır. (Stambuk, 1963, s. 474-476). Bu bilgiler ışığında ABD'nin üs elde etme yollarından üçüncüsünü seçtiğini rahatlıkla görebiliriz. ABD, NATO'nun gücünü de kullanarak üye ülkeler arasında bu strateji ile hareket etmiş ve bu konuda da başarılı olmuştur.

Türkiye'nin 18 Şubat 1952'de onaylanan NATO Anlaşması öncesinde, yani resmen NATO'ya üye olmadan önce, 7 Ocak 1952 tarihinde imzaladığı "Ortak Güvenlik Anlaşması"nın Türkiye ile ABD arasındaki ikili askeri anlaşmaların başlangıcı, aynı zamanda İncirlik üssünün temellerinin atıldığı adım olduğu söylenebilir.

Ortak Güvenlik Anlaşması'nın 2/d maddesi ile Türkiye "ABD'nin dahil bulunduğu çok taraflı veya iki taraflı Anlaşmalar ile deruhde eylediği [üstlendiği] askeri mükellefiyetleri yerine getirmeyi" kabul etmiştir. Aynı anlaşmanın 2/e maddesi ise Türkiye'nin savunma kapasitesini artırmak için gerekli olabilecek bütün tedbirleri almasını öngörmektedir. Böylelikle Türkiye daha NATO'ya girmeden ABD'nin de dahil olduğu çok taraflı anlaşmaların gerektirdiği askeri yükümlülükleri yerine getirme, girişimleri destekleme ve yardım etme mükellefiyeti altına girmiştir (Erhan, 2018, s. 555).

İncirlik Üssünün açılmasına giden süreçte Ortak Güvenlik Anlaşması'ndan bir sonraki adım NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesidir. Türkiye, NATO üyeliğinin ardından, bütün üyeler tarafından imzalanmış olan NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'ni (Status of Forces Agreement-SOFA) 25 Ağustos 1952'de imzalamıştır. Bu sözleşme ile hem ABD'nin Türkiye'de askeri üsler ve tesisler kurması ve askeri personel bulundurması kabul edilmiş hem de bunların tabi olacaklar kuralları belirlenmiştir. NATO'ya bağlı olarak görev yapacak personelin bu çerçevede kurulacak uluslararası askeri karargahların statüsü ise ek protokoller ile düzenlenmiştir (Bölme, 2010, s. 241). Görüldüğü gibi NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi, Türkiye NATO'ya dahil olmadan bir sene önce imzalanmış, Türkiye bu sözleşmeyi NATO'ya dahil olduktan sonra kucağında bulmuştu. 25 Ağustos 1952'de imzalanan bu sözleşme, TBMM tarafından 20 Mart 1954 yılında kabul edilmiştir.

Ortak Güvenlik Anlaşması ve NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'nde çok net görüldüğü üzere Türkiye kendi topraklarının kapısını askeri olarak ABD'ye açıyordu. Bu gelişmeler ışığında İncirlik Üssü'nün yapımına 1951 yılında başlanmış ve üs 1954 yılında açılmıştır. Türkiye, kendi çıkarları doğrultusunda NATO'ya dahil olmayı çok istemiş ve bu amacına ulaşmıştı. Ulaşılan her amaç da doğal olarak olumlu veya olumsuz bir takım gelişmeleri beraberinde getirmektedir. Türkiye'nin NATO'ya dahil olması ile birlikte, Türk topraklarında ABD askeri üs ve tesisleri kurulmaya başlandı.

Kasım 1959'da Adana'da görevli Amerikalı Yarbay Allen L. Morrison, içkili olarak kullandığı özel aracıyla yaya kaldırımına çıkararak 1 kişinin ölümüne, 11 kişinin de yaralanmasına yol açtı. Görev Statüsü Sözleşmesi ve Türk Adalet Bakanlığı'nın genelgesi doğrultusunda İncirlik Üssü'nün Amerikalı komutanına söz konusu kişinin görevli olup olmadığını soran Türk makamları, olay anında görevli olduğu yanıtını almaları üzerine, Morrison'u Amerikan makamlarına teslim ettiler. Yarbay Morrison,

Amerikan ABD mahkemesi tarafından yargılanarak, disiplinsiz davranışlarıyla sadece 1200 dolar para cezasına çaptırıldı ve ülkesine geri gönderildi (Oran, 2018, s. 559).

Yukarıdaki trajik olaya karşı gösterilmiş olan müthiş kayıtsızlıktan da görüldüğü gibi, Türkiye ve ABD arasında yapılan ikili anlaşmaların ülkemize başta askeri olmak üzere ekonomik ve diğer pek çok açıdan faydaları olduğu yadsınmamakla beraber bu anlaşmaların bir takım zararlarının olduğu da söylenebilir. NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'nde yabancı askerlerin herhangi bir suç işledikleri zaman ülkemiz tarafından yargılanması mümkün olmadığından, Morrison olayıyla birlikte Türkiye'de bulunan ABD askerleri ciddi tepkiler almaya başlamıştır.

İncirlik Üssü'nün ABD tarafından değerini düşündüğümüzde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. O dönemde SSCB'ye karşı ABD Hava Komutanlığı tarafından ağır bombardıman uçaklarına ileri üs görevi yapmak ve aynı zamanda ilerleyen dönemlerde Ortadoğu'da oluşabilecek krizlere karşı önlem olarak müdahale etmek çok önemliydi. ABD, İncirlik Üssü adımı atmak suretiyle hem SSCB hem de Ortadoğu konusundaki hedeflerine ulaşmış oluyordu. Diğer taraftan, bir önceki bölüm olan 'NATO'ya Giriş ve Türkiye' bölümünde belirtildiği gibi ABD temel stratejisi doğrultusunda Avrupa'daki üslere ciddi bir şekilde ihtiyaç duymaktaydı. Jeostratejik konum olarak Türkiye, ABD için büyük bir öneme sahipti. Aynı zamanda ABD, Türkiye'nin konumunu askeri istihbarat toplamak için stratejik buluyor ve çeşitli askeri operasyonlar için de üs olarak görüyordu. ABD'nin Avrupa'daki üslere sahip olmayı yalnızca güvenlik açısından değil, ekonomik ve siyasal açılardan da üstünlüğünü gösterebilmek ve bu üstünlüğü sürdürebilmek için de istemekte olduğunu unutmamak gerekmektedir. ABD'nin İncirlik Üssü ile beraber İzmir, Şile, Konya, Diyarbakır başta olmak üzere Türkiye'de toplam 15 adet üssünün bulunduğunu da belirtmek gerekir. Günümüzde de Türkiye-ABD ilişkilerine dair her sorunda, bölgede patlak veren her olayda İncirlik Üssü'nün statüsü, varlığı, amacı tartışma konusu olagelmıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin durumuna ilişkin yorumlar, pek çok olayda İncirlik üzerinden yapılmıştır. Öyle gözüküyor ki İncirlik Üssü konusu uzun süre gündemde kalmaya devam edecektir.

1.2.4. Eisenhower Doktrini (1957)

Bu bölümde, Turgut Özal dönemi öncesi Türkiye-ABD ilişkilerindeki gelişmeleri incelemeye 50'li yılların sonlarına doğru gerçekleşen ve iki ülke arasındaki ilişkilerin

önemli dönüm noktalarından biri olan Eisenhower Doktrini ile devam edilmektedir. Eisenhower Doktrini, ismini dönemin ABD Başkanı Dwight Eisenhower'dan almaktadır.

ABD siyasi geleneğinde her başkanın döneminde, kendi adını verdiği bir doktrini vardır. Doktrin, başkanın belirlediği her türlü politikayı içerir. Dış politikanın oluşturulmasında öncelikli kararlar Başkan'a ait olduğundan ve onun görüşleri yönünde bir politika izlendiğinden, bu doğrultuda Başkanların doktrinleri dış politikada temel unsur olarak ele alınır.⁶

Her doktrinin ilgi alanı farklıdır. Bu doktrinin açıkça ilgi alanı, hedefi Ortadoğu bölgesidir demek hiç de yanlış olmayacaktır. ABD, Eisenhower Doktrini ile tamamen Ortadoğu'ya girmiştir. ABD için Ortadoğu çok önemlidir. ABD'nin Ortadoğu'da egemen güç olmak için Türkiye'ye de ihtiyacı vardır.

Eisenhower Doktrini'nin kökenindeki bazı gelişmeler arasında ABD'nin 1956 Süveyş bunalımından sonra Ortadoğu politikasında yapmış olduğu bazı değişiklikler bulunmaktadır. Süveyş bunalımından sonra İngiltere'nin Ortadoğu bölgesinde gücü yok denecek kadar azalmıştı. SSCB ise bu durumdan istifade ederek Ortadoğu'daki devletlerin savunucusu ve lideri pozisyonuna oynuyordu. SSCB'nin bu tavrı kendisinin bölgedeki itibarını fazlasıyla arttırmıştı. ABD bu durumdan son derece rahatsız olmuş ve bu durumu engellemek için bazı adımlar atmaya karar vermişti.

ABD Başkanı Eisenhower, yukarıda bahsedilen gelişmeler sonucunda 5 Ocak 1957'de onaylaması için Kongre'ye özel bir mesaj göndererek aşağıdaki üç konuda yetki istemiştir: Birincisi; Amerikan Hükümeti, Orta Doğu için askeri yardım ve işbirliği programlarını hazırlamak ve bu yardımdan faydalanmak arzusunda bulunacak bütün ülkeler, ya da ülkeler topluluğuyla işbirliği yapmak yetkisine haiz olmalıdır. İkincisi; Amerika'nın Orta Doğu'yla ilgili askeri yardım programları, milletlerarası komünizmin deneti altındaki herhangi bir ülke tarafından yapılacak açık bir silahlı tecavüze karşı koymak için yardım isteyecek devletlerin toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını korumak amacıyla, gerektiği takdirde Amerikan silahlı kuvvetlerinin kullanılması hususunu da kapsamalıdır. Üçüncüsü; Karşılıklı Güvenlik Kanunu (Mutual Security Act) gereğince Orta Doğu için iktisadi ve askeri yardımla ilgili 200 milyon dolarlık bir

⁶ <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/ortadogu.htm> (Erişim Tarihi: 16.05.2018)

meblağın 1958-59 yıllarında nasıl kullanılacağını kararlaştırmak yetkisi hükümete bırakılmalıdır (Gönlübol, 2014, s. 288).

Kongre bu istekleri kabul ederek, 9 Ocak 1957’de Doktrini onayladı. Böylece Başkan’a, Ortadoğu ülkelerinin bağımsızlıklarını korumalarına yardım edebilmek için, bu ülkelerle işbirliği yapmak ve ekonomik güçlerini arttırmalarına yardımcı olma yetkisi veriliyor, daha da önemlisi gerekli gördüğü takdirde Orta Doğu’ya bir ABD askeri müdahalesinin önü açılmış oluyordu. ...Doktrin kabul edildikten bir gün sonra konuşma yapan Başkan Eisenhower şunları söylemiştir: “Amerika’nın çıkarları dünya çapındadır. Her iki yarıküreyi ve tüm kıtaları kapsar. ABD hür dünyada yer alan bütün ülkelerle çıkar birliği içindedir. Çıkarların birbirine dayanması, ancak tüm halkların haklarına ve barışa sevgi gösterilmesiyle olur.” (Oran, 2018, s. 566).

Yukarıdaki bilgiler ışığında görüleceği gibi ABD, her doktrinden sonra olduğu gibi Eisenhower Doktrini’nden sonra da süper güç olduğunu vurgulayarak tüm dünyaya meydan okumaya devam etmiştir.

Eisenhower doktrininin onaylanması yalnızca SSCB’yi değil, ABD’nin müttefiki İsrail’i de memnun etmemiştir. Bu doktrin birçok İsrail gazetesine göre, plan yeni bir Sovyet-Amerikan rekabeti yaratacak ve İsrail’i ortadan kaldırmak isteyen saldırgan milliyetçilere güç kazandırabilecekti (The New York Times, 1957, s. 8:4). Bu düşüncelerle İsrail doktrine katılmadı.

Doktrin kabul edildikten sonra taraflar belli olmaya başlamıştı. Lübnan, Libya, İran, Irak ve Türkiye doktrine katıldıklarını memnuniyetle dile getirmişlerdir. Başta Mısır olmak üzere birçok Arap ülkesi de bu doktrinine şiddetle karşı çıkmıştır.

Başkan Eisenhower’ın doktrinini açıklamak amacıyla Ortadoğu’ya yolladığı Büyükelçi James P. Richards, Türkiye’ye de gelmiş ve Menderes ile görüşükten sonra 22 Mart 1957’de bir ortak bildiri yayınlamaya; Türk hükümeti yalnız doktrini desteklemekle kalmıyor, aynı zamanda doktrinini uygulanmasında ABD ile birlikte hareket edeceğini ortaya koyuyordu (Sander, 2016, s. 210).

Dış politikada alınan tüm kararların sonuçları vardır. Türkiye, bu karardan sonra bazı sonuçlarla karşı karşıya kalmıştır. Eisenhower Doktrini'nin ülkemiz açısından şu sonuçları olmuştur:

Birincisi; ABD'nin bölgede operasyonlarını gerçekleştirebilmesi için Türkiye'ye duyulan ihtiyaç arttı. Bu durum, Türkiye'deki Amerikan üslerine özel bir önem verilmesine yol açtı ve bu doğrultuda 1954'te kurulan İncirlik üssü geliştirildi. İkincisi; Türkiye'ye verilen askeri yardımlar arttırıldı. Üçüncüsü; 1954'ten sonra giderek azaltılan ve bazı şartlara bağlanan Amerikan ekonomik yardımları, tekrar artmaya başladı. Dördüncüsü; Türkiye, Doktrini benimsemeyen Arap ülkeleri ve onlara destek veren SSCB'yle ilişkilerinde gergin bir döneme girdi. Beşincisi; Türkiye, ilk kez topraklarındaki Amerikan üslerinin NATO amaçları dışında, Orta Doğu olaylarına müdahale etmek için kullanılmasına izin verdi (Oran, 2018, s. 568).

Ortadoğu, jeopolitik ve ekonomik olarak dünya politikasının en önemli ve sorunlu bölgelerinden birisidir. Tarih boyunca da büyük güçlerin dikkatini üzerine çekmiştir. Özellikle, Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin en önemli müdahale alanlarından birisi olmuştur. Konuyla ilgili geçmiş yıllarda ABD Genelkurmay Başkanı görevindeyken General Eisenhower şunları söylemiştir:

Yalnız coğrafya bakımından bile bütün dünyada, stratejik yönden Ortadoğu'dan daha önemli bir bölge yoktur. Bütün gücümüz ve araçlarımızla örgütlenme yeteneğimizden, sevk ve idaremizden faydalanarak, Ortadoğu'yu kazanmak zorundayız.⁷

Yukarıdaki bilgilerden de görüldüğü üzere ABD için Ortadoğu'nun çok büyük önemi vardır. Jeostratejik bakımdan da ABD, Ortadoğu ile ilgili hedeflerine Türkiye'nin desteği olmadan ulaşmasının zor olacağını farkına varmıştır.

40'lı ve 50'li yıllarda ABD'nin her zaman yanında olan Türkiye, bu doktrininde de tüm kartlarını ABD'den yana kullanmıştır. Türk dış politikasının bağımsızlığını, en azından Orta Doğu ile ilgili olarak belli ölçülerde yitirdiğini söylemek mümkündür. 1957 yılında onaylanan Eisenhower Doktrini, Türkiye-ABD ilişkileri açısından "Tam İttifak" döneminin son mutabık kalınan kararı olarak adlandırılabilir. Eisenhower Doktrini'nden

⁷ <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/ortadogu.htm> (Erişim Tarihi: 16.05.2018)

sonra Türkiye-ABD ilişkilerinin, 60'lı yıllara yani "İttifakın Sarsılma" dönemine girdiği rahatlıkla söylenebilir.

1.3. 60'lı Yıllardaki Gelişmeler

1.3.1. Küba Krizi (1962)

Bu bölümde, Turgut Özal dönemi öncesi Türkiye-ABD ilişkilerinde meydana gelen gelişmelerin incelenmesine 60'lı yıllarla başlanmaktadır. Yukarıda, 40'lı ve 50 yıllardaki Türkiye-ABD ilişkileri, "Batı Bloğuna Yaklaşma" veya "Tam İttifak" ilişki dönemleri şeklinde adlandırılmıştı. 60'lı yılların başında 27 Mayıs 1960 darbesiyle birlikte Türkiye-ABD ilişkilerinde "İttifakın Sarsılma" dönemine girdiğimiz rahatlıkla söylenebilir. İki ülke arasındaki ittifakın sarsılmasının Küba Bunalımı ve Jüpiter krizi ile başladığı söylenebilir. Bu bölümde bu iki konu detaylıca ele alınacaktır.

Bu bölümde incelenmiş olan diğer konu başlıklarında olduğu gibi Küba bunalımı ve Jüpiter krizinde de başrollerde yine ABD ve SSCB vardı. Bu iki ülkenin birbiriyle olan çekişmesi ülkemizi yine arada bırakmıştı. SSCB 1962 yılından itibaren Küba'ya orta menzilli Sovyet füzeleri yerleştirmeye başladı. ABD SSCB'nin Küba'ya füzeleri yerleştirdiğini belli bir süre sonra tespit etti. Tespit ettikten sonra da füzelerin ateşleme sistemlerinin Küba'ya ulaşmaması için Küba'yı abluka altına aldı. ABD de 1960 yılında orta menzilli Jüpiter füzelerini Türkiye'ye yerleştirmişti. Füzelerin takılması ve kullanılabilir hale gelmesi 1962 yılını bulmuştu. Bu sürecin sonunda iki ülke birbirleriyle yine karşı karşıya gelmiş, dünya bir nükleer savaş olasılığı ile burun buruna gelmişti.

Jüpiter füzelerinin 1960 yılında Türkiye'ye yerleştirilmesinin ardından 1960 yılının Kasım ayında göreve gelen ABD Başkanı Kennedy, bu füzelerin bir sene içerisinde ülkemizden geri çekilmesini istemiştir. Ülkemizin askeri makamlarının da bu isteği reddetmesi üzerine konu o dönem için kapanmıştır.

O dönemlerde dış politikada gelişmeler bir hayli hızlı yaşanmıştır. ABD'nin Türkiye'ye yerleştirdiği Jüpiter füzeleri, ABD ve SSCB arasında yaşanan Küba krizinden hemen sonra Türkiye'yi de içine alan bir sorun, başka bir deyişle de pazarlık haline gelmiştir. Küba krizi ile ilgili olarak Türkiye'yi ilgilendiren ve pazarlık masasına süren

beyanlardan SSCB Başbakanı Kruşçev'in 26 Ekim 1962 tarihinde yapmış olduğu açıklama şu şekilde olmuştur:

Küba için endişeleniyorsunuz. Amerika Birleşik Devletleri'nin kıyılarından denizaşırı 90 mil mesafede bulunduğu için sizi endişelendirdiğini söylüyorsunuz. Fakat Türkiye de bizim bitişimizdedir. Sınır nöbetçilerimiz, devriye gezerek birbirlerini gözetlemektedir. Bizim için bu hakkı tanımazken saldırı amaçlı olarak nitelendirdiğiniz silahların kaldırılmasını ve ülkeniz için güvenlik talep etme hakkınız olduğuna mı inanıyorsunuz?⁸

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı gibi iki ülke de füzelerin kaldırılmasını istiyor, lakin kimse geri adım atmıyordu. Erhan (2018, s. 682), Kennedy'nin, Küba'daki Sovyet füzeleri karşılığında Jüpiterlerin çekilmesine en başta karşı çıktığını, Kennedy'ye göre Jüpiterlerin savunma amaçlı füzeler olduğunu, Sovyet füzelerinin ise ABD'ye saldırmak için konuşlandırılmış olduğunu ifade etmiştir.

ABD, dış politikasında, özellikle de SSCB'ye karşı hep egemen güç benim düşüncesiyle hareket etmiştir. Bu konuda da Jüpiter füzelerini geri çekmesi, kendisinin itibarını zedeleyebilirdi. Aynı zamanda Jüpiter füzelerini geri çekmezse de SSCB ile sıcak çatışmaya girme riskini göze almış olacaktı. İki ülke arasında karşılıklı diplomasi savaşı yaşanırken Türkiye zor durumda kalıyordu. Türkiye, ABD'nin tüm girişimlerine rağmen öncelikle Jüpiter füzelerinin geri alınmasına karşı çıkıyordu. Çünkü olası bir SSCB tehlikesine karşı Jüpiter füzeleri Türkiye'nin caydırıcı bir güvencesi durumundaydı.

Türkiye'nin Jüpiter füzelerinin kaldırılmasına karşı çıkmasıyla ilgili ABD'nin Ankara Büyükelçisi Raymond Hare'den 24 Ekim'de Beyaz Saray'a gelen telgrafta, Türkiye'nin Jüpiterlerin sökülmesine kesinlikle karşı çıkacağı bildiriliyordu. Konu ile ilgili NATO daimi temsilcisinden gelen telgraftaysa, Türkler'in Jüpiterlere büyük sembolik değer verdikleri, eğer Jüpiter'ler kaldırılacaksa bunların yerine Polaris sınıfı nükleer füze atabilen denizaltıların Akdeniz'e yerleştirilmesi, böylece Türklerin güveninin tazelenmesi öneriliyordu (Oran, 2018, s. 682).

⁸ Yılmaz, 2017, s. 156, <http://library.thinkquest.org/11046/sitroom/letters.html> (Erişim Tarihi: 28.01.2019)

27 Ekim’de Kennedy’ye bir mektup gönderen Kruşçev, Jüpiter füzelerinin Türkiye’den kaldırılmasını isteyerek, kendilerinin Türkiye’ye saldırmayacağı güvencesini dile getirmiştir. Ayrıca SSCB, ABD’nin de aynı güvenceyi Küba için de vermesini teklif etmiştir. Daha sonra Sovyet büyükelçisiyle görüşen Kennedy, Küba füzelerinin çekilmesi karşılığında daha önce uygulamaya başladıkları ablukayı kaldıracaklarının sözünü verdi ve iki ülke bu sözleri tutarak gerekli adımları attılar.

Yukarıdaki durumda ilginç olan iki ülke kendi aralarında mutabakata varırken Türkiye’deki füzelerden hiç bahsetmiyorlardı. Bu gelişmeler, daha sonra dünya kamuoyunda SSCB’nin geri adım atması gibi algılandı. Dünya kamuoyunda böyle algılansa da birçok devlet yöneticisi SSCB’nin ABD’ye karşı kesinlikle geri adım atmayacağını biliyordu. SSCB’nin geri adım attığını Türk hükümeti de biliyordu ama çok ses çıkaramadı. Bu yaşanan gelişmeler sonrası ABD, Türkiye’deki füzelerin teknolojik yetersizliklerini tekrar gündeme getirerek, daha önce Türkiye’ye teklif edilen ve Türkiye’nin kesin bir dille reddettiği Polaris füzelerini vermeyi teklif etti. Karşılığında da tabii ki Jüpiter füzelerinin biran önce sökülmesini de ilettiler. Türkiye, daha önce bu duruma karşı çıkmasına rağmen ABD’nin bu teklifini 23 Ocak 1963’te kabul etmiş oldu ve daha sonrasında füzeler söküldü. Bu durum Türkiye-ABD ilişkilerine de yansımıştır. ABD, Jüpiter füzelerinin çekilmesinden sonra Türkiye’ye F-104 ve F-100 savaş uçaklarının verilmesi hızlanmıştır.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı gibi, ABD karşısında geri adım atmış gözükten SSCB, amacına ulaşmıştır. Küba ve Jüpiter krizleri sırasında iki ülke arasında “Arka Kapı Diplomasisi” yürütülmüş olduğu net bir şekilde ortadadır. ABD ve SSCB arka kapı diplomasisi uygulayarak kazan-kazan şeklinde hareket etmişlerdir. Bu hareketten sonra Türkiye, ABD’nin kendi çıkarları doğrultusunda bir politika izlediğini geç de olsa anlamıştır. Bu durum ister istemez Türk hükümetinin ABD’ye olan itimadını azaltmıştır. Küba bunalımı ile birlikte Türkiye-ABD ilişkileri sarsılmaya başlamış ve ilişkiler daha da kötü bir döneme doğru yol almıştır.

Türkiye, 40’lı ve 50’lı yıllarda tüm kartlarını ABD’den yana kullanmış ve her konuda ABD’nin yanında olmuştur. Küba bunalımı ve Jüpiter krizinden sonra Türkiye, tek taraflı bir dış politika anlayışının ülkenin zararına olduğunu az da olsa anlamıştır.

1.3.2. Kıbrıs Krizi (1963-1964)

Bu bölümde, Turgut Özal dönemi öncesi Türkiye-ABD ilişkilerindeki gelişmeler incelemeye 60'lı yıllarla devam edilmektedir. 40'lı ve 50 yıllarda Türkiye-ABD ilişkilerine baktığımız zaman bu dönemi “Batı Bloğu’na Yaklaşma” veya “Tam İttifak” ilişki dönemleri diye adlandırmıştık. Türkiye-ABD ilişkilerinde 60'lı yıllarda Küba bunalımı ve Jüpiter krizi ile “İttifakın Sarsılma” dönemi başlamış, bu bölümde detaylıca ele alacağımız Kıbrıs krizi olaylarıyla da yavaş yavaş iki ülke arasında derin krizlere giden yol açılmaya başlamıştır.

Kıbrıs krizi konusunun detaylarına geçmeden önce kısaca Kıbrıs tarihine bakmamız daha doğru olacaktır. Kıbrıs, 1571-1914 yılları arasında Türk, 1914-1960 yılları arasında da İngilizlerin egemenliği altında kalmıştır. 1960 yılından sonra da bağımsız bir Cumhuriyet olmuştur.

Kıbrıs krizi, Ada’da bulunan Türk ve Rum toplumları arasında yaşanmıştır. Türk ve Rum toplumlarının yaşadığı her sorun, Türkiye ve Yunanistan ilişkilerine de yansımıştır. Kendisini egemen güç olarak tanımlayan ABD de Kıbrıs krizine dahil olmuştur. Truman Doktrini bölümünde de belirtildiği gibi ABD, Türkiye ve Yunanistan söz konusu olduğu zaman başta din faktörü olmak üzere birçok başka faktör itibariyle de her zaman Yunanistan’ı Türkiye’ye tercih etmiştir.

1959 yılında imzalanan Zürih ve Londra antlaşmaları sonrasında 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu durum Türk ve Rumların aynı çatı altında yaşamasını gerektirse de bu pek kolay olmamıştır. Rum tarafının en büyük ideallerinin başında Yunanistan ile birleşmek gelmekteydi. Rumlar, Yunanistan’ın da desteğiyle bu idealini her zaman dile getiriyor ve onu gerçekleştirmek için her adımı atıyordu. Rumların bu ideallerini gerçekleştirmek için attığı adımlar Türk ve Rum kesimleri arasında pek çok gerginliğe neden oluyordu. Bu gelişmelerin akabinde 21 Aralık 1963’te Türk ve Rumlar arasında ciddi bir gerginlik yaşanmış ve bu gerginlik kısa sürede tüm Ada’ya yansımıştır. Bu gerginlikler Ada’da artarak devam etmekte ve Rumlar Türkler’e hain saldırılarını sürdürmekteydi.

Yukarıdaki gelişmelerin akabinde, 25 Aralık 1963 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, ABD Başkanı Lyndon Johnson’a bir mektup göndererek, ABD’den

Rumlar'ın bu hain saldırılarını durdurması için devreye girmesini istemiş, Başkan Johnson da, Kıbrıs'ta meydana gelen bu trajik olaylardan endişe duyduğunu belirten yanıtının bulunduğu mektubu Başkan Makarios ve Başkan Yardımcısı Küçük'e göndermiştir.

Kıbrıs krizi sırasında ABD, tarafsız gözükse de hep kendi çıkarlarını düşünmüştür. Bu krizin yaşandığı dönemde ABD seçime gidecekti. Bu nedenle Başkan Johnson için ABD'de bulunan üç milyonluk Rumlar'ın oyları oldukça önemliydi. Bunu da göz önüne almak gerektiğini düşünüyorum. Kıbrıs krizi sırasında Türkiye ise diplomasi yoluyla çözüm bulmaya çalışsa da bu konuda ne yazık ki başarılı olamamıştır.

Kıbrıs krizinin çözümlenmesi için 15 Ocak 1964 yılında toplanan Londra Konferansı'nda Türk tarafının temsilcisi Rauf Denktaş, söz konusu yapının işlemediğini açık bir şekilde dile getirmiştir. Ona göre, 1959'daki çözüm Türkler'in güvenliğini sağlayamamış ve yeni durumda iki toplumlu federal devletin kurulması tek çözüm olarak kendisini dayatmıştır. Rum tarafının anayasa değişikliklerinde ısrarcı olması üzerine görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmış ve İngiltere sorunun çözümü için 15 Şubat 1964'te Birleşmiş Milletler'e başvurmuştur (Balcı, 2017, s. 138).

İngiltere'nin çözüm aradığı Birleşmiş Milletler ise 4 Mart 1964'te aldığı kararla çatışmaların sona ermesini sağlamak için Barış Gücü'nü Kıbrıs'a göndereceğini açıklamıştır. Çatışmaları sonlandırmak için Ada'ya giden Barış Gücü bu hedefine ulaşamamıştır. Bu durumda Türkiye'nin kendi imkanlarıyla Ada'ya müdahale etmesinden başka çare kalmamıştır.

16 Mart 1964'te toplanan TBMM, hükümete Ada'ya müdahale etme yetkisi vermiştir. Rum tarafından silahlanma faaliyetlerine ağırlık vermesi üzerine Milli Güvenlik Kurulu 2 Haziran 1964'te toplanarak Ada'ya müdahale etme kararı almıştır. Fakat Ankara'nın aldığı bu müdahale kararına rağmen, dönemin ABD Başkanı Lyndon Johnson'un 5 Haziran 1964'te İsmet İnönü'ye gönderdiği sert ve tehdit dolu mektup Kıbrıs sorunundaki dengeleri tamamen değiştirmiştir. Bu mektupla birlikte Türkiye hem müdahale seçeneğini bir koz olarak kullanmaktan mahrum bırakılmış, hem de sorunun çözümü noktasında inisiyatifi ABD'ye devretmek zorunda kalmıştır (Balcı, 2017, s. 138). Bir sonraki bölümde Johnson mektubu konusu detaylıca ele alınacaktır.

Daha önce de Ada'ya müdahale kararı alan Türkiye, bu kararlarını hiçbir zaman gerçekleştirememiştir. Johnson mektubu ile birlikte de, müdahale fikrinden uzun süre vazgeçmek durumunda kalmıştır. Türkiye'nin Ada'ya birçok girişimde bulunmasına rağmen müdahale edememesinin nedenleri ile ilgili olarak bir çok unsur sayılabilir.

Birinci nedeni; Türkiye NATO üyeliğine ve NATO'nun oynadığı role, öteki müttefiklerinden çok daha fazla önem vermekteydi. Batı'nın sıkı bir müttefiki olarak, Yunanistan ile bir savaşa girdiği takdirde NATO'daki geleceğini tehlikeye düşüreceğini tahmin ettiği düşünülebilir. İkinci nedeni; Türkiye'nin 1947 yılında Truman Doktrini ile aldığı yardımlar sebebiyle imzaladığı mutabakatta belirtilen askeri malzemelerin verilmiş amaçları dışında başka bir amaçla kullanılmasına izin verilmemesi durumudur. Bu durum da Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale konusunda elini, kolunu bağlamıştır. Üçüncü nedeni; işgal kuvvetlerinin hareketi ile işgalin gerçekleşmesi arasındaki süre içinde Ada'daki Türkleri sayı bakımından 1/4 oranında geçen Rumlar'ın büyük bir katliama girişmeleri olasılığını da göz önünde bulundurmak gerekecektir (Sander, 2016, s. 307).

Yukarıdaki üç maddenin yanı sıra Türkiye'nin o dönemki askeri ve ekonomik olanaklara ne kadar sahip olduğu da şüphe konusudur. Görüldüğü gibi Türkiye, ABD ve NATO ile yakın işbirliğinden ötürü Kıbrıs'a müdahale etmeyi göze alamamıştır. Gündemimizi onlarca yıldır meşgul eden Kıbrıs Sorunu maalesef halen çözülememiş bulunmaktadır. Akdeniz'in üçüncü büyük adasında yaşayan Türk ve Rum toplumlarının sayısız müzakere süreci, arabuluculuk faaliyeti ve çözüm önerisine rağmen Ada'nın geleceği hakkında uzlaşma ne yazık ki sağlanamamıştır. Kıbrıs konusu ilerleyen yıllarda da gündemimizi büyük ölçüde işgal edecek gibi gözükmektedir.

1.3.3. Johnson Mektubu (1964)

Bu bölümde, Turgut Özal dönemi öncesi Türkiye-ABD ilişkilerindeki gelişmeler incelenmeye 60'lı yıllarla devam edilmektedir. Türkiye-ABD ilişkilerinde 60'lı yıllarda Küba bunalımı ve Jüpiter krizi ile "İttifakın Sarsılma" dönemi başlamış, Kıbrıs krizi de iki ülke arasında derin krizlere giden yolun ilk olayı olmuştur. Bu bölümde detaylıca incelenecek olan Johnson mektubu olayı, Türkiye-ABD ilişkileri için bir dönüm noktası olmuş ve ilişkiler bu olayla birlikte uzun bir süre kriz dönemine girmiştir.

Johnson Mektubu'nun ortaya çıkış nedeni Kıbrıs krizidir. Kıbrıs'ta yaşanan vahim olayların karşısında Türkiye, Kıbrıs'ta olup bitenlere son vermek için buraya müdahalede bulunacağını net bir şekilde açıklamıştır. Bu gelişme sonrasında ABD Başkanı Johnson tarafından Türkiye'ye bir uyarı mektubu gönderilmiştir. Türkiye'ye uyarı niteliğindeki mektupta ABD Başkanı Johnson aşağıdaki konuları dile getirmiştir (Oran, 2018, s. 686):

Birincisi; ABD yıllar boyunca Türkiye'nin en sağlam müttefiki olmuştur. Türkiye, ABD'ye danışmadan böyle bir karar almamalı ve uygulamamalıdır. İkincisi; Türkiye Garanti Anlaşmasına dayanarak, Kıbrıs'a bir müdahalede bulunabileceğine inanmaktadır. Fakat bu, garanti anlaşması tarafından menedilen bir yöntem olan taksimin gerçekleşmesine yol açacaktır. Türkiye Garanti Anlaşmasına taraf olan diğer devletlerle görüşme imkanlarını tüketmeden, müdahalede bulunmamalıdır. Üçüncüsü; müdahale iki NATO üyesi ülke olan Türkiye ile Yunanistan arasında bir çatışmaya yol açacaktır. Böyle bir çatışma NATO tarafından hiç istenmemektedir. İki ülkede NATO'ya katılmakla bir daha savaşmayacaklarını kabul etmişlerdir.

Yukarıda Başkan Johnson'un dile getirdiği konularda görüleceği gibi, ABD egemen güç tavrını sürdürmüştür. Aynı zamanda birçok olayda olduğu gibi NATO'yu da caydırıcı güç olarak ortaya koymuştur. ABD Başkanı Johnson, Türkiye'yi açıkça zor durumda bırakacak şu konulara da mektubunda yer vermiştir (Oran, 2018, s. 686-687):

Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak askeri bir müdahale SSCB'nin soruna doğrudan doğruya karışmasına neden olabilir. NATO müttefikleri tam rıza ve muvafakat olmadan Türkiye'nin girişeceği bir hareket sonunda ortaya çıkacak bir SSCB müdahalesine karşı Türkiye'yi savunmak yükümlülükleri olup olmadığını müzakere etme fırsatını bulamamışlardır. Yani, böyle bir durumda NATO ülkeleri Türkiye'yi savunmak yükümlülüğü altına girmeyebilirler. Ayrıca, Türkiye ile ABD arasında mevcut Temmuz 1947 tarihli anlaşma gereğince, askeri yardımın verilmiş amaçlarından ayrı gayelerde kullanılması için Türk hükümetinin ABD'nin muvafakatini almasını gerekmektedir. Mevcut koşullar altında Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından sağlanmış olan askeri malzemenin kullanılmasına ABD muvafakat etmemektedir.

Yukarıda Başkan Johnson'un dile getirdiği gibi ABD, Türkiye'yi tehdit etmeye devam etmiştir. Şimdiye kadar tüm olaylarda SSCB'ye karşı Türkiye'nin yanında olan

ABD, bu kez olası bir SSCB saldırısı karşısında Türkiye'nin yanında olmayacağını açıkça dile getirmiştir. Ayrıca Truman Doktrini'nde yardım olarak aldığımız askeri malzemeleri de anlaşılmamız gereğince olası bir Kıbrıs müdahalesinde kullanamayacağımızı da sert bir dille ifade etmiştir.

Başbakan İsmet İnönü'nün 13 Haziran 1964'te Başkan Johnson'a gönderdiği cevabi mektubunda, hem iki müttefik arasındaki görüş ayrılıkları kesin bir biçimde ortaya konmakta hem de ABD'nin soruna ağırlığını koyarak ve Yunanistan üzerinde baskı yaparak, Türkiye'nin haklı tutumunu desteklemesi tekrar istenmektedir. İnönü bununla ilgili olarak mektubunda şunları yazmaktadır:

Mesajınız gerek yazılış tarzı, gerek muhtevası bakımından Amerika ile ittifak münasebetlerinde daima ciddi bir dikkat göstermiş olan Türkiye gibi bir müttefikinize değinen muhtelif konularda önemli görüş ayrılıkları belirtilmiştir. Bizim şikayetimiz, aylardan beri had bir surette ıstırapı içinde yaşadığımız bir meseleyi size anlatamamış olmamız ve Yunanistan'la iki müttefik arasında husule gelen haklı ve haksız durumda samimi ve ciddi bir vaziyet almamış olmanızdır. Haklı durumumuzu anlatamıyoruz ve sizin meseleye layık olduğu ehemmiyeti verip bu meselenin bünyesinde sakladığı tehlikeleri önlemek için bütün gayretinizi ve otoritenizi kullanmanız lazım geldiğini kabul ettiremiyoruz (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1966, s. 103-110).

ABD Başkanı Johnson'a cevaplarını sürdüren İnönü, şu ifadelerle mektubuna devam etmiştir:

NATO müttefiklerinin birbirleriyle imzaladıkları milletlerarası antlaşmalarla, yekdiğerinin ahdi haklarına, karşılıklı vecibelerine riayeti mükellefiyetleri de ittifakın aynı derecede hayati önemde bir icabıdır. Mesajınızın, Kıbrıs'a girişeceği bir hareket neticesinde Sovyetler'in müdahalesine maruz kaldığı takdirde, NATO müttefiklerinin Türkiye'yi müdafaa mükellefiyetleri hususunda tereddüt izhar eden kısmı, NATO ittifakının mahiyeti ve temel prensipleri bakımından aramızda büyük görüş farkı olduğu intibamı vermektedir. Şayet diğer üyeler, Sovyet müdahalesine maruz kalan NATO üyesinin haklı olup olmadığı, müdahaleyi kendi hareketi ile tahrik edip etmediği gibi hususları münakaşaya kalkışılar ve münakaşa neticesine göre yardım mükellefiyetleri olup olmadığının tespiti cihetine giderlerse, NATO ittifakının temel direkleri sarsılmış ve manası kalmamış olur (Sander, 2016, s. 311-312).

Yukarıda Başbakan İsmet İnönü'nün ABD Başkanı Johnson'a verdiği cevapların diplomatik nezakete ne kadar uygun olduğunu anlamak mümkündür. Johnson'un yazdığı mektuba karşı hükümetimiz çözüm arayıcı, gelişmeleri doğru analiz eden, yumuşak bir dille durumu özetleyerek cevabını vermiştir.

Bu olayın ilginç bir yanı da mektubun yaklaşık bir buçuk yıl kamuoyundan gizlenmiş olmasıdır. Hükümetimiz bu vahim mektubun açıklanması durumunda bunun kamuoyunda ABD'ye karşı tepkilere yol açacağı, bu tepkilerin de Türkiye-ABD ilişkilerine zarar vereceğini düşünmüş olabilir. Hükümet bu mektubu bir buçuk yıl gizlemiş olsa da Kıbrıs olaylarının bir türlü sona ermemesi kamuoyunda ciddi tepkilere yol açmıştır. 1965 yılında yapılan seçimlerde İsmet İnönü, yerini Süleyman Demirel'e devretmiş ve eleştirilerden kurtulabilmek için mektubun açıklanmasının kamuoyunu aydınlatacağını ileri sürmüştür. Fakat açıklanmasının tepkilere yol açacağı gerekçesiyle mektup bir türlü açıklanmamıştır. 1966 yılına gelindiğinde de Hürriyet gazetesi mektubun içeriğini 13 Ocak'ta yayımlamıştır. Daha sonra da Süleyman Demirel mektubun açıklanmasına karar vermiş ve Johnson'un, İsmet İnönü'ye yazmış olduğu mektup ile İsmet İnönü'nün bu mektuba vermiş olduğu cevap mektup 14 Ocak 1966'da açıklanmıştır.

Karşılıklı cevaplar neticesinde bir sonuca ulaşılmamıştır. Dış politikada yaşanan her olayın bir takım kaçınılmaz sonuçları olur. Johnson Mektubu olayının da Türkiye-ABD ilişkileri açısından ciddi sonuçları olmuştur. Türkiye bu mektuptan sonra çok güvendiği ve her konuda koşulsuz destek olduğu ABD'nin gerçek yüzünü görme fırsatı yakalamıştır. Türkiye'de bu olaydan sonra ABD'ye karşı tepkiler yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. Özellikle de Amerikan 6'nci Filosu Türkiye'ye her gelişinde protestoların hedefi haline gelmiştir. Türkiye-ABD ilişkilerin açısından Truman Doktrini nasıl olumlu yönde bir dönüm noktası olmuşsa, Johnson Mektubu da tam tersine olumsuz yönde bir dönüm noktası olmuştur.

Türkiye, Johnson Mektubu olayından sonra dış politika ilerleyişini yeniden gözden geçirmesi gerektiğini anlamıştır. Türkiye, Johnson mektubu olayına kadar ABD ile ittifak içerisinde olmuştur. Bu olaydan sonra ise Türkiye yavaş yavaş dış politikada çok yönlülüğe geçiş alternatifini değerlendirmeye başlamıştır. Ayrıca kamuoyunda NATO ile ilişkilerin tekrar gözden geçirilmesi gerektiği algısı fazlasıyla oluşmuştur.

Johnson mektubundan sonra Türkiye, Doğu Bloğu, Sovyetler, Üçüncü Dünya Ülkeleri ve özellikle Orta Doğu'da Araplarla belirli bir yakınlaşma sürecine girmiştir.

Sonuç olarak, Türkiye Johnson Mektubu'yla ABD'nin ve NATO'nun SSCB'ye karşı korumayacağını çok net bir şekilde anlamıştır. Ayrıca ABD'nin dış politikada her zaman kendi çıkarlarını düşüneceğini bir kez daha hatırlamıştır. Johnson mektubu, Türkiye-ABD ilişkilerine uzun yıllar gölge düşürmüştür. Bu olaydan sonra Türkiye, ABD'nin düşmanca tutumu karşısında başka kutuplara yönelmeye başlamıştır. Yine bu olay vesilesiyle, Yunanistan'ın ABD için Türkiye'ye kıyasla ne denli daha önemli olduğu; bunun yanı sıra Kıbrıs'ın jeopolitik olarak ne kadar stratejik bir öneme haiz olduğu da Türkiye tarafından anlaşılmış oldu. Johnson Mektubu'ndan sonra Türkiye-ABD ilişkileri yaklaşık 16 yıl boyunca krizler dönemine girmiştir.

1.4. 70'li ve 80'li Yıllardaki Gelişmeler

1.4.1 Haşhaş Krizi (1974)

Bu bölümde, Turgut Özal dönemi öncesi Türkiye-ABD ilişkilerindeki gelişmeler incelenmeye, 70'li yıllarla devam edilmektedir. Türkiye-ABD ilişkilerinde 60'lı yıllarda yaşanan Johnson mektubu olayıyla beraber krizler dönemi resmen başlamış oldu. Johnson mektubundan sonra Haşhaş krizi de iki ülke arasındaki krizi tırmandıran olayların başında gelmektedir. 70'li yılları, Türkiye-ABD ilişkilerindeki en gergin dönem olarak da adlandırmak mümkündür.

Haşhaş krizinin detaylarına geçmeden önce, krizin ortaya çıkışını kısaca ele almak isabetli olacaktır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'de ve Avrupa ülkelerinde uyuşturucu kullanımı hızla yayılmaya başlamıştı. ABD de bu yayılmayı önlemek için bazı önlemler alsa da uyuşturucu kullanımının hızla yayılmasına engel olamıyordu. ABD hükümetine toplum da tepki vermeye başlamıştı.

Uyuşturucunun ABD'de hızla yayıldığı 1968 yılında Başkanlık seçimlerine giren Richard Nixon, halkın uyuşturucu konusundaki hassasiyetini de bildiği için seçmenlerine uyuşturucu sorununun biteceği konusunda söz veriyordu. Ayrıca Nixon, Vietnam Savaşı'nı da en kısa zamanda bitireceğini dile getiriyordu.

Nixon iktidara geldikten sonra, uyuşturucuyla mücadele konusundaki önlemleri çeşitlendirerek artırdı. Mücadele stratejisi, ülkeye kaçak uyuşturucu girişinin önlenmesi üzerine odaklandı. ABD’de 1968’de yaklaşık 500.000 kişinin bağımlı olduğu eroinin hammaddesi olan ve haşhaş bitkisinden elde edilen afyon, yasal olarak aralarında Hindistan, Yugoslavya ve Türkiye’nin de bulunduğu 10 kadar ülkede üretilmekteydi. BM, dünyadaki tüm ülkelerin bilimsel ve tıbbi amaçlar için gereksinim duyduğu afyonun üretimi için bu ülkelere izin vermişti.... Nixon yönetimi 1969’dan itibaren, uyuşturucunun gerçek kaynağını bulmak için derinlemesine araştırma yapmadan, Türkiye’yi ülkedeki uyuşturucu sorununun temel kaynağı olarak göstermeye yönelik bir kampanya başlattı (Oran, 2018, s. 700).

ABD hükümeti, sorunun kaynağı olarak Türkiye’yi gösterse de bu sorunun kaynağı kesinlikle Türkiye değildi. Haşhaş bitkisi Türkiye’nin çevresindeki pek çok ülkede yüzyıllardır zaten üretiliyordu. Haşhaş bitkisini üreten köylüler, ürettikleri ürünün hemen hepsini Toprak Mahsulleri Ofisi’ne satmaktaydı. Böylelikle kaçakçılığın çok büyük ölçüde önüne geçilmiş oluyordu. Ayrıca Türkiye’de üretilen afyon miktarı ile ABD’de uyuşturucu kullananların sayısı karşılaştırıldığında, uyuşturucunun kaynağının Türkiye olarak gösterilmesi hiç mantıklı görünmemektedir. ABD’nin asıl hedefinin haşhaş ekimi konusunu bahane edip bunu ön plana çıkarmak suretiyle Kıbrıs krizini arka plana itmek olduğunu söylemek mümkündür.

ABD yönetimi, söz konusu tutarsız gerekçelerine rağmen Türkiye’deki haşhaş üretiminin bir an önce durmasını talep ediyordu. ABD’nin haşhaş üretimi sorununun çözümünü Türkiye üzerinde yoğunlaştırmasının pek çok nedeni vardı. Birincisi; uyuşturucunun asıl kaynağı olan Altın Üçgen bölgesindeki üretim, hükümetlerin otoritesi dışındaki bölgelerde gerillalar tarafından yapılmaktaydı. ABD’nin gerilla liderlerini muhatap alıp, üretimi durdurmalarını istemesi düşünülemezdi. Ayrıca bu bölgede, komünist yönetimlere karşı savaştan Amerikan yanlısı gerillaların, silah ihtiyaçlarını uyuşturucu satarak sağlamaları, Nixon yönetiminin müdahalesini engelleyen bir unsurdu. İkinci nedeni, Nixon uyuşturucu sorununun tamamen çözülmesinden çok, halkın sorunun sona erdiğine inanması çok önemliydi. Nixon uzun ve zor bir mücadelenin sonunda elde edilebilecek gerçek başarı yerine, kendisini ikinci kez başkanlığa taşıyabilecek kısa vadeli bir zaferin peşindeydi (Oran, 2018, s. 702).

Yukarıda sözü edilen nedenlerin yanı sıra ABD bir de Türkiye'yi kendine bağımlı olarak görmekteydi. ABD özellikle de askeri ve ekonomik açılardan, Türkiye'ye çeşitli yardımlar yapıyordu. Bu sebeplerle ABD hükümeti, Türkiye'den beklentilerinin Türkiye tarafından karşılanacağı beklentisine girmişti.

ABD hükümetinin haşhaş üretiminin Türkiye'de durdurulmasına yönelik baskılarını arttırmasına dönemin Başbakanı Süleyman Demirel direnmeye çalışıyordu. Bütçenin onaylanmamasının ardından istifa eden Süleyman Demirel, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından tekrar Başbakan olarak görevlendirildiğinde eski direnişini sürdürememişti. Bu gelişmeler sonrası Ekim 1970 yılında Bakanlar Kurulu haşhaş üretimini sınırlandırdı. Demirel ve hükümeti, haşhaş üretimini sınırlandırır da bu ABD yönetimini tatmin etmedi. Haşhaş üretiminin sınırlandırılmasından yaklaşık 5 ay sonra 12 Mart 1971 askeri darbesi yaşanmış ve yönetime Nihat Erim geçmiştir. Nihat Erim'in ABD ile çok yakın ilişki içinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda Nihat Erim'in tavrı, diğer konularda olduğu gibi haşhaş üretimi konusunda da ABD'ye karşı her zaman ılımlı olmuştur. Bunda, Nihat Erim'in ABD ile yakın ilişkilerinin olmasının yanı sıra attığı adımlar sonrasında seçmen kaybı yaşamak gibi bir tehdit ile karşı karşıya olmadığı gerçeğinin de büyük rolü vardır.

Nihat Erim'in göreve gelmesiyle birlikte ABD, haşhaş üretiminin yasaklanması yüzünden üreticilerin uğrayacağı zararın karşılanması için 30.000.000 dolar önerdi. Erim hükümeti bunu kabul ederek, Haziran 1971'den itibaren haşhaş ekimini ve afyon üretimini tamamen yasakladı (Oran, 2018, s. 703).

Haşhaş ekimi ve afyon üretimi 1971 yılında yasaklanmış ve bu yasak üç yıl sürmüştür. Bu üç yıl süresinde köylüler son derece büyük zararlar etmiştir. Her siyasi liderin kendi dönemindeki dış politika anlayışı farklı olmuştur. Kıbrıs krizi yaşanırken, Türkiye'de 1973 yılında seçimler gerçekleşmiş ve hükümetin başına Bülent Ecevit geçmişti. Bülent Ecevit'in seçim kampanyasında en çok vurguladığı konu bağımsız, otonom bir Türk dış politika anlayışıydı. Bu anlayış, Türkiye'nin başta ABD olmak üzere diğer ülkelerle de ilişkilerine olumlu ve olumsuz şekillerde yansıtılacaktı. Aynı zamanda Ecevit, seçim öncesinde göreve geldiklerinde haşhaş üretimini tekrar başlatacakları vaadini vererek özellikle kırsal kesimden çok ciddi destek alıyordu. Bu itkiyle hükümetin başına geçen Ecevit 1 Temmuz 1974 yılında haşhaş üretimini tekrar serbest bırakmıştır.

Dönemin Dışişleri Bakanı Turhan Güreş, haşhaş üretimi için şu tarihi cümleleri dile getirdiğini ifade etmiştir: Para önemli değil. Biz çiftçilerimizin yabancı bir ülkenin bağışlarına bağlı olmasına izin veremeyiz (Özata, 2017, s. 186).

Dönemin Dışişleri Bakanı Turhan Güreş'in de dile getirdiği gibi Ecevit hükümeti çiftçilerini, ABD'nin bağışlarına mahrum bırakmamıştır. Türkiye'nin haşhaş üretimini serbest bırakmasının ardından ABD, kıyameti kopardı demek hiç de yanlış olmayacaktır. ABD kongresinin iki kanadını oluşturan Senato ve Temsilciler Meclisi 2 Temmuz'da, Türkiye'ye verilen borçların durdurulmasını, ekonomik ve askeri yardımların askıya alınmasını öngören ortak bir karar aldı. Türk hükümeti, üretilen afyonun yasa dışı yollarla kaçırılmasının önlenmesi için gerekli önlemlerin alındığını ileri sürerek, kararından geri dönmeyeceğini bildirdi (Oran, 2018, s. 703).

Türkiye'nin kararından dönmeyeceğini ABD'ye bildirmesi, bu gerginliği daha da arttırdı demek hiç de yanlış olmayacaktır. ABD hükümeti, beklediğinden çok daha dirençli bir Türk hükümeti görüyordu. Türk hükümeti, Johnson mektubu krizinden sonra ABD'ye karşı belki de ilk defa bu kadar dirençli bir şekilde tavır alabiliyordu. Dönemin ABD Ankara Büyükelçisi William M. Macomber'ın ise konu ile ilgili şunları söylediğini ifade etmiştir: Yanılmış olmayı çok isterdim ama ABD'nin Türkiye'ye askeri yardımı bitmiştir (Özata, 2017, s. 201).

Yasağın kalkmasına ABD hükümeti dışında ABD basını da çok sert tepkiler vermiştir. New York Post Yazarı Peter Hamili: Bu çiftçilere, ürünlerini yakmaları veya bölgeyi boşaltarak emniyetli yerlere çekilmeleri için yedi gün mühlet verildikten sonra B-52 uçaklarımız haşhaş tarlalarını yerle bir etmelidir (Tercüman, 1974, s. 7).

ABD tarafındaki açıklamalara bakıldığında Haşhaş krizi ile birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerin neredeyse kopma noktasına geldiği rahatlıkla görülebilmektedir. Haşhaş krizinin son bulmasından yalnızca 19 gün sonra 20 Temmuz Kıbrıs Barış Harekatı başlamış, iki ülke arasındaki ilişkiler çok daha gergin ve olumsuz bir hale bürünmüştür.

1.4.2. Kıbrıs Barış Harekatı (1974)

Bu bölümde, Turgut Özal dönemi öncesi Türkiye-ABD ilişkilerindeki gelişmeler incelenmeye, 70'li yılların iki ülke arasındaki en ciddi kriz yaratan gelişmesi olan Kıbrıs

Barış Harekatı ile devam edilmektedir. Türkiye-ABD ilişkileri haşhaş krizi ile gerginleşmiş, Kıbrıs Barış Harekatı ile birlikte bu gerginlik en zirveye taşınmıştır.

1973 yılında Ecevit hükümetinin göreve gelmesiyle birlikte dış politikada farklı adımlar atılmaya başlanmıştır. Atılan bu farklı adımlar da ABD'yi hiç memnun etmemiştir. Haşhaş üretiminin serbest kalmasından yalnızca 19 gün sonra Kıbrıs Barış Harekatı'nın gerçekleşmesi ABD ile ciddi krizler yaşamamıza neden olmuştur.

Uzun yıllar gazetecilik, aynı zamanda Bülent Ecevit ile birlikte siyaset yapmış olan Uluç Gürkan kendisine ABD ile aramızın en iyi olduğu dönemin hangisi olduğu sorulduğunda şunları söylemiştir⁹:

ABD ile ilişkiler döneminin en iyi olduğu dönem derken iyilikten neyi kastediyorsunuz bilmiyorum. İyilikten, ilişkilerin samimi ve sıcak olmasını kastediyorsanız, 12 Eylül dönemi sonrası Kenan Evren dönemidir ama Türkiye'nin aleyhinedir. İlişkiler Türkiye'nin yararına ve çıkarına karşılıklı çekişmeli Bülent Ecevit'in MHP ve ANAP ile koalisyon yaptığı dönemdir. Sonuç olarak, Ecevit döneminde ABD'nin dediğini yapmadık ama Türkiye'nin lehine bir durum; Evren döneminde ABD'nin dediğini yaptık ama Türkiye'nin aleyhine bir durum söz konusu oldu.

Yukarıdaki bilgiler ve de Uluç Gürkan'ın dile getirdiklerine dayanarak söylenebilir ki Ecevit döneminde atılan adımlar ABD'nin aleyhine, Türkiye'nin lehine olmuştur. Türkiye daha önceden de Kıbrıs'a birçok kez müdahale etmek istemiştir. Müdahale etmek istediği her seferinde karşısında ABD'yi bulmuş ve Kıbrıs sorunu geçici de olsa diplomatik yollarla çözülmeye çalışılmıştır. Bununla beraber Kıbrıs yönetimini elinde bulunduran Makarios'un Türk düşmanı tavırları ve attığı düşmanca adımlar, Kıbrıs'ta yaşayan Türkler'e zor anlar yaşatmıştır. Makarios, Kıbrıs sorununun çözümünde hep engel teşkil etmiştir.

Yunanistan'da 1967 yılında yapılan bir darbeyle iktidarı 'Albaylar Cuntası' ele geçirmişti ve cunta, normalleşmenin Kıbrıs konusunda Yunan kamuoyunu etkileme kapasitesine sahip bir başarının elde edilmesiyle sağlanabileceğini düşünüyordu. Fakat

⁹ 24 Nisan 2018'de Sn. Uluç Gürkan'la yapılan yüz yüze görüşmeden

bu politikanın önündeki en önemli engel, Kıbrıs'ta Atina'dan bağımsız bir politika izleyen Makarios hükümetiydi ve Cunta 1974'e kadar Makarios'u birçok kez devre dışı bırakmaya çalışmıştır. Bu girişimler başarısız olunca Albaylar Cuntası 15 Temmuz 1974'te Kıbrıs'a bir darbe düzenleyerek şiddet yoluyla Makarios'u iktidardan uzaklaştırmış ve yerine Atina'ya yakın bir ismi iktidara getirmiştir (Balcı, 2017, s. 164).

Bu gelişmeler sonrasında, Kıbrıs Türk toplumu ise soğukkanlı bir bekleyiş içerisine girmişti. Sampson darbesinin duyulmasıyla birlikte, 15 Temmuz'dan itibaren Ada'da Türk Mukavemet Teşkilatı alarına geçirilmiş, Bayrak Radyosu'nda bir konuşma yapan Denктаş, Türkler'e evlerinden çıkmamalarını ve Rumlarla temas etmemelerini, olaylara karışmamalarını bildirmişti. Türk toplumu liderleri bir Türk askeri hareketini bekler durumdaydılar, hazırlıklarını ona göre yapıyorlardı (Cumhuriyet, 19 Temmuz 1974).

Bu gelişmeler ışığında Ecevit hükümeti Makarios'un devrilmesiyle birlikte daha önce mutabık kalınan Garantörlük Anlaşması'nın Türkiye'ye Kıbrıs'a müdahale edebilir yetkisi temelinde de yorumlayarak 20 Temmuz 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekatı'nı başlatmıştır. Kıbrıs Barış Harekatı sırasında, Türkiye içinde büyük bir coşku yaşandığını da söylemek mümkündür. Gençlisi, yaşlısı, her görüşten halk birlik ve beraberlik içinde büyük bir coşku yaşamıştır.

Türkiye'nin adaya asker çıkarması üzerine BM Güvenlik Konseyi 20 Temmuz'da toplanarak 353 sayılı kararı kabul etti. Taraflara ateşkes çağrısında bulunan karara göre, Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki yabancı müdahaleye derhal son verilmeli, milletlerarası anlaşmalarının müsaade ettiği dışında bütün yabancı askeri personel adadan hemen geri çekilmeli, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere hükümetleri, bölgede barışın ve Kıbrıs'ta anayasal hükümetin yeniden kurulmasını sağlamak amacıyla, gecikmeksizin görüşmelere başlamalıydı (Oran, 2018, s. 743).

Görüleceği gibi ABD, Kıbrıs konusunda devreye girmiş ve tarafları uzlaşmaya davet etmiştir. ABD her zaman Kıbrıs konusunda temkinli davranmıştır. ABD için en önemli hedef Kıbrıs'ın da içinde olduğu bölgenin istikrarıdır. Kıbrıs Barış Harekatı yaşanırken de ABD iç siyasetinde Watergate skandalı yaşanmakta olduğu için hükümet yetkililerinin büyük bir çoğunluğu bu konuyla yakından ilgilenmişlerdir. Kıbrıs konusuyla daha çok Henry Kissenger'in ilgilendiğini söylemek mümkündür.

1974 yılında Türkiye'nin adaya yapmış olduğu çıkarma hareketi yalnızca adada yaşayan Türkler için olumlu bir sonuç doğurmamış, aynı zamanda uzun zamandır Enosis kavgası veren aşırı sağcı Rumlar ve sol görüşlü Rumlar arasındaki kavganın da son bulmasına yol açmış ve bir başka deyimle Kıbrıs Rum toplumu bu hareket sonrasında Kıbrıs Cumhuriyeti etrafında birleşmiş ve Nisan 1967 yılında Yunanistan'da iktidara gelen Albaylar Cuntası iktidarı da son bulmuş Yunanistan yeniden demokratik hayata dönmüştür (Yelice, 2007, s. 112).

Daha sonra Türkiye, Yunanistan ve İngiltere, Cenevre konferansında bir araya gelerek Cenevre protokolünü imzalamış olsalar da bu barış girişiminden bir sonuç alınamamış ve Türkiye 14 Ağustos 1974 tarihinde Kıbrıs'a ikinci hareketi yapmıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekati'nin Türk dış politikasında birçok önemli etkisi olmuştur. Ülkede yaşanmış 12 Mayıs 1971 askeri darbesinden sonra bu hareketin başarılı olması, ülkemizin bütününe birlik ve beraberlik duygusunu getirmenin yanı sıra meydana gelen askeri darbeden sonra halkın gözünde talihsiz bir itibar kaybı yaşamış bulunan değerli Türk ordusuna güvenin yeniden tahsis edilmesine vesile olmuştur. Kıbrıs Barış Harekati'nden en fazla rahatsızlık duyan ülkelerin başında ABD gelmiştir demek hiç de yanlış olmayacaktır. Bu hareket, Türkiye-ABD ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Ayrıca Kıbrıs sorunu Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin de merkezine yerleşmiştir.

Kıbrıs Barış Harekati, ABD ile yaşayacağımız bir başka krizin de habercisi olmuştur. Henry Kissenger'in basına yaptığı açıklamada, Kıbrıs'a yapılan her iki harekatta kullanılan silahların kökeninin ve meşruiyetinin araştırılacağını ve bu araştırmalardan sonra Türkiye'yle ilgili bir karar verileceğini söyledi (Oran, 2018, s. 705). Bu da, ABD tarafından Türkiye'ye yakın zamanda uygulanacak ambargoların bir işareti olmuştur. Bir sonraki bölümde ambargolar detaylıca ele alınacaktır.

1.4.3. ABD Silah Ambargosu (1974-1978)

Bu bölümde, Turgut Özal dönemi öncesi Türkiye-ABD ilişkilerindeki gelişmeler incelenmeye 70'li yıllarla devam etmektedir. Dış politikada her yaşanan gelişme birbirinin devamı niteliği taşır. Haşhaş krizi ve Kıbrıs Barış Harekati sonrası ülkemizin ABD ile ilişkileri tamamen bozulmuş ve sonunda ABD'nin silah ambargosuyla karşı karşıya kalmıştık. ABD'nin ülkemize uyguladığı silah ambargosunun nedeni 1974

yılında gerçekleştirdiğimiz Kıbrıs Barış Harekatı'dır. Kıbrıs Barış Harekatı'nda Türkiye'nin adaya müdahale etmesi, ABD'yi zor durumda bırakmıştır. ABD de bu adıma Türkiye'ye ambargo koyarak karşılık verme yoluna gitmiştir.

Henry Kissenger, basına yaptığı açıklamada, Kıbrıs'a yapılan her iki harekatta kullanılan silahların kökeninin ve meşruiyetinin araştırılacağını ve bu araştırmalardan sonra Türkiye'yle ilgili bir karar verileceğini söyledi. Kongre, Kissenger'in başlattığı araştırmanın sonucunu beklemeksizin, Türkiye'ye ambargo uygulanması için çalışmaya başladı. Senato ve Temsilciler Meclisi üyeleri çoğunluk itibarıyla aşağıdaki görüşleri dile getirdi (Oran, 2018, s. 705):

- 1) Birinci hareket, adadaki halkın kurtarılması amacıyla yönelik bir operasyon olarak görülebilir. Fakat, ikinci hareketin hiçbir meşru dayanağı yoktur.
- 2) Türkiye, müdahale sırasında anlaşmalara aykırı olarak Amerikan silahlarını kullanmıştır.
- 3) Türkiye'yi işgal ettiği topraklardan çıkmaya ikna etmek için en etkili yöntem, silah ambargosu uygulamasıdır. Böyle sert bir tepki gösterilmesi halinde Türkiye, bu hukuk dışı davranışı nedeniyle ödüllendirilmiş olacaktır

Yukarıda aktarılmış olan bilgilere paralel olarak ABD Senatosu ve Temsilciler Meclisi'nin büyük bir çoğunluğunun Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin kesinlikle yanlış olduğunu savunduğu ve Türkiye'ye silah ambargosu koymak suretiyle onu cezalandırmayı teklif ettiği görülmüştür.

Başta Kissenger olmak üzere ABD yöneticileriye, Kongre'nin tutumunu aşırı bularak aşağıdaki görüşleri savunuyordu (Uslu, 2000, s. 201):

- 1) Taraflardan birini cezalandırmak sorunun çözümünü zorlaştırır. Silah ambargosu dolayısıyla Türkiye'nin gururunun kırılması, ABD'nin istediği barışçıl çözümü engeller.
- 2) Ambargo, NATO içinde çok önemli bir konumda bulunan Türkiye'yi örgüte yabancılaştırır. ABD'nin Türkiye'deki askeri üslerinin varlığı tehlikeye girer.
- 3) Kongre'nin, yürütmenin görevini üstlenerek ambargo kararı alması, ABD anayasasında ifade edilen güçler ayrılığı ilkesinin açık bir ihlalidir. Kongre'nin bu konudaki aşırı tutumu ülke çıkarlarını koruma hedefi güden yönetimin elini kolunu bağlamaktadır.

4) Türkiye'ye yönelik silah ambargosu, ABD'nin İsrail'le ilişkilerini de olumsuz etkileyebilir. Çünkü, İsrail 1967 ve 1973'de Araplar'a karşı savaşırken Amerikan silahlarını kullanmıştır.

Yukarıdaki görüşlerden anlaşılacağı üzere ABD tarafında tam bir mutabakat yoktu. Ambargo kararının 19 Eylül 1974'te Senato'da, 24 Eylül 1974'te de Temsilciler Meclisi'nde kabul edilmesine rağmen Başkan Ford bu kararları veto etmiştir. Bundan sonraki süreçte, Senato ve Temsilciler Meclisi Türkiye'ye karşı silah ambargosu kararını aldrabilmek için var gücüyle çalışmış ve bu hedefe ulaşabilmek için Yunan lobisi devreye sokulmuştur.

Yunan lobisi, İsrail lobisi kadar güçlü olmasa da Amerika'daki etkili yabancı lobiler arasında yer almaktadır. Amerika'daki Yunanlılar adına lobi yapan örgütlerin başında Amerikan Helen Enstitüsü Halka İlişkiler Komitesi (the American Hellenic Institute Public Affairs Committee: AHIPAC) gelmektedir (Arı, 2015, s. 302).

ABD'de Senato ve Temsilciler Meclisi'nin kararlarını etkileyebilecek lobilerin başında Yunan lobisinin geldiğini görmekteyiz. Ne yazık ki 70'li yıllarda Türkiye'nin ABD siyasetine etki edebilecek bir lobisinin bulunmaması da üzüntü verici bir durumdur.

Kıbrıs krizinin ortaya çıktığı tarihlerde henüz çok kalabalık bir grup olmamasına karşın iyi organize olmayı başarmış olan Yunan lobisi Türkiye'ye karşı başlattığı kampanya sonucunda Kissenger gibi birinin Dışişleri Bakanı olduğu bir sırada yönetime rağmen Kongre'de çoğunluğun desteğiyle ambargo kararının çıkmasında çok etkili olmuştur (Arı, 2015, s. 306).

Yunan lobisinin de desteğiyle ambargo kararı 17 Aralık 1974'te Senato'da, 18 Aralık 1974'te de Temsilciler Meclisi'nde onaylanarak Başkan Ford'un önüne gelmiş, Başkan Ford ise ambargoyu hayata geçirmemeye yönelik daha önceki tüm çabalarına rağmen bu kez 30 Aralık 1974 yılında ambargo kararını onaylayarak yasalaştırmıştır.

Dönemin ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı George Ball silah ambargosu ile ilgili şu sözleri dile getirmiştir: Askeri yardım ya sürekli ya da hiçtir. Bir ülkeye önemli miktarda askeri teçhizat verebiliriz, fakat yedek parça sağlamayı durdurursak yaptığımız

yardım tamamen faydasız olur. Bu da bir ülke üzerinde baskı kurmakta oldukça etkilidir (Özata, 2017, s. 289).

George Ball'ın da açıkça dile getirdiği gibi ABD askeri yardım konusunu gündeme getirmek suretiyle ülkemiz üzerinde baskı kurmayı hedeflemişti.

Uslu'ya göre Türk diplomatları, ABD yöneticilerine ve Kongre üyelerine şu görüşleri ilettiler (Uslu'dan aktaran: Oran, 2018, s. 707):

- 1) Kıbrıs müdahalesi antlaşmalardan kaynaklanan haklı nedenlere dayanmaktadır. Böyle bir eylem dolayısıyla silah ambargosu uygulanması haksızlıktır.
- 2) Ambargo kararı, Rum tarafının uzlaşmaz tutumunu cesaretlendirip Türkiye'yi psikolojik baskı altına sokarak Kıbrıs müzakerelerinin başlamasına engel olur.
- 3) Kıbrıs sorunu ve Türkiye-ABD ilişkileri birbirinden bağımsız konulardır.
- 4) ABD'nin Türkiye'ye silah vermesi bir lütuf değil, askeri ittifakın getirdiği bir zorunluluktur.
- 5) Ambargo NATO'nun güney kanadının, SSCB karşısında zayıflamasına yol açar.

Türk hükümetinin görüşlerini ifade eden yukarıdaki maddeler çok yerindedir. ABD'nin 70'li yıllardan itibaren koşulsuz bir şekilde yanında olma politikasını gütmüş bulunan Türkiye, bu maddelerle kendini en iyi şekilde savunmaya çalışmıştır. Silah ambargosunun gündemde olduğu dönemlerde ABD iç siyaseti Watergate skandalı ile uğraşırken, Türkiye'de ise anlaşmazlığa düşen CHP-MSP koalisyonu 19 Eylül 1974 tarihinde istifa etmiştir. Akabinde, Demirel hükümeti yönetime gelmiştir.

Türk hükümetinin yaptığı açıklamalardan sonra da ambargoların kaldırılmasıyla ilgili herhangi bir değişiklik olmayınca, 9 Şubat 1975 tarihinde Milli Savunma Bakanlığımız, ABD'nin ambargo kararına karşı misilleme olarak Türkiye'nin ABD'deki üslerini ortaya atmıştır. Süleyman Demirel ve hükümetinin üsleri gündeme getirmesi önemli bir dış politika adımıydı, çünkü Türkiye'deki üsler, ABD için çok büyük önem taşımaktaydı. ABD bunun karşısında geri adım atmayı gündemine almaya çalışmasına rağmen ilk etapta bir sonuç alınmadı. Demirel'in başında olduğu Türk hükümeti, 25 Temmuz 1975'te Türkiye'deki Amerikan üslerinin faaliyetlerini durdurarak ambargo konusunda ABD'ye karşı ilk adımı attı.

Bundan sonraki yıllarda süren diplomatik görüşmeler sonrasında 4 Ağustos 1977'de ABD Kongresi, çıkardığı bir yasayla 1978 yılı içinde Türkiye'ye silah satışına izin vererek ambargo kısmen kaldırmıştı. Fakat Kongre aldığı bu kararda Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak silah yardım ve satışlarının mevcut dengeyi bozmayacağı şartını getirmiştir. Mevcut denge Türkiye'ye yapılan silah yardımının en az yüzde 70'i kadar Yunanistan'a silah yardımının yapılacağı anlamına geliyordu (Balcı, 2017, s. 172). ABD daha önce yapmış olduğu bir çok yardımda olduğu gibi Türkiye ve Yunanistan'ı birlikte düşünüyordu.

Türkiye için asıl önemli olan ambargo kararının kaldırılmasıydı. Dönemin ABD Başkanı Jimmy Carter bunun farkındaydı ve Soğuk Savaş'ta hayati bir rol oynayan üsleri yeniden açmanın da bu adımdan geçeceğini biliyordu. Dolayısıyla Carter yönetimi Kongre'yi ikna etmek için yoğun bir çaba göstermiştir. Bu çabaların sonucunda ilk olarak Temmuz 1978'de ABD Senatosu ambargo kararını kaldıran yasayı onayladı. Küçük bir oy farkıyla 1 Ağustos 1978'de ABD Temsilciler Meclisi de ambargo kararını kaldırdı ve ardından da Jimmy Carter ambargoyu kaldıran nihai kararı 26 Eylül 1978'de imzaladı (Balcı, 2017, s. 173).

Ülkemize yönelik uygulanan ve 30 Aralık 1974'de yasalaşan silah ambargosu kararı, 26 Eylül 1978'de sona ermiş oldu. Yaklaşık üç buçuk yıl süren silah ambargosundan ülkemiz pek çok zarar görmüştür, ancak en sonunda ABD'nin ambargo kararı diplomasi yoluyla kaldırılmıştır. ABD'nin ambargoyu kaldırmasındaki en büyük etkenin Türkiye'deki ABD üslerinin kapatılma tehdidi olduğunu ve Kıbrıs Barış Harekati'ndan sonra Türkiye'ye karşı çıkarılan silah ambargosunda Yunan lobilerinin çok büyük etkisinin olduğunu da söylemek mümkündür. Yunan lobisi arka kapı diplomasisini harekete geçirerek, silah ambargosu konusunda çalışmalar yürütmüştür. Arka kapı diplomasisinin dış politika adımları içerisinde çok önemli bir itici güç olduğu kanısındayım. Türklerin de ABD'de etkin bir lobisi olsaydı, arka kapı diplomasisini devreye sokabilirdi, büyük bir olasılıkla ABD'nin silah ambargosu, Senato ve Temsilciler Meclisi'nden bu kadar rahat geçemezdi. Bir ülkenin yurt dışındaki gücünün o ülkenin lobi faaliyetlerinin gücü kadar olduğu söylenebilir.

1.4.4. Rogers Planı (1980)

Bu bölümde Turgut Özal dönemi öncesi Türkiye-ABD ilişkilerindeki gelişmeler incelenmeye 80'li yıllarla devam edilmektedir. 1974 yılında yaşanan Kıbrıs Barış Harekatı'nın sonuçlarını 80'li yılların hemen başında Rogers Planı'nda da görmek mümkündür. Rogers Planı ismini, dönemin NATO Avrupa Kuvvetler Başkomutanı Bernard Rogers'tan almıştır. Bu bölümde de Rogers Planı detaylıca ele alınacaktır.

Kıbrıs Barış Harekatı her ne kadar yalnızca Türkiye ve Yunanistan'ı ilgilendiriyor olsa da, ABD ve NATO'nun da bu konuya müdahil olması, bu ve bundan sonra yaşanacak dış politika konularının olduğundan daha da karmaşıklaşmasına neden olmuştur. Türkiye'nin 14 Ağustos 1974'te Kıbrıs Barış Harekatı'nda ikinci müdahaleyi başlattığında NATO'nun bu müdahaleye engel olmadığını gören Yunanistan, ittifakın askeri kanadından çekilerek, yalnızca NATO üyeliğini sürdürmekle yetinmeye karar verdi. Bu gelişme Türkiye-Yunanistan ilişkilerine yeni bir boyut katarken, Ege'yle ilgili sorunları da merkeze yerleştirmiş oldu. Yunanistan'ın bu hamlesi Türkiye'nin ABD ve NATO ilişkilerini de etkileyecekti. Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından ayrılması sonrası Ege üzerindeki kontrol tamamen Türkiye'ye geçmişti. Ege'deki askeri yetkisini kaybeden Yunanistan 1976'da NATO'nun askeri kanadına geri dönmek istedi ancak Türkiye buna olumlu yanıt vermedi. SSCB'nin Akdeniz ve çevresindeki gücü artmaya başlayınca Yunanistan'ın NATO'ya yeniden geri dönme isteği başta ABD ve NATO tarafından fazlasıyla ciddiye alınmaya başladı.

Bu konudaki girişimler 1978'den itibaren artma eğilimine girdi. NATO Avrupa Kuvvetler Başkomutanı Alexander Haig ve kendisinden sonra göreve gelen Bernard Rogers hem Ecevit, hem de Demirel nezdinde girişimlerde bulundular ama bir sonuç alamadılar. Türkiye, Yunanistan askeri kanattan ayrıldıktan sonra koşulların değiştiğini ve aynı koşullarla geri dönemeyeceğini, komuta kontrol alanlarının Türkiye'nin isteklerine göre yeniden tespit edilmesi gerektiğini savunuyordu (Oran, 2018, s.40). Türkiye buna gerekçe olarak ve haklı olarak aradan dört yıl geçtiğini ve koşulların değiştiğini öne sürmüştür. Yunanistan da tekrar askeri kanada dönme konusunda, ABD ve NATO'nun da desteğini alarak ısrarcı olmaya devam etmiştir.

Bu gelişmeler yaşanırken, NATO karşıtı Andreas Papandreu Yunanistan'da 1980 yılının son aylarında yapılacak olan seçimlerin favori adayydı. Aynı zamanda Türkiye

12 Eylül askeri darbesini yaşamıştı. Askeri darbe sonrası yönetimin başına geçen Kenan Evren, ABD'nin isteklerine sıcak bakıyordu. 12 Eylül askeri darbesinden yaklaşık 1 ay sonra 17 Ekim 1980'de NATO Avrupa Kuvvetler Başkomutanı Rogers, Ankara'ya gelerek Kenan Evren ile görüşmüştür. Görüşmede Rogers, Kenan Evren'e Yunanistan'daki seçimlerde NATO karşıtı Papandreu'nun seçimi kazanabileceği ve sonrasında işlerin daha da karmaşık hale gelebileceğini dile getirdi. Başkomutan Rogers, Kenan Evren'i ikna ederek görüşmeden yalnızca üç gün sonra, 20 Ekim 1980 tarihinde, NATO Savunma Konseyi'ni toplayarak Yunanistan'ın askerini kanada dönmesini sağlamış oldu.

Orgeneral Kenan Evren daha sonra kaleme aldığı anılarının 2. Cildinin 98. sayfasında Türkiye'nin bu anlaşmadan kazançlı çıktığını ileri sürecektir. Kendisine göre, 1974 öncesinde Yunanistan'a verilmiş olan Ege'deki komuta kontrol yetkileri bu ülkeden alınmış ve Türkiye üzerinde bu yönde yapılan baskılar azalarak Türkiye'nin NATO içindeki saygınlığı artmıştır. General Rogers 5 yıl sonra geldiği Türkiye'de gazetecilerin konuyla ilgili sorularına, Türkiye'yi aldatmadığını ve bu anlaşmanın yapılmaması durumunda Türkiye'nin Sovyetlere yem olacağını söyleyecektir (Oran, 2018, s. 43).

Kenan Evren ve General Rogers'in bu söylemlerine göre bu karar Türkiye'nin lehine olmuştur. Kanımca büyük bir olasılıkla Türkiye'de 12 Eylül askeri darbesi olmasaydı, Rogers Planı'na onay verilmezdi. ABD, darbe yüzünden uluslararası alanda yalnız kalmış Türkiye'nin bu durumundan istifade ederek, Türkiye'nin en zayıf ve güçsüz olduğu bir anda ısrarlarını yoğunlaştırarak Kenan Evren'den onayı almıştı. Rogers Planı'na verilen onay daha sonra dış politikamızda özellikle Ege üzerinde yoğun tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalar halen sürmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TURGUT ÖZAL'IN HAYATI VE SİYASİ İDEOLOJİSİNİ BELİRLEYEN ÖZELLİKLERİ VE DIŞ POLİTİKA HEDEFLERİ

2.1 Turgut Özal'ın Hayatı

Bu bölümde bürokratlardan, özel sektör yöneticiliğine, Başbakan Yardımcılığı'ndan, Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı'na kadar giden kariyer basamaklarından geçerek özellikle 1983-1993 yılları arasında ülkemizdeki bir çok değişim dönüşüm hareketinin öncülüğünü yapmış bulunan bir lider olan Turgut Özal'ın hayatı incelenecektir. Taha Akyol Turgut Özal'ı, Türkiye'yi Dünya'ya açan, küreselleşme lideri olarak tarihe geçen bir lider olarak tanımlamıştır¹⁰.

Bu tanımlama kanımca oldukça isabetli bir tanımlamadır; çünkü Turgut Özal tarihe cumhuriyetimizin kuruluşundan bu yana geçen süreç içerisinde daha önce hiç olmadığı kadar büyük bir değişim, dönüşüm ve küreselleşme hareketini kısa bir dönem içerisinde hayata geçirebilmiş, ülkemize deyim yerindeyse çağ atlatmış oldukça yenilikçi ve büyük bir lider olarak geçmiştir. Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı resmi İnternet sitesindeki biyografisi şu şekilde yayınlanmıştır:

1927 yılında Malatya'da doğdu. 1950 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Mühendisliği bölümünü bitirdi. Elektrik İşleri Etüt İdaresinde görevlendirildi. 1952 yılında mühendislik ekonomisi alanında uzmanlık eğitimi için ABD'ye gönderildi. Türkiye'ye döndükten sonra Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdür Yardımcılığı'na atandı. 1961-1962 yıllarında askerlik hizmetini Milli Savunma Bakanlığı Bilimsel Danışma Kurulu üyesi olarak yaptı ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasına katkıda bulundu. Bu sırada, Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde ders verdi. Bir süre Başbakanlık Teknik Uzmanlar Kurulu Üyesi olarak çalıştı ve 1967-1971 yıllarında Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı görevini yürüttü. Ayrıca Ekonomik Koordinasyon Kurulu, Para ve Kredi Kurulu, RCD Koordinasyon Kurulu ve AET Koordinasyon Kurulu başkanlıklarında bulundu. 1971-1973 yıllarında Dünya Bankası'nda danışman olarak görev yaptı. Türkiye'ye döndükten sonra çeşitli sınıai kuruluşlarında çalıştı ve 1979 yılı

¹⁰ 29 Mart 2018'de Sn. Taha Akyol'la yapılan yüz yüze görüşmeden

sonlarına doğru Başbakanlık Müsteşarı olarak atandı. Aynı dönemde Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı görevini de vekaleten yürüttü. Türkiye ekonomisini liberalleştirmeyi hedefleyen ve 24 Ocak Kararları olarak bilinen geniş çaplı programın hazırlanmasında önemli rol oynadı. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra kurulan hükümete ekonomik işlerden sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak atandı. 1982 yılında bu görevinden istifa etti. 1983 yılında Anavatan Partisi'ni kurdu ve aynı yıl yapılan genel seçimlerde partisinin birinci gelmesi üzerine hükümeti kurmakla görevlendirildi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 19. Başbakanı oldu. 1987 seçimleri sonrasında tekrar hükümet kurdu ve başbakan olarak görev yaptı. 31 Ekim 1989'da Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin sekizinci cumhurbaşkanı olarak seçilen Özal, 9 Kasım 1989 günü bu görevine başladı. 17 Nisan 1993 günü geçirdiği bir rahatsızlık sonucu görevi sırasında vefat etti. 1954'te Semra Hanım'la evlenen Turgut Özal'ın üç çocuğu bulunuyordu.¹¹

2.1.1 Turgut Özal'ın Eğitim Hayatı

Turgut Özal, orta halli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babası banka memuru Mehmet Sıddık, annesi ilkokul öğretmeni Hafize Hanım'dır. Babasının görev değişiklikleri sırasında eğitimi için de sıkça il değiştirmiştir. İlkokulu Bilecik Söğüt'te, Ortaokulu Mardin'de tamamlamıştır. Mardin'de lise olmaması nedeniyle ailesi tarafından Konya'ya gönderilmiş ve Konya Lisesi'nde lise eğitimine başlamış bulunan Turgut Özal, lise eğitimini Kayseri Lisesi'nde bitirmiştir. Turgut Özal, 1945 yılında devlet bursuyla İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Mühendisliği'ni kazanmıştır. Turgut Özal, üniversiteyi kazanmasıyla birlikte İstanbul'u ilk defa görmüştür. Kendisinin üniversitede başarılı bir öğrencilik hayatı geçmiştir.

Üniversite yıllarını, o dönemki üniversite hocası Prof. Dr. Adil Duman şu şekilde anlatmaktadır: Turgut daha talebelik yıllarında diğer arkadaşlarından farklıydı. Geniş düşünürdü. Kurallardan sıkılırdı. Zeki ve çalışkandı. Hocalarına karşı çok saygılıydı (Özsoy, 1994, s. 81-2).

Turgut Özal, İstanbul Teknik Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarında ileride Türk siyasi hayatının en önemli siyasi figürlerinin başında olacak Süleyman Demirel,

¹¹ http://www.tccb.gov.tr/sayfa/cumhurbaskanlarimiz/turgut_ozal/ (Erişim Tarihi: 10.01.2018)

Necmettin Erbakan gibi isimlerle bir araya gelip, bir çok siyasal olaya dahil olmuştur. Üniversitede tanıştığı arkadaşları ve katıldığı birçok siyasi olay, Turgut Özal'ın bürokrasi ve siyasi hayatını şekillendirmede çok etkili olmuştur. Hatta 38 yıl sonra arkadaşlarıyla beraber kuracakları Anavatan Partisi'nin logosunun, bitirdiği okul logosuyla kısmen aynı olması da Turgut Özal'ın İstanbul Teknik Üniversitesi'nin ambleminde arı logosundan ilham aldığına kanıttır.

1950 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'ni başarıyla bitiren Turgut Özal, ailesinin isteğiyle evlendiği Ayhan İnal'la 1952 yılında kısa süreli bir birliktelik yaşamış ve daha sonra boşanmıştır. Turgut Özal; bu evlilikten sonra, çalıştığı kurum Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nde sekreter olarak görev yapan Semra Yeyinmen ile evlendi. Semra-Turgut Özal çifti ile ilgili Özal'ın en yakın çalışma arkadaşlarından biri olan Kaya Toperi şunları söylemiştir¹²:

Bana göre dünyada Semra-Turgut Özal çifti gibi birbirini seven bir çift yok. Semra Hanım her zaman Turgut Bey'in arkasındaki kayaydı.

Bu evlilikten Ahmet, Zeynep ve Efe adında üç çocuğu oldu. Evlendikten hemen sonra eğitimine 25 yaşında devam etme kararı alan Turgut Özal, ABD'de bulunan Texas Tech Üniversitesi'ne ihtisas yapmaya giderek ekonomi branşında eğitim almıştır. Turgut Özal, eğitim hayatını ilkokuldan, yüksek öğretime kadar sırasıyla Bilecik-Söğüt, Mardin, Konya, Kayseri, İstanbul ve ABD'de olmak üzere 6 farklı yerde tamamlamıştır.

Turgut Özal'ın ABD'de bulunduğu yıllarda orada yaşamış olduğu deneyimler, onun düşüncelerini ve hayata bakış açısını şekillendirmede büyük rol oynamıştır. Özal bunu Cedid Grubu'nun Ankara'da düzenlediği toplantıda şöyle anlatmıştır (Ak. Kutluay D., Turgut Özal Belgeseli, Türk Haberler Ajansı, Ankara, 1994):

1952 senesinde, mezun olduktan bir yıl sonra Amerika'ya yolladılar. Şimdi, o günkü Türkiye'den bir insanı New York'a götürün. Nasıl şaşırdığımı tahmin edemezsiniz. Tabii bize hep şunu öğrettiler: Bir Türk cihana bedeldir. Bir Türk on düşmana bedeldir. Ondan sonra gittik Amerika'ya... Dev binalar, muazzam medeniyet. Onun karşısında sorgulamaya başladık, bunu bize öğretenler doğru mu diye... 1952 senesinde Amerika'da elektrik mühendisiydim. Hava hatlarını gördüm. İnanır mısınız, 1952 senesinde

¹² 22 Mart 2018'de Sn. Kaya Toperi'yle yapılan yüz yüze görüşmeden

Türkiye’de bir tane enerji nakil hattı yoktu. Bütün şehirler izole... Bir çok şehirde de elektrik yoktu. Bugün 1950 senesinin elektriğini ya iki, ya üç günde üretiyoruz. Tabii, onları görünce müthiş bir eziklik hissediyor insan. Bizden o kadar ileride bir toplum ki, her şeyleri var. Televizyon çıkmış, bizde yok. 1952’de gittiğim Amerika’da ilk defa televizyonu gördüm. Ondan sonra da üzülüyorsunuz, nasıl olacak da biz bu ileri topluma yetişeceğiz diye...” (Bozkurt, 2001, s. 145).

Özal’ın 1950’li yıllarda ABD’de gördüklerinin etkisi hayatı boyunca siyasal görüşleri ve izlediği politikalar üzerinde etkili olurken, Özal Türkiye için kafasındaki model ülkenin de hep ABD olduğunu ifade etmektedir (Sezal ve Dağı, 2016, s.181).

2.1.2 Turgut Özal’ın Çalışma Hayatı

Turgut Özal’ın çalışma hayatı da eğitim hayatı gibi çok aktif bir şekilde geçmiştir. Çalışma hayatının detaylarına girmeden önce Turgut Özal’ın belki de ilerleyen günlerde hayatının dönüm noktası olan bir hadiseyi anlatarak başlamakta fayda görüyorum. Turgut Özal, küçük yaşlarda pilot olmayı çok istemiştir. Silifke’de ilkokulu bitirip ortaokula başlayan Turgut Özal, pilotluk hayalini bitiren üzücü kazayı burada yaşamıştır. 1 Mayıs 1940 tarihinde Turgut Özal’ın Silifke’de yaşadığı eşekten düşme olayının, onun kaderini değiştirdiğini söylemek mümkündür.

Turgut Özal, 1979 yılında Başbakanlık Müsteşarı görevindeyken Gazeteci Ertuğrul Akbay’a (1994, s. 100) verdiği ve kamuoyunun da ilk kez öğrendiği röportajda; aslında hava kuvvetlerinde pilot olmak istediğini, ama küçükken eşekten düştüğü için sağ kolunun biraz kısa kaldığını, bu yüzden de bu hevesini gerçekleştiremediğini söylemiştir.

Bu talihsiz kaza Turgut Özal’ın meslek seçimini, bürokratik ve siyasi kaderini de değiştirmiştir. Çünkü eşekten düşüp kolunu kırmasa, belki askeri okula girecek ve istediği gibi iyi bir pilot olacaktı. Pilot olsaydı bir gün siyasete atılıp önce Başbakan sonra Cumhurbaşkanı seçilemeyecek ve adını tarihe yazdıramayacaktı.

Turgut Özal mezun olduktan hemen sonra 1950 yılında Ankara’da Elektrik İşleri Etüt İdaresi’nde çalışmaya başlamıştır. Bu görevi yürütürken ileride bir çok yerde yollarının kesişeceği Süleyman Demirel ile tanışmış, Süleyman Demirel inşaat bölümünde projeleri çizerken Turgut Özal da bu projelerin elektrik kısımlarının

hesaplamalarını üstlenmiştir. Burada yaklaşık 2 sene çalıştıktan sonra Elektrik İşleri Etüt İdaresi çalışanı olarak 1952 yılında ABD'ye gitmiş ve ekonomi eğitimi almıştır. Bu eğitim durumu kendisinin ilk yurt dışı seyahati olmuştur. ABD'deki eğitiminden sonra tekrar Türkiye'ye dönen Turgut Özal, Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nde Genel Müdür Yardımcısı olarak görev yapmaya başlamıştır. O dönem Başbakan Adnan Menderes tarafından Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü görevine Süleyman Demirel getirilmiştir. Turgut Özal da Süleyman Demirel'in danışmanı olmuştur. Turgut Özal bu görevine askerlik hizmeti nedeniyle ara vermek zorunda kalmıştır. 1960 yılı başında askerlik görevi için Yedek Subay Okulu'na katılan Turgut Özal, Milli Savunma Bakanlığı ARGE Teşkilatı'nda çalışmıştır. Yedek subaylığının geri kalan bölümünü Devlet Planlama Teşkilatı'nda tamamlamıştır. Yine bu yıllar arasında Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde matematik dersleri vermiştir. Turgut Özal bir süre Başbakanlık Teknik Uzmanlar Kurulu üyeliği görevini de yürütmüştür.

Turgut Özal'ın yukarıda belirttiğimiz üzere üniversiteden mezun olur olmaz yoğun bir çalışma hayatı olmuştur. Bu çalışmaların dışında Turgut Özal'ı ve onun bir çok özelliğini insanların daha yakından tanıyacağı, deyim yerindeyse kendisinin parlayacağı çalışma hayatı hiç kuşkusuz ki Devlet Planlama Teşkilatı dönemidir. Turgut Özal, 40 yaşında genç bir mühendis olarak 1967 yılında Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı olmuştur. Bu görevindeyken aynı zamanda Ekonomik Koordinasyon Kurulu, Para ve Kredi Kurulu, RCD Koordinasyon Kurulu ve AET Koordinasyon Kurulu Başkanlık görevlerinde bulunmuştur. Turgut Özal ile birlikte o dönem Devlet Planlama Teşkilatı'nda daha sonra siyasete birlikte girecekleri Ekrem Pakdemirli, Hasan Celal Güzel, Hüsnü Doğan ve Vehdi Dinçerler gibi birçok isim de görev almıştır. Turgut Özal, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı görevindeyken çok ciddi çalışmalar yaparak adından sıkça söz ettirmiştir.

Dönemin Sabancı Holding Yönetim Kurulu Başkanı Sakıp Sabancı o dönemi şu şekilde anlatmıştır:

Turgut Özal Bey Planlamanın başına müsteşar oldu. O zamana kadar yarabbi, ne formaliteler, inim inim inleyen insanlar, sanayiciler vardı; onlardan biri benim. Örneğin herhangi bir konuda teşvik belgesi alınacak, sözde bu işler hızlı çalışacak. Komiteler kurulmuş, kanuna göre yedi tane bakanlık orada temsil edilecek. Hem de müsteşar seviyesinde. Bunun anlamı şu; işler çıkmasın, rötür üstüne rötür eklensin. Çünkü yedi

müsteşar, sağlığı uyacak, mizacı uyacak da onlara gidilip mesele anlatılacak, gündeme giren işler neticelenecek. Bu çok çok zordu. Turgut Özal Planlamaya gelince sanki bir rüya gördük, bir rüya gerçekleşti, bu yetkinin hepsini Planlamaya bağladı ve yedi kişi yerine kendi takımıyla beraber karar veren dinamik bir kişi oldu. Çok sevdim, çok sevdim, çünkü inim inim inliyorduk (Birand ve Yalçın, 2001, s. 35).

Turgut Özal, 1967-1971 yılları arasında Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı görevini 4 yıl boyunca başarılı bir şekilde sürdürmüştür. Turgut Özal, bu 4 yıllık görevi içerisinde birçok yurt içi ve yurt dışı önemli teklifler almıştır. Bu tekliflerin birisi de Türkiye'nin en önde gelen firmalarından biri olan Sabancı Holding'dir.

Dönemin Sabancı Holding Yönetim Kurulu Başkanı Sakıp Sabancı o dönemi şu şekilde anlatmıştır:

Turgut Özal'ın rüzgarıyla akıllı düşünceler, fikirler geldiği zaman beni etkiliyordu, ben onu seviyor, takdir ediyordum. Bir gün ne zaman ki Planlama'da terhis olma durumları geldi, ziyaret ettim, dedim ki: "Allah aşkına müthiş birikimlerini gene Türkiye'ye kullanmak için Sabancı Holding'de lütfeder misin, hizmet kabul eder misin? Bizimle beraber el ele verip, istifade etmek, Türkiye'ye sunmak için var mısınız?" dedim; "Düşüneyim sana bir cevap vereyim" dedi. Sonra tekrar bir araya geldik, Semra Hanım'da vardı; "Ben" dedi, "Süleyman Abi'ne gideceğim". Hep Süleyman Bey'e, Süleyman Abi derdi. Süleyman Abi'siyle görüştü. Süleyman Abi'si ona, "Planlamadan ayrıldıktan hemen sonra özel sektöre girmek yerine, bir de dış tecrübeler toplayabilmek için, Dünya Bankası gibi bir yere gidip, orda da inkişaf ettikten sonra özel sektöre gelmeyi düşünsen daha iyi olmaz mı?" dedi. Öyle dedi diye o da ona uydu; "Sakıp ben şimdi böyle bir yola girdim, hele bir Amerika'da Dünya Bankası'nda çalışayım." dedi. "Ben yine onu takip ediyorum. Ne zaman Amerika'ya ne sebeple gidiyorsam onu ziyaret ediyordum" (Birand ve Yalçın, 2001, s.35-36).

Turgut Özal 12 Mart 1971 askeri müdahalesine kadar başarılı bir 4 yıllık Devlet Planlama Müsteşarlığı görevinden sonra kendisinin Abi diye hitap ettiği ve ilerleyen yıllarda siyasi rakip olacağı dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in tavsiyelerine uyarak yukarıda Sakıp Sabancı'nın dile getirdiği üzere Sabancı Holding'den gelen teklifi şimdilik geri çevirmiş ve Dünya Bankası'nda çalışmak üzere 1971 yılında ABD'ye

gitmiştir. 1971-1973 yılları arasında Dünya Bankası Sanayi Dairesi'nde özel danışman görevinde bulunarak özellikle sanayi ve madencilik konularında araştırmalar yapmıştır.

Yaklaşık 2.5 yıl ABD'de Dünya Bankası Başkanı McNamara'nın yakın ekibinde çalışan Turgut Özal'ın Dünya Bankası iş durumunun gelişmelerini eşi Semra Özal şu şekilde dile getiriyor:

Turgut Bey daha önce Planlama müsteşarı olarak İsviçre'de, uluslararası bir toplantıya davetliydi. O toplantıya gitmesi gerektiğine inandığı için uçağa gitmiş, bagajlarını vermiş, fakat polis kontrolünden kendini geçirmemişler. Geri gelmiş. Daha doğrusu ben Ankara'daydım. Bu olay İstanbul'da oluyor. Maalesef bu arada sanki bir kaçak, bir cani gibi bilemiyorum ne olduğunu, o gün ki şartlarda, Turgut Bey'i aramaya başlamışlar İstanbul'da ve benim ablamın evine gidip, ablamın, annemin evini aramışlar. Turgut Bey burada mı diye. Halbuki o arada Ankara'ya gelmişti Turgut Özal. Tabii ki bu olay onu fevkalade üzdü. Çünkü yapılan, böyle ev aramaya kadar gidecek korkunç bir şeydi bizim için. O da üzüldü, bende çok üzüldüm. Ve o sırada Dünya Bankası Başkanı McNamara ile görüşüldü. McNamara kendisine demiş ki: "Hemen atla gel, bir konuşalım." Daha önceden tanıyordu. Eskiden ahabıydı, arkadaşıydı. Hemen atla gel dedi ve gitti. Rahmetli Sunay aradı beni, "Gelsin bir konuşalım, öyle bir yanlışlık olmuş, bunu hemen düzeltelim, kalsın çalışsın burada" diye. Fakat telefon etti. McNamara da hemen işe başla demiş. Benim müşavirim olarak başla. Bana sordu. Ne yapacaksın çocuklarla ben kalırsam? Çünkü o bir çantasını alıp gitmişti. Ben de kendisine başlayabilirsin, ben hallederim buradaki işleri dedim. Ve hakikaten çok zor günler geçirdim. Evde kullandığımız eski güzel eşyalarımızı da oraya götürmek istedim. Çünkü Dünya Bankası ödüyordu bizim nakliyemizi. Orada kullandığımız halıları bile, neredeyse tarihi, antika halıdır, çıkarılmaz diye bir sürü problem çıkardılar. Ve neticede rahmetli Naim Talu da yardımcı oldu. Onların müsaadelerini aldık, yolladık. Ben de çocukları aldım ve Amerika'ya gittik. İki buçuk seneye yakın orada kaldık (Birand ve Yalçın, 2001, s. 41-42).

Sonuç olarak, Turgut Özal'ın Dünya Bankası görevini kabul etmesinin 3 nedeni vardır. Birincisi, Turgut Özal'ın 25 yaşında bir genç olarak ABD'de staj yaparken bu ülkenin gelişmişlik seviyesini görüp ona hayran kalması; ikinci neden, Süleyman Demirel ile uzun yıllardır tanışıyor olmaları ve Turgut Özal'ın Süleyman Demirel'in fikirlerine

önem vermesi; üçüncü neden ise Turgut Özal'ın 12 Mart 1971 askeri müdahalesinden sonra yaşadığı sorunlardır.

Turgut Özal, ABD'de Dünya Bankası'nda 2.5 yıl çalıştıktan sonra Türkiye'ye dönmüştür. Döndükten hemen sonra geçmiş yıllarda kendisine birkaç defa iş teklif eden Sakıp Sabancı'nın Yönetim Kurulu Başkanı olduğu Sabancı Holding'de üst düzey yönetici ve genel koordinatör olarak görev almıştır. 1973-1979 yılları arasında 6 yıl boyunca Sabancı Holding dışında da özel sektörde bankacılık, demir çelik, otomotiv sanayi, tekstil, gıda, demir döküm alanlarında yönetici olarak bir çok özel firmada yöneticilik yapmıştır. Ayrıca Madeni Eşya Sanayi Sendikası (MESS) Yönetim Kurulu Başkanlığı görevlerinde de bulunmuştur.

1979 yılı Aralık ayında tekrar devlet görevine dönen Turgut Özal, Başbakanlık Müsteşarlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşar Vekilliği'ne tayin edilmiştir. Daha sonra 12 Eylül sonrası kurulan hükümette Ekonomik İşlerden Sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak görev almış, bu görevinden de 22 ay sonra ayrılmıştır.

Sonuç olarak, Turgut Özal'ın çalışma hayatına baktığımız zaman Elektrik İşleri Etüt İdaresi ve Devlet Planlama Teşkilatı, Başbakanlık Müsteşarlığı ve Başbakan Yardımcılığı gibi Türkiye'de önemli konumlarda çalışarak Türkiye'nin siyasi, ekonomik, sosyal ve toplumsal yapısını tüm detaylarını öğrenen Turgut Özal, Dünya Bankası'nda çalıştığı dönemde de dış dünyayı ve daha sonra ortaya çıkacak olan küreselleşme kavramlarını en ince detayına kadar öğrenme fırsatını bulmuştur. Daha sonra da Türkiye'de özel sektörde bir çok önemli firmada çalışan Turgut Özal, bu çalışmalarını sırasında özel sektörü içeriden tanımış oldu. Turgut Özal'ın bürokrat, dış dünya ve özel sektör tecrübeleri, kendisini Cumhurbaşkanlığı görevine kadar taşımıştır.

2.1.3 Turgut Özal'ın Siyasi Hayatı

Bu bölümde de Turgut Özal'ın siyasi hayatı ele alınacaktır. Turgut Özal'ın eğitim ve çalışma hayatı çok aktif ve başarılı bir şekilde geçmiştir. Oysa, siyasi hayatının başlangıcının aynı şekilde başarılı olduğunu söylememiz mümkün değildir. Turgut Özal, her ne kadar siyasi hayatına kaybederek başlamış olsa da daha sonraları siyasi hayatını zirveye taşımayı bilmiş bir liderdir.

Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı görevindeyken kendisine en yakın olan isimlerin başında gelen Özel Kalem Müdürü Engin Güner, Özal'ın 1961 yılındaki siyasi kariyeriyle ilgili şu analizi yapmıştır¹³:

Rahmetli Turgut Özal 1961 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde matematik dersleri veriyordu. Ben de onun bir öğrencisiydim. Kendisiyle o dönemde tanıştık. Özal üniversitede ders verdiği dönem aynı zamanda Devlet Planlama Teşkilatı'nda çalışıyordu. Kendisi ile bu dönem sık sık memleket meselelerini konuşurduk ve Özal o dönemki siyasi ortama göre çok farklı şeyler söylüyordu. Çünkü 1960 darbesinin hemen sonrasındaydık. Baktım, o gün esen rüzgarların tersine Özal çok farklı şeyler söylüyor. İşte ben o zaman teşhisimi koydum. Özal, 'Mutlaka bir gün devletin başına geçecek' diye aklımdan geçirdim.

Engin Güner'in yapmış olduğu analiz ileride gerçekleşecek ve Turgut Özal, devletin başına geçecekti.

2.1.3.1. Milli Selamet Partisi (MSP)

Turgut Özal'ın siyasi hayatının ilk serüveni o dönem muhafazakarlığı ile bilinen Milli Selamet Partisi (MSP) ile olmuştur. Turgut Özal'ın, Milli Selamet Partisi (MSP) dönemine geçmeden önce şu bilgilerin aktarılması isabetli olacaktır. Turgut Özal'ın Süleyman Demirel ile tanışıklığı İstanbul Teknik Üniversitesi yıllarına kadar gitmektedir. Turgut Özal için Süleyman Demirel, hep abi ve yol gösterici sıfatlarında olmuştur. Turgut Özal hayatına başarılı bir şekilde devam ederken 1977 yılında çok sevdiği ve güvendiği Süleyman Demirel'in başında bulunduğu Adalet Partisi'nden (AP) milletvekili teklifi gelmeyim kendisine Milli Selamet Partisi (MSP)'nden teklif gelince İzmir milletvekili adayı olmaya karar vermiştir.

Turgut Özal, Milli Selamet Partisi (MSP) İzmir milletvekili adayı olmuş, ancak seçimi kazanamamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) İzmir'de %52 oy ile 11 milletvekili, Adalet Partisi (AP) %39.7 oy ile 8 milletvekili çıkarırken, Turgut Özal'ın aday olduğu Milli Selamet Partisi (MSP) sadece %2.9 oy alarak diğer partilerin çok gerisinde kalmıştır.¹⁴

¹³ 29 Kasım 2017'de Sn. Engin Güner'le yapılan yüz yüze görüşmeden

¹⁴ <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1950-1977/izmir.pdf> (Erişim Tarihi: 18.02.2018)

Turgut Özal siyasete girme hikayesini şu şekilde anlatıyor:

(Kardeşi Korkut Özal ve bazı özel yakınlarını kastederek) Beni 1977’de yakaladılar. Şimdi o sırada 1977’de Süleyman Bey yine aday gösterecek. Sonradan laf çıkardılar, biz aday gösterecektik oraya gitti diye. Hiç ne aday gösterme oldu, ne bir şey oldu. Ne bana teklif ettiler, öyle hiçbir şey de olmadı. Bunlar geldiler, ısrar ettiler. “Sen daha evvel söz verdin” diye. Evden istemiyorlar, ben de pek gönüllü değilim. İşim var. Ondan sonra neticede İzmir’den aday olduk! Fakat o da bir tecrübe oldu. Bak açık söyleyeyim yani siyasete ilk bulaşmamdır. Kahvede konuşmak nasıl olur, meydanda konuşmak nasıl olur. Girmem öyledir, bizimkiler (eşi ve çocukları) istemedi, onlar kalktı gittiler. Ben bir ay İzmir’de gezmediğim köy, kasaba bırakmadım. Neticede tabii seçilemedik, işte geldik döndük tekrar (Barlas, 1994, s. 82-83).

Turgut Özal’ın İzmir adayı iken hep yanında olan ve daha sonra Anavatan Partisi’ni birlikte kuracakları Ekrem Pakdemirli, o gün yaşananları şu şekilde anlatıyor:

Turgut Bey, İzmir’de kahvehanelerde konuşuyordu. Biz de onunla beraber kahvehanelere gidiyorduk. O zaman Turgut Bey siyasette yeni olduğu için çok iyi bir siyasi hatip değildi. Konuştuğu şeyin çoğu teknik şeyler, bunlar da halkın çok ilgisini çekmiyordu. Kahvehanelerde kimisi Özal’ı dinliyor, kimisi dinlemiyordu. Çünkü Süleyman Demirel ortaya bir slogan atıyor, bir hafta boyunca herkes o sloganı konuşuyordu. Turgut Bey’in yaptığı analizler halkın pek ilgisini çekmiyordu. Biz kahveye giderek onu alkışlıyorduk. Böylece motive etmeye çalışıyorduk. Özal’ın çok teknik konuştuğunu, oysa halka hitap ettiğini düşünerek konuşmasının daha faydalı olacağını telkin ediyorduk. Halk, Özal’a tütüne ne kadar para vereceksiniz, diyordu. Özal ise ihracatı İngiltere ve Amerika’ya yapıyoruz. Onların tütünü aldığı fiyat önemlidir. Biz cepten para verip de tütünü destekleyemeyiz, diyordu. Süleyman Bey ise, siz ne isterseniz biz onun iki katını vereceğiz, diyordu. Bu siyaset diliyle tabii ki Turgut Özal, İzmir’de seçimleri kaybetti (Yavuz, 2013, s. 67-68).

Konu ile ilgili Bülent Çapanoğlu’nun anlattıkları ise daha detaylıdır: O zaman 1977’de seçimler sırasında Mehmet Zahit Kotku Efendi Teknik Üniversiteli bir profesör aracılığıyla, ki bu Erbakan Hoca’nın aynı zamanda çok yakın akrabasıdır, diyor ki: “Git Necmettin Bey’e söyle, Turgut Bey’i bir yerden milletvekili adayı yapsın.” O da gidiyor

hemen Ankara'ya Erbakan Hoca ile uzun boylu konuşuyorlar. O profesör beyin bana anlattığı, diyor ki: “Üç saat anlattık adama, üç saat sonra da bana dedi ki sen kefil olursan ben aday gösteririm.” Yahu nasıl kefil olmam ben, Hoca Efendi söyledi, kalkmışım buraya gelmişim. Tabii kefilim dedim. Ve onun neticesinde 77 yılında İzmir'den MSP adayı olarak Turgut Bey seçimlere girdi. Ama benim bildiğim arada, Turgut Bey'e onlar teklif etmişler. O da “Ben henüz hazır değilim siyasete girmeye. Beni bağışlayın.” şeklinde mazeret bildirmiş. Ancak Hoca Efendi'nin böyle bir arzusu üzerine tabii ki reddetmeden kabul etti ve İzmir'den 1.000 oyla 77 seçimlerini kaybetti (Çapanoğlu'ndan aktaran: Birand ve Yalçın, 2001: 50).

Konu ile ilgili Süleyman Demirel ise şunları söylemiştir: Ben kendisini Kayseri'den milletvekili adayı göstermek istedim. O daha önce İzmir'den senato adaylığına angaje olmuş. Burada sanıyorum ki Korkut'un etkisi olacaktır (Birand ve Yalçın, 2001, s. 54).

Yukarıda anlatılanlardan da görüleceği gibi Turgut Özal, siyasete girmek istemese de, ailesi buna çok karşı çıksa da, yakın çevresinin ısrarlarıyla 1977 yılında siyasete ilk adımını atmış ve kaybetmiştir. Siyasetin uzun soluklu bir maraton olduğunu düşündüğümüzde, Turgut Özal'ın başarısız da olsa attığı bu ilk adım, kendisine ciddi anlamda siyasi tecrübe sağlamıştır. Siyasette tecrübe dışında şans da her zaman önemli olmuştur. Turgut Özal o dönem Milli Selamet Partisi (MSP) İzmir Milletvekili olarak seçilmiş olsaydı, 12 Eylül 1980 ihtilaliyle birlikte içeriye alınacak en başta gelen siyasetçiler arasına girebilirdi. Oysa, talihsiz gibi görünen bu durum vesilesiyle Özal, 12 Eylül'den sonra bir parti kurma şansına sahip oldu. Üstelik eğer milletvekili olarak seçilmiş olsaydı, yasaklılar sınıfına gireceği için yeniden parti kurması da mümkün olmayacaktı. Gördüğümüz gibi, Turgut Özal'ın ilk siyasi adımı başarısızlıkla sonuçlanmıştı, ancak onu siyasi olarak zirveye taşıyan şey de bu başarısızlığın ta kendisiydi.

2.1.3.2. Anavatan Partisi (ANAP)

Turgut Özal, Milli Selamet Partisi (MSP) İzmir adayı olarak 1977 seçimlerini kaybetmesinin ardından 1979 yılında Başbakanlık Müsteşarı ve Devlet Planlama Müsteşar Vekilliği görevine atanmıştır. Turgut Özal'ın 1980'de ülkemiz ekonomisini baştan aşağı değiştirecek 24 Ocak Kararları'nın alınmasında büyük rolü olmuştur. 12

Eylül 1980 askeri darbesi sonrası oluşan hükümette Başbakan Yardımcılığı görevini üstlenip 1982 yılında istifa etmesi gibi gelişmeler ışığında Anavatan Partisi 20 Mayıs 1983 yılında kurulmuştur. Anavatan Partisi ile ilgili daha detaylı bilgiler 3. bölümde yer alacaktır.

2.2. Turgut Özal'ın İdeolojik Eğilimleri

2.2.1. Demokrasi

Bu bölümde de Turgut Özal'ın ne gibi ideolojik eğilimlere sahip olduğu konusu detaylıca incelenecektir. Bu noktada Turgut Özal'ın tek bir ideolojik eğilimden ziyade pek çok ideolojik eğilimden beslendiği gerçeğinin altını çizmek isabetli olacaktır. Bu eğilimlerin başında Turgut Özal'ın demokrat oluşu geliyor denilirse hiç de yanlış olmayacaktır.

Demokrasi sözünün etimolojik kökeni “demos” (halk) ve “kratos” (egemenlik) kelimelerine dayalıdır. Demokrasi kısaca halkın egemenliği demektir. Demokraside egemenliğin gerçek sahibi “birey” ve nihayetinde, bir devlet sınırları içerisinde yaşayan “halk”tır.¹⁵ Ünlü tarihçi ve yazar Noam Chomsky demokrasi tanımını şu şekilde yapmaktadır: Demokrasi, içindeki insanların izleyici değil, oyuncu olduğu bir sistemdir.

Bu bağlamda demokrasinin temel öznesi ‘insan’dır. Demokrasi, insanların seyirci değil, oyuncu olduğunu gösteren bir sistemdir. Demokrasilerde insanların oyuncu olduğunun en önemli ifadesi, seçimler esnasında yaşanmaktadır. Turgut Özal da birçok konuşmasında demokrasinin en can alıcı noktalarından birisinin insanların sandığa giderek seçimlerde oy kullanması olduğunu dile getirmiştir. Turgut Özal, Güneydoğu’da yaşayan insanların da diğerleri gibi seçimlere katılabilme gibi bir özgürlüğü bulunduğunu, bu bağlamda demokrat bir ortam içerisinde yönetildiklerini ve demokrasinin Güneydoğu’da devlet tarafından sağlandığını dile getirdiği ‘21. Asır Türklerin Asrı Olacak’ konulu konuşmalarında (1991, s. 27) şunları dile getirmiştir:

Bugün hala yanlış politikalar var. Deniliyor ki, işte efendim, bir Kürt Devleti kurulacak. Onun hazırlığı yapılıyor. Özerklik verilecek. Kusura bakmayın Türkiye’de

¹⁵ <https://www.turkedebiyati.org/demokrasi-nedir/> (Erişim Tarihi: 12.01.2018)

demokrasi var. Demokrasi olan yerde böyle haklar istenmez. Herkesin eşit hakkı var. İyi dikkat edin, tarihe bakın. Eğer Doğu’da isyanlar çıkmışsa tek parti devrinde çıkmıştır. Demokrasi devrinde yoktur. Demokrasi olduğu zaman insanlar serbest. Tabii demokrasi gelince rey var. Rey olunca bu gibi şeyleri yapamazsınız zaten. Ancak diktatörlük olursa yaparsınız. Onun için Irak’taki Kürtlerin istediği haklar, bir diktatöre karşı istenen haklardır. Keşke orada bu gibi talepler yerine, bir demokratik idare olsa. Halkın tercihi ile seçtiği demokratik bir idare olsa, ne özerklik istenir, ne mözerklik istenir. Buna lüzum yok ki...

Ülkemiz 1980 darbesini yaşamış ve askeri yönetim başa geçmiştir. Askeri darbeden üç yıl sonra demokrasinin bir unsuru olarak halk seçimlere giderek Turgut Özal’ın lideri olduğu Anavatan Partisi’ne hükümeti yönetme yetkisi vermiştir. Turgut Özal için askeri darbe dönemleri anti demokratik, sivil yönetimler ise tam demokrasi dönemleriydi. Bu nedenle de birçok kişi Turgut Özal’ı, askeri darbeden, demokrasiye geçişi sağlayan lider olarak düşünmektedir.

Turgut Özal demokrasiye inanan bir liderdi. Demokrasiye inancını her fırsatta dile getirirdi. Turgut Özal’a göre demokrasi, bir ülkenin gelişmiş ülke düzeyine gelmesinin en büyük kıstaslarından birisiydi. Bir ülkenin demokrasisi gelişmemişse, ekonomi, kültür ve diğer unsurları da gelişmez diye düşünmekteydi. Turgut Özal için ekonomi çok önemliydi. Bir ülkenin ekonomik gelişiminin, o ülkenin demokrasiyi ne denli hayata geçirdiğiyle bağlantılı olduğu vurgusunu yapardı. Ekonomik gelişmenin de bir ülkenin milli egemenliğini koruyabilmesi adına ne denli önemli ve temel bir unsur olduğu ise şüphe götürmez.

Turgut Özal, demokrasi konusunda ABD’yi rol model alırdı. Bu düşüncesi de kendisinin ABD ile yakın ilişkiler kurmasında etkili olmuştur. Ülkemizde konuyla ilgili eski Dışişleri bakanlarımızdan Hikmet Çetin şunları söylemiştir¹⁶:

Turgut Özal, başta ABD ve Avrupa yani Batı değerlerine inanırdı. Batı değerlerinin ülkemizin çağdaşlaşmasını sağlayacağını düşünürdü. Demokrasi, insan hakları, özgürlükler, hukukun üstünlüğü ve daha bir çok konuda.

¹⁶ 23 Mart 2018’de Sn. Hikmet Çetin’le yapılan yüz yüze görüşmeden

Turgut Özal'ı yakından tanıyan Gazeteci Taha Akyol, Turgut Özal'ın demokrattığı ile ilgili şunları söylemiştir¹⁷:

Ben devrim ve inkılap kelimelerini sevmem. Radikalizmi sevmem. Ben demokrasi kelimesini çok severim. Turgut Özal demokrattı. Demokrasi yoluyla ekonomik zihniyeti değıştirdi.

Hikmet Çetin ve Taha Akyol'un da ifadelerinin de gösterdiği gibi Turgut Özal'ın demokrasi aşığı olduğunu söyleyebiliriz. Demokrasi, Turgut Özal'ın vazgeçilmeziydi. TBMM'nde yaptığı konuşmasında bunu çok net bir şekilde ortaya koyduğunu görmekteyiz. Turgut Özal, TBMM'deki konuşmasında Erdal İnönü'ye cevap vererek "Demokrasiye şantaj yapmayınız. Türkiye bugünlere gelmek için çok çaba sarf etmiş ve çok ıstıraplardan geçmiştir. Demokrasi için çok büyük merhalelerden gelmiş, kayıplar ve şehitler vermiştir. Üzöldüğüm bir nokta var. Sayın İnönü'den bu lafları duymak istemezdim. Demokrasiye inandığımı zannediyordum. Bana vaktiyle rahmetli pederinin, Adnan Menderes'e söylediğı sözü söylüyor. Sizi ben de kurtaramam. Bunu söylemeye çalışıyor. Size huzurunuzda ifade ediyorum. Bu memlekette de demokrasinin, serbest fikrin, hürriyetin yerleşmesi ve bir daha geri dönölmemesi için bir Turgut Özal feda edilecekse buna da hazırım."¹⁸

Turgut Özal'ın yukarıda yer verilmiş olan sözleri, demokrasinin onun dünya görüşünde ne kadar önemli bir yeri olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Turgut Özal'a göre demokrasi 3 temel hak ve özgürlük üzerinde yükselmekteydi. Bu hak ve özgürlükler düşünce ve ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü ve teşebbüs özgürlüğü idi.

Turgut Özal, karşılaştığı her sorunu ilk önce demokrasiyle çözmeye çalışmıştır. 80'li dönemlerde gündemimize gelen "Kürt Sorunu" konusunu çözümlenmeye çalışırken bile demokrasi duygusundan vazgeçmemiştir. Turgut Özal, Dicle Üniversitesi'nin 1992-1993 eğitim-öğretim yılının açılış töreninde yaptıkları konuşmalarında (1992, s. 7) şunları söylemiştir:

¹⁷ 29 Mart 2018'de Sn. Taha Akyol'la yapılan yüz yüze görüşmeden

¹⁸ https://www.youtube.com/watch?v=GWgEP-8W_BQ (Erişim Tarihi: 15.02.2018)

Türkiye’de demokrasiyle beraber birçok mesele konuşulmaya başlanmıştır. Konuşmakta hiç bir zarar yoktur. Hatta konuşuluyor diye sinirlenmemek lazım, kızmamak lazım. Konuşulmasında fayda vardır. Çünkü açıkça konuşulmadığı takdirde, bu mesele yine konuşulur. O zaman da soruların hakiki cevabını bulma şansı ortadan kalkar.

Turgut Özal, ülkemizin demokrasi tarihinde derin izler bırakan bir lider olarak anılmaktadır ve anılmaya devam edecektir.

2.2.2. Liberallik

Bu bölümde, Turgut Özal’ın ideolojik eğilimleri incelenmeye liberalizm ile devam edilecektir. Turgut Özal deyince akla ilk gelen eğilimlerden birisidir liberalizm. Turgut Özal’ın liberal yönü bu bölümde detaylıca ele alınacaktır.

Liberalizm, akılcılığın insan refahını üstün tutacağı ve asgari devlet anlayışıyla insan özgürlüklerini savunacağı için, siyasetin insan refahını azamiye çıkarmaya çalışacağına inanmaktadır. Ağırlıklı olarak toplumun ulusal düzeydeki özelliklerini biçimlendirmeye çalışan liberalizm, ulusal düzeydeki bu düzenlemelerin uluslararası düzeye de yansımaları istemiş ve bu doğrultuda kurulan düzenin devletlerin dış politika davranışlarını belirleyebileceğine işaret etmiştir. Bu “içeriden-dışarı”ya bakış açısı, yani içerideki ilkelerin devletin dışarıdaki davranışlarını belirleyebileceği anlayışı, aşağıda da anlatılacağı üzere, özellikle 20. yüzyılın ilk yarısına damgasını vurmuş ve “dışarıdan-içeri”ye yaklaşımın yani uluslararası sistemin devletlerin dış politika davranışlarını belirlediğini iddia eden gerçekçilik akımının savunucularına liberalleri eleştirmek için açık kapı bırakmıştır (Burchill, 2005, s. 57).

Liberalizm düşüncesini oluşturan unsurlar nelerdir diye soracak olursak bu sorunun yanıtı bir ülkede bireyin merkeze yerleştirilmesi, onun özgürlüğü, sınırlı devlet anlayışı ve serbest ekonomi olarak verilebilir. Liberalizm toplumlarda temelde iki şekilde tezahür etmektedir: ekonomik liberalizm ve siyasi liberalizm. Bu iki türü birbirinden ayırt etmek mümkün değildir. Bunlar birbirini tamamlayan kavramlardır.

1970’li yılların başından itibaren tüm dünyada ortaya çıkan küresel ekonomik kriz, ülkelerin bir kısmının farklı bir anlayışa doğru kaymasına neden olmuştur. Küresel

kriz zamanlarında sosyal devlet anlayışını benimseyen ülkeler yaşadıkları ağır ekonomik sorunların sonucunda serbest piyasa ekonomisine yani liberalizm düşüncesine doğru kaymaya başladılar. Liberalizm başta İngiltere ve ABD olmak üzere Batı dünyasında hızla yayılmaya başlamıştır. Liberalizmin dünyadaki en önemli temsilcileri ise İngiltere’de Margaret Thatcher, ABD’de ise Ronald Reagan olmuştur. Turgut Özal’ın dönemin liberalizm akımının temsilcileri olan İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher ve ABD Başkanı Ronald Reagan ile çok iyi ilişkileri olmuştur. Bu iki liderle kurmuş olduğu samimi ilişkiler, ülkeler arasındaki ikili ilişkileri de olumlu bir şekilde etkilemiştir.

Turgut Özal’ın Thatcher ve Reagan’ın liberal düşüncelerinden etkilendiğini rahatlıkla söylemek mümkündür. Özal, özellikle ekonomi politikaları ve pratikleri açısından İngiltere ve Thatcher’i kendisine daha da yakın bulmuştur. İngiltere Eski Başbakanı Margaret Thatcher Londra’da onuruna yemek verdiği Türk mevkidaşı Turgut Özal’a atfen şunları dile getirmiştir:

Hükümetlerimizin, şahsi girişime ve özel teşebbüsün önemli rolüne ağırlık veren ekonomi politikaları arasında birçok benzerlik bulunduğunu biliyorum. Hatta bir İngiliz gazetesi bana, politikalarımın Thatcher’cı değil, Özal’cı olduğunu söyledi. Bunu iltifat olarak kabul ediyorum.¹⁹

Margaret Thatcher Vakfı’nın arşiv belgelerine göre, sözlerinin devamında Türkiye’deki özelleştirme politikalarından övgüyle söz ediyor, iki ülke arasındaki ticaret hacminin yaklaşık iki kat artmasını kutluyordu. Thatcher, iki yıl sonra bu kez Özal’ın konuğu olduğunda da şu ifadeleri kullandı:

İster Özal’cı deyin, ister Thatcher’cı; amacımız aynı; halklarımız için daha iyi bir yaşam.²⁰

Ekonomist Gökçe, BBC Türkçeye yaptığı açıklamada, 1979-1990 arasında Başbakanlık yapmış olan Thatcher’ın Özal ile ortak yönlerini şu başlıklar altında sıralıyor: Özelleştirmeler, sendikaların disipline getirilmesi, para politikasına önem verme. Türk yöneticileri, dış ticarete serbestlik, ihracatın önemi ve dışa açılma konusunda IMF’den aldığı bilgilerle Thatcher’dan gelen piyasaya önem verme, devletin

¹⁹ Downing Sokağı No: 10, Başbakanlık Konutu, 18 Şubat 1986;

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/04/130410_thatcher_ozal (Erişim Tarihi: 05.03.2019)

²⁰ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/04/130410_thatcher_ozal (Erişim Tarihi: 05.03.2019)

borçlarının ayıklanması, özelleştirme gibi şeyleri Türkiye'ye taşımıştır. Türkiye'nin, başarılı bu uygulamalar sayesinde "kapalı ekonomi" olmaktan çıkarak 1990'lardaki borç yükünün altından kalkabildiğini savunuyor: "Türkiye'nin ihracatı 1980'de 2,5 milyar dolardı, bugün 150 milyar dolar. İthalatı 7 buçuk milyar dolardı, bugün 250 milyar dolar. Turizm geliri o zaman sadece 200 milyon dolardı, bugün 25-30 milyar dolar."²¹

Turgut Özal özellikle de özelleştirme anlamında Margaret Thatcher'dan etkilenmiştir. Çünkü Batı dünyasında ekonomide özelleştirmeyi başlatan ilk lider Thatcher'dır. İngiltere'de British Telecom'un özelleştirilmesi, Türkiye'deki özelleştirmeler için örnek olmuştur.²²

Yukarıdaki bilgiler, Turgut Özal'ın dönemin İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher'dan liberal uygulamalar konusunda etkilendiğinin kanıtıdır. Turgut Özal, aynı zamanda ABD'deki liberalizmi de örnek almıştır. Dünya'ya açılmanın, dünya ile rekabet edebilmenin, büyük güç ve lider ülke olabilmenin temel koşulunu düşünce özgürlüğünde gören Özal'a göre, Amerika'yı ileriye götüren şey düşünce özgürlüğü ve serbest rekabet sisteminin sağlıklı şekilde hayata geçirilebilmiş olmasıdır. Özal: "...Yaklaşık 150 yıldır, Niye Batı'dan gerideyiz? tartışması yapılıyor. Serbest düşünce ve serbest rekabetin önündeki engeller kalkmadığı için" demektedir (Hürriyet, 23 Mart 1989).

Turgut Özal'ı liberalizm konusunda etkileyenlerin kişilerin en başında belki de dünya çapında ünlü olan ekonomist Milton Friedman'ın geldiği söylenebilir. 1976'de Nobel Ekonomi Ödülü'ne layık görülen Friedman'ın fikirleri, 1980'li yıllarda dönemin İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher ve ABD Başkanı Ronald Reagan'ın siyasetlerine yansdı ve etki alanı genişledi. Friedman'ın özelleştirme ve serbest piyasa ekonomisini savunan politikaları bütün dünyaya dalga dalga yayıldı. Türkiye'de o dönemde iktidara gelen ANAP da, Friedman'ın politikalarının ateşli bir savunucusu oldu. Friedman'ın liderler için önem kazanmasının başlıca nedeni onun, piyasaya para arzının ekonominin büyümesi ve enflasyon oranı üzerinde kilit bir belirleyici olduğu varsayımıydı. Friedman, Türkiye'yi serbest piyasa ekonomisiyle tanıştıran Özal'ın da adeta akıl hocasıydı. 24 Ocak 1980 kararlarının alınarak dışa açık ekonominin uygulanmasında dönemin Devlet

²¹ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/04/130410_thatcher_ozal (Erişim Tarihi: 05.03.2019)

²² <https://www.turkishnews.com/tr/content/2013/04/22/margaret-thatcher-turgut-ozal-ve-acik-universite-3/> (Erişim Tarihi: 17.02.2018)

Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarı Turgut Özal büyük rol oynamıştı. 1983 yılında tek başına iktidara gelen Özal'ın politikalarında Friedman'ın fikirleri etkili oldu.²³

Dünya'da liberalizm düşüncesiyle birlikte serbest piyasa ekonomisi hızla yayılırken Türkiye'nin de bu düşünceden etkilenmemesi mümkün değildi. Türkiye'de Turgut Özal'ın Başbakan Yardımcısı görevini sürdürdüğü bir sırada onun öncülüğünde çıkartılmış olan 24 Ocak Kararları'nın, Türkiye'nin liberal politikalara geçişinin ilk ve en önemli adımı olduğunu ve bu adımın da mimarının Turgut Özal olduğunu rahatlıkla söylemek mümkündür. 24 Ocak Kararları'ndan sonra ülkemizde ekonomik olarak son derece köklü değişimler yaşanmıştır. 24 Ocak Kararları ülkemiz için serbest piyasa ekonomisine geçiş anlamına gelmiştir. Sonrasında da aynı yıl 12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte ülke yönetimine askerler tarafından el konulmuştur. Ülke yönetimine askerlerin el koymasıyla birlikte yaşanan süreçten sonra, 1983 seçimlerinde 24 Ocak Kararları'nın mimarı Turgut Özal'ın kurduğu Anavatan Partisi iktidara gelmek suretiyle ülke yönetimini askerlerden devir almış ve Turgut Özal ülkemizi normalleşme sürecine hızla taşımıştır. Turgut Özal'ın, Anavatan Partisi'ni kurarken parti için oluşturmuş olduğu fikri altyapıyı dört temel unsur üzerinde şekillendirdiği rahatlıkla söylenebilir. Bu dört temel unsur Anavatan Partisi'nin programının hemen başında şu şekilde ifade edilmiştir:

Milliyetçi, muhafazakar, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir siyasi partiyiz.²⁴

Turgut Özal, liderliğini yaptığı Anavatan Partisi'ni kurarken de liberal değerleri benimseyeceğinin işaretlerini vermiştir. Turgut Özal, partisinin kadrolarını kurarken de bunları, milliyetçi, sosyal demokrat, muhafazakar ve liberal isimlerden oluşturmaya özen göstermiştir. Turgut Özal, liberal düşüncenin en önemli özelliklerinden biri olan özgürlük kavramını da çok önemsemiştir. Kendisine göre, düşünce ve ifade, din ve vicdan ve de teşebbüs özgürlüğü ülkemiz için büyük önem arz etmektedir.

Turgut Özal'ı bir 'serbest piyasa aşığı' olarak tanımlamak hiç de yanlış olmayacaktır. Turgut Özal, her fırsatta serbest piyasa ekonomisini savunmuştur ve aklında öncelikli olarak hep ekonomi olmuştur. Kendisi; ekonomik açıdan güçlü bir ülkenin demokrasisinin de güçlü olacağı düşüncesine sahip bir liderdi. Bu sebeple de

²³ <http://www.patronlardunyasi.com/haber/Ozal-in-akil-hocasi-oldu/20802> (Erişim Tarihi: 18.03.2018)

²⁴ www.belgenet.com/parti/program/anap-1.html (Erişim Tarihi: 07.03.2019)

siyasal liberalizmden çok ekonomik liberalizme ağırlık vermiştir. Turgut Özal döneminde liberalizmin getirdiği “Globalleşme” ve “Dünya Vatandaşlığı” kavramlarını kendisinden sıkça duymak mümkündür. Aynı zamanda Özal, milletin devletin hizmetinde değil, devletin milletin hizmetinde olduğunu da sık sık vurgulayarak, liberal düşünce tarzı olan; devlet, bireylere hizmet edecek duygusunu öne çıkartmıştır. Turgut Özal’a göre devlet halkın rakibi olamaz. Devletin görevi halkın önündeki engelleri kaldırıp, onların önünü açmaktır.

Turgut Özal, 24 Ocak Kararları’nın hayata geçirilmesi, serbest piyasa ekonomisini başlatmış olması gibi ekonomik liberalizm türü uygulamalarıyla beraber kendisinin ülkeyi askeri darbe yönetiminden normalleşme sürecine sokması, Kürtçe konuşma yasağının kaldırılması, TCK’nın 141,142 ve 163. Maddelerini kaldırması gibi uygulamaların temelinde de siyasi liberalizm düşüncesini görmek mümkündür.

Liberalizm, özellikle Türk merkez sağ siyasetin telaffuz etmekten sakındığı bir kavramdır. Bunun nedeni sonu “izme” biten her sözcük gibi liberalizmin de kökü dışarıda olan bir ideoloji olarak algılanmış olmasıdır. Özal da beyanatlarında liberal kavramı yerine, daha çok “serbest piyasa ekonomisi”, “teşebbüs özgürlüğü”, “din ve vicdan özgürlüğü”, “anayasal demokrasi” gibi kavramlar kullanmayı yeğlemiştir (Duman, 2010, s. 199).

Turgut Özal’ın dış politika anlayışının da onun liberal düşünceleriyle şekillendiği söylenebilir. Turgut Özal’ın aklında hep ekonomi olduğundan dolayı dış politikayı da ekonomi ağırlıklı liberalizm politikaları ile yürütmüştür. Kendisinin döneminde, Türkiye’yi Batılı ekonomik ve siyasal sistemlere entegre etme hedefleri doğrultusunda bir dış politika çizgisi takip etmeye çalışırken, söylem ve uygulamalarında önceliği ekonomi boyutunda liberalliğe verdiği söylemek mümkündür.

Sonuç olarak yukarıdakilerin ışığında, Turgut Özal’ın özellikle de ekonomik liberal düşünceye sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir. Turgut Özal, global düşünen bir liderdi. Batı ve Avrupa ülkelerinde 1970 yılından itibaren gelişmeleri yakından takip edip, analiz ederek ülkemizin de ihtiyacını liberalizmde gördü. Milton Friedman, Margaret Thatcher ve Ronald Reagan gibi liberalizm temsilcilerinin de etkisiyle Türkiye’nin de çağa ayak uydurmasını istedi. Kendisine göre kapalı bir ülke olan Türkiye,

liberal politikalar sayesinde dışa bir açık ülke konumuna gelmiş ve bundan fayda sağlamıştı.

Turgut Özal, bireyselleşmeye verdiği değer kadar toplumsal bütünleşmenin temel unsurları olan muhafazakar değerlere ve milli duygunun önemine de aynı ölçüde vurgu yapmış bir liderdir. Kendisi liberal adımlarında bile muhafazakar düşüncesinden ödün vermemiştir. Turgut Özal, liberal fikirlerden etkilenerek, liberal ekonomi anlayışını muhafazakar değerler ile sentezleyerek aynı anda hem liberal hem de muhafazakar olan bir düşünce tarzı geliştirmiştir. Bu liberal-muhafazakar düşünce tarzı, o dönemdeki merkez-sağ olarak adlandırılabilir.

2.2.3. Muhafazakarlık

Turgut Özal döneminde en çok gündeme gelen konulardan bir tanesi de kendisinin muhafazakarlığıydı. Bu bölümde Turgut Özal'ın muhafazakarlığı değerlendirilecektir. Turgut Özal, din eğitimine İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) yıllarında başlamıştır.

Turgut Özal konu ile ilgili şunları anlatıyor:

Dini öğrenmem, Teknik Üniversitesi birinci sınıftan itibaren başladı. Namaz kılanlar vardı, onları takip ettim. 'Bana da öğretin.' dedim. Kitap aldılar, 1930 Üniversitesi (Darülfünun) reformunda anlatılan kıymetli hocalardan, dini bilgileri almaya çalıştık. Beni kademe kademe, bunlara götürdüler. Bunların yanında biz dini bilgileri öğrenmeye çalıştık. Hadise böyle başlar. Ben beş vakit namaz kılmayı İstanbul Teknik Üniversitesi'nde öğrendim. Orucu evvelce evimde tutuyordum. Ama beş vakit namaz kılmayı, dinin bütün esaslarını, ondan sonra bu işin biraz da tasavvuf taraflarını, o hocalardan öğrendim (Barlas, 1994, s. 84).

Turgut Özal'ın muhafazakarlığının başlamasında üniversite yıllarındaki yakın arkadaş çevresinin etkisinin büyük olduğunu söylemek mümkündür. Gazeteci Nur Batur, Turgut Özal ile ilgili şunları söylemiştir²⁵:

²⁵ 24 Ocak 2018'de Sn. Nur Batur ile yapılan yüz yüze görüşmeden

Turgut Özal, muhafazakardı ama bunu topluma hiç hissettirmezdi. Muhafazakarlığını ailesi ile dengelerdi.

Turgut Özal, 1992 yılında 3. İzmir İktisat Kongresi'ndeki konuşmasında da şunları ifade etmiştir:

Şimdi, sizlere ana hedefimize varmak ve ileri bir ülke olabilmek için üç temel prensibe, sıkı sıkıya sarılmamız gerektiğini bir kere daha ifade etmek istiyorum. Bu prensiplerin ilki 'düşünce hürriyeti'dir. Düşünme kabiliyeti çeşitli yollarla engellenen, düşündüğünü söyleyemeyen, düşünceye saygıyı öğrenemeyen bir toplumun ilerlemesine, yukarıda öngördüğümüz hedeflerine ulaşmasına imkan ve ihtimal yoktur. Her ferdin, her kurumun, bir diğersinin düşüncesine saygı gösterdiği toplumlar, milli birliklerini koruyan mütecanis toplumlardır. İkinci prensip, 'Evrensel anlamdan din ve vicdan hürriyetidir.' Yalnız ve yalnız, dini ve vicdani baskı altında tutulmayan insan huzurlu, verimli, mutlu, istekli ve hatta kabiliyetli insandır. Üçüncü prensip, 'Teşebbüs hürriyeti'dir. Uygar rekabet ortamı olduğu sürece, devlet müdahaleciliğini asgari seviyede tutmak kalkınmanın ilk ve temel gereğidir. Derin inancım odur ki; 10-15 civarı ileri ülkelere bir an önce katılmamızın ana motoru teşebbüs hürriyeti olacaktır.²⁶

Turgut Özal, 3. İzmir İktisat Kongresi'ndeki konuşmasında ülkemizin üç ana hedefi arasına "din ve vicdan hürriyeti" konusunu dahil etmesi muhafazakarlık konusundaki düşüncelerini açıkça anlamamızı sağlıyor. Turgut Özal muhafazakar bir liderdi. Lakin, muhafazakarlığını topluma hiçbir zaman göstermedi, dayatmadı.

Türkiye'de muhafazakar modernleşme geleneğinin en tipik temsilcisi Turgut Özal olmuştur. Bir tarafta geleneksel ve dinsel değerlere, örf ve adetlere, kültürel ve tarihsel mirasa karşı gösterdiği hassasiyet, diğer taraftan, ekonomik ve teknolojik modernleşmeye, Batı demokrasisi ve liberalizmine olan hayranlığı ile Özal, hem muhafazakar ve Doğulu, hem de modern ve Batılı olmayı başarabilen ender isimlerden biridir (Duman, 2008, s.204).

Turgut Özal, 19 Aralık 1983 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okuduğu hükümet programında muhafazakarlığı şu şekilde tanımlamıştır:

²⁶ <https://www.trtarsiv.com/izle/100372/3-izmir-iktisat-kongresi-1-> (Erişim Tarihi: 11.01.2018)

Muhafazakarlık anlayışımız, milli, manevi ve ahlaki değerlerimize, kültürümüze, tarihimize, örf, adet ve geleneklerimize bağlılığımızın bir ifadesidir. İyi olanın, güzel olanın, kıymetli olanın muhafazasıdır. Asla tutucu, mutaassıp ve yeniliklere kapalı değiliz. Aksine, ilerlemeye açık, medeni, müreffeh, büyük ve kudretli bir Türkiye, en büyük emelimizdir... (Resmi Gazete, Sayı: 18262, 25 Aralık 1983, s. 7).

Turgut Özal'ın bu ifadelerinden muhafazakarlığı siyasetten çok kültürel açıdan tanımladığını görebiliriz. Turgut Özal için muhafazakarlık düşüncesi içinde toplumsal değerlerin önemi büyüktü. Kendisi, değerlerin korunmasıyla ilgili birçok adım attı. Radyo ve televizyonda bira ve alkollü maddelerin satışıyla ilgili reklamların ve cami, okul gibi binaların yakınlarında alkollü madde satışı yasaklanması, Muzır Neşriyat olarak bilinen müstehcen yayınların yasaklanmaya çalışılması veya bu tür görsel yayınların koyu renkli poşetler içinde satılması zorunluluğunun getirilmesi ve kamuya açık, din ve eğitim tesisi kuranlar teşvik edilmiş, bu amaçla okul, cami, öğrenci yurdu ve sağlık lisesi yaptırmak isteyenler veya yapılmalarına yardım edenlerin daha düşük vergi ödemelerine imkan verilmesi Turgut Özal'ın attığı adımlara örnek olarak verilebilir.

Mehmet Ali Birand'ın yapımcısı olduğu 32. Gün programının "Özal'lı Yıllar" adlı özel bölümünde 'Turgut Özal'ın liberal miydi, yoksa muhafazakar mı?' şeklindeki soruyu Mehmet Barlas şöyle cevaplandırmıştır (32.Gün, CNN Türk, 17 Nisan 2003):

Müthiş bir sentezdi. Türkiye'de ne varsa Anadolu'nun senteziydi. Türkiye ile batının senteziydi. Bir ayağı Malatya'da, bir ayağı Amerika'da müthiş bir modernleşmeyi temsil ediyordu... Bir yandan Türk tarihinin bilincinde, bir yandan da yeni dünyada geçmiş iftihar ederek milliyetçi olunamayacağını gösteriyor. Bir yandan muhafazakar, değerler açısından, ama özgürlükler, sivillik, statükoya karşı olmak açısından da liberal, devrimci hatta ve müthiş bir sentezci. O yüzden, Türkiye'de herkesin kafasını karıştırdı. Ben solcuyum diyenler, iyice kendilerinin sağcı olduğunu anladı. Ben sağcıyım diyenler, kendilerinin bazen faşist, bazen gerici olduğunu anladı. Dünyayı önceden gören bir lider olduğu için, Sovyet rejiminin çöktüğünü, Çin'in serbest pazara geçeceğini daha önceden hissetmişti. Türkiye'yi onlardan önce devletçilikten kurtarmak için atılımlar yaptı... Müthiş bir devrimciydi. İkincisi, teknolojiye açıktı.

Yukarıda Mehmet Barlas'ın verdiği cevaba katılmamak mümkün değil. Turgut Özal müthiş bir sentezdi. Kendisinin her fırsatta dile getirdiği üç hürriyetten birisinin de “Din ve vicdan hürriyeti” olması da muhafazakarlığının önemli bir kanıtıdır. Cumhurbaşkanı seçildikten sonra ilk Cuma namazına Ankara'daki Kocatepe camiiine ilk kez giden Cumhurbaşkanı olması, 1988 yılında Anavatan Partisi kongresinde yaralandıktan sonraki ilk cümlesinin; “Allah'ın verdiği canı O'ndan başkası alamaz” olması kendisinin muhafazakar olup, olmadığı ile ilgili yanıtları açıkça bir şekilde veriyor. Ayrıca Turgut Özal'ın Nakşibendi tarikatına mensup olduğu, konuşmalarında sıkça İslami kaynaklardan, hadislerden ve Kuran-ı Kerim'den alıntılar yapması, oruç tutup, hacca gitmesi ve ramazan ayında iftarlar düzenlemesi de muhafazakarlığı açısından bizlere yol gösteren örneklerdendir. Kendisi kamuoyu tarafından bürokratik hayatında “Takunyalı” ve siyasi hayatında da bir kesim tarafından “Dindar muhafazakar” olarak adlandırılrsa da Turgut Özal'ın, muhafazakarlığını topluma dayatmayan, her düşünce tarzına saygı gösteren, çağdaş ve modern bir muhafazakar lider olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

2.2.4. Milliyetçilik

Turgut Özal'ın yukarıda bahsedilmiş olan özelliklerinin bir çoğu, kendisinin ne kadar milliyetçi bir insan olduğunu göstermektedir. Turgut Özal, 1992 yılında 3. İzmir İktisat Kongresi'ndeki konuşmasında şunları söylemiştir: Daha evvel söyledim. Şimdi buradan bir kere daha tekrar ediyor ve sözlerimi tamamlıyorum. Ciddi hatalar yapmazsak 21. yüzyıl Türkler'in ve Türkiye'nin yüzyılı olacaktır.²⁷

Turgut Özal, “21. yüzyıl Türkler'in ve Türkiye'nin yüzyılı olacaktır” derken çok ciddi idi. Özellikle 1983-1992 yılları arasındaki yaklaşık 10 yıllık zaman dilimi içerisinde Türkiye ciddi bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiş, çok çalışıldığı takdirde neler başarabileceğini göstermiştir.

Turgut Özal, Mehmet Barlas ile yaptığı görüşmesinde milliyetçilik ile ilgili şu ifadeleri sarf etmiştir: 1991 yılında ‘Fatih Sultan Mehmet şunu yaptı’, ‘Yavuz Sultan Selim şunu yaptı’ diye geçmişle övünmek, milliyetçilik değildir. Milliyetçilik, toplumların o anda, kendi yaptıkları işlerle övünebilmesidir. Sen dünyayla yarış

²⁷ <https://www.trtarsiv.com/izle/100372/3-izmir-iktisat-kongresi-1-> (Erişim Tarihi: 11.01.2018)

edebiliyor musun? Yani, başka ülkelerle yarış edebilecek adamların var mı? Daha iyi ressamın, sanatçın, tüccarın, politikacın var mı? (Barlas, 1994, s. 123).

Turgut Özal, geçmiş değerlere her zaman önem vermiştir. Kendisi, ölümünden sonra İstanbul'da Fatih Sultan Mehmet Han'ın manevi huzurunda olmak istediğini vasiyet etmek suretiyle geçmişin değerlerini yok saymayıp tam tersine onları benimseyen bir lider olduğunu göstermiştir. Yalnızca milliyetçilik kavramını biraz daha geniş bir perspektiften ele almak suretiyle ona bir ülkenin diğer ülkelerle rekabet ettiği eylem sahasını da kapsayacak şekilde bir anlam atfetmiştir.

Turgut Özal'ın milliyetçilik anlayışının farklı olduğunu yukarıdaki bilgilerden rahatlıkla görebiliyoruz. Turgut Özal her fırsatta milliyetçilikten söz ederken Türkiye'nin başta ekonomi olmak üzere siyasi gücünü arttırmak, dünyadaki gelişmiş toplumlarla en iyi şekilde rekabet edebilir hale getirerek onu dış dünyada da itibarlı, tanınan bir ülke haline getirmekten bahsetmiştir. Kendisi milliyetçiliği bir ırkın üstünlüğü olarak görmediğini, daha çok milli birlik ve beraberlik, milletin bağımsızlığı, bütünlüğü ve demokrasinin yaşaması olarak tanımlamıştır.

Turgut Özal 21 Şubat 1988'de İzmir'de yaptığı konuşmada (Özal, 1988a, s. 131) milliyetçilikle ilgili şunları söylemiştir:

Milliyetçilik anlayışımız, bu memleketi ileriye götürmek isteyen diğer milletlerle rekabet ettiren ve daha önde olmamız için çalışmanın elzem olduğunu anlatan bir anlayıştır. Biz milliyetçiliği bir nevi milletler arasında yarış diye görüyoruz. Bizim milliyetçiliğimiz, Avrupa'dan geri kalmama milliyetçiliğidir, onunla yarış etme milliyetçiliğidir. Ben milliyetçiliği böyle anlıyorum. Yoksa "Komünistler Moskova'ya" diye bağırarakla milliyetçilik olmaz.

Turgut Özal'ın bu ifadelerinden sonra sıkça dile getirdiği "dünya vatandaşı" ifadesini hatırlayalım. Turgut Özal'ın milliyetçilik kavramından anladığı şey, ülkemizde yaşayan insanların dünya vatandaşı statüsüne geçmeleridir.

Bizim milletimiz, eğer şu kökten gelmiş diye milliyetçiliği böyle tarif edersek, biz milleti parça parça ederiz. Biz bir imparatorluğun (Osmanlı) bakiyesiyiz. Her taraftan gelmiş insanlar var. Yugoslavya'dan gelmiş, Rumeli'den gelmiş, Kafkasya'dan gelmiş,

Arabistan'dan, Libya'dan gelmiştir. Kabul ediniz ki, bir taraftan da kültür yelpazemizde geniş, çok koyu dindar olanlar olduğu gibi, Avrupa'ya çok yakın olduğumuz için, ve Avrupa ile 150 senelik ilişkimiz olduğu için, çok Avrupalı görünenler de var. Biz bu cemiyeti kapsamak, kavramak mecburiyetindeyiz. Ben milliyetçiliği bütün milleti bölmeyen, parçalamayan bir bütün olarak alıyorum (Özal, 1989a, s.162).

Sonuç olarak, Turgut Özal global milliyetçi olarak da adlandırılabilir, ekonomi milliyetçisi olarak da. Kendisi ülkesini dünya ile rekabet edebilecek hale getirmeyi istemiş, aynı zamanda da bir ülkenin ekonomik kalkınması ve gelişmesini milliyetçiliğin mahiyetini ortaya koyan en önemli unsur olarak görmüştür. Hangi tanımı yaparsanız yapın Turgut Özal'ın, ülkesine dünyada söz sahibi olması için gayret gösteren, büyük düşünen, ekonomi milliyetçisi bir lider olduğu rahatlıkla söylenebilir.

2.2.5. Gelecek Vizyonu

Turgut Özal'ın en önemli özelliklerinden bir tanesi de gelecek vizyonuna sahip olmasıdır. Henry Ford'un "Eğer gelecek hakkında düşünmezseniz asla bir geleceğiniz olmaz." sözünde olduğu gibi Turgut Özal, bazı liderler gibi geçmişe takılıp kalmaz, geleceği düşünürdü. Bu özelliği de kendisini diğer liderlerden ayıran en önemli özelliklerin başında gelirdi.

Turgut Özal ismi çoğu kez 'gelecek vizyonu' kavramı ile ilişkilendirilebilmektedir. Kendisine muhalefet eden kişiler bile vizyoner bir lider olduğunu inkar edememişlerdir. Özal, büyük ve global düşünen bir liderdi. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra karmaşadan çıkmaya çalışan toplumun önüne bir gelecek vizyonu koydu. Toplumunu umutlandırdı. Ülkemizde Özal söz konusu olduğunda "Özal, televizyonlarda konuşma yaptıktan sonra hepimiz gelecekle ilgili hayaller kurardık. Kendisi bizlere umut verirdi." cümlelerini telaffuz eden pek çok bireye rastlanmaktadır. O dönemlerde kendisinin meşhur "İcraatın İçinden" programları da oldukça popülerdi ve toplumda benzer duygu ve düşünceleri yaratmaktaydı.

Turgut Özal'ın konuşmalarındaki cümlelere baktığımız zaman da kendisinin gelecek vizyonu ile ilgili düşüncelerini rahatlıkla öğrenmiş oluruz. Kendisi "çağ atlama", "bilgi toplumu", "ileri teknoloji ülkesi", "bilgisayar çağı", "uzay çağı" gibi teknolojik kavramları sıkça kullanırdı. Günümüzde teknolojiden bahsetmek artık sıradan bir

gündem maddesi haline geldi ama 35 yıl önce teknolojiden bahsetmek vizyon gerektiren bir durumdu. Özal'ın, Başbakan ve Cumhurbaşkanı görevlerindeyken makam odasında birden fazla bilgisayar kullanması da kendisinin teknoloji aşığı olduğunu göstermektedir. Teknoloji aşığı Turgut Özal, bazı konuşmalarını video konferans sistemiyle yapmış ve bu gelişmeyi de kitlelere Türkiye artık çağ atlıyor mesajıyla mutlu bir ifadeyle belirtmiştir.

Özal'ın katıldığı programlara da bakacak olursak konuşma başlıklarında da gelecek vizyonu vurgusunun olduğunu söyleyebiliriz. Özal, “Türkiye’imiz, Dünya ve Gelecek”, “2000’li Yıllara Doğru”, “21. Asır Türklerin Asrı Olacak” konu başlıklı konuşmalarında kitlelere gelecek vizyonunun ülkemiz açısından ne denli önemli olduğunu vurgulamıştır. Kendisinin gelecek vizyonunu işaret etmek için hayatımıza soktuğu bir sözcük de “Transformasyon”dur, yani değişim ve dönüşüm. Turgut Özal'ın, Türkiye’yi büyük bir değişim ve dönüşüme uğratabilmeyi başarmış nadir liderler arasında en ön sıralarda geldiği pek çok kişi için yadsınamayacak bir gerçektir. Özal, batılı toplumlar seviyesine ulaşabilmemiz için ülkemizin her yönüyle değişim ve dönüşüme ihtiyacı olduğuna inanıyordu. Bu yönler başta ekonomik olmak üzere siyasi, sosyal, kültürel ve daha fazlasıydı. Çünkü kendisine göre Batı toplumunun yıllar önce gerçekleştirdiği sanayi devrimini Türkiye kaçırmıştı. Batılı toplumlar birçok konuda yeni kavramları kullanırken, ülkemiz gelişmişlikte bir hayli geride kalmıştı. Bu sebepler nedeniyle Türkiye’nin hiç vakit kaybetmeden çağa ayak uydurup, transformasyon yani hızlı bir değişim ve dönüşüm gerçekleştirip, Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün hedef gösterdiği muasır medeniyetler seviyesine yükselmesi gerekiyordu. Özal, ülkemizin bu transformasyonu gerçekleştirmesi için öncelikle zihniyet transformasyonuna ihtiyaç olduğuna inanırdı. Ayrıca ülkemizi Avrupa Topluluğu’na sokmak için gösterdiği çaba da kendisinin gelecek vizyonuna verebileceğimiz en iyi örneklerden birisidir. Özal, gazeteci Mehmet Barlas ile yapmış olduğu söyleşisinde (Barlas, 1994, s.47-48) vizyonu ile ilgili şunları ifade etmiştir:

Vizyon için sadece kabiliyet yetmiyor. İleride neyin nasıl olacağını görebilmeniz için, sizden ileri ülkelere sürekli gidip, onları analiz etmeniz şart. Vizyon için şart bu. Kabiliyete görgüyü de eklerseniz vizyonunuz gelişir. Benim gerçekten yurt dışını anlamam ve görmem, kademe kademe oldu. Dünya Bankası’na çalışmaya gittim. Elektrik Etüd İdaresi’nden başlayarak, Planlama ve Başbakanlık müsteşarı olarak gittim. Yani teknisyen olarak gittim. Sonra bakın Başbakan olarak gittim. Şimdi de Cumhurbaşkanı olarak gidiyorum. Ama ne olarak gidersem gideyim, gözümü kulağımı açıp, her yeniliği

öğrenmeye çalışıyorum. Birinci elden ilgilileri bulup, soruyorum, okuyorum, geziyorum. Daha ileri ülkelerdeki gelişmeleri hiç kaçırmamak için öğrenmeye ara vermiyorum.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Turgut Özal'ın gelecek vizyonuna sahip olmasının başlıca nedeninin kendisinin sıkça yurt dışına gidip, çok okumak ve yeniliklere açık olmak olduğu söylenebilir. Özal gelecek vizyonunu, yurtdışı ziyaretlerindeki gözlemlerine kendi kişisel tecrübelerini de katarak bu ikisini sentezlemek suretiyle oluşturdu. Onun vizyoner özelliğinde, öğrenciyken gittiği ABD'de bilimsel, teknolojik ve kültürel alanlarda gördüğü ileri seviye yenilik ve gelişmelerin de oldukça etkili olduğunu söylemek gerekir.

Emin olunabilir ki, Turgut Özal günümüzde yaşasaydı sosyal medyayı çok iyi kullanır, her fırsatta “Yapay Zeka”, “Dijitalleşme”, “Girişimcilik” sözcüklerinden sıkça söz ederdi. Büyük bir ihtimalle günümüzde yaptığı konuşmaların başlıkları ise “Türkiye’imiz, Dünya ve Uzay”, “2050’li Yıllara Doğru”, “Girişimci ve Dijital Türkiye” olurdu. 80’li yıllarda video konferans sistemini kullanarak mutlu olan Özal, günümüzde yaşasaydı büyük bir olasılıkla konuşmalarında “Hologram” teknolojisini kullanmaktan büyük keyif duyardı.

Sonuç olarak, liderlik yapan bir kişinin gelecek vizyonuna sahip olması o ülke için çok önemlidir. Yeniliklere açık, büyük düşünen, dünyayı iyi analiz eden yani gelecek vizyonu olan bir lider ülkesini her zaman ileriye götürmüştür. Gelecek vizyonuna sahip lider, geçmişe çok fazla takılıp kalmaz. Kısır gündemlerle fazla uğraşmaz. Turgut Özal özellikle 1983-1993 yılları arasında ülkeyi yönettiği süreçte ülkemizi geleceğe emin adımlarla taşımak için ekibiyle birlikte ortaya tartışmasız büyük bir vizyon koymuştur. Belki de, o dönemlerde kendisinin bu düşüncesini anlamayanlar, öldükten sonra kendisinin Türkiye’yi gelecekte nereye taşımak istediğini geç de olsa anlamışlardır. Turgut Özal’ın gelecek vizyonunu daha detaylı anlamak isteyenlerin de 2. ve 3. İzmir İktisat Kongreleri konuşmalarına bakmaları isabetli olacaktır.

2.2.6. Laiklik

Bu bölümde de Turgut Özal’ın laiklik kavramına nasıl sahip çıktığı hususu irdelenecektir. Laikliği tanım olarak din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması olarak ifade etmek mümkündür. Laiklik, başka bir ifadeyle, devletin vatandaşlarına eşit

mesafeyi koruyabilmek niyetiyle onlarla olan ilişkilerini bireyden bireye değişkenlik gösteren dini inanç temeli üzerinden şekillendirmek yerine vatandaşlarına karşı tarafsız bir tutum takınmasıdır.

Turgut Özal'ın laikliğe verdiği önemi her fırsatta konuşmalarında görmek mümkündür. Turgut Özal, ölümünün 54. yılında Atatürk'ü anma toplantısındaki konuşmasında şu ifadelerle yer vermiştir: Ülkemizin laik bir devlet düzenine geçebilmesini, O'nun çağdaş gerçekleri ve ihtiyaçları isabetle tayin etme kabiliyetine borçluyuz. Böylesine zor ve riskli bir adım atabilmek için çelikten bir iradeye ihtiyaç vardı. Atatürk böyle bir iradenin de timsali olmuştur (Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 1992).

Turgut Özal, ülkemizin laik bir düzene geçmesini, Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve onun atmış olduğu çağdaş adımlara borçlu olduğunu ifade etmiştir.

Ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı görevini de yürütmüş Prof. Dr. Sait Yazıcıoğlu (2016, s.167), Turgut Özal'ın laiklik anlayışını şu şekilde ifade etmiştir: Özal'ın düşünce yapısında devletler laik olabilir, kişiler değil. Anlaşılabilir, açık ve net olan bu düşünce de tartışmalara konu edilmiştir. Devlet, içinde yaşayan tüm inanç mensuplarına eşit davranır, onların inanç özgürlüklerini teminat altına alır ve inançlarının gereğini yapmaları konusunda yardımcı olur. Bunun yanında inanç sahibi insan, inancının gereğini hiç bir şeyden çekinmeden yerine getirebilme hakkına sahip olmalıdır. Bu manada kişi laik olmaz; inançlı veya inançsız olabileceği gibi laik sisteme de inanabilir. İnanma hakkı gibi, inanmama hakkı da insana Allah tarafından verilmiştir.

Turgut Özal'ın eşi Semra Özal, Cumhuriyet Gazetesi'ne verdiği röportajda ise; “Viski içiyordunuz, kahkahalar atıyordunuz, dans ediyordunuz yeri geldi mi şarkı da söylüyordunuz. Hatta Türkiye'nin ilk puro içen kadınıydınız. Bakıyorum da, çok cesurmuşsunuz. Üstelik de muhafazakar Turgut Bey'in eşi olarak. Hiç mahalle baskısı olmamış mıydı? Bu konularda eşinizle sıkıntılar yaşadınız mı?” sorusuna şu ifadelerle yanıt veriyor:

Mahalle baskısı oldu tabii. Ama ben her şeyi yerinde, ölçüsünde yaptım. Kuran da okurum eğlenceye de giderim. Hem de Kuran'ı Arapça okurum, 5 vakit namazımı kılarım. Ama davete gidip viskimi de içerim. Hepsinin yeri ayrı. Artık sağlıklı yaşamak

için puroyu çok azalttığım söylenebilir. Alkol artık hiç almıyorum. Zaten ilaçlarım var, onlarla alkol alınmaz. İçkiyi de özlemiyorum da. Özetle alkole pek meraklı değilim yani. Turgut Bey asla öyle biri değildi. Sıkıntı da yaşamadık. Bu çok yanlış bir algı. Turgut Bey çok modern bir insandı. Dinin icaplarını yerine getirmek ayrı bir şey. Turgut Bey fikir olarak, zihin olarak fevkalade modern ve ileri görüşlü bir insandı. Yaptıkları ortada zaten. Aynı röportajda Semra Özal'a Sizce Turgut Bey'in bu ülkeye yaptığı en büyük iyilik ne? sorusuna yanıtı ise şu şekilde olmuştur: Bana göre; ülkeye hakiki anlamda laikliği Turgut getirdi ve insanların ufkunu açtı.²⁸

Yukarıdaki bilgiler ışığında Semra Özal'ın verdiği örnekler ve dile getirmiş olduğu ülkeye hakiki anlamda laikliği Turgut Özal'ın getirdiği iddiası tartışılabilir. Laiklik, Cumhuriyetimizin ilk yıllarında Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde gelmiştir. Turgut Özal'ın ülkemizi yönettiği dönemlerde de laik düşünce tarzı korunmuş ve devam etmiştir. Semra Özal'ın namaz da kılarım, viski de içerim ifadelerinin laiklikle bağdaşıp bağdaşmadığı da tartışma konusu olabilir. Laiklik denince böyle bir algının oluşup oluşmaması gerektiği, ya da bireylerin bu şekilde kurguladıkları yaşantılarını laiklik adı altında içselleştirmelerinin doğru olup olmadığı da tartışma konusu olabilir.

Turgut Özal, laiklik konusunun mutlaka bir yere oturtulması gerektiğini düşünmekteydi: Laiklik anlayışı da herhalde daha başka türlü anlaşılacaktır. Birçok münakaşası yapılan o konunun da yerli yerine oturacağını tahmin ediyorum. Ama konuşmadan, müzakere etmeden, tartışmadan hiçbir şey yerli yerine oturmaz. Yani muhakkak bu konu münakaşa edilmelidir. Bundan korkacak bir şey yok (Yazıcıoğlu, 2016, s. 169-170).

Sonuç olarak, Turgut Özal'ın laik bir devlet anlayışına sahip olduğunu rahatlıkla ifade etmek mümkündür. Turgut Özal, Türk toplumunun senteziydi.

²⁸http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/900238/Semra_Ozal__Turkiye_ye_laikligi_Turgut_Bey_g_etirdi__viski_de_icerdim__namaz_da_kilardim.html (Erişim Tarihi: 17.02.2019)

2.2.7. Sivil-Asker İlişkisi

Bu bölümde de Turgut Özal'ın sivil-asker ilişkisine bakışı detaylıca ele alınacaktır. Türkiye'de yaşanan darbe ve hadiselerden sonra sivil-asker ilişkileri ve siyasete etkileri sürekli gündem olmuştur.

Türk Silahlı Kuvvetleri, Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllardan itibaren siyasi otonomiye sahip olmuştur. 1960 ve 1980'de darbe gerçekleştirilmiş ve bu müdahalelerin sonucunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni feshetmişti. 1971 ve 1997'de ise sivil iktidarı uyarılmış ve üstü kapalı veya açık darbe tehdidi karşısında seçimle gelmiş hükümetleri istifaya zorlamıştı. Nitekim Silahlı Kuvvetler, yakın zamana kadar sol, komünizm, Kürt bölücülüğü ve siyasi İslam gibi tehdit olarak algıladığı siyasi akımlardan Türkiye'yi koruma ve kollama görevini üstlenmiştir. Bu amaçla Milli Güvenlik Kurulu başta olmak üzere birçok kurum, Anayasa ve diğer yasal düzenlemeler aracılığı ile sivil idare üzerinde vesayet ve veto yetkilerine sahip olmuştur. Dolayısıyla, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren siyasetin önemli aktörlerinden biri TSK'dır (Gürsoy, 2012, s. 1-2).

Türkiye'deki siyaset mekanizması, yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere uzun yıllar boyunca askeri gücün etkisi altında kalmıştır. 27 Mayıs 1960 darbesi, 12 Mart 1971 askeri muhtırası, 12 Eylül 1980 darbesinde de görüleceği gibi asker, hükümete yani sivil iradeye karşı hamle yapmıştır.

Özellikle Turgut Özal dönemi öncesindeki sivil-asker ilişkilerine detaylıca bakıldığı zaman, 12 Eylül 1980 darbesinin politik akımlara karşı yapılmış bir darbe olduğu görülmektedir. Bu darbeden sonra birçok siyasi partinin kapatılması da sivil-asker ilişkisinin anti-demokratik niteliğini gözler önüne sermiştir. Turgut Özal'ın 12 Eylül askeri darbesiyle birlikte askerler tarafından ara hükümette ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcılığı görevine getirilmesiyle birlikte kendisinin askeri darbe ile yönetime gelenlerle olan ilişkileri o günlerde ciddi bir tartışma konusu olmuştur. Bazı çevreler Özal'ın askerlerle işbirliği içinde olup desteklendiğini savunurken, diğerleri ise kendisinin askerlerle arasının hiç iyi olmadığını dile getirmişlerdir. Özal'ın geçmiş bürokrat yaşantısındaki İslami çevrelere yakın olması ve 1977 seçimlerinde Milli Selamet Partisi'nden İzmir Milletvekili adayı olması, darbe yönetimi tarafından sevilcek durumlar olmasa gerek. Özal'ın geçmişteki durumu ele alındığında askeri yönetimin bundan çok haz ettiğini söylemek mümkün değildir. Dönemin askeri darbe yönetiminin

başında olan Kenan Evren, 4 Kasım 1983'te televizyonda halka hitaben yaptığı şu konuşmada bir yandan Özal'a ilişkin ağır ithamlarda bulunurken diğer yandan da kendisine oy verilmemesi yönünde gizli bir mesaj da vermiştir:

Geleceğin iktidarına talip olan yeni partilerimiz birçok tatlı vaatlerde bulundular. 1980 ve 1981 yıllarında ekonomik durumun düzelmesini kendilerine mal edenler, ekonominin tabii kanunlarını bu memlekette kendisinin bildiğini söyleyenleri, bilgi, beceri ve iş bilirlik vasıflarının Allah tarafından kendilerine verildiğini büyük bir gururla her gün çekinmeden ifade edenleri, ihracatın sihirli değneğinin yalnız kendisinde bulunduğunu, bugüne kadar gelmiş geçmiş bütün yönetimlerin hatalı hareket ettiğini, ancak kendilerinin hatalı olmadığını, yapılmış faydalı yatırımlarda kendi paylarının bulunduğunu, enflasyonu ancak ve ancak kendilerinin aşağıya çekebileceğini, anarşi ve terörün başlıca sebebinin ekonomik kriz olduğunu, herkesi ev sahibi yapacaklarını, orta direği yalnız kendilerinin ayakta tutabileceğini, neredeyse köy yollarına varıncaya kadar asfalt yapacaklarını, bir ekip çalışmasıyla değil, ancak kendisinin bunları gerçekleştirebileceğini ve daha birçok tatlı vaatleri dinlediniz ancak, üzüntü veren taraf, 12 Eylül'den sonra yönetimde görev alıp, görevde kaldıkları sürece bütün iyi kararları kendilerinin aldığını, Ekonomik Kurulu, Bakanlar Kurulunu ve Milli Güvenlik Konseyi'ni ortada yok kabul etmelerindedir. 12 Eylül'den sonra alınmış bütün kararların Milli Güvenlik Konseyinin tasvibinden geçtiğini, tasvip edilmeyenlerin yürürlüğe konmadığını bildikleri halde, daha iktidara gelmeden şimdiden bu şekilde hilafı hakikat beyanda bulunanların bundan sonra ne yapabileceğini takdirlerinize sunmak isterim (Gökmen, 1992:93).

Kenan Evren'in açık ve net bir şekilde ortaya koyduğu gibi askeri darbe yönetiminin Özal'a bakışı olumsuzdur. Kenan Evren ve ekibinin Özal'a olumsuz tavır olmasına rağmen kendisini önemli görevlere getirmesini Turgut Özal, 30 Eylül 1986'de TBMM Anavatan Partisi Grubu'nda yaptığı konuşmayla şu şekilde açıklamıştır:

Şartlar o noktaya getirmişti ki, bizim o göreve (12 Eylül 1980'de) gelmemiz kaçınılmazdı... Çünkü o tarihlerde dış dünya bizi yakından tanıyordu, Türkiye'nin iktisadi durumunun gelişmesi için dış desteğe büyük çapta ihtiyaç vardı. O zamanki idareler, bu politikanın (24 Ocak Kararları) devam ettiğini göstermeye mecburdu. Bu ekonomik politikanın selametle yürütülmesi lazımdı. Onun için de o ekonomik politikayı

yürüten kimseyi işin başına getirmeye mecbur kaldılar. Ama şunu müşahede ettim, tabii devamlı olarak bir tarassut (gözlem) altındaydık (Özal, 1986a: 1047).

Yukarıdaki iç görüşler ışığında askeri yönetim Turgut Özal'dan çok haz etmese bile kendisini Türkiye'yi ekonomik buhrandan çıkartabilecek yegane insan olarak görmesi nedeniyle Özal ile birlikte hareket ettiler. Hareket etmelerine karşı Özal'ın attığı adımlar ciddi bir gözlemden geçirdiklerini de unutmamak gerekmektedir. Bu süreçte askerler ülkenin güvenliğini kendileri sağlarken, ekonomi yönetimini de tamamen Özal'a bırakmışlardır.

Turgut Özal'a en yakın isimlerin başında gelen Mehmet Keçeciler, 12 Eylül 1980 dönemi Özal-askeri ilişkileri ile ilgili olarak şunları anlatıyor (Keçeciler, 2014, s.99):

Bakın, bu halk yokluktan çok çekti. 1980'lerde temel ihtiyaç maddeleri bulunmazdı, tuz, benzin yoktu. İşçiler grevde, çöpler yığınlar haline gelmiş. Ekonomiyi Özal düzeltti, anarşiyi de asker bitirdi. Halkın Özal'dan beklentisi askerlerle kavga etmeden ekonomik sıkıntıları aşmasıydı. Demokrasiyi birden bire getiremezsiniz ki. Hükümetin icraatlarını yapabilmesi için Kenan Evren ile iyi geçinmesi gerekiyordu. Çünkü icraatlar engellenebilirdi.

Mehmet Keçeciler'in söylediği sözler o dönemdeki sivil-asker ilişkisini çok net bir şekilde özetlemektedir. O dönem ülkenin içinden geçtiği ekonomik ve sosyal sorunlar, asker tarafını da, Özal tarafını da birbiriyle iyi geçinmek zorunda bırakmıştır. Özellikle de Turgut Özal'ı. Eğer Özal, askeri yönetimle iyi geçinmeyip, onunla sürekli sorunlar yaşasaydı, bu ülkenin çok ciddi zarara uğramasına neden olabilirdi. Kendisi bu durumu bildiği için askerlere karşı hep iyi söylemlerde bulunmaya çalıştı. O dönemde Özal, yeni bir parti kurmak için dönemin askeri yönetimin öncüsü Kenan Evren'den izin almış ve ancak askeri komitenin onayı alındıktan sonra seçimlere girebilmiştir, bunun da bu noktada hatırlanması isabetli olacaktır.

12 Eylül 1980 dönemi Özal-asker ilişkileri için Mehmet Keçeciler (2014, s. 99-100) şunları anlatıyor:

Siyasetin işlevini sürdürmesi için askerle iyi geçinmek bir zorunluluktur. Örnekle biraz daha açayım. Bedrettin Dalan, 1984 yerel seçimlerinin ardından İstanbul

Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nı kazandı. ANAP'ın kurucularından. Kenan Evren ile Dalan'ın arası çok iyiydi. Dalan'ın icraatlarına Kenan Evren hep destek verdi. Dalan, "Haliç, gözlerim gibi mavi olacak." dedi. Haliç'i vurdu, yıktı gitti. Danıştay'ın belki de kırk kez durdurma kararı vermesi gerekiyordu, faaliyetlerine hiçbir İdare Mahkemesi durdurma kararı çıkartmadı. Ama Kenan Evren, mesela Burhan Özfatura'ya destek vermiyordu. Danıştay, Özfatura'nın her icraatına durdurma kararı çıkartıyordu. Biz iktidar olduk ama sadece askerin değil yargının da vesayeti altındaydık. Çünkü Askeri Konsey, iktidarlarını garanti altına alacak her türlü düzenlemeyi yapmış. Biz bu baskı altında sivil siyasi hayatı sürdürmeye çalıştık.

Asker-sivil ilişkileri ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gerçekleştirdiği askeri müdahaleler konusundaki bir soruya Özal, şu cevabı vermiştir (Özal, 1987: 1036):

Kabul etmek lazım ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun temelinde askerler vardır. Hatta Osmanlı'nın kuruluşunun temelinde de askerler vardır. Yani hemen hemen başlangıcı yeniçeri ile beraberdir, yeni bir düzenli ordu teşkilatıyla kurulmuştur ve Silahlı Kuvvetlerin anane olarak, bu toplumda bir özel, müstesna yeri vardır. Her ülkenin kuruluşuyla ilgili olarak başka şeyler ele alınabilir. Mesela, benim bildiğim Amerika'yı kuranlar, çiftçilerle tüccarlardır. Toplum ona göre organize olmuştur. Hatta bu koloni idaresine karşı mücadele ettikleri için bugün dikkat edilirse, Amerika'nın demokratik sistemi, parlamento devlete karşı vatandaşı korur hüviyettir. Devamlı bu mücadele vardır. Biz de tersine devleti, "baba" gören bir zihniyet var. Gezdiğimiz birçok yerlere bakıyoruz, halk devleti baba olarak görüyor ve "elimden tutsun, bana yardım etsin" diyor. Birçok yerde de devlet bu fonksiyonu görmüş ama demokratik idarelerde, demokrasinin tam oturabilmesi için devletin baba olarak görülmemesi lazım. Çünkü baba olduğu zaman eline sopayı alır dövebilir de. Birbirine çok yakın bir hadise.

Türkiye'nin sivilleşmesi ve bir askeri vesayetinin kalkması için seçilmiş hükümetin müdahale etmesine inanan Turgut Özal, ilk somut adımını 1988 yılında Genelkurmay Başkanı atama olayında atmıştır. O dönem Genelkurmay Başkanı Necdet Üruğ'un emekliliğine kısa bir süre kalmış, kendisinden sonra yerine en rütbeli asker olan Necdet Öztoran göreve atanacaktı. Necdet Üruğ istifa etmeden normal zamanında emekli olsa hükümetin istediği kişiyi göreve atama imkanı olacaktı. Askerlerin göreve gelmesini istediği kişi olan Necdet Öztoran'un sorunsuz bir şekilde atanmasını isteyen Necdet Üruğ, emekliliğine iki buçuk aya kala istifa etmiştir. Turgut Özal, bu durumda ağırlığını

koyarak Necdet Öztorun yerine Genelkurmay Başkanı olarak Necip Torumtay'ı atamıştır. Özal'ın attığı bu adım sivil iradenin asker karşısında kazandığı ilk adım olarak değerlendirilebilir.

Turgut Özal, yönetimde askerlerin etkisinin azalmasını istiyordu. 1983'de Başbakanlık görevine gelir, gelmez de bunun için ciddi çabalar harcadı. O dönemdeki belediye başkanlarının büyük bir çoğunluğunun asker emeklisi olduğunu bilen Özal, genel seçimlerin hemen 3 ay sonrasında yerel seçime giderek, asker etkisinin Belediyelerden gitmesini istiyordu. Nitekim 1984 yerel seçimlerinde Anavatan Partisi %41 oy olarak birinci parti olmuş ve Özal bu amacına ulaşmıştır. Sivil iradenin gücünü gün geçtikçe arttıran Özal, 1990 yılında yaşanan Körfez kriziyle kendi atadığı Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay ile sorunlar yaşamış ve Necip Torumtay bu sorunların sonucunda istifa etmiştir.

Necip Torumtay, istifa mektubunda sivil iradeyle ilgili şunları anlatmıştır (Torumtay, 1994, s.125-126):

İstifamın gerekçesini ana hatlarıyla o gün açıkça belirtmiş olmama rağmen, bazı kimseler bunu maksatlı olarak esastan saptırmaya çalıştı. Çıkarılan söylentilerden birisi, zamanında sanki sivil otorite, askeri otorite sürtüşmesi varmış görünümünün yaratılmasıdır. Bu, orduyu iç siyasete alet etmek isteyenlerin yersiz iddiasıdır. Yurdumuzda, siyasi iradenin üstünlüğü asla tartışma konusu olamaz ve olmamalıdır. Siyasi irade, milletin iradesidir ve polemik konusu olmayacak kadar yücedir. Bu ülkede ne bir sivil, ne de asker hiç kimse başkasına demokrasi dersi veremez ve hiçbir kimse bu milleti asker ve sivil ayrımı yaparak bölemez. Demokrasi tüm milletin varlığının, benliğinin temelidir.

Turgut Özal, 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra gelen ilk sivil başbakan olarak Türkiye Cumhuriyeti tarihine geçmiştir. Son yıllarda gerçekleştirilen reformlarla Türk Silahlı Kuvvetleri, siyasi yetki ve otonomisinin büyük bir kısmını yitirmiştir. Bu değişim sonucunda sivil-asker ilişkilerinin giderek daha demokratik bir çerçeveye oturmaya başladığını da söylemek mümkündür.

2.2.8. Dört Eğilim

Bu bölümde de Turgut Özal'ın dört eğilimi bir araya getirmesi özelliği detaylıca ele alınacaktır. Türkiye, 12 Eylül 1980 askeri darbesinden çıkmış, başta ekonomik olmak üzere birçok konuda ciddi zararlar görmüştü. Turgut Özal, mühendis olmanın verdiği özellikle de 1980 sonra Türkiye'nin toplumsal durumunu iyi analiz etmiş ve toplumun neye ihtiyacı olduğunu tespit etmiştir. Kendisi konuşmalarında birleştirici, uzlaştırıcı bir tavır takınmış, hoşgörü ve diyalogdan sıkça söz etmiş, toplumun bir an önce birlik ve beraberlik içinde olması gerektiğini dile getirmiştir. 1980 askeri darbesiyle toplum kutuplaşmanın zirvesine çıkmış, insanlar ideolojik olarak ciddi şekilde birbirinden ayrılmıştı. Toplum gergindi. Ülkenin durumu özetle bu şekildeyken Turgut Özal tüm siyasi akımların Türkiye'nin sorunlarını çözmeye bir araya gelebileceğini savunarak dört eğilimi bir araya getirmiştir.

Turgut Özal, Anavatan Partisi'ni 4 eğilim üzerine inşa etmiştir: milliyetçilik, muhafazakarlık, liberallik ve sosyal adalet. Anavatan Partisi ilk girdiği seçimlerde büyük başarı sağlayarak birinci olmuştur. Çok farklı görüşlere sahip seçmenler bile ANAP'a baktıklarında kendilerinden birini görmüşlerdir. ANAP'ın bu 4 eğilimi kapsayan siyaset tarzı, çatışmadan beslenen değil, uzlaşmayı tercih eden bir yapıya bürünmüştür. Bu savlar, ideolojik bir yapıya da sahip değildir. Turgut Özal ideoloji ve izmler taşıyan kavramları kullanmaktan özellikle kaçınmıştır. Kurduğu partinin dört eğiliminden biri olan ve ekonomik görüşlerinin temelini oluşturan 'liberalizm' kavramı yerine 'serbest pazar ekonomisi' kavramını kullanmayı tercih etmiştir.

80'li yıllarda siyaseti yakinen takip eden gazeteci Taha Akyol şunları söylemiştir²⁹:

(Turgut Özal'ın) en çok özlediğim tarafı da çatışmacı değil, yumuşak siyaset yanlısı olmasıdır. Turgut Özal, 4 akımı birleştiren bir liderdi. Parti kurmadan önce herkes birbirini vuruyordu. Oportünist olsaydı bu olay halen devam edebilirdi. Ekonomi onun hep öncelikli gündemindeydi. Sol ile ilgili pozitif söylemlerde bulundu. Her zaman birleştiriciydi. Mega söylemlerde bulunmaz, boş hamaset yapmazdı. Yapılabilir konuları söyler, söylediği kavramların içini doldururdu.

²⁹ 29 Mart 2018'de Sn. Taha Akyol'le yapılan yüz yüze görüşmeden

Gazeteci Kutlay Doğan (1994, s.88)³⁰, ‘Turgut Özal Belgeseli’ adlı kitabında bu 4 eğilimi şu şekilde anlatmıştır: Köklü reformlar yapmak, tabuları yıkmak ve büyük değişimi gerçekleştirmek için toplumsal destek şarttır. Çok değişik düşünce odaklarının olduğu ve bunların uzlaşmasının çok güç olduğu bir ortamda, böyle bir toplumsal destek nasıl sağlanacaktır? Aşırı düşünce çatışmasından uzlaşmış bir barış toplumu çıkararak. Farklı eğilimleri bir araya getirerek ve harika bir siyasal mozaik yaratarak. Özal, işte bunu başaracaktır. Siyasal yıpranmayı, siyaset sosyolojisinin kurallarını sarsmayı, eşyanın doğasına aykırı bir olayı gerçekleştirmeyi ve “pay kaptırmamak” için adeta can havliyle yapılan saldırıları göze alarak, göğüsleyerek. İkna ile, hoşgörü ile, sevgi ile. Dört eğilimi birleştirme ilkesi siyasette uzlaşmayı ve başarıyı getirir. Sağcısını ve solcusunu, AP’İİ, CHP’li, MSP’li ve MHP’lisini bir kavşak noktasında buluşturur. ANAP, böylesine çarpıcı bir sentezi, böylesine güzel bir mozaigi simgeler. İşte “1983 ruhu” dedikleri budur. 1980 öncesinde birbirine kurşun sıkanlar, birbirini can düşmanı görenler, bu sevgi ve barış kavşağında buluşarak, ellerini dostça ve hoşgörüsüyle birbirine uzatırlar. O dost eller, Özal’ın kişiliğinde, iki elin baş üstünde birleşmesiyle “ANAP selamı”na dönüşür. Ellerin baş üstünde birleştiği yer, sevgi ve hoşgörünün kavşak noktasıdır. O kavşak noktasında buluşanlar, Özal’ı siyasal zafere götürürler. O siyasal zaferden ise, tarihin en muhteşem zihniyet devrimi, köklü reformlar ve büyük dönüşüm çıkacaktır. Bunlar da, kavşak noktasında buluşanların desteğiyle gerçekleşir.

Turgut Özal dört eğilimi bir araya getirmek suretiyle Türkiye’nin ihtiyacı olan bir sentez, bir koalisyon olan Anavatan Partisi’ni kurarak, Türk demokrasi hayatına önemli bir katkı sağlamıştır. Bir sonraki bölümde “Anavatan Partisi Kurulu” başlığı altında dört eğilimin diğer detayları ele alınacaktır.

2.3.Turgut Özal’ın Dış Politika Anlayışı ve Hedefleri

2.3.1. Aktif Dış Politika

Bu bölümde Turgut Özal’ın dış politika anlayışını ve hedeflerinden aktif dış politika konusu detaylıca ele alınacaktır. Bir önceki bölümde Özal’ın siyasi ideolojisini şekillendiren özellikleri incelenmişti. Bunlar başta demokratlık, liberallik, milliyetçilik,

³⁰ <http://www.tha.com.tr/turgutozal/sayfa84.htm> (Erişim Tarihi: 20.03.2018)

gelecek vizyonu olmak üzere önemli özelliklerdi. Özal'ın bu özelliklerinin hepsinin dış politika anlayışını da belirlediğini ifade etmek mümkündür.

Aktif dış politika deyince akla ilk önce hareketli bir anlayış gelmektedir. Türkiye 12 Eylül 1980 darbesi öncesi birçok konuda olduğu gibi dış politikada da aktif bir role sahip değildi. Ülke olarak bir an önce dış politika anlayışımızı da değiştirmemiz gerekiyordu. Özal yönetiminin başa geçmesiyle birlikte Türkiye birçok konuda olduğu gibi dış politikada da tamamen yeni bir sayfa açarak, hareketli bir döneme geçmiştir. Turgut Özal'ın Başdanışmanlığı ve Özel Kalem Müdürlüğü görevini yapmış Engin Güner konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir³¹:

Rahmetli Özal, Cumhuriyet tarihimizde görülmemiş şekilde aktif bir dış politika izledi. Cesur olması ve risk alabilmesi aktif dış politikasının önemli birer unsuru olmuştur. Dış politikada fırsatları her zaman yerinde ve zamanında değerlendirme eğilimindeydi. Bana göre Özal'ın dış politikadaki başarısının en büyük sırrı, olayları hızla analiz ederek anında karar verebilme yeteneğidir. Dış politikada ölçülü risk alma ilkesini sık sık kullanmıştır. Diğer önemli bir husus da proaktif olabilmesiydi. Güçlü, karizmatik ve vizyoner kişiliği proaktif bir dış politika izleyebilmesini kolaylaştırmaktaydı.

Özal'a en yakın isimlerden biri olan Engin Güner, bu cümleleriyle Turgut Özal'ın aktif dış politika anlayışını çok net bir şekilde özetliyordu.

Turgut Özal mühendisti. Kendisi özel sektörün tozunu yutmuş, bürokraside kendini göstermiş, yurtdışında da bir süre çalışmasına rağmen dış politika konusunda çok fazla bir deneyimli olduğu söylenemez. Duayen gazeteci Taha Akyol, bu konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir³²:

İsmet İnönü'nün bir sözünü hatırlatmak isterim. "İstibdat idareleri muafiyetlerine karşı mütebasbıs, üslerine karşı mütehakkim nesiller yetiştiriyor." Türkiye'deki siyasi kültür hiçbir zaman devlet adamı yetiştiremez. Turgut Özal, iktidara geldiğinde ekonomist bir mühendisti. Dış politika bilgisi fazla yoktu. Siyaset ve tarih bilgisi de fazla yoktu. Bazı konuları sezgileriyle, el yordamı ile hallederdi.

³¹ 29 Kasım 2017'de Sn. Engin Güner'le yapılan yüz yüze görüşmeden

³² 29 Mart 2018'de Sn. Taha Akyol'la yapılan yüz yüze görüşmeden

Türkiye'nin menfaati için dünya ile iyi ilişkiler kurulmasını gerektiğini dile getirirdi.

Turgut Özal'ın dış politika yaklaşımı konusunda Taha Akyol ile benzer düşünceleri olan ve Özal ilk başbakan olduğunda Dışişleri Bakanlığı müsteşarlığı yapmış bulunan Ercüment Yavuzalp (1996, s. 323), Özal'ın dış politika yaklaşımı ile ilgili olarak şu sözleri sarf etmiştir:

İktidara geldiğinde Özal'ın en az hazırlıksız olduğu konu zannederim dış politikaydı. Bu, kendi bünyesinden bir dışişleri bakanı çıkarmakta zorlanmış olmasından da belli oluyordu. Ancak olduktan sonra bu işe gittikçe merak sardı. Yıllar ilerledikçe konuyu daha çok sevdi. Çeşitli vesilelerle kendisiyle temaslarım oluyordu. Bu temaslardan edindiğim izlenim kendisinin, hiç değilse bu başlangıç döneminde, dış politika konusunda izleyeceği yol hususunda şekillenmiş bir fikre sahip olmadığıdır. Bazı vesilelerle ifade ettiği fikirlerden, dış politikaya bir hareketlilik getirmekten yana olduğu gibi biraz değişik, cesur ve orijinal adımlar atmak yanlısı olduğu seziliyordu.

Gazeteci Taha Akyol ve bürokrat Ercüment Yavuzalp'in ifadelerinde görüldüğü gibi Özal göreve geldiğinde dış politikayla ilgili herhangi bir planlaması ve bilgisi fazla yoktu. Buna karşın dış politikada hareketli olacağı ve cesur adımlar atacağı konusunda ipuçları da veriyordu. Her ne kadar göreve geldiğinde dış politika konusunda bir planlaması olmasa da Özal'ın bürokratik hayatından sonra halk arasında “iş bitiren, icraatçı kişi” olarak biliniyor olması dış politikada da nasıl davranacağı konusunda en önemli işaretti.

Özal, ülkemizin dış politikada güçlü olmasını çok istiyordu. Aynı zamanda dış politikada güçlü olabileceğimize de inanıyordu. Bu inancının altında, ülkemizin jeopolitik konumunu bir şans olarak görmesi yatıyordu. Kendisi, Türkiye'nin menfaati için başta ABD olmak üzere birçok ülkeyle iyi ilişkiler kurulmasını istiyordu. İyi ilişkiler kurmak için de aktif olunması gerektiğine inanırdı. Ayrıca aktif dış politika uygulamak için ABD'ye yakın olmamız gerektiği düşüncesine sahipti. Dış politikada “kazan-kazan” düşüncesine inanır, ‘düşman’ kavramı yerine ‘ortak’ ya da ‘müşteri’ kavramlarını kullanmayı tercih ederdi. ‘Dünya vatandaşlığı’ kavramını hayatımıza sokan Özal, bu kavramın hayata geçmesi için aktif bir dış politika izlememiz gerektiğini bilirdi. Özal, aktif dış politikayı, bir sonraki bölümde detaylıca inceleyeceğimiz ekonomik ilişkiler

merkezli olarak düşünürdü. Kendisinin aynı zamanda sonuç almaya dönük bir düşünce tarzının olduğunu ve bu tarzı da dış politikaya uyarladığını söylemek mümkündür.

Turgut Özal, aktif dış politikayı şöyle anlatmıştır (Barlas, 1994, s. 127):

Ben bu çerçevede bir aktif politikayı her zaman doğru buluyorum. 1950'lerdeki Kore Savaşı'na Türkiye'nin asker göndermesini de bu açıdan inceledim. Kore'ye asker göndermek için o zamanki Demokrat Parti karar verince, Meclis'te tartışmalar olmuş. O zaman Osman Bölükbaşı kalkıp, "Siz NATO'ya girerseniz, ben de sizin elinizden öperim" demiş Adnan Menderes hükümetine. Demokrat Parti hangi maksatla Kore'ye asker gönderdi bilmem ama, Türkiye o sırada NATO'da değildi. Türkiye, NATO'ya 1952'de girdi. Yunanistan'la birlikte girdik. Sanıyorum ki, NATO'ya girmemizde en önemli amillerden biri, Türkiye'nin Kore'ye bir tugay göndermiş olmasıdır. Buradaki askerlerimiz, önemli bir savunma paktına girmemizi sağlamışlardır. Bugün "Türk ordusu güçlüdür" sözünün arkasında, Kore'de gösterilen başarı yatar. Batı ve Amerika, bunu böyle bilir. İşte aktif politika böyle bir şey. Hesap edebileceksiniz ve hesaplı riskleri yüklenebileceksiniz.

Turgut Özal'ın Mehmet Barlas'a aktif dış politika ile ilgili söylediği sözlerden de anlaşılacağı üzere, kendisi aktif dış politika için risk alınması gerektiğini düşünmekteydi. Kontrollü riskler üzerine kurgulanmış bir aktif dış politikanın sonucunda da başarı elde edilebileceğini de Türkiye'nin Kore'ye asker gönderdikten sonra NATO'ya girmesiyle sonuçlanan süreç üzerinden açıklamıştır. Mehmet Barlas ile yaptığı söyleşide (Barlas, 1994, s.127) Turgut Özal'ın aktif politikaya vermiş olduğu bir başka örnek de şöyledir:

Atatürk'ün Hatay politikası da buna örnektir. Uluslararası şartları sağlayıp asgari riskle, azami faydayı sağlamak meselesidir Hatay. Gerektiğinde aktif davranarak, önemli problemlerinizi çözebilirsiniz. Ama söyledim işte. Bizim dışişleri bürokrasisine de Atatürk değil, İnönü çizgisi hakim olmuş. Statükoculuğu politika sanıyorlar. Yıllar önce Kazım Taşkent söylemişti bana. Bizim sistemimizden İnönü'ler çıkar. Atatürk gibi adamların çıkması şans eseridir.

Turgut Özal, birçok konuşmasında aktif dış politikayı engelleyen statükocu zihniyet olduğunu dile getirmiştir.

Turgut Özal, Cumhuriyet döneminde özellikle tek parti döneminden gelen bir alışkanlıkla, Dışişleri Bakanlığımızın aman ona buna karışmayalım, genel eğilimi takip edelim, başımıza iş çıkarmayın anlayışıyla tamamen statükocu bir yaklaşım sergilediğini düşünmekteydi. Mesela bu konuda bürokratik, kırtasiyeci yaklaşımın İnönü'den kaynaklanıp hala süregeldiğini düşünürdü. Özal'a göre Atatürk kesinlikle statükocu değildi. Birçok kez risk almış, aktif bir dış politika izlemişti. Ama İnönü onun tam tersine statükocuydu (Güner, 2001, s.103-104).

Yukarıda belirtilen bilgilerden de anlaşılabilir olduğu üzere Turgut Özal, aktif dış politika için belirli riskler almak gerektiğini savunmaktaydı. Her fırsatta Türkiye'nin jeopolitik ve stratejik konumunun dünyada eşi benzeri bulunmaz bir ayrıcalık sunduğunu ifade ederdi. Ülkemizin bu önemli konumunun riskler kadar fırsatlar yaratacağını da bilirdi. Bu düşünceleri benimseyen Özal, dış politikada pek çok adım atmıştır. Aktif politika düşüncesiyle risk alarak attığı adımların en başında 1990 yılında yaşanmış olan Körfez krizi gelir. Özal, Körfez krizinde ülkemizin tarafsız kalmaması, tam tersine bu krizde aktif rol oynaması gerektiğini savunmuştur. Türkiye'nin konumu itibari böyle bir krize müdahil olmaması ama Körfez krizinde aktif dış politika uygulayıp, risk almayı seçen Özal'ın bu konuda ABD'nin de yarı yolda bırakmasıyla birlikte yanlış bir politika uyguladığı görülmüştür. Özal, Körfez krizinde ülkemizin çıkarı için aktif dış politikaya adımını atmış ama bunda başarılı olamamıştır.

Turgut Özal'ın 1983-1993 yılları arasındaki 10 yıllık Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı görevlerinde 6 Dışişleri Bakanı ile çalışması da sorgulanması gereken bir durumdur. Bu Bakanlar sırasıyla; Vahit Melih Halefoğlu, Mesut Yılmaz, Ali Bozer, Ahmet Kurtcebe Alptemoçin, Safa Giray ve Hikmet Çetin. Aktif dış politika düşüncesine sahip Özal'ın bu kadar kısa zamanda çok sayıda Dışişleri Bakanı ile çalışması ve Mesut Yılmaz, Ali Bozer gibi kişilerin de istifa etmeleri düşündürücü bir durumdur.

İstifa eden Dışişleri Bakanı Ali Bozer "Dışişleri Bakanları'nın istifa sebebi Özal ile uyumsuzluk mudur?" sorusuna şu yanıtı vermiştir³³:

³³ 24 Nisan 2018'de Sn. Ali Bozer'le yapılan yüz yüze görüşmeden

Hiç zannetmiyorum. Turgut Özal ile uzunca süre çalıştım. Özal mantıklı adamdı. Yani Özal ile itilafa düşme ihtimali azdı.

Aynı soru Özal'a en yakın isimlerin başında gelen Mehmet Keçeciler'e de sorulduğunda şunları söylemiştir³⁴:

Şimdi Turgut Özal şöyle bir adamdı. İşini bilmeyen adama her zaman karışırdı. Huyu öyleydi. İşini yapan adama da hiç karışmazdı. Ben petrolden sorumlu Bakan oldum. Genel Müdürleri çağırdım ve onlara “Turgut Özal sizi ararsa ne isterse yapın.” dedim. Özal, işini bilmeyen adamı sevmezdi. Bir gün kendisini aradım ve “Efendim, Tüpraş'a talimat vermişsiniz ama bu iş böyle olmaz.” dedim. Kendisi de bana “Mehmet, sen bu işi öğrenmişsin.” dedi ve bir daha genel müdürlerimi hiç aramadı.

Yukarıdaki bilgilere dayanarak, Özal'ın pek çok Dışişleri Bakanı değiştirmiş olmasının ve bunlardan bazılarının istifasının nedeninin açıkça uyumsuzluk olduğu çıkarımını yapmak mümkündür. Bu kadar kısa bir süre içerisinde bu kadar Bakanın değişmesinin ve istifasının başka bir açıklaması yok gibi görünmektedir.

Turgut Özal'ın aktif dış politika anlayışına yüzlerce örnek sayabiliriz. İktidara gelir gelmez yaptığı ilk icraatlardan birisi aktif bir dış politika hamlesi başlatarak Türkiye'yi hem komşularıyla hem de Avrupa ülkeleriyle barıştırmak ve ortak işbirliğini geliştirmek suretiyle Türkiye'yi dünyaya entegre etmeye çalışmak olmuştur. Ayrıca tüm engellemelere rağmen Özal döneminde Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusunda bulunulması ve 1987 yılında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına AİHM'ye bireysel başvuru hakkının kazandırılması, kendisinin aktif dış politika anlayışını gösteren en önemli örneklerdendir.

Sonuç olarak, Turgut Özal'ın 12 Eylül 1980 darbesinden üç yıl sonra ülkemizin yönetimini devralmasıyla birlikte uygulanan iç politikayla birlikte dış politikalarda da köklü değişiklikler yaşanmıştır. Özal, ülkemizin dış politikada da aktif olmasını istemiş ve ona göre adımlar atmıştır. Aktif dış politikada belirli riskler almak gerektiğine inanan Özal, attığı adımların bazılarında başarılı olmuş, bazılarında ise başarısız olmuş,

³⁴ 23 Nisan 2018'de Sn. Mehmet Keçeciler'le yapılan yüz yüze görüşmeden

umduğunu bulamamıştır. Özal, aktif dış politika anlayışını benimseyerek 1983-1993 yılları arasındaki Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı görevi sürecindeki 10 yıl içerisinde sık sık başka ülkeleri ziyaret etmiştir. O döneme kadar en fazla yurtdışı temasında bulunmuş olan liderler arasındadır. Özal'a göre aktif dış politika anlayışının üzerinde etkili olan önemli bir başka beceri ise bireysel ikili ilişkilerdir. Özal, ülkemizi temsilen gittiği ülkelerin liderleriyle samimi ilişkiler kurarak, bu ilişkileri dış politikada avantaja çevirmeye gayret gösterirdi. Kendisi, Türk dış politikasında daha önce uygulanan statükocu zihniyeti değiştirerek, olayları tribünden seyirci gibi seyreden bir Türkiye değil tam tersine aktif bir dış politika izleyip, gündemi belirleyen bir politika uygulamaya çalışarak dış politika tarihinde ciddi izler bırakmış bir liderdir.

2.3.2. Ekonomi Eksenli Dış Politika

Bu bölümde de Turgut Özal'ın dış politika anlayışının yüzde 80'nini oluşturan ekonomi eksenli dış politika anlayışı ele alınacaktır. Turgut Özal'ın özel sektör ve bürokrasi hayatı olmuştur, ancak Dünya Bankası geçmişine baktığımız zaman önceliğinin hep ekonomi olduğunu görürüz. Ekonomi konusu, siyasi hayatı içinde öncelikli olmuştur.

Turgut Özal'ın ekonomi eksenli dış politika anlayışının detaylarına geçmeden önce Özal dönemi öncesi durumu kısaca değerlendirmek isabetli olacaktır. Özal dönemi öncesi Soğuk Savaş'ın devam etmesi, 1979 yılında petrol fiyatlarının artışı, Avrupa'da birçok ülkede yaşanan ekonomik buhranlar ve daha sayabileceğimiz onlarca olumsuz gelişme nedeniyle dünya ekonomisi çok ağır bir durgunluk dönemine girmeye başlamıştı. 1980 yılından sonra liberal düşüncenin hızla yayılmasıyla birlikte dünyada serbest piyasa ekonomisine geçiş dönemi başlamıştır. Serbest piyasa ekonomisi ABD'de Ronald Reagan, İngiltere'de ise Margaret Thatcher'in iktidara gelmesiyle daha da yaygınlaşmıştır. Turgut Özal'ın 1983 seçimlerinde göreve gelmesiyle Türkiye de bu yaygınlaşmadan nasibini almıştır. Türkiye, Turgut Özal'ın ekonomi eksenli dış politika düşüncesinin ilk adımı olan ve ilerleyen bölümlerde detaylıca ele alınacak olan 24 Ocak Kararları'yla serbest piyasa ekonomisini benimsediğini göstermiş ve 1983 seçimlerinde Başbakanlık koltuğuna oturur oturmaz da benimsediği ekonomi politikalarını hayata geçirmeye başlamıştır.

Turgut Özal, Türkiye'nin 12 Eylül 1980 askeri darbesi öncesi ve sonrası bulunduğu sıkıntılı ortamı ve Dünya'da yaşanan ekonomik iniş ve çıkışları çok iyi analiz

etmişti. Türkiye'nin içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan ekonomiyi düzelterek çıkacağına inanıyordu. Bu inanış da Özal'ı dış politikada ekonomi eksenli bir yola itmiş oldu. Turgut Özal için ekonomi demek her şey demektir. Kendisi her şeyi ekonomiyi merkeze alarak şekillendirirdi. Özal, 6 Kasım 1983 tarihli seçim beyannamesinde dış politikaya ilişkin görüşlerini belirtirken ekonominin önemini şu şekilde vurgulamıştır:

Türkiye, siyasi, askeri ve iktisadi işbirliği yönünden mensubu bulunduğu Batı Dünyası ile ilişkilerinde savunma ihtiyaçlarının yanında, iktisadi gelişme ve kalkınmasını hızlandıracak ve menfaatleri dengeleyecek daha aktif bir politika takip etmelidir. Başta yurdumuzun güvenliği olmak üzere kuvvetli bir savunma gücüne sahip olmamız zorunludur. Bunun ilk şartı iktisaden güçlü olmaktır (Özal, 1993, s. 143).

Bu bilgilerin de gösterdiği gibi, Turgut Özal ekonomiyi güçlendirmek için Batı dünyası ile aktif bir dış politika izlenmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca ülkemizin güvenliğini sağlayacak savunmaya sahip olmamız için de ekonomik gücün askeri gücü getireceğine inanıyordu. Bu konuda da son derece haklıdır.

Turgut Özal, dış politikada ekonomiyi önceliğine aldığı için ABD'yi çok önemsemiştir. ABD Özal için ekonomik süper güçtü. Aynı zamanda ekonomi açısından da örnek ülkeydi. Özal'ın bu düşüncesinin oluşmasının en büyük sebeplerinden birisi de Dünya Bankası'nda çalışmış olmasıdır. Özal, ABD'yi Avrupa'dan daha önemli bir pazar olarak görmüştür. ABD'nin bu gücünün de banka sisteminden geldiğini düşünen Özal şunları söylemiştir:

Dünya banka sisteminin ağırlığı Amerika'dadır. Kim ne derse desin. Türkiye'ye gelen bankaların ağırlığı da Amerikan bankalarında. Hatta yatırımların da ağırlığı o kanaldadır. Başka memlekette gelse bile gerisinde, arkasında Amerikan sermayesi vardır (Güneş, 25 Mart 1985, s. 9).

Yukarıdaki bilgilerin de bize gösterdiği üzere Turgut Özal, ülkemizin ekonomisinin güçlü olması için ABD'yi çok önemsemiştir. ABD'yi ekonomi için rol model olarak gören Özal, aynı zamanda ABD ile ticaretimizi arttırmak için de büyük çaba

harcamıştır. Turgut Özal'ın kuzeni ve dönemin Milli Savunma Bakanı Hüsnü Doğan şunları söylemiştir³⁵:

Şu detayı özellikle belirtmek istiyorum. Daha önceki yıllarda Türkiye sürekli ABD'den yardım alırdı. Bizim dönemimizde Turgut Özal, ABD'ye "Ülke olarak artık sizden yardım istemiyoruz. Gelin, partner olalım ve ticaret yapalım" teklifinde bulundu. Özal, ben sizden ürün alayım, sizde benden alın düşüncesindeydi.

Özal, sadece ABD ile değil, tüm Dünya ile kazan-kazan mantığında alışveriş yapmak niyetindeydi. Ayrıca Özal'ın ekonomi eksenli dış politikadaki adımlarından birisinin de Avrupa Topluluğu'na (AT) üye olma adımı olduğunu unutmamak gerekmektedir. Çünkü Özal'a göre Avrupa Topluluğu'na (AT) üye olabildiğimiz takdirde ekonomimiz daha da güçlenecekti. Özal aynı zamanda ekonomimiz için alternatifler yaratmaya çalışırdı. Buna en iyi örnek kendisinin kurulmasına öncülük ettiği Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB) projesiydi.

Hüsnü Doğan ekonomi anlayışı konusunda da şu bilgileri aktarmıştır³⁶:

Turgut Özal'ın, özellikle ekonomik anlamda geçmiş hükümetlere ve liderlere göre çok farklı ekonomik görüşleri vardı. En önemli farklılıkları; dış ticaret anlayışı, döviz ve yabancı sermaye, ikili ilişkiler konularındaydı. Dış ticaret gelişirse dış politika da gelişir düşüncesindeydi. 1979 yılında ihracat 2.2 milyar dolardı. 1992 yılında 12 milyar doları bulmuştu. Özal, 15 Nisan 1987 yılında AET'ye ortak pazar ve tam üyelik başvurusunda bulundu. Özal'ın ekonomi politikası dışa açıktı. İhracata teşvik için bütün tedbirleri de almıştı. Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu hakkında 30 sayılı karar, bir devrim niteliğini taşıyordu. Ardından 32 sayılı karar devreye girdi. Bu hamle ile dövizin yurt içine giriş ve çıkışını rahatlattı. Dış ticaret rahatladı. İnsanların önü açılınca hiç ummadığımız kişiler ihracat yapmaya başladı. Özal döneminde insanlar yeni imkanlar kazandı. 80 öncesi Türkiye ithal yasağı olan bir ülkeydi.

³⁵ 23 Mart 2018'de Sn. Hüsnü Doğan'la yapılan yüz yüze görüşmeden

³⁶ 23 Mart 2018'de Sn. Hüsnü Doğan'la yapılan yüz yüze görüşmeden

Hüsnü Doğan'ın verdiği bilgiler Turgut Özal için ekonominin ne kadar önemli olduğu ve Özal'ın ülkemiz ekonomisi için neler yaptığının kanıtıdır. Ayrıca Hüsnü Doğan'ın, Turgut Özal'ın ekonomik model olarak yalnızca ABD'yi değil, Avrupa ve Japonya'yı da yakından takip ettiğini dile getirmesi çok önemli detaylardır.

Türkiye, Özal dönemi öncesinde dışa kapalı bir ülkeydi. Bu durum ülkemizdeki iş adamlarımızı da derinden etkiliyordu. Özal'ın Başbakan olmasıyla birlikte iş adamlarımız yurt dışını ziyaret etmeye başladı. Türk iş adamlarını resmi heyetle ilk defa yurtdışına götürenin Turgut Özal olduğunu da özellikle belirtmek isabetli olacaktır. Özal dönemi öncesi iş adamları iki yılda bir defa yurtdışına çıkabiliyordu. Bu durum ortadan kaldırıldı. Aynı zamanda yurtdışına çıktığımızda yanınıza en fazla 300 dolar alınabiliyorken bu kısıtlayıcı faktör de ortadan kaldırıldı. İnsanlar istediği kadar yurtdışına çıkarak iş yapabiliyorlardı. Ekonomi böylece hareketlenmiş oldu. Özal ayrıca ilerleyen bölümlerde detaylıca inceleyeceğimiz gibi birçok uluslararası derneğin kurulmasına da aracılık etti. Türk Amerikan İş Adamları Derneği (TABA), Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) gibi önemli sivil toplum kuruluşları Özal döneminde kuruldu. Özal, iş adamlarıyla aynı uçakta seyahat ederdi. Konuyla ilgili dönemin Türk Sanayici İş Adamları Derneği (TÜSİAD) Başkanı Halis Komili şunları söylemiştir:

Sayın Özal, sahip olduğumuz vizyonda, ufuk sahibi bir kişi olarak milletimiz tarafından şükranla anılacaktır. Birlikte yaptığımız yurtdışı seyahatlerinde, işadamlarını tek tek yanına çağırır, bizlere fevkalade katkıları olurdu. İhracatın Türk işadamına öğretilmesinde hocalık vazifesi yapmıştır. Seyahatleri sırasındaki o sıcak ve candan davranışlarını asla unutmayacağız (Özsoy, 1994, s. 107).

Günümüzde halen varlıklarını koruyan birçok işadamının Özal'ın ekonomik reformlarıyla büyümeye başlayan kişiler olduğunu da söylemek mümkündür. Özal'ın dış politikada ekonomiye çok önem vermesi ile birlikte dışişleri mensupları ekonomi ile daha fazla ilgilenmek zorunda kaldılar. Özal, dışişleri mensuplarının da birçoğunu yurtdışına göndererek, onların dışarıyı görmüş olmalarını sağlamıştır. Ayrıca Özal yurtdışına gittiği zaman o ülkenin en önemli ekonomi kuruluşlarıyla da bir araya gelerek saatlerce toplantılar yapardı.

Turgut Özal, göreve gelir gelmez serbest piyasa ekonomisini uygulamaya başlayarak tabuları yıkmıştır. Kendisi ekonomik reformları hayata geçirince mutlu olan

bir liderdi. Güçlü ekonomi güçlü dış politika anlayışında olan Turgut Özal, Başbakan olarak göreve başladıktan sonraki 100. gününde gazeteci Mithat Sirmen ile yaptığı söyleşide şunları söylemiştir:

Ekonomisi dışarıya el açmayı icap ettiren bir ülkenin siyasi ağırlığının da olamayacağına inanıyoruz. Ekonomisi kuvvetlenen ülke, siyasi ağırlığa sahip olur. Bir ülkenin dış siyasetinde benim kanaatim, ekonomi yüzde 80 ağırlıktadır. Bütün ülkelerin sefirleri, bakanları, başbakanları, bugün artık mal satmak için uğraşıyorlar. Ve siyasi ağırlığı da buna göre ayarlıyorlar. Çoğunu gördüm, şu malı alın, şu işinizi kolaylaştıralım diyenler var. Onun için bu konularda gerçekçi olma mecburiyeti var. Siyaseti salonlarda güzel laf etmek şeklinde anlamıyorum ben. Hepsi karşılıklı menfaate dayanır. Tabii bu menfaatin içinde de ticari hususlar önem kazanıyor (Sirmen, 1984, s. 1,7).

Turgut Özal için her zaman en önemli mesele ekonomi olmuştur. Kendisine göre tüm sorunların çözümünü ekonomi sağlayabilirdi. Dış politikada olduğu kadar iç politikada da ekonomi öncelikti. Kurduğu Anavatan Partisi'nin 1983 ve 1987 seçimlerinin kazanmasında Özal'ın ve parti söylemlerinin ekonomi ağırlıklı olduğunu da görmek mümkündür. Türkiye'yi siyasi anlamda da bölgesel bir güç yapabilme isteği olan Turgut Özal'a göre siyasi hedeflere ulaşmak için de en önemli araç güçlü bir ekonomi idi. Daha önceki bölümlerde dile getirdiğimiz gibi kendisi dış politikada 'düşman' yerine 'müşteri' kavramını kullanırdı. Buna göre, ülkemizin siyasi amaçlarına ulaşabilmesi için diğer ülkeler ile olan ekonomik ilişkilerini arttırması gerekmekteydi. Türkiye'nin dış politikasının da dış ticaretini besleyecek şekilde düzenlenmesi gerektiği düşüncesindeydi.

Özal'ın dış politikadaki ekonomi anlayışını binlerce sayfada bile anlatmak pek mümkün değildir. Özal'ın yaptığı her konuşmada ekonomi sözcüğünün geçtiği görülür. Özal, 1980 öncesi Dünya'da ve Türkiye'de yaşanan sorunları mühendis zekasıyla çok iyi analiz etmiş, bu analizleri de aktif dış politikaya uygulayarak ekonomiyi önceliğe almıştır. Daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz ve Özal'ın çok sık kullandığı "transformasyon" yani değişim ve dönüşüm sözcüğünü Türk ekonomisinde de uygulamıştır. Kendisinin ekonomi eksenli dış politika anlayışına göre bir ülke ile ekonomik ilişkileriniz iyi olursa dış politikadaki sorunlarımız çözüldü. Yunanistan ve Ortadoğu gibi kronikleşen sorunlar yaşadığımız ülkeler dışında Özal bu düşüncesinde büyük ölçüde başarılı olmuştur. Ayrıca Özal'ın görev başında olduğu 1983-1993 yılları arasındaki diğer ülkelerde ekonomik durumumuza baktığımız zaman kendisinin

hedeflediği noktaya büyük ölçüde ulaştığını da söylemek mümkündür. Sonuç olarak Özal, dış politikada da ekonomide de ülkemizde büyük reformlar gerçekleştiren bir lider olarak hafızalara kazınmıştır.

2.3.3. Arka Kapı Diplomasisi

Bu bölümde de Turgut Özal'ın sık sık uygulamaya çalıştığı “Arka Kapı Diplomasisi” konusundan bahsedilecektir. Özal'ın arka kapı diplomasisi anlayışını incelemeyen diplomasi tanımına bakmak isabetli olacaktır. Türkçe’de diplomasi kavramının anlaşılması için Türk Dil Kurumu’nun Türkçe Sözlüğü’nün diplomasi tanımı iyi bir referanstır. TDK’ya göre diplomasi: “Uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü; yabancı bir ülkede ve uluslararası toplantılarda ülkesini temsil etme işi ve sanatı; bu işte çalışan kimsenin görevi, mesleği; bu görevlilerin oluşturduğu topluluk; güç bir görüşme sırasında gösterilen ustalık ve beceriklilik” olarak tanımlanmıştır.³⁷ Diplomasi tanımını, ‘uluslararası ilişkilerin barışçıl yollarla çözüldüğü görüşme sanatı’ olarak yapmak da mümkündür.

Diplomasi, uluslararası ilişkiler alanında yüzyıllardır çok önemli bir konuma sahip olmuş ve kullanılmıştır. Diplomasi konusu günümüzde de ülkelerin vazgeçilmez konularının başında gelmektedir. Ülkeler birbirleri arasında birçok diplomasi türü ile masaya otururlar. Bunlardan bazıları ticari diplomasi, ikili diplomasi, çoklu diplomasi, kamu diplomasisi, ve küresel diplomasi. Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle birlikte farklı diplomasi türleri de ülkelerin hayatına girmiştir. Bunlardan bir tanesi dijital diplomasi olmuştur. Diplomasi kavramı çoğu zaman dış politika ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. İngiliz diplomat Sir Victor Wellesley, diplomasi ve dış politika kavramları arasındaki farkı iyi bir şekilde özetlemiştir:

Diplomasi politika değil, politikayı uygulayan bir vasıta. Bu iki unsur birbirini tamamlar zira biri diğerinin işbirliği olmadan harekete geçemez. Diplomasi dış politikadan bağımsız bir mevcudiyete sahip değildir, fakat her ikisi birlikte tek bir icra politikası oluşturur; politika stratejiyi yapar, diplomasi ise taktikleri.³⁸

³⁷ <https://www.ilimvemedenyet.com/diplomasi-nedir-kokeni-ve-tarihsel-gelisimi.html> (Erişim Tarihi: 14.02.2019)

³⁸ <https://www.ilimvemedenyet.com/diplomasi-nedir-kokeni-ve-tarihsel-gelisimi.html> (Erişim Tarihi: 14.02.2019)

Yukarıda belirtilen diplomasi türlerinden farklı olarak özellikle son yıllarda sıkça duyduğumuz ve Turgut Özal'ın kullandığı diplomasi türü de “Arka Kapı Diplomasisi”dir. Ülkeler ikili ilişkilerini yukarıda sözü edilen birçok diplomasi türü ile gerçekleştirir. Bu diplomasi türlerinde ülkeleri resmi diplomatlar ve siyasetçiler temsil eder. Arka kapı diplomasisi ise; ülkeler arasında kamuoyuna yansımadan yürütülen görüşmelerdir. Bu görüşmeleri ülkeler adına önemli bir işadamı da yapabilir, önemli bir sivil toplum kuruluşu lideri de.

Ülkeler arasında krizler yaşandığında bu krizler derinleştiği zaman genellikle arka kapı diplomasisi devreye girer. Bu aşamada arka kapı diplomasisinin amacı kriz yaşayan ülkelerin yeniden eski günlere dönmesi için çaba harcamaktır. Kriz yaşayan ülkeler nezdinde güçlü olan aktörler üzerinden arka kapı diplomasisi yürütülerek ilişkiler düzeltilmeye çalışılır.

Turgut Özal Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı görevlerindeyken arka kapı diplomasisine birçok kez başvurmuştur. Özal, özellikle de ABD ile tıkanan ilişkilerde bu diplomasi türünü çok kullanmıştır. Arka kapı diplomasisini yürütecek kişi veya kişilerin iki ülke tarafından da benimsenmiş aktörler olması gerekmektedir. Özal'ın ABD'ye karşı arka kapı diplomasisini yürüten kişi de 500. Yıl Vakfı Başkanı Yahudi işadamı Jak Kamhi olmuştur. 500. Yıl Vakfı'nın kuruluş amacı, vakfin Internet sitesinde şu ifadelerle anlatılmıştır:

1992 yılında Türkiye'de, 1492'de ya dinlerini feda etmek veya “bir daha ne sebeple olursa olsun geri dönmek” üzere ülkeyi terk etmek zorunluğunda bırakılan İspanyol Yahudileri Sefarad'ların Osmanlı İmparatorluğu'na buyur edilmelerinin ve burada kendilerine yeni bir vatan yaratmalarının 500. yıldönümü kutlandı. 1989 yılında Müslüman ve Yahudi 113 Türk Vatandaşı tarafından kurulmuş olan 500.YIL VAKFI'nın amacı, Kuruluş Senedi'nin 3. maddesinde de ifade edildiği gibi Türkler'in devlet ve toplum olarak üstün insanlık vasıflarını her türlü olanaktan yararlanarak tüm dünyaya tanıtmak, din ve vicdan hürriyetlerini korumak için bağınazlık ortamından kaçarak Türk toprağını vatan seçen Museviler'e kucak açan Türk Milleti'nin insancıl yaklaşımını en geniş şekilde yurt içinde ve yurt dışına duyurmak ve Musevi yurttaşlarımızın şükran ifadelerinin açıklanmasına yardımcı olmaktır. Yüklendiği bu misyondan gurur duyan 500. YIL VAKFI, bu amaçla yıllar boyu yurt içinde ve yurt dışında özellikle ABD, Kanada, Meksika ile Fransa ve İngiltere başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde

düzenlediği akademik ve sosyal etkinliklerle bu mesajı dünya kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır ve çalışmaya devam etmektedir.³⁹

Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı gibi, 500. Yıl Vakfı'nın en önemli amacı Türklerin üstün insanlık vasıflarını ve insancıl yaklaşımlarını tüm dünyaya duyurmak olmuştur. 1989 yılında Turgut Özal'ın destekleriyle kurulan 500. Yıl Vakfı, ülkemizin ABD ile ilişkilerindeki arka kapı diplomasisini yürüten bir sivil toplum kuruluşu olmuştur. Bu diplomasiyi yürüten de 500. Yıl Vakfı'nın kurucu Başkanı Jak Kamhi'dir.

Turgut Özal'ı ABD ilişkilerinde arka kapı diplomasisine iten olumsuz gelişmeler yaşanmıştır. Bu tıkanan ilişkilerle ilgili Özal'a en yakın isimlerin başında gelen Mehmet Keçeciler şunları söylemiştir⁴⁰:

Özal, ABD'yi iyi tanıyordu. Orada devlet adamları ile dost oldu. Ama Turgut Bey ilk seçildiğinde, ABD'ye gittiğinde Ronald Reagan vardı. Bana Özal kendisini anlattı bu durumu. Özal, ABD'ye gitti. Reagan'a uğramış. Özal, Reagan'a; "Ben çıkınca gazeteciler Türkiye-ABD dostluğunu soracaklar. Ben nasıl dostuz diyebilirim. Siz bize F16 vermiyorsunuz. Bize ABD silahlarını vermiyorsunuz. Biz NATO üyesiyiz. Parasını verdiğimiz firkateynleri bile vermiyorsunuz." demiş. Reagan da Özal'a; "Bu durumların üzerinde kongre kararı var. Lobi yapın." demiş. Turgut Bey de "Yapıyoruz ya" demiş. Biz de o sırada ABD'deki Time Dergisi'ne reklam ve yazı vermiştik. Reagan da Özal; "Bu işler öyle olmaz. Sizin üzerinizde Ermeni ve Yahudi lobisi var. İtalyan lobisi size yardım etmez. Sizi kurtaracak Yahudi lobisi var." demiş.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere Turgut Özal, ABD ile diplomatik ve siyasi ilişkilerin normalleşmesi için arka kapı diplomasisi uygulayarak, ülkemize çıkar sağlamayı hedeflemiştir. Özal, ABD ile ilişkilerde Yahudi lobisini devreye sokmaya gayret göstermiş, bunda da 500. Yıl Vakfı Başkanı Yahudi işadamı Jak Kamhi'yi öncü olarak kullanmıştır. Turgut Özal döneminde Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunan Ali Bozer de, çalışmamız kapsamında kendisi ile gerçekleştirilen yüz yüze görüşmede,

³⁹ http://www.muze500.com/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=121&lang=tr (Erişim Tarihi: 25.03.2018)

⁴⁰ 23 Nisan 2018'de Sn. Mehmet Keçeciler'le yapılan yüz yüze görüşmeden

Yahudi vatandaşlarımız ile yapılan kulisin ABD ilişkilerimiz adına büyük faydaları olduğundan bahsetmiştir.⁴¹

Ülkeler arasında resmi temaslar gerçekleştiği zaman bu temaslar sırasında gerçekleştirilen görüşmelerin kayıt altına alınıp, resmi arşive koyulması gerekmektedir. Arka kapı diplomasisinde gayri resmi görüşmeler olduğu için bu durum söz konusu değildir. Özal döneminde yine Dışişleri Bakanlığı yapmış Hikmet Çetin kendisine “Turgut Özal’ın ABD ile ilgili izlediği politikaları nasıl buluyorsunuz?” sorusu sorulduğunda şunları söylemiştir⁴²:

Ben Özal ile hep rahat çalıştım. Batı ile iyi ilişki kurma politikasını doğru buluyorum. Özal sık sık ABD Başkanları ile görüşürdü. Burada size özel bir bilgi daha vermek isterim. Demirel bir gün bana “Dışişleri arşivlerini bak.” dedi. Ben de baktım ama arşivde kayıt yok. Körfez sırasındaki görüşmeler de yok. Demirel, bana “Özal ile görüş..” dedi. Normal şartlarda görüşmelerin arşivde olması lazım. Cumhurbaşkanı’nın görüşmeleri ülkeyi bağlar. Ben de Özal’ı aradım ve görüşme tutanaklarını istedim. Özal, “Göndereceğim.” dedi ve gönderdi.

Hikmet Çetin’in belirttiği üzere Turgut Özal Cumhurbaşkanı görevindeyken ABD Başkanları ile sıkça görüşmesine rağmen yapılan görüşmeleri resmi arşivlere ilk önce göndermemiş, Süleyman Demirel’in talebi üzerine daha sonradan göndermiştir. Bu durum bile Turgut Özal’ın arka kapı diplomasisi anlayışına ne kadar yakın olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, arka kapı diplomasisi ülkeler tarafından sıkça kullanılmış ve kullanılmaya devam edilmektedir. Bu diplomasi türünün ülkelere yarar getirebileceği gibi bazen de zarar getirebileceğini de unutmamak gerekmektedir. Arka kapı diplomasisinin, ülkeler arasındaki krizler aşamadığı durumlarda ilişkilerin normalleşmesi adına doğru kişiler tarafından yürütülmesi isabetli olacaktır.

⁴¹ 24 Nisan 2018’de Sn. Ali Bozer’le yapılan yüz yüze görüşmeden

⁴² 23 Mart 2018’de Sn. Hikmet Çetin’le yapılan yüz yüze görüşmeden

2.3.4. Çok Yönlülük

Bu bölümde de ‘çok yönlülük’ özelliğinin Turgut Özal’ın dış politika anlayışı açısından ne anlam ifade ettiği detaylıca ele alınacaktır. Turgut Özal’ın genel hayatına bakıldığında çok yönlü bir kişi olduğunu söylemek mümkündür. Kendisinin hem özel sektörde hem de bürokrat olarak çalışmış olması, ekonomi ve devlet işleyişi konularına hakim olmasını sağlamıştır. Bunlara ek olarak iki yıl ABD’de, Dünya Bankası’nda çalışması da Özal’ın çok yönlülüğüne yurt dışı tecrübesini de eklemiştir. Özal kişilik itibarıyla de çok yönlülüğe müsaitti. Genel olarak herkese pozitif davranırdı. Uzlaşmacı bir yapıya sahipti. İç ve dış siyaset aktörleriyle ilişkilerini hep iyi tutmaya gayret gösterirdi.

Yukarıdaki bilgilere ek olarak Özal’ın 1977 yılında Milli Selamet Partisi’nden İzmir Milletvekili adayı olması ve dindar kişiliğini her fırsatta dile getirmesi, bunlara karşı da liberal değerlerden de vazgeçmemesi kendisinin çok yönlülüğünü de ortaya koymuştur. Özal, Anavatan Partisi’ni dört farklı ideolojik düşünceden bireyleri bir araya getirerek kurmuştur. Anavatan Partisi, Türkiye’nin sentez partisi olmuştur. Özal’ın bu sentezin kurucusu olması da kendisinin çok yönlülüğünü açıkça göstermektedir.

Özal’ın yukarıda detaylı bahsettiğimiz çok yönlü kişiliği dış politika düşüncesine de fazlasıyla yansımıştır. Özal, ekonomi eksenli aktif bir dış politika yürütmeyi tercih etmiştir. Bu tercihi de kendisini çok yönlü dış politikaya itmiştir. Özal öncesi bazı liderler ideolojik nedenlerden ötürü dış politikada alternatiflere kapalı olmuşlardır. Özal tam tersine dış politikada alternatif geliştirme yoluna gitmiştir. Kendisi Batı, Doğu ya da Kuzey ayrımı yapmamıştır. Özal, dış politikada ülkemizin amaçlarına ulaşabilmek için başta ekonomik ilişkiler olmak üzere en olmaz denem ülkeler dahil tüm ülkelerle ilişkileri geliştirmenin yollarını aramıştır. Bu da onun döneminde çok yönlü bir dış politika yürütüldüğünün en önemli kanıtlarındandır.

Gazeteci Mithat Sirmen, Turgut Özal ile yapmış olduğu söyleşi sonucunda Özal’ın dış politika konusundaki görüşlerini aşağıdaki şekilde kayda geçirmiştir: Özal, Türkiye’nin dış politikasının ağırlığının kendi iktidarları dönemine kadar Ege, Kıbrıs ve Yunanistan meselelerinden oluştuğunu, ancak, Türkiye’nin dış politikasının sadece Ege, Kıbrıs ve Yunanistan meselesi olmadığını, Türkiye’nin büyük bir ülke olduğunu, ona göre de dış politikasının çok yönlü olması gerektiğini belirtmiştir (Özal, 1987, s. 19).

Turgut Özal, hükümetin kuruluşundan sonra 7 Ocak 1984 tarihli ilk basın toplantısında izlenecek olan dış politikayı da şu sözlerle ifade etmiştir:

Güçlü bir Türkiye, bölgemizde barış ve istikrarın korunması bakımından bir denge unsuru ve bir teminattır. 1983 yılı boyunca dünya barış ve güvenliğini tehdit eden buhran ve meselelere yenileri ilave olurken, mevcutlar daha da ağırlaşmış ve derinleşmiştir. Bu ortamda Atatürk ilkelerine dayanan barışçı dış siyasetimiz daha büyük bir önem ve değer kazanmaktadır. Hükümetimiz bu siyasetin özünü teşkil eden, ülkemizin güvenlik ihtiyaçlarının bölgemizin huzur ve istikrarının icaplarıyla birlikte mütalaası noktasını daima ön planda tutacaktır. Hükümet programımızda belirtilmiş olduğu üzere, Batı camiasıyla mevcut bağlarımızı ve Arap-İslam alemiyle mevcut yakın ilişkilerimizi dış politikamızın birbirini tamamlayan unsurları olarak kabul etmekteyiz. Doğulu ülkelerle bağımsızlık, egemenlik, hak eşitliği, toprak bütünlüğüne saygı ve içişlerine karışmama ilkeleri ve Helsinki Nihai Senedi zemininde istikrarlı dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmeyi, ekonomik, ticari ve teknik işbirliğimizi arttırmayı hedef alan programımız doğrultusunda, çok boyutlu dış siyaset tatbikatının muhtevalı bir örneği ortaya konulacaktır (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1984, s. 42-43).

Turgut Özal, hükümetin kuruluşundan sonra yaptığı ilk basın toplantısında çok yönlü bir dış politika uygulanacağını açıkça ifade etmiştir. Ekonomik kalkınmanın en önemli gereklerinden biri dış dünyaya açılmaktır. Özal da bunun için ülkemizin çok yönlü bir dış politika uygulaması gerektiğine inanırdı. Özal'ın dış politika düşüncesinde ABD'nin ve Batı'nın yeri çok önemlidir. Özal, ABD ve Batı ile bağları koparmadan İslam ülkeleri, Ortadoğu, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri başta olmak üzere tüm bölgelerle samimi ilişkiler kurmayı hedefledi. Özal döneminde ülkemiz bir taraftan Karadeniz Ekonomik İşbirliği, İslam Konferansı Örgütü'ne aktif olarak katılırken, diğer taraftan da Avrupa ile ilişkilerini tekrar canlandırıyordu.

Turgut Özal'ın çok yönlülük anlayışı üzerinde etkili olan özelliklerinden birisi de pragmatik bir lider olmasıydı. Özal, dış politikada olaylara çok fazla ideolojik ve duygusal yaklaşmamaya gayret gösterir, ülkesi için çıkar odaklı hareket edebilen bir liderdi. Özal'ın pragmatik özelliğinin dış politikaya yansımaları Hasan Cemal'in Özal Hikayesi kitabında Batılı bir diplomat şöyle ifade etmektedir:

Turgut Özal pragmatik bir insandır. ‘Aklı’ Batı’da, ‘gönlü’ Doğu’dadır. ‘Aklı Batı’dadır’, zira sermaye, teknoloji oradadır. ‘Gönlü Doğu’dadır’, çünkü İslami kimliğini, kültürünü orada görür.⁴³

Turgut Özal dış politikada bir tek ABD ve Batı yönlü bir politika izlemiş gibi görünse de kendisi esasında çok yönlü bir dış politika uygulamaya çalışmıştır. Duayen gazeteci Muharrem Sarıkaya, “Turgut Özal, tamamen ABD eksenli bir dış politika mı yürüttü?” sorusuna yanıt olarak şunları söylemiştir⁴⁴:

Kesinlikle katılmıyorum. Özal, tek yönlü bir ABD politikası gütmeydi. Böyle olsaydı İran ile ilişkilerimiz bu kadar iyi olmazdı.

Muharrem Sarıkaya’nın verdiği yanıtta görüldüğü gibi Özal çok yönlü bir dış politika anlayışı sayesinde hem ABD ile hem de ABD’nin düşmanı durumundaki İran ile ilişkilerini sürdürmüştür. Özal dönemiyle birlikte daha önceden sorun yaşadığımız ülkelerle de bir araya gelip sorunlarımızı tartışarak çözebileceğimizi, aynı anda hem İslam ülkeleriyle samimi ilişkiler kurup, hem de Avrupa Birliği’ne girebileceğimiz düşünce anlayışı hakim olmuştur. Özal, ülkemizin dış politikada tek kartını ABD ve Batı tarafına dönük kullanmış gibi gözükse de kendisi dış politikada çok yönlülüğü uygulamaya çalışmıştır. Özal, ABD ve Batı’yı kısmen bir amaç değil de araç olarak görebilmekteydi. Kendisine göre ülkemiz Batı ile Doğu arasında bir köprü vazifesi görebilirdi. Özal kişiliği itibariyle alternatifler geliştirmeyi isteyen bir liderdi. Bu özelliği kendisinin dış politikada çok boyutlu stratejiler geliştirme ve uygulama taktiğini izlemesini gerektirmiştir. Özal dönemiyle birlikte Türk dış politikası çok yönlü bir anlayışla hareket etmeye gayret göstermiş ve bu hareketiyle kısmen başarılı olmuştur.

2.4. Turgut Özal’ın Başbakanlık Yolunda Yaşanan Önemli Gelişmeler

2.4.1. 24 Ocak 1980 Kararları

Bu bölümde Turgut Özal’ın Başbakanlık yolunda yaşanan en önemli gelişme olan 24 Ocak Kararları detaylıca incelenecektir. Turgut Özal denince aklımıza gelen ilk

⁴³http://www.academia.edu/14301339/D%C4%B1%C5%9F_Politikada_%C3%96zall%C4%B1_Y%C4%B1llar_193-1993_s.300 (Erişim Tarihi: 08.06.2018)

⁴⁴ 23 Mart 2018’de Sn. Muharrem Sarıkaya’yla yapılan yüz yüze görüşmeden

konulardan birisi 24 Ocak Kararları'dır. Özal, ilk olarak 24 Ocak Kararları ile halkın vitrinine çıkmış ve halkın nezdinde ciddi anlamda tanınmıştır. 24 Ocak Kararları'nın detaylarına geçmeden önce 5 Ocak 1979'da yapılmış olan "Guadeloupe Zirvesi"nden söz etmek daha yerinde olacaktır.

Guadeloupe, ABD'nin Texas eyaletinde bulunan bir dağın adıdır. Söz konusu mekanda yapılmış bulunan Guadeloupe Zirvesi'ne ABD Başkanı Jimmy Carter, İngiltere Başbakanı James Callaghan, Fransa Devlet Başkanı Valery Giscard D'Estaing ve Federal Almanya Başbakanı Helmut Schmidt katılmıştır. Zirve 2 gün sürmüştü ve 7 Ocak 1979 tarihinde sona ermiştir. Guadeloupe Zirvesi'ne damgasını vuran en önemli iki konu Türkiye ve İran'dı.

Guadeloupe Zirvesi'nin Türkiye konusunun ana başlığı ülkemize kredi verilmesi için IMF ile anlaşılmasıydı. Aynı zamanda zirvede Türkiye ile Dünya Bankası'nın işbirliği yapması da tavsiye ediliyordu. Zirvede alınan diğer tavsiyelerden bazıları ise şunlardı:

1. TL'nin değeri düşürülmeli.
2. Petrol ürünleri başta olmak üzere, tüm mal ve hizmetlere yüzde 100 zam yapılmalı.
3. Ücretler sabitlenmeli.
4. Karma ekonomi terk edilerek serbest piyasa ekonomisine geçilmeli.
5. Devletin ekonomideki etkinliği azaltılmalı.
6. Bu tavsiyelerin yerine getirilip getirilmediği, Guadeloupe Zirvesi'ne katılan ülkelerin belirleyeceği bir heyet tarafından izlenmeli.⁴⁵

Star Gazetesi yazarı Ardan Şentürk, geçmiş yıllarda ABD Strateji Uzmanı ve Eski CIA Ankara Büro Şefi Paul Henze ile yaptığı görüşmede Henze, Guadeloupe Zirvesi için şunları söylemiştir:

Türkiye'nin geleceğiyle ilgili kararlar, 1979'da Guadeloupe'da yapılan dörtlü Batı zirvesinde alındı. Başkan Carter, İngiltere Başbakanı James Callaghan, Almanya Başbakanı Helmut Schmidt ve Fransa Cumhurbaşkanı Valery Giscard d'Estaing ile bir araya geldi. Ana konu Amerika ile Sovyetler arasında süren yumuşama ve nükleer

⁴⁵ <https://medium.com/@alibulunmaz/turkiyeyi-yeniden-kuran-toplantı-guadeloupe-zirvesi-e17d1c7e612a> (Erişim Tarihi: 22.05.2018)

silahsızlanmaydı ama iki önemli konuda karar alındı. Birinci İran, diğeri de Türkiye'nin geleceğiydi. Zirvede Türkiye de bütün yönleriyle ele alındı. Ülke ekonomisi çökmüştü. İç savaş benzeri bir durum yaşanıyordu. İran Devrimi'nin kaçınılmaz görüldüğü bir ortamda Türkiye'nin stratejik NATO müttefiki olarak ayaklarını yere sağlam basması gerekiyordu. Bu çerçevede iki kişiye görev verildi. Almanya eski Maliye Bakanı Hans Hermann Matthöfer Türk ekonomisinin IMF desteğiyle düzelmesi için özel bir program hazırlayacaktı. Zbigniew Brzezinski de Türk iç siyasetinin istikrara kavuşturulması için görevlendirildi. Ben Brzezinski'nin yardımcısı olarak görev yapıyordum, konu benim masama geldi. Matthöfer'in programı, Demirel hükümeti tarafından 24 Ocak 1980'de açıklandı, işin başına Özal getirildi. Fakat iç siyasette istikrar sağlanamayınca programın uygulanması da giderek imkansız hale geliyordu. Demirel ve Ecevit istikrar için gerekli adımları atamayıp çatışmalar artınca ordu darbeyi yaptı. Bu gelişmeyi bekliyorduk.⁴⁶

Gazeteci Mehmet Barlas'ın Turgut Özal ile yaptığı söyleşide sorduğu “12 Eylül askeri müdahalesi Türk ekonomisini serbest pazar yönünde yeniden yapılandırmayı amaçlayan, 24 Ocak Kararları'ndan sonra geldi ve aynı ekonomik politikalara devam edildi. Bunda başta ABD olmak üzere batılı büyük devletlerin, Türkiye'yi kurtarmak için karar aldıkları *Guadeloupe* Zirvesi arasında bağlantı var mıdır?” sorusuna Özal'ın yanıtı şu şekilde olmuştur:

Sözünü ettiğiniz Guadeloupe Zirvesi, Ecevit'in Başbakan olduğu sırada, 1979'da toplandı ve büyük devletler, ekonomisi iflas eden Türkiye'yi kurtarma kararı aldılar. Aynı anda, OECD'de 2 numaralı grup kuruldu. Başına da Van Lennep getirildi. Askerlerin 12 Eylül'den sonra da, aynı politikalara devam etmeleri Guadeloupe Zirvesi'ne ne kadar bağlanır bilemem. Ama anladığım kadarı ile askerler çok zor olan ekonomik durumun, benim tarafımdan götürülmesine karar vermişlerdir (Barlas, 1994, s.8).

Turgut Özal, Guadeloupe Zirvesi ile 24 Ocak Kararları arasındaki bağlantıyı net bir şekilde kuramamış olsa da Guadeloupe Zirvesi sonucu Türkiye'ye yapılan tavsiyeler ile 24 Ocak Kararları arasında yakınlık olduğunu görmek mümkündür denilebilir. Ayrıca Türkiye'de görev yapmış olan Paul Henze'nin de söyledikleri dikkate alındığında, Guadeloupe Zirvesi'nin Türkiye'nin, siyasi ve ekonomik geleceğinin tartışılıp, kararlar

⁴⁶ <https://www.star.com.tr/yazar/turk-tarihinin-gizli-darbecisi-brzezinski-yazi-1222064> (Erişim Tarihi: 24.02.2019)

alındığı bir zirve olduğu gerçeği daha net bir şekilde görülebilmektedir. 24 Ocak Kararları, Guadeloupe Zirvesi'nin devamı niteliğinde olmuş demek yanlış olmayacaktır.

1975-1980 yılları arasında Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel arasında sürekli değişiklik yaşanan hükümet güvenoyu sorunları sık sık Başbakanlık koltuğunun değişmesine neden olmuştur. 25 Kasım 1979 yılında Süleyman Demirel güvenoyu alarak azınlık hükümetini kurabilmiştir. Demirel'in Başkanlığı'ndaki hükümet, 12 Eylül 1980 darbesiyle sadece 10 ay görev yapabilmiştir. Türkiye, 12 Mart 1971 askeri darbesiyle ciddi bir sosyal buhran içerisine girmiş, bu da beraberinde siyasi istikrarsızlık ve ekonomik buhran getirmiştir. Bu sorunların dışında ülkede bir de terör sorunu devam etmekteydi. İnsanlar sokağa çıkmaya bile korkuyordu ve ekonomik kriz de her geçen gün daha da derinleşiyordu. O dönemleri Cumhuriyet tarihimizdeki en istikrarsız dönemler olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır.

Türkiye, Süleyman Demirel'in 70'lerin sonunda yaşanan ekonomik krize atfen söylediği gibi "70 Cent'e muhtaç" bir ülke konumundaydı. O dönem ülkemizde mazot, tıp, tereyağı, çay, tuz gibi ürünlerin kuyruklarını görmemiz mümkündü. Ülkemize borç veren ülke bile kalmamıştı. O dönemlerde Türkiye'de yaşanan ekonomik buhranları gideremeyen Demirel, çareyi geçmişte birlikte çalıştığı ve güvendiği Turgut Özal'da bularak kendisine Başbakanlık Müsteşarlığı görevini vermiştir. Ayrıca Özal'ın talebi üzere kendisi, Başbakanlık Müsteşarlığı görevinin yanı sıra Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşar Vekilliği görevini de yürütmekteydi.

Turgut Özal, artık ekonominin kaptanı olmuştu. Türkiye'yi ekonomik buhrandan kurtarmak için yeni bir reçete yazmak gerekiyordu. Aynı zamanda ülkemiz o dönemde ekonomik olarak o kadar kötü durumdaydı ki, alınacak kararlar tarihi nitelikteydi. Cesur ve radikal adımlar atılması gerekiyordu. Aynı zamanda da atılacak olan adımların da hükümete kabul ettirilmesi de ayrı bir sorun teşkil ediyordu. Bu süreçle birlikte askeri yönetim adeta hükümete muhtıra niteliğinde bir uyarı mektubu verdi. 24 Ocak Kararları'nın, bu uyarı mektubu nedeniyle geciktiğini söyleyebiliriz. Daha hükümeti kuralı 15 gün olduktan sonra askerlerin uyarı mektubuyla karşılaşan Demirel onlara, 24 Ocak Kararları hakkında bilgi vermesi için Turgut Özal'ı görevlendirdi. Dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, konuyla ilgili şunları söylemiştir: Turgut Özal bizlere geniş bir sunum yaptı. İlk intibahımız olumlu olmuştur. Türkiye'nin bu kararlara

ihtiyacı vardı. Çünkü Türkiye batağa gidiyordu (Birand (Yön.), 32. Gün, Özallı Yıllar Belgeseli, 1999).

Askerleri ikna edip, onların onayını alan Özal'ın Bakanlar Kurulu'nu da ikna etmesi gerekiyordu. Süleyman Demirel'in büyük uğraşlarıyla Bakanlar Kurulu da ikna edilmiş ve kararların hepsi bir gecede çıkmıştır. Daha sonra kararlar resmi gazetede yayınlandı. 25 Ocak 1980 tarihli ve 16880 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de ilan edilen 24 Ocak Kararları'nın ana hususları kısaca aşağıdaki gibidir:

- İç pazara dönük ithal ikamesi modeli yerine ihracata yönelik sanayileşme modelinin benimsenmesi,
- Aşırı değerlenmiş döviz kuru yerine gerçekçi kur politikasının benimsenmesi ve bunu sağlamak için radikal devalüasyonlardan kaçınılması,
- Faiz hadlerinin devletin değil, piyasadaki fon arz ve talebinin belirlemesi,
- Yüksek faizin yanı sıra sınırlı para-kredi politikasının da iç talebi, dolayısıyla enflasyonu denetleyici bir araç olarak kullanılması,
- Fiyat denetimlerinin mümkün mertebe kaldırılması ve fiyatların arz talebe göre piyasada belirlenmesinin sağlanması,
- Kamu kesimince üretilen temel mallarda sübvansiyonların kaldırılması ya da azaltılması, böylece bu mallarda hatırı sayılır zamların çekinmeden yapılması,
- KİT reformu yapılarak bu kuruluşların kârsız istihdam depoları olmaktan kurtarılması,
- Bir yandan kamu harcamaları kısıılırken, diğer yandan kapsamlı bir vergi reformuyla bütçe denkleğinin sağlanması,
- Yabancı sermayeyi özendirmek için yeni önlemler alınması, bu arada devlet tekelindeki kimi üretim alanlarının da yerli ve yabancı özel sermayeye açılması (Ulugay, 1984, s. 21).

Bu önemli kararın alınmasından sonra Özal'ın ekonomi ekibinde yer alan Hasan Celal Güzel şu ilginç ayrıntıyı dile getirmiştir:

Dışişleri Bakanlığı'na gidelim dedi. İkimiz Başbakanlık koridorlarından Dışişleri Bakanlığı'na geldik. 24 saat Dışişleri Bakanlığı'nın muhaberat kısmı vardı. Açıktır. Nöbetçi memur vardır her zaman. IMF merkezine operasyon tamamlandı. Döviz bekliyoruz diye mesaj çekildi (Birand, (Yön.), 32. Gün, Özallı Yıllar Belgeseli, 1999).

Hasan Celal Güzel'in söyledikleri çok önemli bir anekdottur.

O dönem IMF'de çalışan Türk ekonomist Rüştü Saraçoğlu, 24 Ocak Kararları'nı şu şekilde yorumlamıştır:

Özal'ın aldığı kararları IMF'de çalışan bir ekonomist olarak takip ediyorduk. Gayet olumlu ve hiç beklenmedik kararlar alınmaktaydı. IMF ile ilişkiler düzelme yoluna girdi. Açıkçası takunyalılarından olarak tanıdığımız Turgut Özal'ın bu tür kararları nasıl aldığını IMF'de çalışan Türkler olarak şaşkınlıkla izliyorduk (Birand (Yön.), 32. Gün, Özallı Yıllar Belgeseli, 1999). Rüştü Saraçoğlu, muhafazakar Turgut Özal'ın liberal ekonomiye dayalı bu kararları alması konusundaki şaşkınlıklarını dile getirmekte haklıdır.

24 Ocak Kararları'nın mimarı olarak değerlendirilen Turgut Özal'a karşı atıfta bulunan gazeteci Emin Çölaşan şunları söylemiştir:

24 Ocak Kararları doğrudan doğruya Turgut Özal ve ekibinin aldığı kararlar değildir. O kesin. Kararlar dış ülkelerin, dış ekonomik kuruluşların çok büyük etkisiyle olmuştur. Yani IMF, Dünya Bankası, OECD (Birand (Yön.), 32. Gün, Özallı Yıllar Belgeseli, 1999). Emin Çölaşan'ın bu söylemlerine katılmak mümkün değildir. Dış ekonomik kuruluşların 24 Ocak Kararları'na etkisi tabii ki olmuştur. Lakin, 24 Ocak Kararlarının asıl sorumlusunu dış ülkelermiş gibi göstermek doğru olmaz.

İlk başlarda 24 Ocak Kararları'nın getirdiği ağır yük kamuoyunda hoş karşılanmamıştır. Buna rağmen Demirel hükümeti bu kararların ülkemiz için çok önemli olduğunu düşünerek kararları uygulamaya devam etmiştir. Türkiye bu kararlarla içeriden tepki, dışarıdan da övgüler almıştır. Türkiye dışarıdan aldığı bu övgüleri avantaja çevirmek suretiyle var olan borçların ertelenmesini ve yeniden kredi bulmak istiyordu. 24 Ocak Kararları'nın başarılı olabilmesi için dış yardım sağlanması gerekiyordu.

Turgut Özal 1979 yılında kalp spazmı geçirdi ve dinlenmesi gerekiyordu, fakat birkaç gün sonra hastaneden çıktı ve Paris'e gitti. Burada Türkiye için kritik bir toplantı vardı. Bu toplantıdan ya Türkiye'nin ekonomisi için olumlu bir haber çıkacaktı, ya da Türkiye toparlanamayacak kadar kötü bir sorunla karşı karşıya kalacaktı. 23 Temmuz

1980 tarihinde OECD binasında EDRC (Ekonomik Development Review Committee - Ekonomik Gelişme Denetim Komitesi) toplantısına katılan Turgut Özal, Türk iktisadi hayatı için önemli bir olayı gerçekleştiriyor ve borçları erteletiyordu. Toplantıdan çıkan bu kararlar birlikte ülkemizdeki piyasalar rahatlamaya başladı. Ekonomi hareketlendi. Mazot, tuz, çay gibi ürünlerin kuyrukları yok oldu. Çifte fiyatla satılan mal kalmadı.

24 Ocak Kararları'nın alınması zamanında Özal'ın ekibinde yer alan Hüsni Doğan şunları söylemiştir⁴⁷:

1972-1973 yıllarında Dünyada petrol krizi yaşanıyordu. Kaddafi'nin öncülüğünü yaptığı ülkelerde petrol varil fiyatının artmasını sağladılar. Petrolün varili 2.8 dolarken, o dönemde 9 dolara çıktı. 79-80 yılları arasında Humeyni'nin göreve gelmesi ile petrolün varili 40 dolara çıktı. Bu dönemde Türkiye siyasi hayatı koalisyonla geçti. O koalisyonlar döneminde Türkiye için gerekli önemler alınmadı. Özellikle 1970-1980 yılları arasında ülke olarak dış ticaret sapağına batmıştık. 1975-1980 yılları arası Türkiye adeta yoklar ülkesiydi. Tüp gaz, benzin, mazot, ampul, şeker, margarin, aklınıza ne gelirse yoktu. 1983 yılından itibaren hepsi bulunmaya başladı. Ekonomik reformların olduğu 24 Ocak Kararları ülkemiz için çok önemli olmuştur.

Turgut Özal'a yakın isimlerden biri olan Dışişleri Eski Bakanı Ali Bozer şunları söylemiştir⁴⁸:

Turgut Özal, benim için özellikle ekonomik açıdan düşünceleri itibariyle cazip bir kimsedir. Yani onun takip ettiği politika benim görüşlerime de uygundur. Bir kere dışarıya açık bir politika, özel sektör ağırlıklı bir politika, özel sektör kanalıyla sağlanmış gelirlerin adil dağıtılmasını hedefleyen bir politika gütmüştür. Turgut Özal, özellikle 1980 tarihi itibariyle Türkiye'nin 1980 yılına kadar içinde bulunduğu sıkıntılı ekonomik durumu iyileştirme imkanını bu prensiplerde bulmuştur. Bu arada herkesin çok üzerinde durmadığı ama benim için çok önemli olan Turgut Özal'ın tasarrufu hakkında birkaç şey söylemek isterim. Turgut Özal'ın siyasi yaşama atılmasından önce Süleyman Demirel Başbakanlık görevindeyken, kendisi Başbakanlık Müsteşarı idi. O zaman yaptığı tasarruftur. O

⁴⁷ 23 Mart 2018'de Sn. Hüsni Doğan'la yapılan yüz yüze görüşmeden

⁴⁸ 24 Nisan 2018'de Sn. Ali Bozer'le yapılan yüz yüze görüşmeden

da 24 Ocak Kararları'dır. Türkiye'nin geleneksel politikasını kökünden değiştirmiştir. Türkiye'nin düze çıkmasının sebeplerinden birisi bu olduğu gibi, eğer uzunca bir süre Türkiye ekonomisi sağlıklı bir şekilde yürümüşse bunda 24 Ocak Kararları'nın da çok büyük bir katkısı vardır. Turgut Özal'ın kendi deyimi ile bu kararlar Türkiye'ye çağ atlatmıştır. Bence bu konu Atatürk ilke ve inkılaplarından sonra yapılmış önemli sayılan reformlardan bir tanesidir. Düşünsenize bir gecede Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu kaldırılmıştır. Bu kararı sizin tam manasıyla hissetmeniz güç. Ama bizim gibi o dönemleri yaşamış neslin bu işin ne kadar önemli olduğunu daha kolay takdir edebileceğini düşünürsünüz.

Ali Bozer'in dile getirdiği gibi 24 Ocak Kararları çok önemli bir reformdur. Özal'ın 24 Ocak Kararlarını eleştiren gazeteci ve Eski Milletvekili Uluç Gürkan ise şunları söylemiştir⁴⁹:

Dünya Bankası'nın bir Türkiye modeli vardır. Yani uluslar arası kuruluşların. Nasıl bir model? Ekonomiyi daha fazla liberalizme itmek. Serbest piyasa ekonomisi. Yani Atatürk'ün 1930'lu yıllarda oturttuğu karma ekonomi modeli yerine, serbest piyasa ekonomisi. Avrupa Birliği Kopenhag Kriterleri'nde de pazar ekonomisi vardır. Özal bu konuda müthiş bir ivme kazandırdı. Özal'ın 24 Ocak Kararları sebebiyle gazetecilik ödülü kazanmış birisiyim. 24 Ocak Kararlarını devalüasyon oranı, Türk Lirası'nın dolar karşısında kaç lira olacağı da dahil, 24 Ocak Kararları'nın 1 hafta öncesinden haber yaptım. 24 Ocak Kararları, Özal'ın 12 Mart 1971 Askeri Planlama Müsteşarı iken aldığı ekonomik önlemler paketinin aynısı. Tıpa tıp aynısı. Özal'ın masasında resmi gazetede olduğunu gördük. O gazeteden günümüze uyarladık kararları. Aynı kararlardı. Kopya çektik aslında. Çağdaş Gazeteciler Cemiyeti yılın ekonomi gazetecisi ödülünü bu sebeple aldım. Şimdi bu kararlar, Türk ekonomisini daha fazla liberalleştirmek, daha serbestleştirmek için alındı; kamunun ekonomideki rolünü tümüyle azaltmak yani özel sektör öncülüğünde serbest piyasa ekonomisini Türkiye'ye hakim kılmak. Dünyada o sıralar müthiş rüzgarlar esiyor. Sovyetler Birliği'nin çöküşünü hızlandıran Neo-liberal yeni akım; ABD'de Ronald Reagan, İngiltere'de Margaret

⁴⁹ 24 Nisan 2018'de Sn. Uluç Gürkan'la yapılan yüz yüze görüşmeden

Thatcher ile sürüklenen bir akım. Turgut Özal o akımın bir anlamda Türkiye'deki temsilcisiydi.

24 Ocak Kararları'nın alınması konusunda Özal'ın yakın mesai arkadaşı Mehmet Keçeciler şunları söylemiştir⁵⁰:

Biz rahmetli Özal'ı 80'de tanıdık. Yani bütün Türkiye Özal'ın yoklukları var eden, yoklukları ortadan kaldıran ekonomi politikalarını beğenmişti. 24 Ocak Kararları'yla. Çünkü ekonomideki o yokluklar milleti canından bezdirmişti. Halkın geneli 'bizi o yokluklardan siyasi iktidar değil de Turgut Özal kurtardı' şeklinde düşünmekteydi. Çünkü Turgut Özal o zaman çıkıp bütün sorumluluğu üstüne alan açıklamalar yapmıştı. O kararları uygulamasak bu yokluklar devam edecekti. Bir gün içinde yok olan, kuyrukta satılan malların hepsi var oldu. Demek ki varmış da tezgah altında satılıyormuş. Yanlış ekonomi politikaları nedeniyle fiyatları doğru koymadığımız ve Ankara'dan fiyat ilan ettiğimiz için tezgah altı satılıyormuş mallar. Rahmetli Özal geldi. Doların ve malların fiyatlarını arttırdı. Büyük zamlar olmasına rağmen millet yokluğun ortadan kalkmasına memnun oldu. Zammı halka sevdiren bir liderdi Özal. Rahmetli Özal ile birlikte Türkiye doğru ekonomi politikaları uygulamaya başladı. Bu politikalar Turgut Özal'ı prestijli bir insan hale getirdi. Biz partiyi kurduğumuzda bizi gören rahmetli Özal'ı tanıyordu. Çünkü o zamana kadar Özal, kendini halka tanıtmıştı. Biz siyasi partiyi onsuz kurmamamız gerektiğini, kendisinin ekonomi politikalarını devam ettirmemiz gerektiğini düşünüyorduk.

24 Ocak Kararları'nın alınmasının ardından Özal, 1981 yılında düzenlenen 2. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararları ele alırken şu sözleri sarf etmişti (Özal, 1981, s. 26):

Devletin ekonomik hayata müdahaleci bir rol ile yaklaşmak yerine ağırlıklı olarak tanzim ve teşvik edici ve genel olarak muhtelif menfaatleri telif edici ve bu suretle verimi artırıcı bir rol ile yaklaşması icap etmektedir. Ekonominin tabii kanunları vardır. Bu kanunların dışına çıkarak nehri tersine akıtmaya çalışmayalım. Ekonomide arz-talep sistemi varken fiyat kontrollerine dayanmak kara borsa ve çifte fiyatı doğurmaktadır.

⁵⁰ 23 Nisan 2018'de Sn. Mehmet Keçeciler'le yapılan yüz yüze görüşmeden

Para, döviz ve emtia fiyatlarının serbestçe teşekkül edilebildiği bir vasatta ekonomik sistemleri çökerten bu nevi hastalık görülmeyecektir.

Turgut Özal, Türkiye'nin bölgesel bir aktör olabilmesi için ve dünya siyasetinde etkin bir devlet konumuna gelebilmesi açısından güçlü bir ekonomiye sahip olması gerektiğine inanırdı. Bu güçlü ekonomi için de Türkiye'nin doğal kaynak zenginlikleri bakımından güçlü olmadığı farkında olarak Türkiye'nin serbestleşen ve globalleşen dünya ekonomisi içerisinde rekabet eden ve bu globalleşen dünya ile entegre olan bir ülke olmasının yolunun liberal ekonomiden geçtiğine inanırdı. Türk ekonomisini temelden değiştiren 24 Ocak Kararları ile başlayan bu dönemde temel stratejiler, ekonomiye devlet müdahalesini en aza indirmek, devletin ekonomik girişimciliğini daraltarak düzenleyici rolünü ön plana çıkartmak, kaynakları özel sektör eliyle daha etkin kullanmak, piyasaları serbestleştirmek, ekonomiyi dış rekabete açmak olmuştur. Bu çerçevede Türkiye, 24 Ocak 1980 sonrasında, ihracatın teşvik edilmesi, ithalatın liberalizasyonu ve yabancı sermaye politikaları olarak ifade edilebilecek dışa açık politikalar uygulamıştır.

Bir kesim 24 Ocak Kararları'na tepki gösterse de, o dönemin şartlarına göre başka hangi adımlar atabileceği konusunda bir alternatif sunamamışlardır. 'O dönem ekonomik olarak bu radikal kararlar alınmasaydı ülkemiz ekonomik olarak ne durumda olurdu?' sorusunun yanıtının çok parlak olamayacağı aşikardır. Türkiye'nin o dönemde 24 Ocak Kararları gibi radikal bir reform paketini açıklamaktan başka çaresinin olmadığı düşünülebilir.

24 Ocak Kararları, Turgut Özal'ın hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye, 24 Ocak Kararları'nın mimarı olan Özal ile birlikte yepyeni bir sayfa açmıştır. Bu kararlar istikrar kararları olduğu kadar, önemli bir reformdur da. Bu reform sayesinde Özal'ın halkın gözündeki imajı oldukça yükselmiştir. Bu yükseliş kendisini Cumhurbaşkanlığı koltuğuna kadar taşımıştır. İş adamı Sakıp Sabancı'nın da söylediği gibi; 24 Ocak Kararları büyük düşünebilenlerin alabileceği bir karardı. Özal, büyük düşünüp Türkiye için bu büyük adımı atarak tarihe damga vurmuştur.

2.4.2. 12 Eylül 1980 Darbesi ve Turgut Özal'ın Başbakan Yardımcılığı Görevinde Yaşanan Gelişmeler

Bu bölümde, Turgut Özal'ın Başbakan Yardımcılığı görevine getirilmesini ve bu görevde yaşanan gelişmeler detaylıca incelenecektir. 24 Ocak Kararları'nın mimarı Turgut Özal, bu kararlarla birlikte halkın nezdinde büyük bir popülerlik yakalamıştır. Büyük bir ekonomik reform niteliğindeki bu kararlardan sonra ekonomi rahatlamaya başlamıştır. 1 Ocak 1980 yılında askerlerin hükümete uyarı mektubu vermesi, gelebilecek bir darbenin adeta habercisi olmuştur. Bu uyarı mektubundan üç haftalık kısa bir süre sonra 24 Ocak Kararları resmîyet kazanmış ve uygulanmaya devam etmiştir.

24 Ocak Kararları ile 12 Eylül askeri darbesini birlikte değerlendirmenin faydalı olacağını düşünüyorum. O dönem alınan ekonomik tedbirler toplumu rahatlatmaya başlamışsa da, akan kan bir türlü dinmiyordu. Bununla birlikte siyasetçiler de birbirleriyle uzlaşamamaya devam ediyordu. Bir türlü uzlaşma sağlayamayan siyasetçiler aylardır Cumhurbaşkanı da seçememişlerdi. Böyle bir ortamda 1 Ocak 1980 tarihinde askerlerin uyarı mektubu gerçeğe dönüşerek 12 Eylül 1980 askeri darbesi gerçekleşti. Askerler, devletin yönetimine el koymuştu. Darbeyle birlikte Turgut Özal kendini Genelkurmay Başkanlığı'nda ihtilal hükümetinin kurulma pazarlığında buluverdi.

Dönemin Genelkurmay Başkanı ve askeri hükümetin öncüsü Kenan Evren şunları söylemiştir:

12 Eylül'den sonra Başbakan olarak Turhan Feyzioğlu'nu düşündüm. Kendisi bu görev için çok taraftar değildi. Bizim ricamız üzerine kabul etti. Kimleri bakan yapalım diye sorduğumuzda kendisi ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcılığı'na Turgut Özal'ı getirelim dedi (Birand (Yön.), 32. Gün, Özallı Yıllar Belgeseli, 1999). O dönem Turgut Özal, abisi Korkut Özal'ın 'askeri hükümetin başında bir politikacının Başbakanlık yapması yanlış olur' düşüncesinden etkilenerek Turhan Feyzioğlu ismine çok sıcak bakmıyordu. Nitekim daha sonra askeri hükümet, Başbakanlık görevini darbeden bir ay önce emekli olan Bülent Ulusu'ya vermişti.

Turgut Özal için Süleyman Demirel'in yeri her zaman ayrıydı. Kendisi 12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra da kariyeri için Demirel'e danışmış, Demirel de kendisinin Dünya Bankası'na gitmesini önermişti. Özal da Demirel'in tavsiyesine uyarak, yurt

dışına gitmişti. Aradan 9 yıl geçmesine rağmen Özal, askeri hükümetten gelen Başbakan Yardımcılığı görevi konusunda yine Demirel'e danışacaktı. Turgut Özal bu durumu şu şekilde anlatmıştır:

Süleyman Bey'in gözaltında tutulduğu Hamza koyuna telefon ettim. 'Böyle şeyler teklif ediyorlar' diye detaylı ile anlattım olayı. Düşüncesini sordum. 'Kabul edeyim mi?' dedim. Süleyman Bey, çok açık, net konuştu bana. 'Aman memleket meselesidir. Kabul et' dedi.' Belki bana kabul et dediği için sonradan pişman olmuştur ama o gün kabul et dedi işte (Barlas, 1994, s. 10).

O gün Süleyman Demirel kabul etme diye tavsiyede bulunmuş olsaydı Özal'ın bu teklifi kabul etmeyeceği, Özal'ın Başbakan Yardımcılığı görevini kabul etmesinin ardındaki en büyük etkenin tartışmasız Süleyman Demirel olduğu pekala düşünülebilir.

Kenan Evren ve askerler, 24 Ocak Kararları çıkarken Turgut Özal'ı yakından tanımış ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik buhrandan Özal sayesinde kurtulabileceği konusunda hemfikirlere. Açıkçası askerler Turgut Özal'a ihtiyaç duymuşlardır. Turgut Özal da Süleyman Demirel'in tavsiyelerine de uyararak, aynı zamanda da 24 Ocak Kararları'nın alınmasında büyük rol oynayan yakın arkadaşı Kaya Erdem'in de Maliye Bakanı olması konusunda askerlerden onay alarak darbeden sadece 8 gün sonra 20 Eylül 1980 tarihinde Başbakan Yardımcılığı görevini kabul etmiştir.

O dönem kamuoyunda 12 Eylül askeri darbesinin 24 Ocak Kararları'nın uygulanamamasından dolayı çıktığı söylemleri bir hayli fazlaydı. Kenan Evren, buna istinaden konuyla ilgili şunları söylemiştir:

12 Eylül olmasaydı 24 Ocak Kararları muvaffak olamazdı. Başbakan şikayet ediyordu, çıkaramıyorum kararları diye. Meclis de kararları köstekliyordu. Çoğunluk yoktu. Dışarıdan destekliydi Adalet Partisi. 12 Eylül'ün amacı Türkiye'nin içinde bulunduğu anarşi ve terör ortamını ortadan kaldırmaktı (Birand (Yön.), 32. Gün, Özallı Yıllar Belgeseli, 1999). Kenan Evren; 12 Eylül'ü yalnızca Türkiye'nin içinde bulunduğu anarşi ve terör ortamını ortadan kaldırabilmek için yaptıklarını ifade etmiş olsa da 24 Ocak Kararları'nın da 12 Eylül'e neden olduğu açıkça ortadadır.

Dışışleri Eski Bakanı Hikmet Çetin, 24 Ocak Kararları için şunları söylemiştir:

24 Ocak Kararları aslında askeri rejimle beraber uygulanabildi. 12 Eylül olmasaydı o kadar kolay uygulanamazdı. Çünkü demokrasi içinde topluma bu kadar sıkıntı çektiren kararlar bu kadar olay olmazdı (Birand (Yön.), 32. Gün, Özallı Yıllar Belgeseli, 1999).

Turgut Özal'ın Başbakan Yardımcılığı görevine atanmasına ilişkin Dışışleri Eski Bakanı Ali Bozer şunları söylemiştir: Turgut Özal'ın Başbakan Yardımcısı olarak atanmasının temel sebebi, 24 Ocak Kararları'nın ve o zamana kadar takip edilen politikaların devamını sağlamak içindi (Birand (Yön.), 32. Gün, Özallı Yıllar Belgeseli, 1999).

Ali Bozer'in söylediklerine katılmamak mümkün değildi. Özal'ın Başbakan Yardımcılığı görevi için Süleyman Demirel ise şunları söylemiştir: Özal'ı niye Başbakan Yardımcısı yaptılar sorusuna söylenecek çok söz olabilir. Olabilir ki o gün bu darbeyi yapanların da Türkiye'nin ekonomik gidişatını sürdürebilmek için 24 Ocak Kararları'nı uygulamaktan başka çare olmadığı kanaatinde oldukları kesindir (Birand (Yön.), 32. Gün, Özallı Yıllar Belgeseli, 1999).

Turgut Özal'ın Başbakan Yardımcılığı göreviyle ilgili farklı düşünceler de elbette olmuştur. Duayen siyasetçilerden Hüsamettin Cindoruk konuyla ilgili şunları söylemiştir:

Turgut Özal eğer Başbakanlık Müsteşarı ve Planlama Müsteşarı olmasaydı, ekonomiden sorumlu bir Bakan gibi hareket etmeseydi herhalde askerlerin seçeceği Başbakan Yardımcısı olamazdı. Hissi davranmış olabilirim ama ihtilalden önce Turgut Bey'in askerlere teminat verdiğini tahmin ediyorum. Öyle duyularım da var (Birand (Yön.), 32. Gün, Özallı Yıllar Belgeseli, 1999). Hüsamettin Bey'in söyledikleri, konuya eleştirel yaklaştığının göstergesidir. Lakin, Turgut Özal'ın geçmişte askerler ile olan diyalogları göz önüne alınacak olduğunda, kendisinin 12 Eylül darbesinden önce arka kapı diplomasisi yapıp askerlere teminat vermiş olma olasılığının pek gerçekçi olmadığı görülebilir. Gazeteci Emin Çölaşan ise şunları söylemiştir:

Turgut Özal, bazen askerle anlaşmazlıklara düşüyor. İstifa girişimleri oluyor. Kabul edilmiyor. Turgut Bey'in o sırada ağırlığı olduğu görüyor. Yani asker ona bağımlı.

Onu hissediyor. Askerlerin ekonomik programı emanet edebileceği ikinci bir insan yok. Turgut Bey, zeki bir adam, bunu görüyor. Bir takım konularda istifa tehditleri ile istifa mektubu gönderiyor ama askerlerin otoritesi yüzde yüz olduğu için istifası kabul edilmiyor (Birand (Yön.), 32. Gün, Özallı Yıllar Belgeseli, 1999).

Yukarıda da değinildiği gibi askeri yönetimin teklifini kabul eden Özal, ekonominin dümenine geçmişti. Askeri yönetimle birlikte 24 Ocak Kararları'nı eksiksiz bir biçimde uygulamaya başladı. Terörün de bitmesiyle toplum rahat bir nefes almıştı. Lakin bu rahatlık kısa bir süre sonra başka sorunları beraberinde getirdi. Bu sorunların başında da 'Bankerler Skandalı' geldi. Eskiden bankalar halkın parasını ucuza toplar, daha pahalıya kredi olarak satardı. Bankalar dışında o dönemde bankerler ortaya çıktı. Bankerler, halkın parasını topluyor ve hazine garantili kağıtlarla insanlara bankalardan daha fazla faiz veriyorlardı. O dönem bankerler bankaların da önüne geçerek piyasanın en büyüğü olmuştu. İnsanlar paralarını yatırılabilmek için bankerlerin bürolarının önünde kuyruklar oluşturuyordu. Bu bankerlerin en büyüğü ise 'Banker Kastelli' lakaplı Cevher Özden idi. 220 bin kişi 'Banker Kastelli'ye' 1.5 milyar dolar parasını yatırmıştı. Bu durum ile ilgili olarak kısa bir süre içerisinde bir takım sorunlar ortaya çıkmaya başladı. Kenan Evren'in bu konuyla ilgili yorumları şu şekilde olmuştur:

Kaya Erdem'in beyanati oldu. Bu Kastelli olayı çıkmadan önce diğer bankerler kumarda kaybettiler dedi ve herkes bankerlere hücum etti. Sonrasında da kriz başladı. Muazzam bir olay, ama kolaylıkla hallettik. 12 Eylül'ün verdiği yetkilere dayanarak hallettik. Daha o gece basına yasak koyduk. Bir gece içinde gerekli kanunları çıkardık. Sorumluların mallarına el konacağına dair kanun çıkarttık. Kastelli'nin kasası açıldı ve evraklara el kondu. Hazine garantili çok şeysi vardı. Akıllılık yapmış Kastelli (Birand (Yön.), 32. Gün, Özallı Yıllar Belgeseli, 1999). Kenan Evren'in sözlerinden öyle anlaşılıyor ki; Evren ve askerler Özal'ın Maliye Bakanı olarak önerdiği Kaya Erdem'i banker skandalının sorumlusu olarak görmüşlerdi.

Turgut Özal, bankerler krizi ile ilgili şunları anlatmıştır:

Bankerler krizinde önce sokak bankerleri gitti. Orada rakamlar büyük değildi ama, bunlara para kaptıranlar arasında asker-sivil bürokratlar da vardı. İş oradan büyüdü. Kimse parası batanlara 'Bilmediğiniz, tanımadığınız adamlara niye para yatırdınız?' diye sormadı. Arkasından Kastelli'nin kaçıışı geldi. Adam korktu, kaçtı. Bu olaylar bizi çok

etkiledi. Özellikle de Kaya Bey'i çok etkiledi. 1984'ten 1988'e kadar faizi istediğimiz gibi serbestleştiremedik. Halbuki bu kararı, sizin de belirttiğiniz gibi, 24 Ocak'tan hemen sonra 1 Temmuz'da almıştık. Kastelli olayı yüzünden faizin serbestleşmesi, 1988'e kadar olamadı. Korku yüzünden. Ama bu tür tecrübeler en ileri ülkelerde de yaşanılmadan öğrenilmiyor. Ekonomiyi çok fazla kayıt altına aldın mı, çalışmaz. Serbest ekonominin esası bu. Biz bunları, banker ve Kastelli olaylarını yaşayarak öğrendik... Banker Kastelli olayıyla ilgili değerlendirmesine devam eden Özal, şunları söylemiştir: Kastelli'nin batmasının sebebi, mevduat sertifikasını satması değil. Bugün Amerika'da bile yapıyorlar bunu. Bizden öğrendiler hatta. Kastelli'nin hatası, aracılık edeceğine kredi veriyor. Üstelik inşaat gibi uzun vadeli yatırımlara aktarıyor elindeki fonları. Yani geri ödeme gecikirse iş biter, kopar (Barlas, 1994, s. 17-25).

Turgut Özal'ın da ifade ettiği gibi, banker Kastelli olayı hükümetin alacağı ekonomik kararları geciktirmişti. Banker Kastelli ile ilgili Özal'ın yakın çalışma arkadaşı Mehmet Keçeciler şunları söylemiştir:

Banker Kastelli olayı toplumda çok ciddi infial meydana getirdi. Halbuki Turgut Bey'in tezi bu tür olayların olabileceğini, insanların uyarıldığı, çok fazla kar etmek isteyenlerin riski olabileceği, dolayısıyla riskini bile bile bankerlere Kastelli para yatırdıkları vatandaşlarının, bankalar dururken, bankerleri paralarını kaptırdıkları istikametindeydi. Onlara herhangi bir ödeme yapılmaması gerektiği düşüncesindeydi. Nitekim böyle de oldu, ama Maliye Bakanı'nı değiştirdiler. Turgut Bey devam edebilirdi. Kendisi hakkında askerlerin olumsuz kararları yoktu ama Özal bu olayı prensip meselesi yaptı ve ayrıldı (Birand (Yön.), 32. Gün, Özallı Yıllar Belgeseli, 1999).

Turgut Özal'ın yakın çalışma arkadaşı ve kuzeni olan Hüsnü Doğan ise şunları söylemiştir:

Özal'ın unvanı yükselerek Başbakan Yardımcısı oldu ama Özal ekonomide Demirel dönemindeki kadar etkili olamadı. Çünkü burada müdahaleler daha fazlaydı. Çünkü askeri yönetime akıl veren çok insan vardı (Birand (Yön.), 32. Gün, Özallı Yıllar Belgeseli, 1999). Hüsnü Doğan'ın da ifade ettiği gibi Özal, askeri yönetim varken hedeflerine yeteri kadar kolay ulaşamıyordu.

Turgut Özal askeri yönetimle diyaloglarını şu şekilde anlatmıştır:

Askerlerde ekonomik durumun hep kritik çizgide kalacağı endişesi vardı. Onlar da, durumun düzeleceğine tam olarak inanmadıkları için hep dış yardım ve dış desteğe ihtiyaç. Bu işi ben iyi biliyorum. Zaten başta da dış ekonomik ilişkileri teklif ettiler ya. Ama ben orada, ‘Bütün ekonomik yetkileri vereceksiniz’ dediğim zaman mecburen kabul ettiler. Yalnız hissettiğim bir şey vardı. Devamlı bir gözaltındaydım. Çünkü ben eski iktidarın sağ kolu durumdaydım. Onun için askerler bana devamlı şüphe gözüyle baktılar.... ‘Askerlerle uyum içinde çalıştınız mı?’ sorusuna Özal şöyle yanıt vermiştir: Mesela biz fiyat kontrollerini kaldırmışız. Bunlar, fiyat kontrolü yapacağız diyor. Serbest pazardan sapmak istiyorlar. Bakanlar Kurulu’nda Bülent Ulusu da fiyat kontrolünden yana olunca istifamı yazıp veriyorum. Neticede benim dediğim oluyor, ama hep mücadele ediyoruz. Bu manada ekonomik nosyonu olmayan insanlara, meseleyi anlatmak zor yani (Barlas, 1994, s. 14).

Başbakanlık Müsteşarı görevindeyken 24 Ocak Kararları’nın mimarı olan Özal’ı askeri yönetim; ‘ülkemizi ekonomik krizden bizi kurtaracak kişi’ olarak görmüştür. 24 Ocak Kararları ile toplum biraz rahatlasa da, devam eden terör olayları ve siyasi istikrarsızlık durumundan dolayı 12 Eylül askeri darbesi gerçekleşmiştir. Bununla beraber ekonominin dümenine Özal getirilmiştir. Yaşanılan banker olayları, bu olay yaşandıktan sonra askerlerin siyasi faturayı Özal’ın en yakın çalışma arkadaşı olan Maliye Bakanı Kaya Erdem’e keserek onu görevden almaları ve göreve onun yerine Adnan Başer Kafaoğlu’nu getirmeleri Turgut Özal’ın istifa etmesinin arkasında yatan en önemli sebeplerdendir. Askerlerin yeni Maliye Bakanı olarak Özal’a danışmadan Adnan Başer Kafaoğlu’nu göreve getirmesi, aynı zamanda Özal’ın uygulamak istediği liberal politikaların frenlenmesi anlamına da geliyordu. Ayrıca askerler, devletin piyasaya müdahalesinden de vazgeçememişti. Özal’ın istifa nedenlerinden bir tanesi de askerlerle yeterince uyumlu bir şekilde çalışmamasıydı. Bu gibi nedenlerle, Turgut Özal, 1.5 seneyi aşkın süredir yürüttüğü Başbakan Yardımcılığı görevinden 15 Temmuz 1982 tarihinde istifa etti. Özal’ın bu istifası, ‘Her son yeni bir başlangıçtır.’ cümlesindeki gibi kendisinin ve Türkiye’nin hayatına yepyeni bir sayfa açmasına vesile olacaktı. Bu vesile de Anavatan Partisi’dir. Anavatan Partisi konusu da bir sonraki bölümde detaylıca ele alınacaktır.

2.4.3. Anavatan Partisi'nin Kuruluş Süreci

Bu bölümde, Türk siyasetine 80'li yıllarda damgasını vuran Anavatan Partisi detaylıca incelenecektir. Turgut Özal, geçmiş yıllarda, özel sektör ve yurt dışı tecrübesi yaşamıştır. Aynı zamanda devletin en önemli kurumlarında çalışmak suretiyle devlet tecrübesini de kariyerine eklemiştir. 1977 seçimlerinde başarısız olsa da kendisi bu seçimler sayesinde siyaseten ciddi bir tecrübe edinmiştir. Özal, Türkiye'nin geleceğini inşa etme hedefi ve hayaliyle bütün bu değerli birikimlerini ortaya koyarak Anavatan Partisi'ni kurmaya karar vermiştir.

Mühendis Turgut Özal, o dönemlerde Türkiye'nin yaşadığı sorunları çok iyi analiz etmişti. Ülkemiz 12 Eylül askeri darbesini yaşamış, siyasi istikrarsızlıklar, terör olayları ve bir türlü düzelmeyen ekonomik sorunlar insanları çok bunaltmıştı. Ülkemiz adeta kaos ortamındaydı. Darbeden sonra faaliyetleri durdurulmuş olan eski partiler, 16 Ekim 1982'de resmen kapatılmış, Süleyman Demirel başta olmak üzere birçok lider siyasi yasaklı konumuna gelmiştir. Siyaset, doğru bir ekip ve söylemlerle yapılması gereken bir faaliyetti. Siyaset aynı zamanda zamanlama işiydi. Turgut Özal, toplumun adeta fotoğrafını çekerek doğru ekip ve söylemlerle, zamanlamasını da mükemmel bir şekilde ayarlayarak gerekli siyasi adımı atacaktı. 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası oluşan hükümette Başbakan Yardımcılığı görevini alıp, banker Kastelli olayından sonra 15 Temmuz 1982 yılında bu görevinden istifa eden Özal, 'Bundan sonra ne yapmalıyım?' sorusuna yanıt bulmak için Antalya'nın Side ilçesine gitmiştir. Side'nin, Anavatan Partisi'nin temellerinin atıldığı yer olduğu söylenebilir.

Anavatan Partisi'nin kurucularından Mehmet Keçeciler şunları söylemiştir⁵¹:

Benim düşünceme göre o dönem tek çıkış yolu Özal'dı. Özal'ın ekonomi politikalarının uygulanmaya devam etmesiydi. Turgut Bey bana "Ben bir kere siyasete girdim. Siyaset hiç iyi bir şey değil." dedi. "Benim kalp damarlarım tıkalı. Ben torun seveceğim. Siyaseti askerlerle birlikte bırakacağım." dedi. Ben de kendisine dedim ki, "Sizin buna hakkınız yok. Bu bilgileri kimseye öğretemeyiz.

⁵¹ 23 Nisan 2018'de Sn. Mehmet Keçeciler'le yapılan yüz yüze görüşmeden

Devlet hakkını ödemedi nereye gidiyorsunuz.” Özal, “Sakın beni arkamdan iteklemeyin. Siyasete girmeyeceğim.” cümlesini tekrar etti.

Mehmet Keçeciler’in ifade ettiği gibi Özal, siyasete girmekten kaçınmak istiyordu. Daha önce 1977 seçimlerinde Milli Selamet Partisi İzmir Milletvekili Adayı olmuş ve seçimleri kaybetmişti. Aynı zamanda kendisinin ciddi sağlık problemleri de vardı. Mehmet Keçeciler sözlerine şöyle devam etmiştir⁵²:

Özal, bir gün beni aradı. O dönem kendisi Başbakan Yardımcılığı’ndan istifa etmişti. “Buyurun efendim.” dedim. Bana, “Mehmet, gelebilir misin? İznin var mı? diye sordu. Ben de kendisine, “Sizin yanınızda izin kullanılır mı? 60 gün iznim var daha. Gelirim tabii.” dedim. Kendisi bana, “Ya, senin parti kurma işi vardı. Onu konuşalım. Yalnız benim ABD’ye gidip, kalbimi göstermem lazım. Siyasete girer miyim girmez miyim, bakalım.” dedi. Özal, ABD’ye 116 kg. olarak gitti, orada 20 gün kaldı ve tam 34 kilo vererek 82 kg.’a inmiş bir şekilde geri döndü.. Tığ gibi geldi. İmaj değişikliği de oldu. ABD’den izin aldı geldi diye bir çok laf söylediler. Belli yani doktora gittiği. Doktor siyasete gir demiş güya. O dönem muhalefet “Özal, ABD’den izin aldı da geldi.” diye çok söyledi. Hiç alakası yok.

Turgut Özal, Side’de belli bir süre bulunduktan sonra ilk önce kızı Zeynep Özal’ın ikamet etmekte olduğu Suudi Arabistan’a, oradan Londra’ya, daha sonra da oğlu Ahmet Özal’ın ikamet etmekte olduğu Washington’a gitmiştir.

Özal, Anavatan Partisi’nin kuruluşu sırasında Süleyman Demirel ile ilgili şu gelişmeleri anlatmıştır:

Süleyman Bey’e Ekrem Ceyhun vasıtasıyla haber gönderip, bazı isimlerin bizimle çalışması için izin vermelerini istemiştim. Mesela Planlamadan tanıdığım Mehmet Dülger, Atilla Peynircioğlu gibi isimler. Ekrem Ceyhun, buna Süleyman Bey’in ‘Hayır’ cevabını daha önce getirmişti. ‘Bunları vermem, Hasan Celal Güzel’i de vermem’ demiş. Aslında biz Hasan’ı sormamıştık. Ama o eklemiş işte. Sonra ‘Sakın parti kurmasın.’ demiş. Böyle söyledi Ekrem. Çünkü zemin çok kayganmış (Barlas, 1994, s. 35).

⁵² 23 Nisan 2018’de Sn. Mehmet Keçeciler’le yapılan yüz yüze görüşmeden

Daha önce, hem 12 Mart 1971 muhtırasından sonra kariyeri ile ilgili olarak, hem de Başbakan Yardımcılığı görevini kabul edip etmemek konusunda Süleyman Demirel'i dinleyen Özal, bu kez Demirel'i dinlemeyip partisini kuracaktı. O dönem Demirel'in desteklediği Büyük Türkiye Partisi (BTP) kurulmuş ancak parti 10 gün sonra kapatılmıştı. Turgut Özal'ın, Anavatan partisini kurmak için dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'den onay alması gerekecekti.

Özal, parti kurma sürecinde Kenan Evren ile yaşadığı diyalogu şu şekilde anlatmıştır:

Evren Paşa'dan randevu istedim. 'Parti kurmak istiyorum. Bana müsaade edecek misiniz?' Önce bu sorunun cevabını almam şart, çünkü kolay iş değil parti kurmak. Gireceksin, bir sürü insanı konuşuracaksın, bir sürü mali külfeti yükleneceksin; ondan sonra da sana müsaade etmeyecekler. Onun için peşin peşin izin almak en doğrusu. Evren bana şöyle dedi: 'Tabii senin parti kurmana hayır diyemeyiz, ama işin içine MSP'lileri, MHP'lileri alma.' Yani böyle demeye getirdi. Solcuları almayacağımızı varsaydığı için 'Bunları da alma.' demeye getirdi (Barlas, 1994, s. 28-29).

O dönem Kenan Evren ve arkadaşları iki parti kurdurmuşlardı. Birisi Emekli Orgeneral Turgut Sunalp'ın partisinden MDP, diğeri ise İsmet İnönü'nün eski Özel Kalem Müdürü Necdet Calp'ın kurduğu Halkçı Parti idi. Kenan Evren ve kurmayları, Özal ve destekçilerinin başarılı olacağına inanmıyorlardı.

Özal daha sonra bu durumu şöyle anlatmıştır:

Ben, herkesi birleştirecek bir parti kurmayı düşündüğümü anlattım. Hiçbir siyasi kanat ve düşünceye önceden karşı bakmadığımızı söyledim. Ama bunlar veya benim görüşlerim, o sırada önemli değil. Askerler benim yüzde 10 oy bile alamayacağımı düşünüyor o sırada (Barlas, 1994, s. 29).

Anavatan Partisi'ni kurmaya karar verdikten sonra yaşadıkları kurucu sıkıntısını da Özal şu sözlerle anlatmıştır:

ANAP'ı kurarken kurucu bulmakta çok zorluk çektim. Kim geldiye kurucu oldu. İşte bu 37 kişi böyle oldu. Belki bugün yeni bir parti kursaydım bazılarını asla almazdım. Ama o zaman alternatifimiz yoktu. Gittiğimiz bazı kimseler, kurucu olmaktan korkuyorlardı. Bazıları tavsiye ile geldi. Kazım Oksay, Asım Kocabıyık'ın avukatlığını yapmış. Abdullah Tenekeci Paşa'yı, Mehmet Yazar getirdi. Vural Arıkan bizimle çalışmak istiyormuş, onu Şarık Tara getirdi. Sonra Leyla Yeniay Köseoğlu, Mesut Yılmaz'ı getirdi, "Bu çok iyi çocuktur. Almanya'da falan bulunmuş. Politikaya hevesliymiş. Siyasi bilimler okumuş." dedi (Barlas, 1994, s. 34).

Yeni kurulmakta olan partinin kurucu bulma konusunda çekmiş olduğu sıkıntıları Hüsnü Doğan da şu ifadelerle anlatmıştır:

Kurucular heyeti, partinin kurulmasına 3-4 gün kalıncaya dek birbirini tanımadı. Çünkü o günlerde riskli bir ortam vardı. Hadiselerin kontrol altında gitmesini temin etmek bakımından şöyle yaptık: Kuruculara ben bir numara veriyordum. Şu numaranın karşısını imzala diyordum. İsmi yazmıyorduk, insanlar şu ya da bu şekilde tehdit edilip, caydırılabilir diye. Kurucu bulmakta çok sıkıntı çektik (Birand (Yön.), 32. Gün, Özallı Yıllar Belgeseli, 1999).

80'li yıllara damgasını vuracak olan Anavatan Partisi'nin yalnızca 30 kurucu bulmakta bu derece zorlanması tarihe bir nottur. Parti kuruluş çalışmaları için, İstanbul Şişli Sadıklar apartmanında günlerce, haftalarca çalışmalar yapılmıştır. O dönem partiler arasında da ciddi rekabet vardı.

Demirel'in desteklediği Büyük Türkiye Partisi'nin de kendileri gibi arı amblemini kullanmak istediğini öğrenen Özal, ANAP'ın arı amblemini kullanmaya hak kazanış hikayesini şu şekilde anlatmıştır:

Bir öğrendim ki 'Büyük Türkiye Partisi' de arı sembolünü kullanacak. Hemen açtım İçişleri Bakanı'nı tanıyorum. Zaten biz aynı kabine arkadaşız. Telefon ettim Selahattin Paşa'ya, 'Bizim randevumuzu acaba 08.30'a alabilir misiniz?' dedim. Onların randevusu bizden evvelmiş. Hemen değiştirdik, öne aldık. Hep beraber gittik, verdik, sonra onlar verdiler. Onların arısı havada kaldı. Böyle oldu hadise (Barlas, 1994, s. 36).

Özal'ın başarılı olamayacağını düşünen askerler, onun partisini kurmasına izin vermişlerdir. Yani, Özal artık partisini kurabilecek ve seçimlere girebilecekti. Erol Aksoy, Hüsni Doğan, Adnan Kahveci, Şadi Pehlivanoglu gibi önemli isimlerin Milli Güvenlik Konseyi tarafından veto edilmesine karşın, parti kurulması için 30 ismin onay alması yeterli olduğundan dolayı, 20 Mayıs 1983 tarihinde Anavatan Partisi kuruluş dilekçesi verildi ve parti resmen kurulmuş oldu. Aşağıdakiler de, veto edilmiş isimlerin dışındaki Anavatan Partisi kurucularının isimleridir. Bu isimlerin çoğu farklı görüşlere sahip ve Türk siyaseti için yeni yüzlerdi:

Turgut Özal, Bedrettin Dalan, Mesut Yılmaz, Vehbi Dinçerler, Veysel Atasoy, Mustafa Taşar, R. Ercüment Konukman, Güneş Taner, Vural Arıkan, Halil Şıvgın, Sadi Türel, Cahit Aral, İbrahim Özdemir, Metin Emiroğlu, Kâzım Oksay, Mükerrerem Taşçıoğlu, Mehmet Altınsoy, Abdulhalim Aras, Leyla Yeniay Köseoğlu, Ferruh İlter, Aycan Çakıroğulları, Nejat Eldem, Bedrettin Akyürek, Abdullah Tenekeci, Kâmil Coşkunoglu, Feridun Demsoy, Alâaddin Kısakürek, Yener Ulusoy, Ali Tanrıyar, Fahir Sabuniş.

Anavatan Partisi parti programının önsözünde ise şu ifadeler yer verilmiştir:

ANAVATAN PARTİSİ 20 Mayıs 1983 günü kurularak memleketimizin siyasi hayatında yerini almıştır. Partimizin sembolü bal petekleri ile donatılmış Türkiye haritası ve balarısıdır. ARI çalışkanlığı, PETEK aziz vatanımızın en ücra köşesine kadar mamur hale getirilmesini ifade etmektedir. Programımızda ülkemizin meseleleri ve bunların çözümü için neler düşündüğümüz kısa, açık ve özlü bir şekilde ifade edilmiştir. Gayemiz bu programın etrafında birleşmeyi sağlayarak yepyeni kavgasız Türkiye'yi ileri ve modern bir ülke haline getirecek bir siyasi tablo oluşturmaktır. Milliyetçi, muhafazakar, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir siyasi partiyiz. Bunun için daha önceki siyasi eğilimleri ne olursa olsun programımıza inananları birliğe beraberliğe davet ediyoruz. Burası bir hizmet kapısıdır. Milletimize en iyi şekilde hizmet edebileceğimize inanıyor, yüce Allah'ın gayretlerimizde bize yardımcı olmasını diliyoruz.”⁵³

⁵³ Anavatan Partisi parti programı önsöz

(<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/693/199607439.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (13.02.2018))

Anavatan parti programının 1. maddesinde partinin gayeleri şu şekilde ifade edilmiştir:

“Anavatan Partisi;

- Milli hakimiyeti ve milletin üstünlüğünü, millî birlik ve bütünlüğü her şeyin üzerinde telakki eden;
- Millet iradesinin tecellisinin ve millet hakimiyetinin tesisinin ancak halkın serbest oyunun esas olduğu hür demokratik düzen içerisinde mümkün olabileceğine inanan,
- İnsan temel hak ve hürriyetlerini vazgeçilmez kabul eden,
- “Adalet mülkün temelidir” anlayışına sahip,
- Milliyetçiliği, milli ve manevi değerlere bağlılığı düstur ittihaz eden,
- Cumhuriyetimizin kurucusu büyük önder Atatürk’ün ilke ve inkılâpları istikametinde muasır medeniyet seviyesine erişmeyi hedef alan,
- “Asıl olan fertlerin ve toplumun mutluluğudur” görüşü içerisinde sosyal adalete ve fırsat eşitliğine inanmış,
- İktisadi kalkınmanın hızlandırılmasını, işsizliğin ve fakirliğin kaldırılmasını, gelir dağılımı farklılıklarının azaltılarak refahın yaygınlaştırılmasını öngören,
- İktisadi gelişmede fertlerin teşebbüs gücünü esas kabul eden,
- Geleceğimizin teminatı olan gençlerimizin modern ve ileri Türkiye idealine bağlı, milli ve ahlaki değerlerimizi benimsemiş, ilmi düşünceye sahip, herkese karşı sevgi, saygı ve müsamaha besleyen medeni bir insan olarak yetiştirilmelerini milli eğitimin esası sayan,
- Demokratik siyasi mücadelede tek yolu ikna, uzlaşma ve fikirlere hürmet olarak gören; hür, bağımsız, gelişmiş, itibarlı, büyük ve güçlü Türkiye idealine ulaşmayı gaye edinmiş bir siyasi partidir.⁵⁴

Anavatan Partisi programının önsözü ve partinin benimsemiş olduğu gayeler, bunları hazırlayanların, o dönem Türkiye’sinin gerçeklerini ne kadar iyi analiz edip içselleştirdiklerini net bir şekilde yansıtan belgeler olarak tarihe geçmiştir. Parti programında açıkça görüldüğü gibi, ülkemizin eskiden beri süregelen kronikleşmiş sorun ve kavgalardan sıkıldığını gören Anavatan Partisi, yepyeni ve kavgasız bir Türkiye

⁵⁴ Anavatan Partisi parti programı madde 1-
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/693/199607439.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (13.02.2018)

idealini vurgulamıştır. Parti programında ayrıca her siyasi görüşe açık olunacağı ve demokrasi vurgusunun da yapılmış olması önemlidir. Ayrıca ülkemizin yaşadığı ekonomik sorunlara parti programında ekonomiden sıkça söz edilmek suretiyle değinilmesi ve dikkat çekilmesi de oldukça önemli bir nokta olarak görülmüştür.

Ekonomiyi temelden değiştiren 24 Ocak Kararları'nın mimarı ve halkın gözünde başarılı bir lider olan Turgut Özal, 56 yaşında, halk nezdinde bir umut ışığı olarak görülecek olan partisini bütün zorluklara rağmen kurabilmeyi başarmıştı. Özal, Türk insanını bir araya getirip uzlaştırmak istiyordu. Bunu da Anavatan Partisi ile başaracaktı. Türkiye'nin bir sentezi olarak kurgulayıp kurduğu partisi, Türk siyasi hayatında şiddetle ihtiyaç duyulan transformasyonu gerçekleştirecekti.

Böylelikle rahmetli babam Ecz. Süleyman Küçükşabanoğlu'nun da 1983-1987 yılları arasında Kastamonu İl Başkanlığı görevini yürüteceği Anavatan Partisi'nin Side'de başlayıp Sadıklar Apartmanı'nda devam eden şekillenme süreci ile birlikte Türk siyasi hayatına damga vurmaya başlayacak olan Özal'lı yılların temeli atılmış oldu. Bir sonraki bölümde de Anavatan Partisi'nin, girdiği ilk seçimlerdeki başarısından bahsedilecektir.

2.4.4. 6 Kasım 1983 Genel Seçimleri

Bu bölümde, Anavatan Partisi'nin tarihinde ilk kez katıldığı seçimlerden, yani 6 Kasım 1983 Genel Seçimlerinden söz edilecektir. Anavatan Partisi'nin 20 Mayıs 1983 tarihindeki resmi kuruluşuyla Özal'lı yılların temelleri atılmıştı. Anavatan Partisi, 6 Kasım 1983 Genel Seçimleriyle de kuruluşundan 5.5 ay gibi kısa bir süre sonra ilk kez seçimlere girerek halkın terazisine çıkmış olacaktı.

O dönemde seçime girmek için Milli Güvenlik Konseyi'ne başvuru yapmış olan 7 parti vardı. Bunlar Necdet Calp'in lideri olduğu Halkçı Parti, Erdal İnönü'nün lideri olduğu SODEP, Necmettin Erbakan'ın lideri olduğu Refah Partisi, Alparslan Türkeş'in lideri olduğu Muhafazakar Parti, Turgut Sunalp'ın lideri olduğu MDP, Süleyman Demirel'in lideri olduğu Büyük Türkiye Partisi ve Özal'ın lideri olduğu Anavatan Partisi idi. Milli Güvenlik Konseyi, bu 7 partiden 4'ünün seçimlere girmesine müsaade etmedi. Seçime girme müsaadesi alamayan partiler SODEP, Büyük Türkiye Partisi, Muhafazakar Parti ve Refah Partisi idi. Bununla beraber, Turgut Özal'ın kendisine 'Abi' diye hitap

ettiği Süleyman Demirel'in de aralarında bulunduğu birçok siyasetçi Zincirbozan'a sürgüne gönderilmişti. O dönem Milli Güvenlik Konseyi'nin kararlarıyla 723'ü siyasi yasaklı olmak üzere toplam 1.500 kişi siyaseten veto almıştı. Bundan dolayı, 6 Kasım 1983 seçimlerine sol görüşten yalnızca Halkçı Parti, sağ görüşten ise askerlerin desteklediği MDP ve Özal'ın Anavatan Partisi katılabilecekti. O dönem kimin siyaset yapıp yapmayacağına maalesef askeri yönetim karar vermiştir.

Turgut Özal 6 Kasım 1983 seçimleri konusundaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Seçimlere hakikaten iyi hazırlandık ve zaten benim hiç şüphem yoktu seçimleri alacağımıza dair. Belki arkadaşlarımızdan şüpheli olan epey vardı ama bilmiyorum bir his mi diyelim, önsezi mi diyelim, biz. Biz bayağı rey alacağımızı, tek başımıza iktidar olacağımızı düşünüyorduk. Nitekim o gün, seçim propagandasının sonuna doğru bu hadise belirmeye başladı (Barlas, 1994, s. 51).

Kendisi, 1977 yılında Milli Selamet Partisi adayı olarak siyasi tecrübe yaşamıştı ve sahadan edindiği izlenimleri artık çok daha iyi bir şekilde analiz edebiliyordu. O dönem seçim öncesi ilk defa başlayan televizyon tartışmaları, seçime girebilecek olan üç partinin liderleri için çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Günümüzde benzerlerinin olmasını temenni edebileceğimiz televizyon tartışmaları Özal'ın popülaritesini ciddi anlamda arttırmıştır. Özellikle de Özal'ın Turgut Sunalp ile 'köprüyü sattırmam' ve 'köprüyü satarım' tartışmasının görüntüleri günümüzde hala hafızalardadır. Özal'ın, televizyon programlarında diğer siyasetçilerle yaşadığı en hararetli tartışmalar karşısında bile korumayı başarabildiği sakin ve pozitif üslubu sayesinde halka seslendiği miting meydanlarının da hıncahınç dolup taşıdığı görülmektedir. Anavatan Partisi, diğer partilerden farklı olarak, daha özgürlükçü ve darbecilere daha uzak bir pozisyon çizmekteydi. Bu nedenlerden dolayı, halkta Anavatan Partisi'ne doğru gün geçtikçe artan bir eğilim görülmektedir. Özal ve partisi halkın nezdinde umut olarak görülüyordu. Seçim atmosferinde rüzgar sonunda Özal'lı Anavatan Partisi'nin arkasına geçip oradan esmeye başlamış ve parti önü alınmaz bir yükseliş sürecine girmişti. Bunu gören MDP lideri Turgut Sunalp, çareyi Kenan Evren'e başvurmakta bulmuştu. Kenan Evren, konuyla ilgili şunları anlatmıştır:

4 Kasım konuşmasını Turgut Sunalp istedi. Ben size söyleyeyim. İki de bir de gelip bilgi veriyor. Diyor ki, ‘Efendim, bizim parti hakkında hiçbir şey söylemiyorsunuz. Ben de kendisine ‘Ya, nasıl söyleyeyim?’ diyorum. ‘Ben Cumhurbaşkanıym.’ Kendisi de bana ‘Ama hiç olmazsa bir şey söylemeniz de, hani bizi biraz destekler tarzda konuşmanız olsa da biz de biraz ondan destek alsak’ filan. Bir, iki, üç kez ısrar etti ve sonunda mecbur kaldım konuşma yapmaya (Birand (Yön.), 32. Gün, Özallı Yıllar Belgeseli, 1999).

Cumhurbaşkanı Kenan Evren, radyo ve televizyonlardan seçim gününden iki gün önce yaptığı konuşmasında açıkça Turgut Özal’lı Anavatan Partisi’ni hedef almıştı. Halk bu durumu, Kenan Evren’in MDP lideri Turgut Sunalp’ı işaret ettiği şeklinde yorumlamıştı ve bu yorumda da haklıydı. Evren açıkça ‘Özal’a oy vermeyin. Turgut Sunalp’ı destekleyin’ demekteydi.

6 Kasım 1983 seçimlerine, konseyin açık bir şekilde desteklediği Milliyetçi Demokrasi Partisi, Anavatan Partisi ve Halkçı Parti katıldılar. Kenan Evren’in seçimden önce radyo ve televizyondan açıkça Anavatan Partisi ve Turgut Özal aleyhine konuşma yapmasına rağmen Anavatan Partisi, TBMM’deki salt çoğunluğu almak suretiyle seçimlerden birinci parti olarak çıktı. Partilerin aldığı oy oranları ve milletvekili sayıları şu şekildedir:

- Anavatan Partisi yüzde % 45.14 ile 212 milletvekili,
- Halkçı Parti yüzde %30.46 ile 117 milletvekili,
- Milliyetçi Demokrasi Partisi ise yüzde %23.37 ile 71 milletvekili çıkarabilmişti⁵⁵

Anavatan Partisi, çok büyük bir sürpriz yaparak seçimin tartışmasız galibi olmuş, seçimin kaybedeni ise askerlerin desteklediği Milliyetçi Demokrasi Partisi olmuştur. Bu seçimlerdeki en ilgi çekici nokta ise seçime katılım oranının %92.30 olmasıdır. Bu katılım rekor düzeyinde bir katılımdır. Halk, darbelere yani askerlere karşı tutumunu sandığa giderek en iyi şekilde göstermiştir. Aynı zamanda Özal ile halkın iradesi yeniden iktidara gelmiştir. Bu seçimde Türk toplumu, askerlerin işaret ettiği değil kendi istediği siyasi iktidarı seçme iradesini göstermiştir. Bu, nihayet demokrasinin kazandığı anlamına gelmiştir.

⁵⁵ <http://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-seçimleri/3008> (Erişim Tarihi: 27.06.2018)

Anavatan Partisi'ne seçim sonrasında sevinç yerine sakinlik hakim olmuştur. Anavatan Partisi kurucularından Mustafa Taşar konuyu şöyle anlatmıştır:

Bütün Türkiye'deki teşkilatlarımıza bir genelge gönderdim. Aldığımız karar gereği iktidar olacağımız kesindir. Siz daha önce yapılan konuşmalara takılmayın. Sizden teşkilat olarak ricamız, iktidarı aldığımızı anladığınızdan itibaren taşkınlıklarda bulunmamanız. Özellikle Anadolu'da davul, zurna çaldırmamamız. Yani sevinç gösterilerinde bulunmamanızdır. Çünkü daha ihtilal etkisini bitirmemiş. Halen konsey görevde. Kapattım dedi mi bitti (Birand (Yön.), 32. Gün, Özallı Yıllar Belgeseli, 1999). Mustafa Taşar'ın söyledikleri 1983 öncesi Türkiye'sinde demokrasinin ne kadar vahim durumda olduğunun bir göstergesidir. Bir parti halkın oylarıyla iktidara gelmiş ama teşkilat mensupları buna sevinememiştir. Bu durum da tarihe düşülmesi gereken bir nottur.

Anavatan Partisi kurucularından Mehmet Keçeciler, ANAP'ın seçim başarısında Özal'ın vizyonunun, kişiliğinin, sağlam ekonomi bilgisinin çok önemli faktörler olduğunu, öte taraftan ANAP'ın yepyeni bir parti olmasının ve sağcı solcu ayrımı yapılmadan 'uzlaşmacı' bir tutum izlenmesinin de önemli bir faktör olduğunu ifade etmiştir (Keçeciler, 2014, s. 87).

'Hükümet kurma yetkisi, askeri yönetim tarafından acaba verilecek mi, verilmeyecek mi?' tartışmaları içinde Turgut Özal, seçimlerden 14 gün sonra 20 Kasım'da Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından hükümeti kurmakla görevlendirildi. 24 Kasım 1983'te toplanan TBMM'de Başkanlık Divanı'nın oluşmasıyla Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) görevi sona ermiştir. 13 Aralık'ta Özal Başbakanlığı'ndaki Anavatan Partisi hükümeti kurulmuştur. Anavatan Partisi'nin seçimleri kazanmasıyla birlikte, Türkiye'nin çok büyük bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçtiği Özal'lı yıllar başlamış oldu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TURGUT ÖZAL DÖNEMİ TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

3.1. Turgut Özal'ın Başbakanlık Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1983-1989)

Bu bölümde, Turgut Özal'ın Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı dönemlerindeki Türkiye-ABD ilişkileri detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Turgut Özal, en son 1980-1982 yılları arasında Başbakan Yardımcılığı görevini yürütmüş, daha sonra da görevinden istifa ederek Anavatan Partisi'ni (ANAP) kurmuştur. Akabinde, 6 Kasım 1983 yılında yapılan seçimlerde %45.14 oy alarak iktidara gelmiş ve Başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Turgut Özal'ın Başbakanlığı 6 yıl sürmüştür. Kendisi Başbakanlık görevine geldiğinde, ABD Başkanı Cumhuriyetçi Ronald Reagan idi.

3.1.1. Turgut Özal'ın ABD'ye Bakışı

Turgut Özal'ın Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı dönemlerindeki Türkiye-ABD ilişkilerini incelemeye önce, Özal'ın bir lider olarak ABD'ye nasıl baktığının bir analizini yapmak, spesifik konularda Türkiye-ABD ilişkilerini incelerken daha sağlıklı yorumlar yapabilmek adına daha doğru olacaktır. Bu bölümde, Turgut Özal'ın ABD'ye bakışının daha iyi anlaşılması adına çalışma kapsamında Turgut Özal'a en yakın isimlerle yapılmış olan yüz yüze görüşmelerden de örnekler verilecektir.

Turgut Özal, pragmatik ve realist bir liderdi. Aynı zamanda büyük düşünen, büyük düşünmenin yanı sıra da global düşünen bir liderdi. Onu bu düşüncelere iten hiç kuşkusuz 1952 yılında genç bir mühendis olarak gittiği ilk ABD seyahati olmuş, Özal'ın ABD'ye bakışının ilk izlenimleri bu seyahatte oluşmuştur. Turgut Özal, o yıllarda genç bir mühendisten ABD'ye karşı sempati beslemiş ve ABD'nin gelişmişlik seviyesi karşısında hayranlık duymuştur. Bu durum belki de ilerleyen yıllarda, Özal ülkemizin lideri olduğunda da devam etmiştir.

Turgut Özal'ın ABD'ye sempatik bakışı öğrencilik yıllarında başlamış ve Dünya Bankası'nda çalışması da bu sempatiyi pekiştirmiştir. Turgut Özal'ın 1952 yılında ilk kez tanıştığı ve hayran kaldığı ABD, 1989 yılında Soğuk Savaş'ın bitmesiyle tek süper güç olduğunu ilan etmişti. Turgut Özal'ın politik liderlik yaptığı o dönemde kendisi ABD'nin

süper güç olduğunu kabul ederek hareket etmişti. Hayran olduğu ABD, şimdi dünyanın tek süper gücüydü.

Turgut Özal'a en yakın isimlerin başında gelen dönemin Özel Kalem Müdürü Engin Güner şunları söylemiştir⁵⁶:

O dönemler tek süper güç ABD idi. Turgut Özal bir gün bana; “Bak Engin, biz ülke olarak her zaman zayıfın yanında olduk. Şimdi güçlünün yanında olmalıyız.” derken, ABD’den bahsediyordu. Özal, ABD’den yana olmayı genel dış politika esası olarak savunmaktaydı. Özal’ın Türkiye’ye yönelik hayali tam özgür, liberal, serbest pazarının olduğu, insanların özgür olduğu, insan haklarına saygı duyulduğu demokratik bir sistemdi. Özal, ABD’yi yakından tanıyan bir insandı. ABD’nin özgürlük, ekonomi, hukuk ve birçok konuda ileri olduğunu görmüştü ve biliyordu. Özal’ın ABD’nin gelişmişlik düzeyine hayrandı. Öğrencilik yıllarında ABD’yi görmüştü. Özal, “Biz ABD’yi Baytekin çizgi romanlarındaki gibi düşünürdük.” derken ABD’den çok etkilendiğini dile getirmek istemişti. Özal; ABD ile tartışarak bir yere gelemesin düşüncesindeydi. ABD ile menfaat ilişkisi kurarak ülkemize fayda sağlamak niyetindeydi. Özal aynı zamanda ABD’yi kullanarak hem batı hem de doğu ilişkilerini düzeltti.

Turgut Özal döneminde Dışişleri Bakanlığı’nda göreve başlamış ve uzun yıllar ABD’de Washington Büyükelçiliğimizi yapan Namık Tan şunları söylemiştir⁵⁷:

Bunu ilk kez seninle paylaşıyorum. Turgut Özal, ben ABD'ye göreve gitmeden önce Okluk Koyu’ndaki evinde bana; “Bak Namık, ABD ile ilişkilerini sağlıklı yürütemeyen ülkelerin dış politikalarından hayır gelmez.” dedi. Bu sözü hala, dün gibi kulağında.

Engin Güner ve Namık Tan’ın dışında deneyimli gazeteciler Nur Batur ve Taha Akyol da şunları söylemiştir:

⁵⁶ 29 Kasım 2018’de Sn. Engin Güner’le yapılan yüz yüze görüşmeden

⁵⁷ 16 Mart 2018’de Sn. Namık Tan’la yapılan yüz yüze görüşmeden

Gazeteci Nur Batur⁵⁸:

Özal, ABD'yi çok iyi biliyor, ABD'yi, dünyadaki tek süper güç olarak görüyordu. Özal, Türkiye'yi bir üst düzeye çıkarmak için yeni dünya düzeninde ABD ile yakın ilişkiler kurmak istedi. Özal'ın hayali, ekonomik ve siyasi olarak ABD'ye yakın bir şekilde bölgede güçlü olmaktı.

Gazeteci Taha Akyol ise⁵⁹:

Turgut Özal, ABD'yi görmüş, orada eğitim almış birisiydi. Turgut Özal, ABD'nin sadece siyasi ve askeri yönden gelişmiş olduğunu değil, ABD'de girişimcilik ruhu, teknoloji ve hür düşünce konusunun da gelişmiş olduğunu biliyordu. Türkiye'nin taklitçi olmasını değil, yaratıcı, gelişmiş ve demokrasiye bağlı bir ülke olmasını istediği için ABD'yi model olarak görüyordu. ABD ile ilişkilerin sadece siyasi ve askeri açıdan değil, kültürel, teknoloji, eğitim açısından yakından bilinip, geliştirilmesinin sonucunda Türkiye'de gelişim olur düşüncesindeydi.

Turgut Özal'ı politika yaşamında en iyi tanıyan belki de 3 isim olan dönemin Milli Savunma Bakanı ve Özal'ın kuzeni Hüsnü Doğan, dönemin Dışişleri Bakanı Ali Bozer ve Anavatan Partisi kurucularından dönemin Mehmet Keçeciler; Turgut Özal'ın ABD'ye bakış açısını şu şekilde değerlendirmişlerdir:

Hüsnü Doğan⁶⁰:

Turgut Özal'ın ABD ile ilişkileri gençliğinden itibaren başladı. Özal, 1952 yılında genç bir mühendisen ABD'ye gitti. 1 sene kaldı. ABD'yi tanıma imkanı buldu. ABD'nin neden gelişmiş olduğunu tespit etti. Nasıl düşündüğünü anladı. ABD nasıl gelişmiş, ben niye gelişmemişim sorusunu sürekli sorguladı.

⁵⁸ 24 Ocak 2018'de Sn. Nur Batur'la yapılan yüz yüze görüşmeden

⁵⁹ 29 Mart 2018'de Sn. Taha Akyol'la yapılan yüz yüze görüşmeden

⁶⁰ 23 Mart 2018'de Sn. Hüsnü Doğan'la yapılan yüz yüze görüşmeden

Ali Bozer⁶¹;

Şimdi burada Turgut Özal'ın bir özelliğini söylemek istiyorum. Turgut Özal, Batı ile Amerika mukayese edildiği zaman daha ziyade Amerika'ya temayül eden bir kafa yapısına sahipti. Bu Turgut Özal'ın özelliğiydi.

Mehmet Keçeciler⁶²;

Turgut Bey, ABD'yi kullanabildiği kadar kullandı. Yani ABD'nin büyük bir devlet olduğunu, ABD'siz dünyada hiçbir işin görülemeyeceğini düşünürdü. Realist düşünürdü.

Dikkat edilirse, önceki sayfalarda kendilerinden örnek verilen Turgut Özal'a yakın 7 isimin de Turgut Özal'a bakış açısı aşağı yukarı aynı idi. Turgut Özal'ın, öğrencilik yıllarından başlayıp, Dünya Bankası'nda çalışmasıyla şekillenen kariyeri ve genel olarak tüm yaşamı boyunca ABD'nin gelişmişliğine hayran olduğunu çok net bir şekilde söylenebilir. Özal'ın, ABD'nin gelişmişliğine duyduğu bu hayranlığın özellikle ekonomik alanda daha da fazla olduğu da söylenebilir.

Ülkemizde, Turgut Özal döneminden hemen önceki en son darbe 1980 yılında olmuş ve ülkemiz bir çok açıdan çok büyük zarar görmüştür. Turgut Özal'ın Anavatan Partisi'ni (ANAP) kurup, ülkemizde değişim ve dönüşüm yıllarını başlattığı dönemde Özal'ın rol model aldığı ülkenin ABD olduğu aşikardır. Turgut Özal, ülkemiz için hayal ettiklerini uygulayıp, örnek alabileceği tek ülkenin ABD olduğunu düşünürdü. Özal, aynı zamanda ülkemizin jeopolitik konumu itibariyle uluslar arası arenada da yaşayabileceği birçok sorun olacağını da tahmin ederek ve ABD ile iyi ilişkiler kurarak, ülkesini uluslar arası tehlikelere karşı da korumaya almaya çalışmıştır.

Turgut Özal bu düşünceler ışığında tamamen ABD'ye teslimiyetçi düşüncede olmamıştır. Turgut Özal'ın muhalefette olan bazılarının dediği gibi ABD yanlısı değil, gelişmişlik yanlısıydı. ABD'yi severdi. Turgut Özal, geleceğini düşünen bir lider olduğu için güçlü ülke olan ABD ile yakın ilişkiler kurarak, ondan faydalanma düşüncesindeydi.

⁶¹ 24 Nisan 2018'de Sn. Ali Bozer'le yapılan yüz yüze görüşmeden

⁶² 23 Nisan 2018'de Sn. Mehmet Keçeciler'le yapılan yüz yüze görüşmeden

3.1.2. ABD'nin Turgut Özal'a Bakışı

Türkiye-ABD ilişkilerinin Turgut Özal'ın Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı dönemlerindeki durumunu incelemeye önce bir lider olarak analizinin yapılması isabetli olacaktır. Bu sayede, Türkiye-ABD ilişkilerini spesifik konular üzerinden değerlendirirken daha sağlıklı sonuçlar elde etme imkanı doğabilir.

Turgut Özal döneminde Dışişleri Bakanlığı'nda göreve başlamış ve uzun yıllar ABD'de Washington Büyükelçiliğimizi yapan Namık Tan şunları anlatmıştır⁶³:

Turgut Özal ikili ilişkiler kurmayı çok severdi. İlişkilerinde her zaman samimi ve dürüsttü. Turgut Bey, ABD'ye karşı her zaman samimi ve dürüst davrandı. ABD'nin karşısında konuyu doğru, iyi bir anlatımla anlatır, boş konuşmaz ve samimiyetinizle onları ikna ederseniz, onların siyah düşündüklerini beyaza çevirebilirsiniz. Rahmetli Özal bunu başaran bir liderdi. Ayrıca Turgut Özal döneminde ABD de bizi her zaman dinledi.

Gazeteci Nur Batur ve Taha Akyol ise ABD'nin Turgut Özal'a bakış açısı hakkında şunları söylemişlerdir:

Gazeteci Nur Batur⁶⁴:

ABD, kendi ulusal çıkarları doğrultusunda iş birliği yapılacak her lideri baş tacı eder. O dönemde Turgut Özal'ı destekledi. ABD, 'Özal ile konuşabiliriz' diye düşündü. 'Onunla işbirliği yapabiliriz' düşüncesindeydi. Yanlış hatırlamıyorsam, Körfez Savaşı sırasında dönemin ABD Ankara Büyükelçisi Eric Edelman'a göre, "Türkiye'nin gelmiş geçmiş en önemli liderleri, Atatürk, İnönü ve Turgut Özal'dır." diyerek ABD'nin Özal'ı desteklediğini ve ona yönelik bakış açısını açıkça gösteriyordu.

⁶³ 16 Mart 2018'de Sn. Namık Tan'la yapılan yüz yüze görüşmeden

⁶⁴ 24 Ocak 2018'de Sn. Nur Batur'la yapılan yüz yüze görüşmeden

Gazeteci Taha Akyol⁶⁵:

Turgut Özal, ABD'ye karşı rahattı. ABD de Turgut Özal'a karşı. Turgut Özal, ABD'nin gözünde saygın bir insandı. Turgut Özal, kimseye hakaret etmedi. Kimseden de hakaret görmedi. ABD Turgut Özal'ı sevmiştir. Çünkü Turgut Özal, batı değerlerine inanmış, samimi bir liderdi. Muhafazakardı. Turgut Özal, İmam Buhari'den etkilenmiş, Nakşibendi tarikatı ile iç içeydi. Açık toplumu benimsemiş, demokrasiye inanan ve küreselleşmeye inanan bir liderdi. Pragmatikti. Konuşmalarında teknolojiden bahsederdi. Batı düşmanlığı yoktu. İdeolojik söylem yoktu. Liberal değerlere dayalı söylemlerde bulunduğu için ABD Turgut Özal'ı kendinden biri olarak gördü.

Turgut Özal'a en yakın ve kabinede birlikte çalıştıkları isimlerden Ali Bozer, Mehmet Keçeciler, Hüsnü Doğan ve Hikmet Çetin ise şunları söylemişlerdir:

Ali Bozer⁶⁶:

Amerika Özal'ı severdi. Özal'ın dışarıda da itibarı vardı. Fakat Amerika'ya daha çok temayül etmiş olmasından dolayı onun Amerikancı diye tarif edilmesine şüpheyle yaklaşıyorum.

Mehmet Keçeciler⁶⁷:

Özal'ın ABD ile samimi ilişki kurması ülkemize bir çok fayda sağladı. Özal, ABD'yi tanıdığı ve diyalog kurabildiği için ve en önemlisi ABD'ye karşı dürüst olduğu için Özal'ı sevdiler.

Hüsnü Doğan⁶⁸:

Turgut Özal inandırıcı bir adamdı. Düzgün birisiydi. Meseleleri, bölgeyi çok iyi bilirdi. ABD'ye karşı dürüst ve samimi davrandığı için ABD, Özal'a hep sıcak bakmıştır. Özellikle Özal-Bush dostluğu ender görülebilecek bir ilişkiydi.

⁶⁵ 29 Mart 2018'de Sn. Taha Akyol'la yapılan yüz yüze görüşmeden

⁶⁶ 24 Nisan 2018'de Sn. Ali Bozer'le yapılan yüz yüze görüşmeden

⁶⁷ 23 Nisan 2018'de Sn. Mehmet Keçeciler'le yapılan yüz yüze görüşmeden

⁶⁸ 23 Mart 2018'de Sn. Hüsnü Doğan'la yapılan yüz yüze görüşmeden

Hikmet Çetin⁶⁹:

Özal, ABD ile her zaman iyi ilişki kurdu. Kişisel rahatlığı sebebiyle de ABD'deki önemli kişilerle özel ilişkiler kurdu. Özal, samimi birisiydi.

Turgut Özal'a en yakın isimlerden biri olan dönemin Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kaya Toperi, ABD'nin Turgut Özal'a bakış açısı ile ilgili olarak şunları söylemiştir⁷⁰:

Özal iyi diyalog kurardı. ABD, Özal'ın samimiyetine inandı. Bunun, Türkiye'nin tekstil kotalarının arttırılması konusunda çok faydası oldu. Özal, Bush'a mektup yazıyor. Daha sonra kotalar %100 artıyor. Bu artış aynı zamanda Avrupa ülkeleriyle de söz konusu oluyor. ABD desteği ile Birleşik Arap Emirlikleri'nden 3 milyar dolarlık petrol aldık. ABD desteği olmadan hiçbir yerden destek alamazsın. Bu maalesef çok zor. Turgut Bey, ABD ilişkileri ve dış politikada her zaman tutarlı davrandı. ABD'de eskiden sadece Galatasaray tanınırdı. Bizim zamanımızda, Galatasaray dışında Turgut Özal da tanınmaya başlandı.

Turgut Özal'a yakın 7 ismin yukarıda yer verilen sözleri ABD'nin Turgut Özal'a bakış açısının son derece olumlu olduğunu vurgulamaktadır. ABD'nin Turgut Özal'a bakışının olumlu olmasının en önemli sebeplerinin başında Turgut Özal'ın ikili ilişkilerinde samimi ve dürüst davranması olduğunu söylemek mümkündür. Turgut Özal, ikili ilişkilerdeki samimiyeti ve dürüstlüğü dışında küreselleşmeye inanan ve söylemlerinde liberal değerleri kullandığı için de ABD'nin dikkatini çekmiştir.

3.1.3. Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde ABD

Bu bölümde, ABD'nin Turgut Özal'ın Başbakanlık döneminde Türkiye-Yunanistan ilişkileri bağlamında yaşanmış olan gelişmelere yönelik ne gibi bir tutum sergilemiş olduğu, dönemin öne çıkan gelişmelerinin ışığında incelenecektir.

Türkiye ile Yunanistan, 1920 yılından bu yana savaşmamıştır. Bununla birlikte iki komşu ülke 1952 yılında NATO'ya kabul edilmiş ve o tarihten günümüze kadar aynı

⁶⁹ 23 Mart 2018'de Sn. Hikmet Çetin'le yapılan yüz yüze görüşmeden

⁷⁰ 22 Mart 2018'de Sn. Kaya Toperi'yle yapılan yüz yüze görüşmeden

ittifakın içinde yer almıştır. İki ülke tüm bu özelliklere rağmen uyum içinde olamamış ve sürekli sorunlarla boğuşmuştur.

İki ülkenin ilişkilerini, tarihçi yazar Richard Clogg (Clogg, 1983, s. 13) şu şekilde anlatıyor:

...Resmi düzeyde bir Türk-Yunan yakınlaşması sağlansa bile, iki halkın tutumlarının, süregelen karşıtlığın temelinde yatan karşılıklı basmakalıpların ve korkuların aşılabilmesi, çok daha uzun ve zor bir süreç olacaktır. Karşılıklı algılamalarda köklü bir değişiklik ortaya çıkıncaya kadar, iki ülke ilişkilerinde sürekliliğini koruyan bir kuşku ve bunalım eğilimi göreceğimiz anlaşılıyor. Tarihçi yazar iki ülkenin durumunu çok net bir şekilde özetlemiştir. Clogg'un sözünü ettiği gibi iki ülke ilişkilerinde kuşku ve bunalım eğilimi halen devam etmekte ve bu durum ilişkilerin düzelmesinde sorunlar yaratmaktadır.

İki ülke ilişkilerinde arkası gelmeyen sorunlar nedeniyle bir türlü uyum içerisine girememiş olan Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin her adımında ABD'nin etkisini görmek mümkündür. Özal, ABD ile yakın ilişkiler geliştirmek suretiyle ülkemize avantajlı bir konuma yükseltme niyetindeydi. ABD'yi yanımıza almak, Özal'a göre, diğer ülkelerle de ilişkilerimizi iyileştirmek anlamına gelmekteydi. Lakin, bu yaklaşımın Yunanistan ilişkileri söz konusu olduğunda pek geçerli olmadığı ortaya çıktı. Dönemin Dışişleri Bakanı Ali Bozer, Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde ABD'nin tutumu hakkında şunları söylemiştir⁷¹:

Genel bir hava var. Onu söylemek isterim. Bizim Amerika dahil, Batı'nın bize çok objektif davrandığı söylenemez. Bir kültür ve din faktörü var. Bu sebeple her zaman Yunanistan'ı bize tercih ederler. Batı'nın bu özelliğini bilmeden dış politika yürütülmez. Vaka bu. Onun için az önce söylediğim gibi, seviyorum, sevmiyorum gibi politikalar olmaz. Bunları bırakmak lazım. Benim çıkarım neyse ben orada dururum. Batı haklı mı haksız mı bakmadan Yunanistan'ı tercih eder. Tekrar ediyorum. Amerika ve Batı'nın bize karşı soğuk davranışını Turgut Özal dahi olsa değiştiremez. Bu durum hafifler belki ama değişmez.

⁷¹ 24 Nisan 2018'de Sn. Ali Bozer'le yapılan yüz yüze görüşmeden

Görüldüğü gibi Bakanımız Ali Bozer, ABD'nin kültür ve din faktörünü göz önünde bulundurmamak suretiyle ilişkilerde konu başlıklarından bağımsız olarak Yunanistan'ı her daim Türkiye'ye tercih eder bir tutum sergilediğini ve bu gerçeği Özal'ın bile değiştiremeyeceğini savunmuştur.

Dönemin Turgut Özal'a yakın isimlerinin başında gelen Kaya Toperi ise, Ali Bozer'den farklı bir görüşü savunarak şunları söylemiştir⁷²:

ABD ile yakın ilişkiler kurmamız Türkiye'nin elini güçlendirdi. Türk-Yunan ilişkilerinde Bush Özal'ı ve Türkiye'yi satmadı. Bu durum ilişkilerin daha yumuşak gitmesini sağladı. Özal döneminde Türkiye, ABD'ye talepte bulunuyordu. Özal, Amerikan-Yunanistan Savunma İşbirliği toplantısından önce Bush'u aradı. Bush da Özal'a; "Merak etme. Türkiye'nin aleyhine imza atmam." dedi.

Kaya Toperi, Özal döneminde ABD ile kurulan iyi ilişkiler sayesinde Türkiye'nin elinin güçlendiğinden ve Türk-Yunan ilişkilerinde Bush'un Türkiye'nin aleyhine adım atmamış olduğundan söz etmektedir, ancak bu doğru olsa bile ABD'nin Türkiye'nin lehine de herhangi bir adım atmamış olduğunu söylemek pekala mümkündür.

Dönemin Bakanlarından Hüsnü Doğan ise şunları söylemiştir⁷³:

Şu detayı da hiçbir zaman unutmamız gerekiyor. Yunanistan hep kendini ABD ve Avrupa gibi görürdü. Greko-Romen kültürünün devamımız gibi düşünürlerdi. ABD'de Rum lobisi ve Ermeni lobisi çok güçlüydü.

Hüsnü Doğan böyle söyleyerek ABD'nin Rumlar söz konusu olduğunda onların lobi faaliyetlerinden dolayı Türk-Yunan ilişkilerinde tarafsız kalamayıp Rumlar lehine karar verme eğiliminde olduklarına vurgu yapmıştır.

Yunan lobisi, Amerikan kamuoyundaki desteği açısından olsun, seçmen tabanı açısından olsun Türk lobisine göre daha avantajlı durumda. 'Group/Ruder Finn Inc.' ve 'Manatos & Manatos' gibi lobi firmalarından da yararlanan Yunanlılar ağırlıklı olarak

⁷² 22 Mart 2018'de Sn. Kaya Toperi'yle yapılan yüz yüze görüşmeden

⁷³ 23 Mart 2018'de Sn. Hüsnü Doğan'la yapılan yüz yüze görüşmeden

Amerika'daki Yunan dernekleri aracılığı ile yürütmektedirler. Bu çerçevede faaliyetlerini aynı binada sürdüren Amerikan Helen Enstitüsü (American Hellenic Institute: AHI), AHIPAC ve Amerikan Helen Enstitüsü Vakfı (American Hellenic Institute Foundation: AHIF) üç önemli Yunan örgütüdür. Ermeni ve Yunan lobileri arasındaki işbirliği aslında Türkiye aleyhine verilen her karar veya yasa tasarısında kendisini göstermektedir (Arı, 2015, s. 303-315).

Bu bilgiler göstermektedir ki, ABD'deki Yunan lobisi Türk lobisinden çok daha güçlüdür ve konu Türkiye ile ilgili olduğunda, ABD'deki diğer bir güçlü lobi olan Ermeni lobisiyle işbirliği yapıldığı ortadadır. Bu durum, ABD'deki Türk lobisinin çok daha fazla güçlenmesinin ne denli büyük bir gereklilik olduğu gerçeğini dikkatlerimize sunmaktadır.

Turgut Özal döneminde ülkemiz aktif dış politika yönünde adımlar atmıştır. Özal, diplomasideki sıkışmışlığı aşmaya çalışmıştır. Daha önce tabu olan dış politika konularını konuşulur hale getirmiştir. O dönem daha önce Türkiye-Yunanistan arasında yaşanan ve tabu olan konular da konuşulur ve tartışılır duruma gelmiştir. Özal, iki ülkenin iyi diyalog kurması için elinden geleni fazlasıyla yapmıştır, ancak her ne kadar ABD'nin desteğini alarak komşu ülke Yunanistan ile iyi ilişkiler kurmayı denemiş olsa da bu konuda çok başarılı olamamıştır. Özal ne yaptıysa iki ülke arasındaki tarihsel sorunları gidermeyi başaramamıştır. İki ülkenin geçmişte aralarında yaşadığı olumsuzluklar, onların ilişkilerinde dış politika başta olmak üzere birçok alanda günümüzde bile hala devam etmekte olan derin güvensizlikleri ortaya çıkarmıştır. Din faktörünün de iki ülke arasındaki ilişkileri etkilediği rahatlıkla söylenebilir. ABD her ne kadar Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde denge politikası yürüterek adil kalmaya çalıştığı imajını verse de dini, kültürel ve tarihsel açılardan Yunanistan'ı kendine daha yakın hissettiğinden onu desteklediği ortadadır. Bu bağlamda, Yunan lobisinin ABD'deki gücü çok önemlidir. Özal, kişisel iletişimini de kullanarak Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde ABD'yi ikna etmeye çalışmışsa da, yapabildiği tek şey iki ülke arasında sert giden ilişkilerin ancak yumuşak gitmesini sağlamak olmuştur.

Pragmatik politikalarının yanı sıra ABD karşıtı söylemi sayesinde halkın desteğini kazanan Papandreu, partisinin 1985 ve 1988 seçimlerinde çoğunluğu elde etmesi üzerine Başbakanlık görevini sürdürdü. Papandreu'nun güven tazelemesi ile birlikte iki ülke arasında ciddi sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunlar sonraki bölümlerde detaylıca ele alınacaktır.

3.1.3.1. Limni Sorunu

Bu bölümde, Özal döneminde Yunanistan ile aramızda yaşanan sorunlar ve ABD'nin bu bağlamdaki tutumu ele alınacaktır. Limni sorununa Özal'ın Başbakanlığı döneminde çıkan Ege sorunu da denilebilir. Özal dönemi öncesinde de iki ülke arasında ciddi sorunlar yaşanmıştır. Yunanistan'da PASOK lideri Papandreu'nun güven tazelenmesi ile birlikte ikili ilişkilerde ciddi sorunlar yaşanmaya devam etmiştir.

Daha önceki bölümlerde de bahsettiğim gibi Özal, Yunanistan ile ilişkilerin düzelmesi için her adımı atmaya hazırdı. Özal'a göre kronikleşmiş olan Türk-Yunan ilişkilerindeki sorunları biran önce çözmek gerekiyordu. İki ülke arasında yaşanan sorunlar Türkiye'nin ABD ile arasında da sorunların çıkmasına neden oluyordu.

Özal hükümetinin 13 Ocak 1984'te TBMM'de okunan programında yer alan “Yunanistan'a dostluk eli uzatmak”, “iki ülkenin uzun vadeli ortak çıkarları”, “ticaret, iktisat ve turizm alanlarında iyi ilişkilerin kurulabileceği” gibi ifadeler yeni iktidarın Yunanistan'a bakışının ipuçlarını da veriyordu. Ama Özal'ın Türkiye ile Yunanistan arasında ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirebilmek ve Papandreu'nun uzlaşmaz tutumunu dünya kamuoyuna gösterebilmek için Yunan vatandaşlarına uygulanan vizeyi tek taraflı olarak kaldırma kararı gibi önemli iyi niyet jestlerine karşın ilişkilerde beklenen gelişme sağlanamadı. Ekonomi ağırlıklı iyi niyet jestleri, tarihsel ve kökleşmiş siyasal sorunları çözümlenmede ya da bertaraf etmede ve iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin kurulmasında yeterli olmadı (Oran, 2018a, s.109).

Özal, ikili ilişkilerin düzelmesi için elinden gelenden fazlasını yaptıysa da aynı adımı Papandreu'dan görmek mümkün değildi. Limni sorunu, Eylül 1983 tarihinde Yunan hükümetinin hareket merkezlerinden birinin Limni Adası'na kurulmasının teklifiyle resmen başlamıştır. Ülkemiz, Yunanistan'ın NATO'ya yaptığı bu teklife kesin bir dille karşı çıkmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Vahit Melih Halefoğlu, geçmiş yıllardaki Lozan Antlaşması'nı hatırlatarak, Yunanistan'ın bu teklifine aşağıdaki şekilde yanıt vermiştir:

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerde mevcut nazik denge Lozan Antlaşması ile tesis edilmiştir. Lozan Antlaşması'nın en önemli maddelerinden biri Doğu Ege Adalarının silahsızlandırılmasıdır. Anadolu kıyısının çok yakınında olan bu Adaların milletlerarası Antlaşmalarla silahsızlandırılmış olması doğrudan doğruya Türkiye'nin güvenlik ihtiyacından kaynaklanmaktadır ve iki ülke arasındaki dengenin en önemli unsurlarından biridir. Oysa Yunan Hükümeti milletlerarası antlaşmaları hiçe sayarak bu adaları silahlandırmakta beis görmemektedir. Hükümetimiz Yunanistan'ın bu aşırı ve uzlaşmaz tutumu karşısında tahriklere kapılmayan, serinkanlı bir politika izlemiştir. Bununla birlikte Yunanistan'ın Ege'de emrivakilere kalkışmasına kesinlikle müsaade etmeyeceğimizi de en açık bir şekilde ifade ettik. Bütün meselelerimize diyalog yoluyla, müzakere yoluyla çözüm aranması gerektiğini savunduk (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1985, s. 94-95). Dönemin Dışişleri Bakanı Vahit Melih Halefoğlu'nun belirttiği gibi, Türkiye bu konuda tavrını çok net ortaya koyarak, ülkemizin Yunanistan ile yaşadığı sorunları, müzakere yoluyla çözme niyetinde olduğunu, güzel bir diplomasi diliyle açıklamıştır.

NATO, Yunanistan'ın teklifine olumsuz yanıt vermiştir. Aldığı olumsuz yanıt sonrası Yunanistan ise, silahlı kuvvetlerinin NATO tatbikatına katılmayacağını açıklayarak kendince NATO'nun bu olumsuz kararına karşı hamle yapmaya çalışmıştır. Papandreu liderliğindeki Yunanistan, Limni adasının silahlanması yönündeki ısrarlı tutumunu sürdürecektir, Türkiye de bu konudaki kararlı tutumundan geri adım atmıyacaktır.

17-24 Ekim 1984 tarihleri arasında yapılacak NATO Kararlılık Göstergesi-84 tatbikatlarına hazırlık döneminde bir yıl önceki olaylar tekrarlandı. Yunanistan yine Limni'yi NATO planlarına dahil etme girişiminde bulundu ve 4 Eylül'de bir açıklama yaparak, tatbikatın planlamasında ve sınırlarında bir değişiklik yapılmaması halinde, bölgedeki çıkarlarını korumak ve Atina FIR'ı dolayısıyla tek sorumlusu olduğu uluslar arası sivil hava seyrüseferlerinin güvenliğini sağlamak amacıyla gerekli tüm önlemleri alma hakkını saklı tuttuğunu bildirdi. Ayrıca, 2-12 Ekim tarihleri arasında Limni'yi de kapsayacak biçimde iki büyük deniz ve hava tatbikatı yapacağını da açıkladı (Oran, 2018a, s. 109).

Yunanistan, ayrıca Ege üzerinden geçen G-18 hava koridorunu da sivil hava trafiğine kapatmıştı. Yunanistan, Limni ısrarından vazgeçmediği gibi bu konuda yine kendince NATO'ya ve dolaylı şekilde Türkiye'ye göz dağı vermiştir. Türkiye,

Yunanistan'ın bu hamlesine de, Yunanistan'ın bir önceki Limni girişiminde olduğu gibi, anında karşılık vermiştir. Ülkemiz 24 Eylül'de bir nota yayımlayarak, Kararlılık Göstergesi-84 tatbikatı çerçevesinde, kendi hareket sorumluluğunun sınırlarını G-18'in ve Atina FIR'ının (Flight Information Region) bir bölümünü de içine alacak biçimde belirledi (Tuncer, 2015, s. 90).

ABD'nin Limni meselesinde Yunan ağzıyla konuşmasının iki sebebi bulunduğunu; birinin Yunanistan'daki üslerini 1988'den sonra da devam ettirmek, diğerinin ise Reagan'ın koyacak yer bulamadığı kimyasal silahları Limni'de depolamak olduğunu belirtmiştir. Akyol, Yunanistan'ın, Lozan'ın Ege'de kurduğu dengenin temelinden sarsılması demek olan Limni'nin askerileştirilmesini isterken, ABD'ye yönelttiği iki şantajı; üsleri sökme ve kimyasal silahları veto etme şantajlarını geri alma karşılığında "ABD'yi kuyruğuna taktığını" yazmıştır (Akyol, Tercüman Gazetesi, 23 Mayıs 1986).

ABD, bu konuda tarafsızmış gibi görünmekle beraber, hakim olan siyasal resmin bütünü dikkate alındığında ABD'nin Yunanistan'ı desteklemediğini düşünmek yanlış olacaktır.

Tercüman Gazetesi, 23 Mayıs 1986 tarihinde, Limni konusuna şu şekilde yer vermiştir: "Askeri çevrelere göre Limni, NATO savunma hareketinde elverişli olmayacak kadar küçük. Limni NATO'ya yaramaz." Yine aynı tarihli Tercüman Gazetesi'nde Özal, Limni için "Türkiye ile Yunanistan, problemlerini kendi aralarında çözmelidir. NATO aramıza girmesin." yorumunu yapmıştır.

Tercüman Gazetesi'nin 25 Mayıs 1986 tarihli haberinde, Türk kamuoyunda oluşan bu tepkiler karşısında ABD Dışişleri Bakanlığı'nın, Limni Adası'nın silahlandırılması ile ilgili olarak Türkiye ile Yunanistan arasındaki ikili anlaşmazlıkta taraflardan birinden yana tavır almadığını, Amerika Birleşik Devletleri olarak bu tutumu sürdürmede azami titizliğin gösterildiğini, NATO ittifakı içerisinde dayanışmanın geliştirilmesi açısından, Türkiye ile Yunanistan'ın bu anlaşmazlığı kendi aralarında çözümlenmeleri gerektiğine dair inançlarını muhafaza ettiklerini açıkladığı ifade edilmekteydi.

Ülkemizin Limni konusunda başarılı bir diplomasi yürüttüğünü söylemek mümkündür. Türkiye'nin Limni sorunu konusunda kararlı bir dış politika yürüterek NATO'nun teklifine ısrarlı bir şekilde karşı çıkması ve ABD'nin Türkiye'yi gözden çıkarmaması, Yunanistan'ın Limni adımını sonuçsuz bırakmıştır. Türkiye, Yunanistan ve NATO arasında gelgitlerle devam eden Limni sorunu, 2000'li yılların başında da iki ülke arasındaki sorunlar içinde yer almaya devam etmiştir. İki ülke arasındaki gerginlikler bir sonraki bölümde incelenecek olan Mart 1987 sorunuyla da daha da artmıştır.

3.1.3.2. Mart 1987 Sorunu

Bu bölümde Özal döneminde Yunanistan ile aramızdaki Limni sorunundan sonra yaşanan Mart 1987 sorunu ele alınacaktır. Mart 1987 sorununu, Ege Kıta Sahanlığı sorunu olarak da adlandırmak mümkündür. Türkiye ve Yunanistan, Mart 1987'de Kuzey Doğu Ege Kıta Sahanlığı karasuları dışında petrol arama iddiaları nedeniyle iki ülkeyi neredeyse savaşın eşiğine getirecek bir sorun yaşamışlardır. Özal ve Papandreu arasındaki düello bu sorunla devam etmiştir.

27 Şubat 1987'de Yunan Dışişleri Bakan Yardımcısı Kapsis, Türkiye'nin Atina Büyükelçisi Akıman'la yaptığı görüşmede, Bern bildirisini tanımadıklarını ve Ege'de petrol araması yapabileceklerini söyledi (Oran, 2018a, s. 113).

Kapsis'in ifadelerine bakacak olursak Yunanistan, Limni sorununda olduğu gibi Türkiye ile kriz çıkarmak için adeta bilinçli hamleler yapıyordu. Türkiye'nin bu durum karşısında hamle yapmaması beklenemezdi. Yunanistan'ın bu hamlesinden sonra ülkemiz Dışişleri Bakanlığı 1 Mart 1987 tarihinde Yunanistan'a nota göndererek uyarıda bulundu. Uyarıda 1976 Bern Antlaşması'na uyulmadığı ve Yunanistan'ın bu hamlesinden vazgeçmesi gerektiği ifade edildi. Dönemin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Yalım Eralp konuyla ilgili şunları söylemiştir:

Yunanistan'ın karasularının ötesinde petrol arama faaliyetlerinde bulunacak olması, iki ülke arasında kıta sahanlığı konusunda anlaşma yapılana kadar, bu tip davranışlardan kaçınmalarını öngören 1976 Bern Anlaşması'nın ihlali niteliğindedir. Türkiye, şimdiye kadar azami hassasiyetle Bern Anlaşması'na uydu, kıta sahanlığı ile ilgili faaliyetlerden kaçındı. Yunanistan da bu çerçevede hemen ihlalleri durdurmalıdır.

Aksi takdirde Türkiye, Ege'deki haklarını ve çıkarlarını korumak için gerekli olan her şeyi yapacaktır.⁷⁴

Dışişleri Sözcüsü Yalım Eralp'in ifade ettiği gibi Türkiye, Yunanistan'ı Bern Antlaşması'na uymaya davet etmekte ve uymadığı takdirde Türkiye'nin Ege'deki haklarını korumak için gerekli adımları atacağını net bir şekilde ifade etmiştir. Yunanistan ise Bern Antlaşması'nın daha önceki hükümetler tarafından imzalandığını ve bu nedenle mevcut hükümeti ilgilendirmediğini savunmaktaydı.

Mart 1987 yılı, Türkiye ve Yunanistan arasında karşılıklı hamlelerle geçmiştir. Türkiye'nin tüm uyarılarına rağmen Yunanistan parlamentosu, 6 Mart 1987 tarihinde Kuzey Ege Petrol Şirketi'ne uluslar arası yetki kararı çıkartarak, Taşoz Adası'nda petrol arama izni vermiş oldu. Bunun üzerine Türkiye de 25 Mart 1987 tarihinde Türkiye Petrolleri Arama Ortaklığı'na (TPAO) Ege'de petrol arama ruhsatı vermiş, aynı zamanda da Sismik 1 gemisinin Ege'ye açılması kararını çıkartmıştı. Türkiye'nin bu hamlesinden sonra Yunanistan yine tehdit dolu açıklamalar yapmış, Türkiye ise bu tehditlere yanıt vermiştir. Bu süreç iki ülkenin birbiriyle diplomasi düellosuna dönüşmüştür.

Türkiye ve Yunanistan arasında kriz yaşanırken İngiltere'de olan Başbakan Turgut Özal, BBC'ye yaptığı açıklamada şunları söylemiştir:

(Yunanlılar) uluslararası sularda petrol aramak için harekete geçerlerse, bizim de aynı yerde olmasa da, uluslararası sulara açılıp petrol aramak son derece tabii hakkımız olacaktır. Fakat onlar, uluslararası sular bizim diyerek gelir ve gemimize dokunurlarsa, bu bir savaş nedeni olur.⁷⁵ Turgut Özal, açık ve net bir şekilde Yunanistan'ın herhangi bir atağı olursa biz de karşılığını veririz diyerek Türkiye'nin tavrını ülkenin zirvesindeki kişi olarak açıkça ortaya koymuştur.

Turgut Özal, Yunanistan'ın bu sorumsuz hamlelerine karşı en üst perdeden cevaplar verse de, Yunanistan ile gerginliği sürdürmek niyetinde değildi. Özal, Yunanistan'ı diyaloga çekmek istiyordu. Bunun sebebi ise Özal ve hükümetin 14 Nisan

⁷⁴ <http://www.turkishgreek.org/iki-uelke-arasindaki-temel-sorunlar-ve-taraflarin-yaklasimlari/ege-denizi-ne-iliskin-sorunlar/k-ta-sahanl-g-n-n-saptanmas-sorunu/ege-denizi-ne-iliskin-sorunlar-1987-k-ta-sahanl-g-bunal-m> (Erişim Tarihi: 05.04.2018)

⁷⁵ <http://www.turkishgreek.org/iki-uelke-arasindaki-temel-sorunlar-ve-taraflarin-yaklasimlari/ege-denizi-ne-iliskin-sorunlar/k-ta-sahanl-g-n-n-saptanmas-sorunu/ege-denizi-ne-iliskin-sorunlar-1987-k-ta-sahanl-g-bunal-m> (Erişim Tarihi: 05.04.2018)

1987 tarihinde AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunacak olmasıydı. Yunanistan ile yaşanan gerginlik başvurudan hemen önce geliyordu. Özal, gerginliği daha fazla uzatarak bu sürecin Türkiye'nin AT'ye başvuru dönemini olumsuz etkilemesini istemiyordu. Yunanistan'ın gerginliği tırmandırmaktan kaçınmama nedenlerinden birisinin Türkiye'nin AT'ye başvuracak olmasının doğal olarak Yunanistan için yaratacağı avantajlı konum olduğunu söylemek mümkündür.

Dönemin Devlet Bakanı ve Yunanistan ile yaşadığımız sorun için kurulan Kriz Masası'nın Başkanı Hasan Celal Güzel, o dönem yaşananları şu şekilde anlatmaktadır:

1987'deki Ege Krizi esnasında, blöfçü Papandreu'yu tam da burnundan yakalamışken, bypass ameliyatı geçiren ve ABD'de bulunan merhum Özal, zamanın Genelkurmay Genel Sekreteri'nin haşin beyanatı üzerine beni aradı ve geriye çekilmemizi istedi. O zaman, Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakan Vekili sıfatıyla 'Kriz Masası Başkanı' olarak bulunuyordum. 'Hora' gemisinin petrol aramasına karşı Papandreu'nun 'Vururuz!' tehdidinde maruz kalmış ve Yunanistan'ın blöfünü görmüştük. Yurt dışında bulunması ve yanındakilerin yanılmasıyla Özal, İngiltere'ye geçerek erken bir açıklama yaptı. Sonuç olarak, Yunanistan'ı Ege'de köşeye sıkıştırmışken elimizden kaçırdık. Halbuki Kriz'in sonunda savaş çıkmayacak ve Yunanistan'la kıta sahanlığı konusunda anlaşma fırsatını elde edecektik. Yurda döndükten sonra Özal ile bir müddet görüşmedim. Bir hafta sonra beni Başbakanlık Konutu'na çağırarak 'Sen haklıymışsın, erken davranmışsınız, senin istediğin gibi 1 gün daha beklemeliymişiz' diye gönlümü almıştı.⁷⁶ Özal'a en yakın isimlerin başında gelen Hasan Celal Güzel, Özal'ın erken açıklama yapması nedeniyle Yunanistan ile anlaşma fırsatını kaçırdıklarını ifade etmiştir.

Yunanistan lideri Papandreu bu süreçte ABD'yi Türkiye'ye destek olmakla suçlamıştır. Türkiye ile bir savaş yaşanması durumunda oluşacak krizde ABD'nin de sorumluluğu olacağını açıkça ifade etmiştir. Ayrıca bu durumun devam etmesiyle birlikte kendi ülkesinde bulunan ABD üstlerini kapatacağını da belirtmiştir. Dönemin Washington Büyükelçisi Şükrü Elekdağ ise Papandreu'nun bu sözlerine karşılık Ege'deki gelişmelerle ABD'nin bir ilişkisi bulunmadığını, bu konuda Türkiye'ye yönelik bir Amerikan desteğinin söz konusu olmadığını açıklamıştır (The New York Times, 28 March 1987, s. 1).

⁷⁶ <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/guzel/2012/06/28/savas-mugaltasi> (Erişim Tarihi: 17.01.2019)

Karşılıklı olarak yapılan bu açıklamalardan sonra, Türkiye ve Yunanistan arasında diplomasi trafiği yaşanmıştır. Bu trafiğe ABD ve NATO'da katılmış, iki ülkenin sorunlarını halletmesi için çaba harcanmıştır. Gelinek noktada Yunanistan ve Türkiye karşılıklı olarak adımlar atarak bu sorunu gidermişlerdir.

Dış politikada ABD ile yakın ilişki kurmayı ve birlikte hareket etmeyi düşünen Özal, Yunanistan ile yaşanan krizde uzlaşmacı bir tutum sergilemiştir. Buna karşın Papandreu ise uzlaşmadan çok uzak kavgacı bir tutum sergilemiştir. Papandreu'nun kavgacı tutumuna karşın Özal'ın uzlaşmacı bir tutum sergilemiş olması maalesef ABD'nin tavrını Türkiye'den yana çekememiştir. Türkiye, ABD'den Ege sorunlarına karşı beklediği desteği görememiştir. ABD, NATO ittifakı içinde önemli olan iki ülke arasında denge politikası yürütmeye çalışmıştır, çünkü iki ülke arasında yaşanacak krizin, ABD'ye de NATO'ya da hiçbir faydası yoktur.

Papandreu'nun agresif, Özal'ın uzlaşmacı, ABD'nin ise denge politikası yürütmeye çalıştığı Mart krizi şimdilik geride kalmıştır. Karşılıklı diplomasi hamlelerinin atıldığı sürecin sonunda kazananın olmadığı aşıkardır. Yaşanılan bu iki sorun iki ülke arasında yaşanacak daha da büyük sorunların habercisi olmuştur.

3.1.3.3. Davos Zirvesi

Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan Limni ve 27 Mart sorunundan sonra Özal ve Papandreu, 30-31 Ocak 1988 tarihinde Dünya Ekonomik Forumu'nun düzenlediği Davos'ta bir araya geldiler. Turgut Özal, 13 Haziran 1988'de Yunanistan'da yaptığı konuşmada Davos görüşmesinin önemine şu şekilde vurgu yapmıştır:

Milletlerimiz savaş ihtimalini kesin olarak bertaraf etmek için sorunlarımızı mutlaka çözmek gerektiğini anlamış ve bu ortak değerlendirme Davos'ta iki Başbakan arasında varılan mutabakatla, siyasi iradeye dönüşmüştür (Başbakan Turgut Özal'ın Yurtdışı Temaslarında Konuşmaları, s. 29). Özal'ın konuşmasında ifade ettiği gibi Davos görüşmesinde iki ülke arasındaki buzlar az da olsa erimiş ve bazı konularda mutabakata varılmıştır. Görüşme sonrası yayımlanan bildirideki bazı önemli maddeler şu şekildeydi:

1-Taraflar, aralarında barışçı ve kalıcı ilişkilerin kurulmasını amaçlamaktadır.

- 2-İki taraf, birbirleri aleyhine olan şeyleri ortadan kaldırmak için okul kitapları sorununu ele alacakları gibi, resmi görevlilere açıklamalarının bu yönde olmasından kaçınacaktır.
- 3-Taraflar, ikili ve bölgesel konulardaki görüşlerini ortaya koymuştur; ancak, bir mutabakat ya da uzlaşma söz konusu değildir.
- 4-Kalıcı çözümlere uygun bir ortamın oluşturabilmesi için kararlılık, sürekli gayret ve ortak bir zemine doğru hareket etmek gerekecektir.
- 5-Taraflar, kalıcı çözümleri sağlayabilmek üzere, biri “Ekonomik İşbirliği”, diğeri ise daha sonra “Siyasi Komite” adını alacak iki komite kurmayı kararlaştırmıştır. “Ortak İşbirliği Komitesi” adını alan Ekonomik Komite; ortak girişim, ticaret, turizm, iletişim, kültürel mübadele gibi konularda işbirliği olanaklarını araştıracaktı. Siyasi Komite ise, sorun alanlarını tanımlayacak, görüş farklılıkları arasındaki mesafeyi kapatma olanaklarını araştırarak ve kalıcı çözümler sağlamaya çalışacaktı.
- 6-İki taraf Başbakanlarının yılda en az iki kez buluşmaları, birbirlerine karşılıklı ziyaretler yapmaları ve aralarında doğrudan bir telefon hattı kurmaları kararlaştırılmıştır (Tuncer, 2015, s. 95-96).

İki ülke arasında mutabakata varılan ve bildirge niteliği taşıyan Davos mutabakatında kararlaştırılan adımlar atılmaya başlansa da bu anlaşma iyi niyet antlaşması olmasının ötesine geçememiştir. Başta Kıbrıs konusu olmak üzere iki ülke arasında yaşanan birçok önemli konu başlığının bu zirvede görüşülmemesi düşündürücüdür.

Davos Zirvesi sonrası iki lider Brüksel’de bir araya gelip görüşmeler yapmış ve bazı kararlar almışsa da bu kararlar da Davos’ta alınan kararlar gibi iki ülkenin diyalogunda köklü değişiklikler yapmaya yetmemiştir. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiyi çok önemseyen Özal, 13-15 Haziran 1988 tarihlerinde kalabalık bir işadamları heyetiyle Yunanistan’a gitmiş olsa da sonunda Yunanistan’dan beklenen adımı alamayacaktı. Özal, Yunanistan ziyaretinde Davos görüşmesiyle ilgili şunları söylemiştir:

Davos sürecinin başlatılmasıyla, milletlerimizi bu husumet dinamiğinin dışına çıkarmış bulunuyoruz. Davos toplantısı sorunları çözünmedi. Zaten amacı bu değildi. Davos’ta sorunların çözümüne elverişli zeminin oluşturulması için ilk adımları attık. İhtilaflarımızın biriktiği geçmişte birbirimize karşı duyulan kuşku ve korkuların, kökleşen önyargıların ve yoğunlaşan husumetin giderilmesi ve böylece sorunların çözümü için uygun alt yapının gerçekleştirilmesi birinci önceliğe haizdir. Ancak bundan sonra makul

bir zaman diliminde sorunların hallinde makul ilerlemeler sağlandığı takdirde ilişkilerimizin giderek düzelmesi ve barışın kalıcı olarak yerleştirilmesi mümkün olacaktır (Başbakan Turgut Özal'ın Yurtdışı Temaslarında Konuşmaları, s. 33).

Özal iki ülkeyi ilgilendiren konularda tüm iyi niyeti ve uzlaşmacı düşüncesiyle Yunanistan'a karşı adımlar atıyor olsa da ülkelerimiz arasında yaşanan tarihsel ve köklü sorunlar, bu adımların önüne duvar gibi çıkıyordu. Bu konulardan birisi de bir sonraki bölümde ele alınacak olan Kıbrıs sorunu.

3.1.3.4. Kıbrıs Sorunu

Bu bölümde Türkiye-Yunanistan arasındaki en ciddi sorun olan Kıbrıs sorunu detaylarıyla ele alınacaktır. Kıbrıs sorununun detaylarına geçmeden önce Özal'ın KKTC politikasına kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Geçmişte yaşanan sorunlar ve akabindeki çözümsüzlük neticesinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, 15 Kasım 1983 tarihinde bağımsız bir devlet olduğunu ilan etmiş, aynı gün Türkiye de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni tanımıştır. Bu gelişmeler Özal'ın Başbakanlık koltuğuna oturmasından kısa bir süre önce yaşanmıştır. Kıbrıs, Özal dönemi öncesinde de Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisiydi. Kıbrıs 1960 yılında Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını kazanmıştır. O günden bu yana Türkiye adadaki Türk azınlığı Yunan çoğunluğa karşı koruyabilmek için her türlü mücadeleyi vermiştir, halen de vermektedir. Kıbrıs sorunu, Özal döneminde de devam etmiştir. Turgut Özal Başbakanlık görevine gelir gelmez aktif bir dış politika izlemek istiyordu. Kendisi aktif dış politika izlerken, Türkiye'nin önündeki kronikleşen sorunları da biran önce çözmek niyetindeydi. Kıbrıs sorunu da bu sorunların başında geliyordu. Özal, Kıbrıs sorununun kendisinin hedeflediği AT üyeliği, dış yardımlar gibi konularda hep önüne engel olarak çıkmasından rahatsızdı. Bu rahatsızlığın giderilmesi ve Türkiye'nin önünden Kıbrıs sorunu engelinin kalkması için bu sorunu ana gündemine alarak, çözümlenmesi için elinden gelen gayreti göstermeye çalışmıştır. Özal, Yunanistan heyeti ile bir araya geldiği zamanlarda her zaman iki ülkenin tarihsel ilişkilerine ılımlı vurgu yapmıştır. Turgut Özal, 13 Haziran 1988 tarihinde Yunanistan'da yaptığı konuşmada Kıbrıs sorunu ile ilgili şu ifadeleri sarf etmiştir:

Sayın Başbakan, Kıbrıs meselesine gösterdiğiniz ilgiyi anlıyoruz. Aynı şekilde, sizin de Türkiye'nin bu konuya gösterdiği ilgi ve hassasiyeti anladığımızı biliyor ve Ada'da yaşayan iki toplumun liderleri arasında önümüzdeki günlerde yapılması mukarrer görüşmelerin neticesine ümitle bakıyorum. İki milletin ilişkilerinin 1000 yıllık bir tarihi vardır. Tarihin tatbikatı gereği ilişkilerimizin çok iyi ve çok kötü olduğu dönemler sonucu birçok alana yayılan güçlü ortak özelliklerimiz oluşmuştur. İlişkilerimizin, diğer komşu ülkeler arasındaki ilişkilere kıyasla temel vasfı, ihtiva ettiği duygu yoğunluğudur (Başbakan Turgut Özal'ın Yurtdışı Temaslarında Konuşmaları, 1988, s. 31).

Özal'ın konuşmasında ifade ettiği üzere iki ülkenin çok önemli bir tarihsel ilişkiye sahip olduğu ortadadır. Bu tarihsel ilişki içerisinde geçmişten kalan sorunların da günümüze kadar taşınmakta olduğu bir gerçektir. İki ülke arasında geçmişte yaşanmış olan sorunlar, günümüzde iki ülke lider ve halklarını psikolojik olarak hala etkilemektedir. Turgut Özal Yunanistan'da yaptığı konuşmada bu durumu çok net bir şekilde özetlemiştir:

Şu anda iki ülke arasındaki ihtilafların objektif verilere dayandığı ve çözümü güç karmaşık bir yapıya sahip olduğu açıktır. Ancak, bu ihtilaflara tecrübelerin prizmasından bakmamızın sorunları gerçek boyuttan çıkardığı ve karmaşıklığını kat kat arttırdığı da bir vakıadır. Sorunlarımız bugünün şartlarından doğmuştur ama bizde uyandırdığı duygular tarihinin derinliklerinden gelmektedir. Bir bakıma, yeni sorunlarda eski duyguları yaşamaktayız. Bu nedenle sorunların çözümünün belki de ilk şartı, ortak tarihimizi aşmak olacaktır. Ancak, o zaman ihtilaflarımıza serinkanlı ve objektif şekilde eğilmek imkanı bulabiliriz (Başbakan Turgut Özal'ın Yurtdışı Temaslarında Konuşmaları, 1988, s. 32).

Özal, Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde yaşanan Kıbrıs sorununu ve diğer sorunları konuşmasında çok net bir cümleyle özetlemiştir. O cümle ise; "Yeni sorunlarda eski duyguları yaşamaktayız." Özal, iki ülke arasındaki sorunların kaynağını çok iyi analiz etmiştir. Bence de iki ülke bugünün şartlarından doğan sorunları çözerken, geçmişte yaşanan olayların ortaya çıkardığı duygulardan bir hayli fazla etkilenmekte, bu etkileniş de sorunların yıllardır çözülememesine neden olmaktadır. Kıbrıs sorununa da bu şekilde bakmak doğru olacaktır.

Turgut Özal, Kıbrıs sorununa ilişkin şunları söylemiştir:

Çözümünden kaçmak ve kalıcı çıkış yolu aramamak, cesaret değildir. Kıbrıs'ta karar vereceksiniz. İki ayrı Kıbrıs devleti mi, yoksa gevşek bir federasyon içinde yaşayan iki ayrı toplum mu? Bu kararı verip, cesaretle ve kararlılıkla politikanızı uygulayacaksınız. Bence gevşek bir federasyon daha iyi çözüm. Bu durumda Türkiye'nin de, Yunanistan'ın da, iki ayrı Türk ve Rum devletlerinde asker bulundurup, üs kurmak mecburiyetleri olmaz. Neticede, bu mesele çözülebilir. Ama bunun için uluslar arası çapta devlet adamlığı lazım. Türkiye'nin önünde dağ gibi duran Kıbrıs'ın çözülmesi için en uygun zaman budur (Barlas, 1994, s. 131). Özal, ifade ettiği üzere iki ayrı devlet değil, tek bir federasyon kurulması düşüncesindeydi. ABD'nin bu süreçteki açıklamalarına baktığımız zaman onların da Özal ile aynı fikirde olduğu söylenebilir. Lakin Özal'ın bu düşüncesi hiçbir zaman gerçekleşmedi.

Kıbrıs sorununun Türkiye'nin yalnızca Yunanistan ile ilişkilerinin değil, aynı zamanda ABD ile ilişkilerinin de gerginleşmesine neden olduğunu söylemek mümkündür. Ülkemizde Dışişleri Bakanlığı görevini de yürütmüş olan Hikmet Çetin şunları söylemiştir⁷⁷:

ABD ile ilişkilerimiz her zaman inişli, çıkışlı olmuştur. Özal dönemi, sorunların az olduğu ve çok iyi ilişkiler kurulduğu yıllar. Bütün dönemlerde Ermeni, Kıbrıs, Yunanistan sorunları çözülemeden devam etti.

Turgut Özal, Kıbrıs sorununu aşmak için ABD'yi yanına almaya çalışmıştır. Özal bu düşüncesini şu şekilde anlatmıştır:

Bilelim ki, Amerika, Kıbrıs konusunda tarafsızdır. Amerika dış politikada pragmatiktir. Süper güç olarak hep çözüm ister. Ama Avrupa farklı. Uzun tarihlerden gelen saplantıları, taraflılıkları vardır Avrupalıların. Eğer biz Kıbrıs'ı hemen çözüm yoluna sokup, burada Amerikan desteğini yanımıza alamazsak, ileride iş Avrupa'nın üzerine kalır. İşte o zaman, Yunanlıların yanında olduğunu görürüz Avrupa'nın. Benim endişem bu yönde (Barlas, 1994, s. 132).

Özal, Kıbrıs konusunda ABD'nin desteğini alamamış, hatta ABD başından bu yana Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olmasına ve Türkiye'nin

⁷⁷ 23 Mart 2018'de Sn. Hikmet Çetin'le yapılan yüz yüze görüşmeden

bu bağımsızlığı kabul etmesine karşı çıkmıştı. ABD Dışişleri Bakanlığı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin uluslar arası düzeyde tanınmayacağını ifade de etmiştir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ardından, Türk tarafının bağımsızlık ilanı üzerine toplanan BM Güvenlik Konseyi, 18 Kasım 1983'te aldığı 541 sayılı kararla Türk kesiminin bağımsızlık kararını geçersiz ilan etmiş ve kararın geri alınması için çağrıda bulunmuştur. Ayrıca bütün devletler Kıbrıs Cumhuriyeti'nden başka Kıbrıs devleti tanımamaya davet edilmişlerdir (Necatigil, 1993, s. 200-201).

ABD'nin ve BM Güvenlik Konseyi'nin adımları sonrasında Kıbrıs'ta ortam gittikçe gerginleşmişti. Bu gerginliğe son vermek isteyen KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş, sorunu taraflar arasında karşılıklı müzakere yoluyla çözmek istediklerini ifade ederek 2 Ocak 1984 tarihinde Kıbrıs Rum tarafına barış çağrısında bulunmuştur. Denktaş barış çağrısında bulunurken şu adımları atacağını belirtiyordu:

- 1-Kıbrıs'ta 20 yılı aşkındır süren çözümsüzlüğün sona ermesi için Kıbrıs Rum halkına barış elini uzatıyoruz.
- 2-Barış görüşmelerinin başlaması halinde bir iyi niyet adımı olarak Maraş'ın BM yönetimi altına alınması ve Lefkoşa Havalimanı'nın sivil trafiğe açılmasını kabul ediyoruz.

Denktaş'ın atacağını ifade ettiği adımlar önemliydi. Bu adımlarla birlikte taraflar arasında yapılacak antlaşmanın sonrasında Maraş'tan ayrılmış bulunan Kıbrıslı Rumlar da evlerine geri dönebilecekti. Denktaş'ın bu barış adımı, Rum kesimi ve Yunanistan tarafından reddedilmiştir. Rum kesimi ve Yunanistan'ın bu adımı reddetmesine karşı ABD, Denktaş'ın bu adımını olumlu karşılamıştır.

Ocak 1984'te ABD Devlet Başkanı Reagan'ın yasalar uyarınca Kongre'ye sunduğu, Kıbrıs gelişmelerine dair raporda; Kıbrıs Türk tarafının 2 Ocak tarihli önerileri, doğru yönde atılmış, müspet ve yapıcı bir adım olarak tanımlanmıştır (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, s. 31). Daha sonraki süreçte de Kıbrıs sorunu için defalarca barış görüşmeleri yapılmış olsa da bir türlü sonuç alınamamıştır.

Kıbrıs sorununun çözümlenmesinde ABD'nin Türkiye'ye katkısının olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu durumun en önemli nedenlerinden bir tanesi, ABD'de

bulunan Yunan lobisinin gücüdür. Yunan lobisi, ABD'deki karar mekanizmalarını ciddi anlamda etkileyebilecek güce sahiptir. ABD Kongresi'nin Türkiye aleyhine kararlar çıkartmaya çalışması da bu gücün en önemli göstergelerindendir. ABD'de bulunan Yunan lobisinin ABD ile Yunanistan, ABD ile Kıbrıslı Rumlar ve ABD'deki Yunan toplumlarının kendi aralarındaki her türlü bağı güçlendirmek olduğu söylenebilir.

ABD'de bulunan Yunan lobileri AHI ve AHIPAC, ABD Kongresi'nde sesini ilk defa 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sırasında harekete geçerek Türkiye'ye karşı Kongre'den ambargo kararını çıkartmasıyla duyurmuştur (Arı, 2015, s. 305).

Bu noktada, Kıbrıs Barış Harekatı'nın, Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde bir dönüm noktası olduğunu hatırlatmak yararlı olacaktır. O dönem ABD'nin karşı çıkmasına rağmen ülkemizin gerçekleştirmiş olduğu Kıbrıs Barış Harekatı, hem Yunanistan hem de ABD'nin hafızasında güncelliğini korumaktadır. Bir nevi Yunanistan ve ABD, zihninde 1974 yılını hatırlayarak, 80'li yıllardaki Kıbrıs görüşmelerini sürdürmüştür. Bu da Kıbrıs sorununun düğümlemesine yol açmıştır.

Özal'ın Başbakanlığı döneminde Kıbrıs sorunu tekrar ortaya çıkmıştır. O tarihlerde henüz çok kalabalık bir grup olmamasına karşılık iyi organize olmayı başaran Yunan lobisi Türkiye'ye karşı başlattığı kampanya sonucunda Kissenger gibi birinin Dışişleri Bakanı olduğu bir sırada yönetime rağmen Kongre'de çoğunluğun desteğiyle ambargo kararının çıkmasında çok etkili olmuştur (Arı, 2015, s. 306).

Baktığımız zaman Yunan lobisinin Kıbrıs sorununda ABD'de ne kadar etkili olduğu ortadadır. Buna karşın, ABD'de bulunan Türk lobisi, Kıbrıs sorununda Amerikan siyaseti üzerinde etkili olamamıştır. Maalesef ki ABD'de bulunan Türk lobisinin gücü yok denecek kadar azdır. Bu durum da Kıbrıs konusunda ABD'den beklediğimiz desteği alamamamıza neden olmuştur.

Özal, ambargo kararından sonra 31 Mart 1984 tarihinde, ABD'nin Türkiye'ye yapılacak yardımı Kıbrıs'la ilgili tavize bağlaması kararıyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

Tecrübeler çok açık bir surette göstermiştir. Bu yollarla Kıbrıs meselesine çözüm bulunamaz. Bilakis Kıbrıs meselesi çözümsüzlüğe doğru süratle itilir. 1974 ambargosunu

hatırlayınız. Yani çözüm getirdi mi Kıbrıs'ta? Bunlar çok tipik misallerdir. Bu gibi konuları da çok heyecanla almıyorum. Fazla da önem vermiyorum. Neticesi şu veya bu şekilde olabilir, ama Türkiye üzerinde zorlamaların herhangi bir netice vermeyeceğini de tecrübeler çok açık bir surette göstermiştir. Herhalde Amerika'da biraz da seçim zamanını kullanmak isteyen kimseler vardır. Biz meseleyi böyle görüyoruz (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1984, s. 86). Kıbrıs sorununun, ülkemize ekonomik yönden de sorun yaşattığı ortadadır.

Sonuç olarak, Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde en büyük sorun Kıbrıs'tır. Bu sorun Özal döneminde de bir türlü çözülememiştir. Özal, Kıbrıs sorununun diğer dış politika hamlelerimizde de önümüze engel olduğunu bildiği için bu sorunun biran önce çözülmesi için elinden gelen tüm çabayı göstermiştir. Aynı zamanda Özal, bu sorunun ABD'nin desteğiyle çözüleceğini bildiği için ABD'den destek almaya çalışmış ama bu konuda başarılı olamamıştır.

ABD, Kıbrıs sorununun her yönüne dahil olmuştur. ABD'nin ulusal çıkarları için Kıbrıs çok önemlidir. Kıbrıs çok küçük bir ülke de olsa, stratejik yönden çok değerlidir. Kıbrıs'ın konumu özellikle de ABD'nin Ortadoğu'daki düzeni açısından çok önemlidir. ABD, Kıbrıs'ın stratejik önemini bildiği için Kıbrıs lafının geçtiği her olaya müdahil olmuştur. ABD aynı zamanda, KKTC'ye karşı atacağı adımları karşısında Türkiye'yi muhatap almaktadır. Bu sebeple ABD'nin Kıbrıs'a yönelik tüm planları ve uygulamaları Türkiye-ABD ilişkilerine girer. ABD ayrıca, Kıbrıs konusundaki girişimlerinin de birçoğunu BM nezdinde kontrolü altında yaparak, kaçak dövüşen bir diplomasi izlemektedir. Böylelikle doğabilecek gerginliklerde mesuliyet kabul etmemek istemektedir. Şu rahatlıkla söylenebilir ki, Kıbrıs sorunu Türkiye-ABD ilişkileri açısından en büyük kırılma noktalarının başında gelmiştir.

Kıbrıs sorunu kördüğüm olmuş, ülkemizin dış politika adımlarında önümüze engel olarak çıkmaya devam edecekti. Dışişleri Eski Bakanı Ali Bozer; "Din ve kültür faktörünü de düşündüğümüz zaman batı haklı mı haksız mı bakmadan Yunanistan'ı tercih eder." demişti. Kendisinin de söylediği gibi ABD, Kıbrıs sorununda Türkiye'nin beklediği adımı atmamıştı.

Kıbrıs sorunu, Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde de devam etmiş, Kıbrıs Rum Hükümeti'nin AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunmasıyla da başka bir gerginlik

boyutuna ulaşmıştır. Günümüzde Kıbrıs sorunu halen devam etmekte, ilerleyen yıllarda da çözülmesinin aksine çok daha fazla gerginlik ortaya çıkacak gibi görünmektedir.

3.1.4. Turgut Özal'ın Avrupa'ya Bakışı ve Türkiye-AT İlişkilerinde ABD

Bu bölümde Özal döneminin Avrupa Topluluğu adımları ve bu adımlarda ABD'nin rolü ele alınacaktır. Bu konuya geçmeden önce Özal dönemi öncesi Avrupa Topluluğu ile ilişkilerimize kısaca değinmek yararlı olacaktır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği macerası 1959 yılında başlamıştır. Ülkemiz ilk başvurusunu 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) yapmıştır. 1959 yılından bu yana kadar geçen 60 yıl boyunca AT'ye girmek için ciddi çabalar harcayarak başvurular yapmış ama yarım asrı geçen bu adımlar ne yazık ki sonuçsuz kalmıştır. Türkiye 80 öncesinde siyasi ve ekonomik olarak ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmış, 12 Eylül askeri darbesiyle birlikte bu sorunlar zirveye ulaşmıştır. Ülkemiz bu sorunları yaşarken de ister istemez AT hedefinden uzaklaşmıştır. Bu sırada bizimle beraber 1959 yılında ilk başvurusunu yapmış olan Yunanistan'ın 22 yıllık müzakerelerden sonra 1981 yılında AT'ye girmeyi başarması ayrıca düşünülmesi gereken bir noktadır. Ülke olarak tarihsel bağlamda ciddi sorunlar yaşadığımız Yunanistan'ın ülkemizden önce AT'ye girmesi, Türkiye'nin AT'ye girme sürecindeki adımlarını olumsuz etkileyecek bir gelişme olmuştur.

12 Eylül askeri darbesinden sonra 22 Ocak 1982 tarihinde Avrupa Topluluğu, Türkiye ile ilişkilerini dondurma kararı almıştır. Daha sonra 1983 seçimlerini kazanarak Başbakanlığa oturan Özal ile birlikte Türkiye, siyasi ve ekonomik konular başta olmak üzere olumlu yönde dönüşüme başlayınca ilişkiler tekrardan canlanmaya başlamıştır. Artık askeri iradenin yerine sivil irade yönetime geçmiştir. Özal'ın ülkenin başına geçmesiyle birlikte AT ile yepyeni bir sayfa açtığımızı da söylemek mümkündür. AT de Özal ile birlikte olumlu bir gelişme kaydeden Türkiye'yi takip ediyor demek hiç de yanlış olmayacaktır.

Özal, Avrupa'ya her zaman ihtiyatla yaklaşmıştı. Avrupa'yla ilişkilerimizin hiçbir zaman çok rahat olmayacağını bilincindeydi. Özal'a göre Avrupalılar'la nasıl konuşulacağını iyi bilmek gerekirdi. Karşımıza sık sık birtakım taleplerle çıkan Avrupalı'yı ikna etmeli, ikna için de onların anlayacağı dilden konuşmalıydı. Bu asla

kavga şeklinde olmamalıydı. Olayları onların çıkarlarını da ortaya koyarak izah etmek en doğrusuydu. Onların mantıklarına hitap edilmeliydi, çünkü Avrupa mantalitesi bizimkinden farklıydı. Özal ayrıca Avrupa Birliği konusunda da elimizi güçlendirmek için çevremizdeki imkanları daha iyi değerlendirmemiz gerektiğini de ifade ediyordu. Şayet Türkiye Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu ile ilişkilerini geliştirirse bu Avrupa Birliği'ne tam üyeliğimiz için de kartımızı güçlendirecekti (Güner, 2003, s. 127-128).

Daha önceki bölümlerde belirtildiği üzere Özal, aktif dış politika izlemiş ve bu politikasında ekonomiyi temel almıştır. Kendisi, Türkiye'yi dünya ekonomisi ile bütünleştirmeyi arzulamaktaydı. Özal, Avrupa'yı buna istinaden çok önemli bir pazar olarak görüyordu. AT'ye girmek ona göre ülkemizin ekonomisi açısından çok önemliydi. Özal aynı zamanda çok yönlü dış politika izleyerek AT'ye girmeye katkısı olacağı beklentisiyle birçok ülkeyle samimi ilişkiler kurmaya gayret göstermiş ve AT ülkelerine kalabalık bir heyetle sık sık ziyaretler gerçekleştirmiştir.

Türkiye'nin AT ile iyi ilişkiler kurmasının yalnızca ülkemize değil AT'ye de yarar getireceğini düşünen Özal, bu düşüncesini 19 Eylül 1986'da Viyana'da gerçekleştirilmiş olan EDU Toplantısında dile getirdiği şu konuşmayla ifade etmiştir.

Türkiye'nin Avrupa ile entegrasyonu her iki tarafa da, fakat özellikle Avrupa'ya önemli siyasi yararlar sağlayacaktır. Batı savunmasına olan bağlılığımız daha da kuvvetlenecek ve bir bakıma, daha Avrupalılaşacaktır. Avrupa, kendisi bakımından ekonomik, ticari ve jeopolitik açıdan hayati olan bir bölgenin hudutlarına vasıl olacaktır. Hiçbir siyasi entegrasyon, hayati menfaatlerini korumaya dair asli yükümlülüğünü üstlenmezse bir mana ifade etmez. Türkiye, yalnızca fiziki olmayıp psikolojik olarak da Avrupa'yı, Orta Doğu'ya bağlayan ve aynı zamanda Kuzey'den de tecrit eden yegane tabii bir köprü teşkil etmektedir (Özal, 1986a: 10-11).

Özal bu konuşmasıyla pragmatik bir lider olduğunu yeniden göstermiştir. Kendisi AT ile bir kazan-kazan ilişkisi kurmayı hedeflemekteydi. Özal, ülkemizin AT'ye büyük katkılarının olacağına vurgu yapmak suretiyle bu ilişkiden AT'nin de kazanacağını en net şekilde ifade etmiştir.

Özal, dış politikasında süper güç olarak gördüğü ABD ile yakın ilişkiler kurmuş, AT'ye girme sürecinde de ABD'nin desteğini almayı çok önemli bularak bunun için

çabalamıştır. Özal'ın en yakın çalışma arkadaşlarından biri olan Engin Güner, 'Turgut Özal döneminde ABD ile yakın diyalog kurmamızın sizce ülkemize katkısı oldu mu?' sorusuna karşılık şunları söylemiştir⁷⁸:

Ülkemizin Avrupa ile gelişen ilişkilerinde ABD'nin büyük payı vardır. Özal, Avrupa ile ilişkilerimizin sürekli inişli çıkışlı olacağını bilincindeydi. 1987 yılında başvurduğu AB üyeliğinin uzun ince bir yol olduğunu ve bize insan hakları gibi birçok konuda sorun çıkartabileceklerini, Türkiye gibi dengeleri değiştirecek bir ülkeyi AB'nin kolay sindiremeyeceğini de biliyordu. Dolayısıyla Türkiye'nin ABD ile yaklaşması çıkarınaydı.

Engin Güner'in ifade ettiği gibi, Avrupa ile gelişen ilişkilerimizde ABD'nin payı vardır. Ülkemizin, ABD ile olan yakınlığı Avrupa'ya da sempatik gelmiştir.

Burada belirtilmesi gereken bir husus da, ABD'nin 1980-1987 yılları arasında IMF kredileri, askeri yardımlar ve borç ertelemeleri ile birlikte Türkiye'ye 13 milyar dolarlık bir kaynak aktarmış olmasıdır (Beriş, 2003). Bunun sebebi de, Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisine geçişine destek vermektir. Çünkü AET'ye üye olmak için aday ülke ekonomisinin işleyen bir serbest piyasa ekonomisine sahip olması ve AET içinde rekabete dayanabilme gücünün olması gerekmektedir. ABD'nin Türkiye'ye aktarmış olduğu kaynak Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisine geçişini kolaylaştırmıştır (Güçlü, 2015, s. 59).

Dışişleri Eski Bakanı Ali Bozer, Özal'ın Avrupa'ya bakışı hakkında şunları söylemiştir⁷⁹:

Atatürk, yüzünü Batı'ya dönmüştür. Fakat komşu ülkelerle de ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Batı deyince akla Amerika ve Avrupa gelir. Şimdi burada Turgut Özal'ın bir özelliğini söylemek istiyorum. Turgut Özal, Batı ile Amerika mukayese edildiği zaman daha ziyade Amerika'ya temayül eden bir kafa yapısına sahipti. Bu Turgut Özal'ın özelliğiydi. Siyasi politikadaki bu farklılığın kendisinin başka bir ifadesiyle değinmek isterim. Benim temayülüm daha ziyade Avrupa idi. Turgut Özal bunu hissetmişti. Derdi ki bana; 'Senin Avrupalılara

⁷⁸ 29 Kasım 2017'de Sn. Engin Güner'le yapılan yüz yüze görüşmeden

⁷⁹ 24 Nisan 2018'de Sn. Ali Bozer'le yapılan yüz yüze görüşmeden

söyle de böyle yapalım.’ Bir anlamda da birbirimizi tamamlamış oluyorduk diye özetleyebilirim.

Bu sözlerle Özal’ın dış politika kurmayı Ali Bozer, Özal’ın ABD’yi Avrupa’ya her zaman tercih ettiğini açıkça ifade etmiştir. Özal için ABD, Avrupa’dan çok daha önemlidir ama Özal, çok yönlü dış politikayı benimsediği için de Avrupa’yı gözden çıkarmak istememiştir. Özal, bu yaklaşımıyla ABD ve AT gibi iki önemli aktörle de iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Bu sayede Türkiye’nin Batı ittifakı içindeki ilişkilerini geliştirerek ülkemizin pazarlık gücünü arttırmayı amaçlıyordu. Özal, AT üyeliğini ideolojik düşüncesinin sonucu oluşan bir hedef olarak değil, tam tersine karşılıklı karlı ilişkilerin kurulabileceği bir fırsat olarak görmekteydi.

Özal, ABD’nin AT ülkeleri üzerindeki güç, etki ve ikna kabiliyetinin farkındaydı. Özal ABD’nin bu özelliklerini AT’ye giriş sürecinde kullanmak niyetindeydi, ancak ne yazık ki bu hedefini gerçekleştiremedi. Bu konu bir sonraki bölüm olan ‘Tam üyelik başvurusu’ kısmında ele alınmıştır.

3.1.4.1. Tam Üyelik Başvurusu

Bir önceki bölümde, Turgut Özal’ın Avrupa’ya bakışı ve ABD’nin Türkiye-AT ilişkilerindeki tutumu ele alınmıştı. Bu bölümde de Türkiye’nin Özal döneminde AT’ye yaptığı tam üyelik başvurusu değerlendirilecektir.

Tam üyelik başvuru sürecinden önce bir takım önemli gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, 28 Ocak 1987 tarihinde, 1953 yılında kurulmuş olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne (AİHM) bireysel başvuru hakkı kazanmıştır. Bu hakkı kazandıran lider Turgut Özal’dır. Türkiye’nin AT’ye başvuru sürecinde yaşanan bir başka önemli gelişme, 1985 yılında Avrupa Parlamentosu içerisinde, Türkiye’nin haklarının korunması için lobi faaliyeti yapacak olan Türk Dostları Grubu’nun kurulmuş olmasıdır. Bu önemli gelişmelerin akabinde Türkiye, 3 ay sonra, AT’ye büyük bir inanç ve moralle başvurmuştur.

Özal pragmatik bir liderdir. Onun bu özelliğinin, AT başvuru sürecini etkilediğini söylemek mümkündür. Özal ayrıca, gelecek vizyonuna sahip bir liderdi. Yenilikçi ve reformcu idi. AT’ye başvuru adımını kendisinin hayatımıza soktuğu ‘Transformasyon’

yani değişim ve dönüşüm kavramının bir gereği olarak attığını söylememiz hiç de yanlış olmayacaktır. Çünkü kendisi ‘dünya vatandaşlığı’ ifadesini sıkça kullanır ve ülkemizin dünyayı saran kaçınılmaz değişim ve dönüşüme ayak uydurmasını isterdi.

Özal’ın Başbakanlık koltuğuna oturmasıyla birlikte Türkiye’nin AT ile dondurulan ilişkileri yeniden hareketlenmiştir. Bu hareketliliğin ilk sonucu 14 Nisan 1987 yılında Türkiye’nin AT’ye tam üyelik başvurusunda bulunması olmuştur. Bu başvurunun Türk dış politikası için bir devrim ve tüm dünyaya Türkiye’nin demokratik bir ülke olduğunu gösteren bir mesaj niteliğinde olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Türkiye adına başvuruyu yapan dönemin Dışişleri Bakanı Ali Bozer, başvurusu sonrasında şunları söylemiştir: Bu başvuru ile Türkiye’nin Avrupalı olma kararı ortaya koyduk. Umarım verilecek cevap da olumlu olur. Ali Bozer bu sözleriyle ülkemizin kararlılığını ve beklentisini net bir şekilde ortaya koymuştur (Tekeli ve İlkin, 2000, s.99).

“Başvurudan sonra Avrupa’dan ilk açıklama dönemin Konsey Başkanı Leo Tindemans’tan gelmiştir. Tindemans: “Güç bir işe girdiniz. İnşallah bunun altından kalkabilirsiniz. Ancak şunu bilin ki bu hiç de kolay olmayacak” demiştir” (Birand, 2005, s. 336). Başbakan Turgut Özal, Tindemans’ın bu açıklamasından sonra, ANAP Meclis Grubundaki konuşmasında tam üyelik başvurusunun yapıldığını açıklayarak şu ifadeleri sarf etmiştir: “Önümüzde ince, uzun ve yokuşlu bir yol var, başarılı olacağımızı umut ediyorum. Sabırlı, hesaplı ve dikkatli olmalıyız”. Özal Ortak Pazar’ın avantajlarına ve işçilerin serbest dolaşımına değinerek Türkiye’de son yıllarda demokratik meseleler ve insan haklarındaki ilerlemelerin Türkiye açısından övünülecek seviyede olduğunu belirtmiştir (Karabulut, 2007, s. 153).

Türkiye’nin bu başvuru hamlesi özellikle de iş dünyasını sevindirmiştir. İş adamı Sakıp Sabancı bu hamleden sonra şunları söylemiştir: “Bir sanayici ve işadamı olarak ben de inanıyorum, destekliyorum, karar doğrudur.” Dönemin TÜSİAD Başkanı Ömer Dinçkök ise: “Bugün hepimiz için mutlu bir gün. Çok sevinçli ve heyecanlıyız.” (Bozkurt, 1992, s. 286-287). İş dünyası bu karara sevinse de, Necmettin Erbakan’ın lideri olduğu Refah Partisi ve Alparslan Türkeş’in lideri olduğu Milliyetçi Çalışma Partisi, Türkiye’nin bu başvurusuna karşı çıkmışlardı.

Özal liderliğindeki başvurunun cevabının gelmesi ise hayli uzun zaman almıştır. Türkiye'ye verilen cevap 'olumsuz ama ümitsiz olmayan' türden bir cevap olmuştur. Avrupa devletleri, Türkiye'nin üyeliğinin henüz olgunlaşmadığına inandıklarını belirtmiş ama gelecek içinde ümit var sözler söylemişlerdir. Katı ve ümit kesici bir lisan kullanmamaya da özen göstererek kapıyı açık bırakmışlardır (Akgönenç, 2010, s. 44). AT ne yazık ki 1959 yılındaki ilk maceramızdan 28 sene sonra ülkemize olumsuz dönüş yapmıştır. Bu başvurudan sonra Türkiye'ye adeta 'Siz çalışın, sonrasına bakarız' demiştir. Sonrasında da AT, ülkemize 'ev ödevi' diye nitelendirebileceğimiz birçok konuda yapılmasını istedikleri taleplerde bulundu. Türkiye, bu isteklerin birçoğunun hayata geçirilmesi için adım atmış olsa da AT'den bu adımlara karşılık atılması beklenen adımlar bir türlü gelmeyecekti.

1986 yılında Türkiye'de göreve başlayan İngiltere Eski Ankara Büyükelçisi Timothy Daunt, Özal'ın AET'ye tam üyelik başvurusuyla ilgili şunları söylemiştir:

Özal ve dış politika denince akla ilk önce Avrupa macerası geliyor. O dönemde AT'ye üyelik Türkiye'nin ana meselesi idi... Bana göre Özal'ın AET'ye başvuru hamlesi gerçekçi değildi. Çünkü Türkiye'nin istekliliği, AET'ye üyelik konusunda can atıyor oluşunun, AET'de karşılığı yoktu. AET Türkiye'yi dahil etme konusunda istekli değildi. O nedenle böyle bir hamleye realist olarak mı yoksa Türkiye'nin siyasetine hizmet eden basit bir aygıt olarak mı bakmalıyız bilemiyorum? (Ertosun, 2015, s. 243-245). Büyükelçi Timothy'nin ifadeleri bir hayli ilginçtir. Özal'ın kesin ret cevabı alacağını bildiği halde iç siyasete hizmet eden bir adım olarak başvuru yaptığını düşünmemiz yanlış olacaktır.

İngiltere Eski Ankara Büyükelçisi Timothy Daunt, o dönemde Avrupa ülkelerinin Türkiye'nin başvurusuna nasıl baktıklarını şu ifadelerle açıklamıştır:

Avrupa ülkelerinin birçoğu kendi ülkem de dahil olmak üzere Türkiye'nin üyeliğini kabul etme konusunda endişeliydiler. Ancak bu endişenin ardında herhangi bir düşmanlık görmüyorum. Bence o dönemde herkes aynı konumdaydı. Ekonomik reformların gerçekleşmesini umuyorlardı. Fakat başvuruya tehlikeli gözyle bakıyorlardı. Aynı şüpheyi Amerikalı meslektaşlarımız da taşıyordu (Ertosun, 2015, s.245-246).

Türkiye-AT ilişkileri alanında uzman rahmetli hocam Prof. Dr. Oya Akgönenç Türkiye'nin başvurusunun kabul edilmesinin AT'nin çıkarları açısından uygun bulunmadığını ifade etmiştir. AT'nin rahatsız olduğu durumlar şunlardır:

- 1-Türkiye'nin çok büyük bir ülke olması
- 2-Nüfusunun çok olması ve daha da artacağı beklenmesi
- 3-Türkiye'de genel gelişmişlik düzeyinin, Avrupa ortalamasının çok altında olması
- 4-Fonlardan, Türkiye'ye çok mali yardım yapılması gerekliliği
- 5-Türk gücünün emek piyasasına hakim olmasından duyulan korku
- 6-Avrupa'nın ve topluluklarının büyük bir değişim içinde bulunmuş olmaları.

Bu altı madde, Avrupalıların düşüncelerinde kalacak ve daha sonraki ilişkilerde ve hazırlanan belgelerde tekrar tekrar Türkiye'nin karşısına çıkarılacaktır (Akgönenç, 2010, s. 45-46). Bu altı maddenin dışında din ve kültür faktörünün de etkili olduğunu unutmamak gerekmektedir.

Dışişleri Eski Bakanı Hikmet Çetin, Özal'ın geçmişte AET başvurusunu bizzat kendisinin engellediğini söylemiştir⁸⁰:

Size çok özel bir konudan bahsetmek istiyorum. Ben DPT'de Daire Başkanım. Turgut Özal Müsteşar. AET'ye Yunanistan tam üye olmak için başvurdu. Demirel Başbakanlığında Milliyetçi Cephe Hükümeti var. Tefik Saraçoğlu, AET nezdinde Brüksel'de Büyükelçimiz. Dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'e yazı yazıyor, 'Yunanistan tam üyelik başvurusu yaptı. Siz de başvurun' diye. O zaman başvuru kolay. Bir dilekçe yazıyorsunuz. Saraçoğlu talimat bekliyor ama gelmiyor. İsmet Sezgin, Bütçe Planlama Komisyonu Başkanı. Tefik Saraçoğlu dilekçe bekliyor. İsmet Sezgin bana, "Sizin Müsteşar başvuru yapılmasın diye kulis yapıyor." dedi. Eğer o zaman başvurabilseydik Yunanistan ile birlikte AET'ye girerdik. Çünkü NATO'ya da Yunanistan'la birlikte alındık. 1952 yılında. ABD dış yardımında bize 100 milyon, Yunanistan'a 70 milyon verirdi. Özal, o zamanlar milli görüş düşüncesindeydi. Enteresan olan 1987 yılında Özal'ın AET'ye tam üyelik için başvurmasıydı. Son gezide beraberdik. Asya gezisiydi. 13 gün sürdü. Bazen kısa tartışmalarımız olurdu ama

⁸⁰ 23 Mart 2018'de Sn. Hikmet Çetin'le yapılan yüz yüze görüşmeden

sonra birbirimizin gönlünü alırdık. Seyahat sırasında da kendisi Semra Hanım ile birlikte oturuyor. Ben de Dışişleri Bakanı olarak yan sıradaki koltukta oturuyorum. Kendisine AET başvuru olayını sordum. “Sayın Cumhurbaşkanım 1970’li yıllarda Türkiye’nin AET başvurusunu engelleyenlerin başında siz vardınız, şimdide 1987 yılında en kritik anda siz başvurduunuz.” deyince kendisi; “Yanlış yaptım.” dedi.

Görüldüğü gibi, Hikmet Çetin’in ifadelerine göre Özal, geçmişte AET’ye girmemize bizzat engel olan, 1987 yılında ise AET’ye gitmemiz için gece gündüz çalışan kişiydi. Hikmet Çetin’in çelişkili görünen bu durumla ilgili ifadeleri tarihe geçecek notlardır.

İkinci ANAP iktidarının ilk dönemlerinde, Halefoğlu’nun yerine Dışişleri Bakanlığı görevine getirilen Mesut Yılmaz, Topluluk ile ilişkilere hız kazandırmıştır. Konuyla ilgili yaptığı bir basın toplantısında Yılmaz, AET ile ilişkilere de değinerek, son yıllarda İspanya, Yunanistan ve Portekiz’in üye olmaları ile Topluluğun Akdeniz’e açıldığını belirtmiş ve bu gelişmeyle Türkiye’nin, OECD, NATO, Avrupa Konseyi gibi kuruluşlara üye olup AT dışında kalan tek Akdeniz ülkesi olduğuna özellikle dikkati çekmiştir. Yılmaz, Türkiye’nin AT’ye üyelik amacını kendisinin bakan olduğu dönem içerisinde de devam ettireceğini vurgulamıştır (Karabulut, 2011, s. 1). Ancak Mesut Yılmaz’ın çabaları da ne yazık ki sonuç vermemiştir.

Özal’ın AT başvuru hamlesi halk nezdinde başarılı bulunmuştur. Bunun en güzel kanıtlarından bir tanesi, Özal’ın lideri olduğu Anavatan Partisi’nin 29 Kasım 1987 seçimlerinde yeniden iktidar olmasıdır. Turgut Özal’ın tüm samimiyeti ile ülkemizin çıkarlarını düşünerek Türkiye’nin AT’ye girmesi için ciddi çaba sarf ettiği ortadadır. Bu çaba Cumhurbaşkanlığı döneminde de devam etmiş ancak başarılı olunamamıştır. Ayrıca, Özal’ın AT’ye girme mücadelesinde ABD’den almayı umduğu desteğin de yeterli ölçüde gelmemesi mücadeleyi olumsuz etkilemiştir.

Özal, ülkemizin 1959 yılından bu yana tabiri caizse peşinden koştuğu AT üyeliğine 28 yıl sonra çok yaklaşmış olsa da, ülke olarak yürüttüğümüz yoğun diplomasi sonuçsuz kalmıştır. Ülkemizin AT macerası, üzerinden 60 yıl geçse de günümüzde halen devam etmektedir. Geçmişte yaşadıklarımıza bakıp bir değerlendirme yaptığımızda, bu sürecin bir yarım asır daha devam edeceğini öngörmek mümkündür.

3.1.5. Türkiye-İsrail İlişkilerinde ABD

Bu bölümde, Özal dönemindeki Türkiye-İsrail ilişkilerine ABD'nin etkisi ele alınacaktır. Özal dönemindeki Türkiye-İsrail ilişkilerine geçmeden önce iki ülkenin tarihsel ilişkilerini kısaca değerlendirmek yararlı olacaktır. Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkilerin 1492 yılında başladığı söylenilebilir. Bundan 527 yıl önce İspanya'dan sürgün edilen Yahudiler Osmanlı'ya sığınmışlardır. Çok eski bir tarihte gerçekleşmiş olsa da Osmanlı'nın İspanya'dan sürgün edilen Yahudileri kabul etmesi, Türkiye-İsrail ilişkileri açısından hep hatırlanacak önemli bir adım olmuştur.

İsrail devleti, 14 Mayıs 1948 tarihinde kurulmuştur. İsrail kurulduktan kısa bir süre sonra ABD İsrail'i devlet olarak tanımıştır. Türkiye ise İsrail'i devlet olarak 1 sene bile geçmeden 28 Mart 1949 tarihinde tanımıştır. Müslüman ülkeler arasında İsrail'i ilk tanıyan ülkenin Türkiye olması, Türkiye-İsrail ilişkileri açısından önemli bir ayrıntıdır. İsrail, Türkiye İsrail'i tanıdıktan sonra da bölgedeki Arap ülkeleriyle sorunlar yaşamıştır. İsrail-Arap ülkeleri gerginlikleri, Türkiye'nin İsrail'e yönelik tutumunun oluşumunda etkili olmuştur. Ülkemizin 1940'li yıllarda ABD ile tam ittifak dönemi içerisinde olduğunu da düşündüğümüz zaman İsrail'i tanımamızda ABD'nin de etkisinin olduğunu söylememiz hiç de yanlış olmayacaktır.

Türkiye'nin İsrail nezdindeki ilk diplomatik temsilciliği, ilk misyon şefi Seyfullah Esin'in 7 Ocak 1950'de güven mektubunu İsrail Cumhurbaşkanı Hayim Weisman'a sunmasıyla resmen açılmıştır. 1950 yılında Elçilik olarak açılan temsilciliğimiz, Süveyş Kanalı savaşı sonrasında 26 Kasım 1956 tarihinde maslahatgüzarlık seviyesine indirilmiş, bilahare ilişkilerde yaşanan olumlu gelişmelere paralel olarak 1963 Temmuz ayında yeniden Elçilik, 1 Ocak 1980 itibariyle Büyükelçilik seviyesine yükseltilmiştir. Ancak 1980 yılında İsrail'in Doğu Kudüs'ü ilhak ve Kudüs'ü ebedi başkent ilan etmesi üzerine, 30 Kasım 1980 tarihinde temsil seviyesi bu defa İkinci Katip seviyesine düşürülmüştür.⁸¹

Yukarıda belirtildiği gibi iki ülke ilişkileri inişli çıkışlı bir çerçevede ilerlemiştir. Ülkelerarası ilişkiler iyi olduğu zaman Büyükelçilik temsilcisi varken, kötü gittiği zaman ise bu temsil düzeyi İkinci Katip düzeyine kadar indirilmiştir. Ülkemiz için İsrail'in

⁸¹ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 25.02.2019)

bulunduğu bölge olan Ortadoğu çok önemlidir. Ortadoğu'nun istikrarı ve güvenliği ülkemiz için olmazsa olmazdır. Aynı zamanda, bu bölgede yer alan ülkelerle ekonomik ve siyasi işbirliğinin gelişmesi ülkemiz için ayrıca önem arz etmektedir. Bu düşünce ışığında Türkiye, İsrail ile karşılıklı 'kazan kazan' ilkesine dayalı ikili ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Özal dönemi öncesinde ilişkiler Ortadoğu'daki istikrarı ve güvenliği etkileyen gelişmeler sonrasında gergin bir hal almıştır. Özal dönemi öncesi iki ülke arasındaki en büyük gerginlik ise, İsrail'in Doğu Kudüs'ü ilhak ederek Kudüs'ü başkent ilan etmesidir. Bu gelişmeden sonra, iki ülke arasındaki temsil düzeyi İkinci Katip seviyesine kadar düşürülmüş, ilişkiler bir nevi donma noktasına gelmiştir.

Ortadoğu bölgesi ABD için vazgeçilmezdir dense hiç de yanlış olmayacaktır. Henry Kissinger gibi ABD'nin dış politikasına yön veren strateji uzmanları, Ortadoğu'nun ABD için ne kadar önemli olduğunu sıkça ifade etmişlerdir. Ortadoğu'da çok önemli bir ülke olan İran'da 1979 yılında İslam Devrimi'nin gerçekleşmesinin ardından ABD'nin bölge ile ilgili kaygıları artmaya başlamıştı. İran'daki bu gelişme, Ortadoğu'nun güvenliğini ve ABD'nin çıkarlarını tehdit eden bir gelişmeydi. Bu gelişme sonrası, ABD'nin Ortadoğu politikası için Türkiye'nin önemi çok daha fazla artmış oldu.

Türkiye-İsrail ilişkileri demek Türkiye-ABD ilişkileridir demek en doğru ifade olacaktır. ABD ve İsrail'in Ortadoğu konusunda birlikte hareket ettiği nettir. Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri iyi olursa ABD ile de ilişkileri iyi olmuştur. Ülkemizin İsrail ile ilişkileri gerginleşmiş ise ABD ile de ilişkilerimiz gerginleşmiştir. Özal bu durumu iyi analiz ettiği için göreve gelir gelmez İsrail ile iyi ilişkiler kurmak için elinden gelen çabayı göstermiştir. Özal ile birlikte donma noktasına gelen ilişkilerin yeniden yumuşama dönemine girdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Özal, daha önceki bölümlerde sıkça ifade ettiğimiz üzere aktif bir dış politika anlayışına sahipti ve ekonomiyi çok önemserdi. Bu düşüncelerin merkezine de ABD'yi oturttuğunu söylemek mümkündür. Özal, ABD ile iyi ilişkiler kurarak, iki ülkenin ittifakından ve bunun yaratacağı güçlü görüntüden fayda sağlamayı hedefledi. ABD ile iyi ilişkiler kurmak için İsrail ile ilişkilerin aktifleşmesinin önemli olduğunu bilen Özal, İsrail'e karşı pozitif adımlar atmıştır.

Özal, ABD'deki Yahudi lobisinin ağırlığını son derece iyi analiz etmişti. Kendisi Yahudi lobisiyle iyi diyalog kurmamızın ülkemize faydalı olacağını düşünerek adımlar

attı. Dönemin Dışişleri Bakanı Ali Bozer, ‘ABD’deki Yahudi lobisi ile Turgut Özal’ın ilişkisi Türkiye’ye menfaat sağladı mı?’ sorusuna şöyle yanıt vermiştir⁸²:

Benim bildiğim kadarıyla Jak Kamhi vardı. Jak Kamhi, bizim için Yahudiler nezdinde çok propaganda yapan birisiydi. Bu durum diplomaside önemli bir işti. Bizim Yahudi kökenli Türk vatandaşları ile kulis yaptık. Çok büyük faydaları oldu. Bu sayede ABD ile ilişkilerimiz de gelişti.

Ali Bozer’in ifade ettiği gibi Yahudi lobisiyle iyi ilişkilerimiz sonrasında ABD ile de ilişkilerimiz gelişmişti. Daha önceki ‘Arka Kapı Diplomasisi’ bölümünde detaylıca belirtildiği gibi Özal, hem İsrail hem de ABD ile ilişkilerimizin güçlenmesi adına Jak Kamhi liderliğinde 500. Yıl Vakfı’nın kurulmasına öncülük etmiştir. 500. Yıl Vakfı sayesinde ABD’de bulunan Yahudiler üzerinden ülkemizin lehine lobiler yapılmış ve ülkemizin hem İsrail hem de ABD ile ilişkileri gelişmiştir.

Özal’ı, İsrail üzerinden ABD ile iyi ilişkiler kurma düşüncesine iten şey, ABD Kongresi’nden Türkiye aleyhine kararların çıkmasıydı. Yahudiler, ABD Kongresi’nde çok etkili bir güçtü. Özal’ın dönemin ABD Başkanı Reagan’ın tavsiyesi üzerine ABD’deki Yahudi lobisine yaklaştığını ifade eden Mehmet Keçeciler şunları söylemiştir⁸³:

Özal bana; “Ya Mehmet ben Yahudi lobisi ile anlaşacağım. Sen başta olmak üzere parti karşı çıkarsa partiyi bölersiniz, başka çaremiz yok. Bana yardım eder misin?” dedi. Ben de yardım ederim dedim.

Özal’ın Mehmet Keçeciler’e söylediği “Başka çaremiz yok.” sözü Özal’a göre Yahudi lobisinin Türkiye-İsrail-ABD ilişkileri çerçevesinde ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Mehmet Keçeciler konunun detaylarını anlatmaya şöyle devam etmiştir⁸⁴:

“Peki bizden ne istiyorlar?” diye sordum Özal’a. Kendisi bana; ‘Çok bir şey vermeyeceğiz.’ dedi. O dönem İsrail ile ilişkileri kesmiştik. Büyükelçileri

⁸² 24 Nisan 2018’de Sn. Ali Bozer’le yapılan yüz yüze görüşmeden

⁸³ 23 Nisan 2018’de Sn. Mehmet Keçeciler’le yapılan yüz yüze görüşmeden

⁸⁴ 23 Nisan 2018’de Sn. Mehmet Keçeciler’le yapılan yüz yüze görüşmeden

çekmiştik. Özal; “Büyükelçi gönderiz.” dedi. Sonra gönderdik. ABD’deki Yahudi lobisi ile anlaştık. Ermeni meselesi vardı. Ben o zamana kadar İsrail’in ABD’yi idare ettiğini sanırdım. Halbuki öyle değilmiş. ABD’deki Yahudiler hem ABD’yi hem İsrail’i ikna ediyorlar. Şimdi o adamlarla biz iyi geçince bütün işlerimiz şıkır şıkır ilerliyor. F16’ları verdiler, firkateynleri verdiler, ambargoyu kaldırdılar. Tekstil kotaları kalktı. Yahudi lobisi ile anlaşmak bizim için Türkiye’deki siyaset için tehlikeli idi. Erbakan sizi gidi Yahudiler diye eleştirirdi. Demirel bizi halka şikayet etti. Yahudi lobisi ABD ilişkilerinde çok önemli olmuştur. Türkiye, Yahudi lobisi ile anlaşana kadar ABD bizi desteklemedi. Yahudi lobisi ile anlaştıktan sonra ABD ile aramız çok iyi oldu. Temsilciler meclisinde kararlar hep lehimize çıktı. Ermeni kararı bile lehimize çıktı. İlişkilerimiz iyi olmasa karar çıkmazdı.

Özal’a en yakın isimlerin başında gelen Mehmet Keçeciler’in ifade ettikleri tarihe önemli bir nottur. Özal, iç siyasetten ve kendi partisinden tepki alacağını bilmesine rağmen, ülkemizin dış politikada yararına olduğunu düşünerek ABD’deki Yahudiler’e karşı olumlu adımlar atmıştır. Keçeciler’in ifade ettiği üzere Yahudi lobisine atılan bu olumlu adımla birlikte Türkiye-İsrail-ABD ilişkileri pozitif bir ivme kazanmış, ülkemiz de bu ivmeden kısmen yararlanmışır.

Özal’a en yakın isimlerden biri olan Kaya Toperi,⁸⁵ Türkiye-İsrail-ABD ilişkileri ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

Özal döneminde Türkiye-ABD-İsrail Stratejik Ortaklığı da kurulmuştur. Bu da dış politikamız açısından önemli bir gelişmeydi.

Özal’ın Bush ile samimi ilişkilerinin İsrail’i teşvik ettiğini ifade eden gazeteci Muharrem Sarıkaya şunları söylemiştir⁸⁶:

Özal’ın Bush ile ilişkisi öyle bir temele oturuyordu ki; Özal’ın taleplerini ABD yerine getiriyordu. Turgut Özal döneminde ABD’nin Ortadoğu’daki en iyi partneri Türkiye oldu. İsrail 2. plana düştü. İsrail geri düştüğünü görünce ABD-Türkiye-İsrail İşbirliği Teşkilatı kurulmasına öncülük etti.

⁸⁵ 22 Mart 2018’de Sn. Kaya Toperi’yle yapılan yüz yüze görüşmeden

⁸⁶ 23 Mart 2018’de Sn. Muharrem Sarıkaya’yla yapılan yüz yüze görüşmeden

Özal dönemi öncesi günümüzde de konu olan ‘Golan Tepelerinin İlhak Edilmesi’ ile ilgili gelişmeler yaşanmıştır. BM Güvenlik Konseyinin 17 Aralık 1981’de aldığı 497 sayılı kararla bu eylem uluslar arası hukuk açısından geçersiz sayıldığı halde Türkiye, Şubat 1982’de BM Genel Kurulunda İsrail’in kınanması için yapılan oylamada çekimser kaldı. Ankara doğrudan bir tehdit olarak algılamadığı, ama yalnızlıktan kurtulmak için zaman zaman sert çıkışlarla uyardığı İsrail’i güneyinde sorun çıkaran komşusu Suriye’ye karşı yanına almak istiyordu (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2018, s. 150). Türkiye’nin İsrail’e karşı attığı bu olumlu adım, İsrail’in Haziran 1982’de Lübnan’ı işgali ve Filistin Kurtuluş Örgütü’nün Lübnan’dan atılmasıyla terse dönmüştür. İsrail’in Lübnan’ı işgal etmesi ve Filistinliler’e karşı sergilenen olumsuz tutumun dışında farklı bir gelişme daha yaşanmıştır. Türkiye’ye karşı eylemlerde bulunan Ermeni Gizli Ordusu, kısa adıyla ASALA’nın merkezlerinin birçoğu Lübnan’da bulunmaktaydı. İsrail, Türkiye’ye karşı sürpriz bir çağrıda bulunarak, ASALA’nın bu kamplarını birlikte imha edelim teklifinde bulunmuştur. Bu teklife olumlu yanıt veren Türkiye, İsrail askerlerinin de katıldığı ortak operasyonla ASALA merkezlerini imha etmiştir. İsrail’in Türkiye’ye yönelik attığı bu adım, ülkemiz tarafından da olumlu karşılanmış ve iki ülke ilişkileri açısından ilerleyen yıllarda atılması muhtemel samimi ilişkilerin ilk adımı olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte, 1985 yılında Özal’ın Başbakanlık döneminde Türkiye-İsrail diplomatik ilişkileri canlanmış ve Türkiye Tel-Aviv’e Elçi göndermiştir.

İnişli çıkışlı ilişkilerle birlikte Filistin konusu iki ülke arasında sık sık sorun olmuştur. Türkiye, Müslüman bir ülkedir. Kudüs, Müslümanlar için önemli bir yerdir. İsrail’in de Filistin ve Kudüs’e karşı tutumu iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Lübnan’dan çıkarıldıktan sonra Filistin hareketini Tunus’a yönlendiren Arafat’ın çağrısıyla Aralık 1987’den itibaren, İsrail’in işgali altında bulunan Batı Şeria ve Gazze bölgesinde İntifada olarak adlandırılan büyük bir ayaklanma başladı. İntifada’yı ateşleyen olay, 8 Haziran 1987’de bir İsrail kamyonunun çarpması sonucu 4 Filistinli’nin ölmesiydi. Bunun bir kaza değil, bilinçli bir İsrail eylemi olduğu yönündeki söylentilere paralel olarak bölgedeki hava gerginleşti. İntifada Filistin sorununun bir kez daha dünya gündemine oturmasını sağladı. Bu fırsatı iyi değerlendiren Arafat başkanlığındaki Filistin Ulusal Konseyi, Cezayir’de 15 Kasım 1988’de Filistin Devletinin kurulduğunu ilan etti. Türkiye de aynı gün yeni devleti resmen tanıdığını açıkladı (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2018, s. 151).

Filistin Devleti kurulduğunu ilan etmeden 3 hafta önce Filistin Ulusal Konseyi Başkanı Arafat Türkiye'ye gelmiş; Başbakan Özal, Arafat ve heyetini karşılamıştır. Özal, karşılamada Arafat ve beraberindeki heyeti Türkiye'de görmekten büyük bir memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir. Özal ayrıca şunları söylemiştir:

Bu ziyaret vesilesiyle yapılacak görüşmelerde, esas itibarıyla işgal altındaki Arap topraklarındaki Filistin direnişine ilişkin son durum ile 12-14 Kasım tarihlerinde toplanacak Filistin Ulusal Konseyi öncesi vuku bulan gelişmeler üzerinde durulacaktır. Bu ziyaret bize, bölgedeki gelişmeler hakkındaki en son bilgileri şahsen Ekselans Yasser Arafat'tan dinleme imkanı sağlarken, aynı zamanda da Filistin davasına olan sarsılmaz desteğimizi, yine bizzat kendisine teyit etme fırsatını verecektir (Başbakan Turgut Özal'ın Yurtdışındaki Konuşmaları, 1988, s. 53). Özal'ın bu ifadeleri, açıkça ülke olarak Filistin'in yanında olduğumuzu göstermektedir. Ayrıca Özal'ın, 12-14 Kasım 1988'de Cezayir'de gerçekleştirilecek olan toplantıya vurgu yapması, Arafat'ın 15 Kasım 1988'de Filistin'i resmen devlet ilan etmesinden Özal'ın önceden haberdar olmuş olma olasılığını güçlendirmektedir. Özal konuşmasına şöyle devam etmiştir:

Bilindiği gibi Türkiye, Orta Doğu sorununun temelinde Filistin meselesinin yattığına inanmaktadır. Türkiye, bölgede adil ve kalıcı bir barışın, ancak kendi bağımsız devletlerini kurmak da dahil olmak üzere, Filistinlilerin tüm meşru haklarının tanınması ve İsrail'in 1967'den bu yana işgal ettiği Arap topraklarından geri çekilmesi ile mümkün olabileceği inancındadır. Türkiye ayrıca kalıcı bir çözüm çerçevesinde bölgedeki tüm ülkelerin barış ve güvenlik içerisinde yaşamaları gerektiği kanaatini de taşımaktadır (Başbakan Turgut Özal'ın Yurtdışındaki Konuşmaları, 1988, s. 53-54). Özal açık bir şekilde İsrail'in Arap topraklarından geri çekilmesini ve Filistin'in bağımsız devlet kurmasını destekleyeceklerini ifade etmiştir. Özal'ın, Türkiye olarak Filistin'in yanında olacağımızı sıkça ifade etmesi, Filistin'i günümüze kadar bile devlet olarak tanımayan ABD'yi önemli ölçüde rahatsız etmiştir.

Özal'ın başbakanlığı döneminde bir yandan İsrail'le ilişkilerin normalleşmesi için çaba gösterilirken, bir yandan da Filistin Devleti'nin tanınması gibi radikal bir adımın atılması ilgi çekicidir. Türkiye, İntifada sırasında İsrail askerlerinin sergiledikleri son derece sert tutumu sık sık eleştirirken, 1989'da BM Genel Kurulunun açılış sırasında, İsrail'in toplantıya alınıp, alınmaması oylamasında, her zamankinin aksine çekimser değil, ret oyu verdi (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2018, s. 152). Bu durumun Özal'ın uyguladığı

denge politikası olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Özal'ın pragmatik özelliği, Türkiye-İsrail ilişkilerinde de görülmektedir. Özal, Başbakanlık döneminde Filistin sorunu karşısında denge politikası izlemeye çalıştı. Bunun için de ülkemizin İsrail ile ilişkilerini geliştirmesi gerektiği inancıyla hareket etti. Özal'ın, İsrail ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmasının, yalnızca Ortadoğu bölgesindeki çıkarlarımız için değil, ABD ile iyi ilişkilerin bozulmaması için sarf ettiği özel çabanın bir parçası olarak da görülebileceğini rahatlıkla söylemek mümkündür. Özal, İsrail'le iyi ilişkiler kurmak suretiyle ABD'den çıkar sağlamaya çalışmış, bunda da kısmen başarılı olmuştur. Özal'ın Başbakanlık döneminde İsrail'e karşı attığı adımların karşılık bulmasıyla birlikte iki ülke ilişkileri Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde daha da canlanmıştır. Büyükelçi Ekrem Güvendiren, güven mektubunu Cumhurbaşkanı Haim Herzog'a 23 Mart 1992'de sunmuştur.⁸⁷

3.1.6. Turgut Özal Dönemi Türkiye-ABD İş Dünyası Gelişmeleri

Turgut Özal'ın Başbakanlığı döneminde Türk iş dünyası ile Amerikan iş dünyası arasında çok önemli ve aynı zamanda hareketli gelişmeler yaşanmıştır. Turgut Özal'ın dış politika anlayışı ve hedefleri bölümünün “Ekonomi Eksenli Dış Politika” başlığı altında Turgut Özal'ın ekonomi düşüncelerine genişçe yer verilmişti. Bu bölümde iş dünyasında yaşanan hareketli dönem detaylıca incelenecektir.

Buraya kadarki değerlendirmelerimiz, Turgut Özal'ın dış politika anlayışında ekonominin ne kadar önemli bir yeri olduğunu ortaya koymaya yönelikti. Dış politika, Turgut Özal için ekonomi ile neredeyse özdeşti. Kendisi birçok konuda olduğu gibi ekonomi konusunda da farklı bir anlayışı benimsemişti.

Turgut Özal Başbakanlık görevindeyken Nisan 1985 yılında yaptığı ABD ziyareti, özellikle iki ülke iş dünyası için bir dönüm noktası olmuştur. Turgut Özal, ABD Başkanı Ronald Reagan ile yaptığı görüşmede Türk-Amerikan iş dünyası arasındaki ilişkilerin miladı olacak olan “Bizler daha fazla yardım istemiyoruz. Daha fazla ticaret istiyoruz (We don't want more aid. We want more trade).” sözlerini dile getirmiştir.⁸⁸

⁸⁷ <http://telaviv.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> (Erişim Tarihi: 13.06.2018)

⁸⁸ <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/zor-zamanlarda-kapiyi-koc-acti-29206842> (Erişim Tarihi: 30.01.2019)

Turgut Özal bu düşünceler ışığında Başbakanlık koltuğuna oturduktan kısa bir süre sonra da en yakın müttefiki olarak görmek istediği ABD ile ekonomik ilişkilerini güçlendirmek için harekete geçti ve kendisinin talimatlarıyla iş dünyası kaynaklı bir çok önemli sivil toplum kuruluşu kuruldu. Biz de bu önemli uluslar arası sivil toplum kuruluşlarından kuruluş sırasına göre Türk Amerikan İş Konseyi (TAİK), Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Türk Amerikan İş Adamları Derneği'ni (TABA AmCham) inceleyeceğiz.

3.1.6.1. Türk Amerikan İş Konseyi (TAİK)

Turgut Özal'ın Başbakanlığı dönemindeki iş dünyası gelişmeleri ilk olarak 1985 yılında kurulan Türk Amerikan İş Konseyi'ni (TAİK) ile incelenmeye başlanacaktır. Türk Amerikan İş Konseyi'nin (TAİK) kurumsal tanımı, bağlı olduğu Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) resmi Internet sitesinde şu şekilde yayınlanmıştır:

1985 yılında ABD Ticaret Odası (US Chamber of Commerce) ile imzalanan anlaşma ile DEİK çatısı altında kurulan ilk İş Konseyi olan DEİK/Türkiye-ABD İş Konseyi (TAİK), Türkiye ile ABD arasında ticari ve sınai işbirliğinin ve ortak yatırımların arttırılması, üçüncü ülkelerde Türk-Amerikan işbirliği imkanlarının değerlendirilmesi, ticareti ve ortak girişimleri kısıtlayıcı mevzuat ve uygulamaları tespit ederek, bunların kaldırılması veya iyileştirilmesi yönünde ilgili mercilere tavsiyelerde bulunulması ile Türkiye'nin ve Türk ekonomisinin ABD'de tanıtımına katkıda bulunulması amacıyla çalışmalarını sürdürmektedir. DEİK/Türkiye-ABD İş Konseyi'nin ABD'deki muhatap kuruluşu Amerikan-Türk Konseyi (American-Turkish Council-ATC) ile birlikte Washington'da düzenlediği Ortak Yıllık Konferans, Türkiye-ABD ekonomik işbirliğine ilişkin en geniş forumdur. Enerji, inşaat ve proje geliştirme, savunma, telekomünikasyon ve ulaştırma, tarım ve gıda, tekstil, finans ve bankacılık, turizm sektörlerinde ve Türkiye'deki ve ABD'deki yatırım ve ticaret olanakları konularında gerçekleştirilen oturumlarda iş dünyası ve resmi yetkililer bir araya gelerek ekonomik ve politik alanda bilgi alışverişini gerçekleştirmekte ve iş imkanlarını değerlendirmektedir. Her yıl düzenlenen yıllık konferans kapsamında DEİK/TAİK Yürütme Kurulu, ABD Kongre Üyeleri, hükümet temsilcileri, düşünce kuruluşları, uluslararası finans kuruluşları ile basın temsilcileri bir araya gelmek suretiyle fikir alışverişinde bulunmaktadır.⁸⁹

⁸⁹ <https://www.deik.org.tr/turkiye-amerika-is-konseyleleri-turkiye-abd-is-konseyle> (23.02.2019)

Yukarıdaki kurumsal açıklamadan anlaşılacağı gibi, Türk Amerikan İş Konseyi (TAİK)'nin, Türk-Amerikan iş dünyasında geniş kapsamlı bir şekilde faaliyete geçmiş olan ilk sivil toplum kuruluşlarından biri olduğu söylenebilir. Türk-Amerikan İş Konseyi (TAİK) Başkanlığını Türk tarafında Mehmet Ali Yalçındağ, Amerika tarafında ise ABD Başkanı Eski Ulusal Güvenlik Danışmanı General James L. Jones üstlenmiştir.

Mehmet Ali Yalçındağ, Türk-Amerikan İş Konseyi Başkanı (TAİK) seçilmesinin ardından şu açıklamayı yapmıştır:

Türkiye ve ABD; ortak değerlerin, ideallerin ve çok güçlü küresel bir bakış açısının karakterize ettiği uzun soluklu, önemli bir ortaklığa sahiptir. Bu ortaklığın temel direği, barışın, demokrasinin, özgürlüğün ve refahın desteklenmesidir. Geçmişte, kaygı duyulan ortak konularda ihtilaf olmuş olsa da, ilişkimiz güçlü kalmıştır ve gelişmeye devam edecektir.

Türk-Amerikan İş Konseyinde (TAİK) bizim temel hedefimiz, Türkiye ve ABD arasındaki karşılıklı ticaret, yatırım ve endüstriyel işbirliğini geliştirmek suretiyle bu ortak değerler üzerine bir şeyler koyabilmektir. Kuruluşumuz, Türkiye'nin ilk iş konseyi olarak 1985'te kurulmuştur. Bizler 33 senelik başarılarımızı borçlu olduğumuz ilk günkü ideallere ve hedeflere bugün de aynı şekilde bağlı kalmaya devam etmekteyiz.

Amerikan Başkanı Ronald Reagan ve Türk Başbakanı Turgut Özal'ın, “her (iki) ülke için karşılıklı önemi olan çok çeşitli konu başlıklarında istişare yapmak” üzere bir araya gelmeleri, dünya çapında çok önemli bir hadise olmuştu. 1985 yılında gerçekleştirilmiş olan bu tarihi buluşma TAİK'in kuruluşuna giden yolu açmış ve iki ülke ilişkilerini canlandıran yeni bir dalga yaratmıştır. Genişlemek, bağlarımızı derinleştirmek ve ülkelerimizin karşılaştığı büyük zorluklarla başa çıkabilmek adına ticaret, yatırım ve endüstriyel ilişkiler konu başlıklarındaki işbirliğimizi güçlendirmekten daha iyi bir zemin bulunmaktadır.

Türkiye, ekonomisini yeni milenyumun başından bu yana 3 kat büyütülmüştür. Bu ekonomik büyüme ile Türkiye bütün dünyayı etkilemiştir. Ülke, 2000'li yılların başından itibaren daha önce eşi benzeri görülmemiş bir büyüme gerçekleştirmiş,

son derece büyük bir belirsizliğin hakim olduğu son yıllarda da inanılmaz bir dayanıklılık ve güç sergilemiştir. 2002 yılından bu yana yürürlükte olan, üzerinde dikkatlice düşünülmüş bir makro ekonomik strateji, öngörülü finansal politikalar ve büyük yapısal reformlar hep birlikte Türkiye'nin, ekonomisini küreselleşmiş dünyanın ekonomisine adapte edebilmesini ve bölgedeki doğrudan yabancı yatırım alan ülkeler arasında ilk sıralarda gelmesini sağlamıştır. Hatta kimileri bunu "Türk Mucizesi" olarak da nitelendirmiştir. Ne var ki, bizim gördüğümüz şey bir "mucize" değil, ondan ziyade Türk hükümetinin son 10 yılda uyguladığı ihtiyatlı politikaların bir sonucu ve bu politikalardan fayda sağlayan akıllı, yaratıcı ve girişimci Türk ve Amerikalılardır.

Türkiye ve Amerika kendine has ve seçkin bir ilişkiye sahiptir ve bu ilişkinin ana dayanağı ekonomik ve ticari işlerimizdir. Ekonomik büyümeyi sürdürebilmek ülkelerimiz için önemli bir hedeftir ve ortaklığımızı güçlendirmek ve yatırımları teşvik etmek bunda merkezi bir öneme sahiptir. Birlikte çalışmak ilişkimizi derinleştirmemize ve ortak sorunlarımıza vurgu yapmamıza olanak sağlamaktadır. İşletmelerimiz arasındaki bağları geliştirmeye, girişimciliğe ve inovasyona destek olmaya ve çeşitli iş dallarında işbirliği alanlarını genişletmeye kendimizi adanmış bulunmaktayız.

Türk-Amerikan ekonomik bağları son birkaç senede yükselen bir trend göstermiştir. Ancak, iki ülke arasında ekonomik angajmanda anlamlı bir büyüme için büyük bir alan mevcuttur. Türkiye dünyadaki gelişmekte olan pazarların en önemlilerinden birisidir. Türk hükümetinin hedefi Türkiye'nin Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun yüzüncü yılı olan 2023'e kadar dünyadaki ilk 10 ekonomi içerisinde girmektir. Biz ABD ile olan iş ilişkilerinde anlamlı bir atılım yapmaksızın Türkiye'nin bu hedefine ulaşabilmesini pek olası bulmamaktayız.

Hepinizi, faaliyetlerimizden haberdar olabilmek için İnternet sitemizi ziyarete davet etmek isterim. TAİK olarak biz geleceği ABD ve Türkiye arasında çok daha yakın bir işbirliği kurarak yaratabileceğimize inanıyoruz. Bu idealimize sizlerin desteğiyle ulaşabildiğimiz günleri ipe çekiyoruz.⁹⁰

⁹⁰ <http://www.taik.org.tr/message-of-the-chairman.php> (Erişim Tarihi: 12.04.2018)

Türk-Amerikan İş Konseyi; hem Türkiye’de, hem de ABD’de başta ekonomi olmak üzere bir çok alanda gerçekleştirmekte olduğu faaliyetlerle iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendirmeye gayret göstermektedir.

3.1.6.2. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK)

Bu bölümde, Turgut Özal’ın Başbakanlığı döneminde Türk-Amerikan ilişkileri çerçevesinde iş dünyasında yaşanan gelişmeleri masaya yatırmaya ikinci olarak 1986 yılında kurulan Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) ile devam edilmektedir. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu’nun (DEİK) kurumsal misyonu, kurulun resmi Internet sitesinde aşağıdaki şekilde yer almaktadır:

1986 yılında kurulan Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Türk özel sektörünün dış ticaret, uluslararası yatırımlar, hizmetler, müteahhitlik ve lojistik başta olmak üzere, dış ekonomik ilişkilerini yürütme; yurt içi ve yurt dışında yatırım imkanlarını araştırma, Türkiye’nin ihracatını artırmaya katkı sağlama ve benzeri iş geliştirme çalışmalarını koordine etmekle görevlendirilmiş kurumudur. 11 Eylül 2014 tarihinde çıkarılan 6552 Sayılı Kanun’la yeni bir yapıya kavuşan DEİK, “*Türk özel sektörünün dış ekonomik ilişkilerini yürütme*” görevini tamamıyla üstlenmiş olup, Kurucu Kuruluşları, üyeleri ve İş Konseyleri ile birlikte, Türkiye’nin önde gelen girişimcilerinin ve iş dünyası temsilcilerinin oluşturduğu gönüllü bir ‘iş diplomasisi’ örgütüdür.

DEİK, Kurucu Kuruluşları ve üyelerinin temsil ettiği kuruluşlar itibariyle, Türkiye ekonomisinde üretim, katma değer, kayıtlı istihdam ve dış ticaret gibi alanlarda önemli temsil yeteneğine sahiptir. Çalışmaları ile rekabetçi piyasa ekonomisi, sürdürülebilir kalkınma ve katılımcı demokrasi anlayışının benimsendiği bir toplumsal düzenin oluşmasına katkı sağlamayı hedefleyen DEİK, bu hedeflere ulaşmak için misyonunu, aşağıdaki maddelerde belirtilen faaliyetleri hayata geçirmek olarak belirlemiştir:

- Şirketlerin mevcut pazarlarında derinleşmelerini ve yeni pazarlara ulaşmalarını sağlamak;
- Ulusal ve uluslararası etkinlikler düzenlemek;
- Dış ekonomik ilişkilere ilişkin strateji ve politika üretmek ve uygulamak;
- İş dünyasının, dış ekonomik ilişkilerde ihtiyaç duyduğu bilgileri üretmek;

- Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırım çekilmesini sağlamaya yönelik çalışmalarda bulunmak;
- Özel sektörün gerek ulusal, gerekse de bölgesel ve küresel etkileşim ağlarını genişletmesini sağlamak;
- Şirketlerin birer küresel oyuncu olma hedefleri doğrultusunda kurumsal kapasitelerinin artışına yönelik eğitim programları düzenlemek;
- Kamu diplomasisini destekleyici, ikili ve çok taraflı sosyal ilişkilerin gelişiminde fayda sağlayıcı faaliyetlerde bulunmak;
- Uluslararası ve çokuluslu kuruluşlarda, Türk iş dünyasını temsil etmek ve uluslararası platformlarda ülke adına lobi faaliyetlerinde bulunmak⁹¹

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), 95 kurucu kuruluş, 137 ikili iş konseyi, 5 sektörel iş konseyi ve 2 özel amaçlı iş konseyi ile birlikte Türk ekonomisi için önemli bir kuruluştur. 137 ikili iş konseyi arasında bir önceki bölümde değinilmiş olan Türk-Amerikan İş Konseyi (TAİK) de bulunmaktadır. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) Başkanlık görevini halen Nail Olpak yürütmektedir.

3.1.6.3. Türk Amerikan İş Adamları Derneği-Amerikan Ticaret Odası Türkiye (TABA-AmCham)

Turgut Özal'ın Başbakanlığı dönemindeki iş dünyası gelişmelerini incelemeye son olarak da 1987 yılında kurulmuş olan Türk-Amerikan İş Adamları Derneği-Amerikan Ticaret Odası Türkiye (TABA-AmCham) ile devam edelim.

Şahsımın da mensup olduğu, aynı zamanda Türk-Amerikan İş Adamları Derneği'ne (TABA) bağlı hareket eden Genç Türk-Amerikan İş Adamları Derneği (Genç TABA-AmCham) Başkanlık görevini yürüttüğüm Türk-Amerikan İş Adamları Derneği (TABA) kurumsal tanımını resmi Internet sitesinde şu şekilde yayınlamıştır:

Türk Amerikan İş Adamları Derneği-Amerikan Ticaret Odası Türkiye (TABA-AmCham) Türk ve Amerikan iş çevrelerine;

Ticaret, ekonomi, finansman, sanayi ve benzeri konularda görüş bildirmek, uygulamada yardımcı olmak, iki ülke arasındaki ticari, ekonomik ve kültürel ilişkileri

⁹¹ <https://www.deik.org.tr/deik-deik-hakkinda> (23.02.2019)

geliştirmek amacıyla 1987 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuş “KAMU YARARINA HİZMET” veren bir sivil toplum örgütüdür. Türkiye’de İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana’da; Amerika Birleşik Devletleri’nde ise Washington, Chicago ve New York Temsilcilikleri ile faaliyet göstermektedir. Aynı zamanda Amerikan Ticaret Odası’nın Türkiye Temsilcisi olan Kuruluşumuz 32 yıldır Türkiye’de faaliyet gösteren Amerikan firmaları ve Amerika ile iş ilişkisinde olan Türk firmalarına hizmet vermektedir. İkili ilişkilerin güçlendirilmesini ve tüm bunların yanında Türkiye ve ABD arasındaki tarihsel dostluğun değişen dünya şartlarında daha da güçlenmesini, her iki ülkenin ekonomik, siyasi ve kültürel yararına olacak şekilde geliştirilmesi adına çaba harcamaktadır.⁹² Türk-Amerikan İş Adamları Derneği (TABA-Amcham) Genel Başkanlık görevini halen Ali Osman Akat üstlenmektedir.

3.1.7. 1985 Savunma ve İşbirliği Antlaşması (SEİA) ve ABD

Bu bölümde, Türkiye-ABD ilişkileri açısından çok önemli olan Savunma ve İşbirliği Antlaşması (SEİA) ve Özal’ın bu anlaşma ile ilgili olarak rahatsız olduğu noktalar ele alınacaktır.

SEİA ile ABD, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin modernizasyonuna destek olmayı, NATO müttefiki olan iki ülke arasındaki her türlü askeri yardımın sağlanmasını ve işbirliğinin artırılmasını taahhüt etmiştir. ABD, bu desteğin karşılığında, ülkemizde belirlenen Adana İncirlik, Malatya Kürecik ve diğer tesislerdeki askeri faaliyetlerini gerçekleştirebilecekti. Oysa her iki ülkenin de faydasına gözüken SEİA, gerçekte ABD yönünde tek taraflı bir fayda sağlayacaktı.

Özal dönemi öncesinde de, sırasında da ülkemizin ABD ile ilişkilerinde ekonomik ve askeri yardımlar hep sorun olmuş ve iki ülkenin ilişkilerini gerginleştirmiştir. Özal dönemi öncesi Savunma ve İşbirliği Antlaşması (SEİA) Süleyman Demirel’in Başbakanlık döneminde 29 Mart 1980 tarihinde imzalanmış, antlaşmanın onay belgeleri iki ülkeye karşılıklı olarak 18 Aralık 1980 tarihinde ulaşımıştır. 1983 yılında Başbakanlık koltuğuna oturan Özal, 1980 yılında imzalanan antlaşmayı önünde bulmuştur. SEİA antlaşmasının süresi 5 yıl olarak belirlenmiştir. Buna istinaden antlaşma 18 Aralık 1985

⁹² <http://www.amcham.org/about.html> (Erişim Tarihi: 23.02.2019)

tarihinde sona erecekti. 1980 yılında yapılan antlaşma süresi, taraflar antlaşmayı bu tarihten önce feshetmezlerse kendiliğinden 1 yıl uzayacaktı.

Özal, kendisinden önce yapılan SEİA'dan duyduğu rahatsızlığı sıkça ifade etmiş ve bazı antlaşma maddelerinde değişiklik yapılmasını talep etmiştir. Bunun üzerine Türkiye, antlaşmanın sona ermesinden 3 ay önce ABD'ye nota vermiştir. Ülkemizin ABD'ye nota vermesinin ardından 30 Ekim 1985 tarihinde ABD ile müzakereler başlamıştır.

Daha önceki bölümlerde de sıkça vurgulandığı gibi Özal'ın dış politika anlayışında ekonomi hep öncelikli olmuştur. Kendisi, SEİA'da ABD'nin ülkemize daha fazla yardım yapması gerektiğini sıkça ifade ediyordu. Özal'ın amacı bu antlaşma aracılığıyla ülkemize daha fazla ekonomik imkanın sağlanmasını temin etmektir. Özal bu düşüncesini ifade ederken de ABD'ye ülkemizin stratejik konumunun önemini ve NATO'nun ikinci büyük ordusu olduğumuzu hatırlatıyordu. Özal konuyla ilgili konuşmasında şunları söylemiştir:

...şayet NATO, güney kanadını güçlendirmek ve Rusya ve Bulgaristan ile uzun sınırlarımızı savunmakta bize yardımcı olmak arzusunda samimi ise, o takdirde büyük miktarda, şimdi ABD'den aldığımızdan da fazla paraya ihtiyacımız var. Yardımın şartlarının da aynı şekilde iyi olması gerekiyor (Başbakan Turgut Özal'ın ABD Ziyareti, 1985, s. 8, 11, 16, 18).

Özal, her ne kadar ülkemizin stratejik konumunu ve NATO müttefikliğini sıkça vurgulamış olsa da, ABD Kongresi SEİA'nın yenilenmesi sürecinde de, geçmiş yıllarda olduğu gibi, Türkiye'nin önüne duvar örmüştür. ABD Kongresi, konu Türkiye olduğu zaman, her zamanki gibi kronikleşmiş tarihsel sorunları gündeme getirerek ülkemizin aleyhine adımlar atıyordu. Bu kronikleşen tarihsel sorunlar da daha önceki bölümlerde de sıkça sözü geçtiği üzere Kıbrıs ve Ermeni soykırım iddiaları idi. Bunların dışında ülkemiz, yapılan ve yapılacak yardımların Yunanistan'a bağlanmasından da rahatsızdı. 7/10 oranı diye bilinen yardımlar neticesinde, ülkemize 10 yardım yapılacaksa, Yunanistan'a da 7 yardım yapılması şartı vardı. Özal, bu oranın kaldırılması gerektiğini sıkça söylemekteydi. Özal, duayen gazeteci Yalçın Doğan ile yaptığı görüşmede SEİA ile ilgili sorunları şu şekilde ifade etmiştir:

Savunma İşbirliği Anlaşması beşinci senesini tamamladı. Amerika ile bu anlaşma ile bazı problemlerimiz var. Daha ziyade askeri yardımlarla ilgili olan kısımlardan ileri geliyor. Bizi üzen, Türkiye ile ilgili her konunun devamlı olarak Kongre’de münakaşa edilir hale gelmesidir. Çeşitli konularda Türkiye, Amerika’daki bazı çevreler tarafından, mesela şu etnik grubun meselesidir denilerek, bir nevi hırpalanmaya çalışılıyor. Buna aslında aldırma yapabilirsiniz. Ama bizim de kamuoyumuz var. Onların da bir kamuoyu var. Bu, bizi rahatsız ediyor. Bu konuların düzelmesini istiyoruz (Cumhuriyet, 2 Ekim 1985, s. 1, 10). Özal burada çok net bir biçimde ABD Kongresi’nin tavırlarından rahatsız olduğunu ifade etmiştir.

ABD Kongresi’ndeki Rum ve Ermeni lobilerinin de ülkemiz aleyhine kulis yapmasıyla birlikte SEİA’da kararlaştırılan yardım miktarlarında ciddi bir düşüş söz konusu oluyordu. Yardım miktarlarının düşüşüyle birlikte ülkemizin ekonomisi de ciddi zararlar görüyordu. Yardımların düşmesi, askeri savunmamız için çok önemli olan Türk Silahlı Kuvvetlerimiz’in modernizasyonunda da ciddi aksaklıklar meydana getirmişti. Özal da yukarıda değindiğimiz sorunların biran önce çözülmesini ve yardımların sabit bir miktara bağlanmasını istiyordu.

SEİA’nın iki tarafı Türkiye ve ABD idi. Türkiye antlaşmayı Özal liderliğindeki hükümet olarak kabul ediyordu. ABD tarafında Beyaz Saray antlaşmayı kabul etse de, çıkan her pürüzde Kongre’yi öne sürüyordu. Baktığınız zaman antlaşmanın Türkiye tarafında hükümetimiz varken ABD tarafında iki karar mekanizması olan Beyaz Saray ve Kongre bulunmaktaydı. Türkiye bu durumdan rahatsızlığını sıkça ifade ediyor, Kongre’yi aradan çıkartıp tek muhatap olarak yalnızca Beyaz Saray’ı almak istiyorsa da bu mümkün olamadı.

Özal, SEİA’yı iki ülke arasında karşılıklı kazanç adımları olarak görmüştü. Özal, 28 Ekim 1985 tarihinde şunları söylemiştir:

“Ben onlara üs veriyorsam, karşılığında ticaretin (ABD’nin Türkiye’den mal almasını) arttırılmasını isterim” (Hürriyet, 28.10.1985). Özal’ın buradaki ifadesinden anlaşılacağı gibi kendisi birçok dış politika adımında yaptığı gibi bu konuya da pragmatik yaklaşmaktaydı. ABD ile ilişkilere yine ‘kazan kazan’ mantığıyla yaklaşırsa da ne yazık ki bu gerçekleşmedi. 30 Ekim 1985 tarihinde başlayan müzakereler 1.5 yıla aşkın süre devam etmiştir. Karşılıklı diplomasiyle geçen sürecin sonunda ‘Ek Mektup’ adını alan

antlaşma, ABD Dışışleri Bakanı George Schultz tarafından 16 Mart 1987 tarihli bir mektupla Türkiye'ye bildirdi.

SEİA Ek mektubu ile ABD yönetiminin Türkiye'ye sağladığı ya da sağlayacağını ileri sürdüğü yardım ve destekler özetle şu şekildeydi:

- Türkiye'nin ortak savunmaya yaptığı katkıyla orantılı olarak, ancak ABD yasalarına da uygun bir biçimde, yüksek bir mali desteğin Türkiye'ye sağlanması için her yıl ABD kongresine öneride bulunulacak.
- Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonu için azami destek sağlanacak ve ABD yönetimi başış türü yardımlarını arttırmaya çalışacak.
- Askeri Satış Kredisi borçlarının (FMS) Türkiye ekonomisine getirdiğı yükler nedeniyle ABD yönetimi, bu borçların hafifletilmesine çalışacak.
- ABD yönetimi, Türkiye'ye sağlanan yardım ve işbirliğinin tehlikeye düşmesi halinde, her türlü mücadeleye girecek.
- ABD yönetimi, terörizm ile mücadele de Türk hükümeti ile işbirliği yapacak.
- İlgili hükümetler, ileride işbirliği aleyhine çıkacak sorunların halli için Türk ve Amerikan delegelerinden oluşan bir koordinasyon grubu kuracaklar.
- Ve iki ülkenin siyasal ilişkilerinin güçlendirilmesi için sürekli diyalog sağlanacaktır (Beril Dedeoğlu, 1987, s. 127-128).

ABD Dışışleri Bakanı George Schultz'un gönderdiği mektubu Türkiye'yi temsilen alan Dışışleri Bakanı Vahit Halefoğlu, ABD'li meslektaşına mektubun alındığını ve hükümetimizin bu mektuptaki konulara mutabık kaldığını aynı gün gönderdiği mektupla bildirmiştir.

ABD'nin ülkemize gönderdiği 'Ek Mektup' Özal'ı tatmin etmemiştir. ABD'nin ülkemize verdiği yukarıda belirtilen vaatleriyle, ülkemizin ABD'den talepleri birbiriyle örtüşmemektedir. En önemlisi de, arzu edilenin aksine, ABD'nin SEİA çerçevesinde Kongre faktörünü devreden çıkartmamış olmasıydı. Ek Mektupla umduğunu bulamayan Özal ve hükümetine, iç siyasette de tepkiler gelmişti. Dışışleri Eski Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil şu eleştirilerde bulunmuştur:

Bu anlaşmanın yenilenmesini hükme bağlayan ek mektuptaki ABD'ye ait ifadeleri yeterli görmüyorum. Jeopolitik durumu fevkalade önemli olan Türkiye, bundan

yeteri kadar yararlanamamıştır. Üstelik iki süper güç arasındaki dengeyi de kaçırmış bulunuyoruz. ABD'nin ayrıca bir taahhüt yapmış olduğuna ve ek mektubun ayrıntılarına vakıf olmamakla beraber, dış görünüşü ile bu anlaşmayı Türkiye'nin yararına bulmuyorum. Başından beri bizim isteklerimizin çok gerisinde kalmıştır. Kongre faktörü hiçbir zaman yenilemediği gibi, Başkan'ın özel yetkilerini lehimize kullanacağı taahhüdü bile anlaşmalarda görülmemektedir. Bu ek mektupta da sadece platonik vaatler var. Ayrıca iki yıllık ömrü olan bir iktidarın Türkiye'yi 5 senelik yüklenmeye sokma çabası kabul edilebilir bir şart değildir. Bundan sonra ABD yönetiminin hangi ellere geçeceği bugünden belli değildir. Bana göre, anlaşmanın iktidarın süresi ile mukayyet olması icap ederdi (Tercüman, 18 Mart 1987, s. 4).

Ek mektup imzalandıktan kısa bir süre sonra ilginç bir gelişme yaşandı. ABD Kongresi, Türkiye'ye yapılan yardımın %45 oranında bir kesintiye uğramasına karar verdi. Ayrıca ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komisyonu, Türkiye'nin Kıbrıs'ta bulunan askerlerinin azaltılması konusunda karar aldı.

Özal hükümeti, Kongre'nin yardım konusundaki tutumu belli olana kadar SEİA'yı uzatan Ek Mektubun Bakanlar Kurulu'nda onaylanmayacağını, yani askıya alınacağını açıkladı. Bu süre içinde üslere ek kolaylıklar sağlanmayacağı bildirildi ve FMS kredilerinden kaynaklanan 400.000.000 dolarlık borcun ödenmesi yavaşlatıldı (Uzgel, 2018a, s. 58). Bununla birlikte Cumhurbaşkanı Kenan Evren, 26 Mayıs 1987'de Amerika'yı ziyaret etmeyi planlamıştı. Ne var ki, yine 1987 Nisan'ı sonunda Temsilciler Meclisi'nin anılmasına dair bir kararın kabulü, Türk Hükümetini yeniden tepkiye sevk etti. 4 Mayıs 1987 günü yapılan bir açıklamada, Cumhurbaşkanı Evren'in Amerika ziyaretinin ertelendiği bildirildi (Türk-Amerikan İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, 1994, s. 67).

Bütün bu gelişmelerin sebep olduğu soğukluk ve hatta gerginliklerden sonra ve bilhassa, Türk ve Yunan Başbakanları Özal ve Papandreu'nun Ocak 1988'in son günlerinde İsviçre'nin Davos kentinde buluşmaları ve 'Davos Deklerasyonu' nu yayınlamalarına müteakip, Türk Hükümeti 21 Şubat 1988'de Shultz-Halefoğlu mektupları onaylayarak yürürlüğe koymuştur. Bu suretle 29 Mart 1980 tarihli Türk Amerikan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması 18 Aralık 1985'ten itibaren bir 5 yıl daha geçerli oluyordu (Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, 1994, s. 67).

Sonuç olarak Özal, ABD'ye karşı tüm diplomasi adımlarını atmış olsa da diğer ilişkilerimizde de önümüze duvar olarak çıkan Kıbrıs ve Ermeni soykırım iddialarını aşamamıştır. Özal, ABD Başkanı Reagan ile samimi ilişkilere sahip olsa da ABD Kongresi ve lobiler, Özal-Reagan ilişkisinin önüne geçmiştir. Oysa bazı uzmanlara göre etnik politikalar ABD'nin ulusal çıkarları için faydalı olduğundan çok zararlıdır ve gereksiz husumet ve de çok az veya hiçbir ortak çıkar olmasa bile varmış gibi bir illüzyon yaratmaktadır (Türkmen, 2012). ABD 'Ek Mektup' adımıyla Türkiye'yi idare etmeye çalışmıştır. Ek Mektup'un hiçbir bağlayıcılığı olmadığı gibi iyi niyet mektubundan başka bir şey ifade etmemektedir. Bu gelişmeler sonucunda Özal, SEİA'yı istediği seviyeye getirememiştir. Müzakereler sürecinde ABD'ye karşı sert eleştirilerde bulunan Özal, ilerleyen süreçte daha ılımlı bir üslup kullanmayı tercih etmiştir. Bunun da sebebi, Özal'ın her ne olursa olsun ABD ile ilişkilerini sıcak tutmak istemesidir. Özal, SEİA'nın ülkemiz lehine sonuçlanması için çok büyük bir çaba sarf etmiş olsa da ne yazık ki amacına ulaşamamıştır. Özal, SEİA'dan her iki ülkenin de çıkarını istemiş olsa da, yaşanan süreçte ABD'nin Türkiye'ye kıyasla çok daha büyük çıkar sağladığı ortadadır. ABD'deki lobi faaliyeti eksikliğimiz, Türkiye-ABD ilişkilerindeki diğer gelişmelerde olduğu gibi, SEİA sürecinde de hissedilmiştir. SEİA sorunu Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde de devam etmiştir.

3.1.8. Amerikan Yardımı

Bu bölümde, Özal'ın Başbakanlığı döneminde ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımlar ve Türkiye'nin bu konuda rahatsızlık duyduğu noktalar ele alınacaktır. ABD yardımlarıyla ilgili geçmiş yıllara kısaca bakacak olursak, Türkiye-ABD ilişkilerinde 1947 yılında Truman Doktrini ile başlayan ve o tarihten bu yana hemen hemen hiç değişmeyen ve sürekliliğini koruyan en önemli unsur, ülkemizin askeri ve ekonomik ihtiyaçlarının olmasıdır. ABD, komünizm ile silahlı mücadele veren ve komünist ülkelerin baskısı altında bulunan devletlere (Türkiye ve Yunanistan) 1947 yılında Truman Doktrini çerçevesinde askeri ve mali yardımlar yapmaya başlamıştı. Türkiye, o tarihten bu yana ABD'den sıkça askeri ve ekonomik yardımlar almış, bu da ülkemizin dış politika ile ilgili pek çok konuda karar alırken bunu ABD'ye bağlı olarak yapma zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Açıkçası, ülkemizin aldığı bu yardımların Türkiye-ABD ilişkilerini temelden şekillendirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

ABD için öncelikli olarak kendi ulusal çıkarları önemlidir ve ABD'nin ulusal çıkarları için de Türkiye'nin önemli bir yeri vardır. Ayrıca ülkemiz NATO üyesidir. Ülkemizin NATO içinde en büyük ikinci orduya sahip olduğu gerçeği de hesaba katıldığında, ABD tarafından Türkiye'ye yapılan yardımların yalnızca Türkiye'ye değil, aynı zamanda ABD'nin kendi çıkarlarına da yapılmış olduğunu düşünmek doğru olacaktır. Bu bağlamda ülkemize yapılan her askeri ve ekonomi yardımın, ABD için dış politikada ortak amaç ve ortak çıkar için yapıldığını düşünmek mümkündür.

Türkiye ABD için 1980'lerden bu yana stratejik açıdan önemli olagelmıştır. Amerikan politika analistleri Türkiye'yi İspanya ve Portekiz ile birlikte NATO'nun güney kanadında konumlandırmış olsalar da, Türkiye'nin ABD için merkezi önemi asıl olarak onun batı dünyasıyla çalkantılı Orta Doğu'yu birleştiren vazgeçilmez stratejik bir faktör ve bölgeye ulaşmak için bir basamak ya da bariyer olmasından kaynaklanmaktaydı (Uslu, 1997, s. 19). Amerikan politika yapımcıları bu bağlantıyı ABD'nin kamuya yapılan açıklamalarda ve kongre ifadelerinde Türkiye için yapılan büyük miktarda yardım programlarını aklamak için kullanmaktaydılar (Rustow, 1987, s. 4). Yapılan yardımların her iki ülkenin de çıkarları için önemini vurgulayan Özal, şunları ifade etmiştir:

Bunu, yardımdan ziyade bir anlaşma sistemi içerisinde olan iki ülkenin dayanışması şeklinde düşünmek lazımdır. Zaten dikkat edilirse, silahlanma ve ekonomi ile ilgili olarak verilen miktarların faizi normal ticari faize yakın verilmiş şeklindedir. Esas yardım, yardım sayılırsa, iki ülkenin aynı müdafaa paktı içinde olmalarının getirdiği karşılıklı vecibelerinin bir sonucudur. Hatta onları dahi ben, bu ölçüler içerisinde yardım olarak mütalaa etmiyorum. Karşılıklı olarak verilmiş taahhütlerin yerine getirilmesi şeklinde mütalaa ediyorum (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1984, s. 81). Özal, her zamanki pragmatik yaklaşımıyla bu ifadelerinde, Türkiye'ye yapılan yardımların iki ülkenin dayanışması için önemli olduğunu vurgulayarak bu yardımların Türkiye-ABD ilişkileri bağlamında 'kazan-kazan' modeline hizmet ettiğini ima etmiştir.

Turgut Özal'ın Başbakanlık yaptığı 1983-1989 yılları arasında ABD Başkanı görevinde Ronald Reagan vardı. Reagan yönetimi, yapılan yardımlarda, Türkiye'nin kendileri için taşıdığı stratejik önemi esas almıştır. Türkiye'ye yapılan güvenlik yardımının, NATO'nun güney kanadındaki stratejik politika amaçlarına önemli katkı sağladığı vurgulanmış, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ve Ortadoğu arasındaki konumunun ve Güneybatı Asya'ya olan yakınlığının, onun, Ortadoğu ve de Körfez'e yönelik Sovyet

yayımlıcağına karşı doğal bir engel oluşturmasını sağladığı belirtilmiştir (American Foreign Policy Current Documents 1985, s. 182). ABD Başkanı, lkemizin stratejik önemini çok net bir şekilde vurgulamıştır.

ABD'nin askeri ve ekonomik yardımları zal döneminde de devam etti, ancak bu yardımların koşulları artarken miktarları dşmişt. Bu nedenle yapılan yardımlar Türkiye'yi tatmin etmekten çok uzak kaldı. Yardımların niteliğindeki bu bozulmanın asıl nedenlerinden biri, ABD Kongre'sini etkisi altına alan Rum, Ermeni ve Yunan lobileridir. Söz konusu olan Türkiye olduğunda, bu lobilerin rahatlıkla birleşip beraberce karşı duruş sergileyebildikleri görülmüştür. Türkiye'nin askeri ve ekonomik yardımlara ihtiyaç duyduduğu, bu lobilerce de malum olduğu için, ülkemiz adeta köşeye sıkıştırılmaya çalışılmıştır. ABD Kongresi'nde konu Türkiye'ye yapılması planlanan yardımlara geldiğinde ülkemizin önüne hep Kıbrıs ve Ermeni sorunu çıkartılmak suretiyle konu rt pas edilmeye çalışılmıştır. Lobilerin de etkisiyle Türkiye'ye yardım konusu koşullara bağlanmaya çalışılmış ve yardımların miktarı azaltılmak istenmiştir. ABD aynı zamanda, 1970'li yıllarda Türkiye ve Yunanistan için uygulamaya başladığı 7/10 ilkesini zal döneminde de sürdürmüştür. Dönemin Dışışleri Bakanı Vahit Halefoğlu, aşağıdaki ifadelerle ülkemizin konuyla ilgili bakış açısını açıkça ortaya koymuştur:

Kongre'deki bazı yelerin Türkiye'ye yönelik hasmane tutumlarını esefle takip ediyoruz. Bu davranış tarzı Türk kamuoyunda da infial yaratıyor. Bu temsilcilerin ABD Kongresi'nin mi, yoksa Yunan lobisinin mi yesi oldukları sorusu ister istemez insanın aklına geliyor. Türkiye, ittifak içinde üzerine düşen mükellefiyetleri, büyük bir mesuliyet duygusu ile yerine getiriyor. Mttefiklerinden de aynı tarzda davranmalarını beklemek hakkıdır (Dışışleri Bakanlığı Belleteni, 1984, s. 70-71).

ABD'de Kongresi, lkemizden gelen tepkilere rağmen, lobilerin de etkisinde kalarak 1984 yılı için ABD Başkanı Ronald Reagan'ın teklif ettiği 930.000.000 dolarlık askeri ve ekonomik yardımda 200.000.000 dolarlık bir azaltma yapmıştı. Göreve geldiği ilk günden bu yana ABD ile samimi ilişkiler kurmaya zen gösteren zal, ABD ziyaretinde ülkemiz adına Amerikan hkmetine aktardığı bilgi ve dilekleri aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

Savunma konusunda eksikliklerimiz, ihtiyaçlarımız, zorunluluklarımızı dile getirerek 7/10 dengesinin anlamsızlığı, yardımların gerçek ihtiyaçlara dayanılarak

saptanması gerektiği üzerinde durdum. Takdim konuşmamda, münasebetlerimizle direkt ilişkisi olmayan Kıbrıs dolayısıyla uygulanan ambargonun ordumuzu zayıf düşürdüğü, bu bakımdan da daha geniş ve daha elverişli şartlarla yardıma ihtiyaç bulunduğunu kısaca belirttikten sonra; yardımın Yunanistan'la aramızda 7/10 gibi bir dengeye bağlanmasının yanlışlığını ve anlamsızlığını anlattım. Yönetimin hangi düzeyde önerirse önersin, yardımın Kongre'de artık adet haline gelen bir şekilde şurasından-burasından kısılmasının Türk kamuoyunda yarattığı endişeleri gözler önüne serdim (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1985, s.73). Görüldüğü gibi Özal'ın ABD'nin bu tutumuna karşı tavrı çok netti.

ABD, Türkiye'ye yapacağı askeri ve ekonomik yardım sonucunda siyasi zafer kazanma peşindeydi. ABD, hem kendi hem Ermeni ve Rum lobilerinin çıkarları doğrultusunda hamleler yaparak Türkiye'yi Ermeni soykırımı ve Kıbrıs konularında köşeye sıkıştırmaya ve ülkemizin bu konularda geri adım atmasını sağlamaya çalışmaktaydı. ABD'nin geri adım atmamızı istediği bu konular ülkemiz için oldukça hassas konulardı. Özal, ABD'den alacağı yardımın artırılması için yoğun diplomasi mesaisi harcamıştır. Özal, diplomasisini yürütürken, her ne kadar hem Türkiye'nin jeopolitik konumunun ABD için ne kadar önemli olduğunu, hem de Türkiye'nin bir NATO üyesi olduğunu sıklıkla vurgulayarak ABD'nin Türkiye ile ilgili verdiği kararları etkilemeye çalışmış olsa da, ne yazık ki istediği sonuca ulaşamamıştır.

Özal, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini çok önemsiyordu. Kendisi yardımlar konusunda ABD yönetimine çeşitli uyarılarda bulunmakla birlikte, Türkiye-ABD ilişkilerinin zarar görmemesi adına her zaman özenli adımlar atmaya dikkat etmiştir. Aynı zamanda, ABD Başkanı Ronald Reagan'ın Özal'ın çok yakın dostu olduğu herkes tarafından bilinmesine rağmen bu dostluğun yardımlar konusunda herhangi bir katkısı olmamıştır. Bu sorun ile ilgili olarak Ronald Reagan, Türkiye'ye yardım miktarının yasal olarak Kongre tarafından belirleneceğini ifade etmek suretiyle topu adeta kendisinden Kongre'nin kucağına atmıştır. Özal bu duruma şöyle bir yanıt vermiştir:

“Kuvvetli bir devlet başkanı yüzde 95 dediğini yaptırır. Hele ki bu Reagan gibi bir devlet başkanıysa bunu yaptırma gücü yüksektir” (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1984, s.88-89). Özal bu sözünü yakın dostu Reagan'ın yardımlar konusunda yeteri kadar devreye girmeyerek kendisini hayal kırıklığına uğrattığına işaret etmek istemiştir.

Sonuç olarak, Türkiye'ye yapılan ABD yardımları lobilerin Kongre'deki olumsuz etkisiyle birlikte geçmiş yıllara göre azalmıştır. Askeri alandaki yardımlar çok az miktarda azalmış olsa da, söz konusu yardım miktarı Türkiye'nin NATO'daki sorumlulukları göz önüne alındığında ihtiyaçların çok gerisinde kalmıştır. Ekonomik yardımlarda ise çok daha büyük miktarda kesintiye gidilmiştir. Bu nedenle yapılan yardımlar Türkiye'yi kesinlikle memnun etmemiştir. Özal'ın tüm diplomasi çabalarına rağmen, ABD Kongresi yardımları arttırmamıştır. Kongre, yardım konusunda adım atmadığı gibi, geçmişte yaşanan kronikleşmiş Kıbrıs ve Ermeni sorunlarını gündeme getirip Türkiye'ye bu konularda bir takım yaptırımları dayatmaya çalışarak ülkemizde büyük rahatsızlığa sebebiyet vermiştir. Yardım miktarlarının azalması sorunu açıkça göstermiştir ki, ülkemizin ABD'deki lobi etkisi neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu konuda ne yazık ki Özal yerine Yunan ve Ermeni lobileri kazanmıştır.

3.1.9. Ermeni Soykırım İddiaları ve ABD

Bu bölümde de Özal'ın Başbakanlık dönemi içerisinde ülkemizin yaşadığı Ermeni soykırım iddiaları ve ABD'nin tutumu ele alınacaktır. Yıllardır süren Ermeni soykırım iddiaları, Özal döneminde de artarak devam etmiştir.

Özal dönemi öncesi Ermenistan'ın kurtuluşu için Ermeni gizli ordusu, kısa adıyla ASALA terörü, ülkemize karşı haince terör eylemleri gerçekleştirmiştir. ASALA'nın gerçekleştirdiği bu hain terör faaliyetlerinin amacı iddia ettikleri Ermeni soykırım konusunu tüm dünya kamuoyunun dikkatini çekmesiydi. Bu konuda da kısmen başarılı oldular. Özal dönemiyle birlikte bu durum yerini diplomasi mücadelesine bırakmıştır. Başta terör, daha sonrada diplomasi şeklinde gelişen Ermeni soykırım iddialarının amacı başta ABD olmak üzere birçok ülkenin bu iddiaları kabul etmesi, bunun sonucunda da ülkemizi baskı altında bırakmaktı.

Ermenilerin, soykırım iddialarını tüm dünyada yaygınlaştırmak için ABD'ye ihtiyaç duydukları ortadadır. Ermeniler, ABD'nin Türkiye üzerindeki etkilerini de bildikleri için ABD'den destek almayı hedefleyerek, ülkemizi köşeye sıkıştırmak niyetindedirlerdi. Açıkçası Ermeniler, ABD'yi kullanarak Türkiye'yi soykırım iddiaları konusunda ikna etmeyi planlamışlardı. Yukarıda değindiğimiz gibi Ermeni soykırım iddiaları terör faaliyetlerinden sonra diplomasi mücadelesine dönmüştür. Diplomasinin de en önemli uygulayıcı ayağı lobi faaliyetleridir.

1970'lerin başından itibaren Amerikan politikasında varlığını hissettiren Ermeni lobisi 1984 yılında Amerika'daki tüm Ermeni örgütlerinin Amerikan Ermeni Asamblesi adıyla bir çatı altında toplanmasıyla daha da etkili olmaya başlamıştır. Ermeni lobisini oluşturan örgütlerin başında Amerika Ermeni Asamblesi (Armanian Assembly of America: AAA) ve Amerika Ermeni Ulusal Komitesi (Armanian National Committee of America: ANCA) gelmektedir. Bunların dışında Armanian American Action Committee (ARAMAC), Armanian Network of America, Armanian Missionary Association, Armanian Bar Association ve Armanian Relief Society ve ARMENPAC önemli Ermeni örgütlerinden birkaç tanesidir (Arı, 2015, s. 318). Bu bilgilerden anlaşılacağı gibi Ermeniler, ABD'de çok geniş bir lobi faaliyeti yürütmektedir. Bir ülkenin lobisinin başarılı olabilmesi için de finans gücünün olması, iyi organize olması ve ABD toplumunca desteklenmesi şarttır. Ermeni lobisi bu şartların hepsine sahip olmuştur. ABD'de bulunan Ermeni lobisinin en büyük avantajlarından birisi de ABD Kongre'sinde etkili olmalarıdır. Aynı zamanda Ermeni lobisinin önemli konularda Yunan ve Yahudi lobilerinden destek aldığını da söylemek mümkündür.

Ermeni soykırım iddiaları, Türkiye-ABD ilişkilerine en çok zarar veren konuların başında geliyor denilebilir. Ermeni soykırım iddialarını Türkiye-ABD ilişkilerinden farklı bir başlıkta değerlendirmemiz yanlış olacaktır. Ermeni sorunu, Türkiye-ABD ilişkileri sorunu demektir. Bu konuda ABD'nin tutumuyla ilgili Milli Savunma Eski Bakanı Hüsni Doğan, şunları söylemiştir⁹³:

ABD'de Rum lobisi ve Ermeni lobisi çok güçlüydü. 1915 yılından itibaren ve 1919 Paris müzakerelerinden bu yana ABD hep Ermenileri tutmuştur.

Başlangıçta da Ermeni lobisinin ABD'deki gücünden bahsetmiştik. Özal döneminin önemli isimlerinden Hüsni Doğan da Ermeni lobisinin gücünden bahsederek, ABD'nin yıllardır Ermenileri tuttuğunu net bir şekilde ifade etmiştir. Dışişleri Eski Bakanı Hikmet Çetin ise yine konu ile ilgili şunları söylemiştir⁹⁴:

⁹³ 23 Mart 2018'de Sn. Hüsni Doğan'la yapılan yüz yüze görüşmeden

⁹⁴ 23 Mart 2018'de Sn. Hikmet Çetin'le yapılan yüz yüze görüşmeden

Özal, ABD ile her zaman iyi ilişki kurdu. Bütün dönemlerde Ermeni, Kıbrıs, Yunanistan sorunları çözülemeden devam etti. ABD bizi birçok olayda destekledi ama ağırlığını koymadı. Özellikle de Ermeni, Kıbrıs ve Yunanistan sorunlarında.

Dönemin önemli isimlerinden olan Hikmet Çetin, ABD'nin Ermeni sorunlarında ülkemizi desteklediğini ama bu sorunlarda ağırlığını koymadığını net bir şekilde ifade etmiştir.

Lobilerin de büyük çabalarıyla Ermeni soykırım iddiaları birçok kez ABD kurullarında yasa tasarıları gündeme gelmiştir. Özal döneminde lobilerin ilk adımı 1984 yılında olmuş ve Ermeni soykırımının tanınması için konu ABD kurullarının önüne getirilmiştir. ABD Senato Dış İlişkiler Komitesi'nin 10 Eylül 1984 tarihinde aldığı karar şu şekilde olmuştur:

Senato, Amerikan dış politikasında Ermeni soykırımının da göz önüne alınmasını ister. Bu durum, dünyanın herhangi bir yerindeki başka soykırımları önleyecektir. Ermeni soykırımı, Osmanlı İmparatorluğu tarafından 1915-1923 yılları arasında, Türkiye Cumhuriyeti kuruluşu öncesine rastlar. Sonuç olarak 1 milyon ile 1.550.000 Ermeni katledilmiş, Ermenilerin 2500 yıllık tarihi vatanları ortadan kaldırılmıştır. Ermeni soykırımıyla ilgili belgeler, Birleşik Amerika, Avusturya, Fransa, Batı Almanya ve İngiltere arşivlerinde bulunmaktadır. Birleşik Amerika'nın 1913-1916 yılları arasında büyükelçisi olan Henry Morgenthau, Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefiklerine Ermeni soykırımı konusunda protestolar göndermiştir. Senato 13 Mayıs 1920 tarihinde aldığı bir kararla, Ermeni soykırım iddialarının gerçek olduğunu ifade etmiştir. Temsilciler Meclisi 148 sayılı kararı ile 24 Nisan'ın Ermeni Soykırım anma günü olarak kabul edilmesini istemiştir. Eski Başkan Jimmy Carter 16 Mayıs 1978'de yaptığı konuşmada, Ermeni Soykırımının "en büyük trajedilerden" biri olduğunu vurgulamış ve başkan olarak bunun asla unutulmaması için çaba göstereceğini bildirmişti. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu ile Birleşik Amerika Soykırımı Anma Kurulu'nun benzer kararları yanı sıra, Başkan Ronald Reagan, 22 Nisan 1981'de yaptığı konuşmada, Ermeniler ve Kamboçyalılar'a yapılan soykırımdan söz etmiştir. Bütün bu gelişmelerle birlikte, Senato, Başkan'dan ve Dışişleri Bakanı'ndan bu tarihsel olayı göz önüne alarak, konunun Amerikan dış politikasında bir yer edinmesini sağlamalarını diler. Başkan ve Dışişleri Bakanı, Ermeniler'e yapılan soykırımı tanıyarak, diğer soykırımları önlemelidirler. Senato ayrıca, Başkan'dan ve Birleşmiş Milletler'deki Amerikan temsilcilerinden bu

konuyu tüm uluslararası forumlara getirerek, Ermeni Soykırımını da dahil olmak üzere, tüm soykırımları için duyulan nefreti dile getirmesini ister (Cumhuriyet, 14 Eylül 1984, s. 8). Bu karar metnine göre ABD Senato Dış İlişkiler Komitesi Ermeni soykırım iddialarını kabul etmiş, ABD bu konuda Ermeniler'in yanında olduğunu açıkça göstermiştir.

ABD Senatosu'nun aldığı bu karara Turgut Özal açıkça karşı çıkmış ve şu ifadelerde bulunmuştur:

Amerika Birleşik Devletleri Temsilciler Meclisi ve Senatosunun son günlerde ülkemizle ilgili bazı maksatlı karar tasarılarını kabul etme yoluna girdiğine teessüf ve infialle şahit oluyoruz. Yaklaşan seçimler münasebetiyle kısa vadeli kazançları esas alarak bu derece çirkin ve ucuz politika yapılmasını hayret, endişe ve ibretle müşahede ediyoruz. Bu kararların bizzat Amerikan vatandaşlarını da hedef alan uluslararası terörizme, özellikle ASALA ve benzeri terör örgütlerinin caniyane eylemlerine bir destek sağlamakta olduğunu bütün dünya kamuoyunun takdirine arz ediyoruz. Bu gibi kısa vadeli politik kazançları hedef alan faaliyetlerin, ülkeler arasında uzun gayretlerle teessüs eden dostane münasebetleri maalesef tamiri çok zor ve bazen imkansız durumlara soktuğu bilinen bir gerçektir. Böyle durumların, ülkelerin uzun vadeli menfaatlerini büyük çapta zedelediğine yakın tarih açık bir şekilde şahittir (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1984, s. 21, 22). Turgut Özal, ABD Kongresi'nin bu tutumuyla ilgili sığağı sığağına tepkisini göstermiş, bu tutumun uzun vadeli çıkarları ciddi zararlar vereceğini vurgulamıştır. Özal, ABD'nin bu tutumunu seçimlere bağlamıştır. Özal, Kasım 1984 seçimlerinde yakın ilişkide olduğu Ronald Reagan'ın seçileceği ve sonra bu durumun değişeceği düşüncesindeydi.

Dönemin Washington Büyükelçisi Şükrü Elekdağ ise Özal'ın yaptığı gibi ABD Kongresi'nin tutumu için şu ifadelerde bulunmuştur:

ABD Kongresi'nin izlediği düşmanca tutum iki müttefik ülke olan Türkiye ve ABD arasındaki ilişkileri zedelemekte, Kongre'nin takındığı tavır Türk halkını derinden yaralamaktadır (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1984, s. 202).

Türkiye'den en üst perdeden gelen tepkilerden sonra ABD yönetiminden Türkiye-ABD ilişkilerini önemsiyoruz cümlelerini sıkça duyduğumuz bir dönem geçirdiğimizi

söyleyebiliriz. ABD Savunma Bakan Yardımcısı Richard Perle konuyla ilgili şunları söylemiştir:

Türkiye, Kongre'nin en etkisiz kararlarına bile yüksek dozda tepki göstermektedir. Ama bunda şaşırtıcı olan, Türk basınının ABD Kongresi ile yönetimi birbirinden ayırmamasıdır. Bu sorumlu bir davranış değildir ve iki ülke arasındaki ilişkilere hizmet de etmemektedir (Cumhuriyet, 4 Ekim 1984, s. 1).

Yukarıda belirtildiği gibi Özal, ABD ile ilişkileri önemseydiği için bu konudaki adımlarını ipleri koparmayacak şekilde atmaya özen göstermiştir. ABD yönetiminin de açıklamalarına bakacak olursak, onlarda Ermeni soykırımı konusunda Kongre'nin tutumunun kendileriyle ilgili olmadığını anımsatarak, adeta topu Kongre'nin üstüne atmıştır. Açıkçası burada Beyaz Saray ve Kongre Türkiye'ye karşı 'iyi polis, kötü polis' durumda davrandığını görmek mümkündür. Daha önceki 'Amerikan Yardımları' bölümünde Turgut Özal "Reagan gibi güçlü bir ABD Başkanı %95 dediğini yaptırırdı" dediğinden bahsedilmişti. Lakin, Ronald Reagan'ın ve ABD yönetiminin bu konuda yumuşatıcı açıklamalar dışında çok fazla müdahil olmadıkları da ortadadır. Bunun da en önemlisi sebebi ABD'de yaklaşan seçimlerdir.

Aktif bir dış politika yürütmek isteyen Özal, Türkiye-ABD ilişkilerine de ciddi zararlar veren Ermeni soykırım iddialarından rahatsızdı. Özal, bu durumdan ülkemizin başta ABD ile ilişkileri olmak üzere birçok devletle ilişkimizi bozmaması için gayret gösterecekti. Yalnızca Türk-Amerikan ilişkilerinde değil diğer ülkeler ile ilişkilerde de bu sorunun ülkemizin önüne duvar olarak çıkarılan bu sorunu duygusal davranmayarak, diplomasi yoluyla çözmek niyetindeydi. Konuyla ilgili yaptığı şu açıklamalar, Özal'ın bu konudaki anlayışını açıkça ortaya koymaktadır:

Biz soğukkanlı hareket ediyoruz. Çünkü iktidar olmanın belli sorumlulukları vardır. Sorumlu biziz, hesaplı kitaplı gitmek mecburiyetindeyiz. Adımımızı atarken dikkatli olmamız lazım. Ben de heyecanlandım hadiselerin çıktığı ilk zaman. İlk beyanım oldukça serttir. Ama meselenin ölçüsünü belli bir seviyede tutmak lazım. Dış siyasette fazla bağırarak bir neticeye gidilmez. Bazı hadiseleri çok fazla heyecanlandırırız, yanlış neticelere gideriz. Geçmişte bu şekilde hatalar yapıldığını gördük. Bunlardan ders almamız lazım. Benim kanaatim, biz memleketin nabzını biliyoruz. Milletimiz de meseleleri o kadar fazla heyecanla götürme taraftarı değil (Cumhuriyet, 28 Eylül 1984, s.

1). Özal'ın ilk başlardaki çok daha sert tepkisinin yerini biraz daha uzlaşmacı bir tavrın aldığını görmemiz mümkündür.

ABD'de de bulunan Ermeni lobilerinin büyük çabalarına rağmen, Senato Dış İlişkiler Kurulu'nun tavsiye kararı Kongre'nin tatile girmesiyle birlikte görüşülememiş ve Ermeni soykırım iddiaları Kongre kararı haline gelmemiştir. 1984 yılında Ermeni lobilerinin yaptığı girişim şimdilik sonuçsuz kalmıştır.

Kasım 1984 seçimlerinde Ronald Reagan tekrar ABD Başkanı seçilmiştir. Bu gelişmeden sonrada Ermeni lobileri meclis üyelerini etkisi altına alarak adeta ABD Kongresi'ni Ermeni soykırım iddialarıyla ilgili tasarı bombardımanına tutmuşlardır. O dönemde çeşitli eyaletlerden Kongre'ye sunulan toplamda 4 yasa tasarı olmuştur. Bu tasarılarından yalnızca 192 sayılı '24 Nisan Ermeni Soykırım Günü' tasarısı Kongre'nin gündemine gelebilmişti. ABD Başkanı Ronald Reagan konuyla ilgili şunları ifade etmektedir:

Bunun son derece hassas bir konu olduğunu kabul ediyor ve 1915'teki üzücü olaylar sırasında tüm acı çekenlerle aynı duyguları paylaşıyorum. Bu arada, Türkler'le Ermeniler, bunca yıl aralarındaki uzlaşmazlığı halledemedikleri için üzülüyorum. Ancak her şeye karşın teröre karşıyım. Böyle tasarıların Ermeni teröristleri Türkler'e ve Amerikalı Türkler'e yönelik saldırılarında yüreklendirebileceği konusunda kaygılıyız. Ayrıca önemli bir müttefikimizle ilişkilerimizi zedeleyebilecekleri için de bu tasarıya karşıyız. Türk halkının, hükümet sistemimizde yürütme organlarının yalnızca Kongreyi ikna edebileceğini ve Kongre'nin kararlarını denetleyebileceğini anladığımı ümit ediyorum. Bunun için, bu kararlar, Kongre tarafından onaylandığı takdirde, yalnızca Kongre'nin görüşünü ortaya koyarlar. Benim Türkiye'ye karşı politikam ya da uluslararası terörizme karşı mücadele konusundaki kararlılığımı değiştiremezler (Cumhuriyet, 21 Mayıs 1985, s. 1).

Başkan Ronald Reagan 1984 yılında yaşanan gelişmelerde verdiği tepkinin bir benzerini vermektedir. Yine Türkiye'nin ABD nezdindeki önemine vurgu yaparak, Kongre ne karar alırsa alsın, kendisinin Türkiye'ye karşı politikasının değişmeyeceğini ifade etmiştir. 1984 yılında tam anlamıyla amacına ulaşamayan ABD'deki Ermeni lobisi, 192 sayılı tasarıyı oylamaya getirerek amaçlarına ulaşmak için ciddi bir adım atmışlardır.

Ermeni karar tasarısı yaklaşık bir yıl sonra Temsilciler Meclisi'ne getirildi ve 4 Haziran 1985'te bu kez genel oya sunuldu. ABD'deki Türkiye uzmanı ve tarihçi 69 bilim adamının ortaklaşa bir bildiri yayınlayarak tarihi bir hata yapıldığını duyurmalarının da katkısıyla tasarı geçmedi. Fakat yine de burada 231 oy alması Türkiye'yi rahatsız etmişti (Oran, 2018a, s. 62-63). 1984 yılında tam anlamıyla amacına ulaşamayan ABD'deki Ermeni lobisi, 192 sayılı tasarıyı oylamaya getirmiş, amaçlarına ulaşamaları da 231 oy almaları gelecekteki ümitlerini korumalarını sağlamıştır.

Bu yöndeki çabalarını sürdüren Ermeni lobisi, tasarının 23 Nisan 1987'de bu kez Temsilciler Meclisi Posta ve Sivil Hizmetler Alt Komitesinde gündeme alınmasını ve buradan da geçerek Temsilciler Meclisi'ne sunmayı başardı. Tepki olarak Washington Büyükelçisi Şükrü Elekdağ Ankara'ya çağırılırken, Özal ABD Başkanı Reagan'a bir mesaj göndererek yönetimi uyardı. Bu sırada, 18 Haziran 1987'de Avrupa Parlamentosu 'Ermenilere karşı 1915-1917 arasında gerçekleştirilmiş trajik eylemlerin, 9 Aralık 1948'de BM Genel Kurulu'nda tanımladığı biçimde bir soykırım' olduğunu kabul eden bir karar aldı (Oran, 2018a, s. 63). Ermeni soykırım iddialarının ABD Temsilciler Meclisine gelmesinin üstüne, Avrupa Parlamentosunun bu kararı da Özal'ı endişelendirmişti. İki gelişme birbirine pozitif etki yaparak, Türkiye'nin aleyhine ABD Temsilciler Meclisinde de karar çıkması muhtemeldi. Bu gelişmelerin ışığında yoğun bir diplomasi yürüten Özal, amacına ulaşmış ve 8 Ağustos 1987 tarihinde yapılan oylamayla usul yönünden reddedilmiştir.

Dışişleri Eski Bakanı Ali Bozer, Ermeni meselesiyle ilgili çok önemli şu sözleri söylemiştir⁹⁵:

Ermeni Yasa Tasarısı Sayın Mesut Yılmaz döneminde oluşturulmuştur. Mesut Yılmaz istifa etti. Ermeni Yasa Tasarısı Kararı, kongreden geçecekti. Özal, beni tayin etti. Bana dedi ki "Mesut Bey Başkanlığa oynuyor. Ermeni meselesinin onun zamanında geçmesi ona zarar verebilir o yüzden ayrıldı." Fakat hayırlı bir tesadüf oldu. ABD'li bir Senatör vardı. İsmi hatırlayamadım. Bu Senatör Ermeni Meselesi konusunda sabaha kadar bizim savunmamızı yaptı. Senatörün konuşması çok müspet tesir yaptı ve karar geçmedi.

⁹⁵ 24 Nisan 2018'de Sn. Ali Bozer'le yapılan yüz yüze görüşmeden

Bu gelişme Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde yaşanmışsa da Ali Bozer'in bu çalışma kapsamında gerçekleştirilmiş olan yüz yüze görüşmede özel olarak anlatmış oldukları tarihe önemli bir nottur. Mesut Yılmaz Şubat 1990 tarihinde görevinden ayrılmıştı. Ayrıldıktan sonra Ermeni yasa tasarısının gündeme alınıp, alınmayacağı oylanacaktı. Ali Bozer'in bahsettiği kişi Demokrat Parti Senatörü Robert Byrd idi. Byrd, tasarının gündeme alınmaması önlemek için 'filibustering' yani bir kararın çıkışını engellemek için uzun süre konuşma denen bir yöntemle tasarının Senato'nun gündemine alınmasını önlemiştir.

Sonuç olarak, Özal'ın Başbakanlığı döneminde ABD'de bulunan Ermeni lobilerinin tüm çabalarına rağmen soykırım iddialarını kabul ettirme girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Ronald Reagan liderliğindeki ABD yönetimi, hem Türkiye tarafını hem de ABD'deki ciddi bir gücü olan Ermeni tarafını mutlu etmeye çalışarak, denge politikası izlemeye gayret göstermiştir. Bu politika da sıklıkla hem Türkiye hem de Ermeni tarafından sert bir dille eleştirilmiştir. Özal, ülkemizin ABD ile ilişkilerini çok önemseydiği için bu konuda da hassas bir diplomasi yürütmüştür. Özal'ın Ronald Reagan ile de samimi dostluğunu da hesaba kattığımızda Özal'ın yürüttüğü diplomasinin kısmen başarılı olduğunu söylememiz mümkündür. O dönem Özal yerinde başka bir Başbakan olsaymış, ülkemiz büyük ihtimalle Ermeni yasa tasarıları konusunda daha ciddi sorunlar yaşamayacaktı diye düşünülebilir. Özal'ın yürüttüğü diplomasi dili bu konuda kısmen ABD yönetiminin yumuşamasına neden olmuştur. Ülkemizin Ermeni soykırım iddiaları konusunda da ABD'deki lobi eksikliği konusunu bir kez daha görmüş olmaktadır. Bunun farkında olan Özal, ABD'deki Yahudi lobisinin gücünü bilmekte ve Yahudi lobisinin Ermeni lobisine etkisinin de farkındaydı. Özal, bu düşüncesiyle Başbakanlığının son dönemlerinde İspanya Yahudileri'nin Osmanlı'ya göç etmelerinin 500. yılına denk gelen tarih olan 1989 yılında ABD nezdinde önemli Yahudi isimlerinden oluşan 500. Yıl Vakfı'nın kurulmasını sağlayarak, ABD'de Türkiye'nin lobi faaliyetlerini arttırmak istemiştir. Özal'ın bu adımı başta Ermeni sorununu ve birçok sorunu 'arka kapı diplomasisi' yürüterek gidermeyi hedeflediğini göstermektedir.

1984 yılındaki seçimleri de düşünerek, Türkiye'nin çok fazla lehine adımlar atamayan Ronald Reagan'ın, 1984 seçimlerinde yeniden seçildikten sonraki Ermeni yasa tasarılarında Türkiye lehine daha pozitif mesajlar verdiği de ortadadır.

ABD başkanlarının Kongre'ye doğrudan müdahaleleri, ABD Yönetimlerinin Türkiye ile ilişkilere verdikleri önemi göstermektedir. ABD Başkanları Kongre'ye bu müdahaleleri başkanlık seçim kampanyalarında kendilerinin Ermeni lobisine verdikleri söze rağmen yapmışlardır. Nitekim 1989 yılından bu yana seçilen dört Başkan da (George H. W. Bush, Bill Clinton, George W. Bush ve Barak Obama) seçim kampanyalarında Başkan seçilmeleri halinde Ermeni “soykırımını” tanıyacakları yönünde taahhütte bulunmuşlar, ancak seçildikten sonra Ermeni soykırım karar tasarılarının Kongre'den geçmesine karşı çıktıkları gibi 24 Nisan'da yayınladıkları anma günü bildirisinde de “soykırım” kelimesini kullanmamışlardır. Bu durum ABD'de konunun bir yandan ne kadar siyasileştiğini, diğer taraftan ise anlamsızlaştığını göstermektedir (Çelikkol, 2015, s. 29).

Özal'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte, ABD'de de seçimi kazanan ve Ermeniler'e yakınlığı herkesçe bilinen Bush'un göreve gelmesiyle birlikte Ermeni soykırım iddiaları yeniden gündeme gelmiştir. Göreve yeni seçilen ABD Başkanı Bush 24 Haziran 1990 tarihinde ‘Bir milyonu aşkın Ermeni'nin kurban verildiği katliamın 75. Yıldönümünde bunu anma günü olarak kabul edenlere katılmak istediğini’ bildiren bir açıklama yayınladı (Güldemir, 1991'den aktaran: Oran, 2018, s. 64). O tarihe kadar Kongre'ye karşı kendisine destek olan Yönetimden böyle bir açıklama gelmesi Türkiye'de bir kez daha hayal kırıklığı yarattı (Oran, 2018, s. 64). Ermeni soykırım iddiaları konusu, günümüzde de Türkiye-ABD ilişkileri açısından ciddi bir sorun teşkil etmeye devam etmektedir.

3.1.10. Kürt Sorunu ve ABD

Bu bölümde Özal dönemindeki Kürt sorunu ve ABD'nin bu soruna etkisi değerlendirilecek ve bir değerlendirme yapılmadan önce Kürt sorununun ne olduğunun tanımlanması faydalı olacaktır. Kürt sorunu, Türkiye'nin, derin tarihsel kökleri olan karmaşık bir sorundur. Siyasi, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla büyük bir sorundur. Kürt sorunu Cumhuriyet Türkiye'sinin Osmanlı'dan devraldığı, ama bu devralışla birlikte mahiyeti de önemli ölçüde değişmiş olan bir sorundur. Son çeyrek asırda bu soruna bir de terör boyutu eklenmiştir (Erdoğan, 2011, s. 44).

Kürt sorunu Osmanlı zamanından beri konuşulan ve tartışılan bir konu olmakla kalmamış, Özal döneminde de üzerinde sıkça konuşulup tartışılmaya devam etmiştir. Özellikle 15 Ağustos 1984'de PKK'nın Şemdinli Eruh baskınıyla birlikte ülkemizin ana

gündem maddelerinden birisi olmuştur. Özal'ın Kürt sorununa bakışına geçmeden önce kendisinin Kürt kökenli bir lider olduğunu belirtmek faydalı olacaktır. Daha önceki bölümlerde sıkça belirttiğimiz gibi Özal, her konuya uzlaşmacı bir tavırla yaklaşırdı. Kendisi Kürt sorununda da bu tavrını sürdürdü. Diyalog kurmanın önemi bilen Özal, ılımlı ve samimi tavırlarıyla Kürtlerle de ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Kürt sorunun tüm yönleriyle tartışılmasının yararlı olacağını düşünen Özal, daha önce birçok konuda yaptığı 'bir meseleyi ortaya atıp, daha sonra tartıştırmak' yöntemini Kürt sorununda da yaparak, toplumun bu konudaki nabzını tutmaya çalışmıştır. Özal Kürt sorunu tartışması ile ilgili olarak aşağıdaki yorumu yapmıştır:

Geçenlerde bir konuşmamda da, artık Türk toplumunun meseleleri çarpıtmadan ele almasının zamanı geldiğini söyledim. Mesela, birisi 'federasyon' diye bir laf çıkardı ortaya. Ben bunun karşısındayım dedim. Ama kimse buna bakmadı. Benim demek istediğim, kim ne fikir atarsa atsın, bu tartışılmalı. Federasyonun da bir çözüm olmadığı, tartışılarak bulunur. Tartışmaz, yasaklarsanız, bazılarının aklında federasyon sanki bir çözümmüş gibi kalır. Bakın şimdi devletin Güneydoğu'ya yaptığı yatırım, oradan alınan verginin ve bütün gelirlerin çok üzerinde. Bir federasyona gidilirse, kim böyle bir kaynağı o yöreye aktarır? (Barlas, 1994, s.149-150).

Özal, Kürt sorunuyla ilgili düşüncelerini her fırsatta hiç çekinmeden ifade etmiştir. Gazeteci Mehmet Barlas Turgut Özal'a 'Bazı kesimler sizin Güneydoğu'daki terörü adeta teşvik eden davranışlarda bulunduğunuzu iddia ediyor.' şeklinde bir ithamdan bahsedince Özal'ın buna yanıtı şu şekilde olmuştur:

Siz bu zırvalıklara kulak asmayın. Bütün sorunlarda olduğu gibi, Güneydoğu'da da çözüm; özgürlük, serbest düşünce, konuşma ve diyalogla bulunur. Sopa ile bulunmaz. Bütün hayatımda ve son olarak siyasette de müşahede ettiğim bir şey var. Kavga ile hiçbir şey çözülüyor. İkna yoluyla çözüm şart. Demokratik siyasetin temelinde bu var yani. Bir konsensusa varmak. Bizim Batılı demokrasilerden en büyük farkımız, karşılıklı ikna yolu ile işte bu konsensusa varamayışımdır (Barlas, 1994, s. 147). Özal'ın her zamanki uzlaşmacı düşünce tarzını Kürt sorununda da görebilmek mümkündür.

Mehmet Barlas'ın 'Güneydoğu sorununa ve Kürt meselesine bakış açımız, bölücü terör olaylarını negatif biçimde etkilemedi mi?' sorusuna Özal'ın yanıtı şu şekilde olmuştur:

Terör başkadır, Güneydoğu sorunu başka bir meseledir. Ama burada elverişsiz bir durum var. Bu iki mesele, birbirleri ile bağlantılı. Çünkü terörün silahındaki parmağın sahibi, kendisini güneydoğu sorununun bir parçası olarak görüyor. Kim güneydoğu insanı ve kim terörist diye ayırmanın zorluğu var. Çünkü terörist, zemine ve zamana uyuyor. Gündüz vatandaş kılığında giriyor, gece terörist oluyor. Ancak bunu ayırmak için elimizden geleni yapmalıyız. Güneydoğu vatandaşı terörist, teröristi de masum vatandaş olarak görmemek için yollar bulmalıyız (Barlas, 1994, s. 149). Kürt sorununda serbestleşmenin önemine de vurgu yapan Turgut Özal, şunları da ifade etmiştir:

Serbest toplumların birtakım problemleri olsa bile, gelişme daha iyi oluyor. Ancak serbest toplumlar, üretici toplum oluyor. İşte Sovyetler, serbest topluma ulaşamadığı için krize girip, dağıldılar. Çünkü koyun gibi güdülen toplumlar ancak koyunlar kadar başarılı olur. Bizim 141, 142, 163'üncü Ceza Kanunu maddelerini kaldırmamız ve Kürtçe'yi serbest bırakmamız, bu serbestleşmenin ilk önemli adımlarıdır (Barlas, 1994, s.148). Özal, Kürt sorununu serbestlik adımlarıyla yumuşatmaya çalışarak çözmeye çalıştığını ifade etmiştir.

Terörle mücadelenin aynı zamanda bir fikri süreç olduğunu belirten Özal, bu mücadelenin iyi yapılabilmesi için çağdaş dünyanın etnik gruplara tanıdığı bazı hakları benimsemek zorunda olduğumuzu vurgulamıştır. Bunları yapmadan teröre karşı sürdürülen fikri mücadelenin sağlam olmayacağını söyleyen Özal, 'şarkı söylemek bile yasak' diyenlere karşı halkı kazanmak için bazı şeylerin yapılması gerektiğini anlatmıştır (Milliyet, 19 Ağustos 1992).

Özal'ın ifade ettiği üzere Kürt sorunu ile ilgili olarak halkı kazanmak için bazı şeylerin yapılması gerekiyordu. Özal döneminde Kürtçe konuşma ve Kürtçe müzik serbest bırakılmıştır. Ayrıca Kürtçe yayın yapan GAP TV isimli bir televizyon kanalı kurulmuştur. Özal'ın bu adımları Kürt sorununu, özgürlük ve serbest düşünce yoluyla çözmeye çalıştığının en önemli somut adımları olmuştur. Özal, GAP TV ile kurulmasıyla ilgili şunları söylemiştir:

GAP televizyonumuzda Kürtçe yayın yapılması, mesela Kürtçe müzik, haber ve benzeri yayınlara izin verilmesi, Kürt kökenli vatandaşlarımızın, milletimizin ayrılmaz bir parçası olduğunu da gösterecektir. Ayrıca, Kürtçe yayın olanağının sağlanması ile bu

vatandaşlarımızın bir azınlık olmadığı, aksine toplumumuzun mozağının ayrılmaz bir parçası olduklarını da kanıtlayacaktır (Milliyet, 22 Nisan 1992).

Özal için ekonomi her zaman çok önemli bir konu olmuştur. Özal, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Güneydoğu bölgesindeki ekonomik durumun iyileşmesinin terörün azalması ve Kürt sorununun çözülmesi bağlamında büyük faydaları olacağı kanısındaydı ve bunu her fırsatta ifade ediyordu. Özal, bu konu ile ilgili şunları söylemiştir:

Bu terör devam ettiği müddetçe, Diyarbakır'a Diyarbakırlı dahi gelip yatırım yapmaz. Devlet de yatırımı yapabildiği kadar yapar, onun da makinesi falan yakılmaya kalkılırsa, neticede onlar da çalışmayı iyice yavaşlatırlar. İş yok, kazanç yok, ne yapacak? İşte batıya göç bu şekilde başlıyor. Burada ve yurdun öteki yerlerinde terör devam ettikçe, batıda bu bölge insanı hoş karşılanır mı? Eskiden hiç ayırım yokken, şimdi bir ayırım başladı. İşte bölücülüğün sonu budur. Ama böyle gittiğiniz takdirde, terörü yapanların en büyük zararı, bu bölge insanına; ister doğuda yaşasın, ister batıda yaşasın (Gençkaya, 2016, s. 92-93). Özal, bu düşünceyle Güneydoğu bölgesinin ekonomik kalkınmasını başlattı. Özal ve Demirel'in öncülük ettiği GAP projesi Kürt sorununun aşılmasındaki en önemli adımların başında geliyor demek hiç de yanlış olmayacaktır.

15 Ekim 1991 günü Hürriyet gazetesinde yer alan özel açıklamasında Cumhurbaşkanı Turgut Özal, "Kürt meselesini mutlaka çözeceğim. Bu benim milletime yapacağım son hizmetim olacaktır" demiştir (Özdemir, 2014, s. 492). Özal, bu cümlesiyle Kürt sorununu çözeceği konusunda iddialı olduğunu ifade etmiştir ancak müttefiki olarak gördüğü ABD de Kürt sorunuyla yakından ilgilenmekteydi.

Özal'ın Kürt sorununa bakışından sonra bir de 'Bu soruna ABD'nin nasıl bir etkisi olmuştur?' sorusuna yanıt arayacağız. Kürt sorununun da, diğer birçok önemli sorun gibi Türkiye-ABD ilişkilerinde yeri vardır. Kürt sorunu ile ilgili iki ülke arasında yaşanan anlaşmazlıkların en çok ilerleyen bölümlerde inceleyeceğimiz Körfez Savaşı sonrasında yaşandığını söylemek mümkündür.

ABD'nin Ortadoğu'da Türkiye'nin de topraklarını kapsayacak şekilde bir Kürt devleti kurmak istediği yolunda yorum ve iddialar vardır. Körfez Savaşı sırasında gündeme gelmiş olsa da kökenleri eskiye dayanan bu yorumlara göre, olayın altında

ABD'nin 1920'lerde çizilen Ortadoğu'daki sınırlardan memnun olmadığı düşüncesi yatmaktadır. ABD kendisine bağlı zayıf bir Kürt devletiyle bölge ülkeleri üzerindeki denetimini arttırmak ve İsrail'i rahatlatmak istemektedir (Uzgel, 2018a, s. 259).

Ortadoğu bölgesinin ve İsrail'in güvenliği ABD için çok önemlidir. ABD bunu gözetecek şekilde Türkiye'nin Kürt sorunuyla ilgili adımlarını dikkatle izlemektedir. ABD bir bakıma, Türkiye'deki Kürtlerle yakından ilgilenmektedir.

Turan Yavuz'un ABD'nin Kürt Kartı kitabının 82-87. sayfalarında sözünü ettiği CIA'nın 1979 tarihli raporunda Türkiye'nin Kürt bölgelerini ekonomik olarak geliştirmede, Kürtlerin de iç çekişmeler ve güçlü bir lidere sahip olmamak yüzünden daha geniş özerkliğe kavuşamadıkları belirtiliyordu (Uzgel, 2018a, s. 65).

1980'li yıllardan itibaren bölgedeki gelişmeler ve Türkiye'de PKK terörünün başlamasıyla birlikte ABD Kürt politikasını tekrar gözden geçirmek durumunda kaldı. O dönemlerde PKK terörü ve Kürt sorunu iç içe girmişti. Özal'a çok yakın isimlerin başında gelen Kaya Toperi, 'Sizce Turgut Özal, dış politikada tüm kartlarını ABD'den yana mı kullandı?' sorusuna karşılık şunları söylemiştir⁹⁶:

Bazı konularda ABD'nin yanında yer almayı da tercih etti. Turgut Özal, ABD'nin gücünü biliyordu. Bükemediğin bileceği öpeceksin düşüncesindeydi. PKK sorununda ABD bizim yanımızda olursa iyi, benden desteğini çekip onların yanında olursa Türkiye çok sıkıntıya girer düşüncesindeydi.

Kaya Toperi'nin ifade ettiği gibi Özal, PKK'ya karşı ABD'nin desteğini çok önemsiyordu. Bu sorunu ABD ile birlikte hareket edebilirsek çözebiliriz düşüncesindeydi. ABD'nin Türkiye'deki Kürt sorunu ile ilgili olarak baz aldığı ve bir kısmı daha sonraki dönemde de devam edecek temel noktalar şunlardı:

1) 1984 yazında başlayan PKK eylemleri yayıldıkça ve kısa süre içinde bastırılmayacağı belli olmaya başlayınca, ABD'nin soruna ilgisi artmaya başladı ve bunu ilişkilerde kullanabileceği bir etken olarak gördü.

⁹⁶ 22 Mart 2018'de Sn. Kaya Toperi'yle yapılan yüz yüze görüşmeden

2) ABD bir yandan Kürt sorununa yakın bir ilgi gösterirken öte yandan da yaptığı tüm resmi açıklamalarda Türkiye'nin toprak bütünlüğünü vurgulayarak bir denge kurmaya ve müttefikinin bu konudaki kaygılarını gidermeye çalıştı (Oran, 2018a, s. 66).

Soğuk Savaş döneminde Sovyet ideolojik ve askeri tehdidi Türkiye'nin ABD ile işbirliği yapmasını gerektirmekteydi, ancak bu süreçte Türkiye'nin eylem özgürlüğü azalmaktaydı. ABD ise ortak Sovyet tehdidine karşı Türkiye ile işbirliği yapmak durumunda olduğundan dolayı Türkiye'deki insan hakları endişelerini arka plana itmişti (Aykan, 1996, s. 350). Özal döneminde ABD'nin Kürt sorununa ilgisi bu nedenle gittikçe artmaktaydı. Bu bağlamda atılan şu adımlar ülkemizi rahatsız etmekteydi:

1) Amerikalı diplomat ve Kürt uzmanı William Eagleton'un Eylül 1984'te, yani PKK eylemlerinin başladığı sıralarda Şam'a ABD Büyükelçisi olarak atanması. Eagleton, Şam'daki görevi sırasında hem PKK ile ilişkilerini devam ettirdi, hem de sık sık Türkiye'ye gelerek temaslarda bulundu.

2) ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 1982 yılında hazırladığı yıllık insan hakları raporunda Türkiye'deki Kürtlerden yalnızca iki cümleyle bahsedilirken, 1987'de Türkiye güneydoğusunda bir 'ayaklanma' yaşandığından söz edilmişti. Şubat 1988'deki raporda ABD'nin politikasında bir değişiklik göze çarpıyor, Türk olmayan etnik kökenden gelen kişilerin toplumun ana dokusu içinde eritilmesinin Türk hükümetlerinin eskiden beri yürüttükleri bir politika olduğu belirtiliyordu. Burada, Türkiye'deki Kürtlerden ilk kez azınlık olarak söz ediliyor ve Kürtlere dil ve kültür haklarının verilmesi gerektiği, bunlar verilmediği takdirde Kürtlerin daha fazla sorun çıkaracağı ve Kürt ayaklanmasının genişleyeceği ileri sürülüyordu (Uzgel, 2018a, s.66).

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yıllık insan hakları raporunda Türkiye'deki Kürtlerle ne denli yakından ilgilendikleri bir kez daha ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu raporun, insan hakları raporu olmaktan ziyade Türkiye'ye uyarı niteliğinde bir rapor olduğunu da ifade etmek gerekmektedir. ABD'nin attığı bu adımlar, Türkiye'nin tepkisine ve Türkiye-ABD ilişkilerinin bir kez daha sorgulanmasına yol açmıştır.

ABD hükümeti de Türkiye'deki Kürtler ile ilgili düşüncelerini sıkça ifade etmiştir. ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Vekili Robert Farrand şunları söylemiştir: "Biz Kürtlerin Türkiye'de nüfusun diğer bölümüne göre, açık bir biçimde, ayrı kültür ve dil farkları olan milli bir azınlık grubu oluşturduklarına inanıyoruz. Her ne kadar Kürtler

Lozan Antlaşması kapsamında değillerse de gene de bunların bir milli azınlık olduklarından şüphemiz yoktur” (Tercüman, 13 Şubat 1988, s.1,4).

Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminden sonra, hem güneydoğudaki hem kuzey Irak'taki PKK terörizmine karşı cevabı hem ABD hem de Ankara tarafından uluslararası hukuk ile uyumlu olan meşru müdafaa olarak görülmekteydi. Ancak, Türk hükümeti sorunla ilgili Amerikan varsayımları ve çözüm önerilerinin bazılarıyla hemfikir değildi. Türk hükümetine göre, ortada Kürt Sorunu diye bir şey yoktu. Sorun PKK terörizmi ile alakalıydı ki bu Türk devletinin üniter yapısını ve Türk toplumunu tehdit etmekteydi. Türk tarafı, ABD yönetimi tarafından önerilen çözümleri devletin ve toplumun yıkımına yol açacak çözümler olarak görmekteydi. Türkiye'deki sivil ve askeri liderler ABD'nin “politik, askeri olmayan çözümü”nü Kürtler için federasyon veya otonomi anlamına geldiğini düşünüyorlardı. PKK ile ve onun aracılığıyla yürütülmekte olan “psikolojik savaş” ile ifade edilmek istenen şey buydu. Türk tarafına göre, Türkiye'de 26 etnik grup vardı ve eğer biri Kürt sorununu tartışmaya başlayacak idiyse bunu diğerleri de yapardı ve bu da Türkiye'nin bölünmesi demek olurdu (Aykan, 1996, s. 350).

Sonuç olarak, Özal tüm iyi niyeti ve uzlaşmacı adımlarıyla Kürt sorununu çözmeye çalışmıştır. Özal, bu tarihsel sorunun demokrasi ve diyalog yoluyla çözüleceğine inanmıştır. Özal, iç siyasette tepkiler alacağını bilmesine rağmen Kürt sorunun çözümü için radikal kararları hayata geçirmiş, bu sorunun çözümünde belli bir seviyeye gelmesine rağmen Osmanlı'dan bu yana ülkemizde sorun olan Kürt sorununu ne yazık ki ortadan kaldıramamıştır. Ayrıca Özal, Kürt sorununu ABD'nin de desteğini alarak çözmek istemiş olsa da, ABD'nin bölgedeki uzun vadeli stratejileri ve en yakın müttefiki İsrail ile ortak çıkarları doğrultusunda bırakın Türkiye'ye destek olmayı, bu konuda ülkemizin aleyhine adımlar attığı ortadadır. Kürt sorunu günümüzde de sorun olmaya devam etmektedir.

3.2. Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlık Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1989-1993)

Bu bölümde de Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı dönemindeki Türkiye-ABD ilişkileri incelenecektir. Turgut Özal, 9 Kasım 1989 tarihinde Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuş ve bu görevini 17 Nisan 1993'teki vefatına kadar geçen 3.5 yıllık süre zarfında sürdürmüştür. Turgut Özal, zamansız vefatı nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti'nin görev süresi en kısa olan Cumhurbaşkanı olmuştur.

Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı görevine seçilmeden önce hem kuzeni hem de dönemin Milli Savunma Bakanı olan Hüsnü Doğan şunları söylemiştir⁹⁷:

Özal, bir gün Başbakanlık görevindeyken bana “Cumhurbaşkanı adayı olayım mı?” diye sordu. Ben de “Turgut Abi, açık konuşmak gerekirse ben senin Cumhurbaşkanı olmanı istemiyorum. Sen çok iyi yaparsın ama partimizi ne yapacağız dedim?” Beni dinlemedi ve Cumhurbaşkanı oldu.

Hüsnü Doğan'ın yukarıdaki sözlerinde öngörmüş olduğu gibi Turgut Özal Cumhurbaşkanlık görevini çok iyi yapacaktı, ancak Anavatan Partisi (ANAP) gün geçtikçe kan kaybederek iktidardan düşecekti. Yani, Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olması, kurucusu olduğu Anavatan Partisi'ne (ANAP) olumlu yönde yansımada.

Turgut Özal, 3.5 yıllık Cumhurbaşkanlığı döneminde toplamda 5 Dışişleri Bakanı ile birlikte çalışmıştır. Bunlar sırasıyla Mesut Yılmaz, Prof. Dr. Ali Bozer, Ahmet Kurtcebe Alptemoçin, Safa Giray ve Hikmet Çetin olmuştur. Hikmet Çetin dışındaki 4 Dışişleri Bakanı Turgut Özal'ın kurucusu olduğu Anavatan Partisi'ne (ANAP) mensup Bakanlardı. Buna rağmen, özellikle dış politika anlamında pek çok sorun yaşandı. Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde en uzun Dışişleri Bakanlığı görevini 2 seneyi aşkın süreyle Hikmet Çetin yapmıştır.⁹⁸

Turgut Özal, 3.5 yıllık Cumhurbaşkanlığı döneminde 2 ABD Başkanı ile birlikte çalışmıştır. Bunlar Cumhuriyetçi George W. Bush ve Demokrat Bill Clinton'dır. Bu süre zarfında en fazla George W. Bush ile görüşülmüş ve samimiyet kurulmuştur. Turgut Özal 1993 yılında vefat ettiği için ABD Başkanı Bill Clinton ile fazla diyalog kuracak zamanı olmamıştır.

3.2.1. Turgut Özal'ın ABD Ziyaretleri

Bu bölümde, Turgut Özal'ın 3.5 yıllık Cumhurbaşkanlığı dönemindeki ABD ziyaretlerini tek tek inceleyeceğiz. Türkiye Cumhuriyeti 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal

⁹⁷ 23 Mart 2018'de Sn. Hüsnü Doğan'la yapılan yüz yüze görüşmeden

⁹⁸ http://www.mfa.gov.tr/_disisleri-bakanlari-listesi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 05.05.2018)

3.5 yıl gibi kısa sayılabilecek Cumhurbaşkanlığı görev süresince beş kez ABD'ye gidip çeşitli temaslarda bulunmuştur.

3.2.1.1. İlk Ziyareti (16 Ocak-27 Ocak 1990)

Turgut Özal, 9 Kasım 1989 yılında Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştu. Artık ülkemizin Başbakanı değil Cumhurbaşkanıydı. Turgut Özal Cumhurbaşkanlığı görevine geldikten 2 ay sonra ilk yurt dışı ziyaretini ABD'ye yapmıştır. Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olarak ilk ziyaretini göreve geldikten kısa bir süre sonra ABD'ye yapmış olması, kendisinin ABD'ye ne denli önem verdiğinin en güçlü kanıtıdır.

16 Ocak 1990 yılında yaptığı ziyaret 27 Ocak'ta son bulmuştur. Turgut Özal'ın ABD ziyareti, ABD Başkanları'nın Türkiye ziyaretlerinin aksine uzun sürerek 11 gün sürmüştür. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ABD seyahatinde ajandasında iki ülkeyi de ilgilendiren çok önemli konular vardı. Bu konular; Ermeni tasarısı, Kıbrıs, Doğu Avrupa, SSCB, Ortadoğu ve Türkiye'nin ekonomik durumu idi.⁹⁹

Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olduktan sonra ilk yurt dışı gezisi olan ABD'deki programı çok yoğundu:

Özal, Washington'da genelde Madison Oteli'nde kalırdı. Burası klasik tarzda döşenmiş nostaljik havası olan bir oteldi. O gezide Cumhurbaşkanı, Dünya Bankası Başkanı Conable ile başlattığı görüşmelerini, Washington Post gazetesinin Yazı İşleri Kurulu, Türk Amerikan Dernekleri Kurulu, eski Dışişleri Bakanı Alexander Haig, IMF Direktörü Michel Camdessus, Türkiye'nin Amerikalı Dostları Derneği Başkanı Fred Haynes, Senatör Richard Perle ve Senato Başkan Vekili Robert Byrd ile sürdürmüştü. Bu arada International Club'de seçkin bir topluluğa hitap etmiş, 18 Ocak Perşembe günü de Başkan Bush ile görüşmüştü. O gece New York'a gelinmiş ve Plaza Oteli'ne yerleşmişti. Cumhurbaşkanı'nın Cuma günü de yoğun geçmiş, Wall Street Yazı İşleri Kurulu ve bankacılarla yediği yemeği, önemli işadamları ve Henry Kissenger'la görüşmesi izlemişti. Özal'ın her dış gezisinde medya, dernek, devlet ve işadamı karışımını görmek mümkündü. Türkiye bu temaslardan büyük yarar sağlıyordu. Yoğun programı arasında sanat olaylarını da ihmal etmeyen Özal eşiyile birlikte Broadway'de

⁹⁹ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-01-03> - 18 Ağustos (Erişim Tarihi: 11.06.2018)

müzikal izleyecek, sonra da UNICEF’in ödül törenine katılarak Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Perez de Cuellar ile görüşecekti. Daha sonra Dış İlişkiler Konseyi’nde ve Dünya Konseyi’nde konuşmalar yaptı. Burada sayamadığımız birçok temas da eklendiğinde Özal’ın dış gezilerinin ne kadar yoğun geçtiği ortaya çıkacaktır... Özal’ın sıcak ve samimi, güler yüzlü, hoşgörülü tavrı herkesi etkiliyordu. İlk kez görüştüklerinde bile bu cana yakın yaklaşımıyla tesir ederdi. Kritik görüşmelerde “sihirli temas” dediğimiz el sıkışırken sol eliyle de karşısındakinin sağ elini hafifçe okşaması adeta tılsımlı bir etki gösterirdi. Bu davranış biçimi bizlere de yansımıştı. Türkçesi de İngilizcesi de rahatlıkla anlaşılırdı. İngilizcesi çok iyi olmamakla beraber sağlam bir bilgisi vardı. Belki telaffuz ve kelime hataları yapardı ama o kadar mantıklı ve Türkçe’deki gibi sade konuşurdu ki, tüm bu hataların rağmen ne demek istediğini karşısındaki en iyi biçimde anlardı... Özal bu gezide ülkemizle Amerika arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için büyük imkanlar olduğunu görmüştü. Özellikle ticari ilişkilerin artırılması en büyük isteğiydi. Bu fikir kendisini zamanla Amerika’yla bir serbest ticaret anlaşmasını denemeye kadar götürecekti. Ancak çeşitli zorluklar buna imkan vermedi (Güner, 2003, s. 82-83).

Turgut Özal’ın Cumhurbaşkanlığı döneminde sözcüsü olan Kaya Toperi Özal’ın ABD ziyareti ile ilgili şu anısını anlatmıştır¹⁰⁰:

Turgut Bey döneminde Türk parası konvertibl oldu. Size hoş bir anımı anlatmak isterim. Bir gün Turgut Bey ile heyet halinde ABD’deyiz. İlk defa ABD’de Vakıfbank kredi kartı ile alışveriş yaptık ve bu durum Özal’ın çok hoşuna gitti. Kendisi bana “Görüyor musun bak Kaya” diyerek gülümsedi. Turgut Bey’in o anki tebessümünü hiç unutmuyorum.

Yukarıdaki bilgiler ışığında ABD’ye Turgut Özal’ın adeta bir çıkartma yaptığını, kendisi ve heyetinin ABD’ye gittiği zaman bir dakika bile boş kalmayarak, çok önemli temaslarda bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. İkili ilişkilerin dış politika için her zaman önemli ve kritik bir unsur olduğu açıktır. Yapılan görüşmelerin olumlu geçtiği ve özellikle de Turgut Özal’ın kişisel özellikleri ve samimi davranışlarının yanı sıra bir çok uluslararası konuya hakim olmasını sağlayacak bir bilgi birikimine sahip olmasının ABD’liler tarafından olumlu karşılanmış olduğu söylenebilir. Ziyarete yapılan görüşmelerin içeriği irdelendiğinde, Turgut Özal’ın dış politika konusunda ABD’ye çok

¹⁰⁰ 22 Mart 2018’de Sn. Kaya Toperi’yle yapılan yüz yüze görüşmeden

büyük bir önem verdiği görülmektedir. Yapılan görüşmelerde Turgut Özal'ın özellikle Ortadoğu konusundaki yorumlarının ilerleyen günlerde gerçekleşecek olması da kendisinin bölgeyi iyi analiz ettiğinin göstergesidir. Bu konu ilerleyen bölümde Körfez Krizi başlığı altında detaylıca incelenecektir. Turgut Özal ayrıca her ABD ziyaretinde doktoru Michael De Bakey'i uğrayarak sağlık kontrolünden de geçiyordu.

3.2.1.2. İkinci Ziyareti (23 Eylül-2 Ekim 1990)

Turgut Özal Cumhurbaşkanlığı görevine geldikten sonra ABD'ye ilk ziyaretini 16 Ocak 1990 yılında yapmış, bu ziyaret 27 Ocak'ta son bulmuştur. Turgut Özal'ın ikinci ABD ziyareti ise ilk ziyaretinden yalnızca 8 ay gibi kısa bir süre sonra yine aynı yıl içerisinde 23 Eylül-2 Ekim tarihleri arasında gerçekleşerek 10 gün sürmüştür. İkinci ziyaret de ilk ziyaret gibi uzun sürmüştür.

ABD'ye her gidişinde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ajandasında birçok konu olurdu. İkinci ABD seyahatinde de ajandasında birçok önemli konu vardı. Bu konular her zaman olduğu gibi ekonomi, Kıbrıs, askeri işbirliği ve iki ülkeyi ilgilendiren diğer stratejik konulardı. Lakin, bu ziyarette belirttiğimiz konuları gölgede bırakan ana gündem maddesi hiç şüphesiz Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerdi. 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak Kuveyt'i işgal etmişti. Bu işgal girişiminden 1.5 ay sonra Turgut Özal ABD'yi ziyaret ediyordu. Turgut Özal'ın ABD'yi ikinci kez ziyaret etmesinin ana nedeninin Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra yaşanan gelişmeler olduğu şeklinde bir değerlendirme yapılabilir. Irak'ın Kuveyt'i işgali ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde incelenecektir.

Cumhurbaşkanı Özal, Ankara'dan ayrılmadan önce TBMM Başkanı, Cumhurbaşkanı Vekili Kaya Erdem ve Başbakan Yıldırım Akbulut ile birlikte Esenboğa Havaalanı'nda düzenlediği basın toplantısında gezisi hakkında bilgi verdi. Gezisinin New York ve Washington kentlerini kapsayacağını söyleyen Özal, 29-30 Eylül tarihlerinde BM tarafından düzenlenen "Çocuklar için Dünya Zirvesi"ne katılarak bir konuşma yapacağını belirtti.¹⁰¹

¹⁰¹ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-09-23> (23 Eylül) (Erişim Tarihi: 11.06.2018)

Cumhurbaşkanının gezisi ile ilgili olarak gazetecilerin sorularını yanıtlayan Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Büyükelçi Kaya Toperi: “Özal’ın temasları sırasında, “Türk-ABD ilişkilerinin ve Körfez krizindeki son gelişmelerin” ele alınacağını bildirdi”.¹⁰²

Turgut Özal’ın dış politika anlayışının büyük bir bölümünü ekonomi oluşturuyordu. Özal, Ortadoğu’da yaşanan gelişmelere, öncelikle Türkiye ekonomisinin zarar görebileceği endişesiyle yaklaşıyordu. Bununla birlikte aklında hep ABD ile ekonomik ilişkileri geliştirmek vardı.

ABD’de bulunan Cumhurbaşkanı Turgut Özal CNN Televizyonunda kendisiyle bu konuyla ilgili yapılan söyleşide, savaşın son çare olduğunu belirterek “Körfez krizi, yüzde 90-95 olasılıkla ambargo yoluyla çözülecektir” dedi. Cumhurbaşkanı Özal, Irak’ın askeri gücünün abartıldığını ve Türkiye’nin ABD ile daha fazla ticaret yapmak amacıyla olduğunu belirtti.¹⁰³

Körfez Krizi ile ilgili düşüncelerini, katıldığı her programda dile getiren Cumhurbaşkanı Turgut Özal, ABD Başkanı George Bush’la yaptığı görüşmeden sonra Ulusal Basın Kulübü’nde düzenlediği basın toplantısında, görüşmeye ilişkin gözlemlerini ifade etti. Cumhurbaşkanı Özal, Körfez krizi ile ilgili olarak, krizin askeri bir operasyonla çözümlenip çözümlenmeyeceği konusunda kesin bir karar alınmadığı izlenimini edindiğini belirtti. Özal, olası bir askeri müdahale durumunda, Türkiye’nin, çıkarları ön planda olmak üzere gereken desteği vermekten kaçınmayacağını bildirdi.¹⁰⁴

Cumhurbaşkanı Turgut Özal, ABD’de yaptığı konuşmalarında Türkiye’nin çıkarları için olası bir askeri müdahaleye destek vereceğini ve ABD’nin yanında olacağını açıkça dile getirmiştir. Bunu dile getirmesinin sebebi de Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak’ın, ilerleyen dönemlerde Ortadoğu’da Türkiye’yi güvenlik başta olmak üzere birçok konuda sıkıntıya sokacak olması düşüncesiydi. Ortadoğu’da yaşanan krizlerin, jeopolitik konumu nedeniyle Türkiye’yi etkilememesi mümkün değildi.

Turgut Özal’ın bu konuşmaları iç siyasette büyük tepki çekti. Muhalefet partilerinin liderleri, Cumhurbaşkanı Özal’ın Washington’da ABD Başkanı George

¹⁰² <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-09-23> (23 Eylül) (Erişim Tarihi: 11.06.2018)

¹⁰³ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-09-24> (24 Eylül) (Erişim Tarihi: 12.02.2019)

¹⁰⁴ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-09-26> (26 Eylül) (Erişim Tarihi: 12.02.2019)

Bush'la görüşmesinin sonuçlarına tepki gösterdiler. SHP genel Başkanı Erdal İnönü, Özal-Bush görüşmesinin toplantı öncesi yaratılan beklentilere uyan bir sonuç vermediğini bildirerek, “Sayın Özal’ın yetkisi olmadığı halde bizim adımıza hangi taahhütlere girdiği belli değildir” dedi.¹⁰⁵

Dönemin DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel ise, görüşmede kabul edildiği söylenen isteklerin herhangi bir yenilik getirmediğini kaydederek, “Bunlar, Türkiye'nin bugünkü sorunlarına cevap verebilecek şeyler değildir.” dedi.¹⁰⁶

Turgut Özal, her gittiği yerde Körfez’de yaşanan krizle ilgili düşüncelerini dile getirmeye devam ediyordu. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, ABD gezisinin son gününde, New York’ta düzenlediği basın toplantısında, Batılı liderlere birer mektup göndererek, Irak’la ticaretinin uzun vadede kesik kalmasının Türkiye’nin zararını artıracığını, bunun yerinin doldurulmasını istediğini açıkladı. Cumhurbaşkanı Özal, Irak’ın Kuveyt’ten çekileceğini tahmin ettiğini belirtti.¹⁰⁷

Turgut Özal’ın aklında hep ekonomi olduğu için New York’ta bazı Amerikalı bankacı ve işadamları ile yaptığı görüşmede, Türkiye’nin Körfez krizindeki konumu ve Türk ekonomisi üzerindeki etkilerine değinmiştir.¹⁰⁸ Turgut Özal diğer ABD ziyaretlerinde de olduğu gibi bu ziyaretinde de her dakikasını değerlendirerek ülkemiz için birçok lider ile görüşme yapmıştır. Ayrıca konunun başında belirttiğimiz gibi birçok televizyon programı, konferans ve panellere de katılarak görüşlerini ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Bulgaristan Devlet Başkanı Jelyu Jeleu ile New York’ta bir görüşme yaptı. Dışişleri Bakanı Ali Bozer’in de hazır bulunduğu görüşmede Özal ve Jeleu, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi kararı alındığını açıkladılar.¹⁰⁹

ABD’deki temaslarını sürdüren Cumhurbaşkanı Turgut Özal ayrıca İngiltere Başbakan Margaret Thatcher, Ürdün Veliht Prensi Hasan Bin Tallal, Romanya Cumhurbaşkanı Ion Iliescu ve Norveç Başbakanı Jan P. Syse ile görüştü.¹¹⁰ Turgut Özal aynı zamanda 71 ülke liderinin katıldığı BM Çocuk Zirvesi’ne katılarak bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında:

¹⁰⁵ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-09-03> (26 Eylül) (Erişim Tarihi: 12.02.2019)

¹⁰⁶ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-09-03> (26 Eylül) (Erişim Tarihi: 12.02.2019)

¹⁰⁷ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-10-03> (1 Ekim) (Erişim Tarihi: 12.02.2019)

¹⁰⁸ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-09-03> (27 Eylül) (Erişim Tarihi: 12.02.2019)

¹⁰⁹ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-09-03> (29 Eylül) (Erişim Tarihi: 12.02.2019)

¹¹⁰ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-09-03> (30 Eylül) (Erişim Tarihi: 12.02.2019)

Cumhurbaşkanı Turgut Özal, BM Çocuk Zirvesi'nde yaptığı konuşmada milyonlarca çocuğun her yıl kızamık ve ishalden öldüğünü belirterek, eğer dünya liderleri var olan teknolojiyi kullanır, halklarını seferber eder ve sağlık hizmetlerini koruyucu hekimlik yönünde geliştirirlerse her yıl ölen 14 milyon çocuğun üçte ikisinin kurtarılabilceğini söyledi.¹¹¹

Turgut Özal'ın ikinci ABD ziyaretine Körfez Krizi ziyareti de diyebiliriz. Körfez Krizi'nde yaşanan tüm gelişmeleri Körfez Krizi başlığıyla ayrı bir bölüm olarak ele alacağız. Turgut Özal bu görüşmelerden sonra 2 Ekim tarihinde Türkiye'ye dönmüştür.

3.2.1.3. Üçüncü Ziyareti-Camp David Zirvesi (22 Mart-2 Nisan 1991)

Camp David'in Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihinde özel bir yerinin olduğunu söylemek mümkündür. Camp David'e yapılan ziyaretin ne anlam ifade ettiğinden bahsetmeden önce, Camp David hakkında biraz bilgi aktarmak daha isabetli bir yaklaşım olacaktır.

Resmi adı; "Thurmont Deniz Destek Tesisi" adıyla bilinen, ABD başkanlarının tatil yaptıkları, dinlendikleri, misafirhane olarak kullandıkları, önemli diplomatik görüşmelere yaptıkları saraya Camp David denir. Bu isim Eisenhower'in torunundan gelmektedir. Washington'ın yaklaşık yüz kilometre kuzeybatısındaki Catoctin Dağ Parkı'ndaki bu bölge, güvenlik nedeniyle park haritalarında gösterilmez. Halka açık olmayan, askeri üs statüsündeki bu bölge 1983'de kullanıma açıldı. Birçok ünlü ismi ağırlayan bu tarihi saray, Mısır ile İsrail arasında imzalanan Camp David Anlaşmaları'na da ev sahipliği yaparak ününü daha da arttırmıştı.¹¹²

Camp David, Maryland eyaletinin kuzeyinde bulunan Frederick şehrinde, Washington D.C.'nin 110 km kadar kuzeybatısındadır. Arazi, Blue Ridge dağlarına bağlı Catoctin Dağı Parkı'nın içindedir. Sıkı bir şekilde korunan Camp David, 81 hektarlık dağlık bir alanı kapsar. Başkan Bush ve diğer yetkililerinin anlattıklarına göre ilk kez 1942 yılında F.D. Roosevelt tarafından kurulmuş. İlk ismi Shangri-La imiş. 1945 yılında

¹¹¹ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-09-03> (30 Eylül) (Erişim Tarihi: 12.02.2019)

¹¹² <http://www.sessiztarih.net/2014/05/camp-david-neresidir.html> (Erişim Tarihi: 12.01.2019)

H.S. Truman tarafından ABD başkanlarının resmi dinlenme yeri olarak kullanılmaya başlanmıştır. Nihayet 1953 yılında Başkan D.D. Eisenhower buraya torununa izafeten David adını vermiştir. Nihayet Camp David asıl ününe Başkan Jimmy Carter'in girişimleri üzerine 1978 Eylül ayında burada Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat ve İsrail Başbakanı Menahem Begin arasında imzalanan Camp David Anlaşmaları ile kavuşmuştur. Bu anlaşmalar, ertesi yıl Mısır ile İsrail arasında barış anlaşmasına da yol açmıştır. Böylece savaşa son verilmiş, İsrail Sina Yarımadası'ndan aşamalı olarak çekilmeyi kabul etmiştir. Ayrıca iki ülke arasında diplomatik ilişkiler de kurulmuştur (Güner, 2003, s.148-149).

Camp David'de liderler 24 saat baş başa samimi bir ortamda ülkeleriyle ilgili en önemli konuları görüşme imkanı buluyorlardı. Daha önce Camp David'te ağırlanan liderlerin sayısının çok az olduğu dikkate alındığında Camp David'in kapılarının herkese açılmadığını çok rahatlıkla söylemek mümkündür. Camp David'e ABD Başkanlarının çok özel misafirleri gelirdi. Camp David'e bir ziyaretin gerçekleştirilmesi, bir bakıma ABD Başkanı'nın kendi evini en yakın dostuna açması anlamına gelmekteydi. Resmi ziyaretlerde gidilen ülke Cumhurbaşkanı'na hediye götürülmesi adetti. Bu ziyaret için de Bush ve eşi Barbara'ya Bursa işi, isimlerinin baş harfi de yazılı bornozlar hazırlanmıştı.

Günümüze kadar Camp David'e Türkiye'den yalnızca bir tek isim davet edildi. O isim Turgut Özal'dır. Adnan Menderes, Süleyman Demirel ve Recep Tayyip Erdoğan gibi isimler bile davet edilmemiştir. Dönemin ABD Başkanı Bush'un, Camp David gibi çok özel konukların ağırlandığı bir yere Turgut Özal'ı davet etmesi Türkiye-ABD ilişkileri açısından çok önemlidir. Aynı zamanda günümüze kadar Camp David'e Türkiye'den yalnızca Turgut Özal'ın davet edilmiş olması, ABD'nin Turgut Özal'a ne kadar olumlu baktığının da çok net bir işaretidir.

Camp David görüşmesine Turgut Özal dışında eşi Semra Özal, Turgut Özal'ın Özel Kalem Müdürü Engin Güner, başyaver, Koruma Müdürü Musa Öztürk, Turgut Özal'ın doktoru Cengiz Aslan ve eşi de katıldılar. Camp David görüşmesi 22-23 Mart 1991 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu görüşmeyi çok daha önemli kılan noktalar ise görüşmenin Körfez Krizi'nden ve Turgut Özal'ın SSCB ziyaretlerinden hemen sonra gerçekleşmiş olmasıydı. Turgut Özal Camp David'e gelmeden önce 11-16 Mart tarihleri arasında SSCB'ye giderek Gorbaçov ile görüşmüştü. Turgut Özal'ın daha sonra 22 Mart-1 Nisan tarihleri arasında gerçekleştirdiği ABD ziyaretini de göz önüne alırsak 1991

yılının Mart ayının ülkemiz için iki süper güç olan SSCB ve ABD görüşmelerinin gerçekleştirildiği ay olması nedeniyle ayrı ve çok önemli bir yeri olmuştur.

Camp David'e gitmeden önce Turgut Özal'ın aklında ABD ile güçlü bir stratejik işbirliği kurma düşüncesi vardı. Camp David görüşmesine şahit olan Turgut Özal'ın Özel Kalem Müdürü Engin Güner, oradaki durum hakkında şunları söylemiştir¹¹³:

Özal, Camp David'de yapılacak görüşmede ABD ile Stratejik İşbirliği konusunda mutabakata varmak istiyordu. Özal'a göre bu görüşmede Türkiye'nin önünde tarihi bir fırsat vardı. Kendisine göre Türkiye, ABD'nin stratejik ortağı olmalıydı. Stratejik ortaklık gerçekleştiğinde ABD bölgemizde önemli bir girişimde bulunmadan önce Türkiye'ye danışacaktı. Aynı şekilde Türkiye de büyük bir bölgesel girişimde bulunmadan önce ABD ile istişare edecekti. Türkiye, ABD desteği ile uluslar arası arenada sorunlarını daha rahat bir şekilde çözebilecek, ABD de bölgede güvenebileceği güçlü bir müttefik kazanacaktı. Özal'ın Camp David görüşmesi öncesi aklındaki temel konular bu şekildeydi.

Yukarıda Camp David görüşmesinde Turgut Özal'ın yanında olan Özel Kalem Müdürü Engin Güner'in söylediklerine baktığımızda Turgut Özal'ın, ABD ile daha yakın bir işbirliği içerisine girerek ve özellikle uluslar arası alanda ABD'nin desteğini alarak bir çok sorunu çözme niyetinde olduğunu görmüş oluyoruz. Turgut Özal'ın ABD ile stratejik işbirliği yapma kararı, ABD'nin Körfez Krizi sonucunda Bağdat'a girmeyerek Saddam'ı bitirememesi durumundan da kaynaklanıyor olabilir ve bu ihtimal yüksek bir ihtimal gibi görünmektedir. Çünkü Turgut Özal, ABD'nin Saddam'ı devireceği beklentisi ile bu kriz sırasında ABD'nin yanında olmuştu ama beklenen olmadı. Başka bir bakış açısıyla da Turgut Özal'ın bu düşüncesini de dış politikada "kazan-kazan" hamlesi olarak da değerlendirilebilir. Tabii Turgut Özal'ın bu düşüncesi Türkiye-ABD ilişkileri açısından Türkiye'ye ne kadar olumlu yansıdığı ciddi bir tartışma konusu olabilir.

Camp David'in ikinci günündeki resmi toplantı detayları hakkında Özel Kalem Müdürü Engin Güner şunları söylemiştir:¹¹⁴

¹¹³ 29 Kasım 2018'de Sn. Engin Güner'le yapılan yüz yüze görüşmeden

¹¹⁴ 29 Kasım 2017'de Sn. Engin Güner'le yapılan yüz yüze görüşmeden

Camp David’de yapılan toplantıya bizden Güneş Taner, Washington Büyükelçimiz Nüzhet Kandemir ve ben, ABD’den ise J. Baker ve ABD Ankara Büyükelçisi M. Abramowitz katıldılar. Camp David’de az önce bahsettiğim konular konuşuldu. Bunların dışında da Körfez Savaşı değerlendirmesi, Kıbrıs sorunu ve Barış Suyu Projeleri detaylıca ele alındı. Hiç unutmuyorum. Özal toplantıda Bush’a; “Kıbrıs sorunu için Denктаş’ı dinlemeniz lazım. 1974 yılına kadar Kıbrıs Türklerinin 2. sınıf vatandaş olduklarını, şimdi ise bir ulus olduklarını hatırlatmak isterim.” dedi. ABD Dışişleri Bakanı Baker, bu önerimizi kabul ettiklerini belirterek, “Çünkü bu sorun Türkiye-ABD ilişkilerine büyük zarar veriyor.” dedi.

Camp David görüşmesinde Kürt sorunu, askeri savunma ve ekonomik konular başta olmak üzere iki ülke ilişkileri için önemli olan bir çok konu başlığı detaylıca ele alındı. Camp David görüşmesinden sonra iki liderin ülkeleriyle ilgili almış olduğu karar başlıkları, Beyaz Saray’da yapılan basın toplantısında aşağıdaki ifadelerle açıklanmıştır:

Başkan Bush, Körfez politikası nedeniyle Türkiye’ye teşekkür etti ve Ortadoğu barış sürecinde Türkiye’nin önemini büyük olduğunu söyledi. Başkan Bush, Kıbrıs konusunda BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar’ın girişimlerini desteklediklerini, Türkiye’nin kısa vadeli borç talebi olduğunu, ancak kendilerinin de mali sorunları bulunduğunu, Türkiye’ye bu konuda daha fazla yardımcı olmayı umut ettiğini kaydetti. Bush, Irak’ta Saddam Hüseyin yönetiminde kaldığı sürece Irak ile ilişkiye girmeyeceklerini söyledi. Cumhurbaşkanı Özal da basın toplantısında, Irak’ta bağımsız Kürt devleti kurulmasının kabul edilmeyeceğini, Kıbrıs’ta sorunun iki toplum arasında ve eşitliğe dayalı olarak görüşmelerle çözümleneceğini, küçük ama güçlü bir ordu istenildiğini ve bunun için yardım istendiğini belirtti.¹¹⁵

Yukarıdaki bilgilerden de rahatlıkla görülebileceği üzere; en nihayetinde Türkiye ve ABD’nin pek çok konuda ortak çıkarının olduğu yadsınamayacak bir gerçektir. Bu çıkarlar doğrultusunda iki ülkenin stratejik işbirliği yapmasının her iki ülkenin de kazancına olacağı açıktır. Bu stratejik işbirliği çerçevesinde en çok dikkat çeken şey ise, her iki ülkeyi de ilgilendiren konularda adım atılmadan önce iki ülkenin birbiriyle koordineli bir şekilde istişare edecek olma gerekliliği ile ilgili bir ön mutabakata varılmış

¹¹⁵ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1991-03-03> (Erişim Tarihi: 11.06.2018)

olmasıdır. Araştırmalar öyle göstermektedir ki Bush ve özellikle Turgut Özal, görüşmeden son derece memnun ayrılmıştı. Ayrıca Turgut Özal, Bush'u Türkiye'ye davet etmişti.

Turgut Özal'ın ABD ziyaretleri günümüzdeki liderlerden daha uzun sürmüştür. Günümüzdeki liderler en fazla 4 veya 5 gün ABD ziyaretinde bulunuyorlar. Turgut Özal'ın Ocak 1990 yılında ABD'ye yaptığı ziyaret ise tam 11 gün sürmüştür. Bu ziyaretlerin uzun süreli planlanması Turgut Özal'ın, ABD'ye ne kadar önem verdiğinin de bir kanıtıdır. Turgut Özal ve heyeti ABD'ye adeta çıkartma yapıp, bir çok önemli temasta bulunmuştur. Bu ziyaretler sırasında 1 veya 2 gün de olsa Turgut Özal, doktoru De Bakey ile görüşerek gerekli sağlık kontrollerinden de geçmiştir. Turgut Özal 2 günlük Camp David görüşmelerinden sonra geçmiş ziyaretlerinde olduğu gibi çeşitli temaslar için 8 gün daha ABD'de kalmış, çeşitli röportaj, konferans ve toplantılara katıldıktan sonra da yurda dönmüştür.

3.2.1.4. Dördüncü Ziyareti (21 Nisan-23 Mayıs 1992)

Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı görevine geldikten sonra ABD'ye gerçekleştirdiği ziyaretlerden ilk üçü yukarıda incelenmiştir. Bu bölümde de dördüncü ziyareti incelenecektir. Turgut Özal'ın ilk üç ziyareti en az 10 gün sürmüştür. Dördüncü ziyareti ise en son ziyaretinden 1 sene sonra 21 Nisan-23 Mayıs 1992 tarihleri arasında gerçekleşmiş ve 1 aydan daha uzun sürmüştür. Bu ziyaret Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde gerçekleştirdiği en uzun ziyaret olarak tarihe geçmiştir.

Gerçekleştirdiği her ziyarette Turgut Özal'ın ajandasında pek çok konu başlığı olurdu. İki ülkeyi ilgilendiren konular bu ziyarette de yine Turgut Özal'ın ajandasındaydı. Ziyaretle ilgili yapılan resmi açıklama şöyleydi: Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 11 gün sürecek özel bir gezi için ABD'ye gitti. Özal, hareketinden önce yaptığı açıklamada, temaslarında iki ülke arasındaki ekonomik, siyasi ve askeri ilişkiler konusunda görüşlerini aktaracağını belirtti.¹¹⁶

Turgut Özal'ın ABD ziyaretinden önce ziyaretin içeriği ile ilgili yapılan açıklamalarda ziyaretin 11 gün süreceği ve gündemi iki ülke arasındaki ekonomik, siyasi

¹¹⁶ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1992-04-21> (21 Nisan) (Erişim Tarihi: 11.06.2018)

ve askeri ilişkilerin oluşturduğu belirtilmesine rağmen bu ziyaret 1 aydan daha uzun sürmüştür. Çünkü, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a yapılan kontroller sonucu 23 Nisan 1992 tarihinde kendisine prostat kanseri teşhisi koyulmuş ve Turgut Özal ABD'de ameliyat olmuştur. Turgut Özal'ın dördüncü ziyaretinin neredeyse tamamının sağlık sorunları ile mücadele ile geçtiği rahatlıkla söylenebilir.

Turgut Özal, kendisine prostat kanseri teşhisi konulmuş ve yakın zaman içerisinde ameliyat olacak olmasına rağmen daha önce planlanmış bazı görüşmelerini iptal etmeyerek sürdürmüştür. Her ziyaretinde olduğu gibi ABD Başkanı George Bush ile görüşmüştür. İki liderin yaptığı görüşmeyle ilgili yapılan açıklamada;

Cumhurbaşkanı Turgut Özal, dün gece Beyaz Saray'da ABD Başkanı George Bush ile yaptığı görüşmede, bu gezinin Başbakan Süleyman Demirel ile eşgüdümlü bir şekilde yürütüldüğünü belirtti. Özal'ın, Başkan Bush ile Kıbrıs, Azeri-Ermeni çatışması, Çevik Güç, Irak'taki gelişmeler, Orta Asya Cumhuriyetlerine yardım ve Bosna-Hersek olaylarını görüştüğü bildirildi.¹¹⁷

Turgut Özal yalnızca ABD Başkanı ile görüşmekle kalmamış, yine ülkemizi ilgilendiren uluslararası gelişmelerle ilgili birçok toplantıya katılarak, görüşlerini dile getirmiştir. Katıldığı toplantılara örnekler verecek olursak; ABD'de bulunan Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Uluslararası Stratejik Etütler Merkezi'nde yaptığı konuşmada, Türkiye'nin bulunduğu bölgedeki sorunları değerlendirerek, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in PKK'ya ağır silahlar verdiğini söyledi.

Yine katıldığı başka bir etkinlikte; New York'ta, Museviler'in İspanya'dan Türkiye'ye göçlerinin 500'üncü yıldönümü kutlamalarına onur konuğu olarak katılan Cumhurbaşkanı Turgut Özal, bu kutlamalarla "dinler ve halklar arasında hoşgörü ve dayanışma" mesajı verildiğini söyledi.¹¹⁸

Yukarıdaki örneklerden görüleceği gibi, Turgut Özal görüşlerini anlatmak için önemli etkinliklere katılıp, her kesim ile samimi diyaloglar kuruyordu. Hem bölgesel konulara temas ediyor hem de ABD'de önemli bir ağırlığı olan Musevi lobisinin etkinliklerine katılarak, Türkiye'nin uluslararası camiada güçlü olmasını hedefliyordu.

¹¹⁷ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1992-04-29> (29 Nisan) (Erişim Tarihi: 11.06.2018)

¹¹⁸ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1992-04-28> (28 Nisan) (Erişim Tarihi: 11.06.2018)

Turgut Özal ABD'ye gerçekleştirdiği dördüncü ziyaretteki her konuşmasında Irak ve Saddam Hüseyin ile ilgili çekincelerini dile getiriyor, aynı zamanda iç siyasetle ilgili de düşüncelerini aktarıyordu. Turgut Özal'ın ABD ziyaretiyle ilgili olarak şu açıklama yapılmıştı:

Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Washington'daki temaslarını tamamlayarak dün New York'a geçti. Özal, havaalanında yaptığı açıklamada, Irak için Saddam Hüseyin'siz bir formül gerektiğini söyledi ve "Eğer böyle giderse Irak iki veya üçe bölünür" dedi.¹¹⁹

Açıklama şöyle devam ediyordu:

Ayrıca Türkiye'nin çoğulcu demokrasisinin, Kürt konusu olan bütün ülkelere örnek olduğunu belirten Özal, Türkiye'de herkesin siyasi sese sahip olduğunu ve bunun karar alma sürecinin bir parçasını oluşturduğunu söyledi. Kimsenin Kürt devleti kurulmasını istemediğini vurgulayan Cumhurbaşkanı, PKK ile Kürt kökenli Türk vatandaşlarının bir tutulamayacağını sözlerine ekledi.¹²⁰

Turgut Özal'a 23 Nisan 1992 tarihinde prostat kanseri teşhisi konulmuş ve kendisi ABD Houston'da bulunan Texas Methodis Hastanesi'nde ABD'nin ünlü doktoru Michael De Bakey ve ekibi gözetiminde ameliyat olmuştur. Turgut Özal'ın daha önce özellikle kalp ve tansiyon problemleri olduğunu da hesaba katarsak bu kendisi için ağır bir ameliyat olacaktı. Ayrıca, ameliyat olduğu zaman yaşı 65 idi.

Dönemin ATV anchormanı Ali Kırca, Turgut Özal'a ABD'de prostat teşhisi konulmasından ameliyat sonrasına kadar geçen süreçle ilgili anısını Sabah gazetesinde yayınlanan yazısında şöyle anlatmıştır:

Turgut Özal'ın,1987 kışında, Houston'da geçirdiği kalp ameliyatını, iki ay boyunca, bir "gazeteci ordusu"yla birlikte izlemiştik.. Yalnızca gazeteci ordusu mu? Siyasetçiler ordusu.. Bürokratlar ordusu.. İş adamları ordusu.. Hele de iş adamları.. Şöyle diyorlardı bazıları "Bir iş için Londra'ya gelmiştik.. Gelmişken Houston'a da uğrayıp Başbakanımızı ziyaret edelim dedik!" Methodist koridorları, Hacettepe koridorlarından

¹¹⁹ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1992-04-28> (28 Nisan) (Erişim Tarihi: 11.06.2018)

¹²⁰ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1992-04-30> (30 Nisan) (Erişim Tarihi: 11.06.2018)

“beter” olmuştu. Belki de gerçekten seviyorlardı Özal’ı. Ama bir şey daha vardı. O tek başına ANAP iktidarının, tek başına “muktedir” adamıydı. Ne derse o olurdu! Ne isterse o! Bizse, gazetecilik hayatımızın en şanslı ve en güzel günlerini geçirdik onunla. Her sabah, jimnastik yaptığı spor salonunda saatler süren sohbetler ettik. Küçük teybimizin küçük kasetlerine, onun daha önce hiçbir yerde dile getirmediği “şaşırtıcı ve radikal” görüşlerini kaydettik. (Bizde saklı kalacak hep, çünkü “saklı” kalsın diye söylendiler!) İki dudağı arasında “sınırsız” bir iktidar gezinen bu “ufak-tefek” adamın içindeki öteki “Özal”ı da keşfettik. Ve sevdik! Ufak-tefek adam, tedavisi bitip Türkiye’ye geldiğinde, kilometreler boyu uzanan araç konvoyları ve yüzbinlerce kişinin sevgi seliyle karşılandı. Ve.. aradan beş yıl geçti. Özal, Houston’a geri döndü. Bu kez “amansız” denilen o “menhus” hastalığa yakalanmıştı. Ve bu kez Türkiye Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı’ydı. Devletin en tepesindeydi; ama iktidar, başkalarının “iki dudağının arasında”ydı artık. Yine kendi partisinden ama *başkalarının!* Hastane koridorlarında ne eski siyasetçi kalabalığından eser vardı, ne “Londra’ya gelmişken Houston’a uğrayan” işadamlarından! Ne de o gazeteci ordusundan. Bizse o günlerde Washington’da görevliydik. Ameliyat sonrası günlerden birinde, görüşme isteğimizi kabul etti. Röportajın sonuna gelmiştik. Birden “Bak!” dedi bana. “Sen beş yıl önce de buradaydın. Ne kadar kalabalıktı burası. Şimdi kimse yok. Beni yalnız bıraktılar. Buna dayanamıyorum!” Ve... Yanımda ağlamaya başladı. Ne yapacağımı, ne söyleyemeyeceğimi bilemedim. Türkiye Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı yanımda ağlıyordu. Türkiye Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı, kimsenin göremeyeceği kadar “yalnız”dı.”¹²¹

Ali Kırca’nın yazısı, Turgut Özal’ın Cumhurbaşkanlığı görevini yürütmekteyken sağlık sorunları nedeniyle yaşadığı sıkıntılı süreci açıkça ortaya koyuyordu. Siyaset acımasız ve bir o kadar vefasızdı. Başarılı bir ameliyatın ardından 19 Mayıs 1992’de taburcu olan Turgut Özal, 23 Mayıs tarihinde ülkesine dönmüştür.

3.2.1.5. Son Ziyareti (26 Ocak-2 Şubat 1993)

Turgut Özal’ın Cumhurbaşkanlığı görevine gelişinin ardından ABD’ye gerçekleştirdiği en son ziyaret, 26 Ocak-9 Şubat 1993 tarih aralığında vuku bulmuştur. Turgut Özal’ın son ABD ziyareti, dördüncü ziyaretinden yalnızca 8 ay gibi kısa bir süre

¹²¹ <http://www.tgrthaber.com.tr/spor/-115393.html> (Erişim Tarihi: 15.04.2018)

sonra gerekleŒmiŒtir. zal’ın bu ziyareti de onun diğer ziyaretlerindeki gibi 10 günden uzun srmŒtr. Bu son ziyaret zal’ın vefatından yalnızca 2 ay önce gerekleŒmiŒ olup, doğal olarak ABD’ye yaptığı en son ziyaret olmuŒtu.

Turgut Özal, Œimdiye kadar Cumhurbaşkanı olarak ABD’ye gerekleŒtirdiđi ziyaretlerde yakın iliŒki kurduğu Cumhuriyetçi George W. Bush ile grŒmŒt. zal’ın ABD’ye son ziyaretinde grŒtđ kiŒi ise yeni BaŒkan seilmiŒ olan Demokrat Bill Clinton oldu.

Turgut zal’ın ABD ziyaretlerinden önce ajandasında müzakere edilmeyi bekleyen pek çok konu olurdu. Aynı Œey bu ziyaret için de geçerliydi. Kendisi George W. Bush döneminde birçok konuda n mutabakat sađlamıŒ ve iki ülkeyi de ilgilendiren stratejik konularda ilerleme kaydedilmeye baŒlanmıŒtı. Lakin, ABD BaŒkanı deđiŒmiŒti. Yeni BaŒkan Bill Clinton ile de daha önce konuŒulan ve hala güncel olan birçok uluslar arası konunun yeniden gündeme gelmesi gerekiyordu. Ayrıca 8 ay gibi kısa bir süre önce çok ciddi bir ameliyat geirmiŒ olan Turgut zal, hemen her ABD ziyaretinde olduğu gibi bu ziyaretinde de sağlık kontrollerinden geçecekti. Bu sebeplerle bu ziyareti zal ve Clinton’ın ilk iŒiŒare grŒmesi ve sağlık sorunları ziyareti olarak da nitelendirilebilir. Bunlara ek olarak Balkanlar’da yaŒanan Bosna dramı da iŒiŒare edilecek öncelikli gündem maddeleri arasındaydı.

Turgut zal’ın ABD ziyareti ile ilgili düzenlenen basın toplantısında ziyaretin amacı Œyle belirtilmiŒtir:

Cumhurbaşkanı Turgut zal, eŒitli temaslarda bulunmak üzere ABD’ye gitmeden önce Ankara Esenboğa Havaalanı’nda düzenlediği basın toplantısında, ziyaretinin Washington, Fort Lauderdale, Œikago, Boston, New York ve Houston’u kapsayacağını belirterek, burada yapacağı konuŒmalara değindi. zal, ‘‘Türkiye’nin geirmiŒ olduğu ekonomik dnŒm, bölgeye ve Orta Asya’ya model niteliği bütün dünyada olduğu gibi ABD’de de büyük ilgi uyandırıyor. Bunun yanında, Bosna-Hersek ve genel olarak Balkanlar ile Azerbaycan-Ermeni ihtilafı ve Kafkaslar’da Türkiye’nin oynadığı rol, lkemizin Orta Asya lkeleri ile iliŒkileri, Irak’taki durum ve Türkiye’nin

tutumu, Amerika’da merak uyandıran hususlar. Temaslarımda bütün bu konulardaki görüşlerimizi anlatmak olanağını bulacağım” dedi.¹²²

Yukarıdaki açıklamadan da görüldüğü üzere, Turgut Özal’ın ajandası her ABD ziyaretinde olduğu gibi yine bir hayli kalabalıktı. Baş gündem her zamanki gibi ekonomik ilişkilerdi. Ortadoğu’da yaşanan gelişmeler de her zaman olduğu gibi ekonomiden hemen sonra gelen önemli gündem konusuydu. Bu ziyarette, diğer ABD ziyaretlerinden farklı olarak özellikle Balkanlarda yaşanan gelişmeler ve Orta Asya ülkeleri de önemli gündem maddeleri arasındaydı.

Turgut Özal her ABD ziyaretine çok büyük önem verir ve programlarını ona göre ayarlardı. Diğer ziyaretlerinde de olduğu gibi bu ziyaretinde de ABD’ye adeta bir çıkartma yapmıştır. Yine katıldığı birçok televizyon programında gündemle ilgili düşüncelerini dile getirmeye devam etmiştir. Turgut Özal her zamanki gibi yalnızca Türkiye ile ilgili değil uluslar arası arenadaki tüm konularla ilgili de bilgi birikiminin olduğunu rahatlıkla gösteren konuşmalar da yapmak suretiyle geniş bir kamuoyu tarafından benimseniyor ve alkışlanıyordu.

Washington’da bulunan Cumhurbaşkanı Turgut Özal, ziyaretinin ilk günlerinde Balkanlar ve Irak ile ilgili olarak CNN televizyonuna verdiği demeçte, Bosna-Hersek’teki savaşın durdurulamaması halinde çatışmanın bütün Balkanlar’a yayılabileceğini ve bundan Türkiye’nin de etkileneceğini söyledi. Ayrıca Bosna-Hersek üzerindeki uçuşa yasak bölge için BM’den bir karar çıkması durumunda Türkiye’nin, bu kararın uygulanması için her türlü yardımı yapacağını belirten Özal, Irak’a ilişkin olarak da, “Irak için tek çözüm, bu ülkede demokratik bir rejim uygulanmasıdır” dedi.¹²³

Turgut Özal’ın dış politika anlayışı demek ekonomi demektir. Kendisi her ABD ziyaretinde kesinlikle ekonomi ile ilgili toplantılara katılmış ve bu konu hakkındaki düşüncelerini dile getirmiştir. Konu ile ilgili aşağıdaki şu örnek verilebilir.

¹²² <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1993-01-26> (26 Ocak) (Erişim Tarihi: 11.06.2018)

¹²³ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1993-01-28> (28 Ocak) (Erişim Tarihi: 11.06.2018)

ABD’de bulunan Cumhurbaşkanı Turgut Özal, “Brower Economic Development Council” adlı kuruluştta yaptığı konuşmada, Türk ekonomisindeki gelişmeler hakkında bilgi verdi. Özal Türkiye’nin 10 yıl önce ekonomik bakımdan çok zayıf olduğunu, ancak şu anda Orta Asya, Körfez, Kafkaslar ve Ortadoğu’da siyasi ve ekonomik model teşkil ettiğini söyledi.¹²⁴

Turgut Özal’ın bu ziyaretinde gündem başlıklarının ilk sıralarında gelen konu Balkanlar’da yaşanan Bosna dramıydı. Turgut Özal, Balkanlar’da yaşanan sorunların ülkemizi de olumsuz etkileyeceğini düşünerek, bu konunun çözülmesi için elinden geleni yapıyordu.

ABD’de bulunan Cumhurbaşkanı Turgut Özal, “Chicago Dış ilişkiler Konseyi’nin düzenlediği konferansta yaptığı konuşmada, Bosna’nın ambargo dışında tutulmasını ve ayrıca Sırp mevzilerinin BM kontrolüne devredilmesini, bu yapılamadığı takdirde de havadan bombardımanla etkisiz hale getirilmesini istediğini belirterek “Tek çözüm yolu, karada Sırplarla Boşnaklar arasında askeri eşitliğin sağlanmasıdır” dedi.¹²⁵

Turgut Özal her ABD ziyaretinde olduğu gibi ABD Başkanlarıyla bir araya gelirdi. Bu kez karşısında George W. Bush değil, Bill Clinton vardı. Yapılan açıklamalar ve resimlere baktığımız zaman ilk görüşmenin olumlu geçtiğini söylemek mümkündür. İki liderin yaptığı görüşme sonrası yapılan açıklamalar şu şekilde olmuştu:

Cumhurbaşkanı Turgut Özal, ABD Başkanı Bill Clinton ile Beyaz Saray’da bir görüşme yaptı. Görüşmede Bosna-Hersek, Irak, Ortadoğu, Kıbrıs ve Orta Asya Cumhuriyetleri konularının görüşüldüğü bildirildi. Görüşmeden sonra bir açıklama yapan Cumhurbaşkanı Özal, Clinton’ın Bosna-Hersek sorununun çözümü için Türkiye ile birlikte hareket edilmesi görüşünde olduğunu bildirdi.¹²⁶ Açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Turgut Özal, görüşmelerden istediğini almış gibi görünüyordu.

Burada Turgut Özal’ın son ABD ziyareti ile ilgili iki anekdota yer verilecektir. Dönemin Cumhurbaşkanlığı Basın Sözcüsü ve Turgut Özal’a en yakın isimlerden biri olan Kaya Toperi, şunları söylemiştir¹²⁷:

¹²⁴ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1993-01-30> (30 Ocak) (Erişim Tarihi: 11.06.2018)

¹²⁵ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1993-02-03> (3 Şubat) (Erişim Tarihi: 11.06.2018)

¹²⁶ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1993-02-08> (8 Şubat) (Erişim Tarihi: 11.06.2018)

¹²⁷ 22 Mart 2018’de Sn. Kaya Toperi’yle yapılan yüz yüze görüşmeden

Özal-Clinton görüşmesinde yarım saat Balkanlar ve Ermeni konularını görüştük. Özal, bir adamın elini tuttu mu kesinlikle bırakmazdı. Görüşme sırasında Clinton'ın Sözcüsü içeriye girdi, "Görüşmeyi bitirin." dedi ama görüşme 1.5 saat sürdü.

Kaya Toperi'nin söylediği gibi, görüşme yarım saat olarak planlanmasına rağmen Turgut Özal'ın kişisel özelliklerinin rolü ve uluslar arası konulara hakimiyeti nedeniyle uzamış ve tam 1.5 saat sürmüştür.

Özal'ın ABD ziyareti ile ilgili başka bir anekdotla ilgili dönemin Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kaya Toperi şunları söylemiştir¹²⁸:

Turgut Özal, sıklıkla dış politikada zor anlar da yaşamıştır. Ölümünden önce son ABD ziyaretinde Bill Clinton ile görüşecekti. O dönem Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin idi. ABD'nin Dışişleri Bakanı da değişti. Bana "Hikmet'i de çağıralım. Yeni ABD Dışişleri Bakanı ile tanışmış olur" dedi. Hikmet Çetin'e davet yapmamıza rağmen kendisi ABD'ye gelmedi. Görüşmeye bürokratını gönderdi.

Dışişleri bakanı Hikmet Çetin'e Kaya Toperi'nin yukarıdaki sözleri ile ilgili ne düşündüğü sorulduğunda kendisi şunları söylemiştir¹²⁹:

Türkiye'de daha önce planlanmış bir programım vardı. Bürokratım Bilgin'i gönderdim. O dönemlerde Demirel ve Özal'ın arası iyi değildi. O sebeple herkes bu konuyu yanlış anladı.

Kaya Toperi'nin iddiaları ve Hikmet Çetin'in buna yanıtına baktığımız zaman şöyle bir yorum yapabiliriz; Bill Clinton'un yeni ABD Başkanı seçilmesi ve de Türkiye'nin ABD'ye atfettiği önem gibi koşullar göz önüne alındığında Turgut Özal'ın ivedilikle ABD ziyareti planlamış olması çok isabetli bir karar olarak görünmektedir. Dünyanın hemen hemen tüm liderleri yurt dışı gezilerine ekiplerinin eşliğinde giderler ve ekibin Cumhurbaşkanından sonraki en önemli ismi doğal olarak Dışişleri Bakanıdır. ABD Başkanlığına Bill Clinton'ın seçilmesi ile birlikte ABD Dışişleri Bakanı da

¹²⁸ 22 Mart 2018'de Sn. Kaya Toperi'yle yapılan yüz yüze görüşmeden

¹²⁹ 23 Mart 2018'de Sn. Hikmet Çetin'le yapılan yüz yüze görüşmeden

değişmiş ve yeni Dışişleri Bakanı görevine başlamıştır. Ülke çıkarlarımızı yakinen ilgilendiren böylesi önemli bir ziyaret söz konusu iken bir Dışişleri Bakanının, farklı görüşlerde olursa bile, bir Cumhurbaşkanı'nın yanında bulunmamasının uygunsuz bir davranış olduğu pekala söylenebilir. Üstelik Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in bu ziyarete katılmayışının ülkemizi ABD'de temsil eden Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ı küçük düşürmüş olma olasılığı da vardır.

Sonunda Cumhurbaşkanı Turgut Özal, vefat etmeden hemen önce yaptığı 13 günlük ABD ziyaretini tamamlayarak 09 Şubat 1993'te yurda dönmüştür.¹³⁰

3.2.2. Tekstil Kotaları

Bu bölümde, Özal'ın tekstil kotalarıyla ilgili çabaları ele alınacaktır. Daha önceki bölümlerde sıkça belirtildiği gibi Özal'ın öncelikli dış politika anlayışı ekonomi üzerine kuruluydu. Özal'ın, 'ülkenin diğer ülkelerle ekonomik ilişkileri iyi ise dış politikası da iyidir' şeklinde bir bakış açısı vardı. Buna istinaden, en güçlü olarak gördüğü ABD ile de ticareti arttırmak istiyordu.

O dönemlerde Türk tekstil sanayinde çok hızlı gelişmeler yaşanıyor. ABD ve Avrupa tarafından ülkemize uygulanan kotalar, yaşanmakta olan bu hızlı gelişmelerin önüne engel olarak çıkıyordu. Cumhurbaşkanı Özal da bu engellerin farkındaydı. Özal, ABD'den ekonomik yardım almak yerine ABD ile ticaretin artırılması taraftarıydı. Kendisi, Türkiye'nin ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı tekstil kotalarında esneklik gösterilmesi isteğini sıklıkla dile getirmekteydi.

Özal tekstilde ABD ve Avrupa'nın koyduğu kotaların artırılması için çok çaba gösterdi. Çünkü ABD ve Avrupa, tekstil ihracatımız açısından son derece önemli birer pazardı. Özal'ın Cumhurbaşkanlığı dönemindeki Özel Kalem Müdürü Engin Güner, tekstil kotaları konusunda şunları söylemiştir¹³¹:

¹³⁰ **Not:** Dönemin Cumhurbaşkanlığı Basın Sözcüsü Kaya Toperi'nin arşivinden temin edilmiş olan Turgut Özal'ın son ABD ziyaretinde 1 Şubat 1993 "Council on Foreign Relations (Uluslararası İlişkiler Konseyi)"de yaptığı son konuşmanın tam metnini EK2'te yer almaktadır.

¹³¹ 29 Kasım 2018'de Sn. Engin Güner'le yapılan yüz yüze görüşmeden

O dönem iki ülke arasında tekstil kotaları sorunu vardı. O sorun da Özal'ın hamleleriyle aşılmış oldu.

Yine Özal'a çok yakın isimlerden biri olan dönemin Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kaya Toperi, kendisine yöneltilen 'Turgut Özal'ın kişisel özellikleri ve gayretlerinin Türkiye-ABD ilişkilerine ve özellikle ülkemize katkısı oldu mu?' sorusuna karşılık şunları söylemiştir¹³²:

Özal iyi diyalog kurardı. ABD, Özal'ın samimiyetine inandı. Bunun tekstil kotalarının arttırılması konusunda çok faydası oldu. Özal, Bush'a mektup yazıyor. Daha sonra kotalar %100 artıyor.

Dönemin Özal'a en yakın iki ismi olan Engin Güner ve Kaya Toperi'nin ifade ettikleri gibi Özal, Türkiye-ABD arasındaki tekstil kotası sorununu tamamen ortadan kaldırmış ve ABD'deki kotalar Mayıs 1991 tarihinde %100 arttırılmıştır. Özal'ın çabalarıyla Türkiye ve ABD arasında uzun yıllar sorun olan tekstil kotaları konusu halledilmiş ve bu ülkemiz ekonomisi açısından çok olumlu bir adım olmuştur. Bunda Özal'ın ABD Başkanı Bush ile kişisel diyaloglarının da büyük faydasının olduğunu ifade etmek gerekir. Özal'ı yakından takip eden gazetecilerden biri olan Muharrem Sarıkaya, 'Turgut Özal döneminde ABD ile yakın ilişkiler kurmamızın bize faydası mı oldu yoksa zararı mı?' sorusuna karşılık şunları söylemiştir¹³³:

Özal, ABD ile yakınlık kurarak güçle ortaklık yapmış oldu. Bu durum ülkemize faydalı oldu. Türkiye bu durumdan kazançlı çıktı. O dönem tekstil kotaları kaldırıldı. Bölgede o ana kadar hard power olan turizm, soft power oldu. Özal, tekstil kotalarından para kazanan fabrika sahiplerine tatil köyleri yaptırdı. Soft power katladı. Turizmde model ülke olduk. Bunu başlatan Özal'dır.

Muharrem Sarıkaya'nın ifade ettiği gibi tekstil kotaların kaldırılmasından Türkiye kazançlı çıkmıştır. Aynı zamanda Özal'ın tekstil kotalarının kaldırılmasıyla birlikte bu adımdan para kazanan iş adamlarına tatil köyleri yaptırması, ülkemizdeki turizm sektörünü de hareketlendirmiştir. Günümüzde iki ülke arasında ciddi anlamda tekstil kotası olduğunu da düşündüğümüzde Özal'ın bu hamlesi bir taşla iki kuş vurmuş, tekstil

¹³² 22 Mart 2018'de Sn. Kaya Toperi'yle yapılan yüz yüze görüşmeden

¹³³ 23 Mart 2018'de Sn. Muharrem Sarıkaya'yla yapılan yüz yüze görüşmeden

ve turizm yani ülkemizin ekonomisi ciddi anlamda canlanmıştır. Özal, ABD ile tekstil kotalarını sorununu çözmüş ve ABD'nin referansı ile Avrupa'nın ülkemize uyguladığı kotaları kaldırmak için çaba göstermiştir. Özal'ın çabaları sonucunda Avrupa ile Türkiye arasında kotalarda %33 oranında bir artırım olmuştur. Bu da ülkemizin ekonomisi için önemli bir gelişmedir. Bu önemli gelişmede de Özal'ın kişisel diyalogları ve ABD'nin Türkiye'ye karşı tekstil kotalarını %100 arttırmasının Avrupa nezdinde büyük katkıları olmuştur.

3.2.3 1. Körfez Savaşı Öncesi Durum

Turgut Özal'ın 3.5 yıllık Cumhurbaşkanlığı görevi süresi içinde dış politika ve ABD ile ilişkilerdeki en önemli olay tartışmasız Körfez Savaşı'dır. Özal 9 Kasım 1989'da Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuş, göreve başladıktan kısa bir süre sonra da kendisini Körfez Krizi'nin tam ortasında bulmuştu.

Körfez Krizi, ülkemizi jeopolitik açıdan yakından ilgilendiriyordu çünkü Irak komşumuzdu. Lakin, söz konusu kriz yalnızca ülkemizi değil, ABD'yi de yakından ilgilendiriyordu. Keza, Ortadoğu ABD için stratejik açıdan son derece kritik bir öneme sahipti. Bu nedenle ABD, Ortadoğu'da kendisini ilgilendiren her olaya müdahil oluyor; bu da dış politikada ABD ile yakın ilişkilerini sürdürmek isteyen Özal'ı ve dolayısıyla ülkemizi de ister istemez işin içine çekiyordu. Türkiye'nin işin içine girmesinin en önemli nedenlerinden bir tanesi de ülkemizin tamamen ABD kontrolü altında bulunan NATO üyelerinden birisi olmasıydı. Bunların dışında Ortadoğu bölgesi petrol açısından çok zengindi. Dünya petrol rezervlerinin yaklaşık üçte biri bu bölgedeydi. Bu durum ekonomik anlamda komşusu olarak doğrudan ülkemizi ilgilendirdiği kadar, ABD'yi ve tüm dünyayı da yakından ilgilendiriyordu demek hiç de yanlış olmayacaktır.

Körfez Savaşı öncesi bölgede ciddi anlamda hareketlilik başlamış, Irak lideri Saddam Hüseyin'in bölgede palazlanmasıyla bölgedeki karışıklık farklı bir boyut almıştı. Bölgedeki gelişmeleri ülkemiz ve ABD çok yakından izliyordu. Daha sonra yaşanan İran-İrak Savaşı ve Irak'ın Kuveyt'i işgali, Körfez Savaşı'nın çıkmasına neden olan en önemli gelişmelerdendi. Körfez Savaşı Türkiye-ABD ilişkilerini de etkilemişti. Aynı zamanda bu savaşın dış politikada olduğu kadar iç politikadaki etkilerini de görmemiz mümkündür. Körfez Savaşı'na giden yoldaki tüm gelişmeler ve savaştan sonra yaşanan

etkileri de ilerleyen bölümlerde detaylıca ele alınacaktır. İlk olarak, Körfez Savaşı öncesi bölgede gelişen ilk önemli adım olan İran-İrak Savaşı incelenecektir.

3.2.3.1. İran-İrak Savaşı

Bu bölümde Körfez Savaşı'nın ilk adımı, adeta habercisi olduğu söylenebilecek olan İran-İrak Savaşı incelenecektir. O dönemler Saddam Hüseyin kibirli bir tavırla kendini bölgenin, Arap dünyasının lideri ilan etmiş, o şekilde davranıyordu. Aynı dönemde İran'da da devrim gerçekleşmişti. 1979 yılında İran İslam Devrimi'nin en önemli aktörü Ayetullah Humeyni idi. Humeyni artık İran'ın dini lideriydi. Irak'ta ve İran'da yaşanan gelişmeleri Özal ve ABD yakından takip ediyordu. Çünkü Ortadoğu bölgesi, iki ülkenin gelecek stratejilerinde çok büyük öneme sahipti.

Fırat ile Dicle'nin birleşme noktası Şattul Arap su yolu, iki ülkenin uzun yıllar süren ihtilafına, birbirlerine karşı savaştan silahlı grupları desteklemesine ve son olarak da 8 yıl süren savaşına neden oldu. İki ülke arasında 1937 yılındaki sınır antlaşması ile Irak'a bırakılan Şattul Arap, sonraki yıllarda İran'ın razı olmaması nedeniyle gerginlik kaynağı olmaya devam etti.¹³⁴

İran-İrak Savaşı, Irak'ın iki ülke arasında daha önce imzalanan Cezayir Antlaşması'nı tek taraflı feshiyle başladı denilebilir. Belki de Saddam Hüseyin'in asıl amacı bu antlaşmayı feshederek İran ile ilişkilerin daha da kötüye gitmesine neden olmaktı. Cezayir Antlaşması'nın detayları şu şekildeydi:

6 Mart 1975'te Irak ile İran arasında Cezayir'de imzalanan iki ülke arasındaki sınır anlaşmazlığı ve bazı diğer sorunları çözüme bağlayan anlaşma. 1969 Nisan'ında, A.B.D.'nin desteğine sahip ve askeri gücü yüksek olan İran Şahı, önemli bir su yolu olan Şatt-ül Arab'ın Irak'a ait bulunduğu 1937 tarihli Irak-İran Sınır Antlaşması'nı ortadan kaldırmak istedi. Bu amaçla İran gemilerini bir güç gösterisi olarak bölgeye gönderdiğinde, iki ülke kuvvetleri arasında silahlı çatışma çıktı ve 1970'te de diplomatik ilişkiler kesildi. Ancak çok geçmeden 1973 yılında Irak ile İran arasında diplomatik ilişkiler yeniden kuruldu. 1975 yılında Cezayir'deki Petrol İhraç Eden Ülkeler toplantısında, Cezayir Devlet Başkanı Bumedyan'ın arabuluculuğu ile iki ülke arasında

¹³⁴ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-irak-savasinin-uzerinden-38-yil-gecti/1261774> (Erişim Tarihi: 14.01.2018)

Cezayir Anlaşması imzalandı. Buna göre, iki ülke arasındaki sınır Şatt-ül Arab su yolunun en derin noktasından geçecek ve İran, Irak'taki Kürtleri merkezi hükümete karşı desteklemekten vazgeçip onlara yaptığı yardımı kesecekti. Ancak 1979'da İran'da Şah'ın devriliş İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla iki ülke arasındaki ilişkiler kötüleşti ve 1980 Eylül'ünde İran-İrak savaşı başladı.¹³⁵

ABD Ortadoğu'daki her olayda olduğu gibi bu olayda da başroldeydi. ABD'nin dış politika aklı olan dönemin Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in talebiyle Cezayir Antlaşması İran ve Irak tarafından imzalanmıştır. Cezayir Anlaşması ile Irak-İran sınırı, Şattul Arap su yolunun en derin noktasından geçecekti. Böylece su yolu paylaşılmış ve sorun çözülmüş gibi oldu.

İki ülke her ne kadar ABD'nin gözetiminde antlaşma yapsa da bu antlaşma çok uzun sürmeyecekti. Saddam Hüseyin, Humeyni'nin İran'da yaptığı devrimi Irak'taki Şiilerin de desteğini alarak Irak'ta yapabileceğini düşünüyordu. Ayetullah Humeyni ise Saddam'ın Arap ülkelerinin desteğini alarak İran'ı işgal edebileceğini düşünüyordu. İki lider de birbirlerine kuşku ile bakıyordu. İkisinin de yukarıda belirttiğim haklı nedenleri vardı. Zira Humeyni haklı çıkmıştı, ilk adımı atan Saddam olacaktı.

Yukarıda söz edilen gelişmelerin sonucunda Irak 17 Eylül 1980 tarihinde İran ile 6 Mart 1975 yılında imzaladığı Cezayir Antlaşması'nı tek taraflı feshetti ve fesihten yalnızca 5 gün sonra, 22 Eylül 1980 tarihinde, İran-İrak sınırının güney bölgesinde İran topraklarını işgal etmeye başladı. Irak'ın bu adımından sonra İran-İrak Savaşı resmen başlamış oldu.

İran ve Irak'ın geçmiş dönemlerde de ilişkileri her zaman gergindi. 1979 yılında İran Şahı Rıza Pehlevi'nin devrilmesi ile göreve gelen Ayetullah Humeyni ile birlikte gergin olan ilişkiler daha da kötüye gitmeye başlamıştı. Saddam Hüseyin, Humeyni'yi kendisine her zaman tehdit olarak görüyordu. Bunun nedeni, İran'da Humeyni ile birlikte Şii rejiminin yönetime geçmesi, ayrıca Irak nüfusunun yarıya yakınının Şii olmasıydı. Humeyni, göreve geldiği ilk günden itibaren, Arap ülkelerindeki Şiileri ayaklanmaya çağırmış, bölgedeki karışıklıkları daha da arttırmıştı. Humeyni'nin bölgede yaşayan Şiileri ayaklanmaya çağırması, Irak'ın da İran ile daha önce imzaladığı Cezayir

¹³⁵ http://www.turkcebilgi.com/cezayir_ala%C5%9Fmas%C4%B1 (Erişim Tarihi: 21.01.2018)

Antlaşması'nı feshetmesine neden olmuştu. Bu gelişmeler sonucunda da savaş resmen başlamıştı.

Irak lideri Saddam Hüseyin, Cezayir Antlaşması'nı fesih ederken yaptığı konuşmada Humeyni'nin Şiileri ayaklandırmasına ilişkin şu ifadelerde bulunmuştur: Dinsel çağrı kisvesi, Acem ırkçılığını gizlemek için bir maskeden başka bir şey değildir. Acem ırkçıları din kisvesi altında, Araplara karşı besledikleri kinlerini gizlemeye çalışmakta, din kisvesi bölge halkları arasında kin, gericilik ve bölücülük duygularını körüklemekte ve ister bilerek, ister bilmeyerek, uluslararası siyonizmin tasarılarına hizmet etmektedirler (Armaoğlu, 2004, s. 773-775). Saddam Hüseyin, İran lideri Humeyni'yi bu şekilde ağır bir dille eleştirmiştir.

Dönemin Milli Savunma Bakanı Hüsnü Doğan, İran-İrak Savaşı ile ilgili şunları söylemiştir¹³⁶:

İran-İrak savaşı 80-88 yılları arasında sürdü. Bu dönem Saddam Hüseyin'in palazlanma dönemi idi. Bütün Batı Humeyni'ye karşıydı. Arap Dünyası da İran'a karşıydı. Gerek Batı, gerek Arap Dünyası Saddam'ı maddi ve manevi destekledi. Maddi tarafı parasal ve silah yönündendi. Saddam silahları depoladı. Böylelikle Saddam silah açısından çok güçlenmiş oldu.

Dönemin Milli Savunma Bakanı Hüsnü Doğan'ın ifade ettiği gibi o dönemler birçok ülke Humeyni yönetimindeki İran'a karşı olduğundan Saddam yönetimindeki Irak'ı destekledi. Ancak, maddi ve manevi yönden desteklenen Saddam ilerleyen yıllarda destekleyen ülkelerin başına büyük bela olacaktı.

Humeyni rejimi gibi Irak'ın komşularıyla ilişkilerini bozan bir diğer konu da Şah zamanında olduğu gibi, yine Kürt sorunudur. İran'da Şah'ın düşmesi ve otoritenin yok olması, buna ilaveten İran Kürtlerinin bağımsızlık hareketleri, İran'ın Irak'a bitişik bölgelerini Irak Kürtleri için bir sığınak haline getirmiştir. Irak hükümetinin takibinden kaçan Kürtler İran'ın bu bölgelerine sığınmışlardır. Halbuki Irak'ın kendi ülkesindeki Kürt ayaklanmalarını bastırabilmesi için Türkiye ve İran'ın işbirliğine ihtiyacı vardır. Nitekim Irak bu konuda Türkiye ile 20 Nisan 1979'da bir anlaşma imzalamıştır. Ancak,

¹³⁶ 23 Mart 2018'de Sn. Hüsnü Doğan'la yapılan yüz yüze görüşmeden

İran'la aynı işbirliğinin kurulması mümkün olmamıştır. Bunun için Irak, İran Kürtlerinin Irak Kürtleriyle bağını kesmek ve onlara bir uyarıda bulunmak amacıyla 4 Haziran 1979 günü İran'ın Sanandaj bölgesindeki Kürt köylerini uçaklarla bombalamıştır. Çatışmalar 1980 yılı boyunca da devam etmiş ve hatta 27 Ağustos 1980 günü bu çatışmalarda İranlılar Irak kuvvetlerine karşı ilk defa yerden yere füzeler kullanmışlardır (Armaoğlu, 2004, s. 776-778).

İran-İrak Savaşı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) 598 numaralı kararıyla 20 Ağustos 1988 yılında sona ermiştir. Yaklaşık bir milyon kişinin ölümüne, iki milyon kişinin yaralanmasına, 150 milyar dolar ekonomik zarara, yüz binlerce kişinin esir düşmesine, on binlerce kişinin kaybolmasına neden olan savaş, her iki ülkede de ağır yıkımlara yol açtı. Irak'ın zaferleri ile başlayan savaş, İran'ın direnmesiyle yıpratma savaşına dönüşmüş ve galibi olmadan sonuçlanmıştır.¹³⁷

İran-İrak Savaşı başladığında Türkiye'de askeri darbe yeni gerçekleşmişti. Cumhurbaşkanı Kenan Evren, askeri hükümetin başında Bülent Ulusu vardı. Bölgesel çıkarlarımız için İran ve Irak'ın kendisi için önemli olduğunu bilen ülkemiz, savaş başladığında tarafsızlığını ilan etmiştir. Bununla beraber iki ülkeyle de ilişkilerini bozmamaya gayret göstererek, arabuluculuk görevini yapmaya çalışmıştır. Türkiye'nin bu savaşta arabuluculuğa soyunmasının nedenleri vardır. Keza, bölgede yaşanan her türlü sorunun ülkemize siyasi, ekonomik, güvenlik alanları başta olmak üzere pek çok açıdan maliyeti olduğu açıktır.

Türkiye'nin İran-İrak Savaşı'nda arabuluculuk yapmasının nedenleri şu şekilde ifade edilebilir:

Bu çözüm arayışını tetikleyen en önemli etmenlerden biri de, İran'ın Irak topraklarına girmesidir. İran devrimini ihraç etmek isteyen ve Türkiye için hayati öneme sahip Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'nın tutulduğu Irak'a giren İran, Ağustos 1982'de İran'a bir ziyaret gerçekleştiren dönemin Başbakanı Bülent Ulusu tarafından bizzat uyarılmıştır. İran'ın Irak topraklarına girişi bölge dengelerini de değiştirmiştir. Suriye, bu durumu Bağdat yönetimini zayıflatmak için bir fırsat olarak görüp, Irak'ın Kerkük-Yumurtalık hattı dışında petrolünü ihraç etmekte kullandığı Suriye

¹³⁷ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-irak-savasinin-uzerinden-38-yil-gecti/1261774> (Erişim Tarihi: 14.01.2018)

topraklarından geçerek Banyas ve Trablus'a giden iki petrol hattını ve Suriye dışişleri bakanının İran ziyareti sırasında yaptığı antlaşmaya uygun olarak da Suriye-Irak sınırını kapatmıştır. Böylelikle Irak 1985 yılında Irak-Suudi Arabistan boru hattı inşa edilene kadar petrol ihracı konusunda Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattına, dolayısıyla Türkiye'ye bağımlı kalmıştır. Daha sonraki dönemlerde PKK eylemlerinin artmasıyla Türkiye'nin bölgedeki operasyonlarında Irak'la anlaşma yapabilmesinin bir nedeni Kürtlere karşı yürütülen politikadaki benzerlikse, diğer nedeni Irak'ın bu ekonomik bağımlılığıdır (Oran, 2018a, s. 256-257).

Turgut Özal o dönemde askeri hükümette Başbakan Yardımcılığı görevinde bulunuyordu. 1983 yılında Başbakanlık koltuğuna oturan Özal, 1988 yılında İran-Irak Savaşı bitene kadar 5 sene bu konuyla özel olarak ilgilenmiştir. Özal savaş süresince tarafsız kalıp, iki ülke arasında arabuluculuk yapmaya gayret göstermiştir.

1980-90 arasında, İran'la Irak arasında can ve mal kaybına sebep olan büyük savaş yaşandı. Burada aktif bir politika izledik. Bu dönemin büyük kısmı benim başbakanlığıma gelmiştir. İşte o savaşta iki taraf arasında ayırım yapmadık ve tutumumuz takdir edildi. Ama İran-Irak ateşkesi ertesinde ne yazık ki hemen Irak'la münasebetlerimizde sıkıntılar başladı. (Barlas, 1994, s. 124).

Savaşın sonucuna baktığınız zaman bu durumdan ne İran'ın ne de Irak'ın karlı çıktığı görülmüştür. İki ülke de çok ciddi yaralar almıştır. Irak, savaş sırasında İran'a kimyasal silah kullanacak kadar acımasız davranmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı Irak'ın kimyasal silah kullandığını doğrulasa bile Saddam Hüseyin'i bu hamlesinden vazgeçirememiştir.

Sonuç olarak, İran-Irak Savaşı'nın kazananı olmamıştır. Aynı zamanda Türkiye, Bülent Ulusu ve Turgut Özal dönemlerinde arabuluculuk yapmaya çalışsa da istenilen sonuç tam olarak alınamamıştır. Bölgedeki bu gerginlik, Türkiye'ye başta ekonomik olmak üzere siyasi ve güvenlikle ilgili konularda olumsuz yansımıştır. Özellikle bu savaşın etkisiyle birlikte Türkiye, PKK terörü ile karşı karşıya kalmıştır.

ABD, yaşanan 8 yıllık bu savaşa engel olmamıştır. Tarafsız gibi görünen ABD belki de Ortadoğu bölgesinde uyguladığı uzun vadeli böl-parçala-yönet stratejisiyle bölgenin karışması için arka planda elinden geleni yapmıştır. Savaş, ABD'nin kontrolü

altındaki Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) devreye girmesiyle sona ermiş olsa da, aradan 8 yıl geçmiştir. ABD çok daha önce ağırlığını koyarak bu savaşa son verebilirdi. Bunun nedeni ya ABD'nin bilinçli bir şekilde bölgenin daha da karışması için müdahale etmeyi geciktirmesi, ya da bölgedeki tansiyonun ilk başlarda ABD'nin kontrolündeyken daha sonra kontrolden çıkmış olması idi. ABD daha sonra durumu toparlayarak müdahale edebildi. 8 yıl süren savaş sonunda ne İran ne de Irak başarılı olabilmiştir. Öyle gözükmektedir ki, savaşın galibi bölgede uzun vadeli stratejiler yapan ABD olmuştur. ABD bu savaşla birlikte kendisi için stratejik anlamda büyük bir önemi olan Ortadoğu bölgesindeki önemli adımlardan birini atmıştır.

Bölgedeki gerginlik 20 Ağustos 1988 tarihinde sona ermiş olsa da aradan 2 yıl geçtikten sonra 2 Ağustos 1990 tarihinde bu gerginlik Irak'ın Kuveyt'i işgal edecek olmasıyla daha da büyüyecekti. Irak'ın Kuveyt'i işgali bir sonraki bölümde detaylıca ele alınacaktır.

3.2.3.2. Irak'ın Kuveyt'i İşgali

Bu bölümde İran-Irak Savaşı sonrasında Irak'ın bölgeyi tekrar hareketlendiren Kuveyt'i işgali detaylıca ele alınacaktır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 20 Ağustos 1988 yılında aldığı karardan sonra İran-Irak Savaşı sona ermişti. Savaşın sona ermesiyle bölgedeki gerginlik azalmıştı. İran-Irak Savaşı'nın bitiminden iki sene sonra Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle bölgedeki gerginlik zirve yapmıştı. İran-Irak Savaşı bölümünde de belirtildiği gibi Saddam 80'li yılların başından itibaren bölgenin liderliğine soyunmuş ve kibirli bir tavır takınarak bazı hamleler yapıyordu. 1975 yılında imzalanan Cezayir Antlaşması'nı tek taraflı feshedip İran topraklarını işgal etmek suretiyle İran-Irak Savaşı'nı başlatmıştı.

Irak'ın Kuveyt'i işgale başlamasının en önemli nedeni, kendisinin Batı ve Arap dünyasını yanına almasına rağmen bu savaştan beklediği başarıyı kazanamamasıdır. Irak, İran'la girdiği savaş sonrası yüz binlerce askerini kaybetmiş, ekonomik olarak çöküş içine geçmişti. Aynı zamanda bölge liderliğine de soyunan Saddam Hüseyin'in prestiji ciddi anlamda sarsılmıştı. Saddam Hüseyin'in hem siyasi hem de ekonomik anlamda kaybettiklerini telafi etmek hem de bölgede kaybettiği prestiji yeniden yakalamak adına Kuveyt'i işgal etmeye karar verdiğini rahatlıkla söylenebilir. Irak, başarısız İran girişiminden sonra gözünü geçmişte de ciddi sorunlar yaşadığı Kuveyt'e çevirmişti.

Saddam Hüseyin liderliğinde Irak, Kuveyt'in kendisinin Osmanlı döneminden bir kazası olduğunu varsayarak, Kuveyt topraklarının kendi toprakları olduğunu varsayıyordu. Aynı zamanda Irak, İran'la savaş sırasında Kuveyt'in El-Rumeyla bölgesinde petrol çıkarmasına istinaden büyük zarara uğradığını ve bu konudaki mağduriyetini ileri sürerek Kuveyt'ten 2.4 milyar dolarlık ciddi bir tazminat talep etmişti. Bu talebine olumlu yanıt alamayan Saddam Hüseyin, ani bir hareketle 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgale başlamıştır.

Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgalinden yalnızca 3 gün sonra Saddam'ın Yardımcısı Taha Yasin Ramazan, Ankara'ya gelerek Cumhurbaşkanı Turgut Özal'la görüşmüştür. Bu görüşme önemli bir görüşme olmuştur. Keza, yapılan bu görüşmenin halen hafızalarda yeri vardır. Örneğin, Gazeteci Muharrem Sarıkaya, bununla ilgili şunları söylemiştir¹³⁸:

Körfez Savaşı sırasında Irak Başbakanı Saddam'ın birinci yardımcısı Taha Yasin Ramazan'ın Çankaya Köşkü'nde Özal ile görüşmeye silah ile gelmesi ve orada yaşanan diyaloglar da hafızalarımızda yer alan gelişmelerdi.

Özal ve Taha Yasin Ramazan görüşmesinin kamuoyuna yansıdığı gerçeği, onun çok sert bir görüşme olduğuna işaret etmektedir. Hürriyet Gazetesi'nin haberine göre görüşmenin satır başları şunlardır:

Özal söze giriyor: “Çok pişman olacaksınız, tüm dünya size karşı. Hemen çekilin.”. Taha Yasin, ‘Sen ne diyorsun?’ gibilerinden hayli yüksek perdeden: “Biz haklıyız. Ayrıca, bizi oradan çıkarmaya kimsenin gücü yetmez.”¹³⁹ Görüşmenin bir diğer detayı da Taha Yasin Ramazan'ın görüşmeye silahla girmesiydi.

Görüşmenin sonradan basında çıkan ilginç bir yanı da Taha Yasin Ramazan'ın belinde tabancasıyla Özal'ın yanına girmesi olmuştu. O günün ortamında bunun tehlikeli bir davranış biçimi olduğu, makama tabancasız girmesi gerektiği iddia edilmişti. Tabanca üniformanın bir parçası olarak addediliyordu. Araplar da buna çok düşkünler. Ancak gene

¹³⁸ 23 Mart 2018'de Sn. Muharrem Sarıkaya'yla yapılan yüz yüze görüşmeden

¹³⁹ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bizi-kuveytten-kimse-cikaramaz-38541509> (Erişim Tarihi: 10.01.2019)

hatırladığım kadarıyla sonradan Semra Hanım bizlere, “Tabancasını niye aldırmadınız?” diye serzenişte bulunmuştu. Fakat Özal her zamanki geniş yürekliliğiyle bu olayı da ciddiye almamıştı (Güner, 2003, s. 108).

Her ne kadar Özal bu konuyu ciddiye almamış olsa da başka bir devlet yetkilisinin Çankaya Köşkü’ne silahla girmesi kabul edilemez bir durumdur.

Irak’ın Kuveyt’i işgalinden yalnızca 3 gün sonra Taha Yasin Ramazan’ın Türkiye ziyareti, ülkemizin bölgede ne kadar önemli bir pozisyonu olduğunu rahatlıkla göstermektedir. Saddam Hüseyin, Taha Yasin Ramazan’ı bir umut olarak Özal’la görüşmeye göndermiş olsa da Özal’ın tavrı net olmuştur. Özal, Irak konusundaki tavrını ülkemizin çıkarları açısından daha iyi olacağını düşünerek ABD’den yana koymuştur. Çünkü ABD başta olmak üzere Batı dünyası da Irak’ın Kuveyt’i işgalini şiddetle kınamıştır.

Bölgede yaşanan gerginlikle beraber diplomasi de çok hızlı ilerliyordu. Taha Yasin Ramazan’ın Türkiye ziyaretinin hemen ertesi günü, 6 Ağustos 1990 tarihinde, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 661 sayılı kararla Irak’a ekonomik yaptırım uygulamaya başladığını duyurdu. Bu yaptırım kararından ders almayacak olan Saddam Hüseyin, yaptırımı misilleme olarak 8 Ağustos 1990 tarihinde de Irak’ın Kuveyt’i ilhak ettiğini tüm dünyaya duyurmuş oldu.¹⁴⁰

Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 6 Ağustos 1990 tarihinde almış olduğu ambargo kararına uyararak, ABD’nin yanında olduğunu bir kez daha göstermiş oldu. Türkiye’nin elinde Irak’ı ekonomik açıdan yıpratmak önemli bir koz vardı. O da Yumurtalık-Kerkük Petrol Boru Hattı idi. Bölgede aktif bir dış politika izlemek isteyen ve Saddam Hüseyin’i ülkemize tehdit olarak gören Özal, iç siyaset ve askerlerden beklediği desteği alamasa da Bakanlar Kurulu’nu hızlı bir şekilde toplayarak boru hattını kapatmıştı. ABD de önemli bir konuma sahip olan Türkiye’nin boru hattının hızlı bir şekilde kapanmasını özellikle istiyordu. ABD Başkanı Bush, Dışişleri Bakanı Baker’i konuyla ilgili olarak Türkiye’ye gönderecekti. Özal, hızlı bir karar alıp, boru hatlarını kapatarak ABD’nin talebiyle boru hattını kapattığımız söylentilerini de önlemiş

¹⁴⁰http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/02/printable/040202_irak_kronoloji.shtml. (Erişim Tarihi: 15.04.2018)

oldu. Dönemin Cumhurbaşkanı Sözcüsü Kaya Toperi konuyla ilgili şunları söylemiştir¹⁴¹:

Özal döneminde dış politikada her zaman hızlı kararlar vererek ön aldık. ABD Dışişleri Bakanı J. Baker 2 gün sonra Ankara'ya gelecekti. Turgut Bey, Baker gelmeden ön alarak kararı (İncirlik üssü) çıkarttırdı. ABD'nin önüne bir adım atmış oldu. Baker bizlere tehditte bulunmaya geliyordu. O geldikten sonra bu kararı çıkartsaydık, dış politikada prestijimiz sarsılacaktı.

Bu kararın ardından Türkiye'nin petrol boru hattını kapatmasıyla Irak'ın günde 1.5 milyon varillik petrol ihracı engelleniyordu. Bununla birlikte Irak'la yapılan dış ticaret ile üçüncü ülkelerin, Türkiye üzerinden Irak'a yaptıkları ticaret de sona erdirilmişti (Oran, 1998, s.42). Bu karardan sonra Irak ciddi ekonomik zarar görmüştür. Türkiye'de bu zarardan nasibini almıştır.

Özal, yalnızca boru hattını kapatmakla kalmamış, 12 Ağustos 1990 tarihinde TBMM'nin olağanüstü toplanmasını sağlamak suretiyle TBMM'nin 'Türk askerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına dair izin yetkisini' hükümete devretmesini sağlamış ve bölgede atılacak adımda aktif rol oynayabilmek için elini güçlendirmiştir.

Irak'ın Kuveyt'i işgali ve bölgedeki gelişmeler, Türkiye-ABD ilişkilerinin daha da özel ve sıklaşan diplomasi ilişkilerine dönüşmesine yol açmıştır. Özal'ın Ortadoğu bölgesini çok iyi bilmesi, aynı zamanda ABD diplomasisini de iyi tanması bu süreçte avantaj olmuştur. Yani Özal hem doğu hem de batı düşüncesini bilmesinin avantajını kullanmak istemiştir. Bu süreçte iki ülke çok sık temas kurmuş özellikle de Bush-Özal görüşmeleri hafızalara kazınmıştır. Özal bu süreçte, ülkemizin çıkarlarını da düşünerek ABD'nin yanında yer aldığını kamuoyuna ilk gösteren ülkelerin başında gelmiştir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 29 Kasım 1990 tarihinde, 678 sayılı kararla Irak'a Kuveyt'ten çekilmesi için 15 Ocak 1991 tarihine kadar süre tanımıştır. 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden sonra başlayan karşılıklı kararlar, açıklamalar ve diplomasi ile geçen sürecin üzerinden 6 ay geçmiş ve bir sonuç

¹⁴¹ 22 Mart 2018'de Sn. Kaya Toperi'yle yapılan yüz yüze görüşmeden

alınmamıştır. Bu durum daha büyük bir savaşın habercisi olmuştur. Sonuç alınamayınca da, ABD ve onun yanında yer alan diğer 28 ülkenin güçlerinden oluşan ordu, 17 Ocak 1991 tarihinde Irak'a karşı harekate başlamıştır. Bu hareketin tüm detayları iki bölüm sonra yer alan Körfez Savaşı adlı bölümde incelenecektir.

3.2.3.3. Turgut Özal'ın Irak ve Saddam Hüseyin'e Bakışı

Bu bölümde Turgut Özal'ın Irak ve Saddam Hüseyin'e bakışı ele alınacaktır. Turgut Özal'ın Irak ve Saddam Hüseyin'e bakışının, ülkemizin bölgede uygulanan politikalarına önemli etkileri olmuştur. Turgut Özal, Türkiye'nin bölgede söz sahibi olmasını ve ülkemizin gücünün daha da artmasını istiyordu. Özal bunu istiyordu ancak, o dönemde Saddam Hüseyin'in yönetimi altında ve yoğun bir şekilde silahlanmakta olan Irak'ın Türkiye'ye karşı sorunlar çıkartıp, ülkemize karşı büyük bir tehdide dönüşmesi gibi bir risk bulunmaktaydı.

Turgut Özal'ın, Başbakanlık görevine gelir gelmez Ortadoğu bölgesine ayrı bir önem atfettiği söylenebilir. Bu bölgedeki gelişmeleri dikkatlice izleyen Özal, Irak ile ilgili şunları anlatmıştır:

Eğer Amerika ve dünya, Irak'ın Kuveyt'e yerleşmesini kabul etseydi, bütün Körfez Şeyhlikleri ve Suudi Arabistan da, sonunda Saddam'a boyun eğmek zorunda kalacaklardı. Demek ki, liderlik Irak'a geçer ve bu da petrolün kontrolü olur. Dünya petrol rezervlerinin çoğu burada. Buna Batı ekonomilerinin razı olması mümkün değildi (Barlas, 1994, s.124).

Gazeteci Mehmet Barlas'a belirttiği gibi Özal, Saddam'ın Arap dünyasının lideri olmasını kesinlikle istemiyordu. Zira böyle bir durumun olması halinde, petrol zengini büyük bir bölge Saddam'ın kontrolü altına girmiş olurdu. Özal'a göre bu durum, ekonomik açıdan Türkiye başta olmak üzere bütün dünyayı etkileyebilirdi. Turgut Özal güçlü öngörülerini olan bir liderdi ve söz konusu durum ile ilgili öngörüsü, Saddam'ın gelecekte Türkiye ve birçok ülke için bir tehdit olacağı şeklindeydi.

Washington Eski Büyükelçisi Namık Tan, Özal'ın Saddam'a bakışı ile ilgili olarak şunları söylemiştir¹⁴²:

Turgut Bey, herkesin bildiği üzere Saddam'ı hiç sevmezdi. Bunu da çevresiyle paylaşırdı.

Dönemin Dışişleri Bakanı Ali Bozer ve Eski Milletvekili, gazeteci Uluç Gürkan da Namık Tan ile aynı görüşü paylaşmaktadır:

Ali Bozer¹⁴³;

“Saddam'ı Turgut Özal hiç sevmezdi.”

Uluç Gürkan¹⁴⁴;

“Özal Saddam'ı sevmiyor ve güçlenmesini istemiyordu.”

Özal, Irak'ta yaşayan gruplara karşı Türkiye olarak bazı yükümlülüklerimizin olduğunu savunuyordu. Türkiye'de akrabaları, dostları olan Irak Kürtlerinin Saddam tarafından kanlı bir biçimde bastırılmaları sıkıntı doğuruyor, bu insanlar can güvenliklerini ancak Türkiye'ye kaçarak sağlayabiliyorlardı. Halepçe bunun acı bir örneğini teşkil etmekteydi (Güner, 2003, s. 135). Engin Güner'in de ifade ettiği gibi Özal, bölgede yaşanan olaylara duyarsız kalmıyor ve kalmayacaktı.

Bu bilgilere ek olarak bölgede yaklaşık üç milyon Türkmen kökenli kardeşimizin de yaşadığını ayrıca belirtmek gerekmektedir. Turgut Özal'ın, Türkmen kardeşlerimizin ağırlıklı yaşadığı Musul-Kerkük bölgesiyle ilgili hedefleri bir sonraki Körfez Savaşı bölümünde detaylıca ele alınacaktır.

1989 yılında Başbakan Yıldırım Akbulut'a, gerçekleştirdiği Irak ziyareti sırasında “Siz kime güveniyorsunuz?” diye sorulmuş; Akbulut'un orada böyle bir hakarete maruz

¹⁴² 16 Mart 2018'de Sn. Namık Tan'la yapılan yüz yüze görüşmeden

¹⁴³ 24 Nisan 2018'de Sn. Ali Bozer'le yapılan yüz yüze görüşmeden

¹⁴⁴ 24 Nisan 2018'de Sn. Uluç Gürkan'la yapılan yüz yüze görüşmeden

kalması da Turgut Özal'ı çok sinirlendirmişti. Bu olay sonrasında Özal'ın Saddam'a karşı son derece kinlendiğini söylemek mümkündür.

Özal göreve gelir gelmez Türkiye aktif dış politika izlemeye başlamıştır ve bu dış politika anlayışının en temelindeki öğenin Turgut Özal'ın her daim öncelik verdiği ekonomi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda, Özal'ın Irak ve Saddam Hüseyin'e bakışını yalnızca siyasal değil ekonomik beklentileri de şekillendirmekteydi.

Özal, komşumuz Irak'ın düzgün ve istikrarlı bir şekilde yönetilmesini bu ülkenin Türkiye ile sağlıklı ilişkiler geliştirmesi bakımından önemli bulmaktaydı ve bu açıdan ideal olan yönetimin Saddam'ın liderliğindeki yönetim olamayacağı çok açıktı. Ortadoğu bölgesinin ABD için de büyük öneme sahip olduğu daha önceki bölümlerde belirtilmişti. ABD bölgeyle yakından ilgileniyordu. Özal da ABD'nin bölgeyle yakından ilgilendiğini çok iyi biliyordu. Ayrıca Özal'ın Irak ve Saddam Hüseyin'e bakışının ABD'den de etkilendiğini söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, Turgut Özal'ın Irak ve Saddam Hüseyin'e bakışı, kendisinin Körfez Savaşı'ndaki politikalarını da tamamen etkilemiştir. Özal'ın Körfez Savaşı'nda nasıl politikalar yürütmüş olduğu da bir sonraki bölümde detaylıca anlatılmaktadır.

3.2.4. 1. Körfez Savaşı

Bu bölümde, Turgut Özal'ın Başbakanlığı dahil yaklaşık 10 sene ülkemizi yönettiği dönemde dış politikada yaşanmış en önemli olayların başında gelen Körfez Savaşı, detaylarıyla, siyasi arena ve medyada dönemin en yakın şahit ve aktörleriyle gerçekleştirmiş olan yüz yüze görüşmelerden elde edilmiş bulunan veriler ışığında ele alınacaktır.

Körfez Savaşı, 1980-1988 arasında 8 yıl süren İran-İrak Savaşı ve onun akabinde 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ve tüm uyarılara rağmen bu işgalden vazgeçmemesi üzerine resmen başlamış oldu. 17 Ocak 1991'de ABD'nin öncüsü olduğu ve aralarında İngiltere, Fransa, Suudi Arabistan, Suriye, Mısır gibi çok sayıda devletin de dahil olduğu koalisyon güçleri, Irak'a karşı 'Çöl Fırtınası Harekatı' nı başlattı. ABD Başkanı George Bush, "Kuveyt'in kurtuluşu başladı" derken "Bir galon petrol için

değil yeni bir dünya düzeni için savaşıyoruz” diye konuşmuştu.¹⁴⁵ Bush’un bu söylemi Körfez Savaşı’nın ABD için ne kadar önemli olduğunu gösteriyordu. Bush’un ifade ettiği gibi, Körfez Savaşı’nı yeni dünya düzeni savaşı olarak yorumlamak mümkündür. Ayrıca ABD’nin o dönemde Irak’a Büyükelçi olarak gönderdiği April Catherine Glaspie, ABD’nin çok güvendiği ve bölgeyi çok iyi bilen bir diplomattı. Bu açıdan baktığımız zaman da, bölgenin ABD için ne kadar önemli olduğunu bir kez daha görmüş olmaktadır.

Bir önceki İran-İrak Savaşı ve Irak’ın Kuveyt’i işgali bölümlerinde Türkiye’nin ve Özal’ın bölgedeki çabaları detaylıca incelenmiş, Özal’ın Irak ve Saddam Hüseyin’e bakışı da değerlendirilmişti. Turgut Özal, bölgemizde yaşanan olaylara tarafsız kalmak yerine bu olaylarda aktif bir rol oynamayı tercih etmişti. Dönemin Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Engin Güner şunları söylemiştir¹⁴⁶:

Özal, Türkiye’nin ABD’ye yakın durarak birçok konuda çıkar sağlayacağını düşünüyordu. Özal’ın bu düşüncesi Irak politikasına da yön veren temel etken olmuştur. Özal, ABD’nin desteğini alamadan bölgede önemli bir güç olma iddiasının gerçek olamayacağını biliyordu. Türkiye bölgeyi kontrol altında tutarak ABD’yi rahatlatılabilir, ABD de bunun karşılığında Türkiye’yi bazı ülkelerin olası düşmanlıklarına karşı koruyarak destekleyebilirdi. Zaten ABD ile 1991 yılında yapılan stratejik ortaklığın çıkış noktalarından birisi de bu görüştü. İşte Körfez Krizi, Özal’ın Türkiye’nin gerçek gücünü uluslararası arenada gösterebilmesi için büyük bir fırsat oluşturmuştu. Özal’ın Irak ile ilgili düşünceleri çeşitli spekülasyonlara sebep olmuştur. Özal, başından beri Irak’ın Saddam yönetimi altında Türkiye’ye ciddi sorunlar çıkartabileceğini düşünüyordu. O dönem müthiş silahlanma vardı Irak’ta. Irak’ın kolunun kanadının kırılması işimize geliyordu. Hazır ABD gibi bir güç varken Saddam’ı tepeleyelim düşüncesindeydik.

Yukarıdaki paragrafta Engin Güner çok açık ve net bir biçimde Özal’ın politikalarını özetlemiştir. Saddam’ı ülkemize tehdit olarak gören Özal, ABD’ye destek olup, Saddam’ı devirerek hem bölgede söz sahibi olmak hem de ABD’ye vereceği destek karşısında ülkemize çıkar sağlamayı hedefliyordu. Haklı olabilirdi, ancak olaylar tam olarak onun umduğu gibi gelişmedi.

¹⁴⁵ <http://tarih.sitesi.web.tr/korfez-savasi-ve-ozal.html> (Erişim Tarihi: 25.05.2018)

¹⁴⁶ 29 Kasım 2017’de Sn. Engin Güner’le yapılan yüz yüze görüşmeden

Ortadoğu konusunda uzman gazeteci Nur Batur da Özal'ın bölge politikalarını eleştirmiş, şunları söylemiştir¹⁴⁷:

Bence Özal, Ortadoğu'daki yeni düzeni ABD ile birlikte şekillendirmek istedi. Türkiye tarafsız kalsaydı, daha iyi bir Ortadoğu olabilirdi. Sonuçlarını ağır ödemiş olurdu. Özal, 1 koyup 3 alacağız, 21. yüzyıl Türk asrı olacak. Bu işten karlı çıkacağız düşüncesindeydi. Körfez Savaşı dönemindeki yanlış politikalarımız sonrası, önlem alsanız da Kürt bölgesi meşruiyet kazandı. Irak'a ambargo 40 milyar dolar kaybettirdi. Geç de olsa Musul ve Kerkük'ü alamayacağımızı anladık. Yumurtalık boru hattı kapandı ve zarar ettik. İş adamlarımız büyük zarar etti. Özellikle iş adamlarımızdan Şarık Tara, Irak'ta en büyük zararı gördü. Saddam'ın o zaman bize zararı yoktu. Arap dünyasına zararı vardı. Büyük liderler, büyük kumar oynarlar. Özal Körfez Savaşı sırasında ABD ile oyun oynadı.

Nur Batur'a göre de Özal'ın Körfez politikaları tamamen yanlıştı ve ülkemiz bu yanlışların bedelini fazlasıyla ödemişti. Bölgeyi iyi bilen gazeteci Taha Akyol, kendisine 'Körfez Savaşı sırasında Turgut Özal'ın politikalarını doğru buluyor musunuz?' diye sorulduğunda şunları söylemiştir¹⁴⁸:

Bir kere şunu bilmek gerekir. Körfez Savaşı hezimet de değil, zafer de. 1 koyup, 3 alacağız söylemi hiç değildi ama ABD ile birlikte hareket etmemizi sağlayarak ülkemizin zarar görmesini engellemiş oldu.

Taha Akyol ise ülkemizin zarar da yarar da görmediğini ifade etmiştir. O dönem Özal'ın söylediği 1 koyup, 3 alma lafı kamuoyunda tartışılmıştı. Hatta günümüzde bile bu sözler hatırlanıp tartışılmaktadır.

Dönemin gazetecisi Eski Milletvekili Uluç Gürkan da şunları söylemiştir¹⁴⁹:

Meşhur 1 koyup 3 alma meselesi. Bu cümleler Turgut Özal'ın lafıydı. Turgut Özal'ın, 1 koyup 3 alma sözlerinden kastı şu. Şöyle bir hayal diyebiliriz. 1

¹⁴⁷ 24 Ocak 2018'de Sn. Nur Batur'la yapılan yüz yüze görüşmeden

¹⁴⁸ 29 Mart 2018'de Sn. Taha Akyol'la yapılan yüz yüze görüşmeden

¹⁴⁹ 24 Nisan 2018'de Sn. Uluç Gürkan'la yapılan yüz yüze görüşmeden

koyacağı nedir? Özal, açıkça söylemiyor ama bence bunları kastediyor. Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu'su. 3 almak nedir? Suriye, Irak ve İran'daki Kürt Bölgesi. Özal'ın bir lafı daha var. Federasyonu tartışmaya hazır olmalıyız. ABD'nin planlarından birisi de bölgede Kürt devleti kurmak. Bu federasyon Türkiye'ye bağlı bir federasyon düşünüyor. Ben o federasyona 1 Güneydoğu Anadolu koyarım ama bu federasyon Türkiye'ye bağlı olacağı için 3 alırım diye kurguladığı kanısındayım. ABD bağımsız bir Kürt devleti kurmak istiyor. Özal'ın hayali ise Türkiye'ye bağlı Kürt federasyonu oluşturmak.

Dönemin Milli Savunma Bakanı Hüsnü Doğan ise o dönem yaşananlarla ilgili şunları söylemiştir¹⁵⁰:

Turgut Özal, özellikle Körfez Savaşı öncesi ve sırasında Bush ile çok sık görüşürdü. Bence ABD'nin tezi şuydu: ABD bizim askerlerimizin kuzeyden bölgeye girmesini istedi. Özal bu durumu zorladı. Tezkere hazırlandı. Özal, orduyu ve Akbulut'u ikna edemedi. Özal hep temkinliydi. ABD'ye peşin hiç bir şey vermedi. Özal'ın oradaki gerekçesi şu şekildeydi: Abdullah Öcalan o zaman Suriye'deydi. Savaş sonrası Kuzey Irak'ta boşluk olacaktı. Saddam, Halepçe'ye karşı kimyasal silah kullanmış, 6-7 bin insan ölmüştü. Kürtler o bölgeden ayrılmak istiyordu. Bu boşluğu başkası dolduracağına ben doldurayım düşüncesindeydi. Bence o zaman düşündüklerimiz ve söylediklerimizin bugün hepsi oldu.

Dönemin birebir tanıklarından Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kaya Toperi ise şunları söylemiştir¹⁵¹:

Körfez Savaşı sırasında ABD ile birlikte olmasak ne olacaktı ki? Batı ile ilişkiler ticari, siyasi ve birçok konuda zayıflayacaktı. Ülke olarak NATO üyesiyiz zaten. Bu duruma sessiz kalmamız beklenemezdi.

Turgut Özal'ın Körfez Savaşı sırasında ABD'nin yanında yer alma tutumu kendi partisinde bile eleştiriyle karşılanmıştır. Turgut Özal bu eleştirileri bir türlü

¹⁵⁰ 23 Mart 2018'de Sn. Hüsnü Doğan'la yapılan yüz yüze görüşmeden

¹⁵¹ 22 Mart 2018'de Sn. Kaya Toperi'yle yapılan yüz yüze görüşmeden

bastıramamıştır. Gazeteci Muharrem Sarıkaya, ‘Körfez Savaşı sırasında ABD ile ilişkilerimizi değerlendirir misiniz?’ şeklindeki soruya yanıt olarak şunları söylemiştir¹⁵²:

Turgut Özal’ın Baba Bush ile ilişkisi Anavatan Partisi’nde ciddi tartışmalar yarattı. ABD, Irak’a müdahale edecekti, Türkiye de ABD’ye destek vermek istedi. Yıldırım Akbulut, destek vermememiz taraftarıydı. ABD girerse oradaki Müslümanlar zarar görür düşüncesindeydi. Özal ise, biz destek vermezsek ABD ve diğer ülkeler bölgede söz sahibi olur ve bölgeyi dizayn eder düşüncesindeydi. Turgut Özal’ın Musul ve Kerkük hep aklındaydı. Turgut Özal, Körfez Savaşı sırasında ekibini ikna etmeye çalışırken sürekli şu cümleleri dile getiriyordu. “Biz istesek de, istemesek de ABD buraya girecek. Biz yanında olursak bizim isteklerimizi dinler, aksi durumda dinlemezler. Sizlere söz veriyorum. Bush’u etkileyeceğim ve bizi dinleyecekler.”

ABD’nin Körfez Savaşı sırasında Türkiye’den talepleri vardı. Bu taleplerden en önemlisi Körfez Savaşı için çok önemli bir konumu olan İncirlik Üssü’nün ABD uçaklarına açılmasıydı. Özal ve hükümeti bu kararı hemen çıkarttı ve ABD savaş uçakları İncirlik Üssü’nü kullanarak Irak’a müdahaleye başladı. ABD’nin Türkiye’den bir diğer talebi de Irak ordusunun Kuveyt cephesindeki askerlerini azaltması için Türkiye’nin Irak sınırına asker göndermesiydi. Özal, ABD’nin bu isteğini de hızlı bir şekilde yerine getirerek yaklaşık 200.000 askeri sınıra kaydırıldı.

17 Ocak 1991 tarihinde çok yoğun bir hava hareketi ile başlayan operasyonla Irak’ın beli kırılmıştı. Hava hareketinden sonra 24 Şubat 1991 tarihinde başlatılan kara hareketiyle birlikte de Irak’ın dayanacak gücü kalmamış ve Saddam’ın askerleri Kuveyt’ten çıkarılmıştı.

ABD Başkanı Bush, 28 Şubat 1991’de ateşkes ilan etti. Irak, Kuveyt’in egemenliğinin tanınması ve nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların imha edilmesini öngören şartları kabul etti. Irak 3 Mart 1991 tarihinde de ateşkesi resmen kabul etti ve Körfez Savaşı sona ermiş oldu.

¹⁵² 23 Mart 2018’de Sn. Muharrem Sarıkaya’yla yapılan yüz yüze görüşmeden

Körfez Savaşı'nın bilançosu ağır oldu. Irak'ın binlerce askeri ve sivil kayıp verdiği tahmin ediliyor. Tam sayı bilinmiyor. Koalisyon güçlerinin kayıpları ise yaklaşık 550 civarı olduğunu ileri sürülüyor. Irak'a uygulanan uluslar arası ambargonun devam etmesi sonucunda temel gıda maddelerinin eksikliği ve ilaç yetersizliği nedeniyle çok sayıda sivil yaşamını yitirdi.¹⁵³

Körfez Savaşı'nın Türk dış politikasına da büyük etkileri olmuştur. Özal, iç gündemde hem siyasetler hem de kamuoyu tarafından ciddi anlamda eleştirilmiştir. Körfez Savaşı sürecinde Türkiye'de istifalar krizleri de yaşanmıştır. En çarpıcı istifalardan üçü Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay, Dışişleri Bakanı Ali Bozer ve Milli Savunma Bakanı Safa Giray'ın istifası olmuştur. Bir sonraki bölümde bunlar detaylıca değerlendirilecektir.

Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye ekonomik maliyeti dış politikadaki maliyetinden daha fazla olmuştur. Türkiye'nin daha sonraki 10 yıl içinde Irak'a uygulanan ambargo yüzünden uğradığı kayıplar, 14 Mart 2000 tarihli Milliyet gazetesinde Hazine Müsteşarlığından alınan bilgiye dayanarak yazılan bir yazıya göre 100 milyar dolara ulaşmıştır (Oran, 2018, s. 258). ABD, savaş sonrası Türkiye'ye tekstil ithalatına konan vergilerin kaldırılması, askeri modernizasyona destek olunması ve var olan borçlarla ilgili konularda yardımcı olsa da bunlar Türkiye'nin uğradığı ekonomik kaybı karşılamaya yetmemiştir.

Ülkemiz için savaşın ekonomik zararların dışında siyasi ve güvenlik açısından da ciddi zararları olmuştur. Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşanan ekonomik sorunlar Kürt sorununu ağırlaştırdı. Öncelikle, bölgede işsizliğin artması PKK'nın çok işine yaradı. İkinci olarak Kuzey Irak'ta oluşan güç boşluğu sayesinde PKK buraya yerleşerek Türkiye'ye yönelik faaliyetlerini arttırdı. Üçüncü olarak, 1991'den itibaren Saddam'dan kaçarak Türkiye'ye sığınan Iraklı Kürtler, Türkiye'deki Kürtlerin bilincini tetikledi ve Kürt sorununun ağırlaşmasına yol açtı (Oran, 2018, s.258).

Sonuç olarak, Turgut Özal ülkemizin lideri olarak Körfez Savaşı sırasında aktif rol oynamayı ve ABD'nin yanında olmayı tercih etmiştir. Hatta bu tercihinde kendi yol arkadaşlarından tepkiler almasına rağmen bu adımlarında ısrarcı olmuştur. Bu dönemde

¹⁵³ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/korfez-savasinin-27-yilinda-irak-istikrari-yakalamis-degil/1032132> (Erişim Tarihi: 09.02.2018)

herkesi karşısına aldığı da rahatlıkla söylenebilir. Özal'ın bu adımları atarken iyi niyetli olduğundan, ülkemizin çıkarları için adımlar attığından kimsenin şüphesi olmamalıdır. Kendisi bu dönemde tüm dış politika kartlarını ABD'den yana kullanmıştır. O dönemin şartlarına baktığımız zaman neredeyse tüm ülkeler Irak'a karşı olduklarını açıklamışlardır. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi de Irak'a karşı ambargo kararı almıştır. Bunlara ilave olarak Türkiye, ABD'nin kontrolünde bir NATO üyesidir. Bütün bunlar bir arada düşünüldüğünde sınır komşumuz Irak'taki gelişmelere tarafsız kalmamızın mümkün olmadığı gerçeği çok açık ve net bir şekilde görülmektedir. Bu duruma kesinlikle sessiz kalmamazdı. Lakin, bölgedeki gelişmelerle ilgili bütün kartlarımızın açık oynanması da yanlış bir tutumdur. O dönem Türkiye, tüm kartlarını çok açık bir şekilde oynamış, ABD'den sonra en çok gündemde olan ülke olmuştur.

Dönemin birebir tanıklarından Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kaya Toperi şunları söylemiştir¹⁵⁴:

O dönem Özal, Bush'a "ABD olarak kendinizi Vietnam sendromundan kurtarın." diye nasihat verirdi. Camp David görüşmesinde Bush Özal'a, "Bağdat'a girmemize 70 mil kalmıştı ama bitirseydik geri gelmeye bahanemiz kalmazdı." dedi. Gördüğümüz gibi ABD 11 yıl sonra Irak'a girdi. Dış politikada ABD'ye karşı olmanın hiçbir anlamı yok. Köprüyü geçene kadar ayıya dayı diyeceksin. Savaş döneminde de Bush'a böyle dedik."

Kaya Toperi'nin dediği gibi Körfez Savaşı döneminde ABD'ye köprüyü geçene kadar dayı dedik ama köprüyü geçinceye kadar da ülkemizde maalesef başta ekonomik olmak üzere siyasi ve güvenlik açısından ciddi sorunlar yaşadık.

Özal'ın Körfez Savaşı'ndan önceki adımları çok daha takdire şayan olmuş, Körfez Savaşı'ndaki adımları ise maalesef arzu edilen sonuçları doğurmamış, hatta Ortadoğu'daki gelişmeler Özal'ın arzu ettiğinin tam tersi bir şekilde gerçekleşmiştir. Dış politikada her zaman risk almak gerekir. Lakin, Türkiye'nin Körfez Savaşı'nda aldığı risk bir hayli fazla olmuştur. Özal'ın Körfez Savaşı politikasını eleştirirken şunu unutmamak gerekmektedir. Özal, ABD'nin savaş sırasında Bağdat'a kadar girip Saddam'ı devireceğini düşünmekteydi. Böylece daha sonra şekillenecek bölgede Türkiye güçlü bir

¹⁵⁴ 22 Mart 2018'de Sn. Kaya Toperi'yle yapılan yüz yüze görüşmeden

şekilde yerini alacak ve ekonomi, siyaset ve güvenlik konularında avantaj elde edecekti. Lakin ABD, Bağdat'a çok yaklaşmasına ve istese çok rahat bir şekilde Saddam'ı devirecekken bunu yapmadı. ABD, Türkiye'yi ve Özal'ı yarı yolda bıraktı da denilebilir. Bu durum Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerini yeniden sorgulaması gerekliliğini ortaya çıkarmıştı. ABD'nin dış politika anlayışının uzun vadeli stratejilere dayandığı görülmektedir ve Saddam'ı Çöl Fırtınası Operasyonu esnasında değil daha sonra devirmek belki de ABD'nin uzun vadeli stratejilerinden biriydi. Türkiye'nin ciddi zararlar yaşadığı Körfez Savaşı, 2003'te ABD'nin Irak işgalinin zeminini hazırlamıştı.

3.2.4.1. 1. Körfez Savaşı Döneminde Yaşanan İstifa Krizleri

Bu bölümde Körfez Savaşı dönemi öncesi ve sonrasında savaşa ilgili görüş ayrılıkları nedeniyle yaşanan istifa krizleri ele alınacaktır. Turgut Özal'ın Körfez Savaşı'ndaki tutumu, birçok istifayı beraberinde getirmiştir. Özal'ın savaş sırasında attığı adımlar kendi ekibinde bile ciddi rahatsızlıklar yaratmış ve sonunda istifa krizleri yaşanmaya başlamıştır.

İlk istifa Körfez Savaşı'ndan yalnızca 2 ay önce, dönemin Dışişleri Bakanı Ali Bozer'den gelmiştir. Ali Bozer, 22.02.1990-12.10.1990 tarihleri arasında yani yalnızca 8 ay Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. Ali Bozer istifasıyla ilgili o dönemler bir çok spekülasyon gündeme gelmişti. Kamuoyu ağırlıklı olarak Ali Bozer'in Körfez Savaşı öncesinde Özal'la görüş ayrılığı yaşadığı ve bu nedenle ABD'deki görüşmeye alınmadığı için istifa ettiği kanısındaydı. Ali Bozer, istifa nedeninin ne olduğu ile ilgili soruya karşılık olarak şunları söylemiştir¹⁵⁵:

Körfez krizi patlak verdikten kısa bir süre sonra Turgut Özal kriz komitesi kurdu. Dışişleri Bakanı olarak ben, Savunma Bakanı olarak Safa Giray vardık. Biz aşağı yukarı her hafta 1-2 kez toplanıp durumu değerlendiriyorduk. Toplantının birinde Turgut Özal dedi ki: "Ben Baba Bush ile telefonla görüştüm. Bush gerektiğinde Irak'a müdahale edebilmem için TBMM'den yetki almamı istiyor." dedi. Turgut Özal da bu teklife çok sıcak bakıyordu. Bu anımı ben ilerleyen aylarda 'Yaşamım' diye bir kitapta anlatacağım dedim, hiç kimse buna itiraz etmedi. Fakat bu bana uygun gelmedi. Kendisine dedim ki "Efendim, bu yetkiyi almayalım. Siz Baba

¹⁵⁵ 24 Nisan 2018'de Sn. Ali Bozer'le yapılan yüz yüze görüşmeden

Bush ile çok sık telefon görüşmesi yapıyorsunuz. Bu zamanı itibariyle uygun değil. Müdahale etmemek gerektiği zaman ona karşı bir gerekçe bulamazsınız bu sefer. Halbuki şimdi bu yetki TBMM'nin, bu yetkiyi size vermeyelim diyebilirsiniz.” Benim müşahedeme göre Baba Bush da bunun etkisinde kalıyordu.

Ali Bozer, yukarıdaki paragrafta belirttiği gibi bu konuda Özal ile ters düşmekteydi. Kendisi, konuyu gerekçelendirerek anlatsa da Özal'ın Bush ile görüşüp, ondan sonra kararlar aldığı ortadaydı. Ali Bozer konuyu anlatmaya şöyle devam etmiştir¹⁵⁶:

Bu durum uzunca süre devam etti. Özal, Mehmet Keçeciler'in oğlu Murat Keçeciler'in sünnet düğününden çıkışta beni çağırdı. Bana, “Gel sana anlatayım ne için yetki istiyorum.” dedi. Çünkü yetkiyi TBMM'ye götüreceğim benim Dışişleri Bakanı olarak. Ben de kendisine, “Efendim ben sizin niyetinizi biliyorum ama bunları hep tartıştık. Bu tartışmayı oylamaya koymadınız. Yapılacak şey bunu oya koymamız. Bu oy komiteden müdahale yetkisi şeklinde çıkarsa ben görevimi yaparım. Yok, aksi olursa yapacak bir şey yok. Tabii zaman geçti, unutuyorum. Biz TBMM'ye müracaat ettik yetki için. Komitede oya konu mu konmadı mı, tam hatırlamıyorum. Mehmet Ali İrtemçelik o zaman benim Müşavirimdi. Ben Bakanlığa geldim. Böyle bir müracaat yapacağız. Ben bunu yazamıyorum. Benim prensiplerime aykırı. Bu takdiri TBMM'nin yetkisine bırakalım. Bu talebimiz TBMM'de ret edildi. O zaman SHP vardı. Erdal İnönü'yü muhalefet lideri. Bizim arkadaşlarımızın da rey ile yetki verilme hususu TBMM'den geçmedi. Ben ondan sonra bir süre daha devam ettim ve ayrıldım. Ben istifa ettim.

Ali Bozer, Körfez Savaşı döneminde Özal'a yetki verilmesine taktik olarak karşıydı ama bir türlü kendisini ikna edemedi. Turgut Özal da ısrarcı bir şekilde Bush ile koordineli hareket ederek yetki isteme taraftarıydı. Ali Bozer'in istifasının yetki karmaşası hadisesi nedeniyle vuku bulduğu söylenebilir.

¹⁵⁶ 24 Nisan 2018'de Sn. Ali Bozer'le yapılan yüz yüze görüşmeden

Ali Bozer'in istifasının tek sebebi yetki karmaşası değildi. İstifasının nedenlerinden bir diğeri de Özal'ın ABD'de Bush ile gerçekleştirdiği görüşmeye kendisinin davet edilmemesi idi. Ali Bozer bunu anlatırken şunları söylemiştir¹⁵⁷:

Turgut Özal, Amerika'da bir toplantıya katılacaktı. Benim de Amerika'da BM'de konuşmam vardı. Bana "Amerika'ya gidiyorum. Bush ile görüşeceğim. Sen de gel." dedi. Ben bunları size özel ilk kez söylüyorum. O zaman basına intikal etti ama ondan sonra kimseye anlatmadım. Özal bana, "Sen sizinkilere söyle, Amerikan Büyükelçisi ile temasa geçsin. Ben Bush ile baş başa görüşmek istiyorum. Acaba Bush da bu eğilimde mi? Biz bu teması yaptık ve Bush bundan memnun oldu. Ondan sonra ben başka vesile ile Özal'ın yanına gittim. Bana, "Sen New York programını ayarladın mı?" dedi. Ben de "Ayarladım efendim." dedim. ABD'ye giderken, uğurlamaya gittim. Bana, "Geliyor musun?" dedi. Ben de, "Geliyorum" dedim. Bana 3 defa sormuş oldu. Bana dedi ki "Ben Bush ile baş başa görüşeceğim. Sonra heyet halinde görüşeceğim." dedi. Ben Beyaz Saray'a gittim. Ben ne biliyorum. Rahmetli Bush ile görüşecek. Sonra bizi çağıracaktılar. Bizi çağırmadılar. Sonra basın bu duruma kıyameti kopardı. Baker o zaman ABD Dışişleri Bakanı. Bush, Baker'i görüşmeye çağırmış. Niye Baker geldi de ben çağırılmadım diye basın bunun üzerine gitti. Görüşmede Baker'ı niye çağırdı, bir şey mi sordu açıkçası bilmiyorum. Basın o kadar çok Turgut Özal ve benim üzerime gitti ki, bana, "Haysiyetliysen istifa et." kelimesini bile kullandılar. Benim görüşüme göre devlet işleri ile iç politika karıştırılmaz. Geldikten sonra Sayın Başbakan Yıldırım Akbulut'a giderek "Ben bu işe devam etmeyeceğim." dedim. Daha sonra Özal beni çağırarak beni 1 saatten fazla süreyle ikna etmeye çalıştı. Ben de kendisine; "Efendim, bunun sizin tarafınızdan maksatlı olduğunu tahmin etmiyorum. Yoksa bana 3 kez sormazdınız." dedim. Hala da öyle düşünüyorum. O dönem basında öyle bir gündem oldu ki anlatamam. Ali Bozer koltuk adına her şeye razı olan adamdır diye haberler yapıldı. Ben de devlet adamı olarak kamuoyunda bu izlenimi bırakmak istedim.

Ali Bozer'in şahsıyla yapılan yüz yüze görüşmeden elde edilen bilgiler literatür kaynaklarındaki bilgilerle birleştirildiğinde kendisinin en önemli istifa nedeninin Körfez Savaşı'nda Turgut Özal ile ters düşmesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Kendisinin daha

¹⁵⁷ 24 Nisan 2018'de Sn. Ali Bozer'le yapılan yüz yüze görüşmeden

sonra ABD'deki Bush-Özal-Baker görüşmesine nedeni ne olursa olsun davet edilmemesi de bardağı taşıran son damla olmuş gibi gözükmektedir.

Kamuoyunun dikkatini Ali Bozer'in istifasından daha da fazla çeken bir başka istifa da Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın istifası olmuştu. Bu istifanın diğerlerinden farkı, Türkiye'de bir Genelkurmay Başkanı'nın ilk defa istifa etmiş olmasıydı. Torumtay Paşa, 24 Temmuz 1987 tarihinde görevine başlamış, 3 Aralık 1990 tarihinde de görevinden istifa etmişti.

Dönemin Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın istifası Körfez Savaşı'nda Özal'ın uyguladığı politikalar nedeniyle gerçekleşmiştir. Bu çok açık ve nettir. Özal, Körfez'e asker göndermek istiyordu. Necip Torumtay Paşa bunun doğru olmadığını savunuyordu.

Dönemin Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kaya Toperi, Necip Torumtay'ın istifasıyla ilgili şunları söylemiştir¹⁵⁸:

O dönem Necip Torumtay Genelkurmay Başkanı idi. Bakanlar Kurulu karar alıyor, alınan kararlar gerekli kurumlara iletiliyordu. Necip Torumtay istifa etti. Özal'a göre askeri otorite her zaman siyasi otoritenin emrindedir. Özal, Torumtay'a istifayı geri al diyor. Torumtay almıyor. Özal, askere pabuç bırakmazdı. Bizler Özal'a; "Efendim ne yapacağız?" dediğimizde, kendisi cevap olarak, "Hiç bir şey olmaz. Üzuldüm tabi, değerli bir askerimizdi." diyerek bu konuyu kapatmıştı.

Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay, anılarını yazdığı kitabında Körfez Savaşı konusunda kendisine ters düşen konuları aşağıdaki gibi detaylı bir şekilde ifade etmiştir:

Körfez krizinin başından itibaren dört ay süreyle, Irak'a karşı açık bir devlet politikası ortaya konmamıştı. Kamuoyu, Cumhurbaşkanı tarafından sık sık söylenen ve bir kumar deyimi ile ifade edilen savaş sonrasına ait iyimser vaatlerini merakla izliyordu. Bu vaatler ve onun gerisinde hedefi ve ne olduğu açıkça bilinmeyen sınır ötesi niyetlerle, adeta gözü kapalı olarak bir savaşa girilmesi düşünülüyordu. Böyle bir ortamda

¹⁵⁸ 22 Mart 2018'de Sn. Kaya Toperi'yle yapılan yüz yüze görüşmeden

Genelkurmay Başkanlığı, yasalara göre görev bakımından muhatap olduğu Başbakan yerine, Cumhurbaşkanı'nın Irak'a karşı taarruzu niyet ve arzularına muhatap olmuş ve bu niyetlerin gerçekleşmesi yönünde esas sorumlu olan hükümetten bir emir hatta bir işaret almamıştır. Hükümet, karar mekanizması sistemi içerisinde kendi yetkisini kullanmakta tereddüt edip hiyerarşideki yerini alamayınca da, Genelkurmay Başkanı, sevk ve idare yetkisi olmayan Cumhurbaşkanı'nın direkt olarak, taleplerine muhatap olmuştur. Kısaca, geminin dümeni asıl sorumlusunun elinde değildi ve *rotası* da belirsizdi. Böylece ben şahsen, Cumhurbaşkanı'nın askeri yönden iştirak etmediğim görüşlerine ve mevcut sistemi dışlayan usul ve yetki dışı bir yönetim biçimine ayak uydurarak ve inançlarımı feda etmek, ya da işgal ettiğim makama veda etmek suretiyle ciddi bir uyarıda bulunmak durumu ile karşı karşıya gelmiş bulunuyordum (Torumtay, 1994, s. 130).

Dönemin Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay sözü edilen konularla ilgili rahatsızlığının sonucunda “İnandığım prensiplerle ve devlet anlayışımla hizmete devamı mümkün görmediğim için istifa ediyorum.” şeklinde bir istifa mektubu yazmıştır... Necip Torumtay'ın Silahlı Kuvvetlere Veda Mesajı da şu şekilde olmuştur:

Silahlı Kuvvetlerin değerli mensupları;

Emir ve komuta sorumluluğunu ve şerefini gururla taşıdığım yüce mesleğimden kendi kararım ile ayrılmak durumdayım. Yurdun her köşesinde, toprağında, denizinde ve semalarında sizlerle paylaştığım hizmet anılarımı, hayatımın en değerli hazinesi olarak muhafaza edeceğim.

Aziz milletimizin güven ve gurur kaynağı olan sizlere, şaşmaz hedefiniz olan Atatürk'ün gösterdiği yolda ve doğrultuda kendi asli ve kutsal görevinizde ve kendi işinizde sağlık, başarı ve mutluluklar diler, arz-ı veda ederim (Torumtay, 1994, s. 130).

Milli Savunma Bakanı Safa Giray da Körfez Savaşı sırasında Özal ile farklı düşüncelerde olduğu için görevini bırakanlar arasındaydı. Kendisi 30 Mart 1989 tarihinde göreve başlamış, 19 Kasım 1990 tarihinde görevinden istifa etmiştir. Körfez Savaşı, Turgut Özal'ın en yakın yol arkadaşlarını kaybetmesine sebep olmuştur.

3.2.4.2. Çekiç Güç ve Etkileri

Bu bölümde Körfez Savaşı sonrasında sınırimızda oluşan Çekiç Güç ve onun ülkemize etkileri detaylıca ele alınacaktır. 3 Mart 1991 tarihinde Irak'ın ateşkesi resmen kabul etmesiyle birlikte Körfez Savaşı sona ermiş oldu. Daha önceki bölümlerde detaylıca belirttiğimiz üzere Türkiye, Körfez Savaşı nedeniyle başta güvenlik ve ekonomi ile ilgili olmak üzere pek çok sıkıntı yaşadı. Güvenlik tehdidi ülkemiz için elbette acilen bertaraf edilmesi gereken çok önemli bir sorundu.

ABD, 1991 yılı Mart ayının başında, Kuveyt'i kurtarma misyonunun tamamlandığını belirtip bu ülkeden çekilirken, Başkan George Bush da "Şimdi Irak halkının meseleyi kendi eline alması zamanı gelmiştir" diye çağrıda bulunarak, ayaklanmayı açıkça teşvik etti.¹⁵⁹ Amerikan askerlerinin Irak'tan çekilmeleri yeni bir sorunu ortaya çıkarmış ve bu soruna da ABD tarafından "Çekiç Güç" isimli yeni bir formül bulunmuştur. Buna göre Amerikan, İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerinden oluşan milletlerarası bir güç, Türkiye'de Silopi'de konuşlandırılacaktır. 1991 yılı Mayıs'ı ile Eylül ayları arasında faaliyet gösteren bu güç, yaklaşık 80 uçak ve 2000 personelden oluşurken, 20 bin kişilik de bir kara ordusuna sahipti (Önal ve Özdağ, 2016, s. 64).

Körfez Savaşı'nın bitmesiyle birlikte Irak'ın güneyinde bulunan Şii'ler ve kuzeydoğusunda bulunan Kürtler, ABD'nin ve diğer ülkelerin desteklerini alarak Saddam'ı devirmek için ayaklanma çıkarmışlardır. Bunun karşısında Saddam Hüseyin, ayaklanan gruplara saldırmış ve onlara ciddi zararlar vermiştir. Saddam karşısında ağır yaralar alan gruplar göç etmeye başlamış, binlerce Şii ve Kürt, İran ve Türkiye sınırına yığılmaya başlamıştır.

Türkiye, sınırlarına yığılan mültecilere yardım yapılması ve onların yurtlarına güvenli bir şekilde geri dönüşlerinin sağlanması için harekete geçerek, başta ABD olmak üzere Batılı devletlere çağrıda bulunmuştur. Özal'ın bu çağrıda bulunmasının en büyük nedeni, bu mültecilerin ilerleyen dönemlerde Türkiye'de bir güvenlik zafiyeti oluşturma ihtimallerinin bulunması olmuştur.

¹⁵⁹ <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/cekic-gucten-kurt-referandumuna-uzanan-yol-40590297> (Erişim Tarihi: 05.04.2018)

Özal, aktif dış politikayı benimseyen bir liderdi. Bu yaklaşımını, yaşanan göç krizinde de sürdürmüştür. Özal ayrıca Türkiye'nin bu krizden zarar görmesini istemediği için bu sorunun bir an önce çözülmesini istiyordu. O dönem Cumhurbaşkanlığı görevinde olan Özal, mülteci sorunu ile ilgili yoğun telefon diplomasisinde bulunmuştur. Bu süreçte kendisi ile samimi ilişkiler kurmuş olduğu ABD Başkanı George Bush ile sık sık görüşen Özal, ABD'yi ikna etmeyi başarmıştır. Özal'ın harekete geçmesi ve ABD'nin de desteğiyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 688 sayılı kararla, 5 Nisan 1991 tarihinde mültecilere yardım yapılmasına karar vermiştir.

Gazeteci Sedat Ergin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin o dönemki kararıyla ilgili şu yorumu yapmıştır:

Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararı, Kürtler'in durumunun isimleri geçirilerek uluslararası ölçekte gündeme gelmesinin en önemli ilk adımlarından biri oldu. Kürtlere yardım faaliyeti böylelikle uluslararası bir meşruiyet zeminine oturdu.¹⁶⁰

Karar doğrultusundaki yardım faaliyetlerinin istenilen sonuca ulaşmaması karşısında, belirli şartlar dahilinde ABD yardım çabalarını genişletmek üzere ve ABD personelinin ülkemizde faaliyet göstermesine olanak verecek şekilde 30 gün süreli "Huzur Harekatı" başlatıldı ve harekat iki kez 30 gün süreyle uzatıldı (Yılmaz, 2017, s.237).

Kara Kuvvetleri Eski Komutanı ve Özal'ın Cumhurbaşkanlığı dönemindeki Genel Sekreteri Kemal Yamak, Çekiç Güç ile ilgili şu ifadeleri sarf etmiştir:

Rahmetli Cumhurbaşkanı Özal'ın Şırnak ziyaretiyle ilgili bir söyleşide, Kuzey Irak, Musul ve Kerkük konusu başka bir ortam içerisinde dile getiriliyor. Körfez Savaşı sırasında ve sonrasında Çekiç Güç'ün kurulmasının uygun olmadığına dair Silopi'de Cumhurbaşkanıyla geçen bir konuşmanın Kuzey Irak'a giriş-girmeyiş münakaşasına dönüştüğü söyleniyor ve olay kişiselleştirilerek takdim ediliyor. İçinden bildiğim kadarıyla bu göçün oluşumu ve sığınmacıların kabulü, istenerek oluşmuş olaylar değildir. Baskı ve çok ciddi boyutlara ulaşan can güvenliği nedeniyle meydana gelmiş ve adeta komşudaki yangının bize sıçrayan kıvılcımları şeklinde bir emrivaki olarak ortaya

¹⁶⁰ <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/cekic-gucten-kurt-referandumuna-uzanan-yol-40590297> (Erişim Tarihi: 05.04.2018)

çıkıştır (Yamak, 2006, s.718-719). O dönemleri bizzat yaşamış Kemal Yamak Paşa, Çekiç Güç konusunun istenmeden, emrivaki olarak ortaya çıktığını vurgulayarak tarihe not düşmüş, aşağıdaki detayları da sözlerine eklemiştir:

Olay, o zaman ilgililerce görüşülmüş ve karara varılmıştır. Bu karar:

- Geçici olarak zorunlu kabul;
- Bölgede geçici iskan;
- En kısa sürede yerlerine iade;
- Tekrarlarını önleyici tedbirler alma şeklinde özetlenmiştir.

Bu karara başka çare olmadığı, çocuklar, kadınlar ve erkeklerin yer aldığı grupların, elleri havada hududu geçiş için zorlamalarına, ‘makineli tüfeklerle cevap verilmeyeceği’ veya ‘enterne edilip Saddam’a iade edilemeyeceği’ en büyük gerekçeyi oluşturuyordu. Söylenen bir söz daha vardı; ABD’ye ‘Bu göçe siz sebep oluyorsunuz, önleyici tedbirleri de siz alın ve bize yardımcı olun’ deniliyordu. İşte Çekiç Güç’ün kurulması da bu talebe dayanıyordu (Yamak, 2006, s. 718-719). Kemal Yamak Paşa, Çekiç Güç’ün kuruluşunu önemli detaylara yer vererek, böyle net bir şekilde ifade etmiştir.

Özal’ın Çekiç Güç’ün oluşumunda doğrudan bir rolünün olduğu söylenemez. Özal, Kuzey Irak’ta bir askeri güç oluşturulmasını ima etmiş, fakat bununla ilgili bir fikir ortaya koymamıştı. Güvenli bölgelerin korunmasını kabul ediyor fakat bunun nasıl yapılacağını söylemiyordu. Bu sorunun cevabı ABD ve diğer Avrupa ülkelerinden geldi (Gözen, 2016, s. 273).

Mültecilerin, Irak ordusunun misillemesinden korunması gibi bir gereklilik ortaya çıkınca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, ‘güvenli bölgeler’ oluşturma kararı aldı. Bu karar, “uçuşa yasak bölge” uygulamasını da beraberinde getirdi. Bu hamlelerle Irak ordusunun Irak’ı doğudan batıya kat eden 36. Paralel’in kuzeyine çıkışı, Saddam Hüseyin’ için yasaklandı. Bu hamle, Irak ordusunun Kuzey Irak’ın geniş bir kesiminden içeriye adım atamayacak olması anlamına geliyordu.

Uçuşa yasak bölgenin sonucu, Bağdat’taki merkezi otoritenin Irak’ın kuzeyi üzerinde egemenlik yetkisini icra edememesi oldu. Yasağın uygulamasının denetlenmesinde Türkiye’ye de önemli bir görev düştü. Bu caydırıcılığı sağlamak üzere

Türkiye'nin onayıyla İncirlik Üssü'nden havalanan ABD, İngiltere ve Fransız uçakları Kuzey Irak'a düzenli keşif uçuşları yapmaya başladı. Bu uçuşlar için gerekli izin, altı ayda bir TBMM'de oylanmış tezkerelerle sağlanıyordu.¹⁶¹

Gekiç Güç'ün Türkiye aleyhine bazı operasyon ve girişimleri oluyordu. Böyle bir durum söz konusu olduğunda, dönemin Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Eşref Bitlis bunu devletin en üst düzey yetkililerine iletliyordu. ABD'liler doğal olarak bu durumdan son derece rahatsızlık duyuyorlardı. Eşref Bitlis'in üst düzey yetkililere rapor ederek bildirdikleri arasında özetle şu konu başlıkları öne çıkmaktaydı:

- Birleşik Görev Kuvveti'nin ABD'li komutanlarının kendi üst makamlarıyla yaptığı yazışmalarda Türk Kürdistan'ı, Irak Kürdistan'ı gibi ifadeler kullandığı,
- Çekiç Güç'e ait uçak ve helikopterlerin izin almadan devriye bölgeleri dışına çıkarak, Irak üzerinde uçak düşürme de dahil çeşitli operasyonlar gerçekleştirdikleri,
- Askeri Koordinasyon Komitesi başkanı Albay Naab ve onu değiştiren Albay Wilson'un Kürt liderlerle yaptıkları görüşmelerde insani yardım konusu dışına çıkarak, Saddam yönetimiyle otonomi görüşmeleri yapmaktan vazgeçtikleri, anılan şahısların Irak'ın kuzeyindeki düzenli bir ordu kurulması için çalıştıkları,
- Türk tarafının izni alınmadan Irak'tan başka ülkelere sivil personel nakledildiğini, Türk Hava Kuvvetleri'nin PKK'ya karşı hareketini eleştirdikleri.

Bitlis Paşa'nın bu raporlarının Cumhurbaşkanı Özal eliyle ABD'nin Ankara Büyükelçisi Abramowitz'e verildiği de iddia edildi (Akfırat, 2004, s. 94). Eşref Bitlis'in ifadelerine bakacak olursak, ABD ülkemizin güvenliği açısından tehdit oluşturacak bir takım adımlar atıyordu.

Sabah gazetesinin haberine göre, Bitlis'in "Sayın Cumhurbaşkanım, Zatı Aliniz bu olaya müdahil olmalı, aksi takdirde bölgede sonu alnamayacak ciddi risk ve tehditlerle karşı karşıya kalabiliriz" dediği üç sayfalık mektupta Kürt sorununa ilişkin önemli uyarılar yapılıyor ve çözüm önerileri sunuluyor. Kürt sorunu çözüm planını ciddi şekilde değerlendiren Turgut Özal, kendisine gelen mektuptan sonra Org. Bitlis ile iki görüşme gerçekleştiriyor. Bitlis Paşa'dan planın nasıl uygulanması gerektiğine ilişkin

¹⁶¹ <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/cekic-gucten-kurt-referandumuna-uzanan-yol-40590297> (Erişim Tarihi: 05.04.2018)

ayrıntılı yeni bir çalışma yapmasını istiyor ve bu konuda bazı sivil isimlerden yardım alabileceğini belirtiyor. Turgut Özal, Bitlis’le yaptığı ilk görüşmeden sonra konuyu devletin zirvesinde tartışmaya açıyor. Planın içeriğini önce dönemin Başbakanı Süleyman Demirel ve Genelkurmay Başkanı Org. Doğan Güreş ile değerlendiriyor. Konunun ayrıntıları daha sonra MGK toplantılarında ele alınıyor. Özal, Bitlis’in de tavsiyesine uyarak MGK’nın Ağustos 1992 tarihli toplantısını Diyarbakır’da olağanüstü topladı. 27 Ağustos tarihinde gerçekleştirilen toplantı sonrasında 6 maddelik bir bildiri yayınlandı. Adeta “Kod Adı: Kale” planının izlerini taşıyan bildiride “terörle mücadelenin yasalar çerçevesinde yürütüleceği” ve “Bölge halkının yaşam seviyesinin yükseltilmesi için” çalışmalar yapılacağı vurgulandı. Eylül, Ekim, Kasım, Aralık 1992 tarihli MGK toplantılarda da terör konusu ayrıntılı bir şekilde işlendi ve aynı şekilde bildirimlere yansıtıldı.¹⁶² Bu haberden de anlayacağımız üzere Eşref Bitlis Paşa’nın uyarıları, Özal tarafından da dikkate alınmıştır.

Çekiç Güç varken PKK ile mücadelede başarılı olunamayacağına inanan Eşref Bitlis Paşa, 17 Şubat 1993 tarihinde içinde bulunduğu helikopterin düşmesi sonucu şehit olmuştur. Bu helikopterin düşüşü, kimilerince kaza, kimilerince suikast olarak nitelendirilmiştir.

Eşref Bitlis’in raporuna ve bazı hatalı faaliyet ve davranışlarına rağmen ‘Çekiç Güç’, askeri otoritelerin teklifi ve siyasi otoritenin kararıyla senelerce göreve devam etmiştir. Özal’ın politikalarını takdir eden birçok kişiyle yapılan görüşmelerde bu kişilerin Özal’ın onlarca iyi tarafını anlatmakla beraber sözlerini sıklıkla şu ve benzeri cümlelerle bitirdiklerine çoğu kez şahit olunabilmektedir: ‘Çok iyi liderdi. Türkiye’nin önünü açtı ama keşke o hamleyi yapıp, PKK’lıları ülkemize musallat etmeseydi.’. Peki bu kişilerin iddia ettikleri gibi Özal, ‘Çekiç Güç’ ile gerçekten de PKK’lıları ülkemize musallat mı etmiş oldu?. Özal’a çok yakın isimlerin başında gelen Cemil Çiçek bu konuyla ilgili şunları söylemektedir:

Yaşanan bu katliama karşı uluslararası toplumun bu kez Çekiç Güç formülünü bulduğunu ve Irak’ın kuzeyinde uçuşa yasak bölge oluşturulduğunu hatırlatan Çiçek, “Tezkere olmayınca, kendi imkanımızla sınır bölgelerine göç eden Iraklılara kendi imkanlarımızla Irak içinde yardım edemedik. Dolayısıyla adına Çekiç Güç denilen bu

¹⁶² https://www.ntv.com.tr/turkiye/esref-bitlisten-ozala-son-mektup,Kh57CMBp2EKPtDupFftg5g?_ref=infinite (Erişim Tarihi: 12.01.2019)

oluşum ortaya çıktı. Turgut Özal'ın Çekiç Güç konusunda onayı yoktur. Sadece yaşanan gelişmeler, Çekiç Güç'ü doğurmuştur".¹⁶³ Cemil Çiçek, bu sözlerle söz konusu durumu Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Yamak Paşa'nınkine benzer bir şekilde yorumlamış ve Özal'ın bu konuda onayının olmadığına işaret etmiştir.

Cemil Çiçek, Çekiç Güç'ün kurulduğu dönemin, Turgut Özal'ın siyasi hayatının "en zayıf dönemi" olduğuna da şu sözlerle dikkat çekmiştir:

Yerel seçimlerde oyumuz 21.75'e düşmüş 35'ten. Özal'ın siyaseten en zayıf olduğu dönem. Bir de üzerine dönemin Genelkurmay Başkanı istifa etti. 27 Nisan'dakine benzer sıkıntılar yaşandı. Ancak herkes Özal'a veryansın etti. Oysa Özal'ın Çekiç Güç konusunda onayı yoktu.¹⁶⁴ Cemil Çiçek'in ifade ettiği gibi, Özal Cumhurbaşkanlığı görevindeydi ancak o dönemlerde ülkemizde ciddi sıkıntılar yaşanmaktaydı. Özal aynı zamanda, kendi kurduğu Anavatan Partisi ile de ciddi sorunlar yaşıyordu. 'Çekiç Güç' ile ilgili kararların TBMM'de çıkması gerekiyordu. Cumhurbaşkanı olmasına rağmen Özal'ın o dönemde milletvekilleri üzerinde düşünüldüğü gibi bir etkisi yoktu. Çekiç Güç ile ilgili kararlar TBMM'ye her geldiğinde ciddi tartışmalar yaşıyordu ancak bu kararlar buna rağmen onaylanıp meclisten çıkıyordu.

Çiçek, Özal'ın gelişmelere yaklaşımını onun ağzından şöyle anlatmıştır:

Özal'ın bana söylediği bir cümle var. Dedi ki, "Ya adam okyanus ötesinden geliyor, Kürtler'e sahip çıkıyor. Biz niye sahip çıkmıyoruz da kullanıyoruz". Özal'ın bakışı buydu.¹⁶⁵ Cemil Çiçek'in ifadelerine göre Özal'ın Çekiç Güç konusuna onayı yoktu ama Kürtler'in yaşadığı bu soruna duyarsız kalmak istememiş olduğu da ortadadır. Cemil Çiçek, okyanus ötesi derken ABD'yi kastetmiştir.

Sonuç olarak, genel bir değerlendirme yaptığım zaman Çekiç Güç konusunun ülkemizin güvenliğine zarar vermiş olduğu ortadadır. Çekiç Güç'ün sonucu olarak Kuzey Irak'ta ortaya çıkan otorite boşluğu, ne yazık ki PKK'nın bu bölgede kendisine çok geniş bir yaşam alanı bulmasına yol açmıştır. O dönemlerde PKK, ülkemizde birçok eylem gerçekleştirmiştir.

¹⁶³ <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/cemil-cicek-cekic-guc-surecini-anlatti-ozal-cekic-guce-onay-vermedi-3206613/> (Erişim Tarihi: 15.02.2018)

¹⁶⁴ a.g.e. (Erişim Tarihi: 15.02.2018)

¹⁶⁵ a.g.e. (Erişim Tarihi: 15.02.2018)

Ortadoğu, daha önceki bölümlerde ifade ettiğimiz gibi ABD için çok önemli ve değerlidir. ABD bu bölge için, jeopolitik konumu nedeniyle Türkiye'nin de her zaman içinde yer aldığı, uzun vadeli stratejiler oluşturmuştur. Sınırımıza binlerce mülteci göç ettiği zaman Özal, insani yardım ve destek kaygılarıyla batı ülkelerine yardım çağrısı yapmış, ABD de bunu kabul etmiştir. ABD'nin bölgedeki uzun vadeli stratejileri için bu çağrının önemi olmasaydı, bu çağrıya koşarak onay vermesi beklenemezdi. ABD, Saddam'ı devirmeyerek Türkiye'yi yarı yolda bırakmakla kalmamış; akabinde savaşın neden olduğu mülteci sorununu çözmesi beklenen Çekiç Güç ile Türkiye'nin daha da mağdur olacağı bir konjonktürün ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Özal, bölgede bazı konuların yolunda gitmediğini Eşref Bitlis Paşa'nın raporlarıyla farkına varmıştı ama artık geç olmuştur. Özal bundan sonraki süreçte, Kürt liderler Barzani ve Talabani'ye kırmızı pasaport vererek bölgedeki sorunları diyalogla çözmek istediye de bundan sonuç alamamıştır. Özal'ın bölgede hayal ettikleri ve hedefledikleri Körfez Savaşı'nda olduğu gibi 'Çekiç Güç' konusunda da ne yazık ki gerçekleşmemiştir.

Çekiç Güç'ün faaliyetlerine 01 Mart 2003 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla son verilmiştir. Çekiç Güç'ün faaliyetlerine her ne kadar son verilmiş olsa da bu konu, günümüzde bile halen tartışılmaya devam etmektedir.

3.2.5. George W. Bush Türkiye Ziyareti (20 Temmuz-22 Temmuz)

ABD Başkanlarının Türkiye'ye yapmış oldukları ziyaretler her zaman önemli olmuştur. George W. Bush'un Türkiye'ye yapmış olduğu bu ziyareti daha önemli kılan ise Turgut Özal'ın ABD'ye gidip Camp David'de ağırlandıktan 4 ay gibi kısa bir süre sonra da Bush'un Türkiye'ye iade-i ziyaret yapması ve bu ziyaretin Türkiye'yi en son ziyaret eden ABD Başkanı olan Dwight Eisenhower'ın gerçekleştirdiği ziyaretin üzerinden 32 yıl gibi uzun bir süre geçtikten sonra gerçekleşmiş olmasıdır.

Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde George W. Bush'un Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaretin detayları incelenmeden önce şimdiye kadarki ABD Başkanlarının Türkiye ziyaretlerine de kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana yani 2018 yılına kadar Türkiye’yi yalnızca beş ABD Başkanı ziyaret etmiştir. Cumhuriyet döneminden bu yana ilk ziyareti Cumhurbaşkanı Celal Bayar döneminde Dwight Eisenhower, 1959 yılında yapmıştır. İkinci ziyaret ise bundan tam 32 yıl sonra Cumhurbaşkanı Turgut Özal döneminde George W. Bush tarafından 1991 yılında gerçekleştirilmiştir. Üçüncü ziyaret ise Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel döneminde Bill Clinton tarafından 1999 yılında gerçekleştirmiştir. Dördüncü ziyaret Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer döneminde George Bush tarafından 2004 yılında gerçekleştirilmiştir. Son ve beşinci ziyaret ise Cumhurbaşkanı Abdullah Gül döneminde Barack Obama tarafından 2009 yılında gerçekleştirmiştir. 1923-2018 yılları arasında 95 yılda yalnızca beş ABD Başkanının Türkiye’yi ziyaret etmesi düşündürücüdür. Bu yıllar arasında hemen hemen her seçilen Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ABD ziyareti yapmıştır.¹⁶⁶

George W. Bush 20 Temmuz günü Türkiye’ye gelmiş, 22 Temmuz günü ABD’ye dönmüştür. ABD Başkanlarının kısa ziyaret yapma geleneği sanki bu ziyarette de devam etmiştir. Liderler bir araya geldiklerinde çantalarında iki ülke ilişkilerini yakından ilgilendiren ajandaları ile toplantı yaparlar. George W. Bush’un Türkiye ziyaretinde de bir çok önemli konu masaya yatırılmıştır. Kuzey Irak’taki gelişmeler, ekonomi gibi bir çok önemli konu derinlemesine değerlendirilmiş, ele alınan konuların en başında da tartışmasız Kıbrıs konusu gelmiştir. Kıbrıs konusunun, George W. Bush’un Türkiye ziyaretinin en önemli konusu olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Başkan Bush Türkiye’den ayrılmadan daha önce hazırlıkları yapılmış olan bir bildiri kabul edilecekti. Bu bildiride Kıbrıs konusunda bir dördü konferans yapılması yer almaktaydı. Toplantıda Başbakan Mesut Yılmaz, dışişleri bakanları ve bizim bazı dışişleri mensupları da bulunuyordu. Çok başarılı geçen resmi ziyaret, alınan tüm kararların özeti niteliğinde olan bu bildirinin kabul edilmesiyle noktalanmış olacaktı. Bildiri okunmaya başlandı. Her şey normal gidiyordu. Kıbrıs konusunda ABD gözetiminde bir dördü konferans yapılması konusuna değinilmekteydi. İşte ne olduysa o an oldu. Ortalık bir hareketlendi. Mesut Yılmaz yanındaki dışişleri mensupları konuştuktan sonra bu paragrafa itiraz etti. Bunun kabul edilemeyeceğini söyledi. Bildirinin o kısmı Mesut Yılmaz’ın istediği gibi düzeltildi (Güner, 2003, s.200-201).

¹⁶⁶ <https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/abd-baskanlarinin-turkiye-ziyaretleri> (Erişim Tarihi: 22.05.2018)

Özal, Kıbrıs konusunda ayağımıza kadar gelen bir fırsatın kaçırıldığı kanısındaydı. Şartlar bir daha bu kadar uygun olamazdı. Meselenin çözümü o uygun şartlar kaçırıldığı takdirde gittikçe zorlaşacak ve Kıbrıs uluslararası masalara yatırılabilirdi. Bu da bizim aleyhimize olan bir husustu. Kıbrıs meselesinin uluslar arası platformlara taşınması bizim birçok ülke karşısında yalnız kalmamız anlamına gelecekti. Halbuki Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs'taki iki toplumun eşit olarak katılacağı dördü konferansta ABD'nin de desteğiyle bizim en lehimize olan çözüm tarzının kabul edilmesi daha büyük bir ihtimaldi. Bu fırsatın kaçırılması durumunda, Özal Avrupa Birliği'nin konuya şu veya bu şekilde el atabileceğini düşünüyordu. Bu da aleyhimize olacaktı. İşte Özal bu sebeplerden dolayı dördü konferans fikrini savunmuştu. Ancak bu olaydan da anlaşılacağı gibi, bu fikrini statükocu olarak tanımladıklarına benimsetememiş olduğu görülüyordu (Güner, 2003, s. 201).

Kıbrıs Turgut Özal'ın politik gündeminin her zaman en önemli konu başlıklarından biri olmuştur. Kıbrıs, Camp David'de yapılan görüşmede de öncelikli konulardan birisi idi ve Kıbrıs'ın genel olarak Turgut Özal'ın aklını sürekli kurcalayan çok önemli bir konu başlığı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Yukarıda belirttiğim üzere Turgut Özal'ın Kıbrıs sorununu çözme planı, dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz'ın itirazı üzerine gerçekleşmemiştir. O gün bu bildiri imzalanıp, ABD'nin de içinde bulunduğu dördü konferans gerçekleşseydi ülkemiz açısından faydalı olur muydu, bunu tahmin etmek zor ama en azından dördü konferans yapılarak, Kıbrıs konusunun uluslararası daha geniş alanlara yayılmadan tartışılmasından zarar gelmez gibi görünmektedir.

İki günlük ziyarette aynı zamanda Turgut Özal ve eşleri Semra Özal, George W. Bush ve eşleri Barbara Bush ile Anıtkabir, Ayasofya, Topkapı Sarayı ve Sultanahmet Camii'ni de ziyaret etmişlerdir. George W. Bush'un Türkiye ziyaretinin, 4 ay önceki Camp David görüşmesinde olduğu gibi ABD tarafı açısından da olumlu geçtiğini söylemek mümkündür. Beyaz Saray Sözcüsü Marlin Fitzwater konu ile ilgili yaptığı İstanbul'da açıklamada, ABD Başkanı George Bush'un Türkiye'ye yaptığı ziyaretin siyasi açıdan son derece tatmin edici olduğunu söylemiştir.¹⁶⁷

¹⁶⁷ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1991-07-03> - 21 Temmuz (Erişim Tarihi: 11.06.2018)

Türkiye'ye yaptığı iki günlük geziyi tamamlayan ABD Başkanı George W. Bush da ülkesine dönerken Atatürk Havalimanı'nda yaptığı açıklamada “karşılıklı çok iyi görüşmelerin yapıldığını, Türkiye'nin bakış açısını geniş bir şekilde görme olanağı bulduklarını söyledi. Bush, Kuveyt'in kurtarılmasını sağlayan askeri işbirliğini geliştirmeye söz verdiklerini, ABD'nin, Türkiye'nin 160 uçaklık F-16 geliştirme programını ve askeri modernizasyon amacını destekleyeceğini bildirdi.¹⁶⁸

George W. Bush'un Türkiye ziyareti Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ı da memnun etmiş, bu ziyaret kendileri tarafından olumlu karşılanmıştır. Özal, “ziyaretin bütün beklentileri karşıladığını” belirtti. “Türk-Amerikan ilişkilerinin ne kadar sağlam olduğunun bu sayede teyit edildiğini, daha derin ilişkiler için adımlar atıldığını” söyledi.¹⁶⁹

İki liderin ziyaretle ilgili olumlu ifadelerinin ötesinde Bush'un Türkiye ziyareti sonrasında oluşan gelişmelerin, Türk iç siyasetinde bazı eleştirilerin hedefi olduğu da görülmüştür. SHP Genel Başkanı Erdal İnönü, festivale katılmak için geldiği Dikili'de gazetecilerin ABD Başkanı George Bush ile İstanbul'daki görüşmesine ilişkin sorularını yanıtlarken “Bush'un gezisinin ANAP için bir itibar sağlamadığını” belirtti ve “Sayın Özal'ın, Bush'a verdiği sözlerin, hiçbirinin arkasında Meclis ve halk desteği olmadığı için anlamsız olduğunu, hükümetlerin seçime bu kadar yaklaşmışken ülkeyi böyle uzun vadeli dış sorumluluklar altına sokmasının demokrasilerde görülmediğini” söyledi.¹⁷⁰

Dönemin SHP Genel Başkanı Erdal İnönü, Bush ziyaretiyle ilgili olarak Turgut Özal'ın kimseye danışmadan ABD'ye sözler vermek suretiyle ülkeyi ağır dış sorumluluklar altına soktuğunu, Turgut Özal'ın açıkça kendi başına hareket ettiğini ve demokrasiye inanmadığını vurgulayarak sert bir şekilde eleştirmiştir.

George W. Bush'un Türkiye ziyaretini genel olarak değerlendirildiğinde Turgut Özal'ın Camp David ziyaretinden başlayan olumlu havanın Türkiye'de de devam etmiş olduğunu söylemek mümkündür. Ziyaret sırasında iki liderin ve eşlerinin birbirleriyle olan samimi diyalogları, sıradan bir arkadaşlığın ötesinde olduklarının da kanıtı olmuştur denilebilir.

¹⁶⁸ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1991-07-03> - 21 Temmuz (Erişim Tarihi: 11.06.2018)

¹⁶⁹ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1991-07-03> - 22 Temmuz (Erişim Tarihi: 11.06.2018)

¹⁷⁰ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1991-07-03> - 22 Temmuz (Erişim Tarihi: 11.06.2018)

3.2.6. Türkiye-Orta Asya Devletleri İlişkileri ve ABD

Bu bölümde, Özal'ın Cumhurbaşkanlığı dönemindeki Türkiye ve Orta Asya devletleri arasındaki ilişkileri ve ABD'nin bu ilişkilere bakış açısı ele alınacaktır.

Soğuk Savaş sonrasında Sovyetler Birliği dağılmış ve bölgede önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişimlerle beraber Orta Asya devletlerini oluşturacak olan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır. Bağımsızlık ilanından sonra Türkiye, 16 Aralık 1991 tarihinde bu devletlerin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur.

Kültürel, tarihi ve etnik olarak ülkemizle birçok ortak özelliğe sahip olan Orta Asya devletlerinin bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte Türkiye için başta siyasi ve ekonomik olmak üzere birçok alanda yeni imkan ve fırsatlar ortaya çıkmıştır. Bu ülkeler Türkiye'yi rol model olarak gördükleri için de ülkemize aynı zamanda ciddi sorumluluklar da yüklenmiştir.

Daha önceki bölümlerde, Turgut Özal'ın dış politika anlayışının en belirgin özelliklerinden biri olan çok yönlü diplomasi değerlendirilmişti. Özal'ın çok yönlü dış politikasının uygulama sahasının bir parçası da Orta Asya devletleriydi. Özal, Orta Asya devletleri ile iyi ilişkiler kurmak istiyor, bunu gerçekleştirebilmek için kendisi bu devletlere kalabalık heyetlerle ziyaretler yapıyordu. Özal için, ekonominin dış politikada her zaman olduğu gibi öncelikli bir rolü vardı. Bu nedenle bu kalabalık heyetlerin büyük çoğunluğu iş adamlarından oluşmaktaydı. Özal, Orta Asya devletleri ziyaretlerinde büyük bir coşku ile karşılanıyor, gösterdiği samimiyetten ötürü Orta Asya halkı kendisine karşı büyük bir sempati duyuyordu. Bu ziyaretlerden sonra Orta Asya devletleri iadeyi ziyarette buldukları için de ülkeler arasında ilişkiler çok daha iyiye gitmekteydi.

Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde Orta Asya Devletleri ile ilgili en önemli gelişmelerin başında kendisinin de büyük katkılarının olduğu Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) kuruluşu gelmektedir. TİKA'nın İnternet sitesinde kuruluş amacı şu şekilde ifade edilmiştir:

25 Aralık 1991 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dağılmış, Orta Asya ve Kafkasya'da birçok devlet bağımsızlığını kazanmıştır. Türkiye, o günlerde

bağımsızlığına kavuşan Türk Cumhuriyetleri'ni tanıyan ilk ülke olmuştur. Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Kırgızistan'dan oluşan bu devletlerle ortak bir dile, ortak bir hafızaya ve ortak bir kültüre sahip olmamız ikili ve bölgesel ilişkilerin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Türkiye ve Orta Asya ülkelerine, tek milletin farklı devletleri gibi davranmış; dış politikamız bölgede çok yönlü ve proaktif bir anlayış sergilemiştir. Türkçe konuşan ülkelerle ilişkilerimiz Türkiye'nin eskimeyen vizyonu olmuş ve bu vizyon küresel politikaların son 20 yılında önemli bir yer kazanmıştır. Ülkemizin 90'lı yıllarda Orta Asya konusundaki ilk önceliği genç Türk devletlerinin uluslararası toplum tarafından kabul edilmesi olmuştur. Daha sonra ülkemiz, Orta Asya'da yeni kurulan ülkelerde yaşayan soydaşlarımız için sosyal, ekonomik ve kültürel alanda birçok çalışma yapmıştır. İlk başta yapılan yardımlar zaman içinde uzun soluklu projelere, kalkınma merkezli işbirliği çalışmalarına dönüşmüştür. Bölgede yapılacak faaliyetleri ve dış politika önceliklerini uygulayacak, koordine edecek bir organizasyon ihtiyacı doğmuş ve bu doğrultuda Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) 1992 yılında kurulmuştur. Dış politikamıza aktif politika anlayışının yerleşmesi ile TİKA ortak değerlere sahip olduğumuz ülkeler başta olmak üzere birçok bölge ve ülkede Türk dış politikasını uygulayıcı bir aracı haline gelmiştir.¹⁷¹

Özal, Orta Asya Devletlerine ayrı bir önem vermekteydi. Kendisi bazı konuşmalarında “21. Yüzyıl Türklerin Yüzyılı Olacak” derken ülkemizin Orta Asya devletleri ile samimi ilişkilerinden güç alıyordu diyebiliriz.

Türkiye Cumhuriyeti siyasal anlamda Türk Cumhuriyetleri ile ikili ilişkilerini bu derece yoğunlaştırırken onların uluslararası sisteme entegrasyonu noktasında da yardımcı oldu. Bu bağlamda BM ve onun uzmanlık kuruluşları, NATO, DB, OECD, AGİK gibi uluslararası kuruluşlara ve ECO, İKÖ gibi bölgesel örgütlere üye olmalarına destek veren Türkiye ilk dönemde bu uluslararası kuruluşlardaki temsilinde bizzat bu ülkeler adına temsilci de olmuştur (Çandar, 1994, s. 138). Belirtildiği üzere ülkemiz, Orta Asya devletlerinin uluslararası sisteme entegre olabilmesi adına, başta ABD'nin kontrolü altında bulunan BM, NATO gibi birçok önemli kuruluş ve örgüte referans olmuştur.

Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya coğrafyasında bağımsızlıklarını yeni kazanan devletlerin büyük bir kısmıyla ortak kültürel, dilsel ve dinsel bağları hem Türkiye içinde

¹⁷¹ <http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649> (Erişim Tarihi: 19.05.2018)

hem de dışında Türkiye'nin önemini arttıracak unsurlar olarak sık sık vurgulanmaya başlanmıştı. Bu çerçevede, Türkiye bir taraftan bu devletlere yakından takip etmeleri gereken başarılı bir gelişme modeli olarak sunulurken, diğer taraftan, bir takım Türkçü-Turancı fikirler yaygınlık kazandı. Buna karşılık bölgede İran yanlısı İslami rejimlerin kurulmasından çekinen Batı (özellikle ABD) açıkça Türkiye'yi destekledi (Oran, 2018a, s. 370). Belirtildiği gibi ABD, bölgedeki boşluğu İran'ın doldurmasını istemiyor, o sebeple de iyi ilişkiler içinde olduğu Türkiye'nin, bölgeyle samimi ilişkiler kurmasına ses çıkarmıyordu. Üstelik, 1990'ların başında, Türkiye'nin Orta Asya Türk coğrafyasında batının ajanı gibi davrandığından bahsedilmekteydi. Türkler'in kültürel bağlantılarının, ABD'nin bölgede kurmak isteyeceği ekonomik ve politik bağlantıların temelini oluşturacağı öne sürülmekteydi. Bu sayede Türkiye hem kendisine ekonomik fayda sağlayacak hem de kendisini Batı için vazgeçilmez kılmış olacaktı (Danforth, 2018, s. 89).

Orta Asya Devletleri yalnızca ülkemizin değil, ABD'nin de ilgi odağındaydı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölgedeki gelişmeleri ABD de yakinen takip ediyordu. Orta Asya bölgesindeki zengin doğal kaynaklar, bölgenin Ortadoğu'ya yakınlığı ve Avrupa ile Asya arasındaki stratejik konumu, ABD'nin ilgisini çekiyordu.

Orta Asya bölgesi, Soğuk Savaş boyunca olduğu gibi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasını takip eden ilk yıllarda da ABD'nin dış politika öncelikleri arasında yer almadı. Ancak 1990'ların ikinci yarısında ABD'nin Orta Asya'daki yaşamsal çıkarlarının giderek farkına varmasına paralel olarak, Amerikan'ın ulusal güvenlik stratejilerinde bu bölgeye ayrılan yer de artmaya başladı (Erhan, 2004, s. 123). ABD'nin Orta Asya Devletleri'ni stratejik olarak önemseyip, ilgi odağına alması, büyük bir olasılıkla Orta Asya devletlerinin çok yakın ilişkide olduğu ve rol model olarak aldığı Türkiye'nin bölgesel adımlarını da yakından takip etme eğiliminin artması anlamına gelmektedir.

Özellikle 1990'ların ortalarından itibaren, Orta Asya ve Kafkasların ABD'nin yaşamsal çıkarları için son derece önemli olduğunu öne süren Amerikalı strateji uzmanları, Mackinder ve Spykman'ın 'merkez bölge' nitelendirmesinden hareketle, bölgede denetim sağlayarak devletin güç dengelerini baştan aşağıya değiştirebileceğini savunmaya başladılar (Uzgel, 2018a, s. 278). Başta Zbigniew Brzezinski olmak üzere birçok Amerikalı uzmana göre, ABD'nin 'Kuveyt, Meksika Körfezi ve Kuzey

Denizindekileri açık farkla geride bırakacak enerji rezervlerine sahip' bu bölgede temel aktör olabilmek için önüne çıkan tüm fırsatları değerlendirilmesi ve sonunda bölgeye yerleşmesi gerekmektedir (Brzezinski, 2005, s. 98). ABD'nin dış politikadaki akıl hocası, stratejist Brzezinski'nin Orta Asya devletleri ile ilgili yorumları, ABD için bu bölgenin ne kadar önemli bir konum olduğunu bizlere açıkça göstermektedir. Bu noktada söz konusu bölgedeki enerji kaynaklarının, ABD'nin ulusal çıkarları için çok önemli olduğu gerçeğini de yeniden vurgulamak isabetli olacaktır.

Dönemin ABD Dışişleri Bakanı James Baker, Orta Asya devletlerine sıkça ziyaretlerde bulunmuş ve 1992 yılında bu ülkelerin başkentlerine ABD temsilcilikleri açılmıştır. Yalnızca bu durum bile ABD'nin bölgeye verdiği önemi göstermektedir.

Orta Asya devletlerini, hedef stratejilerinin merkezi alan ABD, bölgeye yönelik siyasi ve ekonomik hedeflerini gerçekleştirmek maksadıyla, ekonomik yardımları sık başvurduğu bir araç olarak kullanmaktadır. 1 Nisan 1992'de Özgürlüğü Destekleme Yasası'nın (Freedom Support Act) yürürlüğe girmesiyle başlayan ve Clinton'un ikinci dönemi sırasında yoğunlaşan Amerikan yardımlarının miktarı 1999 sonu itibariyle 2.3 milyar doları aşmıştı (Rumer, 2002, s. 63). Görüldüğü gibi ABD, dış politikada sıklıkla uyguladığı stratejiyi Orta Asya devletlerinde de uygulamaya başlamıştır.

Türkiye ve ABD, kendileri için başta ekonomik ve siyasi olmak üzere pek çok alanda değerli olan Orta Asya devletleri konusunda karşı karşıya gelmemişlerdir. Orta Asya devletleri, Türkiye'yi rol model olarak görmekte, ABD de bunu bilmektedir. ABD, dış politika konusunda Orta Asya devletlerine yönelik atacağı her adımda Türkiye'nin desteğinin önemini bilmektedir. Bu durum da Özal'ın sık sık sözünü ettiği ülkemizin jeopolitik önemini bir kez daha göstermektedir. Hem Türkiye ve hem ABD'nin uluslar arası çıkarları bağlamında Orta Asya devletleri ile ilişkilerinden vazgeçmeleri söz konusu değildir.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal, çok sevdiği ve önemseydiği Orta Asya devletlerine 4-15 Nisan 1993 tarihinde, kalabalık bir iş adamı heyetiyle geniş çaplı bir çıkarma yapmıştır. Bu kendisinin son yurt dışı gezisi olmuştur. Geziden geldikten 2 gün sonra 17 Nisan 1993'te vefat etmiştir. Ülkemiz, Özal'ın temellerini attığı Orta Asya devletleri ile ilişkilerini halen samimi bir şekilde sürdürmektedir.

SONUÇ

Türkiye-ABD ilişkilerinin kökenine bakıldığında, ilk diplomatik temasın 1830 yılında gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. Bu ilk diplomatik temastan Turgut Özal dönemine gelinceye kadar Türkiye-ABD ilişkilerinde inişli ve çıkışlı dönemler yaşanmıştır.

ABD Turgut Özal dönemi öncesinde, gerek Türkiye'nin stratejik konumu nedeniyle gerekse kendisi için önem taşıyan Ortadoğu bölgesindeki Sovyet yayılcılığı tehdidine karşı koyabilme amacıyla Türkiye ile yakın ilişkiler kurma eğilimi ve isteği içerisinde olmuştur. Türkiye de o dönemin şartlarında bunu olumlu karşılamıştır.

1947'de kabul edilen Truman Doktrini ile Türkiye-ABD ilişkilerindeki “Batı Bloğuna Yaklaşma” döneminin başladığı görülmüştür. Türkiye'nin Truman Doktrini'ni kabul etmesi o dönemin şartları göz önüne alındığında doğal bir durumdur. Yapılan yardımların kabul edilmemesi o dönemin koşullarında Türkiye'nin daha ciddi sorunlarla karşılaşması anlamına gelebilirdi. Soğuk Savaş'ın başlangıcı olarak kabul edilen Truman Doktrini'ni kabul eden Türkiye, ABD ve SSCB arasındaki tercihini ABD'den yana kullanmış, bu tercihten kısa vadede kazançlar sağlamış olmasına rağmen, orta ve uzun vadede bu yüzden önemli sorunlar yaşamıştır. Truman Doktrini'nin devamı niteliğinde olan Marshall Yardımları'nda da aynı şekilde kısa vadede kazançlar, orta ve uzun vadede önemli sorunlar yaşanmıştır.

Truman Doktrini ve Marshall Yardımları ile birlikte Türkiye'nin “Batı Bloğuna Yaklaşma” dönemi, Kore Savaşı'nın çıkması ile birlikte perçinlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan çift kutuplu dünyada tarafını ABD'den yana kullanan Türkiye, Kore Savaşı'na müdahil olarak ABD'nin yanında olduğunu bir kez daha göstermiştir. Türk askerinin Kore Savaşı'nda gösterdiği cesur fedakarlıklar tüm Dünya kamuoyunun dikkatini çekmeyi başarmıştır. Türk askerinin Kore Savaşı'nda gösterdiği bu tutum, Türkiye'nin birçok kez girişimde bulunmasına rağmen olumsuz sonuçlanan NATO'ya üyeliğinin 1952 yılında kabul edilmesinde büyük rol oynamıştır. Türkiye'nin NATO'ya üye olmasından itibaren Türkiye-ABD ilişkilerinde “Tam İttifak” dönemine girildiğini söylemek mümkündür. Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle birlikte iki ülke arasında başta askeri olmak üzere ekonomik ve siyasi ilişkiler daha da artmıştır. Türkiye'nin NATO'ya girmesinin bir sonucu olarak ise 1954 yılında Türkiye, ABD'ye İncirlik Üssü'nü açmıştır.

ABD siyasi geleneğinde her başkanın kendi döneminde adını verdiği bir doktrin vardır. Her doktrin ilgil alanı ve hedefi farklıdır. 1957 yılında ABD'nin açıkladığı Eisenhower Doktrini'nin de ilgil alanı ve hedefi Ortadoğu'dur. ABD'nin Ortadoğu'da hedeflerine ulaşabilmesi için Türkiye'ye ihtiyacı vardır. Eisenhower Doktrini, Türkiye-ABD ilişkileri için de "Tam İttifak" döneminin önemli gelişmelerinden bir tanesi olmuştur.

Türkiye-ABD ilişkilerinde "Batı Bloğuna Yaklaşma" ve "Tam İttifak" dönemleri sonrasında 1962 yılında yaşanan Küba Krizi ile birlikte "İttifakın Sarsılması" dönemine girildiğini görülmektedir. Küba Krizi'nin hemen ardından yaşanan Kıbrıs Krizi, iki ülke arasında gerginliklere neden olmuştur. Kıbrıs Krizi nedeniyle dönemin ABD Başkanı Johnson'un dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü'ye yazdığı ve Türkiye'ye uyarı niteliğindeki Johnson Mektubu, iki ülke ilişkileri arasında dönüm noktası olmuş ve bu mektupla birlikte iki ülke ilişkileri uzun bir süre kriz dönemine girmiştir. Johnson Mektubu'nun yazıldıktan yaklaşık 1,5 yıl sonra kamuoyuyla paylaşılması bir hayli düşündürücüdür. Bu durumun o dönemde Türkiye-ABD ilişkilerinin zarar görmemesi adına açıklanmadığını anlamaktayız.

Johnson Mektubu ile iki ülke arasında başlayan kriz dönemi, 1974 yılında Bülent Ecevit döneminde yaşanan Haşhaş Krizi ve hemen sonrasında aynı yıl yaşanan ve Türkiye-ABD ilişkilerinde günümüze kadar kronik sorun olarak her sorunda dönüp dolaşıp ona değinilecek olan Kıbrıs Barış Harekatı ile iki ülke arasındaki ilişkiler tamamen kopma noktasına gelmiştir. Türkiye-ABD ilişkilerinde her yaşanan gelişme birbirinin devamı niteliği taşımıştır. Kıbrıs Barış Harekatı'ndan sonra ABD, Türkiye'ye karşı silah ambargosu uygulamıştır. Türkiye, ABD'nin uyguladığı ambargodan ciddi zararlar görmüştür. Yaklaşık 3,5 yıldır süren ambargo, dönemin ABD Başkanı Jimmy Carter'in 1978 yılında imzaladığı kararla kalkmıştır.

Yukarıda bilgiler ışığında Turgut Özal dönemi öncesi Türkiye-ABD ilişkileri, "Batı Bloğuna Yaklaşma", "Tam İttifak" ve "İttifakın Sarılması" dönemlerinden geçmiştir. Turgut Özal'ın 12 Eylül darbesinden sonra Başbakan Yardımcısı olarak siyasi sahneye çıktığı düşünüldüğünde, Turgut Özal'ın Türkiye-ABD ilişkilerini gergin bir şekilde devir aldığı görülmektedir.

Turgut Özal'ın hayatındaki bazı gelişmelerin, onun siyasi ideolojisini ve ABD'ye bakış açısını belirlediği görülmektedir. Bu gelişmelerin en önemlisi, Özal'ın 25 yaşında ABD'de bulunan Texas Tech Üniversitesi'ne ekonomi eğitimi almaya gitmesi olmuştur. Turgut Özal, eğitim için gittiği ABD'yi şu şekilde anlatmıştır: “1952 senesinde, mezun olduktan bir yıl sonra Amerika'ya yolladılar. Şimdi, o günkü Türkiye'den bir insanı New York'a götürün. Nasıl şaşıracağını tahmin edemezsiniz. Tabii bize hep şunu öğrettiler: Bir Türk cihana bedeldir. Bir Türk on düşmana bedeldir. Ondan sonra gittik Amerika'ya... Dev binalar, muazzam medeniyet. Onun karşısında sorgulamaya başladık, bunu bize öğretenler doğru mu diye... 1952 senesinde Amerika'da elektrik mühendisiydim. Hava hatlarını gördüm. İnanır mısınız, 1952 senesinde Türkiye'de bir tane enerji nakil hattı yoktu. Bütün şehirler izole... Birçok şehirde de elektrik yoktu. Bugün 1950 senesinin elektriğini ya iki, ya üç günde üretiyoruz. Tabii, onları görünce müthiş bir eziklik hissediyor insan. Bizden o kadar ileride bir toplum ki, her şeyleri var. Televizyon çıkmış, bizde yok. 1952 'de gittiğim Amerika'da ilk defa televizyonu gördüm. Ondan sonra da üzülüyorsunuz, nasıl olacak da biz bu ileri topluma yetişeceğiz diye...” (Bozkurt, 2001, s. 145).

Yukarıda Turgut Özal'ın anlattıklarının ışığında kendisinin ABD'de gördüklerinin etkisinin hayatı boyunca siyasal görüşleri ve izlediği politikalarda etkili olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Özal'ın öğrencilik yıllarında edindiği ABD izlenimleri sonucunda, Türkiye için zihnindeki model ülkenin de öncelikle ABD olduğu ortadadır.

Özal'ın öğrencilik yıllarında İTÜ'yü kazanıp, bundan sonraki hayatında çok önemli bir figür olacak olan Süleyman Demirel ile tanışması ve arkadaşlarıyla birlikte birçok siyasi etkinliklere katılmasının, onun siyasi ideolojisini belirlemede önemli bir rolü olmuştur. Turgut Özal için üniversite yıllarından sonra siyasi ideolojisini belirlemesindeki en önemli dönüm noktalarından birisi de DPT'deki çalışma hayatıdır. Özal, DPT'deki çalışmalarıyla insanların büyük takdirini toplamıştır. Aynı zamanda DPT'deki görevi sırasında, ilerleyen yıllarda siyasette birlikte hareket edecekleri Ekrem Pakdemirli, Hasan Celal Güzel, Hüsnü Doğan, Vehdi Dinçerler gibi birçok isimle birlikte çalışmış olması da önemli bir detay olmuştur. DPT, Özal'ın deyim yerindeyse kariyerinin parlamaya başladığı yıllardır. DPT, devletin en önemli kurumlarından birisidir. Turgut Özal, DPT'de çalıştığı yıllar içerisinde, ilerleyen yıllarda kendisine siyasette katkı sağlayacak bürokratik bilgi birikimini oluşturmuştur.

Turgut Özal'ın hayatında Süleyman Demirel'in çok büyük bir önemi vardır. Turgut Özal'ın, DSİ, DPT ve daha sonra Başkanlığa bürokrat olan gelmesini sağlayan kişi Süleyman Demirel olmuştur. Özal, Süleyman Demirel'i abisi olarak görmekte ve birçok önemli kararı alırken kendisine danışmaktadır. 12 Mart 1971 askeri muhtırasından sonra DPT'deki görevini bırakmak zorunda kalan Özal'a, Sabancı Holding ve ABD'de bulunan Dünya Bankası'ndan iş teklifleri gelmiştir. Özal, hayatı ile ilgili bu önemli kararı Süleyman Demirel'in de yönlendirmesine uyarak ABD'deki Dünya Bankası tarafında kullanmıştır. Turgut Özal'ın siyasi ideolojisi ve ABD'ye bakış açısını belirleyen en önemli gelişmelerin başında ABD'ye giderek Dünya Bankası'nda 2,5 yıl çalışmış olması yer almaktadır. Özal, Dünya Bankası'nda çalıştığı süre içerisinde ABD'de çok önemli tecrübeler edinmiş ve üst düzey bir çevre kazanmıştır. Turgut Özal, 2,5 yıllık Dünya Bankası tecrübesinden sonra da Sabancı Holding'de üst düzey yöneticilik yapmıştır.

Turgut Özal'ın, DPT'de çalıştığı sürede devlet bürokrasisini, Dünya Bankası'nda çalıştığı sürede dış dünyayı ve Sabancı Holding'de çalıştığı sürede de özel sektörü yakından tanınması, kendisinin siyasi kariyeri için önemli tecrübeler edinmesini sağlamıştır.

Turgut Özal'ın siyasi ideolojisini belirleyen birçok özelliği vardı. Bunların başında demokratlığı gelmekteydi. Özal, demokrasiye inanan ve demokrasiye inancını her fırsatta ifade eden bir liderdi. Demokrasi konusunda ABD'yi örnek aldığı da birçok konuşmasında görülmektedir. Turgut Özal'a göre demokrasi 3 temel hak ve özgürlük üzerinde yükselmekteydi. Bu hak ve özgürlükler; düşünce ve ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü ve teşebbüs özgürlüğü idi.

Özal aynı zamanda liberal bir liderdi. 1970 yılların başından itibaren tüm dünyada ortaya çıkan kriz ile birlikte başta ABD ve İngiltere olmak üzere pek çok ülke ekonomik sorunların serbest piyasa ekonomisi ile düzeleceği düşüncesine sahip olmuştur. Liberalizmin Dünya'daki en önemli temsilcileri ABD'de Ronald Reagan ve İngiltere'de Margaret Thatcher olmuştur. Liberalizmi Türkiye'de ise Turgut Özal temsil etmiştir. Özal, liberalizmin temsilcileri olan dönemin ABD Başkanı Ronald Reagan ve İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher ile çok samimi diyaloglar da kurmuştur. Turgut Özal'ı, liberalizm konusunda etkileyen en önemli isimlerden birisi de Nobel Ödül'lü ABD'li ekonomist Milton Friedman olmuştur. Friedman'ın özelleştirme ve serbest piyasa

ekonomisini savunan politikalarını Turgut Özal da benimsemiş ve savunmuştur. Özal'ın liberallik konusunda büyük ölçüde ABD'den etkilendiği görülmektedir.

Turgut Özal, demokrat ve liberal olmasının dışında muhafazakar bir liderdi ancak Özal, muhafazakarlığını topluma hiçbir zaman dayatmamıştır. Özal, bir taraftan geleneksel ve dinsel değerlere, diğer taraftan ise ekonomik ve teknolojik modernleşmeye önem veren bir liderdi. Kendisi hem muhafazakar ve Doğulu, hem de modern ve Batılıydı. Özal, bir yandan milliyetçilik ve laiklik düşünceleri, diğer yandan gelecek vizyonu ile ortaya Türk siyasetinde daha önce benzeri görülmemiş bir sentez koymaktaydı.

Turgut Özal'ın dış politika anlayışı ve hedefleri yönünden diğer liderlerden çok farklı bir stratejisi olduğu görülmektedir. Özal'ın dış politika stratejilerinin en başında aktif dış politika anlayışı gelmektedir. Türkiye, Özal dönemi öncesi hantal bir dış politika izlemekteydi. Özal ile birlikte dış politikada da yeni sayfa açan Türkiye, hareketli bir dış politika dönemine geçmiştir. Özal'ın cesur olma ve risk alabilme özellikleri, aktif dış politikanın birer unsuru olmuştur. Özal, dış politikada birçok olayda hızlı bir şekilde analizler yapmış, anında kararlar vermiştir. Bu durum kamuoyunun, muhalefetin ve hatta kendi partisinin milletvekillerinin bile tepkisine yol açmıştır. Turgut Özal'ın aktif dış politika anlayışının merkezinde ABD vardı. Özal, Türkiye'nin dış politikada güçlü olmasını istemekte, bunun da aktif bir dış politika anlayışıyla gerçekleşeceğini düşünmekteydi. Özal, Türkiye'nin aktif dış politika izlemesi için ABD ile yakın ilişkiler kurulmasının önemi sıkça ifade etmiştir. Özal'ın aktif dış politika izlerken kendi başına kararlar verdiğini düşünen muhalefet sıkça kendisini eleştirmiştir. Muhalefeti bu eleştiriye iten sebep ise dönemin Dışişleri Bakanları'nın sıkça değişimleri olmuştur.

Turgut Özal'ın dış politika anlayışının en önemli hedeflerinden birisi de ekonomi eksenli dış politikadır. Özal, bir ülkenin ekonomisi güçlüyse, dış politikasının da güçlü olacağını düşünmekteydi. Özal, Türkiye'nin bölgesel bir aktör olabilmesi için ve dünya siyasetinde etkin bir devlet konumuna gelebilmesi açısından güçlü bir ekonomiye sahip olunması gerektiğine inanırdı. Bu güçlü ekonomi içinde Türkiye'nin doğal kaynak zenginlikleri bakımından güçlü olmadığı bilincinde olarak Türkiye'nin serbestleşen ve globalleşen dünya ekonomisi içerisinde dünya ile rekabet eden ve dünyaya entegre olan bir ülke olması hedefiyle liberal ekonomiye inanırdı. Turgut Özal'ın dış politika anlayışının büyük bir bölümü ekonomiye dayanırdı. Turgut Özal, Türkiye'nin 12 Eylül

1980 askeri darbesi öncesi ve sonrası bulunduğu sıkıntılı ortamı ve Dünya'daki ekonomik gelişmeleri iyi analiz ederek, Türkiye'nin içinde bulunduğu sıkıntından ekonomiyi düzelterek çıkacağına inanmıştı. Özal'ın dış politikada 'düşman' kavramı yerine 'ortak' veya 'müşteri' kavramlarını sıkça kullanması, dış politikada ekonomiyi ne denli önemseydiğini göstermektedir. Özal'ın sıkça kullandığı 'transformasyon' yani değişim ve dönüşüm kavramlarını Türk ekonomisinde de uyguladığını görmekteyiz.

Özal, ekonomi eksenli dış politika anlayışında alternatifler yaratmaya çalışmışsa da bu düşüncesinin merkezinde öncelikle ABD olduğunu görmekteyiz. Özal, ekonomisi çok güçlü olan ABD'yi rol model almıştır. Özal, her ABD ziyaretine yüzlerce Türk işadamını yanında götürmüş ve ABD ile ticaretin artırılması için büyük çabalar harcamıştır.

Turgut Özal'ın aktif ve ekonomi eksenli dış politika anlayışının dışında çok yönlü dış politika anlayışına da başvurduğu görülmektedir. Özal, ekonomik kalkınmanın gereği olarak Türkiye'nin çok yönlü bir dış politika uygulaması gerektiğine inanırdı. Özal, pragmatik bir liderdi. Kendisinin dış politika anlayışında öncelikli ülke ABD olmuş olsa da, ABD ile bağlarını koparmadan diğer ülkelerle de samimi ilişkiler kurmaya çalışmıştır.

Turgut Özal'ın Başbakanlık yolunda yaşadığı en önemli gelişmelerden birisi de Özal'ın Başbakanlık Müsteşarı görevindeyken mimarı olduğu 24 Ocak Kararları'dır. 24 Ocak Kararları aynı zamanda Özal'ın halkın vitrinine çıktığı ve herkesin kendisini tanımaya aracı olduğu kararlardır. 24 Ocak Kararları'ndan önce Türkiye'de siyasi istikrarsızlıklar, ekonomik buhranı beraberinde getirmişti. Aynı zamanda ülkede terör olayları gittikçe artmaktaydı. O dönemlerde ülkede mazot, tüp, tereyağı, çay, tuz gibi ürünlerin kıtlıkları görülmekteydi. Türkiye'ye borç veren bir ülke kalmamıştı. Bu sıkıntılarla başa çıkamayan dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, çareyi geçmişte birlikte çalıştığı ve güvendiği Turgut Özal'da bularak kendisini Başbakanlık Müsteşarlığı görevine getirmiştir. Bu görevle birlikte Özal, Türkiye ekonomisinin kaptanı olmuştur.

Türkiye'yi yaşadığı ekonomik buhrandan kurtarmak için cesur ve radikal adımların atılması gerekliydi. Aynı zamanda bu adımların hükümete de kabul ettirilmesi gerekiyordu. Turgut Özal, mimarı olduğu 24 Ocak Kararları'nı hükümete kabul ettirerek bu kararların uygulanmasını sağlamıştır. Bu kararlarla ekonominin temel stratejileri; ekonomiye devlet müdahalesini en aza indirmek, devletin ekonomik

girişimciliğini daraltarak düzenleyici rolünü ön plana çıkartmak, kaynakları özel sektör eliyle daha etkin kullanmak, piyasaları serbestleştirmek ve ekonomiyi dış rekabete açmak olmuştur.

24 Ocak Kararları'nı IMF ve Dünya Bankası çok yakından takip etmiştir. Muhafazakar olarak tanınan Özal'ın liberal ekonomiye dayalı bu kararları alması dış ekonomik kuruluşların da ilgi odağı olmuştur. O dönemlerde muhalefet, 24 Ocak Kararları'nın IMF ve Dünya Bankası'nın yönlendirmesiyle alındığını gündeme getirerek, Özal'ı ve Demirel hükümetini eleştirmiştir. 24 Ocak Kararları'nın getirdiği ağır maddi yükler ilk zamanlarda kamuoyunda hoş karşılanmamıştır. Bu radikal karar içeriden tepki almasına rağmen, başta ABD olmak üzere birçok ülkeden övgüler almıştır. Türkiye'nin bu kararları avantaja çevirebilmesi için var olan borçların ertelenmesi ve yeniden kredi bulması gerekmektedir. Özal, Türk ekonomisi için hayati önemli olan bir adım atarak borçları erteletmiştir. Bu gelişmeden sonra Türk ekonomisi rahat bir nefes almıştır. 24 Ocak Kararları, Turgut Özal'ın hayatında çok önemli bir dönüm noktası ve ABD'nin de Özal'ı daha yakından tanıması için önemli bir gelişme olmuştur.

24 Ocak Kararları'ndan sonra toplum ekonomik olarak rahatlamışsa da terör olayları bir türlü bitmiyordu. Bu ortamda siyasetçiler de bir türlü uzlaşma sağlayıp Cumhurbaşkanı seçememişlerdi. Böyle bir ortamda, 12 Eylül 1980'de askeri darbe gerçekleşmiş ve ordu yönetime el koymuştur. Darbeyi gerçekleştirip, yönetime el koyan dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ve askerler, Turgut Özal'ı 24 Ocak Kararları döneminden yakından tanımış ve ülkenin ekonomik buhrandan kurtulabilmesi için Özal ile birlikte çalışmakta hemfikir olmuşlardır. Özal'ı 'ülkemizi ekonomik buhrandan kurtaracak yegane kişi' olarak gören Kenan Evren ve askerler, 24 Ocak Kararları'nın uygulanmasını devam ettirmesi için Özal'a Başbakan Yardımcılığı görevini teklif etmişlerdir. Özal da geçmiş yıllarda hayatıyla ilgili önemli kararlar alırken olduğu gibi Süleyman Demirel'e danışarak ve kendisinin de tavsiyelerine uyararak bu görevi kabul etmiştir. Aynı zamanda yakın arkadaşı Kaya Erdem'in de Maliye Bakanı olması konusunda askerleri ikna etmiştir.

Özal, Başbakan Yardımcılığı döneminde askerlerle yeterince uyumlu çalışmamıştır. Aynı zamanda bu dönemde patlak veren 'Bankerler Krizi' olayının faturasının, Özal'ın en yakın arkadaşı dönemin Maliye Bakanı Kaya Erdem'e kesilerek

kendisinin görevden alınması, Özal'ın Başbakan Yardımcılığı görevinden istifa etmesine neden olmuştur.

'Her son yeni bir başlangıçtır.' cümlesinde olduğu gibi Özal'ın Başbakan Yardımcılığı görevinden istifa etmesi, Anavatan Partisi'ni kurarak yeni bir başlangıç yapmasına neden olmuştur. Başbakan Yardımcılığı görevinden istifa eden Özal, 'Bundan sonra ne yapmalıyım?' sorusuna cevap aramak için Antalya Side'deki yazlığına gitmiştir. Anavatan Partisi'nin temellerinin Side'de atıldığı söylenebilir. Mehmet Keçeciler, Hüsnü Doğan gibi yakınlarının "Siyasete girmelisin." cümlelerine ilk zamanlarda olumsuz yanıt veren Özal, daha sonra ABD'ye gidip sağlık kontrollerinden geçmiştir. ABD'deki doktoru Michael De Bakey zayıflaması halinde siyasete girmesine izin verdikten sonra Özal kararını değiştirmiş ve parti kurmak için hazırlıklara başlamıştır. Özal'ın parti kurmadan önce doktor kontrolü için ABD'ye gitmesi ve dönüşte 34 kilo vererek yeni bir imajla Türkiye'ye dönmesi çeşitli çevreler tarafından 'Özal, ABD'den izin aldı da geldi.' söylemlerine neden olmuştur.

Turgut Özal'ın siyasetteki ilk adımı kendisinin 1977 yılında Necmettin Erbakan'ın lideri olduğu dönemin Milli Selamet Partisi'nden İzmir 1. Sıra Milletvekili adayı olup seçimleri çok az bir farkla kaybetmesiyle atılmıştır. İlk siyasi girişimde başarısız olan Özal, birçok konuşmasında bu girişimden çokça tecrübe kazandığını ifade etmiştir. Mühendis olan Özal, Türkiye'nin o dönemlerde yaşadığı sorunları çok iyi bilmekteydi. Aynı zamanda bürokrasi, özel sektör ve dış dünya tecrübelerini de kazanmıştı.

Türkiye, askeri darbe yaşamış, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklarla birlikte artan terör olayları insanları çileden çıkartmıştı. Birçok parti kapatılmış, birçok lider yasaklı konuma gelmişti. Siyasetin doğru zamanda doğru bir ekiple, aynı zamanda da toplumda karşılık bulacak söylemlerle yapılması gerekmekteydi. Bu şartları yerine getirseniz bile o dönem parti kurmak için devletin başında bulunan Kenan Evren'den onay almanız gerekiyordu. Özal, bu onayı Kenan Evren'den almıştı.

Herkesi birleştirecek bir parti kurmayı hedefleyen Özal, o dönemin şartlarında partisinin kurucular listesine yazacağı 30 kişiyi bulmakta zorlanmıştı. Parti programında yepyeni ve kavgasız bir Türkiye ideali özellikle vurgulanmıştır. Ayrıca ülkenin yaşadığı

ekonomik sorunlarla ilgili ekonomik çözümler de vurgulanan bir diğer önemli detay olmuştur.

Antalya Side’de hazırlıklarına başlanıp, İstanbul Şişli’deki Sadıklar Apartmanı’nda şekillenen Anavatan Partisi, 20 Mayıs 1983 tarihinde Turgut Özal’ın liderliğinde kurulmuştur. Ekonomiyi temelden değiştiren 24 Ocak Kararları’nın mimarı ve halkın gözünde başarılı bir lider olan Özal, 56 yaşında halk nezdinde umut ışığı olarak görülen Anavatan Partisi’ni toplumun sentezi olarak kurabilmeyi başarabilmiş, Türk siyasi hayatında ihtiyaç duyulan transformasyonu, yani değişim ve dönüşümü başlatmıştır. Anavatan Partisi, 6 Kasım 1983 yılında girdiği ilk seçimlerde halkın büyük bir desteğini alarak iktidar olmuştur. Tüm ülkelerin olduğu gibi ABD de, özellikle de stratejik olarak çok önemseydiği Türkiye’deki bu gelişmeleri ve Özal’ı yakından takip etmiştir.

Turgut Özal’ın iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye-ABD ilişkileri yeni bir soluk kazanmıştır. Özal’ın ABD’ye sempatisi eğitim almaya ABD’ye gittiği öğrencilik yıllarında başlamış, Dünya Bankası’nda çalışmaya başlamasıyla pekişmiştir. Özal’ın 1952 yılında ilk kez tanıdığı ve gelişmişliğine hayran kaldığı ABD, Soğuk Savaş’ın bitmesiyle tek süper güç olduğunu ilan etmişti. Özal’ın gelişmişliğine hayran olduğu ABD, şimdi dünyanın süper gücüydü.

Özal realist bir liderdi. ABD’yi çok iyi tanımış, analiz etmişti ve kendi gücünün farkındaydı. Özal’ın hayali, ekonomik ve siyasi olarak ABD’ye yakın bir şekilde hareket ederek bölgede güçlü olmaktı. Bölge ve ülke konjonktürü açısından ABD desteğini kendisine kaldıraç olarak kullanmak istiyordu. Özal, Türkiye’yi bir üst lige çıkartmak için yeni dünya düzeninde ABD ile yakın ilişkiler kurmak ve Türkiye’nin bölgesel çıkarlarını ABD’nin çıkarları ile uyumlu kılmak istemekteydi. Özal aynı zamanda ‘ABD nasıl gelişmiş, benim ülkem niye gelişmemiş?’ sorusunu sıkça sormuştur. ABD’siz dış politikada hiçbir işin görülemeyeceğini düşünmüştür. Kendisi, ABD ile menfaat ilişkisi kurmak suretiyle ülkemize fayda sağlamak niyetindeydi. Özal, Türkiye-ABD ilişkilerinde ‘kazan-kazan’ politikasını her zaman önemsemiştir.

ABD de Özal’ı, 24 Ocak Kararları’ndan Başbakan olana kadar ilgiyle, yakından takip etmiştir. ABD, Özal’ın kendisine karşı sempatisi olduğunun da bilincindeydi. Turgut Özal, ABD’nin gözünde saygın ve dürüst bir liderdi. ABD, Özal’ı her zaman

konusabileceği ve işbirliği yapabileceği bir lider olarak görmüştür. ABD, sıkça liberal değerlere dayalı söylemlerde bulunmasından dolayı Turgut Özal'ı kendinden birisi olarak görmüştür. Özal aynı zamanda kişisel iletişimi sayesinde ABD'deki önemli kişilerle de iyi ilişkiler kurmuştur.

Turgut Özal'ın Başbakanlık görevi 6 yıl sürmüştür. Bu görev süresince de ABD'de Başkan Cumhuriyetçi Ronald Reagan'dır. Özal, liberalizmin ABD'deki temsilcisi olan Başkan Ronald Reagan ile çok iyi ilişkiler kurmuştur. Özal, Başbakanlık görevindeyken çeşitli temaslarda bulunmak üzere sıkça ABD'yi ziyaret etmiştir.

Özal'ın Başbakanlığı döneminde Türkiye-ABD ilişkileri de geçmişte olduğu gibi inişli ve çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bu dönemde Türkiye-Yunanistan arasında yaşanan krizler, Türkiye-ABD ilişkilerine de olumsuz bir şekilde yansımıştır. Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin her adımında ABD'nin etkisi görülmektedir. Özal, ABD'yi yanımıza alarak diğer ülkelerle de ilişkilerimizi geliştirmek niyetinde olmuş olsa da, bu hayalini tam olarak gerçekleştirilememiştir. Yunanistan hep kendini ABD ve Avrupa gibi görmekte, kendi kültürünü Greko-Romen kültürünün devamı gibi düşünmekteydi. ABD, Türkiye-Yunanistan söz konusu olduğunda Yunanistan'a daha yakın durmuştur. Bu durumun büyük ölçüde din ve kültür faktöründen olduğu aşikardır. ABD'nin Türkiye karşısında Yunanistan'ın yanında olmasının bir diğer önemli nedeni ise ABD'deki Yunan lobilerinin maddi ve siyasal olarak çok güçlü olmalarıdır.

Özal'ın Başbakanlığı döneminde Türkiye-Yunanistan arasındaki Ege sorunları çerçevesinde Limni ve Mart 1987 sorunu iki ülke arasında gerginliklere yol açmıştır. Bu gerginlikler içerisinde her zaman ABD de yer almıştır. Özal, ABD ile ilişkilerini de önemseydiği için Yunanistan'a karşı her zaman uzlaşmacı bir tutum içerisinde olmuştur. Yunanistan ile diplomasi yoluyla diyalog kurmaya çalışan Özal, iki ülkenin tarihsel karşıtlık duygularını aşamamıştır.

Türkiye-Yunanistan arasındaki en ciddi sorun, günümüzde de devam eden Kıbrıs sorunu olmuştur. Kıbrıs konusu Yunanistan kadar ABD'nin de ilgi alanına girmektedir. 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekatı'ndan sonra Türkiye-ABD ilişkileri tamamen kopma noktasına gelmiştir. Aradan yıllar geçmiş olsa da ABD, Türkiye'nin bu girişimini asla unutmamış ve Kıbrıs sorunu Türkiye ve ABD-Yunanistan arasında kronikleşen bir sorun haline dönüşmüştür.

Geçmişte yaşanan sorunlar ve çözümsüzlükler neticesinde KKTC, 15 Kasım 1983 yılında bağımsız bir devlet olduğunu ilan etmiş, Türkiye de aynı gün KKTC'yi tanımıştır. Özal, aktif dış politika izlerken, Türkiye'nin önündeki kronikleşen sorunları da biran önce çözümlenmek niyetindeydi. Bu sorunların başında da Kıbrıs gelmekteydi. Kıbrıs konusu, Türkiye'nin dış politikasında önemli olan AT üyeliği, dış yardımlar gibi konularda her zaman engel olarak önüne çıkarılmıştı. Türkiye bu durumdan zarar görmekteydi. Özal da bu konudan ciddi derecede rahatsızlık duymaktaydı.

Kıbrıs, ABD'nin ulusal çıkarları için stratejik açıdan çok değerli olmuştur. ABD aynı zamanda KKTC'ye karşı atacağı adımlarda Türkiye'yi muhatap almaktadır. Bu sebeple ABD'nin Kıbrıs'a yönelik tüm planları ve uygulamaları Türkiye-ABD ilişkileri başlığı altına girmiştir. Özal, Kıbrıs konusunda ABD'nin desteğini alamamıştır. ABD başından bu yana KKTC'nin bağımsız bir devlet olmasına ve Türkiye'nin bu bağımsızlığı kabul etmesine karşı çıkmıştı. Aynı zamanda Kıbrıs konusu ABD'de çok güçlü olan Yunan ve Rum lobileri desteğiyle ABD Kongresi'nde Türkiye aleyhine sıkça gündeme getirilmişti. Özal'ın Yunanistan'a karşı attığı tüm adımlar sonuçsuz kalmıştır. Özal ne yaptıysa geçmişte yaşanan bu sorunun günümüze kadar taşınmasına engel olamamıştır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği macerası 1959 yılında başlamıştır. Türkiye, ilk başvurusunu 1959 yılında yapmış ve geçen 60 yıllık süre içerisinde bu hedefi ne yazık ki sonuçsuz kalmıştır. Türkiye ile aynı tarihte ilk başvuruyu yapan Yunanistan ise 1981 yılında AB'ye girmeyi başarmıştır. Yunanistan'ın Türkiye'den önce AB'ye girmesi, ülkemizin bu süreçteki adımlarını olumsuz etkileyecek bir gelişme olmuştur. Türkiye'nin AB üyeliği hedefine en yaklaştığı dönem Turgut Özal dönemidir. Özal'ın iktidar olup, sivil iradenin yönetime geçmesiyle birlikte Türkiye-AB arasında yepyeni bir sayfa açılmıştır. Özal'ın Türkiye'yi AB'ye dahil etmek istemesinin en önemli sebebi ekonomidir. Özal, Avrupa'yı çok önemli bir pazar olarak görmekte ve Türkiye'nin bu pazardan yararlanmasını istemekteydi.

Özal, AB'ye girme sürecinde ABD'nin desteğini almayı çok önemli bularak bunun için çabalamıştır. Kendisi, ABD'nin AB ülkeleri üzerindeki güç, etki ve ikna kabiliyetinin farkındaydı. ABD'nin bu özelliklerini AB'ye giriş sürecinde kullanmak niyetindeydi, ancak ne yazık ki bu hedefini gerçekleştirememiştir. ABD'nin de bu süreçte Türkiye'ye tam destek olduğunu söylemek zordur.

Özal döneminde Türkiye-İsrail ilişkilerinde de ABD'nin etkisi görülmektedir. İsrail Devleti 1948 yılında kurulmuş ve İsrail'i ilk tanıyan Müslüman ülkenin Türkiye olması, Türkiye-İsrail ilişkileri açısından önemli bir ayrıntı olmuştur. Türkiye'nin 1945'li yıllarda ABD ile çok yakın ilişki döneminde olduğu göz önüne alındığında, Türkiye'nin İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmasında ABD'nin etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

İsrail ve ABD için Ortadoğu Bölgesi'nin güvenliği çok önemli olmuştur. Türkiye de stratejik konumu itibariyle hem İsrail hem de ABD'nin Ortadoğu politikası için çok önemli bir konumda olmuştur. Türkiye-İsrail ilişkileri demek Türkiye-ABD ilişkileridir demek doğru olacaktır. ABD ve İsrail, Ortadoğu konusunda birlikte hareket etmektedir. Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri iyi olduğunda ABD ile de ilişkileri iyi olmuş; Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri gerginleştğinde, ABD ile ilişkileri de gerginleşmiştir. Özal bu durumu iyi analiz ettiği için Başbakanlık koltuğuna oturur oturmaz İsrail ile iyi ilişkiler kurmak için elinden gelen çabayı göstermiştir. Özal dönemi öncesi donma noktasına gelen Türkiye-İsrail ilişkilerinin Özal ile birlikte yeniden yumuşama dönemine girdiği söylenebilir.

Özal, ABD ile iyi ilişkiler kurarak, iki ülkenin ittifakından ve bunun yaratacağı güçlü görüntüden fayda sağlamayı hedeflemiştir. ABD ile iyi ilişkiler kurmak için İsrail ile ilişkilerin aktifleşmesinin önemli olduğunu bilen Özal, İsrail'e karşı pozitif adımlar atmak niyetinde olmuştur. Özal, ABD'deki Yahudi lobisinin ağırlığını son derece iyi analiz etmiştir. ABD'de bulunan Yahudi lobisi, ABD Kongresi'nde çok etkindir. Özal, Yahudi lobisiyle iyi diyalog kurmanın Türkiye'ye faydalı olacağını düşünerek adımlar atmıştır. Özal, Türkiye'de yaşayan ve ABD'deki Yahudiler nezdinde prestiji olan iş adamı Jak Kamhi'nin öncüsü olduğu 500. Yıl Vakfı'nı kurdurmuştur. 500. Yıl Vakfı sayesinde ABD'de bulunan Yahudiler üzerinden Türkiye'nin lehine lobiler yapılmış ve ülkemizin hem İsrail hem de ABD ile ilişkilerine pozitif katkı sağlanmıştır. Ayrıca bu adımla ABD Kongresi'nde Türkiye'nin aleyhine kararlar çıkmamaya başlamıştır.

Filistin konusu Türkiye, İsrail ve ABD ilişkilerinde her zaman sorun olmuştur. Bu sorun günümüzde de devam etmektedir. Özal, Filistin sorununu ABD ve İsrail'e karşı denge politikasıyla yönetmeye çalışmıştır. Özal döneminde Türkiye-ABD-İsrail Stratejik Ortaklığı'nın kurulması da ülkemizin dış politikası açısından önemli bir gelişme

olmuştur. Özal pragmatik bir liderdir. Kendisinin İsrail ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmasını yalnızca Ortadoğu bölgesindeki çıkarlarımız için değil, ABD ile iyi ilişkilerin bozulmaması için sarf ettiği özel bir çabanın bir parçası olarak görmek mümkündür. Kendisinin İsrail'e karşı attığı pozitif adımlar, hem İsrail hem de ABD ile iyi ilişkiler kurmasına, geçmişten kalan kronik sorunların çözülmesine bile yumuşamasına neden olmuştur.

Özal döneminde Türkiye-ABD ilişkilerinde ekonomi konusu da sürekli gündemde olmuştur. Özal, Türkiye'nin ABD ile ticaret hacminin artması temennisini sıkça ifade etmiştir. Özal'ın dönemin ABD Başkanı Ronald Reagan'a söylediği; "Bizler daha fazla yardım istemiyoruz. Daha fazla ticaret istiyoruz. (We don't want more aid. We want more trade)." ¹⁷² cümlesi iki ülke iş dünyası için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Özal'ın bu cümlelerinin daha sonra Türk-Amerikan İş Konseyi (TAİK), Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) ve benim de mensubu olduğum Türk-Amerikan İş Adamları Derneği (TABA-AmCham) sivil toplum kuruluşlarının kurulmasına öncülük etmesi iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler için önemli bir gelişme olmuştur. Özal'ın ABD'ye ticareti arttırmak için yaptığı iş dünyası hamlesi kendisinden önceki döneme göre artış gösterse de iki ülkenin yaşadığı siyasi sorunlardan dolayı tam hedeflenen doğrultuda olmamıştır.

Özal dönemi öncesinde de sırasında da ABD'den alınan dış ekonomik ve askeri yardımlar hep sorun olmuş, iki ülkenin ilişkilerini ciddi anlamda gerginleştirmiştir. Özal dönemi öncesi 1980 yılında imzalanan ve her 5 sene yenilenen Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması (SEİA), iki ülke arasındaki sorunların başında gelmiştir. 1983 yılında Başbakanlık koltuğuna oturan Özal, kendisinden önce imzalanan bu sorunlu antlaşmayı önünde bulmuştur. Özal, SEİA'dan duyduğu rahatsızlığı sıkça ifade etmiş ve antlaşmanın bazı maddelerinde değişiklik yapılmasını ABD'den ısrarla talep etmiştir.

Özal'ın SEİA'nın yenilenmesindeki amacı Türkiye'ye daha fazla ekonomik imkan sağlanmasıydı. Özal bu süreçte ABD'ye Türkiye'nin stratejik konumunu ve NATO'nun ikinci büyük ordusu olduğunu sıkça hatırlatmıştır. Özal'ın, ABD'ye karşı Türkiye'nin bu özelliklerini hatırlatmasına rağmen iki ülke ilişkilerinde her zaman Türkiye'nin önüne engel olarak çıkan ABD Kongresi, SEİA konusunda da başroldeydi. ABD Kongresi, konu Türkiye olduğu zaman her zamanki gibi Kıbrıs, Ermeni soykırım

¹⁷² <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/zor-zamanlarda-kapiyi-koc-acti-29206842>

iddiaları gibi kronikleşmiş tarihsel sorunları gündeme getirerek Türkiye aleyhine adımlar atıyordu. Bu adımlar da Özal'ın SEİA'daki taleplerinin reddi anlamına gelmekteydi. Özal'ın bu antlaşmadan diğer bir rahatsızlığı da Türkiye'ye yapılacak yardımların Yunanistan'a bağlanmasıydı. SEİA konusunda karşılıklı diplomasi yapılmasına rağmen antlaşma, sona erdiği tarih olan 17 Eylül 1985 tarihinden itibaren 1 yıl uzatılmış, 1986'da imzalanıp, 1987 yılında iki ülke tarafından ek mektuplarla teati edilmiştir. Daha sonra bu ek mektuplar Türkiye'nin kendisine yapılan yardımlarda ABD tarafından yapılan kesintilerden duyduğu rahatsızlıklar nedeniyle askıya alınmış, ancak 1988'de onaylanarak yürürlüğe sokulmuştur.

Özal, ABD ile ilişkilerdeki diğer konularda olduğu gibi tüm uzlaşmacı tavırlarıyla diplomasiyi de devreye sokarak adımlar atmasına rağmen, her konuda önümüze engel olarak çıkartılan Kıbrıs ve Ermeni soykırım iddiaları gibi kronikleşen tarihsel sorunları maalesef aşamamıştır. Özal, bu konuda samimi ilişkileri olduğu dönemin ABD Başkanı Ronald Reagan'dan destek istese bile ABD Kongresi ve lobiler, Özal-Reagan samimiyetinin önüne geçmiştir. Özal, SEİA süresince ilk dönemler sert bir dil kullanmış olsa da, ilerleyen süreçlerde ABD ile ilişkilerini sıcak tutmak için daha ılımlı bir üslup kullanmıştır. Özal, bu antlaşmanın Türkiye lehine sonuçlanması için çok büyük çabalar harcamış olsa da ne yazık ki amacına ulaşamamıştır. ABD'deki lobi eksikliğimiz iki ülke arasında yaşanan diğer birçok konuda görüldüğü gibi bu konuda da hissedilmiştir.

Özal döneminde Türkiye-ABD ilişkilerinde bir diğer önemli sorun Ermeni soykırım iddiaları olmuştur. Ermeni soykırım iddiaları, Türkiye-ABD ilişkilerine en çok zarar veren konuların başında gelmektedir. 1970 yılından itibaren ABD siyasetinde etkisini gösteren Ermeni lobisi, 1984 yılında ABD'deki tüm Ermeni lobisini tek çatı altında toplayarak gücünü daha da arttırmıştır. ABD Kongresi'nde en çok etkili olan lobi, Ermeni lobisi olmuştur.

ABD başkan adaylarının Ermeni soykırım iddiaları gündeme getirmesi iç siyaset açısından önemli olmuştur. ABD'deki her başkan adayı seçim döneminde Ermeni soykırım iddialarını gündeme getirerek siyasi kazanç sağlamaya çalışmıştır. Seçim döneminden sonra da bu konuda daha dengeli açıklamalar yapmışlardır. Ermeni soykırım iddiaları birçok kez ABD Kongresi'ne gelmiş ve tasarının gündeme alınması tartışmalara yol açmıştır. Demokrat Parti Senatörü Robert Byrd'in, Türkiye'nin lehine tasarının gündeme alınmaması için 'filibustering' yani bir kararın çıkışını engellemek için uzun

süre konuşma denen bir yöntemle tasarının Senato'nun gündemine alınmasını engellemiş olması, Türkiye adına olumlu bir gelişme olmuştur.

ABD'de bulunan Ermeni lobilerinin tüm çabalarına rağmen soykırım iddiaları sonuçsuz kalmıştır. Dönemin ABD Başkanı Ronald Reagan, hem Türkiye tarafını hem de ABD'de bulunan Ermeni tarafını mutlu etmeye çalışarak, denge politikası izlemeye çalışmıştır. Ermeni soykırım iddialarının sonuçsuz kalmasında Özal'ın da payı vardır. Özal, Türkiye-ABD ilişkilerini önemseydiği için bu konuda hassas bir diplomasi yürütmüş ve kısmen başarılı olmuştur. En azından ABD'nin bu konuda oluşabilecek olumsuz düşüncelerini yumuşatmıştır. Özal aynı zamanda Yahudi lobisinin Ermeni lobisine etkisini bildiğinden dolayı 500. Yıl Vakfı'nı bu konuda kullanmıştır. Özal'ın başta Ermeni soykırım iddiaları ve ABD ile yaşanan birçok sorunu 'arka kapı diplomasisi' yürüterek çözmeye çalıştığı bu sorunda da görülmektedir.

Özal'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte, Ronald Reagan'dan sonra Ermeniler'e yakınlığı ile bilinen ve ABD Başkanı seçilen Bush ile birlikte yumuşayan Ermeni soykırım iddiaları tekrardan ısınmıştır. Bush'un 24 Haziran 1990 tarihinde 'Bir milyonu aşkın Ermeni'nin kurban verildiği katliamın 75. Yıldönümünde bunu anma günü olarak kabul edenlere katılmak istediğini' bildiren açıklama yapması, iki ülke arasındaki bu sorunu zirveye çıkarmıştır. Ermeni soykırım iddiaları günümüzde de iki ülkenin en önemli ve bir türlü sonuçlanamayan konularının başında gelmektedir.

Özal döneminde Türkiye-ABD ilişkilerinde sorun yaşadığımız bir diğer konu ise Kürt sorunu olmuştur. Özal Kürt kökenli bir liderdir. Diğer yaşanan sorunlar da olduğunu gibi Kürt sorununu da önce diyalogla çözmek için çabalar harcamıştır. Özal, daha önce birçok konuda yaptığı gibi 'bir meseleyi ortaya atıp, daha sonra tartıştırmak' yöntemini Kürt sorununda da yaparak toplumun nabzını tutmaya çalışmıştır. Özal, terör sorunu ve Kürt sorununu her zaman ayrı tuttuğunu da sıkça ifade etmiştir. Özal, Kürt sorununun çözümü için GAP televizyonundan Kürtçe yayın başlatmıştır. Kürtler'in yoğun olarak yaşadığı Güneydoğu Anadolu bölgesindeki ekonomik şartların iyileşmesi adına GAP projesini hayata geçirmiştir. GAP projesi Kürt sorunun aşılmasındaki en önemli projelerin başında gelmiştir.

80'li yılların sonlarına doğru ABD ile ilişkilerde bu kez hem ABD yönetimlerince hem de Kongresi'nce yapılan açıklamalar ve yayınlanan raporlarda gündeme gelen 'Kürt

sorunu' nedeniyle Türkiye-ABD ilişkilerinde siyasal nitelikli sorunlar ortaya çıkmıştır. Ayrıca ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yıllık insan hakları raporunda ABD'nin Türkiye'deki Kürtler'le ne denli yakından ilgilendiği bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu raporun insan hakları raporu olmasından ziyade Türkiye'ye Kürt sorunu hakkında uyarı niteliğinde bir rapor olduğu görülmektedir.

Özal tüm iyi niyeti ve uzlaşmacı adımlarıyla Kürt sorununu çözmeye çalışmıştır. Kendisi, tarihsel bir sorun olan bu konunun demokrasi ve diyalog yoluyla çözüleceğine inanmıştır. İç siyasette ciddi tepkiler görmesine rağmen Kürt sorununun çözümü için cesur ve radikal kararlar almıştır. Özal döneminde Kürt sorununda belli bir aşama kaydedilmesine rağmen, Osmanlı'dan bu yana ülkemizde sorun olan Kürt sorunu ne yazık ki tamamen ortadan kaldırılamamıştır. PKK eylemlerinin başlamasıyla da Kürt sorunu başka bir karmaşıklığa girmiştir. Özal, Kürt sorununu ABD'nin de desteğini alarak çözmek istemiş olsa da, ABD ve en yakın müttefiki olan İsrail'in bölgedeki uzun vadeli stratejileri ve çıkarları doğrultusunda bırakın ABD'nin Türkiye'ye destek olmasını, bu sorunda Türkiye'nin aleyhine adımlar attığı ortadadır. Kürt sorunu günümüzde de Türkiye-ABD ilişkilerinde sorun teşkil etmeye devam etmektedir.

Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlık görevi 3,5 yıl sürmüştür. Özal, zamansız vefatı nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti'nin görev süresi en kısa Cumhurbaşkanı olmuştur. Özal bu süreçte iki ABD Başkanı ile birlikte çalışmıştır. Bunlar Cumhuriyetçi George W. Bush ve Demokrat Bill Clinton'dır. Özal, bu süreçte en fazla George W. Bush ile diyalog ve samimi ilişkiler kurmuştur. Vefatı nedeniyle Bill Clinton ile fazla diyalog kuracak zamanı olmamıştır. Özal'ın 3,5 yıllık Cumhurbaşkanlığı döneminde toplamda 5 Dışişleri Bakanı ile birlikte çalışması, Başbakanlık dönemden bu yana muhalefetin eleştirilere konu olan 'Özal, hem Cumhurbaşkanı hem Dışişleri Bakanı görevini yürütüyor' sözlerini bir kez daha gündeme getirmiştir.

Özal, 3,5 yıllık Cumhurbaşkanlığı döneminde 5 kez ABD'ye gidip çeşitli temaslarda bulunmuştur. Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturduktan sonra ilk yurt dışı ziyaretini ABD'ye yapmış olması Özal'ın ABD'ye ne denli önem verdiğini göstermektedir. Özal'ın ABD ziyaretlerinde gündeminde ekonomi başta olmak üzere geçmişten kalan sorunlar olan Kıbrıs ve Kürt sorunu, Ermeni soykırım iddiaları, Ortadoğu gibi birçok konu başlığı olmuştur. Özal ABD ziyaretlerine kalabalık bir iş adamı heyetiyle gitmiş, ABD'deki çeşitli TV, radyo ve konferanslarda konuşmalar yapmıştır. Özal aynı

zamanda geçmişteki rahatsızlıkları nedeniyle ABD’de rutin sağlık kontrollerinden de geçmiştir.

Özal’ın Cumhurbaşkanlığı görevindeki en önemli ziyareti Camp David olmuştur. Camp David’in Türkiye-ABD ilişkilerinde özel bir yerinin olduğu söylenebilir. Camp David, ABD Başkanları’nın özel misafirlerini ağırladığı bir yerdir. Günümüze kadar Camp David’e Türkiye’den davet edilen tek isim Turgut Özal olmuştur. Dönemin ABD Başkanı George W. Bush’un Camp David gibi çok özel konuklarının ağırlandığı bir yere Turgut Özal’ı davet etmesi, ABD’nin nezdinde Özal’ın ne kadar önemli olduğunun bir göstergesi olmuştur. Camp David görüşmesini çok daha önemli kılan noktalar ise bu görüşmenin, Körfez Krizi ve Özal’ın SSCB ziyaretinden sonra gerçekleşmiş olmasıdır. Aynı zamanda Turgut Özal’ın Camp David’i kapsayan ABD ziyaretinin 11 gün sürmüş olması da, Özal’ın ABD’ye de ne denli önem verdiğini bir kez daha göstermiştir.

Özal’ın Camp David’teki amaçlarından bir tanesi Türkiye-ABD arasında stratejik işbirliği mutabakatına varmak olmuştur. Özal’a göre Türkiye, ABD’nin stratejik ortağı olmalıydı. Stratejik ortaklık gerçekleştiğinde, ABD bölgemizde önemli bir girişimde bulunmadan önce Türkiye’ye danışacak; aynı şekilde Türkiye de bölgesel girişimlerde bulunmadan önce ABD ile istişare edecekti. Bu sayede Türkiye, ABD desteğini alarak uluslararası arenada sorunları daha rahat bir şekilde çözebilecek, ABD ise bölgede güvenebileceği güçlü bir müttefik kazanacaktı. Camp David görüşmesinde bu konularda kısmen mutabakat sağlanmış, Özal Türkiye-ABD ilişkileri açısından umutlu bir şekilde Türkiye’ye dönmüştür.

George W. Bush’un Türkiye ziyareti de Türkiye-ABD ilişkileri açısından önemli bir gelişme olmuştur. George W. Bush’un Türkiye’ye yapmış olduğu ziyareti daha çok önemli kılan ise Özal’ın Camp David’e ağırlandıktan 4 ay sonra gerçekleşmiş olmasıdır. Ayrıca bu ziyaretin Türkiye’yi en son ziyaret eden ABD Başkanı olan Dwight Eisenhower’ın gerçekleştirdiği ziyaretin üzerinden 32 yıl gibi uzun bir süre sonra gerçekleşmiş olması, ABD’nin o dönemler Özal’a ve Türkiye’ye verdiği önemi göstermektedir.

Özal’ın Cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye-ABD ilişkilerinde ekonomik olarak faydalı çıktığımız konu tekstil kotaları konusu olmuştur. Özal, tekstilde ABD ve Avrupa’nın koyduğu kotaların arttırılması için çok çaba göstermiştir. Çünkü ABD ve

Avrupa, tekstil ihracatımız açısından son derece önemli bir pazardı. Özal'ın çok hassas bir diplomasi yürütmesi ve dönemin ABD Başkanı George W. Bush ile kişisel samimiyeti sonucunda Türkiye-ABD arasındaki tekstil kotaları sorunu ortadan kaldırılmış ve ABD'deki kotalar %100 arttırılmıştır. Özal aynı zamanda ABD'nin referansıya da Avrupa'daki ülkemize uyguladığı kotaları da %33 oranında arttırmayı başarmıştır.

Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı görevi süresince dış politikada ve ABD ile ilişkilerdeki en önemli olay Körfez Krizi olmuştur. Özal, Cumhurbaşkanı olduktan kısa bir süre sonra Körfez Krizi'ni önünde bulmuştur. Körfez Krizi, ülkemizi jeopolitik açıdan ilgilendirmekteydi. Çünkü Irak sınır komşumuzdu. ABD için Ortadoğu bölgesi stratejik açıdan çok önemli bir öneme sahipti. ABD o dönemde Irak'a Büyükelçi olarak en güvendiği ve bölgeyi çok iyi bilen diplomat April Catherine Glaspie'yi göndermiştir. ABD, Ortadoğu'da yaşanan her olaya müdahil oluyor; bu da dış politikada ABD ile yakın ilişkiler sürdürmek isteyen Özal liderliğindeki Türkiye'yi ister istemez işin içine çekiyordu. Ortadoğu bölgesi petrol açısından çok zengindi. Dünya petrol rezervlerinin yaklaşık üçte biri bu bölgedeydi. Bu durum ekonomik anlamda komşusu olarak Türkiye'yi ilgilendirdiği kadar ABD ve tüm dünyayı ilgilendirmekteydi.

Turgut Özal, Irak lideri Saddam Hüseyin'inden hoşlanmadığını sıkça ifade etmiştir. Özal, Türkiye'nin bölgede söz sahibi olmasını ve ülkemizin gücünün daha da artmasını istiyordu. Özal bu amacına karşılık Saddam Hüseyin yönetimdeki Irak'ın Türkiye'ye karşı sorunlar çıkaracağını düşünmekteydi. Özal, Saddam Hüseyin'in Arap dünyasının lideri olması istemiyordu. Zira böyle bir durumun olması halinde, petrol zengini büyük bir bölge Saddam Hüseyin'in kontrolü altına girecekti. Özal bu durumun Türkiye için gelecekte büyük bir tehdit olacağını düşünmekteydi.

Yukarıdaki düşünceler ışığında Özal, Körfez Savaşı sırasında muhalefetin, kamuoyunun hatta kendi partisinin milletvekilleri tarafından eleştirilse de ABD'nin yanında olmuştur. Aynı zamanda Özal'ın Körfez Krizi politikalarını yanlış bulan dönemin Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay istifa etmiştir. Aynı zamanda dönemin Dışişleri Bakanı Ali Bozer'in de Körfez Savaşı sırasında Özal'a yetki verilmesine taktik olarak karşı çıktığını söyleyebiliriz. Bundan sonraki süreçte Ali Bozer'in istifası da önemli bir gelişme olmuştur. Özal'ın bu tercihi maalesef hedeflenen sonuçları doğurmamış, hatta Ortadoğu'daki gelişmeler Özal'ın hedeflediğinin tam tersi bir şekilde gerçekleşmiştir. Dış politikada bazen risk almak gerekebilir. Lakin Türkiye'nin Körfez

Savaşı'nda aldığı risk bir hayli fazla olmuştur. Özal, ABD'nin Bağdat'a kadar girip Saddam Hüseyin'i devireceğini düşünmekteydi. Böylece daha sonra şekillenecek bölgede Türkiye güçlü bir şekilde yerini alacak ve ekonomi, siyaset ve güvenlikle ilgili konularda avantaj elde edecekti. Lakin ABD, Bağdat'a çok yaklaşmasına rağmen devam etmedi. ABD, Türkiye'yi ve Özal'ı yarı yolda bırakmıştı. Bu durum Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerini yeniden gözden geçirme gerekliliğini bir kez daha ortaya koymuştur.

Körfez Savaşı'ndaki yanlış adımlarımız, daha sonra Çekiç Güç konusunu gündeme getirmiştir. Körfez Savaşı'nın bitmesiyle Irak'ın güneyinde bulunan Şii'ler ve kuzey doğusunda bulunan Kürtler, ABD'nin de desteğini alarak Saddam Hüseyin'i devirmek için ayaklanma çıkarmışlardır. Saddam Hüseyin, ayaklanan gruplara saldırmış ve saldırıdan kaçan binlerce kişi Türkiye sınırına göç etmiştir. Türkiye, sınırlarına yığılan mültecilere yardım yapılması ve onları yurtlarına güvenli bir şekilde dönmelerini sağlamak amacıyla başta ABD olmak üzere birçok ülkeye çağrıda bulunmuştur. Çünkü bu duruma çare bulunmadığı takdirde ilerleyen dönemlerde Türkiye için güvenlik zafiyeti oluşacaktı. Özal'ın çağrısına ABD de destek olmuş ve BM Kararıyla mültecilere yardım yapılmasına karar verilmiştir.

BM Kararı doğrultusunda yardım faaliyetlerinin istenilen sonuca ulaşmaması karşısında belirli şartlar dahilinde ABD yardım çabalarını genişletmek üzere ve ABD personelinin ülkemizde faaliyet göstermesine olanak verecek şekilde 30 gün süreli 'Huzur Harekatı' başlatılmış ve harekat iki kez 30 gün süreyle uzatılmıştı. Çekiç Güç harekatı adıyla bilinen bu adım, ABD'nin de girişimleriyle ülkemizin güvenliğine zarar vermiştir. Çekiç Güç'ün sonucu Kuzey Irak'ta ortaya çıkan otorite boşluğunu PKK terör örgütü doldurmuştur. PKK o dönemlerde Türkiye'de terör eylemlerini arttırmıştır.

Özal, bölgede bazı konuların yolunda gitmediğini Eşref Bitlis Paşa'nın raporlarıyla öğrenmiş olsa da geç kalmıştır. Özal bundan sonraki süreçte Kürt liderler Barzani ve Talabani'ye kırmızı pasaport vererek bu sorunu diyalog yoluyla çözmeye çalışmışsa da istediği sonucu alamamıştır. Özal'ın bölgede hayal ettikleri ve hedefledikleri, Körfez Savaşı'nda olduğu gibi Çekiç Güç konusunda da gerçekleşmemiştir.

Turgut Özal, Orta Asya devletlerine her zaman çok büyük önem vermiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya Devletleri olan ülkeleri ilk kez tanıyan ülke

Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye olmuştur. Bölgedeki zengin doğal kaynaklar ve bölgenin stratejik konumu, ABD'nin bölgeye olan ilgisini arttırmıştır. Türkiye ve ABD, her iki ülke için de için önemli olan Orta Asya bölgesi konusunda aralarında sıkıntı yaşamamışlardır. Orta Asya Devletleri'nin büyük bir çoğunluğu Türkiye'yi rol model almaktadır. ABD'de de Orta Asya Devletleri'nin Türkiye'ye ilgisi ve samimiyeti bilinmektedir. ABD, Orta Asya Devletleri'ne yönelik atacağı her adımda Türkiye'nin de desteğinin çok önemli olduğunun farkındadır. Bu durum da Turgut Özal'ın sıkça ifadelerinde kullandığı Türkiye'nin jeopolitik önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Turgut Özal, dünyanın küreselleşen bir ekonomik sürece evrileceğini çağdaşlarına göre önceden tespit etmiş, öngörmüş bir liderdir. Bu anlamda kendisi küreselleşmenin şekillenmesinde rol almış bir lider olmuştur. Turgut Özal geçmişi değil, geleceği düşündü. Ülkemizin geleceği için de ABD'ye yakın durmayı tercih etmiştir.

Türkiye, Turgut Özal'a kadar, ABD açısından Soğuk Savaş denklemi içerisinde Ruslar'a karşı bir ön karakol ve bir NATO müttefiki durumundayken, Özal'dan sonra Balkanlar, Ortadoğu, Yakındoğu ve İslam dünyası içerisinde yakın ve üst düzey ilişkiler geliştirdiği stratejik bir ortak haline gelmiştir. Turgut Özal, nevi şahsına münasir kişisel özellikleri nedeniyle ABD Başkanları dahil çağdaşı olan tüm dünya liderleri ile geliştirdiği yakın ve sıcak insani ilişkiler çerçevesinde resmi, katı, sınırlı klasik dogmatik dil ve görüşmelerin dışına çıkarak arka kapı diplomasisini ülke çıkarları açısından yoğun bir şekilde kullanmıştır.

Dış politikada “önce ekonomi” diyen Özal için ABD ile ilişkilerde de öncelik hep ekonomide olmuş, ancak Özal'ın bu yöndeki tüm çabalarına karşılık yaklaşık 10 yıllık liderliği dönemi boyunca siyasi sorunların gölgesinden kurtulamayan ikili ilişkilerde ekonomik konularda Özal'ın beklentileri doğrultusunda bir ilerleme kaydedilememiştir. Bütün bu süreç içerisinde zaman zaman Özal tarafından ABD'ye karşı sert eleştiriler gerçekleştirilmiş ve şikayetler dile getirilmiş olsa da Özal dönemi boyunca ilişkilerin genel seyrine bakıldığında Özal hükümetleri tarafından iki ülkenin yakın ilişkilere sahip iki stratejik ortak oldukları izleniminin verilmesine çalışıldığı görülmüştür. Bunun en önemli sebebi de Özal'ın her şeye rağmen ABD'den vazgeçmek istememesidir.

Özal döneminde kronikleşen tarihsel konular olan Kıbrıs sorunu, Ermeni soykırım iddiaları gibi konular Türkiye-ABD ilişkileri önünde ciddi sorunlar teşkil etmiştir. Özal bu sorunları aşmak için çok büyük bir çaba harcamış olsa da bu sorunları yumuşatmaktan öte bir sonuç alamamıştır. Türkiye-ABD ilişkileri açısından önemli olan konularda ABD Kongresi'nin engeli ile karşılaşan Özal, bu engelleri aşmak için elinden geleni yapmış olsa da ABD'de bulunan Yahudi, Rum ve Ermeni lobilerinin güç birliği karşısında istenilen sonucu alamamıştır. Özal, bölge ve ülke konjonktürü açısından ABD desteğini kendisine kaldıraç olarak kullanmak, aynı zamanda Türkiye'nin bölgesel çıkarlarını ABD çıkarları ile uyumlu kılmak istemiş olsa da bu hedefine tam anlamıyla ulaşamamıştır. Özal'ın ABD'ye attığı adımlar ABD nezdinde Özal'ın istediği ve hayal ettiği şekilde karşılık bulamamıştır.

Turgut Özal'ın vefatı, ABD medyasında geniş yer bulmuştur. The Washington Post gazetesi "Batının Dostu Türkiye Cumhurbaşkanı Öldü", The Wall Street Journal gazetesi "Modern Atatürk Özal, bir ulusun konumunu sadece içte değil, uluslar arası alanda değiştirme yeteneğine sahip önder liderlerden birisiydi" ve Newsweek dergisi de "Türkiye Devrim Ustasını Kaybetti" başlıklarıyla Özal'ın vefatını kamuoyuyla paylaşmışlardır. Bu gazete ve dergi başlıklarından da anlaşılacağı gibi Turgut Özal'ın ABD kamuoyu ve medyasına bıraktığı iz, çağdaşı olan birçok dünya liderinden daha fazla olumlu olmuştur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akfırat, F. (2004). *“Kukla Devlet, ABD Kürdistan’ı Nasıl Kurdu”*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akgönenç, (2010). *“Türkiye’nin AB Stratejisi”*. (2. Basım). Ankara: Mobil Yayınları.
- Arı, T. (2015). *“Amerika’da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika: Türk, Yunan, Ermeni, İsrail ve Arap Lobilerininin ABD’nin Dış Politikasına Etkileri”*. (5. Baskı). Bursa: Dora Yayınevi.
- Armaoğlu, F. (2004). *“20. Yüzyıl Siyasi Tarihi”* (Cilt: 1-2: 1914-1995). Ankara: Alkım Yayınevi.
- _____ (2017). *“Türk Amerikan İlişkileri 1919-1997”* (1. Baskı). İstanbul: Kronik Kitap.
- Ataöv, T. (1969). *“Amerika, NATO ve Türkiye”* (2. Basım). Ankara: Aydınlik Yayınevi.
- Bağcı, H. (1990). *“DP Dönemi Dış Politikası”*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Balcı, A. (2017). *“Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar”*, (1. Basım). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Barlas, M. (1994). *“Turgut Özal’ın anıları”*. İstanbul: Sabah Kitapları.
- “Başbakan Turgut Özal’ın ABD Ziyareti”*, Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, s.8, 11, 16, 18. Ankara 1985.
- Birand, M. A. (2005). *“31 Temmuz 1959’dan 17 Aralık 2004’e: Türkiye’nin Büyük Avrupa Kavgası”*, İstanbul: Doğan Kitap.
- _____ ve S. Yalçın (2001). *“The Özal, Bir Davanın Öyküsü”* İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Bozkurt, V. (1992). *“Türkiye ve Avrupa Topluluğu”*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- _____ (2001). *“Avrupa Birliği ve Türkiye”*, Bursa: Vipaş A.Ş. Yay.
- Brzezinski, (2005). *“Büyük Satranç Tahtası: Amerika’nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri”*, İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Çandar, C. (1994). *“Değişmekte Olan Dünyada Türkiye’nin Bağımsızlığını Kazanan Yeni Türk Cumhuriyetlerle İlişkileri, Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye”*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- De Conde, A. (1971). *“A History of American Foreign Policy”*. New York: Charles Scribner’s Sons.

- Duman, Z. (2010). *“Türkiye’de liberal-muhafazakar siyaset ve Turgut Özal”*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Erdoğan, M. (2011). *“Bizi Kürtler Özgürleştirecek”* (1. Baskı). Ankara: Orion Kitapevi Yayınları.
- Ertosun, E. (2015) (Ed.) *Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal’ın Dış Politikasını Anlamak*, Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları.
- Felming, D. F. (1961). *“The Cold War and Its Origins: 1917-1960”* (Vol. 1). New York: Doubleday.
- Gökmen, Y. (1992). *“Özal Sendromu”* (2. Baskı). Ankara: Verso Yayınları.
- Gözen, R. (2016) (Ed.) *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güner, E. (2003). *“Özallı Yıllarım: Başdanışman Engin Güner Anlatıyor”*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Gürsoy, Y. (2012). *“Türkiye’de Sivil Asker İlişkilerinin Dönüşümü”*, (1. Baskı). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hogan, M. (1983). *“The Marshall Plan: America, Britain and the Reconstruction of Western Europe 1947-1952”*. New York: Cambridge University Press.
- Keçeciler, M. (2014). *“Merkez Siyasetin Perde Arkası”*, İstanbul: Hayykitap.
- Lefebre, M. (2005). *“Amerikan Dış Politikası”*, (İ. Yerguz, Çev.), İletişim Yayınları.
- McGhee, G. (1992). *“ABD - Türkiye - NATO - Ortadoğu”*, (B. D. Çorakçı, Çev.). (1. Baskı). İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Necatigil, Z. M. (1993). *“The Cyprus Question and the Turkish Position in International Law”*. (2. Ed.). Oxford University Press.
- Oran, B. (1998). *“Kalkık Horoz Çekiç Güç ve Kürt Devleti”* Ankara: Bilgi Yay.
- _____ (Ed.) (2018). *“Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar”*. Cilt I.1919-1980, İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____ (Ed.) (2018a). *“Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar”*. Cilt II. 1980-2001, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öke, M. K. (1990). *“Unutulan Savaşın Kronolojisi-Kore 1950-1953”* (1. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Özal, T. (1993). *“Değişim Belgeleri 1979-1992”*. İstanbul: Kazancı Matbaacılık.
- Özata, M. (2017). *“Türk-Amerikan İlişkileri (1971-1984): Amerikan Belgeleriyle Stratejik Müttefikliğin Buhran Yılları”* (1. Baskı). İstanbul: İdeal kültür&yayıncılık.
- Özdemir, H. (2014). *“Turgut Özal-Biyografi”* (1. Baskı). İstanbul: Doğan Kitap.

- Özsoy, O. (1994). “*Ünlülerin Turgut Özal’la Hatıraları*”, İstanbul: Türdav Yayınevi.
- Rustow, D. A. (1987). “*Turkey: America’s Forgotten Ally*”. New York: Council on Foreign Relations.
- Sander, O. (2016). “*Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*”. İstanbul: İmge Yayınevi.
- Sezgin, Y. (1995). “*Kore Savaşına Girişimizin Türk Dış Politikasına Etkisi*” (Temmuz-Ekim 1950, Ankara.
- Şenyuva, Ö. ve Ç. Üstün (2013). “*NATO-Türkiye İlişkileri: Türkiye Kamuoyu ve Elit Algıları*” (Ed. Mustafa Aydın), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tekeli, İ ve S. İlkin (2000). “*Türkiye ve Avrupa Birliği 3, Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa’ya Türkiye’nin Yaklaşımı*”, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Toruntay, N. (1994). “*Orgeneral Toruntay’ın Anıları*” (3. Baskı). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Tuncer, H. (2015). “*Özal’ın Dış Politikası (1098-1989)*”. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Türkmen, F. (2012). “*Kırılğan İttifaktan Model Ortaklığa Türkiye ABD İlişkileri*”, İstanbul: Timaş Yayınları.
- “*Türkiye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*”, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul: 1994.
- Ulugay, O. (1984). “*24 Ocak Deneyimi Üzerine*”. İstanbul: Hil Yayınları.
- Uslu, N. (2000). “*Türk Amerikan İlişkileri*”. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Yamak, K. (2006). “*Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*” (2. Baskı). İstanbul: Doğan Kitap.
- Yavuz, T. (2013). “*Özal’ın Mirası: Anlarıyla Ekrem Pakdemirli*”. İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Yavuzalp, E. (1996). “*Liderlerimiz ve Dış Politika*”. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Yazıcı, T. (1963). “*Kore Birinci Türk Tugayında Hatıralarım*”. İstanbul: Ülkü Basımevi.
- Yılmaz, S. (2017). “*Türkiye’deki Amerika: İkili İlişkiler ve ABD’nin Örtülü Operasyonları*” (2. Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Makaleler

- Akbay, E. (1994). Özsoy, O. (Ed.) “*Ünlülerin Turgut Özal’la Hatıraları*” içinde (s. 99) İstanbul: Türdav.
- Aykan, M. B. (1996). Turkish Perspectives on Turkish-US Relations concerning Persian Gulf Security in the Post-Cold War Era: 1989-1995, *Middle East Journal*, 50 (3) (Summer), 344-358.

- Bozkurt, V. (1992). *Türkiye ve Avrupa Topluluğu*, İstanbul: Ağaç Yay.
- _____ (2001). Geleceğin Toplumu, Dönüşümcü Liderlik ve Turgut Özal. İhsan Sezal ve İhsan Dağı (Ed.), *Kim bu Özal?, Siyaset, İktisat, Zihniyet*, İstanbul: Boyut Yayınları.
- Brown, C. S. (2008), The One Coalition They Craved to Join: Turkey in the Korean War, *Review of International Studies*, 34 (1), 89-108.
- Bulut, S. (2018). “38. Eylemde Güç Mücadelesi: Kore Savaşı ve Türkiye’deki Tezahürleri”, *Mavi Atlas*, 6 (1), 185-204.
- Burchill, S. “Liberalism”, Scott Burchill et.al. (der.), *Theories of International Relations*, Basingstone, Hampshire ve New York, Palgrave MacMillan, 2005, 57.
- Clogg, R. (1980). The Troubled Alliance: Greece and Turkey, R. Clogg (Ed.), *Greece in the 1980s*, New York.
- Çelikkol, O. (2015). Ermeni “Soykırım” İddiaları, Amerikan Kongresi ve Türkiye, *Bilge Strateji*, 7 (13), 19-32.
- Danforth, N. (2018). Ideology and Pragmatism in Turkish Foreign Policy: From Atatürk to the AKP, *Turkish Policy Quarterly*, 7(3), Fall, pp. 83-95.
- Dedeoğlu, B. (1987). Milletlerarası Hukuk ve Özel Hukuk Bülteni, *Dergipark*, 7(2), 127-130.
- Erhan, Ç. (2004). ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül’ün Etkileri, *UI Dergisi*, 1(3) Güz, 123-150.
- _____ (2018). “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980* (3. Baskı) İstanbul: İletişim Yayınları, sf. 522-576.
- _____ (2018). “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980* (3. Baskı) İstanbul: İletişim Yayınları, sf. 681-716.
- _____ ve Kürkçüoğlu (2018a). Ortadoğu ile İlişkiler, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001* içinde 124-158. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gençkaya, Ö. F. (2016). Turgut Özal’ın Güneydoğu ve Kürt Sorununa Bakışı, İ. Sezal ve İ. Dağı (Ed.), *Özal’lı Yıllar: Siyaset, İktisat, Zihniyet* (2. Baskı) içinde (77-118), Beta Yayınevi.
- Gönlübol, M. (2014). 1945-1965 Dönemi. M. Gönlübol (Ed.), *Olaylarla Türk Dış Politikası: 1919-1995* içinde (191-484), (1. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Keskin, F. (2018). ABD ve NATO’yla İlişkiler, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980* içinde (527). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karabulut, U. (2007). Anavatan Partisi İktidarının İlk Yıllarında Türkiye-Avrupa

Ekonomik Topluluğu İlişkileri ve Türkiye'nin AET'ye Tam Üyelik Başvurusu, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VI/14, (Bahar).

_____ (2011). 12 Eylül Döneminden Gümrük Birliği Üyelğine Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin Avrupa Birliği Politikalarına Genel Bir Bakış, *Belgi Dergisi*, 1(1), 73-85.

Nash, H. T. (1973). *American Foreign Policy: Response to A Sense of Threat*. Illinois: The Dorsey Press.

Önal, T. ve A. Özdağ (2016). Körfez Savaşı ve Türk Dış Politikasına Etkileri, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(16), Fall, 53-70.

Rumer, B. (2002). The Powers in Central Asia, *Survival*, (44, 3), Sonbahar.

Sambuk, G. (1963). Foreign Policy and the Stationing of American Forces Abroad, *The Journal of Politics*, 25 (3), August, 472-488.

Taşkıran C. (1995). İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk-İngiliz İlişkileri, *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı: 39 (Ağustos), 5.

Türkman, S. (2014). *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies*, XIV(2) (Kış), 131-148.

Türkmen, F. (2009). Turkish-American Relations: A Challenging Transition, *Turkish Studies*, 10(1), 109-129.

Uslu, N. (1997). The Cooperation Amid Problems: Turkish-American Relations in the 1980s. *The Turkish Yearbook*, Vol. XXVII, 13-19.

Uzgel, İ. (2018a), "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001 içinde* (243-325). (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

_____ (2018a). 1980-90: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2-ABD ve NATO ile İlişkiler, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001 içinde* (34-82). (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ülman, A. H. (1961). *İkinci Cihan Savaşı'nın Başından Truman Doktrini'ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Yazıcıoğlu, M. S. (2016). Özal'ın İslam Anlayışı ve Dini Özgürlükler, İhsan Sezal ve İhsan Dağı (Ed.), *Özallı Yıllar: Siyaset, İktisat, Zihniyet*, Beta Yayınevi, 159-177.

Gazeteler

Cumhuriyet, 19.07.1974

Hürriyet, 28.10.1985

Resmi Gazete, Sayı:18262, 25 Aralık 1983, 7.

The New York Times, 1957, 8:4.

“ABD Savunma Bakan Yardımcısı Perle: Doğusundaki Boşluğu Türkiye Doldurmalı”, (4 Ekim 1984). *Cumhuriyet*, 1,11.

“ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi Kararından: Türkiye, 2500 Yıllık Ermeni Yurdu...”. (14 Eylül 1984). *Cumhuriyet*, 8.

“ABD: Limni Konusunda Taraf Tutmuyoruz”. (25 Mayıs 1986). *Tercüman*, 12.

“Anlaşma Değil Vaad”. (18 Mart 1987). *Tercüman*, 4.

“Amerikan Gazetesi Türkiye’de Haşhaş Ekilen Bölgelerin Bombardıman Edilmesini İstedi” (10.07.1974), *Tercüman*, 7.

“Canan Barlas’ın Özal’la Söyleşisi”. (25 Mart 1985). *Güneş*, 9.

“Greece and Turkey Alert Forces As Tension Builds On Oil Search”. (28 March 1987). *The New York Times*, 1.

“Hep Aynı ABD”. (13 Şubat 1988). *Tercüman*, 1,4.

“Özal: ABD ile Problem Var”. (2 Ekim 1985). *Cumhuriyet*, 1,10.

“Özal’ın Geri Adımı: Başta Heyecanlandım”, (28 Eylül 1984). *Cumhuriyet*, 1.

“Soykırım Tasarısı ABD’de Oylanıyor”. (21 Mayıs 1985). *Cumhuriyet*, 1, 6.

“Taha Akyol’un Cumhurbaşkanı Turgut Özal’la yaptığı söyleşi”. (19 Ağustos 1992). *Milliyet*.

“Uğur Dündar’ın Özal’la Röportajı”, (23 Mart 1989). *Hürriyet*, 22.

“Zirvede Kürtçe Kavgası”. (22 Nisan 1992). *Milliyet*.

Akyol, T. (23 Mayıs 1986). “ABD Dostluğu ve Limni”. *Tercüman*. 1, 12.

Sirmen, M. (23 Mart 1984). “Başbakanla Seçim Dışı Bir Söyleşi”. *Güneş*. 1, 7.

Sürekli Yayınlar:

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı: 5, Ankara, Dışişleri Bakanlığı Basımevi, Mayıs 1984, s.81.

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı: 11, Ankara, Dışişleri Bakanlığı Basımevi, Kasım 1984, s.70-71.

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı: 16, Ankara, Dışişleri Bakanlığı Basımevi, Nisan 1985, s.73.

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı: 8, Ankara, Dışişleri Bakanlığı Basımevi, Ağustos 1984, s.88-89.

- Dışışleri Bakanlığı Belleteni Sayı: 21. Ankara, Dışışleri Bakanlığı Basımevi, 1985, s. 94-95.
- Dışışleri Bakanlığı Belleteni, Sayı: 1, Ankara, Dışışleri Bakanlığı Basımevi, Ocak 1984, s.42-43.
- Dışışleri Bakanlığı Belleteni, Sayı: 9, Ankara, Dışışleri Bakanlığı Basımevi, Eylül 1984, s. 86.
- Dışışleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:10, Ankara, Dışışleri Bakanlığı Basımevi, Ekim 1984, s.51.
- Dışışleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:1, Ankara, Dışışleri Bakanlığı Basımevi, Ocak 1984, s. 31.
- Dışışleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:3, Ankara, Dışışleri Bakanlığı Basımevi, Mart 1984, s.86.
- Dışışleri Bakanlığı Belleteni, Ankara, Dışışleri Bakanlığı Basımevi, 1966, s. 103-110.

Turgut Özal'ın Konuşmaları

- Özal, T. (1991). “Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın “21. Asır Türklerin Asrı Olacak” Konulu Konuşmaları”, (22 Mayıs 1991). Bursa- Çelik Palas.
- Özal, T. (1992). “Dicle Üniversitesi'nin 1992-1993 Eğitim-Öğretim Yılı'nın Açılış Töreni'nde Yaptıkları Konuşmaları”. 1992: 7.
- Özal, T. (1981). *II. İzmir İktisat Kongresi Konuşması*
- Özal, T. (1986a): “Başbakan Turgut Özal'ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları” 13.12.1985–12.12.1986. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Özal, T. (1987). “TBMM Anavatan Partisi Grup Genel Kurulu Toplantısında Yaptığı Konuşma” (7 Nisan). Ankara: Gaye Matbaacılık.
- Özal, T. (1992). “Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 3. İzmir İktisat Kongresi'ndeki Konuşmaları” 4-7 Haziran 1992. <https://www.trtarsiv.com/izle/100372/3-izmir-iktisat-kongresi-1-parca-37dk>.
- Özal, T. (1988). “Başbakan Turgut Özal'ın Yurtdışı Temaslarındaki Konuşmaları”: 13.12.1987-12.12.1988, ss. 29, 53, 54. Ankara: Başbakanlık.
- Özal, T. (1988a). “Başbakan Turgut Özal'ın Yurtdışı Temaslarındaki Konuşmalar”ı: 13.12.1987-12.12.1988, s.131. Ankara: Başbakanlık.
- Özal, T. (1986a). “Başbakan Turgut Özal'ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları 13.12.1985–12.12.1986”. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Özal, T. (1987). “Başbakan Turgut Özal'ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları 13.12.1986–12.12.1987” Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Özal, T. (1989a). “Başbakan Turgut Özal’ın TBMM Grup-MKYK ve Siyasi Konuşmaları 13.12.1988–31.10.1989” Ankara: Başbakanlık Basımevi.

“Ölümünün 54. Yılında Atatürk’ü Anma Toplantısı” içinde Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal’ın Yaptığı Konuşma, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 25, Cilt: IX, Kasım 1992, ss. 1-5.

Tezler

Yelice, G. (2007). “20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekatını Hazırlayan Koşullar”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Bölme, S. M. (2010). “ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Güçlü, N. (2015). “Avrupa Birliği’ne Giden Süreçte Turgut Özal Dönemi Türkiye’nin AET Politikası”, Yüksek Lisans Tezi, Gediz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

İnternet Kaynakları

http://www.tccb.go.tr/sayfa/cumhurbaskanlarimiz/turgut_ozal/, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2018.

<http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1950-1977/izmir.pdf>, Erişim Tarihi: 18 Şubat 2018.

<https://www.turkedebiyati.org/demokrasi-nedir/>, Erişim Tarihi: 12 Ocak 2018.

https://www.youtube.com/watch?v=GWgEP-8W_BQ, Erişim Tarihi: 15 Şubat 2018.

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/04/130410_thatcher_ozal, Erişim Tarihi: 05 Mart 2019.

<https://www.turkishnews.com/tr/content/2013/04/22/margaret-thatcher-turgut-ozal-ve-acik-universite-3/>, Erişim Tarihi: 17 Şubat 2018.

<https://www.trtarsiv.com/izle/100372/3-izmir-iktisat-kongresi-1->, Erişim Tarihi: 11 Ocak 2018.

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/900238/Semra_Ozal__Turkiye_ye_laikligi__Turgut_Bey_getirdi__viski_de_icerdim__namaz_da_kilardim.html, Erişim Tarihi: 17 Şubat 2019.

<https://www.ilimvemedenyet.com/diplomasi-nedir-kokeni-ve-tarihsel-gelisimi.html>, Erişim Tarihi: 14 Şubat 2019.

http://www.muze500.com/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=121&lang=tr, Erişim Tarihi: 25 Mart 2018.

http://www.academia.edu/14301339/D%C4%B1%C5%9F_Politikada_%C3%96zall%C4%B1_Y%C4%B1llar_193-1993_s.300, Erişim Tarihi: 08 Haziran 2018.

<https://medium.com/@alibulunmaz/turkiyeyi-yeniden-kuran-toplantı-guadeloupe-zirvesi-e17d1c7e612a>, Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2018.

<http://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-seçimleri/3008>, Erişim Tarihi: 27 Haziran 2018.

<https://www.deik.org.tr/turkiye-amerika-is-konseyleri-turkiye-abd-is-konseyi>, Erişim Tarihi: 23 Şubat 2018.

<https://www.deik.org.tr/deik-deik-hakkında>, Erişim Tarihi: 23 Şubat 2019.

<http://www.amcham.org/about.html>, Erişim Tarihi: 23 Şubat 2019.

<https://www.star.com.tr/yazar/turk-tarihinin-gizli-darbecisi-brzezinski-yazi-1222064/>, Erişim Tarihi: 24 Şubat 2019.

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/693/199607439.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, Erişim Tarihi: 13 Şubat 2018.

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/693/199607439.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Anavatan Partisi parti programı önsöz), Erişim Tarihi: 13 Şubat 2018.

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/693/199607439.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Anavatan Partisi parti programı madde 1), Erişim Tarihi: 13 Şubat 2018.

<https://www.yenisafak.com/secim-1983/secim-sonuclari>, Erişim Tarihi: 27 Haziran 2018.

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/zor-zamanlarda-kapiyi-koc-acti-29206842>, Erişim Tarihi: 30 Ocak 2019.

<https://www.deik.org.tr/turkiye-amerika-is-konseyleri-turkiye-abd-is-konseyi>, Erişim Tarihi: 23 Şubat 2019.

<https://www.deik.org.tr/deik-deik-hakkında>, Erişim Tarihi: 23 Şubat 2019.

<http://www.amcham.org/about.html>, Erişim Tarihi: 23 Şubat 2019.

http://www.mfa.gov.tr/_disisleri-bakanlari-listesi.tr.mfa, Erişim Tarihi: 05 Mayıs 2018.

<http://www.sessiztarih.net/2014/05/camp-david-neresidir.html>, Erişim Tarihi: 12 Ocak 2019.

<http://www.tgrthaber.com.tr/spor/-115393.html>, Erişim Tarihi: 15 Nisan 2018.

<https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/abd-baskanlarinin-turkiye-ziyaretleri>, Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2018.

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-irak-savasinin-uzerinden-38-yil-gecti/1261774>, Erişim Tarihi: 14 Ocak 2018.

https://www.turkcebilgi.com/cezayir_ala%C5%9Fmas%C4%B1, Erişim Tarihi: 21 Ocak 2018.

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bizi-kuveytten-kimse-cikaramaz-38541509>, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2019.

http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/02/printable/040202_irak_kronoloji.shtml, Erişim Tarihi: 15 Nisan 2018.

<http://tarih.sitesi.web.tr/korfez-savasi-ve-ozal.html>, Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2018.

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/korfez-savasinin-27-yilinda-irak-istikrari-yakalamis-degil/1032132>, Erişim Tarihi: 09 Şubat 2018.

<http://www.turkishgreek.org/iki-uelke-arasindaki-temel-sorunlar-ve- taraflarin-yaklasimlari/ege-denizi-ne-iliskin-sorunlar/k-ta-sahanl-g-n-n-saptanmas-sorunu/ege-denizi-ne-iliskin-sorunlar-1987-k-ta-sahanl-g-bunal-m>, Erişim Tarihi: 05 Nisan 2018.

<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/guzel/2012/06/28/savas-mugaltasi>, Erişim Tarihi: 17 Ocak 2019.

Letters Between Khrushchev and Kennedy,
<http://library.thinkquest.org/11046/sitroom/letters.html>, Erişim Tarihi: 28 Ocak 2019.

DP Tüzük ve Program, 1949, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/917>
Erişim Tarihi: 16.05.2018

<http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/ortadogu.htm>; Erişim Tarihi: 16.05.2018

Yılmaz, 2017, s. 156, <http://library.thinkquest.org/11046/sitroom/letters.html>; Erişim Tarihi: 28.01.2019

<http://www.patronlardunyasi.com/haber/Ozal-in-akil-hocasi-oldu/20802>; Erişim Tarihi: 18.03.2018

<http://www.tha.com.tr/turgutozal/sayfa84.htm>; Erişim Tarihi: 20.03.2018

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa>; Erişim Tarihi: 25.02.2019

<http://telaviv.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>; Erişim Tarihi: 13.06.2018

<http://www.taik.org.tr/message-of-the-chairman.php>; Erişim Tarihi: 12.04.2018

<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/cekic-gucten-kurt-referandumuna-uzanan-yol-40590297>; Erişim Tarihi: 05.Nisan.2018

https://www.ntv.com.tr/turkiye/esref-bitlisten-ozala-son-mektup,Kh57CMBp2EKPtdupFftg5g?_ref=infinite; Erişim Tarihi: 12.Ocak.2019

<https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/cemil-cicek-cekic-guc-surecini-anlatti-ozal-cekic-guce-onay-vermedi-3206613/>; Erişim Tarihi: 15.Şubat.2018

<http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>; Erişim Tarihi: 19.05.2018

www.belgenet.com/parti/program/anap-1.html, Erişim Tarihi: 07 Mart 2019.

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-09-24> (24 Eylül); Erişim Tarihi: 12.02.2019

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-09-26> (26 Eylül); Erişim Tarihi: 12.02.2019

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-09-03> (26 Eylül); Erişim Tarihi: 12.02.2019

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-10-03> (1 Ekim); Erişim Tarihi: 12.02.2019

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-09-03> (27 Eylül); Erişim Tarihi: 12.02.2019

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-09-03> (29 Eylül); Erişim Tarihi: 12.02.2019

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-09-03> (30 Eylül); Erişim Tarihi: 12.02.2019

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1991-03-03> Erişim Tarihi: 11.06.2018

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1992-04-21> (21 Nisan); Erişim Tarihi: 11.06.2018

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1992-04-29> (29 Nisan); Erişim Tarihi: 11.06.2018

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1992-04-28> (28 Nisan); Erişim Tarihi: 11.06.2018

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1992-04-28> (28 Nisan); Erişim Tarihi: 11.06.2018

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1992-04-30> (30 Nisan); Erişim Tarihi: 11.06.2018

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1993-01-26> (26 Ocak); Erişim Tarihi: 11.06.2018

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1993-01-28> (28 Ocak); Erişim Tarihi: 11.06.2018

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1993-01-30> (30 Ocak); Erişim Tarihi: 11.06.2018

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1993-02-03> (3 Şubat); Erişim Tarihi: 11.06.2018

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1993-02-08> (8 Şubat); Erişim Tarihi: 11.06.2018

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1991-07-03-21> Temmuz; Erişim Tarihi: 11.06.2018

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1991-07-03-22> Temmuz; Erişim Tarihi: 11.06.2018

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-01-03> (18 Ağustos), Erişim Tarihi: 11 Haziran 2018.

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-09-23> (23 Eylül), Erişim Tarihi: 11 Haziran 2018.

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1990-09-24> (24 Eylül), Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019.

Diğer:

American Foreign Policy Current Documents 1984, Washington, Department of State, 1986.

Birand, M. A. (Yön.), *32. Gün, Özallı Yıllar Belgeseli*, 1999.

EK 1

YÜZ YÜZE GÖRÜŞMELER

1) ENGİN GÜNER

➤ Engin Güner Kimdir?

Engin Güner, 3 Aralık 1942 tarihinde Malatya'da doğdu. Çapa İlkokulu ve İstanbul Erkek Lisesi'nde öğrenim gördü. 1966'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi'nden mezun oldu. 1968-1970 yılları arasında Milli Prodüktivite Merkezi'nde uzman sıfatıyla çalıştı. 1970-1972'de Akdeniz Gübre Sanayi ve Karadeniz Bakır İşletmeleri'nde müdürlük yapan Güner, Avrupa Konseyi'nde 18 yıl boyunca uluslararası yönetici olarak görev yaptı. Turgut Özal'ın Türkiye'nin Cumhurbaşkanı seçilerek kendisini çağırması üzerine de ülkesine geri döndü.

20 Ekim 1991'de yapılan seçimlerde de Anavatan Partisi'nden İstanbul Milletvekili seçildi. Bunun yanında Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi Başkanvekilliği ile Türk Heyeti Başkanlığı'nda çalışmalarda bulundu. Ayrıca Batı Avrupa Birliği Asamblesi üyeliği, TBMM Dışişleri Komisyonu üyeliği ve MKYK üyeliği de yaptı. 2000-2002 yılları arasında Liberal Demokrat Parti'nin genel başkan vekilliğini de yapan Engin Güner, 3 Kasım 2002 genel seçimlerinin ardından yeniden ANAP'a katılmıştır.

Sorular - Yanıtlar

➤ Turgut Özal'ın en yakın çalışma ekibinin içinde yer almış birisi olarak sizin gözünüzle Turgut Özal kimdir?

Rahmetli Turgut Özal 1961 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde matematik dersleri veriyordu. Ben de onun bir öğrencisiydim. Kendisiyle o dönemde tanıştık. Özal üniversitede ders verdiği dönem aynı zamanda Devlet Planlama Teşkilatı'nda çalışıyordu. Kendisi ile bu dönem sık sık memleket meselelerini konuşurduk ve Özal o dönemki siyasi ortama göre çok farklı şeyler söylüyordu. Çünkü 1960 darbesinin hemen sonrasındaydık. Baktım, o gün esen rüzgarların tersine Özal çok farklı şeyler söylüyor. İşte ben o zaman teşhisimi koydum. Özal, "*Mutlaka bir gün devletin başına geçecek*" diye aklımdan geçirdim.

Okulu bitirdikten sonra Avrupa'ya gittim ve orada 18 yıl kaldım. Avrupa'dayken de Özal'la temaslarımı her zaman devam ettirdim. Ben Avrupa Konseyi'ndeyken Özal bir gün danışmanlarından birini yolladı ve benimle çalışmak istediğini ilettiler. Ben de hemen kabul ettim, 1989 Aralık ayı. Hiç unutmam. Kendisinin iki yıl kadar danışmanlığını yaptım Cumhurbaşkanlığında. Aynı zamanda özel kalem müdürlüğü görevini de üstlendim. Çok yakın çalıştık kendisiyle.

Turgut Özal; sıcakkanlı, zeki, ısrarcı olmayan bir devlet adamıydı. Düşündüğü fikri karşındakine başka türlü sunardı. Herkesin fikrini çok önemserdi. Pragmatik bir liderdi. Daima yenilikten, değişimden yanaydı. İleriyi görebilen, vizyon sahibi ve karizmatik bir liderdi.

➤ **Turgut Özal göreve gelince dış politikada ne gibi hamleler yaptı?**

80 öncesi Türkiye çok yoksul ve içine kapanıktı. Turgut Özal ile birlikte 1983 yılından itibaren yürümeye ve koşmaya başladı. Özal önce ekonomiyi, dövizini halletti. Demokratikleşmeyi sağlayarak Türkiye'yi dış dünyaya açtı. Rahmetli Özal, Cumhuriyet tarihimizde görülmemiş şekilde aktif bir dış politika izledi. Cesur olması ve risk alabilmesi aktif dış politikasının önemli birer unsuru olmuştur. Dış politikada fırsatları her zaman yerinde ve zamanında değerlendirme eğilimindeydi. Bana göre Özal'ın dış politikadaki başarısının en büyük sırrı, olayları hızla analiz ederek anında karar verebilme yeteneğidir. Dış politikada ölçülü risk alma ilkesini sık sık kullanmıştır. Diğer önemli bir husus da proaktif olabilmesiydi. Güçlü, karizmatik ve vizyoner kişiliği proaktif bir dış politika izleyebilmesini kolaylaştırmaktaydı. Cumhuriyet döneminde özellikle tek parti döneminden gelen bir alışkanlıkla, dış işleri bakanlığımızın aman ona buna karışmayalım, genel eğilimi takip edelim, başımıza iş çıkmayın anlayışıyla tamamen statükocu bir yaklaşım sergilediğini düşünmekteydi. Mesela bu konuda bürokratik, kırtasiyecilik yaklaşımın İnönü'den kaynaklanıp hala süregeldiğini düşünürdü. Bu durumun Demokrat Parti zamanında olduğu gibi kısa süreli istisnaları vardı. Özal'a göre Atatürk kesinlikle statükocu değildi. Bir çok kez risk almış, aktif bir dış politika izlemişti. Ama onun tam tersine İnönü, statükocuydu. Özal ayrıca dış politikada, ülkemizin jeopolitik ve stratejik konumunun dünyada eşi benzeri bulunmaz bir değer taşıdığını düşünüyordu.

➤ **Turgut Özal'ın ABD'ye bakışı nasıldı?**

O dönemler tek süper güç ABD idi. Turgut Özal bir gün bana; "Bak Engin, biz ülke olarak her zaman zayıfın yanında olduk. Şimdi güçlünün yanında olmalıyız." derken, ABD'den bahsediyordu. Özal, ABD'den yana olmayı genel dış politika esası olarak savunmaktaydı. Özal'ın Türkiye'ye yönelik hayali tam özgür, liberal, serbest pazarının oluştuğu, insanların özgür olduğu, insan haklarına saygı duyulduğu demokratik bir sistemdi. Özal, ABD'yi yakından tanıyan bir insandı. ABD'nin özgürlük, ekonomi, hukuk ve birçok konuda ileri olduğunu görmüştü ve biliyordu. Özal, ABD'nin gelişmişlik düzeyine hayrandı. Öğrencilik yıllarında ABD'yi görmüştü. Özal, "Biz ABD'yi Baytekin çizgi romanlarındaki gibi düşünürdük." derken ABD'den çok etkilendiğini dile getirmek istemişti.

➤ **Turgut Özal döneminde ABD ile yakın diyalog kurmamızın sizce ülkemize katkısı oldu mu?**

Ülkemizin Avrupa ile gelişen ilişkilerinde ABD'nin büyük payı vardır. Özal, Avrupa ile ilişkilerimizin sürekli inişli çıkışlı olacağını bilincindeydi. 1987 yılında başvurduğu AB üyeliğinin uzun ince bir yol olduğunu ve bize insan hakları gibi bir çok konuda sorun çıkartabileceklerini, Türkiye gibi dengeleri değiştirecek bir ülkeyi AB'nin kolay sindiremeyeceğini de biliyordu. Dolayısıyla Türkiye'nin ABD ile yakınlaşması çıkarımaydı. Özal; ABD ile tartışarak bir yere gelemezsin düşüncesindeydi. ABD ile menfaat ilişkisi kurarak ülkemize fayda sağlamak niyetindeydi. Özal aynı zamanda ABD'yi kullanarak hem batı hem de doğu ilişkilerini düzeltilti.

O dönem iki ülke arasında tekstil kotaları sorunu vardı. O sorun da Özal'ın hamleleriyle aşılmış oldu. Özal, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile iyi ilişkiler kurmak istedi. Önce doğu bloğu ile ilişkiler kurdu. ABD ile ilişkilerimiz 1 Mart 2003 tezkeresinde iyiydi. Sonra ilişkilerimiz tamamen bitti.

➤ **Turgut Özal'ın Körfez Savaşı döneminde izlediği politikayı nasıl değerlendiriyorsunuz?**

Özal, Türkiye'nin ABD'ye yakın durarak birçok konuda çıkar sağlayacağını düşünüyordu. Özal'ın bu düşüncesi Irak politikasına da yön veren temel etken olmuştur. Özal, ABD'nin desteğini alamadan bölgede önemli bir güç olma iddiasının gerçek olamayacağını biliyordu. Türkiye bölgeyi kontrol altında tutarak ABD'yi rahatlatılabilir,

ABD de bunun karşılığında Türkiye'yi bazı ülkelerin olası düşmanlıklarına karşı koruyarak destekleyebilirdi. Zaten ABD ile 1991 yılında yapılan stratejik ortaklığın çıkış noktalarından birisi de bu görüştü. İşte Körfez Krizi, Özal'ın Türkiye'nin gerçek gücünü uluslararası arenada gösterebilmesi için büyük bir fırsat oluşturmuştu. Özal'ın Irak ile ilgili düşünceleri çeşitli spekülasyonlara sebep olmuştur. Özal, başından beri Irak'ın Saddam yönetimi altında Türkiye'ye ciddi sorunlar çıkartabileceğini düşünüyordu. O dönem müthiş silahlanma vardı Irak'ta. Irak'ın kolunun kanadının kırılması işimize geliyordu. Hazır ABD gibi bir güç varken Saddam'ı tepeleyelim düşüncesindeydik.

Özal'ın Irak ile ilgili düşünceleri çeşitli spekülasyonlara sebep olmuştur. Özal, başından beri Irak'ın Saddam yönetimi altında Türkiye'ye ciddi sorunlar çıkartabileceğini düşünüyordu. O dönem müthiş silahlanma vardı Irak'ta. Irak'ın kolunun kanadının kırılması işimize geliyordu. Hazır ABD gibi bir güç varken Saddam'ı tepeleyelim düşüncesindeydik. Körfez savaşında Bush'u yönlendiren tartışmasız Özal'dı. ABD, Körfez Savaşı sırasında İncirlik Üssü ile ilgili bize rapor verirdi.

Körfez Savaşı sırasında yaşanan bir çok gelişme var ama ben sizlere en önemli noktaları aktarmaya çalışacağım. Savaş döneminde Türkiye, Özal'ın inisiyatifiyle petrol boru hattını kapatmış, kartlarını baştan oynamış ve Batı dünyasının yanında yer almıştı. Bu davranış Irak'ta ve Kuveyt'teki gelişmeleri heyecanla izlemekte olan tüm dünyanın gözlerini üzerimize çevirmişti. Özal, dünyanın her bir köşesinden gelen basın mensuplarına uzun mülakatlar veriyor, televizyon kanallarında prime time zamanı yani en çok seyredilen saatlerde ekrana çıkıyor ve Türkiye'nin görüşlerini, olaya bakış açısını büyük bir rahatlıkla ve içtenlikle anlatıyordu.

Batı ülkeleri Kore Savaşı'ndan uzun yıllar sonra Türkiye'yi adeta yeniden keşfediyordu. Ancak bu sefer yüksek teknolojik imkanlarla medyanın sunduğu dünyanın her köşesine anında ulaşan iletişim imkanı, Özal'ın da katkılarıyla Türkiye'yi bir anda yıldız ülke konumuna getirmişti. Özal, sadece ülkesini tanıtmakla kalmıyor, aynı zamanda bu krizde kilit rol oynadığını da tüm kamu oyuna gösteriyordu. Ayrıca bununla da yetinmeyip Batı ile Doğu'nun farklı davranış biçimlerini bilen, onları iyi analiz edip sağlıklı sonuçlar çıkarabilen bir lider olduğunu da tüm dünyaya duyuruyordu. Özal, krizde dünyanın en büyük liderleri arasında en ön sıralarda yerini almıştı. Dış basını kriz sırasında çok iyi değerlendirmiş, Batı kamuoylarını da etkilemeyi başarmıştı.

➤ **Turgut Özal'ın ABD ziyareti sırasında Bush ile yapılan önemli görüşmeler sırasında Camp David'de yanındaydınız. Camp David görüşmelerini anlatır mısınız?**

Camp David görüşmesi gerçekten çok önemliydi. Özal ve benim de içinde bulunduğum heyetimizle birlikte SSBC ziyaretinden 5 gün sonra ABD'ye gittik. Bu ABD ziyaretinin önemi ise, Körfez Savaşı sonrası olmasıydı. Savaş sırasında iki ülke arasında yaşanan yakın işbirliğinin bu ziyarete de yansıtacağını düşünüyorduk. Bu ziyaretin bir diğer önemi ise, Özal'ın Bush ile Camp David'de 24 saat baş başa zaman geçirecek olmasıydı. ABD, herkese Camp David'in kapılarını açmazdı. Şimdiye kadar çok az lider ABD tarafından Camp David'te ağırlanmıştır. Bu durum ABD'nin Turgut Özal ve Türkiye'ye ne kadar önem verdiklerinin en büyük göstergelerinden bir tanesidir. Camp David görüşmesine Turgut Özal, eşleri ve benim dışımda, başyaver, Koruma Müdürü Musa Öztürk, Özal'ın doktoru Cengiz Aslan ve eşi de katılmışlardı.

Özal, Camp David'de yapılacak görüşmede ABD ile Stratejik İşbirliği konusunda mutabakata varmak istiyordu. Özal'a göre bu görüşmede Türkiye'nin önünde tarihi bir fırsat vardı. Kendisine göre Türkiye, ABD'nin stratejik ortağı olmalıydı. Stratejik ortaklık gerçekleştiğinde ABD bölgemizde önemli bir girişimde bulunmadan önce Türkiye'ye danışacaktı. Aynı şekilde Türkiye de büyük bir bölgesel girişimde bulunmadan önce ABD ile istişare edecekti. Türkiye, ABD desteği ile uluslar arası arenada sorunlarını daha rahat bir şekilde çözebilecek, ABD de bölgede güvenebileceği güçlü bir müttefik kazanacaktı. Özal'ın Camp David görüşmesi öncesi aklındaki temel konular bu şekildeydi.

Camp David'de yapılan toplantıya bizden Güneş Taner, Washington Büyükelçimiz Nüzhet Kandemir ve ben, ABD'den ise J. Baker ve ABD Ankara Büyükelçisi M. Abramowitz katıldılar. Camp David'de az önce bahsettiğim konular konuşuldu. Bunların dışında da Körfez Savaşı değerlendirmesi, Kıbrıs sorunu ve Barış Suyu Projeleri detaylıca ele alındı. Hiç unutmuyorum. Özal toplantıda Bush'a; "Kıbrıs sorunu için Denктаş'ı dinlemeniz lazım. 1974 yılına kadar Kıbrıs Türklerinin 2. sınıf vatandaş olduklarını, şimdi ise bir ulus olduklarını hatırlatmak isterim." dedi. ABD Dışişleri Bakanı Baker, bu önerimizi kabul ettiklerini belirterek, "Çünkü bu sorun Türkiye-ABD ilişkilerine büyük zarar veriyor." dedi. Bush ve özellikle Özal, görüşmeden son derece memnun kalmıştı.

2) NAMIK TAN

➤ **Namık Tan Kimdir?**

Büyükelçi Namık Tan, 2010 yılı Şubat ayında Amerika Birleşik Devletleri'ne Türkiye Büyükelçisi olarak atandı. Bu göreve getirilmeden önce Büyükelçi Tan, Dışişleri Bakanlığı'nda ikili siyasi ilişkilerden ve kamu diplomasisinden sorumlu Müsteşar Yardımcısı olarak görev yaptı. 2007 yılından 2009 yılına kadar da İsrail'de Türkiye Büyükelçisi olarak görev yaptı.

Büyükelçi Tan, 1982 yılında Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na katıldı. 1984 yılından 1987 yılına kadar Moskova'da İkinci Katip olarak çalıştı. Abu Dabi'de ise iki yıl boyunca Birinci Katip olarak görev yaptı. Daha sonra Washington'daki Türkiye Büyükelçiliği'ne atandı ve burada 1991 yılından 1995 yılına kadar Başkatip ve 1997 yılından 2001 yılına kadar Müsteşar olarak görev yaptı. Bu iki görevinin arasında da Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nda Özel Kalem Müdürü olarak görev yaptı. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu olan Büyükelçi Tan, Dışişleri Bakanlığı'ndan emekli olduktan sonra 2014 yılında STFA ailesine katıldı.

Sorular - Yanıtlar

➤ **Size göre Turgut Özal nasıl birisiydi?**

Turgut Özal, büyük düşünen bir liderdi. Ekip çalışmasını çok severdi. Gittiği her yerde herkesin fikrini alırdı. Özal, kendine çok güvenirdi.

➤ **Başarılı bir diplomatsınız. Turgut Özal size ne öğretti?**

Rahmetli Turgut Özal bana büyük düşünmeyi öğretti.

➤ **Turgut Özal ile tanışmanız nasıl oldu? Anlatır mısınız?**

Bir gün Kaya Toperi beni Turgut Özal'ın yanına, Muğla Marmaris Okluk Koyu'na götürdü. Ben de Turgut Bey'e; "Efendim, ben ABD'de görev yapmak istiyorum. Washington ya da New York'a gitmek istiyorum" dedim. Kendisi de bana "ABD'de bizim Ceyar var. Senin işin çok zor" diyerek gülerek, esprili bir şekilde cevap verdi. Turgut Bey'in bahsettiği Dallas dizisinin kötü karakteri Ceyar'dı. Ceyar vardı derken o dönem

Washington'da görev yapan Büyükelçimiz Nüzhet Kandemir'den bahsediyordu. İlk tanışmamız ve diyalogumuz bu şekilde oldu.

➤ **Size göre Turgut Özal dönemi nasıldı?**

Ülkemizin konumu çok stratejik durumdaydı. Bölgede her yerle başımız belada. Ülke içindeki vergiler de çok fazlaydı. Dolar yasaktı. Turgut Özal döneminde Türkiye kendi üstündeki yükü attı. Yürümeye değil, koşmaya başladı. Türkiye ekonomisi düzeldi. Bilim insanları yurt dışına gönderildi.

➤ **Sizece Turgut Özal, tamamen ABD eksenli bir dış politika mı yürüttü?**

Özal, büyük düşünce eksenli politika yürüttü. Bunun da ancak ABD ile mümkün olacağını biliyordu. ABD; demokrasi açısından çok güçlüydü. ABD, nirengi noktasıdır. New York'un 150 mil çevresinde dünyanın her yerinde kullanılan eşyalar üretiliyor. ABD her şeyin idealini yakalamış. O yüzden ABD eksenli dış politika demek yanlış olur. Büyük düşünce eksenli diyebiliriz. ABD'ye yakın olmak ve onu desteklemek, ABD'ye tamamen teslimiyet anlamına gelmez. Turgut Bey özel konuşmalarında Avrupa Birliği için "Büyük Düşünemeyenler Birliği" derdi. NATO için de, "NATO = ABD" derdi.

➤ **Turgut Özal döneminde ABD ile yakın ilişkiler kurmamızın bize faydası mı oldu yoksa zararı mı?**

Bunu ilk kez seninle paylaşıyorum. Turgut Özal, ben ABD'ye göreve gitmeden önce Okluk Koyu'ndaki evinde bana; "Bak Namık, ABD ile ilişkilerini sağlıklı yürütemeyen ülkelerin dış politikalarından hayır gelmez." dedi. Bu sözü hala dün gibi kulağımda. Bence de ülkemizin ABD ile iyi ilişkiler kurmasının zararı değil bir çok konuda faydası oldu.

➤ **Turgut Özal dönemindeki Türkiye-ABD ilişkilerini biraz daha anlatır mısınız?**

Ben Dışişleri Bakanlığı ve ABD'de uzun yıllar görev yapmış bir diplomatım. Bir dönem Turgut Bey'in tercümelerini yaptım. Bazen ABD Başkanı Bush ile günde 2,3 kez görüşmelerine bizzat şahit oldum. Turgut Özal ve Bush'un arası fevkalade iyiydi. Turgut Özal, Bush'un davetlisi olarak ABD Başkanları'nın dinlendiği, tatil yaptığı ve çok özel misafirlerini ağırladığı yer olan Camp David'e gitmiş sayılı dünya liderlerinden biridir ve Türkiye'den gitmiş olan ise ilk ve tek liderdir. Turgut Özal ikili ilişkiler kurmayı çok

severdi. İlişkilerinde her zaman samimi ve dürüsttü. Turgut Bey, ABD'ye karşı her zaman samimi ve dürüst davrandı.

ABD'nin karşısında konuyu doğru, iyi bir anlatımla anlatır, boş konuşmaz ve samimiyetinizle onları ikna ederseniz, onların siyah düşündüklerini beyaza çevirebilirsiniz. Rahmetli Özal bunu başaran bir liderdi. Ayrıca Turgut Özal döneminde ABD de bizi her zaman dinledi.

➤ **Körfez Savaşı sırasında ABD ile ilişkilerimizi değerlendirir misiniz?**

Turgut Bey, herkesin bildiği üzere Saddam'ı hiç sevmezdi. Bunu da çevresiyle paylaşırdı. Zannedersen Ağustos 1990'da Saddam, Kuveyt'e girdi. Bizim bu durumdan net haberimiz yoktu. Turgut Bey bu gelişmeden sonra hızlı karar alarak, tarafını ve tepkisini belli etti. Dış politikada bazen hızlı karar almanız gerekebilir. Bazı büyük olaylarda her zaman ilk söylediğiniz şey herkesin zihninde kalır. Turgut Özal da hızlı karar verdi ve Körfez Savaşı zamanındaki çıkışı herkesin zihninde kaldı. Körfez Savaşı sırasında Bush bir çok konuşmasında, "Türkiye'yi dikkate almamız şart", "Turgut'a danışacağım ve görüşükten sonra karar vereceğim." gibi cümleler kurarak, Türkiye'ye ve Turgut Özal'a önem verdiğini kamu oyunda da göstermiş oldu.

3) NUR BATUR

➤ Nur Batur Kimdir?

1970 yılında TED Ankara Koleji'ni, 1976 yılında da Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi'ni bitirdi. Anadolu Ajansı'nın sınavını kazanarak gazeteciliğe başladı; parlamento ve dış politika muhabirliği yaptı.1980'de BM Dag Hammorjold bursunu kazanarak New York'a gitti ve BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'nin çalışmalarıyla ilgili haber ve röportajlar yaptı. Türkiye'ye dönüşünde Tercüman gazetesine geçti. Tercüman'ın ardından da Milliyet ve Hürriyet gazetelerine geçerek uzun yıllar iç ve dış politika yazıları yazdı. Hürriyet gazetesinin Atina Temsilciliği'nin ardından Ankara Temsilciliği'ni de yaptı.

1994'de Kanal D'nin Ankara Temsilci yardımcılığı ve Haber Müdürlüğü'nün yanı sıra Eksen adlı haber programını hazırlayıp sundu. Daha sonraki yıllarda da CNN Turk Televizyonu'nda haber programları ve belgeseller hazırlayıp sundu. Bunların arasında Karanlıktaki Silah, 17 Kasım ve Kanuni'nin Torunları gibi belgeseller bulunuyor. TRT, BBC, Amerika'nın Sesi ve Almanya'nın sesi radyolarına da haber ve yorum yaptı.

1986-1987-1989 yılları arasında 3 kez Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından yılın gazetecisi, 1994'de Tempo Dergisi tarafından yılın en iyi televizyon sunucusu seçildi. 2004'de Uluslararası Barış ve Dostluk ödülü aldı. 2008'de Cumhuriyet'in 84. yılı dolayısıyla Televizyon ve Gazetecilik alanında "Yılın Altın İnsanı" ödülü verildi.

İngiliz Arşivleri'nde Menderes Trajedisi, Küba krizi sırasında gizli pazarlık, Amerikan kongre arşivlerinde Türkiye, Cezayir'de İslam hareketi, Avrupa solu, Kanayan Filistin, "CIA belgelerinde 27 Mayıs ve 12 Mart gibi birçok yazı dizisi hazırladı. Batur, gazetecilik hayatında da birçok devlet adamıyla röportaj yaptı. Bunların arasında Filistin Devlet Başkanı Yaser Arafat, İslam Dünyası'nın ilk kadın Başbakanı Benazir Butto, İngiltere Başbakanı Tony Blair, Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis, Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev, Pakistan Devlet Başkanı Ziya Ül Hak, Polonya Devlet Başkanı Lech Walesa, İsrail Başbakanı İzak Rabin, İsrail Cumhurbaşkanı Ezer Weizman, İsrail Dışişleri Bakanı İzak Şamir, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz, Yunanistan Başbakanı Konstantin Miçotakis, Yunanistan Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreu, KKTC kurucu Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş, Kıbrıs Rum Cumhurbaşkanı Glafkos Klerides, Çek Devlet Başkanı Václav Klaus, İsrail

Cumhurbaşkanı Şimon Peres, Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas, İsveç Dışişleri Bakanı Carl Bildth, Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi başkanı Van den Linden, AB Dış İlişkiler Sorumlusu Javier Solana, İtalya eski Cumhurbaşkanı Francesco Cossiga, Irak Devlet Başkanı Celal Talabani, Irak Kürdistan Özerk Bölgesi Başkanı Mesut Barzani, NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen gibi isimler bulunuyor. Nur Batur, suikast sonucu öldürülen Benazir Butto'yla Dubai'de son röportajı yapan gazeteci oldu. Georgetown Üniversitesi Wiltonpark Konferansı ve Brüksel forumu gibi birçok uluslararası konferansa konuşmacı olarak katıldı. Nur Batur'un yayımlanan 5 kitabı da bulunuyor. Unesco Türkiye Milli Komisyonu İletişim İhtisas Komitesi üyesi ve UNICEF Milli Komitesi Danışma Kurulu üyesi olan Batur, Bahçeşehir Üniversitesi'nde Yüksek Lisans ve Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde de Siyasi Gazetecilik dersleri veriyor.

Sorular - Yanıtlar

➤ Size göre Turgut Özal nasıl biriydi? Anlatır mısınız?

Turgut Özal, özgüveni yüksek, vizyoner, daha büyük fotoğrafı görebilen birisiydi. Bu özelliklerinin yanı sıra ekonomiyi çok önemseyen, Türkiye'nin sorunlarına farklı açılardan bakan, dış politikada önemli değişim yapmış bir liderdi. Demokrasiye inancını her fırsatta dile getirirdi. Basın özgürlüğüne ve gazetecilere çok önem verirdi. Her soruya açıkça yanıt verirdi. En kötü soruyu sorsanız bile kızmazdı. Muhafazakardı ama bunu topluma hiç hissettirmezdi. Muhafazakarlığını ailesi ile dengelerdi. Turgut Özal, Türk toplumunun senteziydi. Bir sentez, koalisyon olan Anavatan Partisi'ni de kurdu.

➤ Sizce Turgut Özal, tamamen ABD eksenli bir dış politika mı yürüttü?

Turgut Özal, 1989 Kasım ayında Cumhurbaşkanı oldu. O dönem, Soğuk Savaş'ın bittiği dönemdi. Yeni bir dünya düzeni oluşuyordu. Türkiye'nin önemi bitmişti. Soğuk Savaş'ın galibi ABD oldu. Türkiye ne yapacaktı? Bu düşünceyle Türkiye, ABD'yi tercih etti.

Evet. Bence Turgut Özal, tamamen ABD eksenli bir dış politika yürüttü. Tüm kartlarını ABD'den yana kullandı da diyebiliriz. Bunun en büyük zararını Körfez Savaşı döneminde yaşamış olduk.

Bu arada dış politikada ABD ile en büyük kırılma noktasını Kıbrıs meselelerinde yaşadığımızı da unutmamamız gerekiyor.

➤ **Turgut Özal'ın Körfez Savaşı'nda izlediği politikaları nasıl değerlendiriyorsunuz?**

Saddam 8 yıl İran ile savaşmış, kibirli birisiydi. Kendini Arap dünyasının lideri olarak görüyordu ve Kuveyt'i işgal etti. Ortadoğu'yu çok iyi bilen bir gazeteciyim. Bence Özal, Ortadoğu'daki yeni düzeni ABD ile birlikte şekillendirmek istedi. Türkiye tarafsız kalsaydı, daha iyi bir Ortadoğu olabilirdi. Sonuçlarını ağır ödemiş olurdu. Özal, 1 koyup 3 alacağız, 21. yüzyıl Türk asrı olacak. Bu işten karlı çıkacağız düşüncesindeydi.

1991 BM Güvenlik Konseyi Tartışmaları sırasında ABD ve İngiltere Irak'a gireceklerini dile getirdiler. Türkiye, jeopolitik olarak işin içinde olmazsa olmazdı.

15 Ocak 1991 tarihinde BM'nin verdiği süre dolduğunda Irak Kuveyt'ten çekilmeyecek ve son anda Fransa'nın önerdiği barış planını kabul etmeyen ABD ve İngiltere savaşı başlatacaktı. ABD Başkanı George Bush "Kuveyt'in kurtuluşu başladı" derken ve "Bir galon petrol için değil yeni bir dünya düzeni için savaşıyoruz" diye konuştu. Bu cümleler Körfez Savaşı'nın durumunu özetliyordu. Daha sonra Saddam Kuveyt'e girdi. Yeni dünya düzeninin kuruluşunun başlangıcı başlamış oldu.

Körfez Savaşı dönemindeki yanlış politikalarımız sonrası, önlem alsanız da Kürt bölgesi meşruiyet kazandı. Irak'a ambargo 40 milyar dolar kaybettirdi. Geç de olsa Musul ve Kerkük'ü alamayacağımızı anladık. Yumurtalık boru hattı kapandı ve zarar ettik. İş adamlarımız büyük zarar etti. Özellikle iş adamlarımızdan Şarık Tara, Irak'ta en büyük zararı gördü. Saddam'ın o zaman bize zararı yoktu. Arap dünyasına zararı vardı. İç gündem olarak Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın istifa etmesi de ayrı bir gelişmeydi. Büyük liderler, büyük kumar oynarlar. Özal Körfez Savaşı sırasında ABD ile oyun oynadı. Kürt sorunu, Özal döneminden kalmış ama daha da büyüyen bir sorun değil. Demirel'in deyimi ile Osmanlı zamanından gelmiş bir sorundur. Özal bu dönemde Kuzey Irak'ı Türkiye'nin arka bahçesi yapmaya çalıştı. Kürt liderleri kendi himayesine alarak, kontrol etmeye çalıştı. Barzani ve Talabani'ye diplomatik pasaport verdi. Güneydoğu'nun ekonomik kalkınmasını başlatan Özal ve Demirel'dir. Özellikle GAP projesi Kürt meselesinin aşılmasındaki en önemli adımdır.

➤ **Size göre ABD ile ilişkilerimizin en iyi olduğu dönem Turgut Özal dönemi miydi?**

1952-1960 dönemi en iyi dönemdi. Adnan Menderes ve ABD çok iyi ilişki kurdu. Bu dönemden sonra Turgut Özal dönemini de 2. sıraya koyabiliriz. ABD ile ilişkilerimiz özellikle 1964 Johnson Mektubu ve 1974 Kıbrıs Barış Harekatı gelişmelerinden sonra çok gerilmiştir.

➤ **Sizece Turgut Özal'ın ABD'ye bakış açısı nasıldı? ABD ile ilişkilerimizin olumlu olması ülkemize ne kattı?**

1960'lı yıllarda, ABD ile aramız açılınca İsmet İnönü; "Büyük devletlerle ilişki kurmak, ayı ile yatağa girmeye benzer." demişti. İsmet İnönü'nün dediği gibi ABD ile dış politika yürütmek çok zordu. Özal, ABD'yi çok iyi biliyor, ABD'yi, dünyadaki tek süper güç olarak görüyordu. Özal, Türkiye'yi bir üst düzeye çıkarmak için yeni dünya düzeninde ABD ile yakın ilişkiler kurmak istedi. Özal'ın hayali, ekonomik ve siyasi olarak ABD'ye yakın bir şekilde bölgede güçlü olmaktı.

Türkiye Özal döneminde, ABD'nin bölgedeki en yakın müttefiki imajını güçlendirdi. ABD, kendi ulusal çıkarları doğrultusunda iş birliği yapacak her lideri baş tacı eder. O dönemde Turgut Özal'ı destekledi. ABD, Özal ile konuşabilir ve iş birliği yapabiliriz diye düşünmekteydi. Özal, ABD'nin desteği ile AB'ye girmeye çalıştı. Yanlış hatırlamıyorsam, Körfez Savaşı sırasında dönemin ABD Ankara Büyükelçisi Eric Edelman'a, "Türkiye'deki gelmiş, geçmiş en önemli liderler, Atatürk, İnönü ve Turgut Özal'dır" diyerek ABD'nin Özal'a desteğini ve bakış açısını açıkça göstermişti.

4) TAHA AKYOL

➤ Taha Akyol Kimdir?

Taha Akyol 1946 senesinde Yozgat'ta dünyaya gelmiştir. İlkokul, ortaokul ve lise öğrenimini Yozgat'ta tamamlayan Akyol, üniversite eğitimini de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamlamıştır. Yazarlık kariyerine 1977 senesinde Her Gün gazetesinde başladı. 80 darbesi öncesinde bir süre Milliyetçi Hareket Partisi'nin yönetiminde görev aldı. Darbe sonrasında tutuklanan Akyol uzun müddet Mamak Cezaevi'nde yattı. Sonrasında Askeri mahkemede yargılandı ve beraat etti. Sonraları Yankı dergisinde, Tercüman, Meydan ve Milliyet gazetelerinde çalışan Akyol, 80'li yılların ortalarından itibaren "Türk milliyetçisi" çizgisinden uzaklaşarak "muhafazakar-liberalizme" yöneldi. Şu an Hürriyet gazetesinde yazarlığa devam etmekte olan Taha Akyol evli ve iki çocuk babasıdır. Taha Akyol aynı zamanda TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi mütevelli heyeti üyesidir.

Sorular - Yanıtlar

➤ Sizin için Turgut Özal ne ifade ediyor? Anlatır mısınız?

Ben devrim ve inkılap kelimelerini sevmem. Radikalizmi sevmem. Ben demokrasi kelimesini çok severim. Turgut Özal demokrattı. Demokrasi yoluyla ekonomik zihniyeti değiştirdi. Ticaret hayatının önünü tamamen Turgut Özal açtı. Türkiye'de zihniyet devrimi yaptı. Kendisini çok özlüyorum. Yeri kesinlikle doldurulamaz. Turgut Özal kompleksiz bir liderdi. Kompleksi olmadığından ötürü özgüveni çok fazlaydı. Kimseye ne üstünlük ne aşağılık tavrı sergilerdi. Turgut Özal, Türkiye'yi dünyaya açan, küreselleşme lideri olarak tarihe geçen bir liderdir.

En çok özlediğim tarafı da çatışmacı değil, yumuşak siyaset yanlısı olmasıdır. Turgut Özal, 4 akımı birleştiren bir liderdi. Parti kurmadan önce herkes birbirini vuruyordu. Oportünist olsaydı bu olay halen devam edebilirdi. Ekonomi hep öncelikli gündemindeydi. Sol ile ilgili pozitif söylemlerde bulundu. Her zaman birleştiriciydi. Mega söylemlerde bulunmaz, boş hamaset yapmazdı. Yapılabilir konuları söyler, söylediği kavramların içini doldururdu.

- **Turgut Özal'ın ABD'ye bakışı nasıldı? Onun döneminde Türkiye-ABD ilişkileri size göre ne düzeydeydi? Bu ilişkilerde Turgut Özal'ın kişisel özelliklerinin rolü var mıydı?**

Turgut Özal, ABD'yi görmüş, orada eğitim almış birisiydi. Turgut Özal, ABD'nin sadece siyasi ve askeri yönden gelişmiş olduğunu değil, ABD'de girişimcilik ruhu, teknoloji ve hür düşünce konusunun da gelişmiş olduğunu biliyordu. Türkiye'nin taklitçi olmasını değil, yaratıcı, gelişmiş ve demokrasiye bağlı bir ülke olmasını istediği için ABD'yi model olarak görüyordu. ABD ile ilişkilerin sadece siyasi ve askeri açıdan değil, kültürel, teknoloji, eğitim açısından yakından bilinip, geliştirilmesinin sonucunda Türkiye'de gelişim olur düşüncesindeydi.

Turgut Özal, ABD'ye karşı rahattı. ABD de Turgut Özal'a karşı rahattı. ABD'nin gözünde Turgut Özal, saygın bir insandı. Turgut Özal, kimseye hakaret etmedi. Kimseden de hakaret görmedi.

Bir gün Turgut Özal'ın yanındayım. Dönemin Bakanlarından Ekrem Pakdemirli de yanımızda. Ekrem Bey'in, Turgut Özal'a "Sende de ABD gibi güç zehirlenmesi var" dediğine bizzat şahit oldum.

- **Sizce ABD ile ilişkilerimizin en iyi olduğu dönem hangisiydi?**

Menderes döneminde, 1950'li yıllarda ABD ile ilişkiler iyiydi. Turgut Özal döneminde de çok iyi ilişkiler vardı. 1974 yılında Kıbrıs sorunu ve haşhaş krizi ile ilişkiler kötüleşti. 1 Mart 2013 tezkeresi ile çok daha kötüleşti. Şimdilerde Suriye konusu sebebiyle de ilişkilerimiz çok kötü durumda.

- **Turgut Özal döneminde ABD'nin Turgut Özal'a bakış açısı nasıldı?**

ABD Turgut Özal'ı sevmişti. Çünkü Turgut Özal, batı değerlerine inanmış, samimi bir liderdi. Muhafazakardı. Turgut Özal, İmam Buhari'den etkilenmiş ve Nakşibendi tarikatı ile iç içeydi. Açık toplumu benimsemiş, demokrasiye inanan ve küreselleşmeye inanan bir liderdi. Pragmatikti. Konuşmalarında teknolojiye bahsederdi. Batı düşmanlığı yoktu. İdeolojik söylem yoktu. Liberal değerlere dayalı söylemlerde bulunduğu için ABD Turgut Özal'ı kendinden biri olarak gördü. Ülkemize deyim yerindeyse çağ atlatmıştır.

- **Turgut Özal'ın dış politika anlayışından bahseder misiniz?**

İsmet İnönü'nün bir sözünü hatırlatmak isterim. "İstibdat idareleri muafiyetlerine karşı mütebasbıs, üslerine karşı mütehakkim nesiller yetiştiriyor." Türkiye'deki siyasi kültür hiçbir zaman devlet adamı yetiştiremez. Turgut Özal, iktidara geldiğinde ekonomist bir mühendisti. Dış politika bilgisi fazla yoktu. Siyaset ve tarih bilgisi de fazla yoktu. Bazı konuları sezgileriyle, el yordamı ile hallederdi. Türkiye'nin menfaati için dünya ile iyi ilişkiler kurulmasını gerektiğini dile getirirdi. 'Düşman' kavramı yerine 'ortak' veya 'müşteri' tanımını benimsemişti. Turgut Özal, 'çağdaşlık' kelimesini çok kullanmazdı. Onun için 'gelişmişlik' çok önemliydi. Transformasyon kelimesini hayatımıza soktu. Turgut Özal, 1987 yılında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına AİHM'ne bireysel başvuru yapma hakkını kazandıran liderdi.

➤ **Turgut Özal'ın Körfez Savaşı sırasındaki politikalarını doğru buluyor musunuz?**

Bir kere şunu bilmek gerekir. Körfez Savaşı hezimet de değil, zafer de. 1 koyup, 3 alacağız söylemi hiç değildi ama ABD ile birlikte hareket etmemizi sağlayarak ülkemizin zarar görmesini engellemiş oldu.

5) HİKMET ÇETİN

➤ Hikmet Çetin Kimdir?

Hikmet Çetin 1937-Lice (Diyarbakır) doğumludur. Ankara Atatürk Lisesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat ve Maliye Bölümü mezunudur. 1960'da Devlet Planlama Teşkilatı'nda Uzman Yardımcısı olarak göreve başlamış, 1962 de 4 aylık bir süre için Hollanda'ya gitmiştir. 1964-1965 yılları arasında ABD'ye giderek "Kalkınma İktisadı" konusunda yüksek lisans yapmış, 1966 yılında da Dış Ticaret Hadleri konusunda bir tez hazırlayarak Devlet Planlama Teşkilatı uzmanı olmuştur.

Birinci, ve ikinci beş yıllık kalkınma planlarının hazırlanmasında sorumlu uzman olarak çalışmış, 1968 yılında Planlama Modelleri konusunda eğitim ve araştırma yapmak üzere ABD'deki STANFORD Üniversitesi'ne gitmiştir. Amerika dönüşünde askerlik hizmetini bitirmiş, 1971 yılında da "Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Planlama Daire Başkanı" görevine getirilmiştir. 1977 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nden İstanbul Milletvekili oluncaya kadar Daire Başkanlığı görevini yürütmüştür. 1968-1972 yılları arasında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde Part-Time öğretim görevlisi olarak görev yapmıştır. Üniversite öğrencisi iken CHP'ye girmiş ve 1957-1960 yılları arasında CHP Gençlik Kolları Genel Sekreterliği görevini yürütmüş, İstanbul Milletvekili iken 1978-1979 yıllarında Ecevit Hükümeti'nde Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı olarak görev yapmıştır. 12 Eylül 1980'den sonra bir süre Kalkınma Planları'na danışmanlık yapmak üzere Kuzey Yemen'e gitmiştir. Siyasal faaliyetlere izin verildikten sonra SODEP'in kuruluş çalışmalarına katılmıştır. 1986 ara seçimlerinde İstanbul 6. Bölge'den SHP adayı olmuş, 1987 yılında SHP İstanbul İl Başkanlığı görevini yürütmüştür. 29 Kasım 1987 seçimlerinde SHP'den Diyarbakır Milletvekili seçilerek yeniden TBMM'ne girmiştir. İki yıl süre ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti Grup Başkan Vekili olarak görev yapmış ve bilahare SHP Genel Sekreterliği görevinde bulunmuştur. 20 Kasım 1991 tarihinde yapılan seçimlerden sonra kurulan koalisyon hükümetinde Dışişleri Bakanlığı görevine atanmış ve 21.11.1991-27.07.1994 tarihleri arasında Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. İngilizce bilmektedir. Evli ve iki çocuk sahibidir.

Sorular ve Yanıtlar

➤ Turgut Özal ile ilişkileriniz nasıldı? Size göre Turgut Özal nasıl birisiydi?

Turgut Özal'ı 1961 yılında tanıdım, 32 yıllık mazimiz vardır kendisiyle. Ben üniversitede Siyasal'ı (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi) bitirdim. Daha sonra Planlama Uzman Yardımcısı olarak işe başladım. Ayhan Çilingiroğlu o zaman Daire Başkanımızdı. Sonra bir grup mühendis daha geldi DPT'ye. Ali Nejat Ölçen (sonradan CHP Milletvekili oldu), Saim Evizi de aralarındaydı. O grupla birlikte Turgut Özal da DPT'ye geldi.

Turgut Özal, rahat bir kişiydi. DPT'de çalışırken öğlen yanımıza gelir, kebab yemeğe gidelim derdi. O zaman Ankara'da Atatürk Bulvarı'nda yeni açılmış bir kebabçı vardı. Oraya giderdik. Herkes 1 porsiyon yerdi. Kendisi 2 porsiyon yerdi. Yemek yemeyi çok severdi. Askerlik döneminden 3 ay sonra Demirel, genç DSİ Genel Müdürü olmuştu. Turgut Özal, kendisine hep "Abi" diye hitap ederdi. Süleyman Demirel, çok konuşmazdı. Biz de bu durumu kendi aramızda konuşurduk. Turgut Özal da bize Demirel için "Göreceksiniz gelecekte çok önemli birisi olacak, geleceği parlak" demişti.

İTÜ Mühendisleri'nin kalitesi bambaşkaydı. Sonra kendisi ile ilişkilerimiz kesildi. Ben yeni bir göreve geldiğim her seferinde beni arar tebrik ederdi. Özal, Sabancı Holding ve Dünya Bankası'nda çalıştı. MSP İzmir'den aday oldu, kaybetti. MSP-CHP Koalisyonu'nda Bülent Ecevit Başbakan'dı. Ben Daire Başkanı'ydım. CHP tarafından koalisyon bozulacaktı. Turgut Özal bana telefon etti. "Ben Ankara'ya geliyorum, bana sandviç ısmarlarsın, konuşuruz." dedi ve geldi. Turgut Özal bana, "Sen CHP'lileri iyi tanıyorsun, onlara söyle koalisyonu bozmasınlar. Ufak, tefek sorunlar varsa hepsi düzeltilir" dedi. Ben de kendisine cevap olarak, "Korkut Özal Bakan, o konuşsun." dedim. Koalisyon bozulmasın diye çok çaba harcadı. O dönem Ekrem Ceyhun DPT Koordinasyon Daire Başkanıydı, Özal ise Müsteşardı. Benim kararnameyi imzaladı. Tekrar eski kurumama geri döndüm.

Özal'ın bir çok özelliği vardı. Bilgili, kültürlü, sürekli vizyoner fikirleri olan birisiydi. Hep yeni şeyler düşünürdü. Atılımcıydı. İslami tarafı ağırdı. Türkiye'nin geleceğini Batı değerlerinde gören birisiydi. Risk almayı çok severdi. Riske örnek olarak Türk Parasını Koruma Kanunu'nu verebiliriz. Yurtdışına görevli gittiğimiz zaman yanımızda dolar

kalmasını istemezdik. Bir başka örnek de Taksim'de herkesin kaçak sigara satmasıydı. Yabancı sigara ithalatı yoktu. Özal, vergi koyarak sigara satışlarını serbest bıraktı.

➤ **Turgut Özal'ın dış politika anlayışı size göre nasıldı?**

Size çok özel bir konudan bahsetmek istiyorum. Ben DPT'de Daire Başkanım. Turgut Özal Müsteşar. AET'ye Yunanistan tam üye olmak için başvurdu. Demirel Başbakanlığında Milliyetçi Cephe Hükümeti var. Tevfik Saraçoğlu, AET nezdinde Brüksel'de Büyükelçimiz. Dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'e yazı yazıyor, 'Yunanistan tam üyelik başvurusu yaptı. Siz de başvurun' diye. O zaman başvuru kolay. Bir dilekçe yazıyorsunuz. Saraçoğlu talimat bekliyor ama gelmiyor. İsmet Sezgin, Bütçe Planlama Komisyonu Başkanı. Tevfik Saraçoğlu dilekçe bekliyor. İsmet Sezgin bana, "Sizin Müsteşar başvuru yapılmasını diye kulis yapıyor." dedi. Eğer o zaman başvurabilseydik Yunanistan ile birlikte AET'ye girerdik. Çünkü NATO'ya da Yunanistan'la birlikte alındık. 1952 yılında. ABD dış yardımında bize 100 milyon, Yunanistan'a 70 milyon verirdi. Özal, o zamanlar milli görüş düşüncesindeydi. Enteresan olan 1987 yılında Özal'ın AET'ye tam üyelik için başvurmasıydı. Son gezide beraberdik. Asya gezisiydi. 13 gün sürdü. Bazen kısa tartışmalarımız olurdu ama sonra birbirimizin günlünü alırdık. Seyahat sırasında da kendisi Semra Hanım ile birlikte oturuyor. Ben de Dışişleri Bakanı olarak yan sıradaki koltukta oturuyorum. Kendisine AET başvuru olayını sordum. "Sayın Cumhurbaşkanım 1970'li yıllarda Türkiye'nin AET başvurusunu engelleyenlerin başında siz vardınız, şimdide 1987 yılında en kritik anda siz başvurduunuz." deyince kendisi "Yanlış yaptım." dedi.

➤ **Körfez Savaşı sırasında Turgut Özal'ın politikalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?**

ABD, Saddam'ı düşürmeden bıraktı savaşı. Özal bunun yanlış olduğunu söyledi. Özal'ın aklından Musul ve Kerkük geçiyordu.

Ben prensip olarak askeri müdahalenin çözüm getirmeyeceğine inananlardan birisiyim. Diplomasi yapılmalı. Irak, Libya, Afganistan, şimdi de Suriye. Bu ülkelerin hali ortada. Zaten ABD, Irak'a savaş açarken Özal'a sormadı. Özal da hareket başladıktan sonra destek oldu.

➤ **Turgut Özal'ın ABD ile ilgili izlediği politikaları nasıl buluyorsunuz?**

Turgut Özal, başta ABD ve Avrupa yani Batı değerlerine inanırdı. Batı değerlerinin ülkemizin çağdaşlaşmasını sağlayacağını düşünürdü. Demokrasi, insan hakları, özgürlükler, hukukun üstünlüğü ve daha bir çok konuda. Bence iyi yaptı Özal. Söylemde de kalmadı. Adımlar da attı ABD ile ilişkiler konusunda. İlişkilerde hep samimiydi. Baba Bush ile özellikle Körfez krizinde en üst düzey ilişkiler kurdu.

Ben Özal ile hep rahat çalıştım. Batı ile iyi ilişki kurma politikasını doğru buluyorum. Özal sık sık ABD Başkanları ile görüşürdü. Burada size özel bir bilgi daha vermek isterim. Demirel bir gün bana "Dışişleri arşivlerini bak." dedi. Ben de baktım ama arşivde kayıt yok. Körfez sırasındaki görüşmeler de yok. Demirel, bana "Özal ile görüş.." dedi. Normal şartlarda görüşmelerin arşivde olması lazım. Cumhurbaşkanı'nın görüşmeleri ülkeyi bağlar. Ben de Özal'ı aradım ve görüşme tutanaklarını istedim. Özal, göndereceğim dedi ve gönderdi.

Özal ile Gümrük Birliği konusunda baş başa konuşurken "Avrupa Birliği'ne girmemiz kolay olmayacak ama bir kıyısından köşesinden bu toplumla özdeşleşmek için adımlar atmalıyız. Bu toplumun bir parçası olduğumuzu göstermemiz lazım." dedi.

Özal, ABD ile her zaman iyi ilişki kurdu. Kişisel rahatlığı sebebiyle de ABD'deki önemli kişilerle özel ilişkiler kurdu. Özal, samimi birisiydi. Bana da Hikmet derdi.

➤ **Sizce ABD ile ilişkilerimizin en iyi olduğu dönem Turgut Özal dönemi miydi?**

ABD ile ilişkilerimiz her zaman inişli, çıkışlı olmuştur. Menderes döneminde de özellikle Kore Savaşı sebebiyle de iyi ilişkiler olmuştur. Özal dönemi sorunların az olduğu ve çok iyi ilişkiler kurulduğu yıllar. Bütün dönemlerde Ermeni, Kıbrıs, Yunanistan sorunları çözülemeden devam etti.

12 Eylül Kenan Evren Rogers Planı'na evet dedi. Kenan Evren, "Ben Rogers Planına güveniyorum." dedi ama Kenan Evren'in NATO'ya güveni boşa çıktı.

➤ **Türkiye-ABD ilişkilerinin olumlu olması bize ülke olarak ne kattı?**

ABD bizi bir çok olayda destekledi ama ağırlığını koymadı. Özellikle Ermeni, Kıbrıs, Yunanistan sorunlarında. Size bir örnek vermek istiyorum. Karabağ sorununda BM ve AGIT, ABD'ye destek veriyor. Her gün kan dökülüyor. NATO toplantısına katıldık. Şunu hiçbir zaman unutmamak lazım. Dış politikada olaylar sıcıağı sıcıağına çözülür. Yoksa kalıcı hale gelir.

NATO toplantısından sonra ABD-Ermenistan-Türkiye-Azerbaycan dört ülke bir araya gelecektik. Ermenistan-Karabağ ile yakın. Azerbaycan ise Nahçıvan ile. Toplantıda toprak değişimi bile konuşulabilirdi. Ben Jimmy Baker'ı arayarak "Önerimiz var." dedim. Baker, "Tamam. Biz Ermenistan'ı, siz Azerbaycan'ı çağırın." dedi ve anlaştık. Ertesi gün 11.00'da bir araya geleceğiz diye sözleştik. Gece Baker beni aradı. "Ermenistan vazgeçti." dedi. Bu arada tüm bu gelişmeler Özal'ın bilgisi dahilinde oldu. Özal da bana, "Bu konuyu çözün." dedi. Buradan kaybeden Ermenistan oldu. Azerbaycan her geçen gün gelişiyor. Ermenistan ise gün geçtikçe geriye gidiyor. Bu durumda ABD bizi desteklemeyi sürdürüp ağırlığını koysaydı Ermenistan toplantıya gelmekten vazgeçmezdi.

➤ **Turgut Özal Cumhurbaşkanı görevindeyken ABD Başkanı Bill Clinton ziyaretinde sizin de Dışişleri Bakanı olarak katılmanızı istemiş ama siz katılmamışsınız? Neden katılmadınız?**

Türkiye'de daha önce planlanmış bir programım vardı. Bürokratım Bilgin'i gönderdim. O dönemlerde Demirel ve Özal'ın arası iyi değildi. O sebeple herkes bu konuyu yanlış anladı.

6) HÜSNÜ DOĞAN

➤ Hüsni Doğan Kimdir?

1944 yılında Malatya'da doğdu. Liseyi aynı şehirde bitirdi. 1969'da ODTÜ İnşaat Mühendisliği Bölümü'nden yüksek mühendis olarak mezun oldu. 1973 yılına kadar Devlet Planlama Teşkilatı'nda araştırmacı olarak çalıştı. 1975'den 1977 sonuna kadar Tarım Bakanlığında Planlama Genel Müdürü olarak görev yaptı. 1978 yılında kamudan ayrılarak özel sektörde çalışmaya başladı. 1980'de Yabancı Sermaye Kurulu Başkanı oldu. Bu görevini 1983 yılında ANAP'ın kurucusu olana kadar sürdürdü.

13 Aralık 1983'te kurulan I. ÖZAL Hükümeti'nde parlamento dışından Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı'na getirildi. 1986 ara seçimlerinde İstanbul Milletvekili, 1987 Genel Seçimleri'nde İzmir Milletvekili seçildi. II. ÖZAL Hükümetinde de aynı bakanlığını korudu. 9 Kasım 1989'da kurulan AKBULUT Hükümeti'nde Devlet Bakanı olarak görevlendirildi. Yine aynı hükümette Körfez Krizi sırasında Milli Savunma Bakanlığı'na getirildi. 22 Şubat 1991 tarihinde bakanlıktan azledildi. 1991 seçimlerinde yeniden Anavatan Partisi'nden İstanbul Milletvekili seçildi.

7 Ekim 1993'te Anavatan Partisi'nden ayrılarak Yeni Partinin kurucu üyesi ve Genel Başkan Yardımcısı oldu. 1995'de Yeni Partiden ayrılarak tekrar Anavatan Partisine katıldı. 1995 seçimlerinde üçüncü kez İstanbul Milletvekili seçildi. 6 Mart 1996'da kurulan II. YILMAZ Hükümetinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına getirildi. 1999 yılında Parlamentodan ayrılarak Türkiye Kalkınma Vakfı Mütevelli Heyet Başkanlığını üstlendi, bu görevini 2001 yılı sonuna kadar sürdürdü. Halen özel bir şirketin Genel Koordinatörlüğünü yürütmektedir.

Sorular ve Yanıtlar

➤ Turgut Özal'ın kuzenisiniz. Bize Turgut Özal'ı anlatır mısınız?

Ben 44 doğumluyum. Rahmetli Özal 1927 doğumludur. Turgut Özal, 1965 yılına kadar Elektrik İşleri Genel Müdürlüğü'nde çalıştı. 1967 yılında 4 sene 3 ay DPT Müsteşarlığı yaptı. 12 Mart 1971 muhtırasından sonra görevinden alındı. O dönem Robert McNamara Dünya Bankası Başkanıydı. Kendisi ABD'de Savunma Bakanlığı yapmış çok önemli birisiydi. Robert McNamara, Özal'ı danışman olarak Dünya Bankasına aldı. Özal,

Dünya Bankası'nda 2 yıl çalıştı. Daha sonra 1973 sonbaharında Türkiye'ye dönen Özal, bir süre Sabancı Holding Genel Koordinatörü görevini de yürüttü.

Ben ve Vahit Halefoğlu mebus olmayan Bakanlardık. Ben, Özal döneminde Milli Savunma, Tarım ve Köy İşleri ve Devlet Bakanlığı görevlerinde bulundum. İnşaat mühendisiyim. Özal'ın kuzeniyim. Anavatan Partisi programını yazarların başında geliyorum. Parti programımızın ana fikirleri ülkemiz için çok önemli. Turgut Özal dönemini bütünüyle görmek lazım. Özal çok yönlü bir insandı. Aynı zamanda temkinli bir liderdi. Özal'ın İngilizcesi çok iyi olmamasına rağmen ikili ve çoklu ilişkilerde çok iyiydi. İkna kabiliyeti çok yüksekti.

➤ **Turgut Özal dönemi önce Türkiye'nin durumu size göre nasıldı?**

1972-1973 yıllarında dünyada petrol krizi yaşanıyordu. Kaddafi'nin öncülüğünü yaptığı ülkelerde petrol varil fiyatının artmasını sağladılar. Petrolün varili 2.8 dolarken, o dönemde 9 dolara çıktı. 79-80 yılları arasında Humeyni'nin göreve gelmesi ile petrolün varili 40 dolara çıktı.

Bu dönemde Türkiye siyasi hayatı koalisyonla geçti. O koalisyonlar döneminde Türkiye için gerekli önemler alınmadı. Özellikle 1970-1980 yılları arasında ülke olarak dış ticaret sapağına batmıştık.

1975-1980 yılları arası Türkiye adeta yoklar ülkesiydi. Tüp gaz, benzin, mazot, ampul, şeker, margarin, aklınıza ne gelirse yoktu. 1983 yılından itibaren hepsi bulunmaya başladı. Ekonomik reformların olduğu 24 Ocak Kararları ülkemiz için çok önemli olmuştur.

➤ **Turgut Özal döneminde dış politika konusunda ülkemizde neler değişti?**

Turgut Özal'ın, özellikle ekonomik anlamda geçmiş hükümetlere ve liderlere göre çok farklı ekonomik görüşleri vardı. En önemli farklılıkları dış ticaret anlayışı, döviz ve yabancı sermaye, ikili ilişkiler konularındaydı. Dış ticaret gelişirse dış politika da gelişir düşüncesindeydi. 1979 yılında ihracat 2.2 milyar dolardı. 1992 yılında 12 milyar doları bulmuştu. Dış politika devletin yapacağı iştir ama 1980 öncesi Türkiye'nin dışa kapalı olması, iş adamlarımızın ve vatandaşlarımızın dışarıyla ilişkisi çok zayıftı. 1983 yılından itibaren insanımız hem gidiş hem dönüş anlamında dışarıyı ziyaret etmeye başladı.

83 yılları öncesi iş adamları 2 yılda 1 defa yurt dışına çıkma hakları vardı. En fazla 300 dolar para yanımıza alabilirdik. Özal ile birlikte kısıtlayıcı faktörler bitti. İnsanlar istediği kadar dışarıya çıktı. İnsanlar rahatladı. Çünkü kurallar insanların dışarı çıkmasını engelliyordu. Dış politikada da bu konu çok önemlidir. Turizm çok hareketlendi.

90 yılları öncesi olaylara baktığımız zaman doğu ve batı bloğu arasında Soğuk Savaş vardı. Humeyni'den sonra 80-88 yılları arasında İran-Irak Savaşı yaşandı. Dünyada gerginlik sürüyordu. Özal, 15 Nisan 1987 yılında AET'ye ortak pazar ve tam üyelik başvurusunda bulundu. Özal'ın ekonomi politikası dışa açıktı. İhracata teşvik için bütün tedbirleri de almıştı.

Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu hakkında 30 sayılı karar, bir devrim niteliğini taşıyordu. Ardından 32 sayılı karar devreye girdi. Bu hamle ile dövizin yurt içine giriş ve çıkışını rahatlattı. Dış ticaret rahatladı. İnsanların önü açılınca hiç ummadığımız kişiler ihracat yapmaya başladı. Özal döneminde insanlar yeni imkanlar kazandı. 80 öncesi Türkiye ithal yasağı olan bir ülkeydi.

Özal, iş adamlarını elinden tutup, dışarıya götürürdü. İş adamlarıyla aynı uçakta seyahat ederdi. 83 öncesi THY'nin 7 uçağı vardı. Özal uçak ve jet yoktu. Bizden sonra bu konuda da ciddi artış oldu.

Özal döneminde dış politika mensupları eğitimliydi. Özal'ın dış politikada ekonomiye çok önem vermesi ile birlikte hariciye mensupları ekonomi ile daha fazla ilgilenmek zorunda kaldılar. Özal döneminde dışarıya çok eleman gönderdik. Hepsi de dışarıyı görmüş oldu.

Özal, ABD'nin ekonomik modelini Türkiye'nin şartlarına göre uyguladı. Sadece ekonomik model olarak ABD'yi değil Avrupa ve Japonya'yı takip etti. Özal, Japonlar'ın şu sözünü çok severdi: "İyi bir hayat yaşamak için çok çalışmak lazım."

➤ **Turgut Özal'ın ABD'ye, ABD'nin Turgut Özal'a Bakışı Nasıldı?**

Turgut Özal'ın ABD ile ilişkileri gençliğinden itibaren başladı. Özal, 1952 yılında genç mühendisken ABD'ye gitti. 1 sene kaldı. ABD'yi tanıma imkanı buldu. ABD'nin

neden gelişmiş olduğunu tespit etti. Nasıl düşündüğünü anladı. ABD nasıl gelişmiş, ben niye gelişmemişim sorusunu sürekli sorguladı.

Turgut Özal inandırıcı bir adamdı. Düzgün birisiydi. Meseleleri, bölgeyi çok iyi bilirdi. ABD'ye karşı dürüst ve samimi davrandığı için ABD, Özal'a hep sıcak bakmıştır. Özellikle Özal-Bush dostluğu ender görülebilecek bir ilişkiydi.

➤ **Körfez Savaşı sırasında Milli Savunma Bakanı görevini yürütüyordunuz. Körfez Savaşı'nı detaylıca anlatır mısınız?**

İran-İrak savaşı 80-88 yılları arasında sürdü. Bu dönem Saddam Hüseyin'in palazlanma dönemi idi. Bütün Batı Hımeyni'ye karşıydı. Arap Dünyası da İran'a karşıydı. Gerek Batı, gerek Arap Dünyası Saddam'ı maddi ve manevi destekledi. Maddi tarafı parasal ve silah yönündendi. Saddam silahları depoladı. Böylelikle Saddam silah açısından çok güçlenmiş oldu.

89 yılında Başbakan Yıldırım Akbulut'a Irak ziyaretinde çok sert davranıldı. Akbulut'a "Siz kime güveniyorsunuz?" denildi. Bu duruma Özal çok sinirlendi.

1990 Ağustos ayındayız. Devlet Bakanım. Hiç unutmuyorum. Araba ile İzmir'e gidiyorum. Saat 11.00'a doğru radyoyu açtım. 'İrak, Kuveyt'i işgal ediyor.' haberini duydum.

Körfez Savaşı, Ağustos-Ocak 1990-1991 başı yaşandı. Körfez Savaşı kısa sürede bitti. ABD ve Batı dünyası harekete geçti. BM kararları aldı. 89 yılında Rusya dağıldı. Berlin duvarı yıkıldı. Irak'a sen çekil, çekilmezsen gereğini yaparız dediler. Saddam oyaladı. Irak'ın Dünya'daki petrolün %10'una, Kuveyt'inde %10'una sahipti. Irak bu sayede dünyadaki petrolün %20'sine sahip oldu.

Savaş sırasında görevde olan Safa Giray istifa etti. Dönemin Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay da istifa etti. Ben de hükümeti temsilen Japonya'daydım. Japonya dönüşü Milli Savunma Bakanı oldum.

Turgut Özal, özellikle Körfez Savaşı öncesi ve sırasında Bush ile çok sık görüşürdü. Bence ABD'nin tezi şuydu: ABD bizim askerlerimizin kuzeyden bölgeye girmesini istedi. Özal bu durumu zorladı. Tezkere hazırlandı. Özal, orduyu ve Akbulut'u ikna

edemedi. Özal hep temkinliydi. ABD'ye peşin hiç bir şey vermedi. Özal'ın oradaki gerekçesi şu şekildeydi: Abdullah Öcalan o zaman Suriye'deydi. Savaş sonrası Kuzey Irak'ta boşluk olacaktı. Saddam, Halepçe'ye karşı kimyasal silah kullanmış, 6-7 bin insan ölmüştü. Kürtler o bölgeden ayrılmak istiyordu. 'Bu boşluğu başkası dolduracağına ben doldurayım.' düşüncesindeydi. Bence o zaman düşündüklerimiz ve söylediklerimizin bugün hepsi oldu.

➤ **Turgut Özal döneminde Türkiye-ABD ilişkileri için söyleyeceğiniz başka detaylar var mı?**

Turgut Özal dönemi için Türkiye-ABD ilişkilerinin en iyi dönemi diyemem. Bence ABD ile ilişkilerimizin en iyi olduğu dönem Menderes dönemiydi. Bunda Kore Savaşı'nın çok büyük bir önemi vardı. Şu detayı özellikle belirtmek istiyorum. Daha önceki yıllarda Türkiye sürekli ABD'den yardım alırdı. Bizim dönemimizde Turgut Özal, ABD'ye "Ülke olarak artık sizden yardım istemiyoruz. Gelin, partner olalım ve ticaret yapalım" teklifinde bulundu. Özal, 'ben sizden ürün alayım, sizde benden alın' düşüncesindeydi.

Şu detayı da hiçbir zaman unutmamamız gerekiyor. Yunanistan hep kendini ABD ve Avrupa gibi görürdü. Greko-Romen kültürünün devamımız gibi düşünürlerdi. ABD'de Rum lobisi ve Ermeni lobisi çok güçlüydü. 1915 yılından itibaren ve 1919 Paris müzakerelerinden bu yana ABD hep Ermenileri tutmuştur.

➤ **Başka anlatmak istediğiniz bir detay var mı?**

Özal, bir gün Başbakanlık görevindeyken bana "Cumhurbaşkanı adayı olayım mı?" diye sordu. Ben de "Turgut Abi açık konuşmak gerekirse ben senin Cumhurbaşkanı olmanı istemiyorum. Sen çok iyi yaparsın ama partimizi ne yapacağız dedim?" Beni dinlemedi ve Cumhurbaşkanı oldu. Mekanı cennet olsun. Türkiye'ye çok büyük katkıları olan, asla unutulamayacak bir liderdi.

7) KAYA TOPERİ

➤ Kaya Toperi Kimdir?

Büyükelçi Kaya Toperi, 1933'te Ankara'da doğdu. 1950'de Ankara Koleji'ni, 1955'te Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. 1957'de Dışişleri Bakanlığı'na getirildi. 1959-63 arasında Washington'da American University'de lisans üstü eğitimini yaptı. 1959-64 arasında aynı zamanda Washington Büyükelçiliği'nde 2. Katip ve Başkatip idi. 1964-65'te Kabil büyükelçiliğinde, 1965-67'de Bakanlıkta Enformasyon Dairesi'nde, 1967-71 arasında Yeni Delhi ve Kopenhag'daki büyükelçiliklerimizde müsteşar idi. 1971-74 arasında Ankara'da Enformasyon Genel Müdür Yardımcısı oldu. 1974-76'da CENTO Genel Sekreter Yardımcısı, 1976-80 yıllarında Cenevre'de BM nezdindeki Delegasyon'da Daimi Temsilci Yardımcısı oldu. 1980-83'te Ankara'da Enformasyon Genel Müdürü idi. 1983-86'da Kuveyt, 1986-89'da Kanada'da Büyükelçi oldu. 1989-1992 Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürü, 1990-93 Cumhurbaşkanlığı sözcüsü, 1993-96 Bern ve Seul'de Büyükelçi oldu ve 1996'da kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. 1996-98 arasında Mikes A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı olduktan sonra 1998'de Danışmanlık ve İletişim Yönetim Şirketi'ni kurdu. Nisan 2000'de ise Gabon Ankara Fahri Konsolosu oldu.

Sorular ve Yanıtlar

➤ Turgut Özal size göre nasıl bir liderdi? Sizler için ne anlam ifade ediyor?

Ben 1957'de Menderes dönemini yaşadım. 27 Mayıs, 12 Eylül, Demirel, Ecevit dönemlerini de gördüm. Özal gibisini görmedim. Çok okuyor, çok bilgi sahibiydi. Okuduğunu asla unutmazdı. Türkiye'ye bilgisayarı sokan kişi Özal'dır. Mühendis kafalıdır. Çok pragmatikti. Ekonomik güce inanırdı. Ekonomik güç askeri gücü getirir düşüncesindeydi. Özal, koca kitabı okurdu. Bir gün bana okuduğu bin sayfadan fazla bir kitabın 5. bölümünün 1. paragrafı söyle yazıyor diye anlattı. Ben de hayrete düşmüştüm.

Turgut Bey'in benim için çok ama çok önemi var. Kendisi Cumhurbaşkanı görevindeyken 4 yıl çok yakın birlikte çalıştık. Mezarı açılınca hüngür hüngür ağladım. Özal çok pragmatikti. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonu Özal döneminde oldu. Ayrıca bu konuyu söylemeden geçmek istemiyorum. Bana göre dünyada Semra-Turgut

Özal çifti gibi birbirini seven bir çift yok. Semra Hanım her zaman Turgut Bey'in arkasındaki kayaydı.

➤ **Türkiye-ABD ilişkilerinin en iyi olduğu dönem sizce hangi dönemdi?**

Türkiye-ABD ilişkileri hiçbir zaman dostane olmamıştır. Görünüşte iyi olabilir ama ABD hiçbir zaman dürüst olmamıştır. Özal döneminde de böyle olmuştur. Menderes döneminde de ilişkiler iyi olmuştur. Ta ki Menderes Ruslar'a yakınlaşınca dek. Sonra çok kötüleşti.

➤ **Cumhurbaşkanlığı Sözcülüğü ve Baş Danışmanlık yaptınız? Köşk günlerini anlatır mısınız?**

Ben Kanada Ottawa'da Büyükelçiydim. 1989 yılında beni Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürü yaptı. Özal'a, "Yabancı basın spekülasyonlara açıktır, hem dış dünyaya mesaj hem de bizim basının çarpıtma yapmaması için basın toplantısı yapalım." dedim. O da "Tamam yapın." dedi. Daha sonra beni Baş Danışman ve Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü yaptı.

Her sabah Özal'a uğruyordum. Saat 15.00'e kadar genellikle hep birlikteydik. Özal, kurt bir liderdi. O soru sorduğunda bir şey bilmiyorsan söylemeyeceksin. Çünkü teyit etmek için sorular sorardı. Bir gün uçaktayız. Bana bir projenin gidişatını sordu. Ben de cevabımı bilmiyordum. Kendisine "Efendim, araştırayım size cevap vereyim." dedim.

Turgut Bey'in her gün kabulleri olurdu. Medya ajanslarında her gün Turgut Bey'e yer verirlerdi. Ben de kendisine "Efendim, her gün ajansa çıkmayın. Bırakın halk sizin yüzünüzü özlesin." derdim. Turgut Bey'in makam odasında 4 bilgisayar vardı. Reuters, UPI, Anadolu Ajansı, Basın Yayın sürekli açıktı. Her gün ajans haberleri kaydedilir, özeti kendisine verilirdi.

➤ **Turgut Özal'ın ABD ziyaretlerinden birinde kendisiyle birlikteydiniz. Bu ziyareti anlatır mısınız?**

1990 Ocak ayında ABD'ye gittik. Özal, Houston'da check-up oldu. Oradan Washington'a gittik. 17 Ocak tarihinde Özal ve Bush baş başa görüştü. Görüşmelerde genellikle Büyükelçi ve danışmanları not tutarlar. Daha sonra subay bunu Özal'a götürürdü. Sonra Dışişleri Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı bunu onaylardı.

Bush, Özal ve ekibine yemek verdi. Yemeğe Bush ve Özal'ın yanı sıra James Baker, Dick Cheney, Nabi Şensoy, Nüzhet Kandemir, Güneş Taner ve ben katıldım. Bush yemekte Özal'a "Kaddafi artık şamar istiyor." der. Özal da yemekte Bush'a "Kaddafi sorun olmaz. Asıl Saddam'ın kolunun kanadının kırılmasını gerekir." der. Ayrıca Bush Özal'a "Saddam Hüseyin, Hüsnü Mübarek'e garanti verdi. Merak etmeyin." demişti. Özal da cevap olarak, "Bizim raporlar aksini gösteriyor." demişti. Yemekte bu ve benzeri diyaloglar yaşanmıştı. Nüzhet Kandemir tam bir diplomat. Daha önce Bağdat'ta çalıştığı için Saddam'a sempatisinin olabildiğini düşünüyorum. Ben de Saddam'dan nefret ediyorum.

Ortadoğu'da her şeyin başında ABD vardır. Her türlü istihbarat sağlanmış, İran'ın kazanmaması için her türlü tedbir alınmıştı. O dönemin en önemli diplomatlarından biri olan kadın Büyükelçi April Catherine Glaspie Bağdat'a gönderilmişti. Bu hamle ABD için bu bölgenin ne kadar önemli olduğunun kanıtıydı.

➤ **Körfez Savaşı sırasında siz de Cumhurbaşkanlığında görevliydimiz. O dönemi anlatır mısınız? Neler yaşandı?**

Yıldırım Akbulut'un Irak ziyaretinde uğradığı hakaret sonrası Özal'ın Saddam'a karşı kini son derece artmıştı. Ben de genellikle sabahları BBC dinlerim. Özal bir gelişme olursa haber ver diye talimat verdi. Sabah 07.00'da BBC'de Körfez Savaşı'nın haberini duyduk ve hemen Özal'ı aradım. Telefona doğrudan Özal çıktı. Hemen Dalaman'a gel dedi. Ben de Bodrum'daydım. MGK toplansın dedi. Araba ile geldim. Savaş döneminde Özal-Bush konuşmalarında hep yanındaydım. Savaş döneminde BM ambargo kararı aldı. Türkiye, bu kararlara uydu. Bütün Batı Saddam'ın karşısındaydı. Arap dünyası da öyle. Filistin ve Ürdün karşı değildi sadece.

Savaş döneminde Özal, Türkiye ileride zor durumda kalmasın, şimdiden yolumuzu çizelim diye düşünmekteydi. Saddam, Atatürk Barajı için kredi almamızı engelledi. Türkiye'de 2 boru hattı var. Biri tam kapasite çalışıyor, diğeri ise %40 çalışıyordu. Özal, boruları kapattı. Körfez Savaşı sırasında ABD ile birlikte olmasak ne olacaktı ki? Batı ile ilişkiler ticari, siyasi ve birçok konuda zayıflayacaktı. Ülke olarak NATO üyesiyiz zaten. Bu duruma sessiz kalmamız beklenemezdi. O dönem Özal, Bush'a "ABD olarak kendinizi Vietnam sendromundan kurtarın." diye nasihat verirdi. Camp David görüşmesinde Bush Özal'a; "Bağdat'a girmemize 70 mil kalmıştı ama bitirseydik geri

gelmeye bahanemiz kalmazdı.” dedi. Gördüğünüz gibi ABD 11 yıl sonra Irak’a girdi. Dış politikada ABD'ye karşı olmanın hiçbir anlamı yok. Köprüyü geçene kadar ayıya dayı diyeceksin. Savaş döneminde de Bush'a böyle dedik.

O dönem Necip Torumtay Genelkurmay Başkanı idi. Bakanlar Kurulu karar alıyor, alınan kararlar gerekli kurumlara iletiliyordu. Necip Torumtay istifa etti. Özal’a göre askeri otorite her zaman siyasi otoritenin emrindedir. Özal, Torumtay’a istifayı geri al diyor. Torumtay almıyor. Özal, askere pabuç bırakmazdı. Bizler Özal’a; “Efendim ne yapacağız?” dediğimizde, kendisi cevap olarak, “Hiç bir şey olmaz. Üzuldüm tabi, değerli bir askerimizdi.” diyerek bu konuyu kapatmıştı.

➤ **Sizce Turgut Özal, dış politikada tüm kartlarını ABD'den yana mı kullandı?**

Kesinlikle katılmıyorum. Her konuda bu böyle olmadı. Bir örnek verecek olursam, o dönem Bush Özal'a telefon açtı. İncirlik'i kullanmak istiyoruz dedi. Özal'da benim ülkemde demokrasi var. BM kararı olmadan açamayız dedi. Tüm kartlarını ABD'den yana kullanmış olsaydı, bu diyalog yaşanmazdı. Özal, ABD'ye hayran değildi. Müslümandı ama İslamcı değildi. Amerikancı değildi ama ABD dostuydu. ABD dışında da Margaret Thatcher, Rafsancani ve Hüsnü Mübarek ile de iyi ilişkiler kurdu.

Bazı konularda ABD'nin yanında yer almayı da tercih etti. Turgut Özal, ABD'nin gücünü biliyordu. ‘Bükemediğin bileceği öpeceksin’ düşüncesindeydi. PKK sorununda ABD bizim yanımızda olursa iyi, benden desteğini çekip onların yanında olursa Türkiye çok sıkıntıya girer düşüncesindeydi.

➤ **Turgut Özal'ın kişisel özellikleri ve gayretlerinin Türkiye-ABD ilişkilerine ve özellikle ülkemize katkısı oldu mu?**

Özal iyi diyalog kurardı. ABD, Özal'ın samimiyetine inandı. Bunun, Türkiye'nin tekstil kotalarının arttırılması konusunda çok faydası oldu. Özal, Bush'a mektup yazıyor. Daha sonra kotalar %100 artıyor. Bu artış aynı zamanda Avrupa ülkeleriyle de söz konusu oluyor. ABD desteği ile Birleşik Arap Emirlikleri'nden 3 milyar dolarlık petrol aldık. ABD desteği olmadan hiçbir yerden destek alamazsın. Bu maalesef çok zor. Turgut Bey, ABD ilişkileri ve dış politikada her zaman tutarlı davrandı. ABD'de eskiden sadece Galatasaray tanınırdı. Bizim zamanımızda, Galatasaray dışında Turgut Özal da tanınmaya başlandı.

Özal döneminde Araplarla olan kavgaya karışmadık. ABD'nin desteğiyle Kuveyt fonundan para aldık. Daha sonra F16 üretimi yaptık. O dönem "Scud" füzelerinin şifrelerini ABD kimseye vermiyordu. Başbakan Özal ABD'ye gidip bu şifreleri vermeleri konusunda kongre üyeleriyle görüşüp onları ikna etmişti. Şifreler bilinmeseydi F16 uçaklarımız uçan cenaze gibi olacaktı. Şifreler sayesinde F16 atış mesafesini bilerek dostu ve düşmanı birbirinden ayırt edebiliyordu. ABD başka bir lidere bu şifreleri vermeyebilirdi.

➤ **Turgut Özal döneminde Türkiye-ABD ilişkileri konusuna eklemek istediğiniz detaylar varsa anlatır mısınız?**

ABD ile yakın ilişkiler kurmamız Türkiye'nin elini güçlendirdi. Türk-Yunan ilişkilerinde Bush Özal'ı ve Türkiye'yi satmadı. Bu durum ilişkilerin daha yumuşak gitmesini sağladı. ABD ile ilişkilerimizde sorun yoktu. Önceki dönemlerde bu kadar yakın değildik. Özal döneminde, ABD'ye pek çok konuda akıl verdik.

Ben de ABD'de uzun yıllar görev yaptım. ABD dış politikada her zaman gaddardır. Bush, Özal ile görüşürken her zaman Semra'ya selam söyler, Turgut Bey de Bush'un eşi Barbara'ya selam söylerdi. Çok samimi ilişkileri vardı.

Özal döneminde Türkiye, ABD'ye talepte bulunuyordu. Özal, Amerikan-Yunanistan Savunma İşbirliği toplantısından önce Bush'u aradı. Bush da Özal'a; "Merak etme. Türkiye'nin aleyhine imza atmam." dedi.

➤ **Turgut Özal'ın dış politika anlayışından bahsedebilir misiniz?**

Turgut Bey döneminde Türk parası konvertibl oldu. Size hoş bir anımı anlatmak isterim. Bir gün Turgut Bey ile heyet halinde ABD'deyiz. İlk defa ABD'de Vakıfbank kredi kartı ile alışveriş yaptık ve bu durum Özal'ın çok hoşuna gitti. Kendisi bana "Görüyor musun bak Kaya" diyerek gülümsedi. Turgut Bey'in o an ki tebessümünü hiç unutmuyorum.

Turgut Özal, sıklıkla dış politikada zor anlar da yaşamıştır. Ölümünden önce son ABD ziyaretinde Bill Clinton ile görüşecekti. O dönem Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin idi. ABD'nin Dışişleri Bakanı da değişti. Bana "Hikmet'i de çağıralım. Yeni ABD

Dışışleri Bakanı ile tanışmış olur.” dedi. Hikmet Çetin’e davet yapmamıza rağmen kendisi ABD’ye gelmedi. Görüşmeye bürokratını gönderdi.

Özal-Clinton görüşmesinde yarım saat Balkanlar ve Ermeni konularını görüştük. Özal, bir adamın elini tuttu mu kesinlikle bırakmazdı. Görüşme sırasında Clinton'ın sözcüsü içeriye girdi, “Görüşmeyi bitirin.” dedi ama görüşme 1.5 saat sürdü.

Özal döneminde Türkiye-ABD-İsrail Stratejik Ortaklığı da kurulmuştur. Bu da dış politikamız açısından önemli bir gelişmeydi. Aynı zamanda Avrupa ile ihracatımız artıyordu. Rusya ile de iyi ilişkiler kurmuştuk.

Özal döneminde dış politikada her zaman hızlı kararlar vererek ön aldık. ABD Dışışleri Bakanı J. Baker 2 gün sonra Ankara'ya gelecekti. Turgut Bey, Baker gelmeden ön alarak kararı (İncirlik üssü) çıkarttırdı. ABD'nin önüne bir adım atmış oldu. Baker bizlere tehditte bulunmaya geliyordu. O geldikten sonra bu kararı çıkartsaydık, dış politikada prestijimiz sarsılacaktı.

8) MUHARREM SARIKAYA

➤ **Muharrem Sarıkaya kimdir?**

1961 yılında Nevşehir’de doğmuştur. Fitnat ve İbrahim Sarıkaya’nın evladıdır. G.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nin İşletme Bölümü’nden mezun oldu. Gazeteciliğe, Ankara’da Barış gazetesinde 1979 yılında başladı. Ekspres gazetesinde çalıştı. ÇGD ödülünü aldı. İngilizce biliyor. Hürriyet gazetesi Ankara temsilcisi oldu. Şimdi Haber Türk Ankara temsilcisidir.

Sorular ve Yanıtlar

➤ **Size göre Turgut Özal nasıl bir liderdi?**

Turgut Özal, meseleleri konuşurken olabilecek olan şeylerden konuşurdu. Kafasında hep sunmaya hazır olduğu taze ve yeni projeler vardı, onları bekletirdi. Dağarcığında sürekli olarak pazarlanmaya hazır bir toplumsal umut kurgusu tutardı. Bu umudu öncelikle gazetecilere zikredip, oradan topluma aşısı olarak yayılmasını sağlardı. Bu da toplumu yumuşatmaya, mesajın sağladığı toplumsal özgüven ile umudun tekrar yeşerip üretilmesine yeterdi. Turgut Özal, toplumu dönüştüren bir liderdi.

Hiç unutmuyorum, 1982 yılında Hürriyet Ankara Bürosu Ekonomi Servis Şefi Yavuz Gökmen, Hulki Cevizoğlu ve ben, rahmetli Özal’ın Ankara Aşağı Ayrancı’daki evine açıklanması planlanan ekonomik kararlar öncesi görüşmeye gitmiştik. Evin duvarlarında Özal’ın karikatürleri vardı. Turgut Özal’ın, bazen gece yarısı gazetecileri evlerinden arayıp, aileleri ile de sohbet etme özelliği vardı. Gazetecilere tartışmalı bir konu hakkında ne düşündüğünü sorup onların görüşlerini alırdı ve onları yapacağı icraata ortak ederdi. Turgut Özal ile Süleyman Demirel arasında bir kıyaslama yaparak, onun bir özelliğini daha belirtmek isterim. Süleyman Demirel; geçmişi düşünür, günü kurtarırdı. Turgut Özal ise; geleceği düşünür; geleceği kurtarırdı.

➤ **Size göre Turgut Özal dönemi öncesi ve sonrası Türkiye-ABD ilişkileri nasıldı?**

Turgut Özal dönemi öncesi 1983 yılına kadar Türkiye-ABD ilişkileri Genelkurmay-Pentagon ilişkisi seviyesindeydi. Bütün politika çalışmaları askerler üzerinden gidiyordu. Sivilin ilişkisi askerle ilişkisine dönüşüyordu. Turgut Özal döneminde, 1983 yılı

sonrasında asker ilişkisi, sivil ilişkiye dönüştü. İlişkiler Başbakanlık-Beyaz Saray seviyesine geldi.

➤ **Size göre Turgut Özal'ın dış politika anlayışı nasıldı?**

Turgut Özal, kendi döneminde batılılaşmanın önünü açtı. Darbe olmuş, batıdan kopmuş bir ülkeydik. Batı bizi bir Asya ülkesi gibi görüyordu. Amerikan yazar Walter Lippmann'ın 1922 yılında yayınlanan "Public Opinion" kitabında belirttiği gibi Anglo-Sakson'ların, Avrupa üzerindeki etkisi yüksekti. Özal ülkemizi, ABD üzerinden Avrupa'ılaştırdı. Aynı zamanda Turgut Özal, diplomasideki sıkışmışlığı aştı. Örneğin; Ege meselesi bir tabuydu, onu konuşulur hale getirdi. Ermenistan meselesini de keza öyle.

➤ **Turgut Özal dönemi Türkiye-ABD ilişkilerinden bahseder misiniz? Bu ilişkilerde Turgut Özal'ın kişisel özelliklerinin rolü var mıydı? Turgut Özal-Bush ilişkisinden de bahseder misiniz?**

Bir gazeteci olarak şu durumu söylemeden geçemeyeceğim. Turgut Özal'ın Başbakanlığı döneminde, genç gazeteciler 1985 yılından başlamak üzere, ABD'ye dil ve gazetecilik eğitimi için gönderilmeye başlanmıştı. Daha sonra Turgut Özal, o gazetecileri ABD Başkanı Bush başta olmak üzere yabancı devlet adamlarının karşısına çıkardı; Başbakanlık ve Çankaya Köşkü'nde onlar için verdiği yemeklere davet etti.

Turgut Özal'ın ABD'de eğitim almış olması, onları yakından tanıyor olması Özal'ı farklılaştırmıştır. ABD'de arkadaşlıklar kurmuş; Özal bu dönemde Türkiye'ye yeni kimlik kazandırmıştır. Özal, ABD'ye her zaman dürüst davranmıştır. Bush'a; şunu yaparsan hatadır, şunu şunları yaparsan iyidir diyebiliyordu. Bush, Özal'a her zaman danıştırdı.

Özal-Bush arasında söyle bir diyalog yaşanmıştı. Özal, Bush'a 'Seni Irak'ta yerel aşiretlerle buluşturayım.' dedi. Irak'ta ABD askerlerine kolaylık sağladı. Bu durum Bush için bulunmaz bir nimet oldu. Bu davranış, Özal'ı ABD ve Bush'un gözünde daha değerli kıldı. Çünkü Özal, ABD'nin bilmediğini biliyordu. Bu hamleyi Turgut Özal'dan başka göze alabilecek başka lider olabileceğini düşünmüyorum.

Özal'ın Bush ile ilişkisi öyle bir temele oturuyordu ki; Özal'ın taleplerini ABD yerine getiriyordu. Turgut Özal döneminde ABD'nin Ortadoğu'daki en iyi partneri Türkiye

oldu. İsrail 2. plana düştü. İsrail geri düştüğünü görünce ABD-Türkiye-İsrail İşbirliği Teşkilatı kurulmasına öncülük etti.

➤ **Turgut Özal döneminde ABD ile yakın ilişkiler kurmamızın bize faydası mı oldu yoksa zararı mı?**

Özal, ABD ile yakınlık kurarak güçle ortaklık yapmış oldu. Bu durum ülkemize faydalı oldu. Türkiye bu durumdan kazançlı çıktı. O dönem tekstil kotaları kaldırıldı. Bölgede o ana kadar hard power olan turizm, soft power oldu. Özal, tekstil kotalarından para kazanan fabrika sahiplerine tatil köyleri yaptırdı. Soft power katladı. Turizmde model ülke olduk. Bunu başlatan Özal'dır.

➤ **Turgut Özal, tamamen ABD eksenli bir dış politika mı yürüttü?**

Kesinlikle katılmıyorum. Özal, tek yönlü ABD politikası gütmeydi. Böyle olsaydı İran ile ilişkilerimiz bu kadar iyi olmazdı.

➤ **Körfez Savaşı sırasında ABD ile ilişkilerimizi değerlendirir misiniz?**

Turgut Özal'ın Baba Bush ile ilişkisi Anavatan Partisi'nde ciddi tartışmalar yarattı. ABD, Irak'a müdahale edecek, Türkiye de ABD'ye destek verecekti. Yıldırım Akbulut, destek vermememiz taraftarıydı. ABD girerse oradaki Müslümanlar zarar görür düşüncesindeydi. Özal ise; biz destek vermezsek ABD ve diğer ülkeler bölgede söz sahibi olur ve bölgeyi dizayn eder düşüncesindeydi. Musul ve Kerkük Turgut Özal'ın hep aklındaydı.

Turgut Özal, Körfez Savaşı sırasında ekibini ikna etmeye çalışırken sürekli şu cümleleri dile getiriyordu. "Biz istesek de, istemesek de ABD buraya girecek. Biz yanında olursak bizim isteklerimizi dinler, aksi durumda dinlemezler. Sizlere söz veriyorum. Bush'u etkileyeceğim ve bizi dinleyecekler."

Turgut Özal, Körfez Savaşı'na kendi arkadaşlarının karşı çıkmasına öfkeliydi. Vehbi Dinçerler, Alparslan Dikmenli gibi partisindeki muhafazakar kadro ile görüştü. Bu dönemde Başbakan Yıldırım Akbulut da bu konuyu Milletvekilleri ile Başbakanlık konutunun önünde görüşüyordu. Ben de o dönem gazetecisiydim ve Başbakanlık konutunun önündeydik. Saat 21.00 civarıydı. Turgut Özal geldi ve toplantıyı bastı. Toplantı darmadağın oldu. Bizler de gazeteciler olarak çok şaşkındık. Özal 1-2 kişi

dışında çoğunluktan destek aldı. Bu olaydan sonra Hürriyet Gazetesi'nin başlığı "Özal, Yıldırım'ı bastı." oldu.

Turgut Özal, Körfez Savaşı sırasında ekibini ikna etmeye çalışırken sürekli şu cümleleri dile getiriyordu. "Biz istesek de, istemesek de ABD buraya girecek. Biz yanında olursak bizim isteklerimizi dinler, aksi halde dinlemezler. Sizlere söz veriyorum; Bush'u etkileyeceğim ve bizi dinleyecekler."

Körfez Savaşı sırasında Irak Başbakanı Saddam'ın birinci yardımcısı Taha Yasin Ramazan'ın Çankaya Köşkü'nde Özal ile görüşmeye silah ile gelmesi ve orada yaşanan diyaloglar da hafızalarımızda yer edinen diğer gelişmelerdi.

➤ **Başka eklemek istediğiniz bir nokta var mı?**

Turgut Özal, Başbakan Yardımcılığı'ndan başlayıp, hayata gözlerini yumduğu Çankaya Köşkü'ndeki yaşamına kadar hep "birey zenginleşirse devlet rahatlar, büyüme olur; büyüme bolluktur, bollukta da demokrasidir; mutluluğun sırrı da buradadır" kavramını hafızalarımıza nakşetti. Medya onunla hep tartışan taraf olarak görüntü verdi. Ancak öldüğü zaman Hürriyet Gazetesi'nin manşeti Özal'ın gazetecilerle olan ilişkisinin gerçek doğasını anlatmaya yetiyordu:

"NE KADAR ÇOK ALIŞMIŞIZ..."

9) ALİ BOZER

➤ Ali Bozer Kimdir?

1925 yılında Ankara'da doğmuş, evli ve üç çocukludur. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. Doktorasını İsviçre Neuchatel Üniversitesi'nde yapmıştır. Ticaret Hukuku Profesörü, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Mahkemesi Hakimi, Lahey Adalet Divanı Üyesi, Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Kürsü Başkanı olarak görev yapmış, Milliyetçi Demokrasi Partisi Kurucu Üyesi, XVII. dönem Ankara, XVIII. dönem İçel Milletvekili, Gümrük ve Tekel Bakanı, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olmuş ve 22.02.1990-12.10.1990 tarihleri arasında Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. Legion d'honneur nişanı sahibidir. Bildiği yabancı diller: Fransızca, İngilizce.

➤ Size göre rahmetli Turgut Özal nasıl birisiydi? Nasıl özellikleri vardı? Sizin için Özal ne anlam ifade ediyordu?

Benim için Turgut Özal, Türkiye tarihinde gelmiş geçmiş liderler arasında fevkalade müstesna bir yer teşkil eden bir kişiydi. Evvela Turgut Özal'ın mazisini tanımakta fayda var. Turgut Özal özel sektörde ve kamu sektöründe ve de yurt dışında önemli ekonomik nitelikteki kuruluşlarda çalışmış ve bütün bu hususlardan ötürü müstesna bir tecrübeye sahip ve bu tecrübeyi değerlendirebilecek zekaya da sahip bir kişiydi.

Turgut Özal karakteri itibariyle de barışçıl bir insandı. Ayrıca müsamahalıydı. Yani insancıl yani ağır basardı. Bu nedenle Turgut Özal'ın özellikle Başbakanlık dönemi, Türkiye için bana göre bir şans olmuştur.

➤ Turgut Özal'ın dış politika anlayışını değerlendirir misiniz?

Turgut Özal, benim için özellikle ekonomik açıdan düşünceleri itibariyle cazip bir kimsedir. Yani onun takip ettiği politika benim görüşlerime de uygundur. Bir kere dışarıya açık bir politika, özel sektör ağırlıklı bir politika, özel sektör kanalıyla sağlanmış gelirlerin adil dağıtılmasını hedefleyen bir politika gütmüştür. Turgut Özal, özellikle 1980 tarihi itibariyle Türkiye'nin 1980 yılına kadar içinde bulunduğu sıkıntılı ekonomik durumu iyileştirme imkanını bu prensiplerde bulmuştur. Bu arada herkesin çok üzerinde durmadığı ama benim için çok önemli olan Turgut Özal'ın tasarrufu hakkında birkaç şey söylemek isterim. Turgut Özal'ın siyasi yaşama atılmasından önce Süleyman Demirel Başbakanlık görevindeyken, kendisi Başbakanlık Müsteşarı idi. O zaman yaptığı

tasarruftur. O da 24 Ocak Kararları'dır. Türkiye'nin geleneksel politikasını kökünden değiştirmiştir. Türkiye'nin düze çıkmasının sebeplerinden birisi bu olduğu gibi, eğer uzunca bir süre Türkiye ekonomisi sağlıklı bir şekilde yürümüşse bunda 24 Ocak Kararları'nın da çok büyük bir katkısı vardır. Turgut Özal'ın kendi deyimini ile bu kararlar Türkiye'ye çağ atlatmıştır. Bence bu konu Atatürk ilke ve inkılaplarından sonra yapılmış önemli sayılan reformlardan bir tanesidir. Düşünsenize bir gecede Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu kaldırılmıştır. Bu kararı sizin tam manasıyla hissetmeniz güç. Ama bizim gibi o dönemleri yaşamış neslin bu işin ne kadar önemli olduğunu daha kolay takdir edebileceğini düşünürsünüz.

Turgut Özal, dış politikada Türkiye'nin geleneksel politikasına uygun bir çizgi izlemiştir. Bizim dış politikamız Atatürk döneminden bu yana "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesine dayanır. İkinci özelliği de Misak-ı Milli hudutlarıdır. Biz ülke olarak katiyen müteceviz bir dış politika gütmeyiz. Şimdi bunları kısaca açtıktan sonra Turgut Özal'ın buradaki farklı durumlarına da değinmek istiyorum.

Atatürk, yüzünü Batı'ya dönmüştür. Fakat komşu ülkelerle de ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Batı deyince akla Amerika ve Avrupa gelir. Şimdi burada Turgut Özal'ın bir özelliğini söylemek istiyorum. Turgut Özal, Batı ile Amerika mukayese edildiği zaman daha ziyade Amerika'ya temayül eden bir kafa yapısına sahipti. Bu Turgut Özal'ın özelliğiydi. Siyasi politikadaki bu farklılığına kendisinin başka bir ifadesiyle değinmek isterim. Benim temayülüm daha ziyade Avrupa idi. Turgut Özal bunu hissetmişti. Derdi ki bana; 'Senin Avrupalılara söyle de böyle yapalım.' Bir anlamda da birbirimizi tamamlamış oluyorduk diye özetleyebilirim.

Ben Turgut Özal'ı tanımaktan ve onun Başbakanlığı döneminde görev yapmaktan son derece mutluyum. Turgut Özal hakkında başka bir hususu sizlere söylemek istiyorum. Bu husus tamamen benim müşahedemdir. Biz otomobil fabrikası kuruyorduk ve o zamanlar yabancı firma yetkilileri ile müzakere halindeydik. Müzakereleri hep ben yürütüyordum. Bir seferinde Allah tekrar rahmet eylesin, Turgut Özal'ın Başkanlığı'nda ki o zamanlar Turgut Özal Devlet Planlama Müsteşarı idi, bir toplantı yapıldı. Yukarıdan gelen talimatla dediler ki Turgut Özal bu işi vaziyet edinsin. Toplantıya ara verildiği zaman yabancı firma yetkilileri bana Turgut Özal için "İlk defa bir devlet adamı gördük." dediler. Turgut Özal'ın yurtdışındaki itibarı da çok iyiydi.

➤ **Turgut Özal dönemi öncesi ABD ile ilişkilerimiz nasıldı? Turgut Özal döneminde ilişkilerimiz daha iyi mi oldu yoksa daha geriye mi gitti?**

Bizim ülke olarak Batı'ya dönük bir politikamız vardı. Ülkemizin bir ayağı Amerika, diğer ayağı Avrupa'da idi. Demokrat Parti zamanından yani 2. Dünya Savaşı'ndan itibaren ağırlıklı olarak Amerika ile yakın ilişkiler kurmuşuzdur. Turgut Özal bu ilişkileri daha da arttırmıştır ve 2. Dünya Savaşı'ndan sonra demokratik düzen anlayışı konusunda çok büyük bir gelişme olmuştur. Demokrasi sadece seçim demek değildir. İnsan hakları, hukukun üstünlüğü gibi konular da vardır demokraside. Avrupa Konseyi bu maksatla kurulmuştur. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa ile daha yakın ilişkiler kurmaya başladık. Avrupa Konseyi üyesiydik. Avrupa Birliği'nin ortak üyesiydik. NATO üyesiydik. Bunlar hep Batı ittifakına dahil olan kuruluşlardır. Fakat Avrupa Konseyi'nin yargısal denetimini yarıda bırakmıştık. Rahmetli Turgut Özal zamanında çeşitli muhalif hareketlere rağmen bu yargısal denetimi tamamladık. İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye üzerindeki yargısal denetimini de kabul ettik. Bu çok büyük bir hamledir. O zaman bizim arkadaşlarımızdan bile buna cesaret edenler fazla yoktu.

➤ **Turgut Özal'a muhalefet edenlerin bir çoğu bunu söyleyebiliyor. Turgut Özal tamamen Amerikancı bir politika mı yürüttü? Turgut Özal dış politikada tüm kartlarını tamamen ABD'den yana mı kullandı?**

Bakın ben bu gibi teşhislere pek sıcak bakmıyorum. Bunu size peşin söyleyeyim. Gerçek nedir? Onu çok iyi bilmek lazım. 2. Dünya Savaşı'ndan itibaren bunu dikkate almak gerekir. 2. Dünya Savaşı çıktığında Türkiye bağımsızlığını ilan etmişti. Biliyorsunuz Almanya'nın mütecaviz tavrıyla çıkmıştı bu savaş. Ya müttefiklerin tarafında olacaktık, ya da Almanya'nın tarafında. Biz bağımsızız dedik. O zaman İsmet Paşa Cumhurbaşkanıydı. 2-3 ay sonra müttefiklerle beraberdik. O zaman müttefikler arasında Amerika yoktu. Amerika müttefikler arasına daha sonra dahil oldu. Biz de 1939 yılından itibaren Amerika ile yakın ilişkiler kurduk. Bu ilişkiler bütün hükümetler zamanında devam etti. İsmet İnönü zamanında, Menderes hükümetleri zamanında, Askeri hükümetler dahil bütün hükümetler zamanında bu böyle devam etti. Turgut Özal da bu politikayı devam ettirdi. Turgut Özal için ayrıca Amerikan yanlısı demek çok yanlıştır. Bu Türkiye'nin takip ettiği bir politikadır. Hakikaten Turgut Özal, Amerika yanlısı olarak daha çok takdir ediliyordu. O kadar.

Bu nereden çıktı? Rusya müttefiklerin tarafındaydı. Fakat 2. Dünya Savaşı sona erince Rusya ile ABD arasında bir ayrışma meydana geldi. O zaman Roosevelt Cumhurbaşkanıydı. Almanya'nın yarısı Ruslar tarafından işgal edilmişti. Siz gençlere özellikle belirtmek istiyorum. O zaman itibariyle bir kültürel emperyalizm politikası yürütüldü. Bir taraftan Ruslar, diğer taraftan da Amerikalılar bu kültürel emperyalizmi yürüttü. Her iki ülke de bu konuya çok para harcadı. Bizde de Rus emperyalizmi etkisinde kalan kesimler vardı. Bunların ayrıntısına girmek istemiyorum. Oralardan kalma değer hükmü gibi geliyor bana Amerikan yanlısı sözleri. Dış politikada onun yanlısı, bunun yanlısı, bunu seviyorum, sevmiyorum gibi söylemler yanlıştır. Ülkenin çıkarları kimi gerektiriyorsa onunla ilişki kurulur. Bizim de o zaman çıkarımız Amerika idi. 1939 yılından beri Amerika ile çıkar ilişkimiz vardı. Özal'ın kişisel olarak Amerika'ya sempatisi vardı.

Amerika Özal'ı severdi. Özal'ın dışarıda da itibari vardı. Fakat Amerika'ya daha çok temayül etmiş olmasından dolayı onun Amerikancı diye tarif edilmesine şüpheyle yaklaşıyorum. Bakın, burada başka bir şey söyleyeceğim. Amerika insan haklarında gelişmiş değil. Avrupa daha gelişmiş. Avrupa'nın koyduğu prensipler beni cezbetmiştir. Amerika bunlara yabancıdır. Fakat maalesef bugün Avrupalı diplomatların çoğu kendi koyduğu prensiplere uymuyor.

➤ **Turgut Özal döneminde Türkiye-ABD ilişkilerine baktığımız zaman en hareketli olan olay Körfez Savaşı idi. Körfez Savaşı'nı anlatır mısınız? Bizler nasıl bir tutum sergiledik bu savaşta?**

Ben kısmen orada görevdeydim. Sonra ayrıldım. Benim için önemli olan bir durumu dile getirmek isterim. Körfez Krizi deyince, Irak ve Saddam akla gelir. Turgut Özal Saddam'ı hiç sevmezdi. Bu kriz patlak verdikten kısa bir süre sonra Turgut Özal kriz komitesi kurdu. Dışişleri Bakanı olarak ben, Savunma Bakanı olarak Safa Giray vardık. Biz aşağı yukarı her hafta 1-2 kez toplanıp durumu değerlendiriyorduk.

Toplantının birinde Turgut Özal dedi ki: "Ben Baba Bush ile telefonla görüştüm. Bush gerektiğinde Irak'a müdahale edebilmem için TBMM'den yetki almamı istiyor.". Turgut Özal da bu teklife çok sıcak bakıyordu. Bu anımı ben ilerleyen aylarda 'Yaşamım' diye bir kitapta anlatacağım dedim, hiç kimse buna itiraz etmedi. Fakat bu bana uygun gelmedi. Kendisine dedim ki "Efendim, bu yetkiyi almayalım. Siz Baba Bush ile çok sık telefon görüşmesi yapıyorsunuz. Bu zamanı itibariyle uygun değil. Müdahale etmemek

gerektiği zaman ona karşı bir gerekçe bulamazsınız bu sefer. Halbuki şimdi bu yetki TBMM'nin, bu yetkiyi size vermeyelim diyebilirsiniz." Benim müşahedeme göre Baba Bush da bunun etkisinde kalıyordu.

Bu durum uzunca süre devam etti. Özal, Mehmet Keçeciler'in oğlu Murat Keçeciler'in sünnet düğününden çıkışta beni çağırdı. Bana, "Gel sana anlatayım ne için yetki istiyorum." dedi. Çünkü yetkiyi TBMM'ye götüreceğim benim Dışişleri Bakanı olarak. Ben de kendisine, "Efendim ben sizin niyetinizi biliyorum ama bunları hep tartıştık. Bu tartışmayı oylamaya koymadınız. Yapılacak şey bunu oya koymamız. Bu oy komiteden müdahale yetkisi şeklinde çıkarsa ben görevimi yaparım. Yok, aksi olursa yapacak bir şey yok. Tabii zaman geçti, unutuyorum. Biz TBMM'ye müracaat ettik yetki için. Komitede oya konu mu konmadı mı, tam hatırlamıyorum. Mehmet Ali İrtemçelik o zaman benim Müşavirimdi. Ben Bakanlığa geldim. Böyle bir müracaat yapacağız. Ben bunu yazamıyorum. Benim prensiplerime aykırı. Bu takdiri TBMM'nin yetkisine bırakalım. Bu talebimiz TBMM'de ret edildi. O zaman SHP vardı. Erdal İnönü'yü muhalefet lideri. Bizim arkadaşlarımızın da reyini ile yetki verilme hususu TBMM'den geçmedi. Ben ondan sonra bir süre daha devam ettim ve ayrıldım. Ben istifa ettim.

➤ **Sizin Dışişleri Bakanı görevinizden ayrılmanız ile ilgili o dönem çeşitli haberler yapılmış. İstifa sürecinizi anlatır mısınız?**

Allah rahmet eylesin Turgut Özal, Amerika'da bir toplantıya katılacaktı. Benim de Amerika'da BM'de konuşmam vardı. Bana "Amerika'ya gidiyorum. Bush ile görüşeceğim. Sen de gel." dedi. Ben bunları size özel ilk kez söylüyorum. O zaman basına intikal etti ama ondan sonra kimseye anlatmadım. Özal bana, "Sen sizinkilere söyle, Amerikan Büyükelçisi ile temasa geçsin. Ben Bush ile baş başa görüşmek istiyorum. Acaba Bush da bu eğilimde mi?" Biz bu teması yaptık ve Bush bundan memnun oldu. Ondandan sonra ben başka vesile ile Özal'ın yanına gittim. Bana, "Sen New York programını ayarladın mı?" dedi. Ben de "Ayarladım efendim." dedim. ABD'ye giderken, uğurlamaya gittim. Bana, "Geliyor musun?" dedi. Ben de, "Geliyorum." dedim. Bana 3 defa sormuş oldu. Bana dedi ki "Ben Bush ile baş başa görüşeceğim. Sonra heyet halinde görüşeceğim." dedi.

Ben Beyaz Saray'a gittim. Ben ne biliyorum. Rahmetli Bush ile görüşecek. Sonra bizi çağıracaktılar. Bizi çağırmadılar. Sonra basın bu duruma kıyameti kopardı. Baker o zaman ABD Dışişleri Bakanı. Bush, Baker'i görüşmeye çağırmış. Niye Baker geldi de ben

çağırılmadım diye basın bunun üzerine gitti. Görüşmede Baker'ı niye çağırdı, bir şey mi sordu açıkçası bilmiyorum.

➤ **Siz Turgut Özal'a yakınsınız. Bu durumu kendisine sormadınız mı?**

Basın o kadar çok Turgut Özal ve benim üzerime gitti ki, bana, “Haysiyetliysen istifa et.” kelimesini bile kullandılar. Benim görüşüme göre devlet işleri ile iç politika karıştırılmaz. Geldikten sonra Sayın Başbakan Yıldırım Akbulut'a giderek “Ben bu işe devam etmeyeceğim.” dedim. Daha sonra Özal beni çağırarak beni 1 saatten fazla süreyle ikna etmeye çalıştı. Ben de kendisine; “Efendim, bunun sizin tarafınızdan maksatlı olduğunu tahmin etmiyorum. Yoksa bana 3 kez sormazdınız.” dedim. Hala da öyle düşünüyorum. O dönem basında öyle bir gündem oldu ki anlatamam. Ali Bozer koltuk adına her şeye razı olan adamdır diye haberler yapıldı. Ben de devlet adamı olarak kamuoyunda bu izlenimi bırakmak istedim.

Körfez krizi döneminde Turgut Özal'a yetki verilmesine taktiksel açıdan karşıydım. Sonrasını hepimiz biliyorsunuz. Nükleer enerji bahanesi ile ABD Irak'a saldırdı. Bugün de Suriye'ye girdik, halen çıkamıyoruz. O gün de Irak'a girseydik, bizim başımız çok ciddi bir belaya girerdi. Turgut Özal, yetki isteme taraftarıydı. Yetki istemek başka, bu yetkiyi alan Özal'ın buraya müdahale etmesi başka. Tabii Özal müdahale eder miydi, etmez miydi? Bu konuda hiçbir fikrim yok.

➤ **Turgut Özal dönemine baktığımız zaman bir çok Dışişleri Bakanı'nın görevden ayrıldığını görmek mümkün. Sizce nedeni uyumsuzluk muydu?**

Hiç zannetmiyorum. Turgut Özal ile uzunca süre çalıştım. Özal mantıklı bir adamdı. Yani Özal ile itilafa düşme olasılığı azdı.

➤ **Turgut Özal döneminde Körfez Savaşı dışında Türkiye-ABD ilişkileri ile ilgili anlatabileceğiniz bir konu var mı?**

Ermeni Yasa Tasarısı sayın Mesut Yılmaz döneminde oluşturulmuştur. Mesut Yılmaz istifa etti. Ermeni Yasa Tasarısı Kararı, kongreden geçecekti. Özal, beni tayin etti. Bana dedi ki "Mesut Bey Başkanlığa oynuyor. Ermeni meselesinin onun zamanında geçmesi ona zarar verebilir o yüzden ayrıldı." Fakat hayırlı bir tesadüf oldu. ABD'li bir Senatör vardı. İsmi hatırlayamadım. Bu Senatör Ermeni Meselesi konusunda sabaha kadar bizim savunmamızı yaptı. Senatörün konuşması çok müspet tesir yaptı ve karar geçmedi.

➤ **ABD'deki Yahudi lobisi ile Turgut Özal'ın ilişkisi Türkiye'ye menfaat sağladı mı?**

Benim bildiğim kadarıyla Jak Kamhi vardı. Jak Kamhi, bizim için Yahudiler nezdinde çok propaganda yapan birisiydi. Bu durum diplomaside önemli bir işti. Bizim Yahudi kökenli Türk vatandaşlarımız ile kulis yaptık. Çok büyük faydaları oldu. Bu sayede ABD ile ilişkilerimiz de gelişti.

➤ **ABD ile ciddi anlamda yaşadığımız sorunları hatırlıyor musunuz?**

Çok içten söylüyorum. Benim dikkatimde kalmış bir olay yok.

➤ **Türkiye-ABD ilişkileri için başka eklemek istediğiniz detaylar var mı?**

Genel bir hava var. Onu söylemek isterim. Amerika dahil, Batı'nın bize çok objektif davrandığı söylenemez. Bir kültür ve din faktörü var. Bu sebeple her zaman Yunanistan'ı bize tercih ederler. Batı'nın bu özelliğini bilmeden dış politika yürütülmez. Vaka bu. Onun için az önce söylediğim gibi, 'seviyorum' veya 'sevmiyorum' gibi duygulara dayalı politikalar olmaz. Bunları bırakmak lazım. Benim çıkarım neyse ben orada dururum. Batı haklı mı, haksız mı bakmadan Yunanistan'ı tercih eder. Tekrar ediyorum. Amerika ve Batı'nın bize karşı soğuk tutum ve davranışlarını Turgut Özal bile değiştiremez. Bu durum biraz hafifler belki ama değişmez.

Ben size başka özel bir detay anlatayım. Amerika, bize yardımcı da olmuştur 2. Dünya Savaşı'nda. Belki sizler bilmezsiniz. Bizim Münir Ertegün isimli bir Büyükelçimiz vardı. Münir Ertegün çok uzun zamandır Amerika'da Büyükelçilik yapmıştı ve muteber bir insandı. Bunun cenazesi ABD'den harp gemisi Missouri zırhlısı ile geldi ve bu durum Türkiye'de çok büyük bir olay oldu. O zaman Türk Talebe Birliği Başkanı, bugünkü TBMM Başkanı İsmail Kahraman ve sol kesim Missouri zırhlısına hücum ettiler ve cenazeyi getiren subayları hırpaladılar. Bu niye geldi Missouri ile? O zaman Ruslar, Ardahan ve Kars'ı istiyorlardı. Boğazlar üzerinde de hakimiyet kurmak istiyorlardı. Biz çok müşkül durumdaydık. O zaman İngiliz bir casus vardı. İsmi şimdi unuttum. O casus öldü şimdi. Hem Amerika hem Rusya'yla ikili oynuyordu. O casusun Ruslar'a söylediği şeyler var. Bu talepten vazgeçin. Amerika, atom bombası dahil Türkiye'yi savunmak için her türlü müdahaleyi yapmaya hazırdır. Amerika müttefik olarak bize yardım da etmiştir. Bugün ABD'nin takip ettiği politikayı sempatik bulmuyorum ama 2. Dünya Savaşı'na kadar giderseniz bu bir zaruretti.

Bir kesim hep Marshall Yardımları'nın aleyhindedir. Bense öyle değilim. Bütün yollar o yardımlardan yapılmıştır. ABD bu yardımı yaparken sadece bize değil, bir çok Batı ülkesine de yardım yapmıştır. ABD, ülkelerin kalkınmasını ve ticaretin gelişmesini istemiştir. Bu çok doğal bir şeydir ve ülke olarak biz de bundan faydalandık. ABD'nin Türkiye ile ittifak sürecinde bize yapmış olduğu iyilikleri de unutmamak gerekir. İsmet Paşa zamanında ABD bize ters davranmıştır. İsmet Paşa da; "Dünya yıkılır, biz yerimizi alırız." demiştir. Yani ittifaklar her zaman aynı düzeyde gitmez. Bunu hiç unutmayın.

10) ULUÇ GÜRKAN

➤ Uluç Gürkan kimdir?

1945 yılında Şanlıurfa'da doğdu. Baba adı Vahit, ana adı Nebahat. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu. Cumhuriyet ve Dünya gazetelerinde yazarlık yaptı. Anka Haber Ajansı, Sabah, Güneş gazetelerinde temsilci, yazar ve genel yayın yönetmeni olarak çalıştı. XIX ve XX. Dönem Ankara Milletvekili seçildi. TBMM Eski DSP Başkanvekili. Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi Türk Grubu Başkanı. Batı Avrupa Birliği Asamblesi Başkanı. İngilizce biliyor. Evli ve 2 çocuk babası.

Sorular ve Yanıtlar

➤ Size göre Turgut Özal nasıl birisiydi?

Ben Turgut Özal'ı şu şekilde tanımlamak istiyorum. Gazetecilik yaptığım yıllardı. Bir gazetecilik ödülü aldınız. 'Ödülünüz bir siyasetçi ile yemek olsaydı kimi tercih ederdim?' sorusuna dünya görüşmelerimiz çok farklı olmasına rağmen bu yemeğin zevkli geçmesi anlamında cevabım kesinlikle Turgut Özal olurdu. Turgut Özal ilişkilerinde çok samimi, rahat, sıcak, resmiyete dökülmeden hareket eden bir kişiydi. Yani şöyle sıcak davranırdı. Bir gün basın toplantısı yapıyordu. Yine gazetecilik yaptığım yıllardı. Ben ona göre sol tarafta, salona göre sağ tarafta oturuyordum. Sorular soruluyordu. Hep kendine göre sağdaki gazetecilere söz veriyor, sol tarafa hiç bakmıyordu. Ben de kendisine seslendim. "Hiç solunuza bakmıyorsunuz Sayın Başbakan." dedim. Kendisi de bana; "Sen de niye oraya oturuyorsun." dedi. Yani sempatikli ilişkileri, rahat ilişkiler kuran, ilişkilerinde sıcak olan bir kişiydi.

Başka bir örnek verecek olursak, ben Başbakanlığı sırasında bir haber yapmıştım. Türk Lirası'nın dolar karşısındaki değer kaybının hızlanacağını ve yıl sonunda 90 dolar olacağını belirtmiştim. Milliyet Gazetesi Nilüfer Gürsoy rahmetli gazeteci ablamıza "Hayal görüyorlar." yanıtını vermişti. Sonra karşı karşıya geldik, ben kendisine "İsterseniz iddiaya girelim." dedim. O da, "Tamam" dedi. Yıl sonunda benim dediğim çıktı. Daha sonra Emin Çölaşan telefon açtı. "Turgut Özal sana Japonya'dan teyp getirecekti." dedi. İkimizi de eve çağırdı. Bizimle eşofmanlı resim çekirdi ve teypleri bize hediye etti.

➤ **Türkiye-ABD ilişkilerinin en iyi olduğu dönem sizce hangisiydi? Özal dönemi öncesinde ilişkilerimiz ne durumdaydı?**

ABD ile ilişkiler döneminin en iyi olduğu dönem derken iyilikten neyi kastediyorsunuz bilmiyorum. İyilikten, ilişkilerin samimi ve sıcak olmasını kastediyorsanız, 12 Eylül dönemi sonrası Kenan Evren dönemidir ama Türkiye'nin aleyhinedir. İlişkiler Türkiye'nin yararına ve çıkarına karşılıklı çekişmeli Bülent Ecevit'in MHP ve ANAP ile koalisyon yaptığı dönemdir. Örnelemek gerekirse, Türkiye 1974'te Kıbrıs Barış Harekatı'nı yapınca Yunanistan NATO'nun güney kanadından çekilmişti. Daha sonra geri dönmek istedi. ABD de destekliyor bu geri dönüşü, ancak Türkiye vetosunu kullanıyordu. Türkiye, Demirel döneminde de, Ecevit döneminde de Yunanistan'ın NATO'nun güney kanadına dönmesine izin vermiyordu. Kenan Evren kabul etti ve Yunanistan, Türkiye kendi lehine hiç bir düzenleme yapma fırsatı bulmadan, Yunanistan'ın, ABD'nin desteğiyle güney kanadına dönmesine tanıklık etti. Bu anlamda ABD ile ilişkiler çok iyiydi ama Türkiye'nin aleyhine bir durumdu bu.

Türkiye'nin lehine olduğu en iyi dönem, Bülent Ecevit'in MHP ve ANAP ile koalisyon yaptığı dönemde Abdullah Öcalan'ı ABD eliyle geri aldığımız dönemdi. O dönemde Bill Clinton; Türkiye'yi çok öven sözler söylemişti. Clinton; "21.Yüzyıl Türkiye'nin yüzyılı olacaktır. Türkiye kendini laik ve demokratik cumhuriyet olarak tanımladığı sürece, geleceğe güvenle bakabiliriz." türünden konuşmalar yapıyordu. Bülent Ecevit, ABD'nin Irak'a müdahalesine izin vermedi. 2002 yılında. Tezkere AKP döneminde çıktı. ABD, Türkiye'yi kabullenmek zorunda kalıyordu. Türkiye, ABD ile ilişkilerini kendi lehine yönetiyordu. Sonuç olarak, Ecevit döneminde ABD'nin dediğini yapmadık ama Türkiye'nin lehine bir durum; Evren döneminde ABD'nin dediğini yaptık ama Türkiye'nin aleyhine bir durum söz konusu oldu.

➤ **Sizce Turgut Özal dış politikada tamamen ABD yanlısı bir tavır mı sergiledi? Yoksa ABD ile yakın ilişki sağlayarak fayda sağlama modeli miydi bu?**

İki durumu birbirinden ayıramazsınız. Bu durumları birlikte değerlendirmek gerekir. Turgut Özal'ın dünya görüşü, ekonomi temelliydi. Kapitalist düzene inanıyordu, karma düzene değil. Türkiye-ABD ilişkileri açısından örnek vermek lazım. Türkiye ne zaman büyük bir ekonomik sıkıntıya düşse ABD, Dünya Bankası ve IMF aracılığıyla yardım etmiştir. 12 Mart 1971 askeri müdahalesi döneminde Turgut Özal hangi görevdeydi? Müsteşar görevindeydi. Yerine ekonomiden sorumlu kim gelmiştir? Rahmetli Atilla

Karaosmanoğlu gelmişti. Kendisi nereden gelmiştir? Nerede görev yapmaktadır? Dünya Bankası'nda. Özal nereye gidiyor sonra? Dünya Bankası'na gidiyor. 12 Mart 1971 askeri müdahalesi öncesinde 24 Ocak Kararları Demirel'in Planlama Müsteşarı kimdi? Turgut Özal. Kriz döneminde 24 Ocak Kararları'nı hazırlarken nereden gelmişti? Dünya Bankası'ndan. Dünya Bankası'nın tezgahından geçmiştir kendisi. Şubat 2001 Ecevit döneminde Dünya Bankası'ndan Kemal Derviş ekonomiden sorumluydu.

Dünya Bankası'nın bir Türkiye modeli vardır. Yani uluslar arası kuruluşların. Nasıl bir model? Ekonomiyi daha fazla liberalizme itmek. Serbest piyasa ekonomisi. Yani Atatürk'ün 1930'lu yıllarda oturttuğu karma ekonomi modeli yerine, serbest piyasa ekonomisi. Avrupa Birliği Kopenhag Kriterleri'nde de pazar ekonomisi vardır. Özal bu konuda müthiş bir ivme kazandırdı. Özal'ın 24 Ocak Kararları sebebiyle gazetecilik ödülü kazanmış birisiyim. 24 Ocak Kararları'nı devalüasyon oranı, Türk Lirası'nın dolar karşısında kaç lira olacağı da dahil, 24 Ocak Kararları'nın 1 hafta öncesinden haber yaptım. 24 Ocak Kararları, Özal'ın 12 Mart 1971 Askeri Planlama Müsteşarı iken aldığı ekonomik önlemler paketinin aynısı. Tıpa tıp aynısı. Özal'ın masasında resmi gazetede olduğunu gördük. O gazeteden günümüze uyarladık kararları. Aynı kararlardı. Kopya çektik aslında. Çağdaş Gazeteciler Cemiyeti yılın ekonomi gazetecisi ödülünü bu sebeple aldım. Şimdi bu kararlar, Türk ekonomisini daha fazla liberalleştirmek, daha serbestleştirmek için alındı; kamunun ekonomideki rolünü tümüyle azaltmak yani özel sektör öncülüğünde serbest piyasa ekonomisini Türkiye'ye hakim kılmak. Dünya'da o sıralar müthiş rüzgarlar esiyor. Sovyetler Birliği'nin çöküşünü hızlandıran Neo-liberal yeni akım; ABD'de Ronald Reagan, İngiltere'de Margaret Thatcher ile sürüklenen bir akım. Turgut Özal o akımın bir anlamda Türkiye'deki temsilcisiydi.

Özal'ın ABD ile bağlantısı da onun adamı olmak değil, o ekonomik çizginin paralelliği idi. O çizginin mutlak zorunlu hale geldiği müttefiklik. O tarihlerde, Özal'ın döneminde, çok fazla yaşanmadı. Turgut Özal bu ekonomik yakınlığı ABD'ye dayanma arzusuna karşı; örneğin Türkiye'nin çıkarları gerekseydi İncirlik Üssü'nü kullanıma kapatır mıydı? Bilmiyorum. Yani şunu söyleyemem haksızlık olur. Örneğin Özal, Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel'in karşısında ABD'nin istediği tipti. ABD'nin destekleyeceği, tercih edeceği kişiydi. 'Siyasi figürdü ama zaman zaman siyasette gördüğümüz biçimde körü körüne ABD'nin adamı olurdu.' dersem yanlış olur. Yani Türkiye'nin çıkarları ile çeliştiği zaman inanıyorum diyemem ama sanırım Türkiye'nin çıkarı yanında olurdu. Örneğin, Ecevit'in Kıbrıs Barış Harekati'nda yaptığı gibi ABD de

karşı çıksa Turgut Özal yapamazdı ama Kıbrıs'taki Türkler'in haklarından da tümüyle vazgeçmezdi. Bu olayı müzakerelerle çözmeye çalışırdı. Ecevit gibi rest çekmezdi.

Özal, ikili diyalogla çok fayda sağlamıştır. Genel politikada ABD ile bu kadar içli dışlı olmak benim dünya görüşüme, siyaset anlayışıma göre Türkiye'nin çıkarına terstir. Türkiye, ABD'ye gücünü kabul ettirebilecek bir ülkedir. Yeter ki, o gücünü kullansın. ABD'ye çok şey verip, onun karşılığında bir şey almak sıkıntılıdır. Vermekten kastım toprak vermiyor ama İncirlik Üssü'nün kullanımında Türkiye neredeyse egemenlik hakkından vazgeçiyordu. Bunu bir düzenlemek gerekiyordu. Bunu Demirel de Ecevit de denedi. Kısmen sağladılar ama daha sonra kayboldu. Özal ABD ile o mücadeleyi yapmıyordu. ABD ile uzlaşarak birlikte hareket etmek istiyordu. Yine de Özal, Türkiye'nin haklarını savunmaktan vazgeçmez, asker filan da göndermez. ABD ile uzlaşarak çözmeye çalışır meseleyi. Örneğin, bunlar yaşanmadan bilinmez ama inancım o ki Özal Ege'de bu hükümet gibi 18 adanın bir kayalığının işgaline evet demezdi.

➤ **Turgut Özal'ın Körfez Krizi dönemindeki hamlelerini nasıl buluyorsunuz? O dönemi anlatır mısınız?**

Meşhur 1 koyup 3 alma meselesi. Bu cümleler Turgut Özal'ın lafıydı. Turgut Özal'ın, 1 koyup 3 alma sözlerinden kastı şu. Şöyle bir hayal diyebiliriz. 1 koyacağı nedir? Özal, açıkça söylemiyor ama bence bunları kastediyor. Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu'su. 3 almak nedir? Suriye, Irak ve İran'daki Kürt Bölgesi. Özal'ın bir lafı daha var. Federasyonu tartışmaya hazır olmalıyız. ABD'nin planlarından birisi de bölgede Kürt devleti kurmak. Bu federasyon Türkiye'ye bağlı bir federasyon düşünüyor. Ben o federasyona 1 Güneydoğu Anadolu koyarım ama bu federasyon Türkiye'ye bağlı olacağı için 3 alırım diye kurguladığı kanısındayım. ABD bağımsız bir Kürt devleti kurmak istiyor. Özal'ın hayali ise Türkiye'ye bağlı Kürt federasyonu oluşturmak.

Özal Saddam'ı sevmiyor ve güçlenmesini istemiyordu. Benim yayınladığım Bush ile olan görüşme tutanaklarında da Saddam'dan çok kötü bir şekilde bahsediyordu. Ben o cümleleri sansürledim. 1991 Mart ayı Güneş Gazetesi'ni bulursan, o tutanaklarda Bush ile bu konu hakkında konuştukları şeyler yazıyor. Zaten Özal'ın Bush ile görüşmesinde bu niyetini açıkça dile getiriyordu. Yanlış politikaydı. Şimdi Türkiye Saddam sayesinde bir Şii kuşağından çevrilmekten kurtulurdu. Yani Saddam bir zalim olabilir. ABD bir kere her şeyden önce bölgeyi dini cemaat farklılıkları, yetmediği zaman etnik farklılıklarla

bölerek yönetme taraftarıydı. Şimdi Türkiye'nin çıkarı ise bölünmelere karşı çıkmak, bölünmelere destek olmak değildi.

Şimdi bakın. İran, Türkiye'nin doğusundadır. Şii midir? Çoğunlukla evet. Irak'ın çoğunluğu Şii'dir ama Saddam Sünni'dir. Suriye'nin çoğu Sünni ama Esad Nuseybi'dir. ABD, Türkiye'yi hemen sınırı boyunca Kürt koridoru ile, hemen aşağısında ister istemez Şii kuşağı ile çevirecek. Türkiye bu oyunu bozmalı. Türkiye bu oyunda ABD'nin yanında aktör olamaz.

Özal bu durumda federasyonu kendine bağlamak istiyor. Bu büyük bir yanılıdır. Federasyon demek Türkiye'nin kendini çok uluslu bir ülke olarak tanımlaması demektir. Osmanlı çok ulusluymuştu, sonu malum. Sovyetler Birliği, Yugoslavya param parça. Bu sebeplerle Türkiye'nin en çok dikkat etmesi gereken şey çok uluslu yerine ulus devleti ön plana çıkartmak olmalıdır. Saddam'ın gitmesi demek, güney sınırımızda Barzani'nin; Esad'ın gitmesi demek kuzey sınırımızda PYD'nin gelmesi demektir. Körfez Savaşı'nda Özal ABD bölge politikaları ile iç içeydi. Türkiye bundan pay çıkarmaya çalışıyordu ama hayalini gerçekleştiremedi. Saddam her halükarda Türkiye ile ittifak yapmak durumundaydı.

➤ **Turgut Özal ile ilgili anlatabileceğimiz başka anılarınız var mı?**

Şöyle bir anım var; kızma değil bu ama merak belki. Süleyman Demirel'in inanılmaz bir hafızası vardı. Özal da çok fazla rakam kullanıyordu. Bu rakamların bir kısmının doğru olmadığı kanaati oluştu bende. Randevu aldım ve gittim. Önümdeki dosyayı rakamlarla doldurdu. O günkü söyleşide hiç rakam kullanmadı. Benim rakamları kontrol edeceğimden çekindi.

Onun bana kızdığı bir olay vardı. Şaka yoluyla ortaya koyduğu bir olay. Yine bir haber, o haberdeki bazı rakamlara kızmış galiba. Rakamların açık edilmesinden rahatsızdı. Evimde telefon çaldı, kendisi, sekreteri filan değil. "Uluç, ben Turgut. Ya sen sayı saymayı bilmiyorsun ya da hiç dayak yememişsin." dedi ve gülerken telefonu kapattı.

Özal sadece bizimle değil, herkesle ilişkileri sıcak olan birisiydi. İkili temaslarda kişilere dokunmasını bilen birisiydi. Bu çok sıcak ilişki getirir. Başbakanlığı sırasında Çankaya'da onunla buluştuk. Yerel seçimler vardı. Özal, yerel seçimlerde Murat Karayalçın'a adaylık öneriyordu. Ben de "Murat Karayalçın önerinizi kabul etmez. Aday

olursa SODEP'ten olur." dedim. Ondan sonra kendisi bana; "Siz mülkiyeliler bana karşı çıkıyorsunuz." dedi. O sırada görüşmede Veysel Atasoy, Mehmet Keçeciler, Hasan Celal Güzel, Mesut Yılmaz vardı. Ben de kendisine; "Bakın mülkiyeler size sahip çıkıyor." dedim. O da, "Beni de kuşatmışınız ya, helal olsun." dedi. O sırada hemen espri yapabildi.

Yalnız bana iki kez çok kızdı. Bir tanesi 1987 seçimleri. Ben Sabah Gazetesi'nde köşe yazarıyım. Seçim günü siyaset yapılmaz. Fakat Naim Süleymanoğlu'nu getiriyordu. Naim'i getiren uçak kaza yaptı ama bir şey olmadı. Ben de yazımda "Az daha onu kaybedecektik." diye yazı yazdım. Dava açtı. Takipsizlik kararı verildi. İstanbul'da da dava açıldı. Kapandı. Bana çok kızmış. Patron Dinç Bilgin'i arayıp, atın bu mendebur suratlı adamı atın demiş. Sonra elinden telefonu Semra Özal almış; "Siz bakmayın Turgut'a, adamın ekmeği ile oynamayın." demiş. İkincisi ise, baba Bush 1991 yılında Özal ile ikili görüşme yaptı. Houston'da. Ben o özel görüşmenin tutanaklarını yayınladım. Önce Özal'ın hoşuna gitmiş. Sonra Dışişleri Danışmanı Kaya Toperi "Devlet Başkanı'nın gizli görüşmesi yayınlanırsa güvensizlik olur. Herkes sizle her şeyi konuşmaz." diye Özal'a fikir vermiş. Daha sonra Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde bana Devlet Sırlarını İfşa davası açıldı. Tutuklanmam için çok ciddi baskı yaptı. Cumhurbaşkanı idi o zaman. Fakat karar verildi ama kefalet ile serbest bırakıldım. Sonra da beraat ettim.

11) MEHMET KEÇECİLER

➤ Mehmet Keçeciler Kimdir?

1944 yılında Konya’da doğdu. 1967’de Konya Yüksek İslam Enstitüsü, 1968’de Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi’ni bitirdi. Sorbonne Hukuk Fakültesi’nde ‘İdari İlimler’ alanında yüksek lisans yaptı. Kariyerine kaymakam olarak başladı. 1977 yılında Konya Belediye Başkanı oldu. Anavatan Partisi Kurucu Üyesi oldu. 18, 19, 20. Dönem Konya Milletvekili seçildi. 1977-2008 yılları arasında 31 yıl aktif siyaset yaptı. Başbakan Yardımcılığı, Bayındırlık ve İskan ve Devlet Bakanlığı yaptı. Fransızca, Arapça ve Farsça biliyor. Evli ve 4 çocuk babası.

Sorular - Yanıtlar

➤ Size göre Turgut Özal nasıl birisiydi? Onu diğer liderlerden ayıran özellikleri nelerdi?

Turgut Bey dünyayı çok iyi tanıyan bir liderdi. Lider olma özelliklerini taşırdı. Yani dünyayı çok iyi tanıyordu. Yurtdışını çok iyi biliyordu. İngilizce biliyordu. Türkiye'yi de çok iyi tanıyordu. Devlet Planlama Müsteşarlığı yapmıştı. Türkiye'deki en iyi iktisadi ve sosyal uzmanlardan Türkiye hakkında bilgi alırdı. Aldığı bu bilgiler kendisinin Türkiye'yi sağlıklı tanımasına sebep olmuştur. Özal, ekonomiyi iyi bilirdi. Biz aldığımız eğitim gereği ona sosyal, siyasi ve diplomasi tavsiyelerde bulunurduk. O da hepsi önemli ama ekonomi en önemlisi derdi. Ekonomi olmadan hiçbir şey olmaz derdi.

➤ Çok eski yıllardan bu yana Özal ile yakın dostluğunuz vardı. Anavatan Partisi kuruluşundan öncesini ve partiyi kuruluş sürecini anlatır mısınız?

Biz rahmetli Özal'ı 80'de tanıdık. Yani bütün Türkiye Özal'ın yoklukları var eden, yoklukları ortadan kaldıran ekonomi politikalarını beğenmişti. 24 Ocak Kararları'yla. Çünkü ekonomideki o yokluklar milleti canından bezdirmişti. Halk o yokluklardan bizi kurtaran siyasi iktidar değil de Turgut Özal kurtardı düşüncesi hakimdi. Çünkü Turgut Özal o zaman çıkıp bütün sorumluluğu üstüne alan açıklamalar yapmıştı. O kararları uygulamasak bu yokluklar devam edecekti. Bir gün içinde yok olan, kuyrukta satılan malların hepsi var oldu. Demek ki varmış da tezgah altında satılıyormuş. Yanlış ekonomi politikaları nedeniyle fiyatları doğru koymadığımız ve Ankara'dan fiyat ilan ettiğimiz için tezgah altı satılıyormuş mallar. Rahmetli Özal geldi. Doların ve malların fiyatlarını

arttırdı. Büyük zamlar olmasına rağmen millet yokluklarından kalkmasından memnun oldu. Zammı halka sevdiren bir liderdi Özal. Rahmetli Özal ile birlikte Türkiye doğru ekonomi politikaları uygulamaya başladı. Bu politikalar Turgut Özal'ı prestijli bir insan haline getirdi. Biz partiyi kurduğumuzda bizi gören rahmetli Özal'ı tanıyordu. Çünkü o zamana kadar Özal, kendini halka tanıtmıştı. Biz siyasi partiyi onsuz kurmamamız gerektiği, kendisinin ekonomi politikalarına devam ettirmemiz gerektiğini düşünüyorduk.

Bir gün Özal Başbakan Yardımcısı, ben de kendisinin müşaviri görevindeyken bir gün Sakıp Sabancı ve Vehbi Koç geldi. Sakıp Sabancı çok konuşurdu. Vehbi Koç az konuşurdu. Bana Vehbi Koç soru sordu. "Siz Turgut Özal'a hangi konularda danışmanlık yapıyorsunuz?" diye. Ben de; "Turgut Özal'ın siyasi müşaviriyim." dedim. Vehbi Bey; "Turgut Bey siyasete girecek mi?" diye sordu. Ben de kendisine; "Ben ikna edemedim, çok uğraştım ama Özal, siyasete girmiyor." dedim. Onlar gittiler ve Kenan Evren'i ikna ettiler. Askerleri, iş adamları ikna etti. Benim düşünceme göre o dönem tek çıkış yolu Özal'dı. Özal'ın ekonomi politikalarının uygulanmaya devam etmesiydi. Turgut Bey bana "Ben bir kere siyasete girdim. Siyaset hiç iyi bir şey değil dedi. Benim kalp damarlarım tıkalı. Ben torun seveceğim. Siyaseti askerlerle birlikte bırakacağım." dedi. Ben de kendisine dedim ki; "Sizin buna hakkınız yok. Bu bilgileri kimseye öğretemeyiz. Devlet hakkını ödemedi nereye gidiyorsunuz." Özal; "Sakın beni arkamdan iteklemeyin. Siyasete girmeyeceğim." cümlesini tekrar etti.

Özal, bir gün beni aradı. O dönem kendisi Başbakan Yardımcılığı'ndan istifa etmişti. "Buyurun efendim." dedim. Bana; "Mehmet gelebilir misin? İznin var mı?" diye sordu. Ben de kendisine; "Sizin yanınızda izin kullanılır mı? 60 gün iznim var daha. Gelirim tabii." dedim. Kendisi bana; "Ya senin parti kurma işi vardı. Onu konuşalım. Yalnız benim ABD'ye gidip, kalbimi göstermem lazım. Siyasete girer miyim girmez miyim bakalım." dedi. Özal, ABD'ye 116 kilo olarak gitti. 20 gün kaldı. 34 kilo vererek 82 kilo ile geri döndü. Tığ gibi geldi. İmaj değişikliği de oldu.

Michael De Bakey doktoruydu onun. ABD'ye onu görmeye gitmişti. ABD'den izin aldı geldi diye bir çok laf söylediler. Belli yani doktora gittiği. Doktor siyasete gir demiş güya. O dönem muhalefet "Özal, ABD'den izin aldı da geldi." diye çok söyledi. Hiç alakası yok.

Özal, ABD'yi seviyordu. Özal, ABD'de her işin düzenli gittiğini düşünürdü. ABD'nin mükemmel bir yapısı var diyordu. Gelişmişliğine hayranlığı vardı. “Türkiye'yi ABD gibi yaparız, ABD gibi mükemmel bir devlet yapmamız lazım.” diyordu. ABD ciddi bir devlettir. Turgut Bey, ABD'ye sağlığı için gitti ve sağlığına kavuştu. Kilo verirken olur demiş doktoru. Turgut Bey geldi ABD'den dönünce "Ben siyasete girebiliyordum." dedi.

➤ **Turgut Özal'dan önce Türkiye-ABD ilişkileri nasıldı? Turgut Özal geldikten sonra ilişkilerimiz ne düzeye geldi?**

Askerler dönemi ile ilişkilerimiz iyiydi. ABD ile 1974'te ilişkilerimiz çok kötüydü. Ambargo koydular. En iyi ilişkilerimiz askeri dönemde oldu. Askerler ilişkilerimizi düzeltmişti. Biz geldik, daha da iyi oldu. Özal, ABD ile sağlıklı ekonomik ilişkiler kurdu. Batının menfaat ilişkilerinde döndüğünü biliyordu Özal. “Sen kazan biz de kazanalım.” dedi. ‘Biz bu adamlara menfaatlerini verelim, onlardan da biz menfaat elde edelim’ düşüncesindeydi. Özal, askerlerden sonra ilişkilerimizi güçlendirdi.

Özal, ABD'yi iyi tanıyordu. Orada devlet adamları ile dost oldu. Ama Turgut Bey ilk seçildiğinde ABD'ye gittiğinde Ronald Reagan vardı. Bana Özal kendisi anlattı bu durumu. Özal, ABD'ye gitti. Reagan'a uğramış. Özal, Reagan'a; "Ben çıkınca gazeteciler Türkiye-ABD dostluğunu soracaklar. Ben nasıl dostuz diyebilirim. Siz bize F16 vermiyorsunuz. Bize ABD silahlarını vermiyorsunuz. Biz NATO üyesiyiz. Parasını verdiğimiz firkateynleri bile vermiyorsunuz." demiş. Reagan da Özal'a; "Bu durumların üzerinde kongre kararı var. Lobi yapın." demiş. Turgut Bey de "Yapıyoruz ya" demiş. Biz de o sırada ABD'deki Time Dergisi'ne vermiştik. Time Dergisi'ne reklam ve yazı vermiştik. Reagan da Özal; "Bu işler öyle olmaz. Sizin üzerinizde Ermeni ve Yahudi lobisi var. İtalyan lobisi size yardım etmez. Sizi kurtaracak Yahudi lobisi var." demiş. Özal da bana; "Ya Mehmet ben Yahudi lobisi ile anlaşacağım. Sen başta olmak üzere parti karşı çıkarsa partiyi bölersiniz, başka çaremiz yok. Bana yardım eder misin?" dedi. Ben “Yardım ederim.” dedim.

“Peki bizden ne istiyorlar?” diye sordum Özal’a. Kendisi bana; “Çok bir şey vermeyeceğiz.” dedi. O dönem İsrail ile ilişkileri kesmiştik. Büyükelçileri çekmiştik. Özal; “Büyükelçi gönderiz.” dedi. Sonra gönderdik. ABD’deki Yahudi lobisi ile anlaştık. Ermeni meselesi vardı. Ben o zamana kadar İsrail’in ABD’yi idare ettiğini sanırdım. Halbuki öyle değilmiş. ABD’deki Yahudiler hem ABD’yi hem İsrail’i ikna ediyorlar.

Şimdi o adamlarla biz iyi geçince bütün işlerimiz şıkır şıkır ilerliyor. F16'ları verdiler, firkateynleri verdiler, ambargoyu kaldırdılar. Tekstil kotaları kalktı. Yahudi lobisi ile anlaşmak bizim için Türkiye'deki siyaset için tehlikeli idi. Erbakan 'sizi gidi Yahudiler' diye eleştirirdi. Demirel bizi halka şikayet etti. Yahudi lobisi ABD ilişkilerinde çok önemli olmuştur. Türkiye, Yahudi lobisi ile anlaşana kadar ABD bizi desteklemedi. Yahudi lobisi ile anlaştıktan sonra ABD ile aramız çok iyi oldu. Temsilciler meclisinde kararlar hep lehimize çıktı. Ermeni kararı bile lehimize çıktı. İlişkilerimiz iyi olmasa karar çıkmazdı. Özal'ın ABD ile samimi ilişki kurması ülkemize bir çok fayda sağladı. Özal, ABD'yi tanıdığı ve diyalog kurabildiği için ve en önemlisi ABD'ye karşı dürüst olduğu için Özal'ı sevdiler.

➤ **Özal, Körfez Savaşı sırasında tüm kartlarını ABD'den yana mı kullandı?**

Hayır. Turgut Bey, savaş sırasında ABD'ye karşı açıktan bir tavır sergilemedi. Demirel ve İnönü barıştan yana gibi duruyorlardı. Körfez Krizi'nde Turgut Bey'i de savaş yanlısı olarak gösterdiler. Halbuki öyle değildi. O dönem Turgut Bey, ABD'ye görüşmeye gidecekti. Ali Bozer Dışişleri Bakanı iken öyle bir yetki yazmış ki; Irak bize saldırırsa biz karşılık veririz. Genelkurmay dedi ki bizim zaten yetkimiz var. Turgut Bey; "Bu yetki kanunu olmamış. Şu yetkiyi sen yaz." dedi. Kıyamet koptu TBMM'de. Yıldırım Bey konuşmadı. Savunmadı bizi. Ben konuştum. Turgut Bey çok kızdı bu duruma. Ali Bozer o sırada istifa etti.

Özal, Irak'a Türk askeri müdahale etsin diye yetkiyi aldım deyip, ABD'ye gidecek. Biz o tezkereyi çıkardık zaten. Bu hamleyi ABD ile görüşürken eli kuvvetli olsun diye yaptık. Turgut Bey yetkisi olmasına rağmen kullanmadı. Şimdi, Turgut Bey bir çok tabuyu yıkan bir Cumhurbaşkanıydı. İlk defa Cumhurbaşkanı olarak Cuma namazına gitti. İftar yemeği verdi. Adamcağız inancını yaşardı. Cumhurbaşkanı oldu diye değişmedi. Bir gün iftar yemeği verdi. Muhalefet katılmadı. Demirel katılmadı. Milletvekillerini de göndermediler. Abdullah Gül geldi. Refah Partililer Özal'ı severdi. İftarda İslam ülkelerinin Büyükelçileri de vardı. Onlar iftardan sonra gittiler. Sonra Özal imam oldu ve bize namaz kıldırdı. Ben müezzin oldum. Orada herkes gittikten sonra biz Anavatan Parti'liler kaldık. Grup toplantısı gibi oldu. Giresun Milletvekili tam ismini hatırlamıyorum söz alarak "Biz girelim Irak'a. Kerkük'ü alıverelim. Zaten tarihe göre bizim oralar." dedi. Özal cevap olarak; "Bütün parti mensuplarına Kerkük ve Musul kelimesini yasaklıyorum. Bizim Malatya'da kuşları yakalamak için kümesin önüne yem koyarlar. Sonra güvercinler o yemleri yerken kümesin içine girer ve sonra kapıyı

kapatıverirler." dedi. Bence de Özal'ın dediği gibi ABD bize karşı Kerkük'ü yem olarak kullanıyor. ABD bize 'Kerkük'ü size verelim. Siz orada kalın.' diyerek bizi sıkıntıya sokmaya çalışıyordu. Turgut Bey bu oyuna gelmedi.

➤ **1950 yılından Özal dönemine kadar ABD ile en iyi ilişki kurduğumuz dönem hangisiydi?**

Demirel dönemi çok iyiydi. Sonra Özal diyebiliriz. Menderes döneminde Türkiye NATO'ya girdi. O dönem 'ABD'siz olmaz' düşüncesi vardı. Türkiye Kore'ye asker gönderdi ve bizi NATO'ya aldılar.

➤ **Soğuk Savaş sonrası çift kutuplu dünya bitti. Tek kutuplu dünyanın lideri ABD oldu. Özal döneminde Türkiye ABD'nin her dediğine 'evet' mi dedi?**

Hayır. Çok yanlış. Turgut Bey, ABD'yi kullanabildiği kadar kullandı. Yani ABD'nin büyük bir devlet olduğunu, ABD'siz dünyada hiçbir işin görülemeyeceğini düşünürdü. Realist düşünürdü. Bunu düşünmek Amerikancı olmak demek değil. Bunlar gerçekler. ABD ile iyi geçindik. Biz de fayda sağladı, onlarda sağladı. O dönem Türkiye, Körfez Savaşı'na girdi mi? Girmedi. ABD istedi. Biz girmedik. Özal'da yetki vardı ama girmedi. "Saddam'ı bitirsek yerine koyacak adamı hazırlamadık." dedi ABD. Özal da onlara "Yanlış yaptınız." dedi. O dönem Özal, ABD'nin yanında olalım diyordu. Kendi kurmayları bile karşı çıkıyordu. Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay istifa etti. Özal'ın ABD'den yana Körfez Savaşı'nda içeriye girme niyeti olsa elinde yetki vardı girerdik. Hükümette çoğunluktaydık. Yıldırım Akbulut da her şeye evet derdi. Özal girme taraftarı değildi ama bu düşüncesini ABD'den gizledi. Çünkü ABD ile ilişkilerin devam etmesini istiyordu. ABD Özal'ı affetmezdi bu düşüncesini bilse. Özal'ın başı ABD ile derde girerdi, bütün ilişkileri bozulurdu.

➤ **Özal dönemi bir çok Dışişleri Bakanı görevinden istifa etti. Siz bu durumu neye bağlıyorsunuz?**

Şimdi Turgut Özal söyle bir adamdı. İşini bilmeyen adama her zaman karıştırdı. Huyu öyleydi. İşini yapan adama da hiç karışmazdı. Ben petrolden sorumlu Bakan oldum. Genel Müdürleri çağırdım ve onlara "Turgut Özal sizi ararsa ne isterse yapın." dedim. Özal, işini bilmeyen adamı sevmezdi. Bir gün kendisini aradım ve, "Efendim, Tüpraş'a talimat vermişsiniz ama bu iş böyle olmaz." dedim. Kendisi de bana "Mehmet, sen bu işi öğrenmişsin." dedi ve bir daha genel müdürlerimi hiç aramadı.

EK 2

**SAYIN CUMHURBAŞKANIMIZIN CHICAGO, COUNCIL ON
FOREIGN RELATIONS'DA YAPACAKLARI KONUŞMA
(1 ŞUBAT 1993, PAZARTESİ, SAAT 17.30)
TURKEY AT THE CROSSROADS: "THE MIDDLE EAST EUROPE AND
THE FUTURE"**

DISTINGUISHED GUESTS,
LADIES AND GENTLEMEN,

THANK YOU FOR GIVING ME THIS OPPORTUNITY TO ADDRESS YOU.

I HAVE BEEN ASKED TO SPEAK ABOUT "TURKEY AT THE CROSSROADS-THE MIDDLE EAST-EUROPE AND THE FUTURE". HOWEVER TO BE MORE ACCURATE I WILL TRY TO TAKE UP TURKEY WITHIN AN EVEN LARGER CONTEXT. BECAUSE TURKEY IS IN FACT SITUATED IN THE MIDDLE OF A TRIANGLE OF INSTABILITY. THE TRIANGLE CONSISTS OF THE BALKANS, CAUCASES AND THE MIDDLE EAST. THE DEVELOPMENTS TO THE NORTH OF THE BLACK SEA, TURKEY'S RELATIONS WITH EUROPE AND THE CENTRAL ASIAN REPUBLICS ARE ALSO IMPORTANT WHEN DEFINING TURKEY'S PRESENT AND FUTURE ROLE IN THE WORLD.

INDEED IN THE POST-SOVIET UNION ERA, TURKEY'S NEIGHBOURS HAVE INCREASED IN NUMBER. WE NOW HAVE 12 NEIGHBOURS. WE HAVE ALSO SEEN AN INCREASE IN THE NUMBER OF CENTRES OF INSTABILITY AND CONFLICTS AROUND US. LET ME NAME SOME OF THEM.

- THE SITUATION IN BOSNIA-HERCEGOVINA.

THE THREAT THAT THE SITUATION IN BOSNIA MIGHT IN ONE WAY OR ANOTHER EXTEND TO KOSOVO, MACEDONIA AND GULF ALL THE BALKAN COUNTRIES IN A WAR.

- THE CHALLENGES BEFORE BULGARIA AND ROMANIA, OUR TWO NEIGHBOURS, IN THEIR TRANSITION TO DEMOCRACY AND A FREE MARKET ECONOMY.

- THE SITUATION IN MOLDOVA.

- THE POTENTIAL DISAGREEMENT BETWEEN RUSSIA AND UKRAINE.

- THE CHALLENGES BEFORE RUSSIA IN ITS EFFORTS TOWARDS DEMOCRACY AND A FREE MARKET ECONOMY. THE UNCERTAINTY AND INSTABILITY THE PRESENT SITUATION PORTENDS.

- THE INSTABILITY IN THE CAUCASES. THE AZERI-ARMENIAN CONFLICT, THE CIVIL WAR IN GEORGIA.

- THE PROBLEMS FACED BY THE CENTRAL ASIAN REPUBLICS TO WHICH WE ARE BOUND BY CULTURAL, LINGUISTIC AND RELIGIOUS TIES.

- THE SITUATION IN NORTHERN IRAQ.

- THE SITUATION IN THE GULF AND THE MIDDLE EAST.

- OUR RELATIONS WITH GREECE AND THE CYPRUS QUESTION.

I DO NOT INTEND TO TAKE UP EACH ONE OF THESE QUESTIONS. I WILL HOWEVER TOUCH UPON SOME OF THE MOST IMPORTANT ISSUES.

FIRST, THE SITUATION IN THE BALKANS. THE BALKANS HAVE A STRATEGIC VALUE FOR US. BECAUSE THAT REGION IS OUR GATEWAY TO EUROPE. TURKEY, HAS ALSO HISTORIC TIES WITH THAT REGION. SOUTHERN YUGOSLAVIA, WHICH CONSISTS OF BOSNIA-HERCEGOVINA, MACEDONIA, KOSOVO AND PARTLY SERBIA AND MONTENEGRO BELONGED TO THE OTTOMAN EMPIRE UNTIL THE BEGINNING OF THIS CENTURY. PRESENTLY THERE ARE MORE THAN TWO MILLION PEOPLE OF TURKIC ORIGIN AND SEVEN MILLION MUSLIMS LIVE IN THE BALKANS.

THROUGHOUT THE NINETEENTH AND THE BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY HUNDREDS OF THOUSANDS OF PEOPLE IMMIGRATED TO TURKEY AS A RESULT OF WARS. THEREFORE A SUBSTANTIAL PART OF OUR POPULATION IS OF BOSNIAN, ALBANIAN OR MACEDONIAN ORIGIN AND THEY CREATE IMPORTANT PRESSURE GROUPS LIKE THOSE YOU HAVE IN THE UNITED STATES. THEREFORE WE HAVE

IMPORTANT HISTORIC, CULTURAL AND RELIGIOUS BONDS WITH THOSE PEOPLE. SOME OF THEM, LIKE THE MUSLIMS OF BOSNIA, LOOK UP TO TURKEY FOR ASSISTANCE IN TIME OF NEED.

OUR PRESENT PRIORITY IN THE BALKANS IS TO PUT A STOP TO THE TRAGIC SITUATION IN BOSNIA-HERCEGOVINA. WE ARE DISAPPOINTED BY THE INADEQUATE RESPONSE OF THE INTERNATIONAL COMMUNITY AGAINST THE SERBIAN AGGRESSION. I AM AFRAID THE CONTINUATION OF THIS CONFLICT MIGHT INEVITABLY RESULT IN THE EXTENSION OF HOSTILITIES TO NEIGHBOURING KOSOVO AND MACEDONIA AND DRAW OTHER BALKAN NATIONS INTO THE CONFLICT. WE HAVE RECOGNISED THE NEW STATES OF OLD YUGOSLAVIA. WE HAVE DIPLOMATIC MISSIONS IN EACH EXCEPT BOSNIA FOR OBVIOUS REASONS.

COMING TO THE CAUCASES, I ALWAYS SAY THAT THIS REGION IS MORE BALKANISED THAN THE BALKANS. THERE ARE MORE THAN HUNDRED ETHNIC GROUPS LIVING THERE. STALIN HAS ALSO DONE EVERYTHING POSSIBLE DURING HIS LIFETIME TO PLANT THE SEEDS OF DISCORD AMONG THE PEOPLES OF THIS REGION. HE EXILED SOME TO OTHER PARTS OF THE SOVIET UNION, DIVIDED NATIONS WITH ARTIFICIAL BOUNDARIES ETC. MOST OF THESE PEOPLE ALSO HAVE CLOSE HISTORIC, CULTURAL AND RELIGIOUS TIES WITH TURKEY. THERE ARE THOUSANDS OF TURKS OF AZERI, CIRCASSIAN OR GEORGIAN ORIGIN LIVING IN TURKEY. WITH THE LIFTING OF THE HEAVY HAND OF COMMUNISM ALL THE HOSTILITIES BETWEEN ETHNIC GROUPS HAVE COME OUT TO THE SURFACE. THE MOST IMPORTANT OF COURSE IS THE ONE BETWEEN ARMENIA AND AZERBAIJAN. THERE ARE ALSO IMPORTANT PROBLEMS IN GEORGIA. THE RUSSIAN REPUBLICS IN NORTHERN CAUCASIA ARE RESTLESS. IF WE CAN ACHIEVE AGREEMENT BETWEEN AZERBAIJAN AND ARMENIA THIS WILL HAVE IMPORTANT CONTRIBUTIONS TO THE STABILITY IN THE CAUCASES. IT WILL ALSO PAVE THE WAY FOR EFFECTIVE ECONOMIC COOPERATION IN A MUCH LARGER A CONTEXT.

WE ARE VERY ACTIVE IN TRYING TO BRING A SOLUTION TO THE AZERBAIJAN-ARMENIAN CONFLICT. AZERIS AND TURKS ARE ETHNIC KINS AND SPEAK THE SAME LANGUAGE, AND ARMENIA NEEDS TURKEY TO OPEN TO THE WESTERN WORLD. WE HAVE OPENED AN EMBASSY IN

AZERBAIJAN, A CONSULATE IN GEORGIA AND WE HAVE RECOGNISED ARMENIA.

OUR RELATIONS WITH UKRAINE AND RUSSIA ARE EXCELLENT. IN FACT TURKEY, WHEN ITS RELATIVELY LIMITED RESOURCES ARE CONSIDERED, IS ONE OF THE COUNTRIES CONTRIBUTING THE MOST TO RUSSIAN DEVELOPMENT EFFORTS. WE HAVE EXTENDED CREDITS TOTALLING MORE THAN ONE BILLION DOLLARS TO THAT COUNTRY. IN RUSSIA AND UKRAINE TEN TURKISH FIRMS ARE ALREADY OPERATING WITH MORE THAN A BILLION DOLLARS OF INVESTMENT, EMPLOYING NEARLY TEN THOUSAND TURKISH AND LOCAL WORKERS IN 20 PROJECTS.

LADIES AND GENTLEMEN,

NOW A FEW WORDS ABOUT IRAQ. THE SITUATION IN THAT COUNTRY CONTINUES TO BE VERY DIFFICULT FOR THE IRAQI PEOPLE OF ALL ETHNIC ORIGINS, WHETHER ARABS, KURDS OR TURCOMANS. SADDAM HUSSEIN IS STILL IN POWER AND THE EMBARGO CONTINUES. SADDAM STILL IS DOING HIS UTMOST TO TEST THE RESOLVE OF THE UNITED NATIONS .THE FUTURE IS UNCERTAIN FOR THE PEOPLE OF THAT COUNTRY. TURKEY IS PROVIDING HELP FOR THE IRAQI KURDS, AND OTHER PEOPLE OF NORTHERN IRAQ. "PROVIDE-COMFORT" HAS BEEN EXTENDED FOR ANOTHER SIX MONTHS. WE ARE IN CLOSE CONSULTATIONS WITH OUR NEIGHBOURS, NAMELY IRAN AND SYRIA, AS WELL AS WITH THE U.S., FRANCE AND THE UNITED KINGDOM ON THE DEVELOPMENTS IN THAT COUNTRY. WE ALL AGREE OF THE IMPORTANCE OF TERRITORIAL INTEGRITY OF IRAQ. AS LONG AS THIS SOURCE OF INSTABILITY REMAINS IN THE REGION ITS VARIOUS NEGATIVE EFFECTS WILL CONTINUE TO BE FELT IN THE EASTERN MEDITERRANEAN AND THE GULF.

LADIES AND GENTLEMEN,

THESE EXAMPLES DEMONSTRATE WHY TURKEY HAS TO BE INTERESTED WITH EVERY DEVELOPMENT IN ITS PERIPHERY AND BEYOND IT IN EUROPE AND CENTRAL ASIA. I CANNOT THINK OF ANOTHER COUNTRY WITH SO MANY PROBLEMS AROUND IT.

IT IS WITHIN THIS GENERAL CONTEXT THAT TURKEY IS TRYING TO BRING MODERATION, STABILITY AND COOPERATION TO THE REGION. WE ARE TRYING OUR BEST THROUGH BILATERAL CONTACTS OR IN MULTILATERAL ORGANISATIONS TO ACHIEVE NEGOTIATED SETTLEMENTS OF DISPUTES IN THE BALKANS, THE CAUCASES AND THE MIDDLE EAST. WE ARE TRYING TO DEVELOP ECONOMIC COOPERATION SCHEMES TO INCREASE INTERDEPENDENCE AMONG THE COUNTRIES OF THE REGION AND THUS PROVIDE THE CONDITIONS NECESSARY TO MAINTAIN PEACE AND PERMIT ECONOMIC DEVELOPMENT.

WE BELIEVE THAT TURKEY, WITH ITS SECULAR STATE, DEMOCRACY, AND FREE MARKET ECONOMY IS PERFECTLY PLACED TO PLAY SUCH A ROLE AND ACT AS A MODEL FOR THE COUNTRIES OF THE REGION AND BEYOND. IN FACT THE TURKISH ECONOMY WAS ONE OF THE WEAKEST ECONOMIES OF THE REGION A DECADE AGO.

TODAY I CAN CONFIDENTLY SAY THAT IT IS THE STRONGEST. I AM SURE THAT THE DIFFERENCE IN ECONOMIC DEVELOPMENT BETWEEN TURKEY AND HER NEIGHBOURS WILL BE ALL THE MORE EVIDENT IN THE BEGINNING OF THE NEXT CENTURY.

THIS ECONOMIC DEVELOPMENT HAS MADE TURKEY AND ESPECIALLY ISTANBUL A CENTRE OF THE BALKANS AND THE MIDDLE-EAST. THOUSANDS OF PEOPLE ARE COMING TO ISTANBUL FOR TOURISM AND TRADE FROM YUGOSLAVIA, ALBANIA, BULGARIA, ROMANIA, HUNGARY, POLAND. THE SAME IS TRUE FOR THE NEW REPUBLICS OF THE OLD SOVIET UNION TO THE NORTH OF TURKEY.

I SHOULD ALSO MENTION THAT TURKEY'S ENTREPRENEURS AND CONTRACTORS ARE THE BEST IN THAT PART OF THE WORLD. THEY ARE COMPETING OR COOPERATING SUCCESSFULLY WITH THE EUROPEAN AND AMERICAN FIRMS FOR BUSINESS IN THE MIDDLE EAST, ASIA AND THE REPUBLICS OF THE OLD SOVIET UNION.

DISTINGUISHED GUESTS,

TO CONTRIBUTE TO THE ESTABLISHMENT OF PEACE AND STABILITY AS WELL AS TO PROSPERITY IN THE BLACK SEA REGION I LAUNCHED THE IDEA OF A "BLACK SEA ECONOMIC COOPERATION PROJECT" ABOUT THREE YEARS AGO. THE IDEA WAS MET WITH SUCH ENTHUSIASM THAT THE LEADERS OF THE COUNTRIES OF THE REGION CAME TOGETHER LAST YEAR TO SIGN THE RELEVANT AGREEMENT. THE AGREEMENT WAS SIGNED BY TURKEY, ALBANIA, GREECE, BULGARIA, ROMANIA, MOLDOVA, UKRAINE, RUSSIA, AZERBAIJAN, ARMENIA AND GEORGIA. A SECRETARIAT WILL START WORKING SOON IN ISTANBUL.

WE PROPOSE TO LIBERALIZE TRADE IN THE AREA AND TO COOPERATE IN ESTABLISHING THE INFRASTRUCTURE NECESSARY FOR FACILITATING TRADE AMONG THE PARTICIPANTS. WE ARE NOT AIMING AT A BLACK SEA COMMON MARKET. WE ONLY WANT TO CREATE A MEDIUM THROUGH WHICH GOODS, CAPITAL, PEOPLE AND SERVICES CAN MOVE FREELY.

WE HAVE ALSO ACHIEVED TO FORM ANOTHER GROUPING. WE FIRST TOOK STEPS TO REINVIGORATE THE "ECONOMIC COOPERATION ORGANISATION". TURKEY, IRAN AND PAKISTAN ARE THE FOUNDING MEMBERS OF THIS ORGANISATION. ALL THE NEWLY ESTABLISHED CENTRAL ASIAN REPUBLICS PLUS AZERBAIJAN AND AFGHANISTAN HAVE RECENTLY JOINED THIS ORGANISATION. A SUMMIT MEETING WILL BE HELD IN JUNE THIS YEAR TO TAKE UP AREAS OF ECONOMIC COOPERATION. IN THIS ORGANISATION, THE OBJECTIVE IS THE SAME AS THE BLACK SEA ECONOMIC COOPERATION.

DISTINGUISHED GUESTS,

TURKEY HAS ALSO BECOME A POLE OF ATTRACTION FOR THE REPUBLICS OF CENTRAL ASIA. WE HAVE ETHNIC, CULTURAL AND LINGUISTIC TIES WITH THE PEOPLES OF THOSE REPUBLICS. IT IS NOT VERY DIFFICULT FOR A YOUNG PERSON FROM THAT PART OF THE WORLD TO LEARN TURKISH SPOKEN IN TURKEY IN THREE TO SIX MONTHS AND ATTEND A TURKISH UNIVERSITY.

IN MY TALKS WITH THE LEADERS OF THESE COUNTRIES I AM ALWAYS DELIGHTED TO SEE THAT THEY HAVE ALREADY MADE THEIR CHOICE ON THE TURKISH MODEL. THEY WANT A SECULAR, DEMOCRATIC STATE WITH A FREE MARKET ECONOMY. THEIR ECONOMY, INDUSTRY AND INFRASTRUCTURE IS DIRECTLY LINKED TO RUSSIA BECAUSE OF THE COMMUNIST SYSTEM IN THE LAST SEVENTY YEARS. NOW THEY WANT TO DIVERSIFY THEIR RELATIONS WITH THE OUTSIDE WORLD. THEY ARE AWARE THAT IF THEY DO NOT MAKE QUICK SOCIAL AND ECONOMIC PROGRESS, THE FRUSTRATIONS OF THE PEOPLE MAY LEAD TO RADICAL FUNDAMENTALIST SEARCH FOR SOLUTIONS.

WE FREQUENTLY COME TOGETHER WITH THE LEADERS OF THESE REPUBLICS ON BILATERAL VISITS OR MULTILATERAL MEETINGS. THE MOST RECENT SUMMIT MEETING WE HAD WAS IN ANKARA ABOUT FIVE MONTHS AGO ON THE OCCASION OF THE TURKISH NATIONAL DAY. DURING THAT MEETING WE AGREED TO LAY DOWN THE GROUND FOR MULTILATERAL ECONOMIC COOPERATION. ON A BILATERAL BASIS WE ARE DEVELOPING COMPREHENSIVE COOPERATION SCHEMES WITH EACH ONE OF THESE COUNTRIES. TURKISH TELEVISION IS BROADCASTING TO CENTRAL ASIA BY SATELLITE. WE ARE ESTABLISHING TELECOMMUNICATION NETWORKS. TURKEY HAS PROVIDED CREDITS TOTALLING TO MORE THAN ONE BILLION DOLLARS TO THE COUNTRIES OF CENTRAL ASIA. THOUSANDS OF STUDENTS ARE COMING TO TURKISH SCHOOLS AND UNIVERSITIES. WE ARE ALSO PROVIDING TRAINING IN SUCH SECTORS LIKE BANKING, TRADE ETC.

LADIES AND GENTLEMEN,

TURKEY IS LOCATED AT THE CROSSROADS OF EUROPE, WESTERN CENTRAL ASIA, THE MIDDLE EAST AND NORTH AFRICA. IT IS A REGION WHERE CHRISTIANITY AND ISLAM MEET AND RADICALISM AND FUNDAMENTALISM ARE SERIOUS THEREATS. TODAY THE MUSLIM POPULATION IN THE WORLD IS MORE THAN A BILLION. IN THE TERRITORY OF THE OLD SOVIET UNION ALONE, THE MUSLIM POPULATION IS NEARING 80 MILLION. MOST OF THE MOSLEM POPULATIONS AROUND THE WORLD ARE ABOUT TO MAKE HISTORIC DECISIONS AS TO THE COURSE THEY WILL CHOOSE FOR THEIR SOCIETIES IN FUTURE.

TURKEY'S RELATIONS WITH THE WEST ARE OF IMPORTANCE NOT ONLY FOR TURKEY BUT FOR THE WHOLE ISLAMIC WORLD. TURKEY STANDS AS A LIVELY EXAMPLE OF THE COMPATIBILITY BETWEEN ISLAM AND THE GENERAL VALUE SYSTEM OF THE WEST. THEREFORE TURKEY NEEDS TO BE ANCHORED IN EUROPE TO BE ABLE TO FULFILL ITS ROLE EFFECTIVELY. THIS IS ONE OF THE REASONS WHY WE ATTACH IMPORTANCE TO OUR MEMBERSHIP IN THE EUROPEAN COMMUNITY. ONE CANNOT SEPARATE TURKEY'S ROLE TOWARDS NORTH OR EAST FROM ITS RELATIONS WITH THE WEST IN GENERAL AND EUROPE IN PARTICULAR.

DISTINGUISHED GUESTS,

TAKING THIS OPPORTUNITY I WOULD ALSO LIKE TO NOTE THE EXCELLENT RELATIONS BETWEEN TURKEY AND THE UNITED STATES. THE RELATIONS BETWEEN OUR TWO COUNTRIES HAVE IMPROVED SUBSTANTIALLY DURING THE RECENT YEARS. THEY DO NOT ONLY COVER COOPERATION IN DEFENCE BUT THEY EXTEND TO SUCH AREAS LIKE ECONOMY, TRADE, TECHNOLOGY AND ENVIRONMENT. WE ARE AWARE THAT TODAY THE UNITED STATES IS THE ONLY SUPERPOWER IN THE WORLD. THEREFORE IT HAS SPECIAL RESPONSIBILITIES. ITS LEADERSHIP IN THE GULF CRISIS AND IN SOMALIA HAS SHOWN THAT IT IS UP TO THE UNITED STATES TO FORGE COALITIONS TO OVERCOME AGGRESSORS IN THE WORLD AND TO PROMOTE THE ROLE OF THE UNITED NATIONS. THE TRAGIC SITUATION IN BOSNIA-HERCEGOVINA IS AN EXAMPLE THAT EVEN IN THE MIDDLE OF EUROPE, OTHER POWERS ARE HELPLESS WITHOUT THE INITIATIVE AND SUPPORT OF THIS COUNTRY. TURKEY HAS STOOD BY THE UNITED STATES DURING THE GULF CRISIS, IT HAS CONTRIBUTED TO THE OPERATION IN SOMALIA. WE HAVE TURKISH SOLDIERS THERE SIDE BY SIDE WITH AMERICAN MARINES. WE ARE ALSO READY TO CONTRIBUTE TO ANY INTERVENTION IN BOSNIA-HERCEGOVINA TO BRING PEACE TO THAT COUNTRY AND THE REGION.

IN SHORT, TURKEY AND THE UNITED STATES HAVE A GREAT DEAL IN COMMON AS TO THE WAY THEY PERCEIVE THE NEW WORLD ORDER, AND TURKEY IS READY TO COOPERATE WITH THIS GREAT COUNTRY TOWARDS OUR COMMON OBJECTIVES.

THANK YOUR FOR YOUR ATTENTION.

ÖZGEÇMİŞ

Zafer Küçükşabanoglu, 1989 yılında Kastamonu'da doğdu. İlk ve orta okul eğitimini Kastamonu'da, lise eğitimini Ankara'da Gazi Üniversitesi Vakfı Özel Anadolu Lisesi'nde tamamlayan Küçükşabanoglu, Çankaya Üniversitesi Uluslararası Ticaret Yönetimi ve Anadolu Üniversitesi İşletme Bölümünden mezun oldu. Lisans eğitimine devam ederken kendisine tecrübe ve vizyon katabilmek için Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığında stajını yaptı.

2004 yılında kurulmuş olan aile şirketi Activa Organizasyon'da Genel Koordinatör olarak görev alan Küçükşabanoglu, Türkiye'nin birçok ilinde başarılı organizasyonlara imza attı. Kurumsal bir firmada çalışmanın insan hayatına çok büyük tecrübe katacağına inanan Küçükşabanoglu, aile firmasından sonra Türkiye'nin en genç yöneticilerinden birisi olarak Atlasjet Havayollarında İstanbul Satış ve Pazarlama Müdürü olarak çalıştı. Çalıştığı süre içinde ekibiyle beraber gençlerin uçağa indirimli binmesini sağlayan "Genç Atlas Projesini" gerçekleştirdi.

Bu kurumsal deneyimini ve bilgi birikimini girişimcilik ruhu ile birleştirerek 2014 yılında Artı 1 Grup şirketini kurarak ticaret hayatına atıldı. Halen genç, dinamik, girişimci vizyona sahip Artı 1 Grup şirketinin Yönetim Kurulu Başkanlığını yürütmektedir. Artı 1 Grup; organizasyon ve stratejik danışmanlık sektörlerinde faaliyetlerine başarıyla sürdürmektedir. Ayrıca 2018 yılında memleketi Kastamonu'da ZM Teknoloji şirketini kurarak, Türkiye'nin ilk ve tek Hologram Merkezini Kastamonu'ya kazandırmıştır.

Zafer Küçükşabanoglu; eğitimi, iş deneyimi ve girişimcilik ruhunu 2013 yılında yerelde Kastamonu Genç Girişimciler Derneği (KASGEG), ulusalda 2015 yılında Türkiye'nin ilk ulusal ve tek uluslararası genç iş adamları derneği olan Türkiye Genç İş Adamları Derneği (TÜGİAD) ve 2018 yılında da uluslararası Türkiye ve ABD arasında bağlantı noktası olan Türk-Amerikan İş Adamları Derneği (TABA AmCham) çatısı altında birleştirdi. Sivil toplum faaliyetlerini ülkesine hizmet aracı olan gören Küçükşabanoglu;

2013 yılında Kastamonu Genç Girişimciler Derneği'ni (KASGEG) kurmuş ve halen derneğin Genel Başkanlığı görevine devam etmektedir.

2016-2018 tarihleri arasında Türkiye Genç İş Adamları Derneği (TÜGİAD) Girişimcilik Komisyonu Başkanı ve İcra Kurulu üyelikleri görevlerinde bulunmuştur. Halen Türkiye Genç İş Adamları Derneği (TÜGİAD) Uluslararası İlişkiler Komisyonu Üyeliği görevine devam etmektedir.

2018 yılında Türk-Amerikan ilişkilerini güçlendirmek için Bakanlar Kurulu kararıyla 1987 yılında kurulan Türk-Amerikan İş Adamları Derneği'ne (TABA - AmCham) üye olmuş ve TABA ile birlikte hareket eden Genç Türk-Amerikan İş Adamları Derneği'nin (Genç TABA) Kurucu Başkanlığı görevini seçilmiş ve halen bu görevine devam etmektedir.

2019 yılında ise Dünya'nın içinde bulunduğu teknolojik devrim sonucu oluşacak yeni toplumsal ve ekonomik ilişkilerin şekillendiği süreçte, Türkiye'nin geleceği için fikirler ve düşünceler geliştirmek amacıyla arkadaşlarıyla birlikte düşünce kuruluşu olan "Gelecek Forumu"nu kurarak, faaliyetlerine devam etmektedir.

Uluslararası ilişkiler uzmanı olan Küçükşabanoğlu, 2019 yılında Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne (UİK) üye olmuş ve üyeliğini sürdürmektedir.

2012 yılından itibaren Beşiktaş JK Kongre Üyeliği görevini de devam ettirmektedir.

Akademi Kültür Eğitim Derneği (AKED), Kastamonu Turizm ve Otelciler Derneği (KASTOD), Kastamonulular Dayanışma Derneği (KAS-DER) Üyelikleri de devam ettirmektedir.

2012/2013 yılları arasında Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Ankara Genç Girişimciler Kurul Üyeliği ve Genç Turizmciler Birliği Yönetim Kurulu Üyeliği görevlerini de yürütmüştür.

"Gençler Bizim Bugünümüzdür!" sloganını kendisine ilke edinen Küçükşabanoğlu, Türkiye'nin her köşesinde "Girişimcilik ve Geleceğin Meslekleri" konularında konferanslar vermeye devam etmektedir. Yeni nesil gençlerin ilgilendikleri konularla ilgili araştırmalar yapan Küçükşabanoğlu, çeşitli dergi ve gazetelerde bu konularla ilgili yazılarını yazmaktadır. Ayrıca çeşitli televizyon ve radyo programlarına katılarak, düşüncelerini paylaşmaktadır.

Zafer Küçükşabanoğlu ayrıca 2018 yılından itibaren Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Misafir Öğretim Görevlisi olarak "Girişimcilik" dersleri vermektedir.

Küçükşabanoğlu iyi derecede İngilizce, başlangıç seviyesinde Rusça bilmektedir.